İMAM EBU'L – FEREC CEMALÜDDİN
ABDURRAHMAN ALİ İBN MUHAMMED CEVZİ

Kur'an-ı Kerim Tefsiri

زاد المسير

Zadü'l-Mesir

Fi İlmi't-Tefsir

Tercüme
Doç. Dr. ABDÜLVEHHAB ÖZTÜRK

KAHRAMAN YAYINLARI

ZADÜ'L-MESİR

Fİ İLMİ'T-TEFSİR

6. CİLT

Ofset Hazırlık
Yedigece
•
Baskı
Ofis Matbaa Ltd. Şti.
Davutpaşa Kışla Cd. 75/386 Topkapı-İst.
Sertifika No: 14973

•
İstanbul
2009
•
ISBN 978-975-7954-40-8 (Takım)
ISBN 978-975-7954-44-6 (6.Cilt)

Sertifika No: 0107-34-006330

KAHRAMAN
YAYINLARI
Merkez:
Davutpaşa Cd. TİM-2 12/322 Topkapı-İstanbul
Tel: 0212 613 83 05 Fax: 0212 565 25 84
info@kahramanyayinlari.com
Şube:
Çatalçeşme Sk. 19/1 Kat: 4 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 0212. 512 32 69

İMAM EBU'L – FEREC
CEMALÜDDİN ABDURRAHMAN ALİ
İBN MUHAMMED CEVZİ

Kur'an-ı Kerim Tefsiri

ZADÜ'L–MESİR
Fİ İLMİ'T–TEFSİR

Tefsir İlminde Yolculuk Azığı

6. CİLT

TERCÜME:
DOÇ. DR. ABDÜLVEHHAB ÖZTÜRK

KAHRAMAN YAYINLARI

BU CİLTTE YER ALAN SURELER

51- Zariyat Suresi....5
52- Tur Suresi....21
53- Necm Suresi....37
54- Kamer Suresi....57
55- Rahman Suresi....73
56- Vakıa Suresi....95
57- Hadid Suresi....119
58- Mücadele Suresi....135
59- Haşr Suresi....153
60- Mümtehine Suresi....175
61- Saf Suresi....189
62- Cuma Suresi....195
63- Münafikun Suresi....203
64- Teğabün Suresi....211
65- Talak Suresi....219
66- Tahrim Suresi....231
67- Mülk Suresi....241
68- Kalem Suresi....249
69- Hakka Suresi....265
70- Mearic Suresi....277
71- Nuh Suresi....287
72- Cin Suresi....295
73- Müzzemmil Suresi....305
74- Müddessir Suresi....315
75- Kıyamet Suresi....329
76- İnsan Suresi....339
77- Mürselat Suresi....351
78- Nebe' Suresi....361
79- Naziat Suresi....371
80- Abese Suresi....383
81- Tekvir Suresi....393
82- İnfitar Suresi....401

51-ZARİYAT SURESİ

Mekke'de inmiştir. 60 ayettir.

Tamamı icma ile Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالذَّارِيَاتِ ذَرْواًۙ ﴿١﴾ فَالْحَامِلَاتِ وِقْراًۙ ﴿٢﴾ فَالْجَارِيَاتِ يُسْراًۙ ﴿٣﴾
فَالْمُقَسِّمَاتِ اَمْراًۙ ﴿٤﴾ اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌۙ ﴿٥﴾ وَاِنَّ الدّ۪ينَ لَوَاقِعٌۜ ﴿٦﴾
وَالسَّمَٓاءِ ذَاتِ الْحُبُكِۙ ﴿٧﴾ اِنَّكُمْ لَف۪ي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍۙ ﴿٨﴾ يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ اُفِكَۜ ﴿٩﴾
قُتِلَ الْخَرَّاصُونَۙ ﴿١٠﴾ اَلَّذ۪ينَ هُمْ ف۪ي غَمْرَةٍ سَاهُونَۙ ﴿١١﴾ يَسْـَٔلُونَ اَيَّانَ يَوْمُ
الدّ۪ينِۜ ﴿١٢﴾ يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ ﴿١٣﴾ ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْۜ هٰذَا الَّذ۪ي
كُنْتُمْ بِه۪ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٤﴾ اِنَّ الْمُتَّق۪ينَ ف۪ي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍۙ ﴿١٥﴾ اٰخِذ۪ينَ
مَٓا اٰتٰيهُمْ رَبُّهُمْۜ اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُحْسِن۪ينَۜ ﴿١٦﴾ كَانُوا قَل۪يلاً
مِنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَبِالْاَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿١٨﴾ وَف۪ٓي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ

لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿١٩﴾ وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَفِي أَنْفُسِكُمْ
أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾ وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ﴿٢٢﴾ فَوَرَبِّ
السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ ﴿٢٣﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Andolsun, savurdukça savuranlara,

2 – Yük taşıyanlara,

3 – Kolayca akanlara,

4 – İşi taksim edenlere,

5 – Ki, gerçekten size va'dolunan şey elbette doğrudur.

6 – Şüphesiz ceza elbette gerçekleşecek.

7 – Çizgili yollara sahip göğe andolsun ki,

8 – Gerçekten siz, elbette farklı söz (görüş)tesiniz.

9 – Döndürülen ondan döndürülür.

10 – O yalancılar kahrolsun.

11 – O kimseler ki onlar, sapıklık içinde gafillerdir.

12 – "Ceza günü ne zaman?" diye sorarlar.

13 – O günde onlar ateş üzerinde yakılır.

14 – (Onlara): "Yakılmanızı tadın. Bu, acele istediğiniz şeydir" (denir).

15 – Şüphesiz müttakiler cennetlerde ve pınarlardadır.

16 – Rablerinin kendilerine verdiğini alıcılar olarak. Şüphesiz onlar bundan önce iyilik edenlerdir.

17 – Gece pek az uyurlardı.

18 – Seherlerde onlar istiğfar ederlerdi.

19 – Onların mallarında dilenci ve yoksul için bir hak vardır.

20 – Yeryüzünde kesin inananlar için ibretler vardır.

21 – Nefislerinde de; görmüyor musunuz?

22 – Gökte rızkınız ve size va'dolunan şey vardır.

23 – Göğün ve yerin Rabbi hakkı için, şüphesiz o, konuştuğunuz şey gibi elbette gerçektir.

"Andolsun, savurdukça savuranlara": Yani rüzgarlara demektir.

Zeretir rihut türabe tezruhu zerven denir ki: Rüzgar toprağı dağıtmaktır. Zeccac da şöyle demiştir: Zeret fehiye zariyetün, fehiye müzriyetün, bu ikisi bir manayadır.

"Vezzariyati": Kasem olarak mecrurdur, mana da: bu şeylere yemin ederim ki, demektir. Cevap da: "Gerçekten size va'dolunan şey elbette doğrudur" cümlesidir. Bir grup da: Savuranların ve akanların Rabbine yemin ederim ki, demiştir.

"Yük taşıyanlara": Yani su yükü taşıyan bulutlara, demektir. "Kolayca akanlara": Yani suda rahatça yüzen gemilere, demektir. "İşi taksim edenlere": Yani işleri Allah'ın emrettiği gibi taksim eden meleklere, demektir. İbn Saib de: Taksim edenler dörttür, demiştir: Cebrail ki o, vahiy ve şiddet görevlisidir. Mikail ki o da rızık ve rahmet görevlisidir. İsrafil: O da Sur ve Levh-i Mahfuz görevlisidir. Azrail de: Ruhları kabzetmekle görevlidir. Bu şeylere yemin etmesi, bunların O'nun eserine ve kudretine delalet etmesindendir.

Sonra yemin konusunu zikredip "size va'dolunan şey" yani kıyamet günündeki sevap ve azap "elbette doğrudur": Yani gerçektir, dedi.

"Şüphesiz ceza": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Hesaptır. *İkincisi:* Amelin karşılığıdır, "elbette gerçekleşecek" yani olacaktır.

Sonra başka bir yemini zikredip şöyle dedi: "Çizgili yollara andolsun ki (vessemai zatil hubuki)": Ömer bin Hattab ile Ebu Rezin, ha ile be'nin ikisinin de kesri ile "hibiki" okumuşlardır. Osman bin Affan, Şa'bi, Ebu'l – Aliye ve Ebu Hayve, hanın kesri ve benin sükunu ile "hibki" okumuşlardır. Übey bin Ka'b, İbn Abbas, Ebu Reca ve İbn Ebi Able, hanın ref'i ve benin sükunu ile "hubki" okumuşlardır. İbn Mes'ud ile İkrime de hanın ve benin ikisinin de fethi ile "habeki" okumuşlardır. Ebudderda, Ebu'l – Cevza, Ebu'l – Mütevekkil, Ebu İmran el – Cevni ve Asım el – Cahderi de hanın fethi ve benin kesri ile "habiki" okumuşlardır.

Sonra "hubuk"in manasında da dört görüş vardır: *Birincisi:* Güzel yaratılan, demektir, bunu da İbn Ebi Talha, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Katade de öyle demiştir. *İkincisi:* Sağlam yapılı, demektir, bunu da Mücahit, demiştir. *Üçüncüsü:* Süslü, bunu da Said bin Cübeyr, demiştir. Hasen de: Hubuk, gökteki yıldızlardır, demiştir. *Dördüncüsü:* Yollara sahip, demektir. Bunu da Dahhak ile dilciler, demişlerdir. Ferra da şöyle demiştir: Hafif rüzgarın şekillendirdiği kum gibi, rüzgarın dalgalandırdığı su gibi, kıvırcık saçtaki lüleler gibi şeylere hubuk derler ki dalgalı demektir. Tekili de hibak ve habike'dir. Zeccac da şöyle de-

miştir: Dilciler hubuk diye: Hoş yollara derler. Lügatte mahbuk: Güzel yapılan şeydir. Suda gördüğün bütün dalgalar ve rüzgarın şekillendirdiği kum kıvrımlarıdır. Abdullah bin Amr'dan da: O, yedinci kat göktür, dediği rivayet edilmiştir.

Sonra da ikinci yeminin cevabını zikredip şöyle dedi. "Gerçekten siz" yani Mekke halkı, "elbette farklı görüştesiniz" Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem hakkında. Kiminiz: Şairdir, kiminiz: Delidir, diyorsunuz. Kur'an hakkında da kiminiz: Sihirdir, kiminiz de kehanet ve recez (yeknesak halk şiiri) vs. diyorsunuz.

"Döndürülen ondan döndürülür": Döndürülüp de mahrum kalan ondan çevrilir. "Anhu"daki he zamiri Kur'an'a racidir. Şöyle de denilmiştir: Çevrilen bu sözden, yani bu söz için ve bu sebepten dolayı imandan çevrilir. Katade de hemze ve fe'nin fethi ile "men efeke" okumuştur. Amr bin Dinar da, hemzenin fethi ve fe'nin kesri le "men efike" okumuştur.

"O yalancılar kahrolsun": Ferra şöyle demiştir: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem için yalancı bir sihirbaz ve şairdir, diyen ve bilmedikleri şeyi yalanla söyleyenlere lanet olsun. El – Avfi rivayetinde de İbn Abbas: Onlar kahinlerdir, demiştir. İbn Enbari de şöyle demiştir: Katl kelimesi Allah hakkında söylenirse, lanet manasınadır; çünkü Allah'ın lanet ettiği kimse öldürülmüş ve helak olmuş gibidir.

"O kimseler ki onlar sapıklıktadır": Ahiret işine karşı körlük ve cehalet içindedir. "Gafiller": Sehv içindedirler, sehv de bir şeyden gafil olup onu aklına getirmemektir.

"Ceza günü ne zaman, diye sorarlar": Yani: Ey Muhammed, hesap günü ne zaman, derler, bunu da yalanlamak ve alay etmek için söylerler.

Sonra o günden haber verip "o günde onlar ateş üzerinde" Zeccac: "Elyevme" manaen mansuptur demiştir, mana da: Onlar ateş üzerinde oldukları gün ceza gerçekleşir, demektir, "yakılırlar (yüftenun)": Yani azap görürler. Bundan dolayıdır ki yanmış gibi simsiyah karataşa: Fetîn, denir.

"Tadın": Yani onlara tadın, denir "fitneteküm (fitnenizi)": Bunun manasında da iki görüş vardır:

Birincisi: Yalanlamanızı, bunu da İbn Abbas, demiştir. *İkincisi:* Yanmanızı, bunu da Mücahit, demiştir. Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Söz burada bitti. Sonra yeniden başlayıp şöyle dedi: "Bu, acele istediğiniz şeydir": Müfessirler şöyle demiştir: Yani dünyada alay yollu acele is-

tediğiniz şeydir. Sonra Allah'ın cennet halkına va'dettiği şeyi zikredip şöyle dedi: "Şüphesiz müttakiler cennetlerde ve pınarlardadır": Bunun şerhi de Bakara: 25 ve Hicr: 45'te geçmiştir.

"Ahizine": Zeccac şöyle demiştir: Bu, hâl olmak üzere mansuptur, mana da şöyledir: Cennetlerde ve pınar başlarındadır alma durumunda olarak "Rablerinin kendilerine verdiğini": Müfessirler şöyle demişlerdir: Allah'ın kendilerine ettiği ikramı. "Şüphesiz onlar bundan önce iyilik edenler idiler": İyi ameller edenler, demektir. Ayette başka bir yorum da vardır: "Rablerinin verdiğini alarak": Yani onlara emrettiği farzları yerine getirerek. "Şüphesiz onlar bundan önce idiler" onlara farz kılınmadan önce "iyilik edenler" Yani itaat edenler. Bu da Müslim el – Batin rivayetinde İbn Abbas'ın görüşünden çıkarılmıştır.

Sonra da iyiliklerinden bahsedip: "kanu kalilen minelleyli ma yehceun (gece pek az uyurlardı)" dedi. Hucu: Gece uyumaktır, gündüz değil.

"Ma" edatı hakkında da iki görüş vardır:

Birincisi: Olumsuzluktur, sonra onun manasında da iki görüş vardır: *Birincisi:* Gece uykusuz kaldıkları az olurdu (az da olsa uyurlardı). Enes bin Malik ile Ebu'l – Aliye şöyle demişlerdir: O akşamla yatsı arasıdır. *İkincisi:* Gece az uyumazlardı. Bazı kurralar "kalilen" kavli üzerinde vakfı tercih etmişlerdir, mana şöyle olur: İnsanlar içinde az idiler. Sonra yeni söze başlayıp "gece az uyurlardı" dedi. Mana da gece hiç uyumazlardı, demek olur. Bu da Dahhak ile Mukatil'in görüşleridir.

İkincisi: "Ma" ellezi manasınadır, anlam şöyle olur: Uyudukları gece az idi, bu da Hasen, Ahnef bin Kays ve Zühri'nin görüşleridir. Buna göre "ma"nın zait olma ihtimali vardır.

"Seherlerde onlar istiğfar ederlerdi": Biz de bunu Al-i İmran: 17'de şerh etmiştik.

"Mallarında bir hak vardır": Yani hisse vardır, bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O; sıla-i rahim yaptıkları veya misafire ikram ettikleri veyahut mahrum birine yardımda bulunduklarıdır, zekat değildir. Bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: O zekattır, bunu da Katade ile İbn Sirin, demişlerdir.

"Dilenci için" o da isteyendir.

"Mahrum"da da sekiz görüş vardır:

Birincisi: Müslümanların ganimetinde hissesi olmayandır ki ona memnu denir. Bunu da İbn Abbas, demiştir. İbrahim de: Ganimette payı olmayandır, demiştir.

İkincisi: O artan bir şeyi olmayandır, bunu da Mücahit, demiştir. Ata da böyle: O rızkı ve ticareti gelişmeyendir, demiştir.

Üçüncüsü: O fakir müslümandır, bunu da Muhammed bin Ali, demiştir.

Dördüncüsü: Kimseden bir şey istemeyen onurlu kimsedir, bunu da Katade ile Zühri, demişlerdir.

Beşincisi: O ganimetten sonra gelendir, ona hisse yoktur. Bunu da Hasen bin Muhammed bin el – Hanefiyye, demiştir.

Altıncısı: O serveti ve ekini veyahut nesil ve davarı afete maruz kalandır. Bunu da İbn Zeyd, demiştir.

Yedincisi: O köledir, bunu da Maverdi nakletmiştir.

Sekizincisi: O köpektir, bu da Ömer bin Abdülaziz'den rivayet edilmiştir. Şa'bi şöyle derdi: Mahrumun ne manaya geldiğini bir türlü anlayamadım. Görüşlerin en açığı Katade ile Zühri'nin görüşleridir. Çünkü onu isteyenle yanyana zikretmiştir; iffetli kimse istemez – insanlar da neredeyse istemeyene vermezler – sonra iffetli kimse fakir görüntüsü vermekten kaçınır; o zaman istemediği için kendi tarafından mahrum olur, vermedikleri için insanlar tarafından da mahrum olur. Onu ancak uyanık kimse anlar. Müfessirler bu ayetin mensuh olduğunu söylemişlerdir ki doğru değildir.

"Yeryüzünde ibretler vardır": Dağlar, ırmaklar, ağaçlar, meyveler vs. gibi. "kesin inananlar için": Aziz ve celil olan Allah'a inanıp O'nu eserleriyle tanıyanlar için.

"Kendi nefislerinizde" de ayetler vardır, çünkü bir zamanlar meni idiniz, sonra kemikler oldunuz, sonra kan pıhtısı, sonra bir çiğnem et parçası ve diğer çeşitli evreler gibi. Sonra da suretler, renkler ve tabiatlar değişti, kuvvetli organlar verildi; kulak, göz ve akıl ihsan edildi, yediğini kolayca çıkarma ve insanoğlunda görülen daha birçok acayip şeyler gibi. "Kendi nefislerinizde" söz burada bitti. Sonra "görmüyor musunuz?" dedi. Mukatil: Sizi nasıl yarattığını görüp de ölüleri diriltmeye gücünün yettiğini anlamaz mısınız, demiştir.

"Ve fissemai rizkuküm": Übey bin Ka'b, Humeyd ve Ebu Husayn el – Esedi, sakin ra ve ze ile kaf arasında elifle "erzakuküm" okumuşlar; İbn Mes'ud, Dahhak ve Ebu Nehik, meftuh ra, meksur ze ve ikisinin arasında elifle "razikuküm" okumuşlardır. İbn Muhaysın'dan da bu ikisi gibi okuduğu rivayet edilmiştir. Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O yağmurdur, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan, Leys de Mücahit'ten rivayet etmiştir. O da cumhurun görüşüdür.

İkincisi: Cennettir, bunu da İbn Necih, Mücahit'ten rivayet etmiştir.

"Size va'dedilen": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O hayır ile şerdir, ikisi de gökten gelir, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan, İbn Ebi Necih de Mücahit'ten demiştir.

İkincisi: Cennettir, bunu da Leys, Mücahit'ten rivayet etmiştir. Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Bunun mecaz yönü: Rızkınız gökte olanın yanındadır ve size va'dolunan da O'nun yanındadır. Araplar bazı kelimeyi gizlerler. Nabiğa Zübyani şöyle demiştir:

Sanki sen Ukayş oğulları devesindensin,
Arka ayaklarına ses çıkaran kuru deri bağlanmış.

Sanki sen Ukayş oğulları develerinden bir devesin, demek istemiştir.

"Şüphesiz o elbette gerçektir": Yani onun zikrettiği ayetler, rızık, va'dolunan şeyler ve Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in durumu, "mislü ma ennekûm tentıkun": Hamze, Kisai, Ebu Bekir de Asım rivayetinde, lamın ref'i ile "mislü" okumuşlardır. Kalanlar ise lamın nasbı ile okumuşlardır. Zeccac da şöyle demiştir: Kim ref' ile "mislü" okursa, hakka sıfat yapmış olur, mana da şöyledir: Şüphesiz o konuşmanız gibi gerçektir. Kim de nasb ile okursa, bu da iki mülahaza iledir:

Birincisi: Mahallen merfu olmasıdır, ancak "enne"ye izafe edildiği için meftuh olmuştur.

İkincisi: Tekit için mansup olmuştur, mana da şöyledir: İnnehu lehakkun hakkan misle nutkıküm. Bu da şu sözün gibidir: İnnehu lehakkun kema enneke tetekellemü.

هَلْ أَتٰيكَ

حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرٰهِيمَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٤﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا

قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿٢٥﴾ فَرَاغَ إِلٰى أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ﴿٢٦﴾

فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٢٧﴾ فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ

خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٢٨﴾ فَأَقْبَلَتِ

امْرَأَتُهُ فِي صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ﴿٢٩﴾

قَالُوا كَذٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٣٠﴾

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٣١﴾ قَالُوا اِنَّا اُرْسِلْنَا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ ﴿٣٣﴾ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ﴿٣٤﴾ فَاَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣٥﴾ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٦﴾ وَتَرَكْنَا فِيهَا اٰيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْاَلِيمَ ﴿٣٧﴾

24 – Sana İbrahim'in saygı değer misafirlerinin haberi geldi mi?

25 – Hani, yanına girmişler: "Selam!" demişlerdi. O da: "Selam. Tanınmamış bir topluluk(sunuz, sizi tanıyamadım) demişti.

26 – Hemen ailesine sıvıştı; semiz bir dana (kızartması) getirdi.

27 – Onu onlara yaklaştırdı: "Yemez misiniz?" dedi.

28 – Onlardan bir korku hissetti. "Korkma" dediler ve onu bilgili (akıllı) bir oğulla müjdelediler.

29 – Karısı çığlık içinde gelip yüzünü tokatladı: "(Ben) kısır bir karıyım" dedi.

30 – Onlar da: "Öyledir, Rabbin, dedi. Çünkü O, hikmet sahibi, her şeyi bilendir" dediler.

31 – Dedi: "Meseleniz nedir, ey elçiler?"

32 – Dediler: "Gerçekten biz, bir suçlular kavmine gönderildik".

33 – "Onların üzerlerine çamurdan taş gönderelim, diye".

34 – "Rabbinin katında aşırı gidenler için işaretlemiş (taşlar).

35 – Derken orada mü'minlerden kim varsa, hepsini çıkardık.

36 – Orada Müslümanlardan bir evden başkasını bulamadık.

37 – Orada acıklı azaptan korkanlar için bir işaret bıraktık.

"Hel etake hadisü dayfi ibrahimel mükremin (sana İbrahim'in saygı değer misafirlerinin haberi geldi mi?): "Hel" İbn Abbas ile Mukatil'in görüşlerinde "kad" manasınadır, o zaman anlam şöyle olur: Sana gerçekten geldi, sen de onu dinle, onu sana anlatacağız. Misafirleri de: Müjde getirenlerdir. Onların sayılarını da Hud: 70'te zikretmiştik. Orada misafirin manasını da zikretmiştik.

"Mükremin"in manasında da dört görüş vardır:

Birincisi: Çünkü onlara dana kızartması ikram etmişti, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan demiş; Mücahit de öyle demiştir.

İkincisi: Onlara kendisi ve karısı bizzat ikram etmişlerdi, bunu da Süddi, demiştir.

Üçüncüsü: Onlara Allah katında ikram edilmiştir (saygı değer), bunu da Abdülaziz bin Yahya, demiştir.

Dördüncüsü: Çünkü misafirdirler, misafire ise ikram edilir, bunu da Ebu Bekr el – Verrak, demiştir.

"Selam, dediler": Bunu da Hud: 70'te zikretmiştik.

"Tanınmamış bir topluluksunuz (kavmun münkerun)": Zeccac: Entüm kavmün münkerun manasında merfu olmuştur, demiştir.

Onları tanımamasında da müfessirler dört görüş beyan etmişlerdir:

Birincisi: Çünkü onları bilmiyordu, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Çünkü ona öyle bir selam vermişlerdi ki o zamanda o yerde öyle selam yoktu. Bunu da Ebu'l – Aliye, demiştir.

Üçüncüsü: Çünkü yanına izinsiz girmişlerdi.

Dördüncüsü: Çünkü hem insana hem de meleklere benziyorlardı.

"Ferağa ila ehlihi (hemen ailesine sıvıştı)": İbn Kuteybe şöyle demiştir: Gizlice onlara doğru gitti, revağ ancak gizli gidip gelmeye denir.

"Semiz bir dana getirdi": O kızarmış idi. Onu onlara yaklaştırdı": Zeccac şöyle demiştir: Ondan yemeleri için onu onlara yaklaştırdı; yemediler, "yemez misiniz?" dedi. Hoşlanmayarak, yani yememeniz kabul edilir bir durum değildir, dedi.

"Onlardan bir korku hissetti": Bunu da Hud: 70'te şerh etmiş idik. "Bilgili (uslu) çocuğu da Hicr: 54'te zikretmiştik.

"Karısı çığlık içinde geldi": O da Sara'dır. Ferra ile İbn Kuteybe şöyle demişlerdir: Karısı bir yerden bir yere gelmedi, bu şunun gibidir: Akbele yeştümüni (bana sövmeye başladı), asbaha yesihu ve yettekilü (bağırmaya ve dayanmaya başladı) yani bu hareketi yaptı, demektir. Sarra ise: Çığlıktır. Ebu Ubeyde: Sarra, şiddetli sestir, demiştir.

Nasıl bir ses çıkardığında da iki görüş vardır:

Birincisi: Ah etti, bunu da Katade, demiştir.

İkincisi: Eyvah, dedi, bunu da Ferra zikretmiştir.

"Yüzünü tokatladı": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Yüzüne tokat vurdu, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Şaşkınlığından alnını dövdü, bunu da Mücahit, demiştir. Sakk'in manası: Bir şeye yassı bir şeyle vurmaktır.

"Ve kalet acuzun": Ferra şöyle demiştir: Bu, gizli bir fiille merfudur, "etelidü acuzun (yaşlı kadın doğurur mu?) demektir. Zeccac da mana şöyledir, demiştir: Ene acuzun akimün fekeyfe elidü (ben kısır bir ka-

rıyım, nasıl doğururum?) Biz de "akim"in manasını Hud: 72'de zikretmiştik.

"Öyledir, dediler": Sen bir oğlan doğuracaksın, mana da şöyledir: Biz sana aziz ve celil olan Allah'tan haber veriyoruz, O hikmet ve ilim sahibidir, kısırı doğurgan yapmaya gücü yeter. İbrahim o zaman onların melek olduklarını anladı.

"Dedi: Meseleniz nedir?": Bu da Hicr: 57'de tefsir edilmiştir.

"Çamurdan taş": İbn Abbas: Tuğla, demiştir.

"Rabbinin katında işaretlenmiş": Bunu da Hud: 83'te şerh etmiştik.

"Aşırı gidenler için": İbn Abbas: Müşrikler için, demiştir.

"Orada kim varsa çıkardık": Yani Lut'un kentlerinden, "mü'minlerden": Bu da "Aileni gece yürüt" kavlidir *(Hud: 82).*

"Orada Müslümanlardan bir evden başkasını bulamadık": O da Lut ile iki kızıdır. Aziz ve celil olan Allah onları iman ve İslam'la niteledi; çünkü nerede bir mü'min varsa aynı zamanda müslümandır.

"Orada bir işaret bıraktık": Yani Allah'ın azabından korkanlara Allah'ın onları helak ettiğini gösterecek bir işaret demektir. Biz de bunu Ankebut: 35'te şerh etmiştik. Orada zamirin merciini de göstermiştik.

وَفِي مُوسَىٰٓ إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾ فَتَوَلَّىٰ بِرُكْنِهِ
وَقَالَ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ
وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿٤٠﴾ وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿٤١﴾
مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ ﴿٤٢﴾ وَفِي ثَمُودَ إِذْ قِيلَ
لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٤٣﴾ فَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ
وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٤٤﴾ فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْتَصِرِينَ
﴿٤٥﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٤٦﴾ وَالسَّمَاءَ
بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾ وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ
الْمَاهِدُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

﴿٤٩﴾ فَفِرُّوا إِلَى اللّٰهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥٠﴾ وَلَا تَجْعَلُوا
مَعَ اللّٰهِ إِلٰهًا آخَرَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥١﴾

38 – Musa'da da (bir işaret bıraktık). Hani, onu açık bir delille Fir'avn'e göndermiştik.

39 – (Fir'avn) erkanı ile yüz çevirdi ve: (Bu), bir sihirbaz yahut delidir" dedi.

40 – Biz de onu ve ordularını yakalayıp onları denize attık. O ise kendini kınıyordu.

41 – Ad (kavmin)de de (bir işaret bıraktık). Hani, onların üzerlerine de o kısır rüzgarı göndermiştik.

42 – Üzerinden geçtiği her şeyi mutlaka çürümüş gibi bırakıyordu.

43 – Semud'da da (bir işaret bıraktık). Hani onlara: "Bir süreye kadar istifade edin" denilmişti.

44 – Onlar Rablerinin emrine baş kaldırdılar da onları bakarlarken yıldırım yakaladı.

45 – Kalkmaya güç yetiremediler ve öç alanlar da olmadılar.

46 – Nuh kavmini de daha önceden (helak ettik). Çünkü onlar bir fasıklar kavmi idiler.

47 – Göğü kuvvetle bina ettik ve gerçekten biz, elbette genişletenleriz.

48 – Yeri, onu da döşedik; biz ne güzel döşeyenleriz.

49 – Her şeyden iki çift yarattık, umulur ki iyice düşünürsünüz.

50 – Allah'a koşun. Şüphesiz ben sizin için O'ndan apaçık bir uyarıcıyım.

51 – Allah ile başka bir İlah kılmayın. Şüphesiz ben sizin için bir uyarıcıyım.

"Musa'da da": Yani onda da bir işaret vardır. "Hani onu açık bir delille Fir'avn'e göndermiştik": Açık kanıtla demektir. "Fetevella": Yüz çevirdi, "erkanı ile": Mücahit: Adamları ile demiştir. Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Erkanı ve etrafı aynı manayadır, o da çevresi demektir. "Sihirbaz dedi": Yani Musa için: O sihirbazdır, dedi. "Yahut delidir (ev mecnun)": Ebu Ubeyde: "Ev" ve manasınadır, demiştir. "Yemm"i A'raf: 136'da, "mülim"i de de Saffat: 142'de zikretmiştik.

"Ad'de de": Yani onların helakinde de işaret vardır. "Hani onlar kısır rüzgarı göndermiştik": O da hayırsız ve bereketsiz demektiı ağacı aşılamaz, yağmur taşımaz; o sadece mahvetmek içindir. Said l Müseyyeb de: O güney rüzgarıdır, demiştir.

"Üzerinden geçtiği her şeyi": Can olsun mal olsun, "çürümüş g yapardı": Eskimiş ve helak olmuş gibi yapardı. Ferra şöyle demiş Remim: Kuruyan ve ezilen ottur. Zeccac da, remim: Kuruyan ve k lan yapraktır, demiştir ki heşim de o manayadır.

"Semud'da da": Yine onlarda da bir ayet ve ibret vardır, "hani onlı Bir süreye kadar istifade edin, denilmişti": Bunda da iki görüş vardı

Birincisi: Onlara tehdit mahiyetinde: Dünyada ecelleriniz gelinc kadar istifade edin, denilmişti.

İkincisi: Salih Peygamber, deve kesildikten sonra onlara: Size gün süre verilmiştir, dedi. O sürenin dolması ecellerinin gelmesi "Rablerinin emrine baş kaldırdılar": Mukatil: O'nun emrine karşı g diler, demiştir. "Onları yıldırım yakaladı": Yani azap, o da Cebrail'in siyle ölmektir. Yalnız Kisai, aynın sükunu ile elifsiz olarak "es – sa'ka okumuştur, o da azaptan işitilen sestir.

"Oysa onlar bakıyorlardı": Bunda da iki görüş vardı:

Birincisi: Onu gözleriyle görüyorlardı. *İkincisi:* Onlar azabı bel yorlardı; Cumartesi günü onlara çığlık halinde geldi.

"Kalkmaya güç yetiremediler": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O çarpılmadan kalkamadılar.

İkincisi: Allah'ın azabına dayanamadılar, "öç de alamadılar":Y azaba mani de olamadılar, demektir.

"Ve kavme nuhin min kablü": Ebu Amr – Abdülvaris rivayeti ha – Hamze ve Kisai, mimin kesri ile (ve kavmi) okumuşlardır. Abdülva ise mimin ref'i ile rivayet etmiştir. Diğerleri ise nasbı ile okumuşlar Zeccac şöyle demiştir: Kim kavm'i mecrur okursa, ve fi kavmi nul ayetün demek istemiştir. Kim de mansup okursa, onu "feehazethün saikatü" kavlinin manasına atfetmiş olur; çünkü onun mana Ehleknahüm (onları helak ettik) demektir. O zaman mana şöyle ol Ve ehlekna kavme nuhin. En güzeli – Allah bir ya – "feehaznahü ve nudehu fenebeznahüm filyemmi" kavline bağlanmasıdır; zira ma Ağraknahu ve ağrakna kavme nuhin, demektir.

"Göğü de bina ettik (vessemae beneynaha)": Mana: Vebeneyı semae beneynaha, demektir. "Bieydin": Kuvvetle demektir. İbn Abt Mücahit, Katade, diğer müfessir ve dilciler de: Bieydin, kuvvetle r nasınadır, demişlerdir.

"Gerçekten biz elbette genişletenleriz": Bunda da beş görüş vardır:

Birincisi: Rızkı yağmurla genişletiyoruz, bunu da Hasen, demiştir. *İkincisi:* Göğü genişletiyoruz, bunu da İbn Zeyd, demiştir. *Üçüncüsü:* Güçlüyüz, bunu da İbn Kuteybe, demiştir. *Dördüncüsü:* Gökle yerin arasını genişletmekteyiz. Bunu da Zeccac, demiştir. *Beşincisi:* Genişiz, istediğimiz şeyi yapamamaktan daralmayız. Bunu da Maverdi nakletmiştir.

"Velarda fereşnaha fenimel mahidun": Zeccac şöyle demiştir: Bu, makabline matuftur, gizli bir fiille mansuptur, onu da "fereşnaha" göstermektedir; mana: Fereşnel arda fereşnaha demektir. "Fenimel mahidun": Fenimel mahiduna nahnu, demektir. Mukatil: Onu döşedik, yani onu yaydık, o da beş yüz yıllık yoldur, demiştir ki uzak ihtimaldir. Katade ise şöyle demiştir: Yerin çevresi yirmi bin fersahtır. Allah daha iyi bilir.

"Her şeyden iki çift yarattık": Yani erkek ve dişi, kara ve deniz, gece ve gündüz, tatlı ve acı, aydınlık ve karanlık vb. gibi iki sınıf ve iki çift yarattık, demektir. "Umulur ki iyice düşünürsünüz": O zaman çiftleri yaratanın tek olduğunu görürsünüz.

"Allah'a koşun": Günahlarınızdan tövbe ederek, mana da şöyledir: İnkar ve isyan gibi azap gerektiren şeylerden itaat ve iman gibi sevap gerektiren şeylere koşun.

كَذٰلِكَ مَٓا اَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ اَوْ مَجْنُونٌ
﴿٥٢﴾ اَتَوَاصَوْا بِهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٥٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَٓا اَنْتَ
بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾ وَذَكِّرْ فَاِنَّ الذِّكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾ وَمَا خَلَقْتُ
الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ مَٓا اُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَٓا اُرِيدُ
اَنْ يُطْعِمُونِ ﴿٥٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ﴿٥٨﴾
فَاِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذَنُوبًا مِثْلَ ذَنُوبِ اَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونِ
﴿٥٩﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

52 – İşte böyle. Kendilerinden öncekilere de bir peygamber gelse, mutlaka: "Bir sihirbaz yahut bir deli" dediler.

53 – Bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler? Hayır, onlar azgın bir topluluktur.

54 – Onlardan yüz çevir. Sen kınanmış değilsin.

55 – Öğüt ver; zira öğüt mü'minlere fayda verir.

56 – Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler, diye yarattım.

57 – Ben onlardan bir rızık istemiyorum ve onlardan beni yedirmelerini de istemiyorum.

58 – Şüphesiz Allah; rızık veren, sağlam kuvvet sahibi O'dur.

59 – Şüphesiz zalimler için arkadaşlarının (azap) hissesi gibi bir hisse vardır. Öyleyse beni aceleye getirmesinler.

60 – Vay kafirlere, kendilerine va'dolunan günlerinden dolayı!

"İşte böyle": Yani senin kavmin seni inkar edip de sihirbazdır veya delidir, dedikleri gibi senden öncekiler de peygamberler için aynısını dediler.

"Bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler?": Yani bu inkarı öncekiler sonrakilere tavsiye mi ettiler? Bu, azarlama sorusudur. Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Bunda anlaştılar da birbirlerinden mi aldılar?

"Hayır, onlar azgın bir topluluktur": Kendilerine verilen şeylerdeki taşkınlık onları yalanlamaya sürükledi. İşaret edilenler de Mekke halkıdır.

"Onlardan yüz çevir" sen onlara tebliğ ettin, "sen kınanmış değilsin" çünkü sen mesajı ilettin. Müfessirlerin çoğuna göre bu ayet mensuhtur. Onu nesh eden hakkında da iki görüş vardır:

Birincisi: O, "sen hatırlat, hatırlatma mü'minlere fayda verir" kavlidir. *İkincisi:* Kılıç ayetidir *(Hac: 39)*. "Zekkir": Bunda da iki görüş vardır: *Birincisi:* Öğüt ver, bunu da Mukatil, demiştir. *İkincisi:* Onlara Allah'ın belli günlerini, azap ve rahmetini hatırlat. Bunu da Zeccac, demiştir.

"Vema halaktül cinne velinse illa liyabüduni": Yakup vasılda da vakıfta da "yabuduni" ve "yutimuni" ve "vela yastaciluni"de ye ile okumuştur. Bu ayette dört görüş halinde ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: Bana ibadet etmelerini emretmek için yarattım, bunu da Ali bin Ebu Talib demiş; Zeccac da bunu tercih etmiştir.

İkincisi: Kulluğu ister istemez ikrar etmeleri için, bunu da İbn Abbas, demiştir. Bunun açıklaması da: "Eğer onlara, kendilerini kim yarattı, diye sorsan, elbette Allah, derler" *(Zuhruf: 87)* ayetidir.

Üçüncüsü: O, mü'minlere özeldir, Said bin Müseyyeb şöyle de-

miştir: Ben bana ibadet edenleri ancak bana ibadet etmeleri için yarattım. Dahhak, Ferra ve İbn Kuteybe de şöyle demişlerdir: Bu, O'na itaat edenlere hastır. Bu da Kadı Ebu Ya'la'nın tercihidir, çünkü o şöyle demiştir: Bunun manası özeldir, genel değildir. Çünkü geri zekalılar, çocuklar ve deliler, insan olmakla beraber muhatap değildirler. Kafirler de "andolsun biz cin ve insanlardan çoğunu cehennem için yarattık" *(A'raf: 279)* ayetinin delaletiyle bunun dışındadırlar. Binaenaleyh kim bedbaht olmak ve cehennemde yanmak için yaratılmışsa, ibadet için yaratılmamıştır (yazarın bu görüşüne hemen katılmak mümkün değildir. Mütercim).

Dördüncüsü: Boyun eğmeleri ve zillet göstermeleri için yarattım, ibadetin lügattaki manası: Horluk ve bağlılıktır. Bütün mahlukat aziz ve celil olan Allah'ın hükmüne boyun eğmiş ve zillet göstermiştir. Aziz ve celil olan Allah'ın kaza ve kaderinin dışına çıkamazlar. Bu da bir grup ilim adamının görüşleridir.

"Ben onlardan bir rızık istemiyorum": Yani kendilerine rızık vermelerini istemiyorum "beni yedirmelerini de istemiyorum": Yani halkımdan bir kimseyi yedirmelerini de istemiyorum. Çünkü gerçek rızık veren benim. Neden beni yedirmeleri diyerek kendine isnat etti? Çünkü halk Allah'ın ailesidir, kim de bir kimsenin ailesini yedirirse onu yedirmiş gibi olur. Sahih hadiste Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Aziz ve celil olan Allah kıyamet gününde: Ey ademoğlu, senden beni yedirmeni istedim, beni yedirmedin, der.[1]

"Rezzak": Dahhak ile İbn Muhaysın, alim vezninde "Razık" okumuşlardır. Hattabi de şöyle demiştir: O rızka kefil olup her nefsin gıdasını veren demektir. "Metin": Çok kuvvetli, gücü bitmeyen ve yaptığı işlerden dolayı sıkıntı duymayan manasınadır. Kuteybe, Kisai'den, nunun kesresi ile "el – metini" rivayet etmiştir ki Ebu Rezin, Katade, Ebu'l – Aliye ve A'meş de öyle okumuşlardır. Zeccac da şöyle demiştir: "Züllkuvvetil metin": Çok güçlü ve muktedir, demektir; kim "el – metinü" diyerek merfu okursa, aziz ve celil olan Allah'a sıfat yapmış olur. Kim de kesre ile okursa kuvvete sıfat yapmış olur. Çünkü kuvvet kelimesinin müennesliği mevize'de olduğu gibi gerçek değildir. Şu ayette de durum aynıdır: "Femen caehu mevizetün min rabbihi" *(Bakara: 275).*

"Şüphesiz zalimler için vardır" yani Mekke müşrikleri için "bir hisse": Yani azaptan bir hisse demektir. "Arkadaşlarının hissesi gibi":

1 – Uzun bir hadisten bir parçadır; Müslim onu Ebu Hureyre'den rivayet emiştir, Kitabu'l – Birri ve's – Sıla ve'l – Adab, hadis no, 43.

Yani Nuh, Ad ve Semud kavimleri gibi helak olan kavimlerin demektir. Ferra da şöyle demiştir: Zenub Arap dilinde: Büyük kovaya denir, ancak Araplar sonra ona nasip ve hisse manası vermişlerdir. Şair şöyle demiştir:

Bizim kovalarımız vardır, sizin de kovalarınız vardır,
Eğer kabul etmezseniz bizim eski kuyumuz vardır.

Zenub müzekker de müennes de kullanılır. İbn Kuteybe şöyle demiştir: Zenub'un aslı: Büyük kovadır, onlar su çekerlerdi, her birinin bir kovası olurdu. O nedenle "zenub" şans ve hisse manasına kullanılmıştır.

"Öyleyse beni aceleye getirmesinler": Yani eğer azapları kıyamete bırakılırsa, acele etmesinler ki o, kendilerine va'dedilen gündür. Onun: Bedir savaşı günü olduğu da söylenmiştir.

52-TUR SURESİ

Mekke'de inmiştir. 49 ayettir.

İcma ile Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالطُّورِ ﴿١﴾ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ ﴿٢﴾ ف۪ي رَقٍّ مَنْشُورٍ ﴿٣﴾ وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ ﴿٤﴾

وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ﴿٥﴾ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ ﴿٦﴾ اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾ مَا لَهُ

مِنْ دَافِعٍ ﴿٨﴾ يَوْمَ تَمُورُ السَّمَٓاءُ مَوْرًا ﴿٩﴾ وَتَس۪يرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ﴿١٠﴾ فَوَيْلٌ

يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ ﴿١١﴾ اَلَّذ۪ينَ هُمْ ف۪ي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يُدَعُّونَ اِلٰى

نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ﴿١٣﴾ هٰذِهِ النَّارُ الَّت۪ي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾

اَفَسِحْرٌ هٰذَٓا اَمْ اَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾ اِصْلَوْهَا فَاصْبِرُٓوا اَوْ لَا تَصْبِرُواۚ

سَوَٓاءٌ عَلَيْكُمْۜ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Andolsun, Tur'a,

2 – Satır satır yazılmış kitaba,

3 – Yayılmış ince deriye (yazılmış).

4 – Beyt-i Mamur'a,

5 – Yükseltilmiş tavana,

6 – Kaynatılmış denize,

7 – Ki, şüphesiz Rabbinin azabı elbette vaki olacaktır.

8 – Onun için bir önleyici yoktur.

9 – O günde ki gök bir çalkalanmakla çalkalanır.

10 – Dağlar bir yürümekle yürür.

11 – O gün vay yalanlayanlara!

12 – O kimseler ki onlar, daldıkları şeyde oynuyorlar.

13 – O gün cehenneme bir itilmekle itilirler.

14 – "İşte yalanladığınız ateş budur!" denir.

15 – "Bu sihir midir yoksa siz görmüyor musunuz?"

16 – "Girin oraya; ister sabredin ister sabretmeyin; size birdir. Ancak yaptığınız şeyle cezalandırılıyorsunuz!"

"Tur'a andolsun": Bu, Allah Teala'nın Musa aleyhisselam'la üzerinde konuştuğu dağa yemindir. O Medyen toprağındadır, adı da Zebir'dir.

"Satır satır yazılmış kitaba": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: O Levh-i Mahfuz'dur, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan, demiştir.

İkincisi: Ademoğullarının amel defterleridir, bunu da Mukatil ile Zeccac, demişlerdir.

Üçüncüsü: Tevrat'tır.

Dördüncüsü: Kur'an'dır, bu ikisini de Maverdi nakletmiştir.

"Fi rakkın": Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Rak: Kağıttır, menşur da: Yayılmış, açılmış manasınadır.

"Beyt-i Mamur": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O gökte bir evdir. O hangi göktedir? Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O yedinci kat göktedir, bunu da Enes, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet etmiştir. Buhari ile Müslim'de rivayet edilen Malik bin Sa'saa hadisi de bunu göstermektedir.

İkincisi: O altıncı kat göktedir, bunu da Hazreti Ali radıyallahu anh, demiştir.

Üçüncüsü: O dünya göğündedir, bunu da Ebu Hureyre, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet etmiştir. İbn Abbas şöyle demiştir: O Ka'be istikametindedir, her gün onu yetmiş bin melek tavaf eder, bir daha da dönmezler. Bu kıyamete kadar devam eder. Ona Durah, denir. Rebi bin Enes de şöyle demiştir: Beytülmamur, Adem zamanında Kabe'nin yerinde idi, Nuh zamanı gelince onu haccetmelerini emretti. Su taşınca dünya göğünde Beytullah'ın hizasına kaldırıldı.

İkincisi: O Beytullah'tır, bunu da Hasen, demiştir. Ebu Ubeyde de: Mamurun manası: Ziyaretçisi çok demiştir.

"Yükseltilmiş tavan": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O göktür, bunu da Hazreti Ali radıyallahu anh ile cumhur, demiştir.

İkincisi: Arş'tir, bunu da Rebi, demiştir.

"Deniz": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O Arş'in altında bir denizdir, suyu koyudur, sura ilk üfürüldükten sonra ondan kulların üzerine kırk gün yağmur yağar; onlar da kabirlerinde ot gibi biterler. Bunu da Hazreti Ali radıyallahu anh, demiştir.

İkincisi: O dünya denizidir, bunu da Maverdi, zikretmiştir.

"Mescur": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Doludur, bunu da Hasen, Ebu Salih, İbn Saib ve bütün dilciler demişlerdir.

İkincisi: Tutuşmuş, demektir, bunu da Mücahit ile İbn Zeyd, demişlerdir. Şimir bin Atıyye de şöyle demiştir: O tutuşmuş fırın gibidir.

Üçüncüsü: O kurumuş, suyu çekilmiştir, bunu da Ebu'l – Aliye, demiştir. Hasen'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: O denizler tutuşturulur, öyleki suyu gider, bir damla kalmaz. Bu iki görüş Mücahid'in görüşüne dayanmaktadır. Hadiste de Allah Teala'nın bütün denizleri ateşe çevireceği ve cehenneme ilave edileceği nakledilmiştir.

Dördüncüsü: "Mescur": Tatlısı tuzlusuna karışmış, demektir, bunu da Rebi bin Enes, demiştir. Allah Teala bu şeylerle yemin etti, çünkü bunlarda müşriklere edeceği azaba gücünün rahat yeteceğine delil vardır. O nedenle: "Şüphesiz Rabbinin azabı elbette vaki olacaktır" dedi. Yani ahirette gerçekleşecektir. Sonra ne zaman gerçekleşeceğini açıklayıp "o gün gök bir çalkalanmakla çalkalanır" dedi. Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Dönmekle döner, bunu İkrime, İbn Abbas'tan rivayet

etmiş; Mücahit de böyle demiştir. Onu Ferra, İbn Kuteybe ve Zeccac da tercih etmişlerdir.

İkincisi: Sarsıldıkça sarsılır, bunu da İbn Ebi Talha, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Katade de böyle demiştir. Ebu Ubeyde de: Salınır, demiştir. Şair A'şa da bu manada kullanmıştır:

Komşusunun evinden çıkıp bir yürüyüşü vardır ki

Bulut gibi ağar, ne yavaş ne hızlı.

Üçüncüsü: Allah Teala'nın emrinden dolayı birbirine girer, bunu da Dahhak, demiştir. Bundan sonrasının açıklaması da Neml: 88'de geçmiştir. "Onlar daldıkları şeyin içinde oynuyorlar": Yani Muhammed'den konuşurken onu yalanlamak ve onunla alay etmekle konuşmaya daldıkça dalıyorlar, O'nun zikrini unutuyorlar. Yazıklar olsun onlara!

"Yevme yuda'une": İbn Kuteybe: İtilirler, demiştir. Dea'tuhu edu'uhu, itmek manasınadır. "Yedu'ul yetime" *(Maun: 2)* de bundandır. İbn Abbas da: Boyunlarından çekilir, ta cehenneme atılırlar, demiştir. Mukatil de şöyle demiştir: Elleri boyunlarına bağlanır, perçemleri ayaklarıyla birleştirilir, sonra da cehenneme yüzleri üstü sürüklenirler. Ona yaklaştıkları zaman bekçileri onlara: "İşte bu, inanmadığınız o ateştir" denilir, yani dünyada iken inanmadığınız, demektir. "Bu sihir midir?": Yani bu gördüğünüz azap. Çünkü sizler pegamberlerin sihirbaz olduklarını iddia ettiniz "yoksa görmüyor musunuz?" ateşi. Ona atıldıkları zaman bekçileri onlara: "girin içine" derler. Başkası da şöyle demiştir: Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'i gözbağcı sihirbaz olarak niteleyince, ateşi gördükleri zaman bu şekilde azarlanırlar ve onlara: "islevha": Onun sıcağını çekin, denilir. "Sabredin" azaba "ister sabretmeyin, sizin için birdir" sabretmek de etmemek de "ancak cezalanıyorsunuz" cezasını çekiyorsunuz, "yaptığınız şeylerin" küfür ve yalanlama gibi.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي

جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾ فَاكِهِينَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقَاهُمْ رَبُّهُمْ

عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿١٨﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾

مُتَّكِئِينَ عَلَى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾

17 – Şüphesiz müttakiler cennetlerde ve nimetlerdedir.

18 – Rablerinin kendilerine verdiği ile zevk sürerek. Rableri onları cehennem azabından korumuştur.

19 – Yiyin, için; yaptığınız şeylerle afiyetle.

20 – Sıra sıra dizilmiş koltuklara yaslanarak. Onları iri gözlü hurilere eş yaptık.

Sonra bunun ardından mü'minler için hazırlanan şeyleri niteledi, "fakihin": Elifle de elifsiz de okunmuştur. Biz de bunu Yunus: 55'te şerh etmiş idik. "Onları korudu": Yani onlardan çevirdi, demektir. "Cahim" de Bakara: 119'da zikredilmiştir.

"Yiyin": Yani onlara: Yiyin, denir, "için, afiyetle" ondan hastalanmaktan emin olunuz. Zeccac, mana şöyledir, demiştir: Bu son halinizden dolayı sizi tebrik ederiz. Biz de bunu Nisa: 4'de şerh etmiştik. Sonra yiyip içerken hallerini zikretti: "Koltuklara yaslanarak" dedi. İbn Cerir şöyle demiştir: Burada söylenmeyen kelime vardır, takdiri şöyledir: Ala nemarika ala sürürin (sedirler üzerindeki yastıklara yaslanarak). Sürür de serir'in çoğuludur. "Sıra sıra dizilmiş": Yan yana konulmuş, demektir. Ayetin kalan kısmı da Duhan: 54'te tefsir edilmiştir.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ
وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾
وَأَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ يَتَنَازَعُونَ فِيهَا
كَأْسًا لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ
كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ ﴿٢٤﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ
﴿٢٥﴾ قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنَّ اللَّهُ
عَلَيْنَا وَوَقَانَا عَذَابَ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ
إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾

21 – İman edip de zürriyetleri kendilerine imanla tabi olanlara zürriyetlerini de onlara kattık. Onların amellerinden hiçbir şey eksiltmedik. Her kişi kazandığı şeye karşılık rehindir.

22 – Onlara canlarının çektiği meyve ve etten bol bol verdik.

23 – Orada bir bardak kapışırlar ki onda ne boş laf ne de günaha sokma yoktur.

24 – Etraflarında saklı inciler gibi uşakları dolaşır.

25 – Kimileri kimilerine döndü, soruşturuyorlar.

26 – Dediler: "Gerçekten biz bundan önce ailemizin içinde korkardık".

27 – "Allah bize lütfetti ve bizi insanın içine işleyen o azaptan korudu".

28 – "Şüphesiz biz bundan önce O'na ibadet ediyorduk. Şüphesiz O, ihsanı bol, çok esirgeyendir".

"Veetbanahüm zürriyyatihim": İbn Kesir, Asım, Hamze ve Kisai te ile "vettebathüm", tekil olarak da "zürriyyetehüm" yine tekil olarak " bihim zürriyyetühüm" okumuşlardır. Nafi de, tekil olarak "vettebeathüm zürriyyetühüm" ve çoğul olarak da "zürriyyatihim" okumuştur. İbn Amir de, iki yerde de "ve etbanahüm zürriyyatihim" ve "bihim zürriyyatihim" okumuştur. Tefsirinde de üç görüş halinde ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: Bunun manası şudur: Zürriyetleri imanla onları takip ettiler, biz de mü'min olan zürriyetlerini cennette onlara kattık. Bunlar atalarının derecesine ulaşmasalar da Allah Teala atalarına ikram olarak onları evlatları ile birleştirir. Bu mana Said bin Cübeyr ile İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

İkincisi: Zürriyetleri imanla onlara tabi oldular yani baliğ olup iman ettiler, biz de iman derecesine ermeyen küçük zürriyetlerini onlara kattık. Bu mana da İbn Abbas'tan rivayet edilmiş, Dahhak da böyle demiştir. Bu görüşün manası şöyledir: Onların büyük zürriyetleri iman etmekle onlara tabi oldular, küçük çocukları da babalarının iman etmeleriyle kendilerine tabi oldular. Çünkü baba Müslüman olursa çocuk da hükmen Müslüman sayılır.

Üçüncüsü: "Zürriyetlerini onlara tabi kıldık" babalarının iman etmeleriyle, o yüzden onları da cennete girdirdik. Yine bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

"Vema eletnahüm": Nafi, Ebu Amr, İbn Amir, Asım, Hamze ve Kisai, lamın fethi ve hemze ile "eletnahüm" okumuşlar; İbn Kesir de lamın kesri ile "elitnahüm" okumuştur. İbn Şünbuz da Kunbul'dan rivayet ederek hemzesiz olarak lamın kesri ile "velitnahüm" okumuşlardır. Ebu'l – Aliye, Ebu Nehik ve Muaz el – Kari, hemzesiz olarak lamın fethi ile okumuşlardır. İbn Semeyfa hemzeyi meftuh ve medli olarak "âletnahüm" okumuştur. Dahhak ile Asım el – Cahderi de, meftuh vav, mansup lam ile hemzesiz okumuşlardır. İbn Mes'ud ile Ebu'l – Mütevekkil, cealtühüm kalıbında "vema elettühüm" okumuşlardır.

Biz bu kelimeyi Hucurat: 140'ta zikretmiştik, mana da: Zürriyetlerine vermekle babaların hakkını kısmadık, demektir.

"Her kişi kazandığı şeye karşılık rehindir": Yani ameline karşı ipotektir, kimse kimsenin amelinden sorulmaz. Bu kelamın cehennemliklere mahsus olduğu da söylenmiştir. Söz burada tamam oldu.

"Onlara bol bol verdik": İbn Abbas: bu haklarının üzerine yapılan ilavedir, demiştir.

"Kapışırlar": Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Karşılıklı alıp verirler, dolaştırırlar. Şair Ahtal şöyle demiştir:

Kuzey rüzgarı ile soğumuş hoş kokulu bardağı elinden kaptım,
Horoz da öttü, gece yürüme vakti geldi.

Zeccac da şöyle demiştir: Bu, bardağı onun elinden alır, o da bunun elinden alır, demektir. Ke's kelimesini ise Saffat: 45'te şerh etmiş idik.

"La lağvun fiha vela te'sim": İbn Kesir ile İbn Amir nasb ile "lalağve fiha vela te'sime" şeklinde rasb ile okumuşlar; diğerleri ise ref' ile tenvinli olarak "lalağvun fiha vela te'simün" okumuşlardır. İbn Kuteybe şöyle demiştir: Akılları gidip de boş konuşarak günaha girmezler, nitekim dünya içkilerinde öyle olur. Başkası da şöyle demiştir: Te'sim, ism kökünden tef'il kalıbındadır, âsemehu denir ki: Birini günaha sokmaktır, mana da şöyledir: O bardak onları günaha sokmaz.

"Etraflarında dolaşır" hizmet için "uşakları, sanki onlar" güzellik ve beyazlıkta "saklı bir incidir": Yani korunmuştur, el değmemiştir. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e: "Ya Nebiyyallah, hizmetçi böyledir, gör ki efendi nasıldır?" dediler, o da şöyle dedi. Efendinin hizmetçiye karşı üstünlüğü dolunayın diğer yıldızlara karşı üstünlüğü gibidir.

"Kimileri kimilerine döndü, soruştururlar": İbn Abbas: Dünyadaki korku ve yorgunluklarını hatırlarlar, demiştir. O da arkadaki cümledir: "Gerçekten biz bundan önce ailemizin içinde": Yani dünyada iken "korkardık": yani azaptan korkardık. "Allah bize lütfetti" bağışlamakla "ve bizi insanın içine işleyen azaptan korudu": Yani ateş azabından. Hasen şöyle demiştir: Semum cehennemin isimlerindendir. Başkası da şöyle demiştir: O cehennemin yalını ve sıcaklığıdır. "Şüphesiz biz bundan önce O'na ibadet ediyorduk": Yani O'nu birliyor ve O'na karşı ihlas gösteriyorduk. "İnnehu hüvel berrü": Nafi ile Kisai, hemzenin fethi ile "ennehu" okumuşlardır.

"Berr"in manasında da üç görüş vardır:

Birincisi: Va'dinde sadık demektir, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: Lütufkârdır, bunu da İbn Ebi Talha, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: Kullarına karşı şefkatli, onlara iyilik eden, lütfundan kimseyi dûr etmeyen (uzaklaştırmayan)dır. Bunu da Ebu Süleyman Hattabi, demiştir.

فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ
بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ
بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ ﴿٣١﴾
أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُمْ بِهَٰذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٣٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ
بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٣٤﴾

29 – Sen öğüt ver; sen Rabbinin nimeti sayesinde ne bir kahinsin ne de bir deli.

30 – Yoksa: "Şairdir, ona zamanın hadiselerini mi bekliyoruz?" diyorlar.

31 – De ki. "Bekleyin; şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!"

32 – Yoksa onlara bunu akılları mı emrediyor yoksa onlar bir azgınlar toplumu mudur?

33 – Yoksa: "Onu kendi uydurdu" mu diyorlar? Hayır, onlar inanmıyorlar.

34 – Öyleyse onun gibi bir söz getirsinler, eğer doğru söyleyenler iseler.

"Sen öğüt ver": Yani Kur'an'la öğüt ver, "sen Rabbinin nimeti sayesinde değilsin": Yani O'nun sana peygamberlik nimeti sayesinde "bir kahin" o gaybı bildiğini vehmeder ve vahiy gelmediği halde yarın ne olacağını haber verir. Mana da şöyledir: Sen ancak vahiyle konuşursun, Mekke kafirlerinin sana dediği gibi değilsin.

"Em yekulune şairün": Yani hüve şairün (o şairdir mi diyorlar?) Ebu Ubeyde: "Em" "bel" (hayır) manasınadır, demiştir. Şair Ahtal da bu mana da şöyle demiştir:

Gözün sana yalan söyledi, hayır, sen Vasıt'ta gördün,
Alaca karanlıkta sisin altında hayal (gördün).

Şair burada sormuyor, kesin gördüğüne hükmediyor.

"Neterabbesu bihi reybel menun": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Reybel menun ölümdür, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Zamanın hadiseleridir, bunu da Mücahit, demiştir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Zamanın hadiseleri, acıları ve musibetleridir. "Menun" dehr (zaman) demektir. Şair Ebu Zueyb şöyle demiştir:

Zamandan ve cilvesinden mi sızlanıyorsun,
Zaman (dehr, felek) kimsenin gözyaşına bakmaz.

Asmai beyti bize böyle aktardı. O, menun'un zaman manasına geldiğini söylerdi. Şiirde geçen "veddehrü leyse bu mutibin" kavli de bunu gösterir, sanki "zamandan ve cilvesinden mi acınıyorsun" demek istemiştir. Kisai de şöyle demiştir: Araplar: Laukellimüke ahirel menuni derler ki: Seninle dünyanın sonuna kadar konuşmam, demektir.

"De ki: Bekleyin": Yani benim için bunu bekleyin, "ben de sizinle beraber beklemekteyim": Yani ben de sizin azabınızı bekliyorum. Onlar Bedir savaşında kılıçla azap gördüler. Bazı müfessirler de: Bu, kılıç ayetiyle mensuhtur, demişlerdir ki, doğru değildir. Çünkü iki ayet arasında çelişki yoktur.

"Yoksa onlara bunu akılları mı emrediyor?": Müfessirler şöyle demişlerdir: Kureyş ulularına ahlam denir ki akıl (âkil) adamlar, demektir. Allah da akıllarını küçük düşürdü. Çünkü akılları onları batıldan çıkarıp hakka götürmedi. Amr bin As'a: "Senin kavmin neden Allah onları akıllı kimseler olarak nitelediği halde iman etmediler?" dediler. O da: Çünkü akılları hidayetten mahrumdu, dedi.

"Em te'mürühüm" ve "em hüm fihi" kavillerinde iki görüş vardır:

Birincisi: Onların ikisi de "bel" (hayır) manasınadır, bunu da Ebu Ubeyde, demiştir.

İkincisi: İstifham edatı manasınadır, bunu da Zeccac, demiştir. Mana da şöyledir: Yoksa akılları onlara kendilerini tevhide davet edeni terk etmeyi mi emrediyor ve buna deliller mi getiriyor? Yoksa hak belli olduktan sonra taşkınlık ederek inanmıyorlar mı? İbn Kuteybe de, mana şöyledir, demiştir: Yoksa bunu onlara akılları mı söylüyor. Çünkü anlayış akılla olur, ayette de akıl yerine hilm kullanılmıştır.

"Yoksa onu kendi mi uydurdu, diyorlar?": Yani onu kendiliğinden mi söylüyor, diyorlar? Ayette geçen tekavvül: Zoraki söz söylemektir, ancak yalanda kullanılır. "hayır" yani durum onların iddia ettikleri gibi değildir. "İman etmiyorlar": Kibirlerinden Kur'an'a inanmıyorlar.

"Öyleyse onun gibi bir söz getirsinler": O nazımda ve onun kadar açık ve güzel. Ebu Reca, Ebu Nehik, Müverrık el – İclî ve Asım el – Cahderi, tenvinsiz olarak "bihadisi mislihi" okumuşlardır. "Eğer doğru söyleyenler iseler" onu Muhammed uydurdu iddialarında.

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ
بَلْ لَا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ ﴿٣٧﴾ أَمْ لَهُمْ
سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَهُ
الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ﴿٣٩﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ
﴿٤٠﴾ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤١﴾ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا
هُمُ الْمَكِيدُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ إِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾

35 – Yoksa bir şeysiz mi yaratıldılar? Yoksa yaratanlar onlar mı?

36 – Yoksa gökleri ve yeri kendileri mi yarattılar? Hayır, onlar kesin şekilde inanmıyorlar.

37 – Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mı? Yoksa onlar zorbalar mı?

38 – Yoksa onların çıkıp dinleyecekleri merdiven mi var? Öyleyse dinleyicileri açık bir kanıt getirsin.

39 – Yoksa kızlar O'nun da oğullar sizin mi?

40 – Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da ağır borç altında mı kalmışlar?

41 – Yoksa gayb onların yanında da onlar mı (ona bakarak mı) yazıyorlar.

42 – Yoksa tuzak kurmak mı istiyorlar? Asıl kafirler tuzağa düşenlerdir.

43 – Yoksa onların Allah'tan başka bir İlahı mı var? Allah onların şirk koştukları şeyden münezzehtir.

"Yoksa bir şeysiz mi yaratıldılar?": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Yaratıcı bir Rab olmadan mı yaratıldılar?

İkincisi: Babaları ve anaları olmadan mı yaratıldılar da o yüzden akıl etmiyorlar?

Üçüncüsü: Yoksa gökler ve yer gibi bir şeysiz mi yaratıldılar, yani onlar yaratılma bakımından göklerden ve yerden daha zor değildirler; çünkü onlar bir şey olmadan (yoktan) var edildiler; kendileri ise Adem'den yaratıldılar. Adem de topraktan yaratıldı.

Dördüncüsü: Yoksa hiçbir şey için (gayesiz) mi yaratıldılar? O zaman "min" lam manasına gelmiş olur, mana da şöyledir: Boş yere yaratılmadılar ki emir ve yasak altına girmesinler.

"Yoksa yaratanlar onlar mı?" ki bu yüzden emir ve yasak altına girmiyorlar. Çünkü Yaratıcı emir ve yasak altına girmez.

"Hayır, kesin inanmıyorlar" hakka, o da Allah'ın birliği ve yeniden yaratmaya gücünün yettiğidir.

"Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mı?": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Yağmur ve rızıktır, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Peygamberliktir, bunu da İkrime, demiştir.

Üçüncüsü: Gayb ilmidir, bunu da Salebi zikretmiştir. Zeccac da, mana şöyledir, demiştir: Rabbinin hazinelerindeki ilim onların yanında mı? Rabbinin yanındaki rızık da, denilmiştir. Bunlara ihtiyaçları olmadığı için mi Rablerinden yüz çeviriyorlar?

"Em hümül musaytırun": İbn Kesir, sin ile "müseytırun" okumuştur. İbn Abbas da: Musallat manasını vermiştir. Ebu Ubeyde de, el – musaytırun: Tanrılar, demiştir. Teseytarte aleyye denir ki, beni köle edindin, demektir. Arap dilinde "müfeyil" vezninde ancak beş isim gelmiştir: Müheymin, müceymir, musaytır, mübeytır ve mübeykır. Müheymin: Her şeyi sayıp kaydeden Allah'tır ki hiçbir şey O'nun gözünden kaçmaz. Museytır: Musallat, demektir. Mübeytır: Baytardır, mübeykır da: Bir yerden çıkıp bir yere gidendir. Beykara denir ki: Diyar diyar dolaştı, demektir.

Şair İmruulkays de şöyle demiştir:

Haberiniz olsun, o kadına haber mi geldi -ki olaylar gayet çoktur-
Temlik oğlu İmruulkays diyar diyar dolaşıyor?

Zeccac da, el – Musaytırun: Musallat tanrılardır, demiştir. Teseytara aleyna ve tesaytara denir ki sin ile de sad ile de söylenir. Aslı sin'dir, her sin'den sonra tı gelirse, sad'a çevrilmesi caizdir. Setara ve satara, seta aleyna ve sata, denir. Müfessirler, kelamın manası şöyledir, demişlerdir: Yoksa onlar tanrılar da diledikIerini yaparlar ve kimsenin emri ve yasağı altına girmezler?

"Yoksa onların merdiveni mi var?" Yani göğe çıkacak asansörleri mi var? "Yestemiune fihi" onun üzerinde vahyi dinlerler? Burada "fi" "ala" manasınadır, "ficuzuin nahli" *(Taha: 71)* ayetinde de böyledir. Mana: Vahyi dinlerler de haklı olduklarını mı öğrenirler? "Öyleyse dinleyicileri getirsin": Eğer bunu iddia ederse "açık bir kanıt": Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem gibi o da kendi sözüne bir delil getirsin.

"Yoksa kızlar O'nun da oğullar sizin mi?": Bu da onların kızları Allah'a nisbet etmelerine rettir.

"Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da ağır borç yükü altında mı kalmışlar?": Yani sen getirdiğin din için onlardan ücret mi istiyorsun ki bu isteğin onlara ağır gelmiş olsun da onların İslam'a girmelerine mani olsun? Mağrem ile ğurm aynı manayadır. Biz de bunu Beraet: 98'de şerh etmiştik.

"Yoksa gayb onların yanında mı?": Bu da "ona zamanın getireceklerini bekliyoruz" sözlerine cevaptır. Mana da şöyledir: Gayb onların yanında mıdır? Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O Levh-i Mahfuz'dur, "onlar yazıyorlar": Ondakileri yazıp insanlara haber veriyorlar. Bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Gayb ilmi onların yanında mı ki Muhammed'in onlardan önce öleceğini biliyorlar. "Onlar yazıyorlar": Yani hüküm verip: Seni ezeceğiz, diyorlar. Kitap: Hüküm manasınadır, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in: "Aranızda Allah'ın kitabı ile hüküm vereceğim"[1] hadisi de bundandır. Yani aziz ve celil olan Allah'ın hükmü ile hüküm vereceğim, demektir. İbn Kuteybe de bu manaya kail olmuştur.

"Yoksa tuzak kurmak mı istiyorlar?": O da Darunnedve'de verdikleri karardır. Biz de bunu "Hani bir zamanlar kafirler senin için tuzak kuruyorlardı" *(Enfal: 30)* ayetinde şerh etmiştik. "Asıl kafirler tuzağa düşenlerdir" sözünün manası da: Tuzaklarının ceremesini kendileri çekerler, demektir. Çünkü bunun zararı onlara döner. Nitekim Bedir savaşında ve diğer yerlerde öldürüldüler.

"Yoksa onların Allah'tan başka bir İlahı mı var?": Yani onlara rızık veren ve onları Allah'tan başka muhafaza eden bir tanrı mı var? Mana şöyledir: Putlar İlah değildir, çünkü onlar fayda ve zarar vermezler. Sonra da ayetin kalan kısmında kendini onların koştukları şirkten tenzih etti.

---

1 – Buhari, Müslim ve Sünen sahiplerinin Ebu Hureyre'den rivayet ettikleri uzun bir hadisten parçadır)

وَاِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَٓاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ ﴿٤٤﴾ فَذَرْهُمْ
حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذ۪ي ف۪يهِ يُصْعَقُونَۙ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْن۪ي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ
شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَۜ ﴿٤٦﴾ وَاِنَّ لِلَّذ۪ينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذٰلِكَ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَاِنَّكَ بِاَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ
بِحَمْدِ رَبِّكَ ح۪ينَ تَقُومُۙ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

44 – Eğer gökten bir parça düştüğünü görseler: "Üst üste yığılmış bir bulut" derler.

45 – Bırak onları, ta çarpılacakları günlerine kavuşuncaya kadar.

46 – O günde tuzakları onlardan bir şey savmaz ne de onlara yardım edilir.

47 – Gerçekten zalimler için bundan başka azap vardır. Fakat onların çoğu bilmezler.

48 – Rabbinin hükmüne sabret: Çünkü sen gözlerimizdesin. Kalktığın zaman Rabbini hamd ile tesbih et.

49 – Geceden ve yıldızların batmasından sonra O'nu tesbih et.

"Eğer gökten bir parça düştüğünü görseler": Mana şöyledir: Gökten üzerlerine bir parça düşse yine küfürlerinden vazgeçmezler ve bu, üst üste yığılmış bir bulut parçasıdır, derler.

"Bırak onları": Onları kendi hallerine bırak "hatta yulaku": Ebu Cafer, ye'nin ve kafın fethi, lamın sükunu ve elifsiz olarak, "yelkav" okumuşlardır. "Günlerine kavuşuncaya kadar": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O ölüm günleridir. İkinci: Kıyamet günüdür. *Üçüncüsü:* Sura ilk üfürme günüdür.

"Yusakun": Asım ile İbn Amir, ye'nin ref'i ile meçhul olarak "yus'akun" okumuşlardır. Diğerleri de fethi ile malum olarak (yes'akun) okumuşlardır.

"Yus'akun"da da iki görüş vardır:

Birincisi: Ölürler. *İkincisi:* Bayılırlar, mesela "ve harra musa saika" *(A'raf: 143)* ayetinde de böyledir. Bu da: O kıyamet günüdür diyenlere göredir ki onlar korkularından bayılırlar. Müfessirler bu ayetin kılıç ayetiyle neshedildiğini söylerler ki doğru değildir. Çünkü ayetin manası tehdittir (tehditte de nesih olmaz).

"O günde tuzakları onlardan bir şey savmaz": Bu da ilk gündür, mana şöyledir: Tuzakları onlara fayda da vermez, onlardan azabı da savmaz. "Onlara yardım da edilmez": Azaptan uzaklaştırılmazlar da.

"Gerçekten zalimler için": Yani şirk koşanlar için, "bundan başka bir azap vardır", yani o günden önce. Onda da dört görüş vardır:

Birincisi: O kabir azabıdır, bunu da Bera ile İbn Abbas, demişlerdir. *İkincisi:* Bedir savaşında öldürülmedir, yine bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiş; Mukatil de böyle demiştir. *Üçüncüsü:* Dünyada başlarına gelen musibetlerdir. Bunu da Hasen ile İbn Zeyd, demişlerdir. *Dördüncüsü:* Açlık azabıdır, bunu da Mücahit, demiştir.

"Fakat onların çoğu bilmezler": Yani başlarına ne geleceğini bilmezler.

"Rabbinin hükmüne sabret": Yani sana vereceği karara demektir. "Çünkü sen gözlerimizdesin": Zeccac şöyle demiştir: Biz seni görür, muhafaza eder ve seni kollarız; sana bir kötülük yapamazlar. Müfessirler: Sabrın manasının kılıç ayetiyle neshedildiğini söylemişlerdir ki doğru değildir; çünkü aralarında tezat yoktur.

"Kalkacağın zaman Rabbini hamd ile tesbih et": Bunda da altı görüş vardır:

Birincisi: Uykundan kalktığın zaman Allah için namaz kıl, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Meclisinden kalktığın zaman: "Sübhanekellahümme ve bihamdik (Allah'ım, seni hamdinle tesbih ederim). Bunu da Ata, Said bin Cübeyr, Mücahit ve diğerleri demişlerdir.

Üçüncüsü: Namaza kalktığın zaman: "Sübhanekellahümme vebihamdik vetebarekesmük veteala ceddük velahilahe ğayruk) de. Bunu da Dahhak, demiştir.

Dördüncüsü: Uykundan kalktığın zaman Allah'ı tesbih et, bunu da Hassan bin Atıyye, demiştir.

Beşincisi: Öğle uykusundan kalktığın zaman öğle namazını kıl. Bunu da Zeyd bin Elsem, demiştir.

Altıncısı: Yatağından kalkıp da namaza girinceye kadar Allah'ı dilinle tesbih et. Bunu da İbn Saib, demiştir.

"Geceden de O'nu tesbih et": Mukatil şöyle demiştir: Akşamı kıl, yatsıyı da kıl "ve idbaren nücum": Zeyd, Yakup'tan, Harun, Ebu Amr'dan ve Cu'fi de Ebu Bekir'den rivayet ederek, hemzenin fethi ile "ve edbaren nücum" okumuşlar; diğerleri ise kesri ile okumuşlardır. Biz

de bunu Kaf: 140'ta şerh etmiş idik. Mana da şöyledir: Yıldızların arkasından onun için namaz kıl, yani yıldızlar arkalarını dönüp giderken, daha açıkçası: Sabah aydınlığı ile kayıp olurken, demektir. Bu namazda da iki görüş vardır:

Birincisi: O sabah namazından önce kılınan iki rekat sünnetidir, bunu da Hazreti Ali radıyallahu anh, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet etmiştir. Bu da cumhurun görüşüdür.

İkincisi: O sabah namazının iki rekat farzıdır, bunu da Dahhak ile İbn Zeyd, demişlerdir.

53-NECM SURESİ

Mekke'de inmiştir. 62 ayettir.

İcma ile Mekki'dir. Ancak İbn Abbas ile Katade'den "ellezine yectenibune kebairel ismi" (Necm: 32) ayetinin Medeni olduğunu söyledikleri nakledilmiştir. Mukatil de aynı şekilde demiştir ve şöyle demiştir: O, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in Mekke'de ilk defa açık okuduğu suredir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰىۙ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰىۚ ﴿٢﴾ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ

الْهَوٰىۜ ﴿٣﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰىۙ ﴿٤﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Andolsun yıldıza, battığı zaman,

2 – Arkadaşınız sapmadı da, azmadı da.

3 – Keyfinden konuşmaz.

4 – O ancak (kendisine) vahyolunan bir vahiydir.

"Andolsun, yıldıza, battığı zaman": Bu yemindir, yıldızdan murat edilen şey hususunda da beş görüş vardır:

Birincisi: O Süreyya yıldızıdır, bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan, İbn Ebi Necih de Mücahit'ten rivayet etmiştir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Araplar Süreyya'ya – ki o altı yıldızlı bir takımdır – yıldız, der. Başkası da şöyle demiştir: O yedili bir takımdır; altısı görünür, birisi gizlidir, insanlar gözlerini onunla imtihan ederler.

İkincisi: Yıldızlardan atılan parçadır, yani şeytanların taşlandığı şeydir, bunu da İkrime, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: O parça parça inen Kur'an'dır, bunu da Ata, İbn Abbas'tan, A'meş de Mücahit'ten demişlerdir. Mücahit şöyle derdi: Kur'an üçerli dörderli... ayet halinde inerdi.

Dördüncüsü: Gökteki bütün yıldızlardır, yine bu da Mücahit'ten rivayet edilmiştir.

Beşincisi: O Venüs yıldızıdır, bunu da Süddi, demiştir.

O: Süreyya yıldızıdır diyenlere göre batması, kaybolmasıdır. Kim de: Şeytanlara atılan taşlardır derse, batması atılmasıdır. Kim de: Kur'an'dır derse, batması inmesidir. Kim de: Gökteki bütün yıldızlardır derse, bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Batması kaybolmasıdır. *İkincisi:* Kıyamet gününde dökülmesidir.

İbn Kesir ile İbn Amir bütün surenin ayet sonlarını fetha ile okumuşlardır. Ebu Amr ile Nafi de fetha ile kesre arası okumuşlardır. Hamze ile Kisai de hepsini imale ile okumuşlardır.

"Arkadaşınız sapmadı, azmadı da": Bu, yeminin cevabıdır, mana da: Doğru yoldan sapmadı, demektir. Ondan murat edilen de Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'dir.

"Keyfinden konuşmaz": Yani batıl konuşmaz, demektir. Ebu Ubeyde: "An" be manasınadır, demiştir. Çünkü onlar: O, Kur'an'ı kendiliğinden söylüyor, demişlerdi.

"O değildir": Yani Kur'an değildir, "ancak vahiydır" Allah'tan "vahyolunan". Bu, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in içtihat etmesinin caiz olmadığını ileri sürenlerin delilidir; mesele onların zannettiği gibi değildir; çünkü içtihat vahiyden sadır olursa, bunun vahye nisbet edilmesi caizdir.

عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى ﴿٥﴾ ذُو مِرَّةٍ
فَاسْتَوَى ﴿٦﴾ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى ﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى ﴿٨﴾ فَكَانَ

قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ﴿٩﴾ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ ﴿١٠﴾ مَا كَذَبَ
الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ ﴿١١﴾ أَفَتُمَارُونَهُ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ
﴿١٣﴾ عِندَ سِدْرَةِ الْمُنتَهَىٰ ﴿١٤﴾ عِندَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ ﴿١٥﴾ إِذْ يَغْشَى
السِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ
رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ ﴿١٨﴾

5 – Ona çetin güçleri olan öğretti.
6 – Akl-i selim sahibi. Dikeldi,
7 – O en yüksek ufukta idi.
8 – Sonra yaklaşıp sarktı.
9 – İki yay kadar yahut daha yakın oldu.
10 – Kuluna vahyettiğini vahyetti.
11 – Gönül gördüğünü yalanlamadı.
12 – Gördüğü şey üzerinde onunla mücadele mi ediyorsunuz?
13 – Andolsun, gerçekten onu diğer bir defa daha gördü.
14 – Sidretü'l – Münteha'nın yanında.
15 – Onun yanında Me'va cenneti vardır.
16 – O zaman Sidre'yi bürüyen bürüyordu.
17 – Göz kaymadı da aşmadı da.
18 – Andolsun, gerçekten Rabbinin en büyük delillerinden gördü.

"Ona çetin güçleri olan öğretti": O da Cebrail aleyhisselam'dır ki Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e öğretti. İbn Kuteybe şöyle demiştir: Bunun aslı "kuvel habl"den gelir ki ipin sapları (katları, telleri)dir.Tekili: Kuvvettir. "Zu mirreh": Güçlü demektir. Mirre'nin aslı: Bükmektir. Müfessirler şöyle demişlerdir: (Cebrail) o kadar güçlü idi ki Lut kavminin kentlerini söktü, onları kanadı ile kaldırıp ters yüz ederek yere çarptı. Semud kavmine bir haykırdı, sönüp gittiler.

"Dikeldi, o en yüksek ufukta idi": Bunda iki görüş vardır:

Birincisi: Cebrail dikeldi, "vehüve" (o da), yani Peygamber de. Mana şöyledir: İkisi de Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem miraca çıkarıldığı zaman en yüksek ufukta dikeldiler. Bunu da Ferra, demiştir.

İkincisi: Cebrail dikeldi, "vehüve" (o) yani Cebrail en yüksek ufukta esas suretinde idi; çünkü o, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e vahiy getirdiği zaman bir erkek suretinde inerdi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ise onu gerçek suretinde görmek isterdi. O da doğu ufkunda dikeldi, ufku doldurdu. O zaman mana şöyle olur: Cebrail en yüksek ufukta esas suretinde göründü. Bu da Zeccac'ın görüşüdür. Mücahit de şöyle demiştir: En yüksek ufuk, güneşin doğduğu yerdir. Başkası da şöyle demiştir: Ona "en yüksek" denilmesi, havada değil de yeryüzünde batı tarafının üzerinde olmasındandır.

"Sonra yaklaşıp sarktı": Ferra, mana şöyledir, demiştir: Sonra sarkıp yaklaştı, ancak mana bir olduktan sonra iki fiilden istediğini öne almak caizdir; bu nedenle kad dena fekarube ve karube fedena, şeteme fe esae ve esae feşeteme (sövüp kötülük etti, kötülük edip sövdü). "İkterebis saatü venşekkal kamer" *(Kamer: 1)* ayeti de böyledir ki, mana – Allah bilir ya – Ay yarıldı, kıyamet yaklaştı, demektir. İbn Kuteybe de mana şöyledir, demiştir: Sarkıp yaklaştı, çünkü yaklaşmak için sarktı ve sarkarak yaklaştı. Zeccac da şöyle demiştir: Dena yaklaştı manasınadır, tedella ise daha da yaklaştı, demektir. İki lafzın da manası birdir. Başkaları da şöyle demiştir: Sarkmak bir şeye yaklaşacak şekilde aşağı inmektir, o nedenle yaklaşma yerine konulmuştur.

"Sonra yaklaştı" diye işaret edilen hakkında da üç görüş vardır:

Birincisi: Aziz ve celil olan Allah'tır. Buhari ile Müslim, Sahih'lerinde Enes bin Malik'ten şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: İzzet sahibi Rab yaklaştı, öyle ki ona iki yay kadar veya daha az kaldı. Ebu Seleme de İbn Abbas'tan, "sonra yaklaştı" kavli üzerinde: Rabbi yaklaşıp sarktı, dediğini rivayet etmiştir. Mukatil'in tercihi de budur, miraç gecesinde Rabbi Muhammed'e yaklaştı; ona iki yay kadar veya daha az kaldı, demiştir. Ben de bu görüşün izahını "el – Muğni" kitabında açıkladım, onun mesafeyi kat ederek cisimlerin yaklaşması gibi olmadığını beyan ettim. Çünkü mesafe kat etmek cisimlere hastır, Allah ise bundan münezzehtir.

İkincisi: Muhammed Rabbine yaklaştı, bunu da İbn Abbas ile Kurazi, demişlerdir.

Üçüncüsü: O Cebrail'dir, sonra onda da iki görüş vardır:

Birincisi: Cebrail yerin en yüksek ufkunda dikeldikten sonra yaklaşıp Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e indi. Bunu da Hasen ile Katade, demişlerdir.

İkincisi: Cebrail, aziz ve celil olan Rabbine yaklaştı; ona iki yay kadar veya daha yakın oldu. Bunu da Mücahit, demiştir.

"Fekâne kabe kavseyni ev edna": İbn Mes'ud ile Ebu Rezin dal ile "kade kavseyni" okumuşlardır. Ebu Ubeyde: Kab ile kad birdir, demiştir. İbn Faris de şöyle demiştir: Kab miktar demektir. Şöyle de denilmiştir: Hayır, kab: Yayın baştan kıvrık yerinden kabzasına kadar olan yerdir ki yarım yay kadar demek olur. Yayın uçlardan kabzaya doğru iki kıvrık yeri vardır.

İki yaydan kastedilen şey hususunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O ok atılan yaydır, bunu da İbn Abbas, demiş; İbn Kuteybe de tercih ederek: İki yay kadar demiştir. Kisai'de: İki yaydan bir yay kastedildi, demiştir.

İkincisi: Yay (kavs): Arşındır, mana da şöyledir: İkisinin arasında bir arşın kadar kaldı demektir. Bunu İbn Kuteybe nakletmiştir. Bu aynı zamanda İbn Mes'ud, Said bin Cübeyr ve Süddi'nin görüşleridir. İbn Mes'ud da şöyle demiştir: Cebrail ona yaklaştı, öyle ki bir arşın veya iki arşın kaldı.

"Veya daha yakın (ev edna)": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: "Ev" edatı "bel" (hayır) manasınadır, bunu da Mukatil, demiştir. *İkincisi:* Onlara kendi dilleriyle hitap edildi, mana da sizin takdir ettiğiniz kadar veya daha az, demektir. Bu da Zeccac'ın tercihidir.

"Kuluna vahyettiğini vahyetti": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Allah Muhammed'e doğrudan aracısız vahyetti, bu da: Bu miraç gecesinde oldu diyenlere göredir.

İkincisi: Cebrail, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e vahyetti, bunu da Ata, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: Allah Cebrail'e vahyettiğini etti, bu da Hazreti Aişe radıyallahu anha, Hasen ve Katade'den rivayet edilmiştir.

"Ma kezebel fuadu ma rea": Ebu Cafer, Hişam da İbn Amir'den ve Eban da Asım'dan rivayet ederek, zalın şeddesiyle "ma kezzebe" okumuşlar; diğerleri ise şeddesiz okumuşlardır. Kim şeddeli okursa: Gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı, demek ister. Kim de şeddesiz okursa: Gönlü görmediği şeyi gördü zannetmedi, bilakis gönül onun gördüğünü tasdik etti.

Görenin kim olduğunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O aziz ve celil olan Allah'tır, bunu da İbn Abbas, Enes, Hasen ve İkrime, demişlerdir.

İkincisi: O, Cebrail'i yaratıldığı suretinde gördü, bunu da İbn Mes'ud ile Hazreti Aişe demişlerdir.

"Efetumarunehu": Hamze, Kisai, Mufaddal, Halef ve Yakup: "Efetemrunehu" okumuşlardır. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: "Efetumarunehu"nun manası: Onunla mücadele mi ediyorsunuz, demektir. O da Mira' kökünden gelir. "Efetemrunehu" ise: Onu inkar mı ediyorsunuz, demektir.

"Andolsun, gerçekten onu diğer bir defa daha gördü": Zeccac: Bir kez daha gördü, demiştir. İbn Abbas da: Muhammed, Rabbini gördü, demiştir. Bunun açıklaması da şöyledir: O beş vakit namazın tesbiti için birkaç kere gidip geldi. O seferlerden birinde Rabbini bir defa daha gördü. Ka'b de şöyle demiştir: Allah Teala Muhammed ve Musa ile konuşmasını ve görünmesini taksim etti; Muhammed O'nu iki defa gördü; Musa da O'nunla iki defa konuştu. İbn Mes'ud'dan bu görmenin Cebrail'i görme olduğu ve onu yaratıldığı şekli ile gördüğü de rivayet edilmiştir.

Sidretü'l – Münteha'ya gelince. O Arabistan kirazı ağacıdır, sahih hadiste Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Onun meyveleri Hecer testileri gibidir, yaprakları fil kulağı gibidir.[1] Onun yerinde de iki görüş vardır:

Birincisi: O yedi kat göğün üzerindedir, bu da Sahihayn'de Malik bin Sa'saa hadisinde zikredilmiştir. Mukatil de: O Arş'in sağındadır, demiştir.

İkincisi: O altıncı kat göktedir, bunu da Müslim, tek başına rivayet ettiği hadiste İbn Mes'ud'dan nakletmiş; Dahhak da böyle demiştir. Müfessirler şöyle demişlerdir: Ona Sidretü'l – Münteha denilmesi şundandır: Çünkü yerden çıkan orada son bulur ve oradan alınır; yukarıdan inen de orada son bulur ve oradan alınır. Meleklerin bilgileri orada sona erer.

"Ve indeha": Muaz el – Kari, İbn Yamur ve Ebu Nehik, merfu müzekker he zamiri ile "indehu" okumuşlardır. "Cennetül me'va": İbn Abbas: O Cebrail ile meleklerin barındığı cennettir, demiştir. Hasen de: Cennet halkının varacağı yerdir, demiştir. Mukatil de: O şehit ruhlarının barındığı cennettir, demiştir. Said bin Müseyyeb, Şa'bi, Ebu'l – Mütevekkil, Ebu'l – Cevza ve Ebu'l – Aliye, zamir olmayan ve merfu he ile "cennehul me'va" okumuşlardır. Salep de: Ecennehu demek istemişlerdir ki, bu şaz (kural dışı)dır, demiştir. "İndeha"nın manasının: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem orada geceledi şeklinde olduğu da denilmiştir.

---

1 – Buhari, Menakıb, bab, 42; Müslim, İman, hadis no, 264; Nesei, Salat, bab, 1; Ahmed, Müsned, 3/128, 164.

"O zaman Sidre'yi bürüyen bürüyordu": Müslim'in, tek başına rivayet ettiği bir hadiste İbn Mes'ud: Onu altın kelebekler bürümüştü, demiştir. Malik bin Sa'saa hadisinde de Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Onu Allah'ın emriyle bürüyen bürüyünce değişti, artık Allah'ın hiçbir kulu onun güzelleğini anlatamaz. Hasen ile Mukatil de: Onu ağaçlara üşüşen kargalar gibi melekler bürüdü, demişlerdir. Dahhak da: Alemlerin Rabbi olan Allah'ın nuru bürüdü, demiştir.

"Göz kaymadı": Yani Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in gözü ne sağa ne de sola sapmadı "aşmadı": Yani artmadı, gördüğünü aşmadı, demektir. Bu, Sallallahu aleyhi ve sellem'in o makamda gösterdiği edebin tasviridir.

"Andolsun, gerçekten Rabbinin en büyük delillerinden gördü": Bunda da iki görüş vardır: *Birincisi:* Rabbinin büyük ayetlerinden gördü. *İkincisi:* Rabbinin muhteşem kanıtlarından gördü.

Gördüğü ayetler hususunda da müfessirlerin üç görüşleri vardır:

Birincisi: O cennetten yeşil bir refref (döşek) gördü, ufku kaplamıştı.

İkincisi: O, Cebrail'i göklerde olduğu suretinde gördü. Bunu da İbn Zeyd, demiştir.

Üçüncüsü: O Rabbinin alamet ve delillerinden büyük alamet ve deliller gördü.

أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ ﴿١٩﴾ وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ
﴿٢٠﴾ أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ ﴿٢١﴾ تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ ﴿٢٢﴾
إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَاؤُكُم مَّا أَنزَلَ اللَّهُ
بِهَا مِن سُلْطَانٍ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنفُسُ وَلَقَدْ
جَاءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ الْهُدَىٰ ﴿٢٣﴾ أَمْ لِلْإِنسَانِ مَا تَمَنَّىٰ ﴿٢٤﴾ فَلِلَّهِ
الْآخِرَةُ وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ وَكَم مِّن مَّلَكٍ فِي السَّمَاوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ
شَيْئًا إِلَّا مِن بَعْدِ أَن يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَن يَشَاءُ وَيَرْضَىٰ ﴿٢٦﴾

19 – Lat ve Uzza'yı gördünüz mü?

20 – Diğer üçüncü Menat'ı.

21 – Erkek sizin de dişi O'nun mu?

22 – O zaman bu, insafsız (adil olmayan) bir taksimdir.

23 – Onlar (putlar) ancak sizin ve atalarınızın taktığı, onlara bir kanıt indirmediği birtakım isimlerdir. Onlar ancak zanna ve nefislerin heves ettiği şeye tabi oluyorlar. Andolsun, gerçekten onlara Rablerinden rehber geldi.

24 – Yoksa insan için arzuladığı şey mi vardır?

25 – Son da ilk de Allah'ındır.

26 – Göklerde ve yerde nice melek vardır ki şefaatleri hiçbir şey sağlamaz, ancak Allah'ın, dilediğine ve razı olduğuna izin vermesinden sonra.

Zeccac şöyle demiştir: Allah Teala bu kıssaları anlatınca: "Lat ve Uzza'yı gördünüz mü?" dedi. Mana şöyledir: Bize ibadet ettiğiniz bu tanrılardan haber verin; onların Rabbül izzete verilen kudret ve ululuk gibi sıfatları var mı?

"Lat" kelimesine gelince: Cumhur te'yi şeddesiz okumuştur. O Sakif kabilesinin Allah'tan başka taptıkları bir putun ismidir. Onlar putlarına Allah'ın isimlerinden türeterek isimler verirlerdi; "Allah"tan Lat, "Aziz"den Uzza, derlerdi. Ebu Süleyman Hattabi de şöyle demiştir: Müşrikler bazı putlarına "Allah" ismini verirlerdi; Allah da kendi ismini korumak ve savunmak için onu Lat'a çevirdi. İbn Abbas, Ebu Rezin, Ebu Abdurrahman es – Sülemi, Dahhak, İbn Semeyfa, Mücahit, İbn Yamur, A'meş, Verş de Yakup rivayetinde, tenin şeddesi ile "el – Latt" okumuşlardır. Bunun tefsirinde İbn Abbas ile Mücahit'ten şöyle gelmiştir: Bir adam hacılara püre (lett) hazırlardı, ölünce onun kabrinin başında toplanıp ona taptılar. Zeccac da şöyle demiştir: O adam püre (lett) yapar ve onu o putun yanında satardı. Bu nedenle o puta: Lat, denildi. Kisai, vakıfta he ile durur ve "lah" derdi. Bu da kıyasa uygundur. En iyisi Mushafa uymak için te ile vakfetmektir.

"Uzza"ya gelince: Onda da iki görüş vardır:

Birincisi: O Gatafan kabilesinin taptığı bir ağaçtır, bunu da Mücahit, demiştir.

İkincisi: Bir putlarıdır, bunu da Dahhak, demiştir. "Menat" ise: Hüzeyl ile Huzaa kabilelerinin putları idi, ona Mekke halkı da tapardı. Katade: Hayır o ensara ait bir put idi, demiştir. Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: Lat, Uzza ve Menat taştan yontulmuş, Ka'be'nin içinde putlar idi, onlara taparlardı. İbn Kesir, medli hemze ile "Menâet" okumuştur.

"Üçüncü (essalise)": Bu "Menat"ın sıfatıdır, o da anlatımda üçüncü, demektir. "Diğer" bu da onun sıfatıdır. Salebi şöyle demiştir:

Araplar: Salise için sıfat olarak el uhra demezler, ancak uhra saniye'nin sıfatı olur. Bu durumda manada iki düşünce ortaya çıkar:

Birincisi: Bu, ayet başlarına (fasılalara) riayet içindir, mesela "mearibe uhra" *(Taha: 18)* kavli gibi. Aher demedi, bunu da Halil, demiştir.

İkincisi: Ayette takdim ve tehir vardır, takdiri şöyledir: Efereaytümüllate veluzza el – uhra ve menates salisete, bunu da Hüseyn bin Fadl, demiştir.

"Erkek sizin mi?": İbn Saib şöyle demiştir: Kureyş müşrikleri putlar ve melekler için: Allah'ın kızları, derlerdi. Onlardan bir erkeğe kız çocuğu müjdesi verildiği zaman bundan hoşlanmazdı. Allah Teala bu durumu reddederek: "Erkek sizin de dişi O'nun mu?" dedi, onlar da kız ismi taşıyan putlardır.

"Tilke izen kısmetün dıyza": Asım, Nafi, İbn Amir, Hamze ve Kisai, dadın kesri ile hemzesiz olarak "dıyza" okumuşlardır. İbn Kesir de dadın kesrinde onlara katılmıştır, ancak o, hemze ile okumuştur. Übey bin Ka'b ile Muaz el – Kari, dadın fethi ile hemzesiz olarak "dayza" okumuşlardır. Zeccac şöyle demiştir: Dıyza Arap dilinde, haksız yere eksik vermektir. Dazehu yedıyzuhu denir ki, hakkını kısmaktır. Hemze ile de daezehu yedezuhu da denir. Nahiv bilginleri şunda müttefiktirler ki dıyza'nın aslı duza'dır. Delilleri de şudur: O "fu'la" vezninde duvza'dan dıyza'ya çevrilmiştir, sebebi de ye harfinin selametidir. Nitekim Ebyad ve biyd derler ki aslı: Buvd'dur, zamme kesreye çevrilmiştir. Ben lügat bilginlerinden "dıyza"da şu lügatlerin olduğunu okudum: Dıyza, duvza, du'za, da'za, "fe'la" vezninde. Kur'anda ise ancak hemzesiz ve ye ile "dıyza" caiz olur: Neden nahivciler, onun aslı üzere kalamayacağını söylediler? Çünkü onlar Arap dilinde sıfat olarak "fi'la" kalıbını bilmezler. Onlar sıfatlarda ancak "fe'la" vezninde sekra ve gadba ile zammeli olarak da hubla ve fudla gibi şeyleri bilirler.

"Onlar değildir" yani putlar "ancak birtakım isimlerdir", mana da şöyledir: Bu isimleri verdikleri putlar, anlamları olmayan şeylerdir; çünkü bunlar fayda veya zarar vermezler. Bunlar cansızlara verilmiş isimlerdir. "Allah onlara bir kanıt indirmedi": Yani bunların tanrılar olduğuna dair içinde delil bulunan bir kitap indirmedi, demektir. Sonra onlara hitabının ardından onlardan haber vermeye dönüp şöyle dedi: "Tabi olmuyorlar" bunların ilahlığında ancak "zanna ve nefislerin hevesine tabi oluyorlar" o da şeytanların onlara süslediği şeydir. "Andolsun, gerçekten onlara Rablerinden rehber geldi": O da kitap ve peygamber ile açıklamadır. Bu da hallerine şaşmadır, çünkü iş ayan beyan ortaya çıktığı halde onlara ibadeti bırakmadılar.

Sonra onların şefaatlerini temenni etmelerini beğenmeyerek şöyle dedi: "Yoksa insan için arzuladığı şey mi vardır?" yani kafir için temenni ettiği putların şefaati mi vardır? "Son da ilk de Allah'ındır": Yani bu ikide hiç kimse onun izni olmadan bir şeye sahip olamaz. Sonra bu sözünü tekit edip şöyle dedi: "Göklerde ve yerde nice melek vardır ki şefaatleri hiçbir şey sağlamaz": Neden şefaatühüm diye cemi zamiri kullandı? Çünkü kelamın manası cemidir. "Ancak Allah'ın izin vermesinden sonra" şefaate "dilediğine ve razı olduğuna": Mana da şöyledir: Onlar ancak Allah'ın razı olduklarına şefaat ederler.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلَٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنْثَىٰ
﴿٢٧﴾ وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي
مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ﴿٢٨﴾ فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا
الْحَيَوٰةَ الدُّنْيَا ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ
ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدَىٰ ﴿٣٠﴾

27 – Şüphesiz ahirete inanmayanlar, meleklere dişi isimleri verirler.

28 – Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Ancak zanna tabi olurlar. Şüphesiz zan da haktan hiçbir şeyi fayda vermez.

29 – Zikrimize arka dönen ve ancak dünya hayatını isteyenden yüz çevir.

30 – İşte onların ilimden ulaşacakları budur. Şüphesiz Rabbin, kendi yolundan sapanı en iyi bilen O'dur. O, doğru yolu bulanı da pekiyi bilendir.

"Şüphesiz ahirete inanmayanlar": Yani öldükten sonra dirilmeye inanmayanlar, "meleklere kesin dişi isimleri verirler": Çünkü onların Allah'ın kızları olduklarını iddia ediyorlar. "Onlar için yoktur" bu hususta "bir bilgi": Yani onların dişi olduklarından emin değiller. "Ancak zanna tabi olurlar. Şüphesiz zan da haktan hiçbir şeyi fayda vermez": Yani ilim yerine geçmez. Burada hak, ilim manasınadır.

"Zikrimize arka dönenden yüz çevir": Yani Kur'an'dan dönenlere, demektir. Bu, müfessirlere göre kılıç ayetiyle mensuhtur.

"İşte onların ilimden ulaşacakları budur": Zeccac şöyle demiştir:

Onlar ancak geçimleri için ihtiyaç duydukları şeyleri bilirler, ahireti arkalarına atmışlardır.

"O, yolundan sapanı daha iyi bilir..." mana şöyledir: O, her iki takımı da bilir; onları layık oldukları şekilde cezalandırır.

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ
وَمَا فِي الْاَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذٖينَ اَسَٓاؤُ۫ا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذٖينَ اَحْسَنُوا
بِالْحُسْنٰى ﴿٣١﴾ اَلَّذٖينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٓائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ
اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ اِذْ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ
وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فٖي بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّٓوا اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ
بِمَنِ اتَّقٰى ﴿٣٢﴾

31 – Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. (Bu da) kötülük edenleri yaptıkları ile cezalandırması ve iyilik edenleri de en güzelle mükâfatlandırması içindir.

32 – (İyilik edenler) o kimselerdir ki, küçük günahlar müstesna, büyük günahlardan ve çirkin şeylerden kaçınırlar. Şüphesiz Rabbin bağışlaması geniş olandır. O; sizi yerden meydana getirdiği zaman da analarınızın karınlarında döller iken de sizi çok iyi bilendir. Öyle ise kendinizi temize çıkarmayın. O sakınanı pekiyi bilendir.

"Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır": Bu, O'nun kudretini ve mülkünün genişliğini haber vermedir. O, ilk ayetle "kötülük edenleri cezalandırması için" kavli arasına giren mutarıza cümlesidir. Çünkü "liyezciye"deki lam, ilk ayetin manasına bağlıdır. Zira O, ikisinde olanları pekiyi bilince, her birini hak ettiği şeyle cezalandırması caiz olur. Bu, akibet lam'ıdır. Çünkü O'nun her iki takımı bilmesi, onları hak ettikleri ile cezalanmaya götürdü. İki takıma da ceza vermeye gücü yeten, ancak mülkü geniş olan Allah'tır. Onun için "göklerdeki ve yerdeki şeylerin hepsi Allah'ındır" diyerek bunu haber vermiştir. Müfessirler şöyle demişlerdir: Kötülük edenler müşrikler, iyilik edenler de müvahitlerdir. En güzel de: Cennettir. Büyük günahlar da Nisa suresi, ayet: 31'de zikredilmiştir. Şöyle de denilmiştir: Büyük günahlar: Karşılığında cehennem gösterilenlerdir; çirkin şeyler de: Had gerektiren bütün günahlardır. Hamze, Kisai, Mufaddal ve Halef, "kebirel

ismi" şeklinde okumuşlardır. Lemem Arap dilinde: Bir şeye yaklaşmaktır. Bundan murat edilen şeyde de altı görüş vardır:

Birincisi: Cahiliye döneminde yaptıkları günahlardır ki o, İslam'da bağışlanır. Bunu da Zeyd bin Sabit, demiştir.

İkincisi: Bir günaha bulaştığı zaman tövbe edip bir daha ona dönmemektir. Bunu da İbn Abbas, Hasen ve Süddi, demişlerdir.

Üçüncüsü: Onlar zina dışında öpme ve bakma gibi küçük günahlardır. Bunu da İbn Mes'ud, Ebu Hureyre, Şa'bi ve Mesruk, demişlerdir. Bu, Ebu Hureyre'nin Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet ettiği şu hadisi desteklemektedir: Şüphesiz Allah âdemoğluna zinadan hissesini yazmıştır; binaenaleyh gözlerin zinası bakmaktır, dilin zinası konuşmaktır. Nefis ise iştah duyar ve çeker. Cinsel organ da bunları ya tasdik eder ya da yalanlar.[2] Eğer işe cinsel organ karışırsa zina olur, yoksa o küçük günahtır.

Dördüncüsü: O, insanın aklından geçen şeydir, bunu da Muhammed bin el – Hanefiyye, demiştir.

Beşincisi: O, kalbe gelen hatıradır, bunu da Said bin Müseyyeb, demiştir.

Altıncısı: O, istemeden bakmaktır, bunu da Hüseyn bin el – Fadl, demiştir. İlk iki görüşe göre istisna muttasıldır (aralıksızdır), diğer görüşlere göre de munkatıdır (kesilmiştir).

"Şüphesiz Rabbin bağışlaması geniş olandır": İbn Abbas: Bunu yapıp da sonra tövbe eden için, demiştir. Burada söz bitti. Sonra şöyle dedi: "O, sizi daha iyi bilir": Yani sizi yaratmadan önce demektir. "Sizi yerden yaratmıştı": Yani Âdem aleyhisselam'ı. "Sizler döller (cenin) idiniz": Ecinne, cenin'in çoğuludur, mana da şöyledir: O sizin yaptıklarınızı da bilir, sonunuzun ne olacağını da. "Öyleyse kendinizi temize çıkarmayın": Yani temiz ve günahtan beri olduğunuzu söylemeyin. Şöyle de denilmiştir: Kendinizi güzel amellerle methetmeyin. Ayetin iniş sebebinde de iki görüş vardır:

Birincisi: Yahudiler bir çocukları öldüğü zaman: Sıddık'tır (cennet serçesi), derlerdi; bunun üzerine bu ayet indi. Bu da Hazreti Aişe radıyallahu anha'nın görüşüdür.

İkincisi: Müslüman bazı kimseler: Bizler namaz kıldık, oruç tuttuk ve şöyle şöyle yaptık, dediler, kendilerini temize çıkarmak istediler; bunun üzerine bu ayet indi. Bunu da Mukatil, demiştir.

---

2 – Buhari, İsti'zan, bab, 12; Kader, bab, 9; Müslim, Kader, hadis no, 20/2; Ebu Davud, Nikah, bab, 43; Ahmed, Müsned, 2/276.

"O sakınanı pekiyi bilendir": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: İyi amel edip de günahtan çekinendir. Bunu da Hazreti Ali radıyallahu anh, demiştir. *İkincisi:* Allah için ihlasla amel edendir, bunu da Hasen, demiştir. *Üçüncüsü:* Şirkten sakınıp iman edendir, bunu da Salebi, demiştir.

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي تَوَلَّى ﴿٣٣﴾ وَأَعْطَى قَلِيلًا وَأَكْدَى ﴿٣٤﴾
أَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرَى ﴿٣٥﴾ أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَى
﴿٣٦﴾ وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى ﴿٣٧﴾ أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ﴿٣٨﴾ وَأَنْ
لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى ﴿٣٩﴾ وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَى ﴿٤٠﴾ ثُمَّ
يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَى ﴿٤١﴾

33 – Yüz çeviren kimseyi gördün mü?

34 – Az verip elini sıkı tutanı.

35 – Gaybın ilmi onun yanında da onu görüyor mu?

36 – Yoksa Musa'nın sahifelerindekinden haberdar edilmedi mi?

37 – (Görevini) tastamam yapan İbrahim'in (sahifelerindekinden) de.

38 – Bir günahkâr başkasının yükünü taşımaz, diye.

39 – İnsan için çalıştığından başkası yok, diye.

40 – Şüphesiz onun çalışması sonra (ahirette) görülür.

41 – Sonra da onunla, en mükemmel ödülle ödüllendirilir.

"Yüzünü çeviren kimseyi gördün mü?": Kimin hakkında indiğinde dört görüş halinde ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: O Velid bin Muğire'dir, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in dinine girmişti, bir müşrik onu kınadı ve: "Ulularının dinini terk ettin, onları sapık ilan ettin?" dedi. O da: Allah'ın azabından korktum, dedi. O da ona malından bir miktar vermek ve eski şirkine dönmek şartı ile aziz ve celil olan Allah'ın azabını yükleneceğini garanti etti. O da ona bir şeyler verdi. Sonra da cimrilik edip vermedi. Bunun üzerine bu ayet indi. Bunu da Mücahit ile İbn Zeyd, demişlerdir.

İkincisi: O Nadr bin el – Haris'tir, bir Müslüman fakire beş genç ve dinç deve verdi, o da İslam'dan döndü, o da ona günahını yükleneceğine söz verdi. Bunu da Dahhak, demiştir.

Üçüncüsü: Ebu Cehil'dir, o: Allah'a yemin ederim ki Muhammed bize güzel ahlakı tavsiye ediyor, demişti. Bunu da Muhammed bin Ka'b el – Kurazi, demiştir.

Dördüncüsü: O As bin Vail es – Sehmi'dir, neredeyse bazı işlerde Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e uymak üzere idi. Bunu da Süddi, demiştir.

"Tevella": İmandan yüz çevirdi, demektir.

"Az verdi": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Az verdi, sonra da isyan etti. Bunu İbn Abbas, demiştir. *İkincisi:* Nasihati az dinledi, sonra keserek hiç yapmadı, bunu da Mücahit, demiştir. *Üçüncüsü:* Malından az verdi, sonra da hiç vermedi. Bunu da Dahhak, demiştir. *Dördüncüsü:* Dili ile az hayır söyledi, sonra da kesti, bunu da Mukatil, demiştir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: "Ekda"nın manası kesmektir. Bu da kuyunun dibinde çıkan sağlam kayadır. Kazıcı oraya varınca, kazma işini keser. Şöyle de denilmiştir: Bir şey isteyip de sonuna varamayan veya biraz verip de tamamlamayan herkese böyle denir.

"Gaybin ilmi onun yanında da onu görüyor mu?": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O ahiretteki halini görüyor mu? Bunu da Ferra, demiştir. *İkincisi:* O ahiret ve diğer işlerinden gaip olanı görüyor mu? Bunu da İbn Kuteybe, demiştir.

"Yoksa Musa'nın sahifelerindekinden haberdar edilmedi mi?" yani Tevrat'tan. "Ve İbrahim'inkinden": Yani İbrahim'in sahifelerinkinden, demektir. Ebu Zer hadisinde Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Allah İbrahim'e on suhuf indirdi, Musa'ya da Tevrat'tan önce on suhuf indirdi.

"Ellezi vefa": Said bin Cübeyr, Ebu İmran el – Cevni ve İbn Semeyfa', şeddesiz fe ile "vefa" okumuşlardır. Zeccac da şöyle demiştir: "Veffa" kalıbı "vefa" kalıbından daha abartılıdır, zira onun (İbrahim'in) imtihan edildiği şey, en ağır imtihanlardandı. "Onun tastamam yaptığı şey hakkında da müfessirlerin on görüşü vardır:

Birincisi: O günlük işini gündüzün başında dört rekat namazla tamamladı. Bunu da Ebu Umame, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet etmiştir.

İkincisi: O dediği bazı kelimeleri (duaları) tamamladı. Sehl bin Muaz bin Enes el – Cüheni, babasından, o da Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Size Allah Teala'nın

İbrahim'e niçin vefalı dost, dediğini haber vereyim mi? O her sabah ve akşam şöyle dua derdi: "Fe sübhanallahi hine tümsune ve hine tusbihune..." *(Rum: 17)* ayeti sonuna kadar okudu.[3]

Üçüncüsü: O oğlu ile ilgili emir işini tastamam yaptı. Bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; el – Kurazi de böyle demiştir.

Dördüncüsü: Rabbinin İslam şeriati ile ilgili bütün emirlerini yerine getirdi. Bu manayı İkrime, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Beşincisi: O risaleti tebliğ etme emrini yerine getirdi, yine bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Altıncısı: O kendine emredileni yaptı, bunu da Hasen, Said bin Cübeyr ve Katade, demişlerdir. Mücahit de: Kendine farz kılınanı yerine getirdi, demiştir.

Yedincisi: O "kimse kimsenin günah yükünü taşımaz..." ayetlerinin tebliğini tam yaptı. Bu da İkrime, Mücahit ve Nahai'den rivayet edilmiştir.

Sekizincisi: Hac ibadetlerini tastamam yerine getirmiştir. Bunu da Dahhak, demiştir.

Dokuzuncusu: O kimseden hiçbir şey istememeye söz verdi; ateşe atılınca, Cebrail ona: "Bir ihtiyacın var mı?" dedi. O da: Sana yoktur, dedi. Böylece sözünü tuttu. Bunu da İbn Saib, zikretmiştir.

Onuncusu: O emaneti eda etti, bunu da Süfyan bin Uyeyne, demiştir.

Sonra o ikisini suhuflarında olanları: "Bir günahkâr başkasının yükünü taşımaz" diye açıkladı: Yani taşıyan bir nefis başkasının yükünü taşımaz, demektir, mana da başkasının günahından sorulmaz, demektir.

"İnsan için çalıştığından başkası yok, diye": Zeccac: Bu da o ikisinin suhufundadır, demiştir, manası da şöyledir: İnsan için ancak çalışmasının karşılığı vardır; eğer hayır işlerse onun karşılığını görür ve eğer şer işlerse onun karşılığını görür. Alimler bu ayet üzerinde sekiz görüş ileri sürerek ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: O "zürriyetlerini de imanla onlara kattık" *(Tur: 21)* ayetiyle neshedilmiştir. Çünkü çocuklar babalarının iyiliği dolayısıyla cennete girdirilmiştir. Bunu da İbn Abbas, demiştir ki doğru değildir; zira iki ayetin de lafzı haberdir, haber de neshedilmez.

İkincisi: O İbrahim ve Musa kavmi içindi, bu ümmete gelince, onlar hem çalışmalarının hem de başkalarının çalışmalarının karşılığını görürler. Bunu da İkrime demiş ve delil olarak Peygamber sallallahu

3 – İmam Ahmed, Müsned, 3/339.

aleyhi ve sellem'e: "Babam öldü, haccetmedi" diye soran kadına: "Onun yerine sen haccet" demesini göstermiştir.[3]

Üçüncüsü: Burada insandan maksat kafirdir; mü'min ise kendi çalışmasından da başkasının kendisi için çalışmasından da istifade eder. Bunu da Rebi bin Enes, demiştir.

Dördüncüsü: İnsan için yalnız çalışmasının olması, adalet bakımındandır, ama ikram bakımından Allah'ın ona dilediği şeyi fazladan vermesi caizdir. Bunu da Hüseyn bin Fadl, demiştir.

Beşincisi: "Çalışmasının" manası: Niyet ettiği şeydir, bunu da Ebu Bekr el – Verrak, demiştir.

Altıncısı: Kafir için dünyada yaptığı hayrın karşılığı vardır; onun sevabını görür, ahirette ise ona hiçbir hayır kalmaz. Bunu da Salebi zikretmiştir.

Yedincisi: "Lam" "ala" manasınadır, takdiri şöyledir: Leyse alel insani illa ma sea (insan ancak kendi yaptığından sorumlu olur).

Sekizincisi: Onun için ancak çalışması vardır, fakat sebepler farklıdır; bazen çalışması ona bir akraba kazandırır, çocuğu ona merhamet eder, bir dost kazanır; bazen de dine ve ibadete çalışır; böylece dindarların sevgisini kazanır; bu da kendi çalışması ile meydana gelen bir sebep olur. Bu iki görüşü Ali bin Abdullah Zağvani nakletmiştir.

"Şüphesiz onun çalışması sonra görülür": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Sonra bilinir, bunu da Katade, demiştir.

İkincisi: Kul sonra çalışmasının karşılığını ahirette görür, yani amelini mizanda görür. Bunu da Zeccac, demiştir.

"Yüczahu" he zamiri çalışmaya racidir. "Elcezael evfa" da: Tam karşılık, demektir.

وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ ﴿٤٢﴾ وَأَنَّهُ
هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ ﴿٤٣﴾ وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ﴿٤٤﴾
وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَىٰ ﴿٤٥﴾ مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ ﴿٤٦﴾
وَأَنَّ عَلَيْهِ النَّشْأَةَ الْأُخْرَىٰ ﴿٤٧﴾ وَأَنَّهُ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ ﴿٤٨﴾ وَأَنَّهُ هُوَ

---

3 – Buhari, Hac, bab, 1; Sayd, bab, 23, 24; Ebu Davud, Menasik, bab, 25; Tirmizi, Hac, bab, 54; Nesei, Hac, bab, 9, 11, 112; Kada, bab, 9, İbn Mace, Menasik, bab, 10; Malik, Muvatta, hadis no, 97.

رَبُّ الشِّعْرٰىۙ ﴿٤٩﴾ وَاَنَّهُٓ اَهْلَكَ عَادًاۨ الْاُو۫لٰىۙ ﴿٥٠﴾ وَثَمُودَا۬ فَمَٓا اَبْقٰىۙ ﴿٥١﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُۜ اِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ اَظْلَمَ وَاَطْغٰىۜ ﴿٥٢﴾ وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰىۙ ﴿٥٣﴾ فَغَشّٰيهَا مَا غَشّٰىۚ ﴿٥٤﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكَ تَتَمَارٰى ﴿٥٥﴾

42 – Gerçekten son gidiş Rabbinedir.

43 – Gerçekten O, güldürdü ve ağlattı.

44 – Gerçekten O, öldürdü ve diriltti.

45 – Gerçekten iki çifti, erkek ile dişiyi O yarattı.

46 – Meniden (rahme) döküldüğü zaman.

47 – Gerçekten öteki diriltme de O'nun üzerinedir.

48 – Gerçekten O, zengin ve fakir etti.

49 – Gerçekten O, O'dur Şi'ra yıldızının Rabbi.

50 – Gerçekten O, birinci Âd'i helak etti.

51 – Semud'u da; geriye bırakmadı.

52 – Daha önceden Nuh kavmini de. Çünkü onlar daha zalim ve daha azgın idiler.

53 – Mü'tefike'yi yere çaktı.

54 – Onlara giydirdiğini giydirdi.

55 – Artık Rabbinin hangi nimetlerinde kuşkuya düşüyorsun?

"Gerçekten son gidiş Rabbinedir": Kulların son varacağı ve müracaat edecekleri O'dur. Zeccac şöyle demiştir: Bütün bunlar İbrahim ile Musa suhuflarındadır.

"Gerçekten O güldürdü ve ağlattı": Hazreti Aişe şöyle demiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem gülen bir cemaatin yanından geçti: "Eğer benim bildiklerimi bilse idiniz, az güler, çok ağlardınız" dedi. Bunun üzerine Cebrail aleyhisselam bu ayeti indirdi; o da onlara döndü: "Kırk adım atmamıştım ki bana Cebrail geldi: Sen onlara öyle dedin, onlara Allah'ın "güldüren de ağlatan da O'dur" dediğini söyle dedi.[4] Bunda şu uyarı vardır ki bütün ameller Allah'ın kaza ve kaderi iledir, hatta gülme ve ağlama bile. Mücahit de şöyle demiştir: Cennet halkını güldürdü ve cehennem halkını ağlattı. Dahhak da: Yeri bitki ile güldürdü ve göğü yağmurla ağlattı, demiştir.

---

4 – Suyuti, ed – Dürrü'l – Mensur, Merdeveyh'ten.

"Gerçekten O, öldürdü" dünyada "ve diriltti" ahirette.

"Gerçekten iki çifti yarattı" iki sınıfı "erkek ile dişiyi": Bütün canlılardan "meniden (rahme) dökülen": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Rahme döküldüğü zaman, bunu da İbn Saib, demiştir.

İkincisi: Yaratılır ve takdir edilirken.

"Gerçekten öteki diriltme de O'nun üzerinedir": O da kıyamet gününde toplanma için ikinci yaratmadır.

"Gerçekten O zengin etti": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Yeterlik vererek zengin etti, bunu da İbn Abbas, demiştir. *İkincisi:* Geçindirmekle, bunu da Dahhak, demiştir. *Üçüncüsü:* Mallarla, bunu da Ebu Salih, demiştir. *Dördüncüsü:* Kanaatle, bunu da Süfyan, demiştir.

"Akna": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Verdiği ile razı etti, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Hizmetçi vermekle, bunu da Hasen ile Katade, demişlerdir. Mücahit'ten de iki görüşün benzeri rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: İnsana sermaye verdi, bunu da Ebu Ubeyde, demiştir.

"Gerçekten O, O'dur Şi'ra yıldızının Rabbi": İbn Kuteybe şöyle demiştir: O, ikizler burcunda doğan yıldızdır demiştir (Ak yıldız). Bazı Araplar ona taparlardı.

"Ve ennehu ehleke adenil ula": İbn Kesir, Asım, İbn Amir, Hamze ve Kisai, tenvinli olarak, "adenil ula" okumuşlardır: Nafi ile Ebu Amr da bitişik ve idgamlı olarak "aden lula" okumuşlardır. Sonra bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar Hud kavmidir, onların nesilleri vardı, onlar da sonra Ad oldular. Bu da cumhurun görüşüdür.

İkincisi: Hud kavmi son Ad'dir, onlar da ilk Ad'in evlatlarındandır. Bunu da Ka'bu'l – Ahbar, demiştir. Zeccac da şöyle demiştir: "el – ula" da birkaç lügat vardır, en iyisi lamın sükunu ile hemzeli olandır. Ondan sonra da iyisi lamın zammesi ile hemzesiz olandır. Araplardan, ula manasında "lula" diyenler vardır; lam harekeli olduğu için hemze atılır.

"Daha önceden Nuh kavmini de": Yani Ad ile Semud'dan önce, demektir. "Çünkü onlar daha zalim ve daha azgın idiler": Diğerlerinden daha azgın idiler, çünkü Nuh onları uzun zaman dine davet etmiş, onlarsa isyan etmişlerdi.

"Mü'tefike'yi de" Lut kavminin kentleridir "yere çaktı": Yani yere attı, demektir. Bunu yapan da Cebrail'di, onları göğe kaldırdıktan

sonra yere attı. Arkasından Allah da üzerlerine taş yağdırdı. İşte "fe-ğaşşaha" dediği budur ki onlara giydirdi" demektir "giydirdiğini" yani taş giydirdi, üzerlerini taşla kapattı. "Artık Rabbinin hangi nimetlerinde kuşkuya düşüyorsun?": Bu da insana hitaptır, Allah birliğini gösteren şeylerden yaptıklarını sayınca şöyle dedi: Artık Rabbinin birliğini gösteren nimetlerinden hangisinden kuşku duyuyorsun? İbn Abbas da şöyle demiştir: Ey Velid, yani ey Velid bin Muğire, Rabbinin hangi nimetlerini inkar ediyorsun?

هَٰذَا نَذِيرٌ مِّنَ النُّذُرِ الْأُولَىٰ ﴿٥٦﴾ أَزِفَتِ الْآزِفَةُ ﴿٥٧﴾ لَيْسَ لَهَا مِن
دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾ أَفَمِنْ هَٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ
وَلَا تَبْكُونَ ﴿٦٠﴾ وَأَنتُمْ سَامِدُونَ ﴿٦١﴾ فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ﴿٦٢﴾

56 – Bu, ilk uyarıcılardan bir uyarıcıdır.

57 – Yaklaşan yaklaştı.

58 – Onun için Allah'tan başka açığa çıkaracak yoktur.

59 – Bu sözden mi şaşıyorsunuz?

60 – Gülüyorsunuz, ağlamıyorsunuz!

61 – Siz(i gidi) oyuna düşkün gafiller!

62 – Allah'a secde ve ibadet edin.

"Bu bir uyarıcıdır": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O Kur'an'dır, eski kitaplar ne ile uyarmışsa o da onlarla uyarmıştır, bunu da Katade, demiştir.

İkincisi: O Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'dir, peygamberlerin uyardığı şeyle uyarmıştır. Bunu da İbn Cüreyc, demiştir.

"Yaklaşan yaklaştı": Yani kıyamet yaklaştı, demektir. "Onun için Allah'tan başka açığa çıkaracak yoktur": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Mahlukatı kıyametin şiddet ve korkuları sarınca, onu kimse açamaz ve kimse geri çeviremez. Bunu da Ata, Katade ve Dahhak, demişlerdir.

İkincisi: Onun bilgisini Allah'tan başka açığa çıkaracak yoktur, yani onu Allah'tan başka kimse bilmez. Bunu da Ferra, demiştir. Ve şöyle demiştir: "kaşifetün"ün müennesliği "hel tera lehüm min bakıyeh" *(Hakka: 8)* kavlindeki gibidir (hakiki değildir) demek istiyor ki: Beka manasınadır. Afiyet, bakıyet ve nahiyet'in hepsi mastardır.

Başkası da şöyle demiştir: Kaşifetün: Nefsün kaşifetün takdirindedir.

"Bu sözden mi?": Mukatil: Kur'an'dan mı, demiştir "şaşıyorsunuz": Onu yalan sayarak "ve gülüyorsunuz" onunla alay ederek. "ağlamıyorsunuz" içindeki tehditlerden. Bunlardan da Mekke kafirlerini kastetmiştir. "Ve entüm samidin": Bunda da beş görüş vardır:

Birincisi: Eğlenenenler, bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Ferra ile Zeccac da böyle demişlerdir. Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: Da' anke sumudeke denir ki: Eğlenmeyi bırak, demektir.

İkincisi: Yüz çevirenler, bunu da Mücahit, demiştir.

Üçüncüsü: Şarkıdır, bu da Yemen dilindedir. Onlar: Üsmüd lena derler ki: Bize şarkı söyle demektir. Bunu da İkrime, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. İkrime de: O, Himyer dilinde şarkıdır, demiştir.

Dördüncüsü: Gafillerdir, bunu da Katade, demiştir.

Beşincisi: Küstah ve şımarıklar, bunu da Dahhak, demiştir.

"Allah'a secde edin": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O tilavet secdesidir, bunu da İbn Mes'ud, demiştir.

İkincisi: Namazda farz olan secdedir.

Mukatil de şöyle demiştir: "Secde edin": Beş vakit namazdır.

"İbadet edin": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Tevhittir.

İkincisi: İbadettir.

54-KAMER SURESİ

Mekke'de inmiştir. 55 ayettir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ﴿١﴾ وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا
سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ ﴿٢﴾ وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا اَهْوَاءَهُمْ وَكُلُّ اَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ ﴿٣﴾
وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ الْاَنْبَاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴿٤﴾ حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ
فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ ﴿٥﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Kıyamet yaklaştı ve ay ikiye ayrıldı.

2 – Eğer bir mucize görürlerse, yüz çevirirler ve: "Sürekli bir büyüdür" derler.

3 – Yalanladılar ve keyiflerine uydular. Her iş bir sonuca varır.

4 – Andolsun, gerçekten onlara haberlerden öyle şey geldi ki onda vazgeçirme vardır.

5 – O tam bir hikmettir. Uyarıcılar fayda vermiyor.

Kamer suresi ittifakla Mekki'dir. Mukatil de şöyle demiştir: Mekki'dir, ancak "seyühzemül cem" *(Kamer: 45)* ayeti değildir. Ondan şöyle dediği de rivayet edilmiştir: Ancak şu üç ayet Mekki değildir: Em yekulune nahnü cemiün muntasır... ve emer" *(Kamer: 44 – 46)*. İbn Abbas da şöyle demiştir: Müşrikler Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e toplandılar: Eğer doğru isen bize ayı ikiye ayır, dediler. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de onlara: "Eğer yaparsam iman eder misiniz?" dedi. Onlar da: Evet, dediler. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de dedikleri şeyi Rabbinden istedi; ay da iki parçaya ayrıldı. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem: Ey filan, ey filan, şahit olun, dedi. Bu da hicretten önce Mekke'de idi.[1] Buhari ile Müslim de Sahih'lerinde İbn Mes'ud'dan şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem: "Şahit olun" dedi.[2] Ayın yarılma hadisini rivayet edenlerden bazıları şunlardır: Abdullah bin Ömer, Huzeyfe, Cübeyr bin Mut'im, İbn Abbas ve Enes bin Malik. Bütün müfessirler bunda icma etmişlerdir. Ancak bir topluluk katılmamış: Kıyamet gününde yarılacaktır, demiştir. Osman bin Ata, babasından böyle rivayet etmiştir. Bu görüş, kural dışıdır, icmaa karşı koyamaz. Bir de "inşakka" kavli mazidir, maziyi de müstakbel manasına almak ancak bir karine ve bir delile muhtaçtır. Bu ise mevcut değildir. "Eğer bir mucize görürlerse, yüz çevirirler" kavlinde de bunun olduğuna delil vardır. "İkterebet 'in manası: Yaklaştı, demektir. "Saat" ise kıyamettir. Ferra, burada takdim ve tehir vardır, takdiri şöyledir, demiştir: İnşakkal kamerü vekterebetis saatü. Mücahit de şöyle demiştir: Ay yarıldı, iki parça oldu; bir parçası yerinde kaldı, bir parçası ise dağın arkasına çekildi. İbn Zeyd de şöyle demiştir: Ay yarıldığı zaman yarısı Kuaykıan üzerinde görüldü, öteki yarısı da Ebukubeys dağının üzerinde. İbn Mes'ud da şöyle demiştir: Ay yarıldığı zaman Kureyş: İbn Ebi Kebşe (Muhammed) sizi büyüledi, yolculardan sorun, dediler. Onlar da sordular, yolcular: Evet, biz de gördük, dediler. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah "kıyamet yaklaştı, ay ikiye ayrıldı" ayetini indirdi.

"Eğer bir mucize görürlerse": Yani Peygamberin doğruluğunu gösteren, demektir. Burada ondan maksat da ayın yarılmasıdır. "Yüz çevirirler" onu tasdik etmekten. "Sihrün müstemir, derler": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Giden, demektir. Bu da merreş şey'ü vestemerre kavlin-

---

1 – Suyuti, ed – Dürrül Mensur, Ebu Nuaym, Hilye'den.

2 – Buhari, Menakıb, bab, 27; Menakbu'l – Ensar, bab, 36, Tefsirü sure 54, bab, 1; Müslim, Sıfatü'l – Münafikin, hadis no, 43, 45; Ahmed, Müsned, 1/377.

den gelir ki, gitmek manasınadır. Bunu da Mücahit, Katade, Kisai ve Ferra, demişlerdir. Buna göre mana şöyle olur: Bu sihirdir, sihir de gider, sabit kalmaz.

İkincisi: Keskin ve kuvvetli demektir, bunu da Ebu'l – Aliye ile İbn Kuteybe, demişlerdir. Bu da, mirre sözcüğündan gelir ki, bükmek, demektir.

Üçüncüsü: Sürekli demektir, bunu da Zeccac nakletmiştir.

"Yalanladılar": Yani Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'i ve gördükleri kudret-i İlahiyeyi yalanladılar, "keyiflerine uydular" şeytanın süslediği şeylere uydular. "Her iş bir sonuca varır": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Her iş sahibinde karar kılar; hayır hayır sahibinde karar kılar, şer de şer sahibinde karar kılar. Bunu da Katade, demiştir.

İkincisi: Her sözün bir sonucu ve gerçeği vardır. Bunu da Mukatil, demiştir.

Üçüncüsü: Yalanlama kararları bir noktada duracak ve tasdik edenlerin tasdik kararları da bir noktada duracaktır, öyle ki gerçek sevap ve azabı bileceklerdir.

"Andolsun, onlara öyle şey geldi" yani Mekke halkına, demektir "haberlerden": Yani Kur'an'da gerçeğe inanmayan milletlerin haberlerinden "onda vazgeçirme vardır": İbn Kuteybe: Öğüt ve ve vazgeçme vardır, demiştir.

"O tam bir hikmettir (hikmetün baliğatün)": Zeccac şöyle demiştir: O merfudur, çünkü o, "ma"dan bedeldir, mana şöyledir: Ve lekad caehüm hikmetün baliğatün. Eğer istersen onları gizli mübteda ile merfu edersin: Hüve baliğatün, dersin. "Fema tuğnin nüzür" kavlindeki "ma"nın azarlama manasına istifham olması da caizdir ki, o zaman mana şöyle olur: Uyarıcılar ne işe yarar? Nefiy edatı olması da caizdir ki, mana şöyle olur: Uyarıcılar bir fayda vermez. Müfessirler, mana şöyledir, demişlerdir: Onlara Kur'an geldi, o da tam bir hikmettir, hikmetin de zirvesidir. İman etmedikleri takdirde uyarıcılar ne işe yarar?

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَى شَيْءٍ نُكُرٍ ﴿٦﴾

خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ ﴿٧﴾

مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴿٨﴾

6 – Öyleyse onlardan yüz çevir, o günde ki davetçi hoşa gitmeyen bir şeye çağırır.

7 – Gözleri yere bakarak. Kabirlerden sanki yayılan çekirgeler gibi çıkarlar.

8 – Davetçiye koşarak. Kafirler: "Bu, zor bir gün" derler.

"Fetevelle anhüm": Zeccac burada vakf-ı tam vardır, demiştir. "Yevme": Bu da "yahrucune minel ecdasi" kavli ile mansuptur. Mukatil de: Fetevelle anhüm ila yevmi "yed'üd daiy" demiştir. Yakup her iki halde ye ile okumuştur. Ebu Cafer ile Ebu Amr da vasılda ona katılmışlardır. Çoğu ise ya'yı iki halde de atmışlardır. "Davetçi" İsrafil'dir, ikinci üfürmeyi yapar. "İla şey'in nükür": İbn Kesir, sükunla "nükrın" okumuştur ki feci durum demektir. Mukatil de: "Nükür" hoşa gitmeyen şeydir ki o da kıyamettir, demiştir. Ondan hoşlanmamaları onun büyük bir gün olduğunu gösterir. Ayette geçen yüz çevirme olayı müfessirlere göre kılıç ayetiyle mensuhtur.

"Huşşean ebsaruhum": Hicaz halkı, İbn Amir ve Asım, hı'nın zammı, şin'in şeddesi ve elifsiz olarak "huşşean" okumuşlar; Ebu Amr, Hamze ve Kisai, hı'nın fethi, arkasından elif ve şeddesiz şin ile "Haşian" okumuşlardır. Zeccac da, mana: Yahrucuna haşian ve huşşaan demektir ki hal olarak mansup olur, demiştir. İbn Mes'ud da "haşiaten" okumuştur. Cemilerden önce geçen ismül failleri tekil, tenis ve cemi ile okuman caizdir; şöyle diyebilirsin: Merertü bişübbanin hasenin evcühühüm ve hisanin evcühühüm ve hasenetin evcühühüm (yüzleri güzel gençlere rastladım). Şair de şöyle demiştir:

Yüzleri güzel gençler,
İyad bin Nizar bin Ma'd kabilesinden.

Müfessirler, mana şöyledir, demişler: Azabı gördükleri zaman zilletten gözlerini yere dikerler. Ecdas da kabirlerdir. Onları yayılmış çekirgelere benzetmesi şunun içindir, çünkü çekirge istikamet takip etmez, rast gele karışık vaziyette uçarlar. Onlar da kabirlerden telaşla çıkarlar, hedefsiz olarak sağa sola koşarlar. Davetçi de İsrafil'dir. İbn Kesir ile Yakup iki halde de ye ile "ed – daiy" okumuşlar; Nafi ile Ebu Amr da onlara katılmışlardır. Diğerleri ise iki halde de ye'yi atmışlardır. "Muhtıin"in manasını da İbrahim suresi, ayet: 43'te beyan etmiştik. Asir ise: Zor ve çetin demektir.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ

قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ﴿٩﴾ فَدَعَا رَبَّهُ

أني مغلوب فانتصر ﴿١٠﴾ ففتحنا أبواب السماء بماء منهمر ﴿١١﴾
وفجرنا الأرض عيونا فالتقى الماء على أمر قد قدر ﴿١٢﴾ وحملناه على
ذات ألواح ودسر ﴿١٣﴾ تجري بأعيننا جزاء لمن كان كفر ﴿١٤﴾
ولقد تركناها آية فهل من مدكر ﴿١٥﴾ فكيف كان عذابي ونذر
﴿١٦﴾ ولقد يسرنا القرآن للذكر فهل من مدكر ﴿١٧﴾ كذبت عاد
فكيف كان عذابي ونذر ﴿١٨﴾ إنا أرسلنا عليهم ريحا صرصرا
في يوم نحس مستمر ﴿١٩﴾ تنزع الناس كأنهم أعجاز نخل منقعر
﴿٢٠﴾ فكيف كان عذابي ونذر ﴿٢١﴾ ولقد يسرنا القرآن
للذكر فهل من مدكر ﴿٢٢﴾

9 – Onlardan önce Nuh kavmi kulumuzu yalanladılar: "Deli" dediler ve men edildi.

10 – O da Rabbine dua etti: "Şüphesiz ben mağlubum; bana yardım et" diye.

11 – Biz de göğün kapılarını şarıl şarıl dökülen su ile açtık.

12 – Yeri de pınarlar halinde fışkırttık da su gerçekten takdir edilen emir üzerine birleşti.

13 – Onu tahtaların ve mıh*(çivi)*ların sahibine (gemiye) yükledik.

14 – İnkar edilen kimse için gözlerimizin önünde akıyordu.

15 – Andolsun, gerçekten onu bir ibret olarak bıraktık; ibret alan var mı?

16 – Azabım ve uyarılarım nasıl oldu?

17 – Andolsun, gerçekten Kur'an'ı düşünmek için kolaylaştırdık; öğüt alan var mı?

18 – Ad (kavmi) de yalanladı; azabım ve uyarılarım nasıl oldu?

19 – Şüphesiz üzerlerine uğursuz sürekli bir günde gürültülü bir rüzgar gönderdik.

20 – İnsanları sanki kökünden koparılmış hurma kütükleri gibi çekip alıyordu.

21 – Azabım ve uyarılarım nasıl oldu?

22 – Andolsun, Kur'an'ı düşünmek için kolaylaştırdık; öğüt alan var mı?

"Onlardan önce yalanladı": Yani Mekkelilerden önce, demektir, "Nuh kavmi, yalanladılar kulumuzu" Nuh'u demektir."Delidir, dediler ve men edildi": Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Üzdicire üftüile veznindedir, müfessirler, konuşmaktan men edildi, demişlerdir. "O da dua etti" Nuh onlar için beddua etti "Rabbine" "şüphesiz ben mağlubum, yardım et diye": Yani beni yalanlayanlardan intikamımı al, dedi. Zeccac şöyle demiştir: İsa bin Ömer en – Nahvi, hemzenin kesri ile "inni" okumuş; Sibeveyh de onu açıklayıp: Bu, kavl maddesi gizleme esasına dayanır, mana da: Kale inni mağlubun (ben mağlubum, dedi) olur. Kim de fetha ile okursa, mana: Dea rabbehu bienni mağlubun (Rabbine ben mağlubum, diye dua etti) olur.

"Fefetahna ebvabes semai": İbn Amir şedde ile "fefettahna" okumuştur. Münhemir ise, İbn Kuteybe'ye göre çok ve hızlı dökülen sudur. Hemerer recülü de ondan gelir ki: Adam çok ve hızlı konuşmaktır. Hazreti Ali radıyallahu anh'ten de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Göğün su kapıları onlara Samanyolu galaksisinden açıldı. Hazreti Ali'nin açıklamasında geçen mecerre: Suyolu demektir. Hud: 44'te kıssasını anlattığımız üzere onlara gelen yağmur buradaki "göğün kapılarını açtık" kavli ile murat edilendir. Müfessirler şöyle demiştir: Su onlara kırk gün üstlerinden geldi, yerden de kırk gün pınarlar fışkırdı.

"Feltekal mau": Übey bin Ka'b, Ebu Reca ve Asım el – Cahderi, hemze ve elif ile nun da meksur olarak "elmaani" okumuşlardır. İbn Mes'ud da ya ve elif ile nun da meksur olarak hemzesiz "elmayani" okumuştur. Hasen ile Ebu Amr da vav ve elifle nun da meksur olarak "elmavani" okumuşlardır. Zeccac da: Sudan göğün ve yerin suyu kastedilmiştir, demiştir. İki su da caizdir, çünkü su ismi göğün ve yerin suyunu birleştiren bir isimdir.

"Takdir edilen emir üzerine": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Göğün suyunun miktarı yerin suyunun miktarı kadardı. Bunu da Mukatil, demiştir.

İkincisi: Levh-i Mahfuz'da takdir edilmişti. Bunu da Zeccac, demiştir. O zaman mana: Onlara takdir edilen emir üzere olur ki o da boğulmaktır.

"Onu yükledik" yani Nuh'u tahtaların ve mıhların sahibi üzerine": Yani tahta levhalardan yapılmış gemiye demektir. Müfessirler şöyle de-

mişlerdir: Levhaları gemiyi meydana getiren yassı tahtalardır. Düsür üzerinde de dört görüş vardır:

Birincisi: Onlar mıhlardır, bunu da el – Valibi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Katade, Kurazi ve İbn Zeyd de böyle demişlerdir. Zeccac da şöyle demiştir: Düsür: Levhaları birbirine bağlayan çiviler ve çemberlerdir. Çivi vb. gibi şeyleri bir yere kuvvetle girdirmeye desr denir. Desertül mismare edsüruhu ve edsiruhu denir ki: Çivi çakmaktır. Tekili disar'dır, himar ve humur gibi.

İkincisi: O geminin göğsüdür, ona böyle denilmesi suyu itmesindendir. Bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Hasen ile İkrime de böyle demişlerdir. Anber (balina türü) hadisinde geçen "şey'ün deserehül bahrü" ifadesi de ondan gelir ki: Denizin attığı şey, demektir.

Üçüncüsü: Düsür: Geminin tahtalarıdır, bunu da Mücahit, demiştir.

Dördüncüsü: Düsür: Geminin iki ucu ve gövdesidir, levhalar ise iki yanıdır. Bunu da Dahhak, demiştir.

"Gözlerimizin önünde akıyor": Yani bizden gaip değildi, "cezaen (bir mükafat olarak)": Ferra şöyle demiştir: Buna ve onlara yaptığımız kurtarma ve suya boğma gibi şeyleri inkar edilene karşılık olarak yaptık. "İnkar edilen kimse (men) hakkında da üç görüş vardır:

Birincisi: O aziz ve celil olan Allah'tır, bu da Mücahid'in görüşüdür; bu durumda mana şöyle olur: Allah için ve onu inkâr ettikleri için cezalandılar.

İkincisi: O Nuh'tur, o inkar edildi, emrine karşı gelindi, bunu da Ferra, demiştir.

Üçüncüsü: "Men" "ma (şey) manasınadır, anlam da şöyledir: Boğulanların inkar ettikleri İlahi nimetlere karşılık olarak. Bunu da İbn Cerir nakletmiştir. Katade de kâfın ve fenin fethi ile "limen kâne kefere" okumuştur.

"Onu bıraktık": İşaret edilen şeyde de iki görüş vardır:

Birincisi: O gemidir, Katade şöyle demiştir: Allah onu Cudi dağının üzerinde bıraktı; öyle ki bu ümmetin ilkleri ona yetiştiler.

İkincisi: O, olaya racidir, mana da şöyledir: Biz o olayı ve geminin durumunu ayet yani ibret alınacak bir alamet olarak bıraktık, demektir. "Fehel min müddekir": Aslı müdtekir'dir; ta dal'a kalbolmuştur, nitekim bunu "veddekere ba'de ümmetin" *(Yusuf: 45)* kavlinde anlatmıştık. İbn Kuteybe şöyle demiştir: Aslı Müztekir'dir, ta zala idgam edilmiş, sonra da şeddeli dal'a kalbedilmiştir. Müfessirler, mana şöy-

ledir, demişler: Düşünecek, bundan ibret alacak yok mu? "Fekeyfe kâne azabi ve nüzür": Bu surede altı yerde "ve nüzür" vardır, Yakup hepsini ya ile okumuş, Verş de ona vasılda katılmıştır; diğerleri ise ya'yı atmışlardır. "Azabım nasıl oldu?": Bu da bu durumu sormaktadır, mana ise o azabı büyütmektir. İbn Kuteybe şöyle demiştir: Nüzür burada nezir'in çoğuludur, o da uyarmaktır. Nekir de öyledir ki inkâr manasınadır. Müfessirler: Bu, Mekke müşriklerini korkutmadır, demişlerdir.

"Gerçekten Kur'an'ı kolaylaştırdık": Kolay hale getirdik "lizzikri": Yani ezberlemek ve okumak için. "Öğüt alan var mı?": Yani onu düşünecek ve okuyacak var mı? Mana da şöyledir: Bu, onu okuyup öğrenmeye teşviktir. Said bin Cübeyr şöyle demiştir: Allah'ın Kur'an dışında tamamı ezberlenen bir kitabı yoktur. "Rihan sarsaran" kavlini ise Hamim Secde: 160'da zikretmiştik.

"Fi yevmin nahsin müstemir": Hasen, nahs'in yevm'in sıfatı olmak üzere tenvinle "fi yevmin" okumuştur. Müstemir ise sürekli ve uğursuz, demektir. Uğursuzluğu ile birlikte onlara uzun sürdü. İbn Abbas da şöyle demiştir: O kavim o günü uğursuz sayarlardı. Onun o ayın sonundaki Çarşamba günü olduğu da söylenmiştir.

"İnsanları çekip alıyordu": Yani onları ayaklarının altındaki yerden söküyor, onları boyunları üstü yere çarpıyor, boyunlarını kırıyor; başı cesetten ayırıyordu. "Keennehüm a'cazu nahlin munkair": Übey bin Ka'b ile İbn Semeyfa, cimin ref'i ve cimden sonra elifsiz olarak "a'cüzü nahlin" okumuşlardır. İbn Mes'ud, Ebu Miclez ve Ebu İmran da aynın ve cimin zammı ile "keennehüm ucuzu nahlin" okumuşlardır. Kelamın manası da: Sanki onlar "kökünden koparılmış" hurma kütükleridir, demektir. Ferra: Munkair: Yere düşen hurma ağacıdır, demiştir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Kaartuhu fenkaara denir ki: Onu çektim, o da düştü manasınadır. Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: Nahl kelimesi müzekker de müennes de olur. Bu ayet müzekker yapanlara göredir. "A'cazu nahlin haviyeh" *(Hakka: 8)* kavli de müennes yapanlara göredir. Mukatil de şöyle demiştir: Onları şiddetli azaptan dolayı yere düştükleri zaman devrilen başsız hurma kütüklerine benzetmiştir. Onları hurma ağacına benzetmesi, uzun olmalarından dolayıdır. Onların her biri on iki arşın idi.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿٢٣﴾ فَقَالُوٓا أَبَشَرًا
مِنَّا وَاحِدًا نَتَّبِعُهُۥٓ إِنَّآ إِذًا لَّفِى ضَلَٰلٍ وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾ أَءُلْقِىَ الذِّكْرُ

عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ اَشِرٌ ﴿٢٥﴾ سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَنِ الْكَذَّابُ
الْاَشِرُ ﴿٢٦﴾ اِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةِ فِتْنَةً لَهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾
وَنَبِّئْهُمْ اَنَّ الْمَٓاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾ فَنَادَوْا
صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطٰى فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابٖي وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾ اِنَّٓا
اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشٖيمِ الْمُحْتَظِرِ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ
يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٣٢﴾

23 – Semud (kavmi) de uyarıcıları yalanladı.

24 – "İçimizden tek bir adama mı tabi olacağız? Gerçekten biz bu durumda elbette sapıklık ve delilikteyiz!"

25 – "Vahiy aramızdan ona mı indirildi? Hayır, o, çok yalancı, şımarıktır" dediler.

26 – Yarın bileceklerdir, kim yalancı, şımarıkmış?

27 – Gerçekten biz dişi deveyi onları imtihan etmek için gönderenleriz; onları gözetle ve sabret.

28 – Suyun gerçekten aralarında taksim edilmiş olduğunu haber ver. Her içme hakkı gelişledir.

29 – Arkadaşlarına seslendiler; o da (kılıca) sarıldı, (deveyi) kesti.

30 – Azabım ve uyarılarım nasıl oldu?

31 – Gerçekten biz üzerlerine tek bir ses gönderdik; ağılcının kuru otu gibi oldular.

32 – Andolsun, gerçekten Kur'an'ı düşünmek için kolaylaştırdık; öğüt alan var mı?

"Semud kavmi uyarıcıları yalanladı (binnüzür)": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O, nezir'in çoğuludur, biz de şöyle izah etmiştik: Bir peygamberi yalanlayan hepsini yalanlamış olur.

İkincisi: Nüzür uyarma manasınadır, nitekim bunu "fekeyfe kane azabi ve nüzür" kavlinde beyan etmiştik. Sanki onlar Salih'in getirdiği uyarıyı yalanlamışlardı. "Fekalu ebeşeren minna": Zeccac şöyle demiştir: Ebeşeren gizli bir fiille mansuptur, açık olan tefsiri de şöyledir: İçimizden bir beşere mi tabi olacağız? Müfessirler şöyle demişlerdir:

O da bizim gibi bir adamdır, üstelik tektir, ona tabi olamayız. "Gerçekten biz bu durumda": Yani bunu yaparsak, "elbette sapıklık ve delilikteyiz": Yani hatalı ve eğri yoldayız. "Suur": İbn Abbas: Deliliktir, demiştir. İbn Kuteybe de: O tesa'aretin naru kavlinden gelir ki: Çılgın ateştir, demiştir. Nakatün mes'uretün de: Deli gibi hareketli deve, demektir. Başkası da şöyle demiştir: Eğer ona tabi olursak bedbaht olur, sıkıntıya düşeriz.

Sonra ona vahiy gelmesini kabullenemeyip "vahiy ona mı bırakıldı?" dediler, yani "bizim aramızdan" vahiy ona mı indirildi? Peygamberlik ve vahiy nasıl ona tahsis edilir? "Hayır, o çok yalancı, şımarıktır": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O, şımarık ve mütekebbirdir, bunu da İbn Kuteybe, demiştir.

İkincisi: Mağrurdur, bunu da Zeccac, demiştir.

"Seyalemune ğaden": İbn Amir ile Hamze, te ile "setalemune" okumuşlardır. "Yarın" bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Kıyamet günüdür, bunu da İbn Saib, demiştir.

İkincisi: Onlara azabın indiği gündür, bunu da Mukatil, demiştir.

"Gerçekten biz dişi deveyi gönderenleriz": Olay şöyle olmuştur: Onlar Salih peygamberden kendilerine bir kayadan dişi deve çıkarmasını istediler; Allah Teala da: "Gerçekten biz dişi deveyi gönderenleriz": Yani onu istedikleri gibi kayadan çıkaracağız, dedi. "Onları imtihan için": Yani denemek ve onlara ateşten gömlek giydirmek için. "Onları gözetle": Yani ne yapacaklarına bak "ve sabret" başına gelecek sıkıntılara. "Suyun gerçekten aralarında taksim edilmiş olduğunu haber ver": Yani Semud kavmi ile deve arasında; bir gün onun, bir gün de onların. İşte "her içme hakkı gelişledir" dediği budur. Sahibi ve hak edeni hazır olur, demektir.

"Arkadaşlarına seslendiler" adı: Kudar bin Salif'tir, "teata": İbn Kuteybe: Deveyi kesme işini üstlendi, demiştir. "Deveyi kesti": Yani öldürdü. Biz de bunu A'raf: 77'de beyan etmiştik.

"Gerçekten biz üzerlerine tek bir ses gönderdik": Bu da Cebrail aleyhisselam'ın sesi idi. Buna da Hud: 61'de işaret etmiştik. "Ağılcının kuru otu gibi oldular": İbn Abbas şöyle demiştir: Bir adam koyunları yırtıcı hayvanlardan korumak için ağaç dallarından ve dikenlerden bir ağıl yapar, ondan düşen ve ayakaltında çiğnenen şeylere heşim, denir. Biz de heşim'in manasını Kehf: 45'te beyan etmiştik. Zeccac da şöyle demiştir: Heşim; kuruyan, kırılan ve ayakaltında çiğnenen şeydir. Mana da

şöyledir: Onlar ağıl yapanın yakmak için topladığı çok kuru otlar gibi oldular. Hasen, zı'nın fethi ile "muhtazar" okumuştur ki o da ağıl demektir. Mana da şöyledir: Kuru odun parçaları gibi oldular. Said bin Cübeyr de şöyle demiştir: O duvardan dökülen topraktır. Katade de şöyle demiştir: Yanmış ve çürümüş kemik gibi oldular. Bütün bunlardan maksat: Onlar çiğnenen şey gibi helak oldular, demektir.

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذُرِ ﴿٣٣﴾

إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا آلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ ﴿٣٤﴾ نِعْمَةً مِنْ
عِنْدِنَا كَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ شَكَرَ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا
بِالنُّذُرِ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا
عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ ﴿٣٨﴾ فَذُوقُوا
عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٤٠﴾

33 – Lut kavmi uyarıcıları yalanladılar.

34 – Gerçekten biz üzerlerine taş yağdıran fırtına gönderdik, ancak Lut ailesi hariç. Onları seher vakti kurtardık.

35 – Katımızdan bir nimet olarak. İşte biz şükreden kimseyi böyle mükafatlandırırız.

36 – Andolsun, onları sert tutuşumuzdan / pençemizden uyardı; onlarsa uyarımı yalanladılar.

37 – Andolsun, gerçekten onun misafirlerinden murat almak istediler; biz de gözlerini silme kör ettik. "Azabımı ve uyarımı tadın" (dedik).

38 – Andolsun, gerçekten onları sabahleyin sürekli bir azap bastırdı.

39 – "Azabımı ve uyarımı tadın" (dedik).

40 – Andolsun gerçekten Kur'an'ı düşünmek için kolaylaştırdık; öğüt alan var mı?

"Gerçekten biz üzerlerine taş yağdıran fırtına gönderdik": Ayette geçen hasıb, atılan taştır. "Ancak Lut ailesi hariç": Yani Lut ile iki kızı, demektir. "Onları kurtardık" o azaptan "biseherin": Ferra şöyle demiştir: Burada "biseherin" nekire olduğu için mecrur olmuştur, tıpkı "necceynahüm bileylin" sözü gibi. Araplar ondan be'yi atınca cer ver-

mezler, çünkü onu eliflamlı kullanırlar; mazale indena münzüs seher, derler, neredeyse başka türlü demezler. Ondan eliflam atılırsa, munsarif olmaz. Zeccac da şöyle demiştir: Seher nekire olur da ondan herhangi bir seher kastedilirse, munsarif olur. Eğer belli bir günün seheri kabul edilirse, munsarif olmaz.

"İşte biz şükreden kimseyi böyle mükâfatlandırırız": Mukatil şöyle demiştir: Kim Allah'ı birlirse, müşriklerle beraber azap görmez.

"Andolsun, gerçekten onun misafirlerinden murat almak istediler": Yani onları kendilerine teslim etmesini istediler, onlar da meleklerdir. "Biz de gözlerini silme kör ettik": Cebrail kanadıyla vurdu, gözlerini alıp götürdü. Biz de kıssayı Hud suresi, ayet: 81'de zikretmiştik. Söz burada tamam oldu. Sonra: "Tadın" dedi. Yani Lut kavmine azap gelince: "Azabımı ve uyarımı tadın" dedik. Uyarı da Lut'un ikazlarıdır. "Andolsun, gerçekten onları sabahleyin bastırdı": Yani onlara sabahleyin geldi "sürekli bir azap": Başlarına inen azap demektir. Mukatil de: Azap başlarına sabahleyin çullandı, demiştir. Ferra da şöyle demiştir: Araplar ğudveten'i tenvinle okurlar da "bükreten"i okumazlar. Ğudveten'de tenvinsiz çoktur, bükreten'de ise tenvinli çoktur. Kim tenvinli okumazsa onu marife yapar, çünkü o, emsi (dün) ve "ğad" (yarın) gibi tek bir vakitte olur. Ğudveten genellikle âşiyyeten ile birlikte zikredilirse tenvin alır, o zaman Leatiyennehüm ğudveten ve aşiyyeten derler. Bazıları da "ğudve" diyerek tenvin vermezler, "aşiyyeten" diyerek tenvin verirler. Kimi de "ğudveten" ile birlikte çok söylendiği için "aşiyyeten"e tenvin vermezler. Zeccac da şöyle demiştir: El – ğudve ve el – bükre nekire olurlarsa, tenvin alır ve munsarif olurlar; onlardan bulunduğun günün sabahını ve yarınını kastedersen, onları munsarif yapmazsın. Bükre burada nekire olduğu için munsarif olması daha iyidir. Çünkü o azabın belli bir ayın belli bir gününde olduğuna dair rivayet sabit değildir.

وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ ﴿٤١﴾ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كُلِّهَا
فَأَخَذْنَاهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُقْتَدِرٍ ﴿٤٢﴾ أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ أُولَٰئِكُمْ
أَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرٌ ﴿٤٤﴾ سَيُهْزَمُ
الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴿٤٥﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ
وَأَمَرُّ ﴿٤٦﴾

41 – Andolsun, gerçekten Fir'avn hanedanına uyarılar geldi.

42 – Ayetlerimizin hepsini yalanladılar; biz de onları muktedir pek güçlünün yakalaması ile yakaladık.

43 – Sizin kafirleriniz bunlardan daha mı hayırlı yoksa sizin için kitaplarda bir berat mı var?

44 – Yoksa: "Biz intikam alan bir topluluğuz" mu diyorlar.

45 – O topluluk mağlup edilecek ve arkalarını dönecekler.

46 – Doğrusu, onların belirtilen zamanı (onlara verilen randevu) kıyamettir. Kıyamet de daha belalı ve daha acıdır.

"Andolsun, gerçekten Fir'avn hanedanına geldi" yani Kıptilere, demektir "uyarılar (nüzür)": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O nezir'in çoğuludur, o da Musa'nın onları korkuttuğu mucizelerdir.

İkincisi: Nüzür uyarı manasınadır, biz de bunu az önce açıklamıştık. "Onları yakaladık" azapla, "pek güçlünün yakalaması ile" intikam alan Allah'ın yakalaması ile "muktedir" onları helak etmeye muktedir, demektir.

Sonra Mekke halkını korkutup: "Sizin kafirleriniz mi?" dedi, ey Arap müşrikleri, "daha hayırlıdır": Yani daha çetin ve güçlüdür, "bunlardan?" Bu da istifham ise de manası rettir, anlam da şöyledir: Onlar Nuh, Ad ve Semud kavimlerinden daha güçlü değiller, biz onları bile helak ettik. "Yoksa sizin için berat mı var?" Onlara gelen azap size gelmeyecek diye? "kitaplarda" yani eski kitaplarda, demektir. "Yoksa "biz intikam alan bir topluluğuz" mu diyorlar? Mana da şöyledir: Biz muhaliflerimize karşı tekeliz, onlardan intikam alırız. Muntasır lafzının tekil olması, cemi lafzından dolayıdır, çünkü o da cemaatin ismi olmakla beraber "tekil" lafzındadır. "Seyühzemül cem'ü" Ebu Hatim, Yakup'tan nun ile "senehzimü" nasb ile de "el-cem'a" okuduğunu rivayet etmiştir. "tüvellune" de te iledir. Cemi'den maksat da Mekke kafirleridir. "Ve yuvelluned dübür": El – edbar demedi, ikisi de caizdir. Ferra şöyle demiştir: Bu "inne fülanen lekesirüd dinarı veddirhemi (falancanın altını ve gümüşü çoktur) sözüne benzer. Bu da Allah Teala'nın gayble ilgili verdiği bir haberdir ki bu yenilgi Bedir savaşında gerçekleşti.

"Kıyamet daha belalıdır" Mukatil: Daha fecidir, demiştir. "Daha acıdır": Öldürülmekten, Zeccac şöyle demiştir: Dahiye: İçinden çıkılmaz zor durumdur. "Emerr" ise öldürülmekten ve esir olmaktan daha acıdır, demektir.

إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ
عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾
وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا
أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٥١﴾ وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ
فِي الزُّبُرِ ﴿٥٢﴾ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ ﴿٥٣﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ
وَنَهَرٍ ﴿٥٤﴾ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ ﴿٥٥﴾

47 – Şüphesiz suçlular bir sapıklıkta ve çılgın ateşlerdeler.

48 – O günde ateşte yüzleri üstü sürüklenirler, (onlara): "Cehennemin dokunuşunu tadın" (denir).

49 – Gerçekten biz her şeyi bir takdir ile yarattık.

50 – Bizim emrimiz ancak bir tek göz kırpması gibidir.

51 – Andolsun, gerçekten benzerlerinizi helak ettik; öğüt alan var mı?

52 – Yaptıkları her şey kitaplardadır.

53 – Her küçük ve büyük yazılmıştır.

54 – Gerçekten takva sahipleri cennetlerde ve ırmaklardadır.

55 – Kudretli ve azametli hükümdarın doğruluk meclisinde.

"Şüphesiz suçlular bir sapıklıkta ve çılgın ateşlerdedir": İniş sebebinde iki görüş vardır:

Birincisi: Mekke müşrikleri Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e gelip kader hakkında tartıştılar, bunun üzerine "onu bir takdir ile yarattık" kavline kadar olan kısmı indi. Bunu da Müslim yalnız olarak Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.[3] Ebu Umame de Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den, "bu ayetin kaderi inkar edenler hakkında indi" dediğini rivayet etmiştir.[4]

İkincisi: Necran Piskoposu, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e geldi: Ya Muhammed, sen günahların da takdir ile olduğunu iddia ediyorsun ki, öyle değildir, dedi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sel-

3 – Ayrıca bkz. Ahmed, Müsned, Tirmizi ve İbn Mace.

4 – Suyuti, ed – Dürül Mensur, Taberi, Abd bin Humeyd, İbn Münzir ve İbn Merduye'den nakletmiştir.

lem de: Sizler Allah'ın hasımlarısınız, dedi, bunun üzerine de "innel mücrimine... bikader" ayetleri indi. Bunu da Ata, demiştir.

"Suur": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Delilikti r. *İkincisi:* Meşakkattir, bu ikisini surenin başında zikretmiştik. *Üçüncüsü:* Onların üzerinde tutuşan ateştir.

"Sekar" hakkında da Zeccac şöyle demiştir: O cehennemin isimlerinden bir isimdir, munsarif değildir, çünkü marifedir. O da müennestir. Ben Şeyhimiz Ebu Mansur'dan şöyle okudum: Sekar ahiret narının *(ateşinin)* ismidir, yabancıdır. Şöyle diyenler de olmuştur: Hayır, Arapça'dır, sekarethüş şemsü kavlinden gelir ki güneş bir şeyi eritmektir. Ona böyle denilmesi de içine atılan cisimleri eritmesindendir. Ömer bin Hattab radıyallahu anh, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Allah mahlukatı kıyamet gününde topladığı zaman bir tellal ünler, onu ilkler ve sonlar duyar: "Allah'ın hasımları nerede?" der. Kaderi inkar edenler kalkarlar; onların cehenneme gitmesi emredilir. Allah Teala şöyle der: "Sekar ateşinin dokunuşunu tadın, biz gerçekten her şeyi bir kaderle yarattık".[5] Onlara: "Allah'ın hasımları" denilmesi günahın takdir edilip de sonra da onun üzerine azabın caiz olmamasını söylemelerindendir. Hişam bin Hassan, Hasen'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Allah'a yemin ederim ki eğer kaderi inkar eden biri o kadar oruç tutsa da ip gibi olsa, sonra da o kadar namaz kılsa da sırım gibi olsa, sonra da yalan ve dolan ve haksız yere yakalansa da Rükn ile Makam arasında boğazlansa, yine de Allah onu yüzükoyun cehenneme atar. "Biz her şeyi kaderle yarattık": Müslim, tek başına rivayet ettiği İbn Ömer hadisinde Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Her şey kader iledir; hatta acizlik ve akıllılık bile".[6] İbn Abbas da şöyle demiştir: Her şey kader iledir, hatta elini yanağına koyman bile. Zeccac da, "kader iledir" cümlesinin manasının şöyle olduğunu söylemiştir: Her şeyi vukuundan önce Levh-i Mahfuz'da yazılmış bir kaderle yarattık. "Külle şey'in"in mansup olması da gizli bir fiilledir, manası da şöyledir: İnna halakna külle şeyin halaknahu bikader.

"Bizim emrimiz bir tektir": Ferra şöyle demiştir: Yani bir seferdir. Mukatil de: Bir defadır, tekrar edilmez, demiştir. Ata da İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Demek istiyor ki: Benim halkım üzerindeki hükmüm göz kırpmadan daha hızlıdır. İbn Saib de, mana şöy-

5 – Suyuti, ed – Dürrül Mensur, Merdeveyh'ten.

6 – Müslim, Kitabu'l – Kader, hadis no, 18.

ledir, demiştir: Kıyametin kopmasındaki emrimiz göz kırpmadan daha hızlıdır. Göz kırpma da hızla bakmaktır.

"Andolsun, gerçekten benzerlerinizi helak etti": Yani geçmiş ümmetlerden küfürde benzer ve emsallerinizi helak ettik, demektir. "Öğüt alan var mı?": Yani nasihat dinleyen var mı, demektir. "Yaptıkları her şey kitaplardadır": Yani ümmetlerin yaptıkları, demektir. "Zübür"de de iki görüş vardır:

Birincisi: O, Hafaza meleklerinin tuttuğu amel defterleridir. *İkincisi:* Levh-i Mahfuz'dur.

"Her küçük ve büyük": Yani geçmiş amellerin küçük ve büyüğü "müstetar" yazılmıştır. İbn Kuteybe şöyle demiştir: O setartü, yazdım manasından "müfteal" veznindedir, yazılmış manasındadır.

"Fi cennatin ve neher": Zeccac, mana şöyledir, demiştir: Fi cennatin ve enharin (bahçelerde ve nehirlerde). Tekil isim çoğula delalet eder, o zikredilerek cemi söylemeye ihtiyaç kalmamıştır. Sibeveyh ile Halil şu kanıtı getirmişlerdir:

Orada cılız develerin leşleri vardır, kemikleri,
Beyazdır, derisi ise kaskatıdır.

Şair: Derileri demek istemiştir. Şu da öyledir:

Boğazınızda kemik vardır, çok üzüldük.

Şu da öyledir:

Yarı karın yiyin, rahat yaşarsınız.

İbn Kuteybe de, Ferra'dan ayet başı olduğu için tekil getirilmiş; diğer ayetlerle uyum sağlanmıştır, dediğini nakletmiştir.Ve şöyle demiştir: Neher: Işık ve genişliktir; enhertüt tanete sözünden gelir ki: Geniş yara açtım, demektir. Şair Kays bin Hatiym, bir yarayı anlatırken şöyle demiştir:

Kılıcı elime iyice alıp geniş bir yara açtım,
Öyle ki bakan arkasını görürdü (delip geçmiştir).

Ben de derim ki: Bu, Dahhak'ın görüşüdür. A'meş ise: "Ve nühürin" okumuştur.

"Doğruluk meclisinde": Yani güzel mecliste, demektir. Biz de manaya "enne lehüm kademe sıdkın" (Yunus: 2) kavlinde dikkat çekmiştik. Melîk'e gelince: Hattabi şöyle demiştir: el – Melîk, malik manasınadır. Faîl kalıbı sıfatta mübalağa içindir. Melîk bazen de melik manasına gelir, bu ayet de ondandır. Muktedir ise Kehf: 45'te şerh edilmiştir.

55-RAHMAN SURESİ

78 ayettir.

Nerede indiğinde iki görüş vardır:

Birincisi: O Mekki'dir, bunu da İbn Ebi Talha, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Hasen, Ata, Mukatil ve cumhur da böyle demişlerdir. Ancak İbn Abbas: Onda bir ayet hariç, demiştir ki o da: "Yes'eluhu men fissemavati veladr" (Rahman: 29) kavlidir.

İkincisi: O Medenidir, bunu da Atıyye, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; İbn Mes'ud da öyle demiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلرَّحْمٰنُۙ ﴿١﴾ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَۜ ﴿٢﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَۙ ﴿٣﴾ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ﴿٤﴾

اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍۖ ﴿٥﴾ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴿٦﴾

وَالسَّمَاۤءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَۙ ﴿٧﴾ اَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴿٨﴾

وَاَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ﴿٩﴾ وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا

لِلْأَنَامِ ﴿١٠﴾ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ ﴿١١﴾ وَالْحَبُّ
ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ ﴿١٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Rahman,

2 – Kur'an'ı öğretti.

3 – İnsanı yarattı.

4 – Ona konuşmayı öğretti.

5 – Güneş ile ay hesapladır.

6 – Sapsız bitkiler ve ağaçlar secde ederler.

7 – Göğü yükseltti ve teraziyi koydu.

8 – Tartıda taşkınlık etmeyin, diye.

9 – Tartıyı adaletle tutun, tartılanı eksik yapmayın.

10 – Yeri mahlukat için alçalttı.

11 – Onda meyve ve tomurcuklara sahip hurma ağaçları vardır.

12 – Ekin yaprağına sahip taneler ve kokulu bitkiler.

13 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız.

"Errahman, allemel Kur'an": Mukatil şöyle demiştir: "Rahman'a secde edin" *(Furkan: 60)* ayeti inince, Mekke kafirleri: "Rahman nedir?" deyip hoşlanmadılar ve: Biz Rahman'ı bilmiyoruz, dediler. Allah Teala da: "Rahman" yani bilmedikleri Rahman, "Kur'an'ı öğretti" dedi.

"Kur'an'ı öğretti" kavlinde de iki görüş vardır: *Birincisi:* Onu Muhammed'e öğretti, Muhammed de ümmetine öğretti. Bunu da İbn Saib, demiştir. *İkincisi:* Kur'an'ı kolaylaştırdı, bunu da Zeccac, demiştir.

"İnsanı yarattı": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O cins ismidir, mana da şöyledir: Bütün insanları yarattı. Bunu da çoğunluk, demiştir. Buna göre "beyan"da altı görüş vardır: *Birincisi:* Konuşma ve ifade-i meram etmedir. Bunu da Hasen, demiştir. *İkincisi:* Helal ve haramdır, bunu da Katade, demiştir. *Üçüncüsü:* Kendinin dediği ve kendine denendir, bunu da Muhammed bin Ka'b, demiştir. *Dördüncüsü:* Hayır ve şerdir, bunu da Dahhak, demiştir. *Beşincisi:* Hidayet yollarıdır, bunu da İbn Cüreyc, demiştir. *Altıncısı:* Yazma ve çizmedir, bunu da Yeman, demiştir.

İkincisi: O Adem'dir, bunu da İbn Abbas ile Katade, demişlerdir.

Buna göre de "beyan"da üç görüş vardır: *Birincisi:* Her şeyin isimleridir. *İkincisi:* Her şeyin açıklamasıdır. *Üçüncüsü:* Dillerdir.

Üçüncüsü: O Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'dir; ona olmuş ve olacağı öğretti. Bunu da İbn Keysan, demiştir.

"Güneş ile ay hesapladır": Yani hesap ve evrelerledir, onları geçmezler. Biz de bu manayı En'am: 96' da açıklamış bulunuyoruz. Ahfeş şöyle demiştir: Haberi gizlemiştir, sanırım – Allah bilir ya – şöyledir: Yecriyani bihüsbanin (bir hesaba göre akarlar).

"Vennecmü veşşecerü yescüdan": Necm hakkında iki görüş vardır: *Birincisi:* O gövdesi olmayan bitkidir, bu da İbn Abbas, Süddi, Mukatil ve dilcilerin görüşleridir. *İkincisi:* O gökteki yıldızdır. Bundan maksat da bütün yıldızlardır, bunu da Mücahit, demiştir. Şecer ise: Gövdesi olandır. Ferra şöyle demiştir: Bunların secde etmeleri: Doğan güneşe dönmeleridir, sonra da gölge dönünceye kadar onunla beraber meylederler. Ben de Nahl: 49'da akılsız varlıkların secdesine işaret etmiştim. Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Fiillerinin tesniye olması lafızlarından dolayıdır.

"Göğü yükseltti": Bunu yapması hayvanların yaşayıp rahat nefes almaları içindir. Mahlukat rahat etsin diye gökle yer arasında rüzgar estirdi. Eğer bu olmasa idi mahlukat daralmaktan ölürdü.

"Teraziyi koydu": Bunda da üç görüş vardır: *Birincisi:* O adalettir, bunu da çoğunluk demiştir; Mücahit, Süddi ve dilciler de bunlara dahildir. Zeccac şöyle demiştir: Bu da dengeyi sağlamak içindir. *İkincisi:* O bilinen terazidir, insanlar birbirlerinden haklarını alsınlar diye. Bunu da Hasen, Katade ve Dahhak, demişlerdir. *Üçüncüsü:* O Kur'an'dır, bunu da Hüseyn bin Fadl, demiştir.

"Ella tetğav": Zeccac şöyle demiştir: "En"de iki mülahaza vardır: *Birincisi:* Onun lam manasına olmasıdır, mana da: Taşkınlık etmeyesiniz diye, olur. *İkincisi:* O tefsir (açıklama) içindir; bu durumda da "la" nehy için olur, mana da şöyledir: Taşkınlık etmeyin, yani adaleti aşmayın.

"Tartıyı eksik yapmayın": İbn Kuteybe: Tartıyı eksik tutmayın, demiştir. Enam kelimesine gelince: Onda da üç görüş vardır: *Birincisi:* İnsanlardır, bunu da İkrime, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. *İkincisi:* Bütün canlılardır, bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Mücahit, Şa'bi, Katade, Süddi ve Ferra da böyle demişlerdir. *Üçüncüsü:* İnsanlarla cinlerdir. Bunu da Hasen ile Zeccac, demişlerdir.

"Orada meyve vardır": Fakihe eğlencelik yemişlerdir. "Vennahlu

zatül ekmam": Ekmam: Kapçık ve torbacıklardır. Bunu da geniş olarak Hamim, Secde: 47'de şerh etmiştik.

"Hububat": Arpa, buğday vs. gibi bütün taneler kastedilmiştir. İbn Amir, benin nasbı ile "velhabbe", elifle de "zelasfi" ve nunun nasbı ile de "verreyhane" okumuştur. Hamze, Kisai – İbn Ebi Süreyc rivayeti hariç – ve Halef nunun kesri le "velhabbü zülasfı verreyhani" okumuşlar; diğerleri ise nunun zammı ile "verreyahanu" okumuşlardır.

"Asf"ta da iki görüş vardır: *Birincisi:* O rüzgârın savurduğu ekin yaprağı ve samandır, bunu da İbn Abbas, demiştir. Mücahit de böyle: O ekin yaprağıdır, demiştir. İbn Kuteybe de: Asf: Ekin yaprağıdır, sonra kuruyup da gevrer ve çiğnenirse, saman olur. *İkincisi:* Asf, yenen her türlü hububattır. Bunu da Ferra nakletmiştir.

"Reyhan"da da dört görüş vardır:

Birincisi: O rızıktır, bunu da İkrime, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; İkrime, Mücahit ve Said bin Cübeyr de böyle demişlerdir. Ferra şöyle demiştir: Reyhan Arap dilinde: Rızıktır. Harecna natlubu reyhanallahi (Allah'ın rızkını aramaya çıktık) dersin. Zeccac da Nemr bin Tevleb'in şöyle bir beytini misal getirmiştir:

Allah'ın selamı, rızkı
Rahmet ve kesilmeyen yağmuru üzerine olsun.

İkincisi: O, yeşil ekindir, bunu da Valibi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Ebu Süleyman Dımeşki de şöyle demiştir: Buna göre ona reyhan denilmesi; nefsin ona bakmakla rahat etmesindendir.

Üçüncüsü: O kokladığınız güzel kokudur. El – Avfi, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Reyhan, yerden biten hoş kokulu şeylerdir. Bu da Hasen, Dahhak ve İbn Zeyd'in görüşleridir.

Dördüncüsü: O yenmeyen hububattır, asf da yenendir. Bunu da Ferra nakletmiştir.

"Febieyyi alai rabbiküma tükezziban": Eğer: "Nasıl ikiye hitap etti, aslında yalnız insanı zikretmişti?" denilirse, buna iki cevap verilir, bunları da Ferra zikretmiştir. *Birincisi:* Araplar bire iki kalıbı ile hitap ederler, nitekim bunu "elkıya fi cehenneme" *(Kaf: 24)* kavlinde açıklamıştık. *İkincisi:* Bundan insanla cin kastedilmiştir; o nedenle surenin başından sonuna kadar o ikisine hitap etmiştir. Zeccac da şöyle demiştir: Allah Teala bu surenin başında insanı yaratma, güneşi, ayı, göğü ve yeri yaratma gibi birliğine delalet eden şeyleri zikredince, cin ve insana hitap edip: "Artık Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?" dedi, yani bu zikredilen şeylerden Rabbinizin hangi nimetini

inkar edersiniz. Çünkü bunların hepsi size verilmiştir; bunlar onun birliğine delalet eder, bunları size rızık etmekle de varlığınızı sürdürürsünüz. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Alâ: Nimet manasınadır, tekili: Elen'dir, kafan gibi ve ilen'dir, mian gibi.

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ﴿١٤﴾ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ ﴿١٥﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٦﴾ رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ﴿١٧﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٨﴾ مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿١٩﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ﴿٢٠﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢١﴾ يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٣﴾ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَاٰتُ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ﴿٢٤﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٥﴾

14 – İnsanı saksı gibi kuru balçıktan yarattı.

15 – Cinleri yalından, ateşten yarattı.

16 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

17 – İki doğunun ve iki batının Rabbidir.

18 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini inkar edersiniz.

19 – Birleşen iki denizi salıverdi;

20 – Aralarında bir engel vardır; tecavüz etmezler.

21 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız.

22 – İkisinden inci ve mercan çıkar.

23 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

24 – Denizde dağlar gibi inşa edilmiş akar gemiler O'nundur.

25 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini inkar edersiniz?

"İnsanı yarattı": yani Adem'i, kuru balçıktan": salsal va cann'ı Hicr: 26 ve 27'de zikretmiştik. "Fehhar"a gelince: Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Pişmemiş kuru çamurdan yarattı, vurulduğu zaman ses çıkarır, o kuruluğundan saksı gibidir. Fehhar: Ateşte pişmiş şeydir.

Maric: İbn Abbas şöyle demiştir: O ateş alevlendiği zaman ucunda dil gibi görünen şeydir. Mücahit de şöyle demiştir: O ateş yakıldığı za-

man kızıl, sarı ve yeşil alevlerin karışımıdır. Mukatil de şöyle demiştir: O ateşin dumansız saf alevidir. Ebu Ubeyde de: Karışık ateştir, demiştir. İbn Kuteybe ise: Ateşin alevidir, demiştir, kad mericeşşey'ü sözünden gelir ki, sarsılmak ve karar kılmamaktır. Zeccac da: O ateşin dumanına karışan alevidir, demiştir.

Eğer: Allah Teala Adem aleyhisselam'ın yaratılışını değişik lafızlarla ifade etti; bazen "onu topraktan yarattı" *(Al-i İmran: 59)*, bazen "kuru balçıktan", bazen "yapışkan çamurdan" *(Saffat: 11)*, bazen "saksı gibi" *(Rahman: 14)*, bazen de "kokuşmuş balçıktan" *(Hicr: 29)* dedi, bunun hikmeti nedir denilirse, cevap şöyledir: Aslı topraktır, ondan çamur yapılmıştır, sonra kokuşmuş balçık gibi olmuş, sonra saksı gibi kuru balçık olmuştur. Bütün bunlar aslının aldığı değişik hallerdir. Eğer: "Febieyyi alai rabbiküma tükezziban" kavlini tekrar etmesinin faydası nedir, denilirse, cevap şöyledir: Bu, nimetleri zihinlere yerleştirmek ve onlarla verilen öğüdü pekiştirmek için yapılan tekrardır. İbn Kuteybe şöyle demiştir: Araplar pekiştirme ve iyice anlatma için tekrar ederler, nitekim hafifletmek ve veciz kılmak için de kısa keserler; çünkü konuşmacının ve hatibin çeşitli sanat dallarında dolaşması, tek sanat üzerinde durmasından (tek düzeden) daha güzeldir. Mesela bir konuşmacı: Allah'a yemin ederim ki onu yapmam, der, sonra da, Allah'a yemin ederim ki onu yapmam, der, onu yapmamasını pekiştirmek ve yapmasından ümitleri kesmek için böyle der. Nitekim kısa kesmek için de, olumsuzluk edatını gizleyerek: "Allah'a yemin ederim ki onu yaparım" der (aslında yapmam demek ister). Acele konuşan da muhatabına. Acele et, acele et, ok atacak olana da: At, at, der. Şair de şöyle demiştir:

Onun nice nimetleri vardı, nice nice...

Başkası da şöyle demiştir:

Kinde topluluğuna arkalarını döndükleri zaman
Sorsaydın: Nereye nereye, diye?

Bazen bir sıfat gelir, onu tekit etmek isterler, onu aynen tekrar etmekten hoşlanmazlar; o nedenle bir harfini değiştirir, hemen arkadan söylerler mesela: Atşane netşane, şeytana leytane, Hasen besen, derler. İbn Düreyd de şu örnekleri vermiştir: Cai' nai', melih karih, kabih şakih, şahih nahih, habis nebis, kesir besir, seyyiğ leyyiğ, saiğ laiğ, hakir nakir, dail beil, hadır madır, ifrit nifrit, sika nika, kinn inn, vahid fahid, hair bair ve semh lemh gibi (Türkçe'mizde de: Yalan dolan, kitap mitap, bardak mardak gibi çok örnekleri vardır. Mütercim). İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Allah Teala bu surede nimetlerini sayıp da

kullarına hatırlatıp kudretine dikkat çekince, bunlardan her iki nimetin arasına bu cümleyi koydu; maksat nimetleri iyice anlatmak ve onları onaylatmaktır. Mesela birine şöyle dersin: Sen kovgundun, sana barınak temin etmedim mi? Bunu inkar mı ediyorsun? Sen hiç hacca gitmemiştin, seni hacca göndermedim mi? Bunu inkar mı ediyorsun? Hakim Ebu Abdullah, Sahih'inde Cabir bin Abdullah hadisinde şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem bize Rahman suresini okudu, onu hatmetti, sonra da şöyle dedi: "Neden susuyorsunuz? Cinler sizden daha iyi dinleyicilerdi; onlara bu "Rabbinizin hangi nimetlerini inkar edersiniz?" diye okuduğumda mutlaka: Rabbimiz, hiçbir nimetini inkar etmeyiz, sana hamd olsun, diye karşılık verdiler.[1]

"Rabbul meşrikayni": Ebu Reca ile İbn Ebi Able, kesre ile "rabbil meşrikayni ve rabbil mağribeyni" okumuşlardır. İki doğu ile iki batı da ay ve güneş için yaz ve kış doğu ve batılarıdır.

"İki denizi salıverdi": Yani tatlı ile acıyı saldı. Onları serbest bıraktı ve onları "birleşmeye bıraktı, aralarında bir engel vardır" Allah'ın kudretinden bir engel vardır, "tecavüz etmezler": Yani karışıp da biri diğerinin üzerine çıkmaz. İbn Abbas şöyle demiştir: Her sene göğün denizi ile yerin denizi birleşirler. Hasen de şöyle demiştir: "İki denizi salıverdi" yani Fars denizi ile Rum denizini salıverdi, aralarında engel vardır, yani adalar vardır, demektir. Bunun açıklaması da Furkan: 53'te geçmiştir.

"İkisinden inci ve mercan çıkar": Zeccac şöyle demiştir: Bunlar ancak tuzlu denizden çıkar. Onları birleştirmesi şunun içindir; çünkü birinden çıkınca, ikisinden çıkmış olur. Şu da öyledir: "Ve cealel kamere fihinne" *(Nuh: 16)*. Ebu Ali el - Farisi şöyle demiştir: Yahrucu min ahadihima demek istemiş, muzafı hazfetmiştir. İbn Cerir de "minhüma" demesi, yağmur damlasından, sedeflerden çıkmasındandır, demiştir.

İnci ve mercan, bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Mercan, küçük incidir, lü'lü' de büyük taneli incidir. Bu da çoğunluğun görüşüdür, İbn Abbas, Katade, Dahhak ve Ferra da içlerine dahildir. Zeccac da şöyle demiştir: İnci (lü'lü') denizden çıkan bütün tanelere denir. Mercan ise ufaklarıdır.

İkincisi: İnci küçükleridir, mercan da büyükleridir, bunu da Mücahit, Süddi ve Mukatil, demişlerdir. İbn Abbas da şöyle demiştir: Yağmur yağdığı zaman sadefler ağızlarını açar, içine düşen damla inci

---

1 - Hakim, Müstedrek, 3/473.

olur. İbn Cerir de şöyle demiştir: Nereye düşerse inci olur. Ben şeyhimiz dilci Ebu Mansur'dan şöyle okudum: Bazı dilciler mercanın yabancı bir kelime olduğunu söylemişlerdir. Ebu Bekir yani İbn Düreyd şöyle demiştir: Ben onun çekimli bir fiilini işitmedim, bu nedenle yabancı olması daha uygundur. İbn Mes'ud da: Mercan kırmızı boncuk demiştir. Zeccac da şöyle demiştir: Mercan çok beyazına denir. Kadı Ebu Ya'lâ da şöyle demiştir: Mercan: Çubuk gibi bir tür incidir.

"Akanlar O'nundur" yani akan gemiler O'nundur "inşa edilmiş" Mücahit şöyle demiştir: O yelkenleri açılan gemilerdir, açılmayanlar değil. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Onlar "denizde" yeni baştan inşa edilen gemilerdir. Hamze, "el – münşiat" okumuştur ki oluşan demektir. Mesela enşeetis sehabu tümtıru denir ki: Yağmur yağmaya başladı, demektir. Enşeeş şairü denir ki: Şair söylemeye başladı, demektir. A'lam ise: Dağlar manasınadır. Bu da Şura: 32'de geçmiştir.

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٨﴾ يَسْأَلُهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴿٢٩﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٠﴾

26 – Onun (yerin) üzerindeki her şey fanidir.

27 – (Ancak) celal ve ikram sahibi Rabbinin yüzü (zatı) baki kalır.

28 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

29 – Göklerde ve yerde olan kimse O'ndan ister. O her gün (başka) bir durumdadır.

30 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

"Onun üzerindeki her şey fanidir": Yani yerin üzerindeki demektir. Bu da zikredilmeyen nimetlerden kinayedir. "fanin" helak oldu, demektir.

"Rabbinin yüzü baki kalır": Yani Rabbin baki kalır demektir. "Zülcelali vel ikram": Celal mastardır, ululuk ve azameti açık olan demektir. İkram ise, ekreme yükrimü ikramdan mastardır, mana da şöyledir: Allah Teala ululamaya ve hürmet göstermeye layıktır, inkar edilemez, yadsınamaz. Mananın şöyle olma ihtimali de vardır: O, veli kullarına ikram eder, onların derecelerini yükseltir. Şöyle iki ihtimal de

vardır: *Birincisi:* Celal sıfatı olmak üzere Allah'a izafe edilmiştir. Ötekisi de (ikram) kula izafe edilmiştir. Mesela "hüve ehlüt takva ve ehlül mağfireh" *(Müddessir: 56)* kavli gibi ki iki şeyden biri Allah'a izafe edilmiştir o da bağışlamadır, ötekisi de kula izafe edilmiştir, o da korkmaktır.

"Göklerde ve yerde olan kimse O'ndan ister": Mana şöyledir: Herkes O'na muhtaçtır, O'ndan isterler; O'nunsa onlara ihtiyacı yoktur. "O her gün başka bir durumdadır": Mesela dirilme ve öldürme, aziz ve hor etme, hastalara şifa verme, isteyene ikram etme vs. fiilleri gibi. Hasen bin Fadl da şöyle demiştir: O mukadderatın yerini bulmasıdır. Mukatil de şöyle demiştir: Bu ayetin iniş sebebi şöyledir: Yahudiler: Allah Cumartesi günü hiçbir şey yapmaz, dediler; bunun üzerine "O her gün bir durumdadır" ayeti indi.

سَنَفْرُغُ لَكُمْ اَيُّهَ الثَّقَلَانِۚ ﴿٣١﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٢﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوا مِنْ اَقْطَارِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ فَانْفُذُواۜ لَا تَنْفُذُونَ اِلَّا بِسُلْطَانٍۚ ﴿٣٣﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٤﴾ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِۚ ﴿٣٥﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٦﴾

31 – Ey iki ağırlık (cinler ve insanlar), sizin (hesabınızı görmek) için boş kalacağız.

32 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

33 – Ey cin ve insan topluluğu, eğer göklerin ve yerin bucaklarından çıkmaya güç yetirebilirseniz, haydi çıkın. Ancak bir güçle çıkarsınız.

34 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

35 – Üzerinize ateşten bir yalın ve duman gönderilir de yardımlaşamazsınız.

36 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

"Senefruğu leküm": İbn Kesir, Nafi. Asım, Ebu Amr ve İbn Amir, meftuh nun ile "senefruğu" okumuşlardır. İbn Mes'ud, İkrime, A'meş,

Hamze, Kisai ve Abdülvaris, meftuh ye ile "seyefruğu" okumuşlardır. İbn Semeyfa', İbn Yamur, İbn Ebi Able, Asım el-Cahderi, Abdülvaris'ten rivayet ederek mazmum ye ve meftuh ra ile "seyufrağu" okumuşlardır. Bu da Allah'tan tehdittir, çünkü O'nu hiçbir şey meşgul edemez. İşi olmayan birine: Benim için boş vakit buldun, bana sövüyorsun, dersin ki: Bu işe başladın ve ona yöneldin, demektir. Zeccac da şöyle demiştir: Ferağ lügatte iki kısımdır: *Birincisi:* Bir meşguliyeti bitirmektir. *İkincisi:* Bir şeye yönelmektir. İçinde bulunduğum işten ayrıldım dersin ki, meşguliyetim sona erdi, demektir. Bir de: Filanca için boşalacağım, dersin ki, ona döneceğim, demektir. Ayetin manası da: Hesabınızı görmeye yöneleceğiz, demektir. "Sekalan" ise cin ile instir, onlara böyle denilmesi, yere ağırlık vermelerindendir.

"En tenfuzu": Çıkmanız demektir. Nefezeşşey'ü mineşşey'i denir ki delip geçmektir, mesela okun hedefi delip geçmesi gibi. Aktar da etraf ve çevre demektir, kelamın manasında da üç görüş vardır:

Birincisi: Eğer göklerde ve yerde olanları bilmeye gücünüz yeterse bilin, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Eğer göklerin ve yerin çevrelerinden kaçmaya gücünüz yeterse, kaçın, ondan çıkın. Maksat şudur: Sizler nerede olsanız ölüm sizi bulur, demektir. Bu da Dahhak, Mukatil ve diğerlerinin görüşüdür.

Üçüncüsü: Eğer göklerin ve yerin uçlarından geçip de Rabbinizin elinden kurtulabilirseniz, geçin. Bu da onlara kıyamet gününde denir. Bunu da İbn Cerir, demiştir.

"Ancak bir güçle çıkarsınız": Bunda da üç görüş vardır: *Birincisi:* Ancak Allah'ın saltanat ve mülküne çıkarsınız, çünkü O, her şeyin sahibir. Bunu da İbn Abbas, demiştir. *İkincisi:* Ancak bir delille çıkarsınız, bunu da Mücahit, demiştir. *Üçüncüsü:* Ancak mülkle çıkarsınız, sizin de mülkünüz yoktur, bunu da Katade, demiştir.

"Yurselu aleyküma": Lafızdan dolayı (ins ve cin) tesniye olmuş; "inistetatüm" kavlinde de manadan dolayı cemi olmuştur.

"Şuvaz" lafzında da üç görüş vardır: *Birincisi:* O ateşin alevidir, bunu da İbn Abbas, demiştir. Mücahit de: Ateşten ayrılan yeşil alevdir, demiştir. *İkincisi:* Dumandır, bunu da Said bin Cübeyr, demiştir. *Üçüncüsü:* Sırf ateştir, bunu da Ferra demiştir. Ebu Ubeyde de: Dumansız yanan ateştir, demiştir. Şuvaz ve şivaz okunur. İbn Kesir şinin kesri ile okumuştur. Yine o ve Basralılar cer ile "ve nuhasin" okumuşlar, diğerleri ise ikisini de merfu okumuşlardır.

"Nuhas"ta da iki görüş vardır:

Birincisi: O ateşin dumanıdır, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Said bin Cübeyr, Ferra, Ebu Ubeyde, İbn Kuteybe ve Zeccac da böyle demişlerdir.

Bir kadından bahseden şair el – Ca'di'nin şu beyti de bundandır:

Zeytinyağı gibi ışık vermektedir,
Allah ona hiç duman koymamıştır.

Ferra ise beyitte geçen selit hakkında üç görüş zikretmiştir: *Birincisi:* O hörgüç yağıdır, kandile konulduğu zaman dumanı çıkmaz. *İkincisi:* Susam yağıdır. *Üçüncüsü:* Zeytinyağıdır.

İkincisi: O cehennemdekilerin başlarına aktarılan erimiş bakırdır. Bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Mücahit ile Katade de böyle demişlerdir. Mukatil de şöyle demiştir: Ayetten maksat cin ve insanların kafirleridir. Ahirette üzerlerine ateş alevi ile erimiş bakır gönderilir. Bunlar da beş nehirdir, Arş'in altından cehennemliklerin başlarına akar. Üçü gece süresince, ikisi de gündüz süresince akar. "Yardımlaşamazsınız": Yani buna mani olamazsınız, demektir.

فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً
كَالدِّهَانِ ﴿٣٧﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٨﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ
عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ ﴿٣٩﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٠﴾
يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ ﴿٤١﴾
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٢﴾ هَٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ
﴿٤٣﴾ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ ﴿٤٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٥﴾

37 – Gök yarılıp da kırmızı sahtiyan gibi bir gül olduğu zaman,

38 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

39 – İşte o gün ne bir insan ne de bir cin günahından sorulmaz.

40 - O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

41 – Suçlular simalarından tanınır; perçemlerden ve ayaklardan tutulur.

42 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

43 – İşte bu, suçluların yalanladığı cehennemdir.

44 – Onunla çok sıcak (kaynar) su arasında dolaşırlar.

45 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

"Gök yarılıp da": Yani içindekilerin inmesi için samanyolundan ayrılıp da "gül olduğu zaman": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Verde gül rengi at demektir, bunu da Ebu Salih ile Dahhak, demişlerdir. Ferra: Verde gül rengi (doru) attır, demiştir. O baharda kızıl olur sarıya çalar, sıcak kızdığı zaman da kızıllaştır. Bundan sonra da boz olur. Göğün renk değiştirmesi bu dondaki atlara benzetilmiştir. Zeccac böyle demiş: "Bir gül olduğu zaman": Yani doru at rengi aldığı zaman, demiştir. Kestane rengi at, renkten renge girer; yazınki rengi kışınkine, kışınki rengi de yazınkine benzemez, işte gök de büyük korkudan dolayı renkten renge girer. İbn Kuteybe de, mana şöyledir, demiştir: Gül rengi at gibi kızıl olur.

İkincisi: O bildiğimiz gül çiçeğidir, onun değişik renkleri vardır; ancak kırmızı renk galiptir. Bunu da Maverdi zikretmiştir.

Dihan'da da iki görüş vardır: *Birincisi:* O tekildir, o da kırmızı deridir, bunu da İbn Abbas, demiştir. *İkincisi:* O dühn'ün çoğuludur, dühn de (yağ) yeşil, kırmızı ve sarı olur. Bunu da Yezidi nakletmiş, Mücahit de benzeri şeyler söylemiştir. Ferra da şöyle demiştir: Göğün renklenmesi gül rengi atlara benzetilmiştir. Gül de çeşitli renkleriyle yağa benzetilmiştir.

"İşte o gün ne bir insan ne de bir cin günahından sorulmaz": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Halleri bilinmek için sorulmaz, çünkü Allah Teala onları kendilerinden daha iyi bilir.

İkincisi: Birbirlerine hallerini sormazlar; çünkü herkes kendi nefsi ile meşguldür. Bu iki görüş İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: Günahları sorulmaz; çünkü onlar simalarından tanınır; kafirin yüzü kara; mü'minin ise abdest azaları abdestten dolayı bembeyazdır. Bunu da Ferra, demiştir. Zeccac şöyle demiştir: Kimseye günahı öğrenilmek için sorulmaz, ancak azarlamak için sorulur.

"Suçlular simalarından tanınır": Hasen: Yüzleri siyah, gözleri mavi olur, demiştir. "Perçemlerden ve ayaklardan tutulur": Bunda da iki görüş vardır: *Birincisi:* Cehennem bekçileri ayaklarını saçlarıyla arkadan bağlar, sonra da onları yüzükoyun cehenneme atarlar. Bunu da Mukatil, demiştir. *İkincisi:* Perçemler ve ayaklardan tutulur, cehenneme sürüklenirler. Bunu da Salebi zikretmiştir. Merdeveyh es – Saiğ şöyle demiştir: İmam bize sabah namazı kıldırdı, "er – Rahman" su-

resini okudu, aramızda da Ali bin Fudayl bin İyad vardı, imam "suçlular simalarından tanınır" ayetini okuyunca, bayılıp düştü, biz namazı bitirinceye kadar öyle kaldı, sonra kendisine, imamın "çadırlarda hapsolunmuş huriler vardır" okuduğunu duymadın mı?" dedik. O da: "Suçlular simalarından tanınır, perçemlerden ve ayaklardan tutulur" kavli aklımdan çıkmadı, dedi.

"İşte bu cehennemdir": Yani onlara: "İşte bu, suçluların yalanladığı cehennemdir" denilir. Suçlular müşriklerdir. "Yetufune beyneha" Ebu'l – Aliye ile Ebu İmran el – Cevni, mazmum ye ve şeddeli vav ile "yutavvifune" okumuşlardır. A'meş de öyle, ancak o, te ile okumuştur.

"Ve beyne hamimin ân": İbn Kuteybe: Hamim, sıcak sudur, demiştir. Ân ise gayet sıcak demektir. Müfessirler, mana şöyledir, demişlerdir: Onlar cehennem azabı ile kaynar su arasında koştururlar; ateşten feryat ettikleri zaman onlara gayet sıcak kaynar su ile imdat edilir.

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ ﴿٤٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٤٧﴾ ذَوَاتَا أَفْنَانٍ ﴿٤٨﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾ فِيهِمَا
عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴿٥٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾ فِيهِمَا مِنْ كُلِّ
فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ ﴿٥٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾

46 – Rabbinin makamından korkan için iki cennet vardır.

47 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

48 – Dalların sahibi (dallı budaklı iki cennet).

49 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

50 – O ikisinde akan iki pınar vardır.

51 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

52 – O ikisinde her meyveden iki çift vardır.

53 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

"Rabbinin makamından korkan için iki cennet vardır": Bunda da iki görüş vardır: *Birincisi:* Ceza gününde aziz ve celil olan Rabbinin huzurunda durması. *İkincisi:* Yaptıklarını sorgulamak için Allah'ın kulun tepesinde durması. Tefsirde şöyle gelmiştir: Bir kul bir günah işlemeyi düşünür de aziz ve celil olan Allah korkusu ile onu terk ederse, onun için iki cennet, yani iki bahçe vardır.

"Zevata efnan": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Dallı budaklı demektir, efnan, fenen'in çoğuludur ki uzunluğuna yükselen dal demektir. Bu da Mücahit, İkrime, Atıyye, Ferra ve Zeccac'ın görüşleridir.

İkincisi: O her şeyden renkler ve çeşitler demektir, fenen'in çoğuludur. Bu da Said bin Cübeyr'in görüşüdür. Dahhak da: Çeşitli meyvelere sahip, demiştir.

Ata da iki görüşü birleştirip: Her dalında çeşitli meyveler olan demiştir.

"O ikisinde akan iki pınar vardır": İbn Abbas şöyle demiştir: Soğuk su akan iki pınar, demektir ki biri Selsebil, diğeri: Tesnim'dir. Atıyye de: Birinden berrak su akar, diğerinden de cennet şerbeti, demiştir. Ebu Bekr el – Verrak da şöyle demiştir: Onlarda dünyada iken ağlayan iki gözü olan için akan iki pınar vardır.

"O ikisinde her meyveden iki çift vardır": Yani iki sınıf ve çeşit vardır, demektir. Müfessirler şöyle demişlerdir: O ikisinde yaş ve kuru olmak üzere zevk alınan her türlü meyve vardır, fazilette biri diğerinden geri kalmaz.

مُتَّكِـِٔينَ
عَلَىٰ فُرُشٍ بَطَآئِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ وَجَنَى ٱلْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٤﴾
فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٥﴾ فِيهِنَّ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ
لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ﴿٥٦﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٥٧﴾ كَأَنَّهُنَّ ٱلْيَاقُوتُ وَٱلْمَرْجَانُ ﴿٥٨﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٥٩﴾ هَلْ جَزَآءُ ٱلْإِحْسَٰنِ إِلَّا ٱلْإِحْسَٰنُ ﴿٦٠﴾ فَبِأَيِّ
ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦١﴾

54 – Astarları kalın atlastan döşeklere yaslanmış olarak. İki cennetin devşirilmiş meyveleri yakındır.

55 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

56 – Onlarda gözlerini (kocalarına) diken, kendilerinden önce onlara ne insanların ne de cinlerin dokunmadığı kadınlar vardır.

57 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

58 – Sanki onlar yakut ve mercanlar.

59 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

60 – İyiliğin mükâfatı yine iyilikten başka mıdır?

61 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

"Yaslanmış olarak": Bu zikredilenlerin halidir, "döşeklerin üzerine (ala furuşin)": Firaş'ın çoğuludur, "Betainüha": Bu da bitane'nin çoğuludur, bitane de yüzün altındaki astardır. Ebu Hureyre şöyle demiştir: Astarları böyle ise, gör ki yüzleri nasıldır! İbn Abbas da şöyle demiştir: Yüzünden bahsetmedi, çünkü onun ne olduğunu kimse bilmez. Katade de: Betain yüz kısma gelendir ki bir kavmin dilinde yüz demiştir. Ferra da şöyle derdi: Bazen astar yüz, yüz de astar olur; çünkü her biri yüz olabilir. Araplar şöyle derler: Bu göğün dışı yani gördüğümüz kısmı için: İçidir, derler. İbn Zübeyr de Osman'ın katillerini ayıplayarak şöyle demiştir: Ona kentten hırsızlar gibi çıktılar, Allah onlara her türlü ölümü reva görsün, onlardan kurtulanlar yıldızların altında kurtuldular, yani gece kaçtılar demek istemiştir. Bu durumda yıldızların görünen kısmını iç kısım saymıştır, bu da Arap dilinde caizdir (bu Türkçemiz'de de vardır; altımızdaki katın tavanı bizim tabanımızdır. Mütercim). İbn Kuteybe bu görüşü cidden yadırgamış ve şöyle demiştir: Allah bize anladığımız şekilde bu döşeklerin üstünlüğünü anlattı ve onlardan yere gelen kısma istebrak dedi. Eğer yere gelen kısmı böyle olursa, yüzü daha kıymetli ve daha şereflidir. Namaz kılan kimsenin yüzü için bitane, yere gelen kısmı için de zıhara demek caiz olur mu? Bu ancak eşit iki yüzü olan için caizdir, mesela duvarın senden taraf olan kısmına: Haza zahrul haiti (bu duvarın sırtıdır) dersin, arkadaşın da kendinden taraf olana, haza zahrul haiti (bu duvarın sırtıdır) der. Gök de böyledir: Bizden taraf olanı göğün sırtıdır, yine o, üstünde olanın altıdır (tıpkı bizim taban ve tavan misali gibi. Mütercim). Biz de istebrakı Kehf: 31'de zikretmiş bulunuyoruz.

"O iki cennetin devşirilmiş meyveleri yakındır": Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Devşirilecek meyvesi yakındır, devşiren kimseyi yormaz.

"Onlarda gözlerini kocalarına diken kadınlar vardır": Bunu da Saffat: 48'de şerh etmiştik.

"Fihinne" zamirinde de iki görüş vardır:

Birincisi: O iki bahçeye ve bu kıssanın sahibi için hazırladığı diğer şeylere racidir, bunu da Zeccac, demiştir. *İkincisi:* O döşeklere racidir. Bunu da Ali bin Muhammed en – Neysaburi zikretmiştir.

"Lem yetmishünne": Kisai mimin zammı ile diğerleri ise kesri ile okumuşlardır; ikisi de lügattir: Yatmisü ve yatmüsü denir, tıpkı ya'kifü ve ya'küfü gibi. Manasında da iki görüş vardır:

Birincisi: Bekaretlerini izale etmedi, tams: Kanatarak bekareti izale etmektir. Bundan dolayı hayızlı kadına: Tamis, denir. Bunu da Ferra demiştir.

İkincisi: Onlara dokunmadı, demektir, ma tamese hazel baire hablün kattu denir ki: Bu deveye hiç ip dokunmamıştır, demektir. Bunu da Ebu Ubeyde demiştir. Mukatil de şöyle demiştir: Çünkü onlar cennette yaratılmışlardır. Buna göre bu hurilerin sıfatıdır. Şabi de şöyle demiştir: Onlar dünya kadınlarıdır, ilk yaratılmalarından itibaren onlara kimse dokunmamıştır. Ayette cinnî bir erkeğin insan gibi dünya kadınına dokunacağına delil vardır.

"Sanki onlar yakut ve mercanlar": Katade şöyle demiştir: Onlar saflıkta yakut, beyazlıkta da mercan gibidir. Zeccac da tefsircilerin ve dilcilerin şöyle dediklerini zikretmiştir: Onlar yakut gibi saf, mercan gibi de beyazdır. Mercan küçük incilerdir, o çok beyazdır. Ben şeyhimiz dilci Ebu Mansur'dan şöyle okudum: Yakut Farsçadır, Arapçalaşmıştır, çoğulu da: Yavakit'tir. Araplar o kelimeyi kullanmışlardır. Malik bin Nüveyre el – Yerbui şöyle demiştir:

Zebercet, yakut ve altın taç,
Adi kimsenin adiliğini gidermez.

"İyiliğin mükafatı yine iyilikten başka mıdır?": Zeccac şöyle demiştir: Dünyada iyilik edenin mükafatı ahirette iyilik görmektir. İbn Abbas da şöyle demiştir: Lailahe illallah diyen ve Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in getirdiklerini yapan kimsenin mükafatı cennetten başkası değildir. Enes bin Malik de şöyle rivayet etmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem bu ayeti okudu: "Rabbiniz ne diyor, biliyor musunuz?" dedi. Onlar da: Allah ve Resulü daha iyi bilir, dediler. O da Rabbiniz: "Kendisine tevhit nasip ettiğimiz kimsenin mükafatı cennetten başkası değildir" diyor, dedi.[2]

وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٣﴾ مُدْهَامَّتَانِ ﴿٦٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٥﴾

2 – Suyuti, ed – Dürrül Mensur, Hakim Tirmizi, Nevadirül Usul, Deylemi, Müsnedül Firdevs, İbn Neccar, Tarih.

فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ ﴿٦٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٧﴾
فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴿٦٨﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٩﴾
فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧١﴾ حُورٌ
مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ ﴿٧٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٣﴾ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ
إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٧٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾
مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٧٧﴾ تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

62 – O ikiden başka iki cennet (daha) vardır.

63 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

64 – Koyu yeşildirler.

65 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

66 – O ikisinde fışkıran iki pınar vardır.

67 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

68 – İkisinde meyve, hurma ve nar vardır.

69 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

70 – Onlarda hayırlı güzel (kadın)lar vardır.

71 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

72 – Çadırlarda hapsolunmuş huriler.

73 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

74 – Onlara kendilerinden önce ne insanlar ne de cinler dokunmamıştır.

75 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

76 – Yeşil yüksek döşeklerde ve güzel döşemelere yaslanarak.

77 – O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?

78 – Celal ve ikram sahibi Rabbinin adı yücedir!

"O ikisinden başka iki cennet daha vardır": Zeccac, mana şöyledir, demiştir: Rabbinin huzurunda durmaktan korkanlar için iki cennet vardır, bunlardan başka iki cennet daha vardır.

"Ve min dunihima": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Derece itibarı ile o ikiden aşağıda, demektir. Bunu İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Fazilette o ikisinden geri demektir, nitekim Ebu Musa, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: İki cennet altından ve iki cennet de gümüştendir.[3] İbn Zeyd ile Mukatil de bu kanaattadırlar.

"Koyu yeşildirler": İbn Abbas ile İbn Zübeyr: Yeşile doymuşlar, demişlerdir. Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: Yeşilliklerinden siyahlaşmışlardır. Zeccac şöyle demiştir: Yeşildirler, koyuluklarından siyaha çalmışlardır. Bütün yeşiller son dereceye gelince siyaha çalar.

"Naddahatan": Ebu Ubeyde: Fışkıranlar, demiştir. İbn Kuteybe de: Köpürenler, demiştir. Fışkırma farklıdır, kimisi daha şiddetli olur. Fışkırarak ne attıklarında da dört görüş vardır:

Birincisi: Misk ile kâfur fışkırtırlar, bunu da İbn Mes'ud, demiştir. *İkincisi:* Su fışkırtırlar, bunu da İbn Abbas, demiştir. *Üçüncüsü:* Hayır ve bereket yayarlar, bunu da Hasen, demiştir. *Dördüncüsü:* Çeşitli meyve ile bunu da Said bin Cübeyr, demiştir.

"O ikisinde hurma ve nar vardır": İbn Abbas şöyle demiştir: Cennet hurmasının gövdesi yeşil zümrüttür, yaprak kökleri çil altındır. Yaprakları cennet halkının giysileridir, bütün kestirdikleri kumaşlar ve süsler ondandır. Said bin Cübeyr de şöyle demiştir: Cennet hurmasının gövdesi altındandır, damarları altındandır, kütükleri zümrüttendir, taze meyvesi kova büyüklüğündedir. Sütten beyaz, kaymaktan daha yumuşaktır, baldan daha tatlıdır. Çekirdeği yoktur. Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: Onlar daha önce geçen meyvelere dahil olduğu halde hurma ile narı tekrar zikretmesi, faziletlerini açıklamak içindir. Nitekim "ve melekleri, elçileri ve Cebrail ve Mikail" *(Bakara: 98)* ayetinde de buna işaret etmiştik. Bu genel olarak tefsircilerle dilcilerin görüşleridir. Ferra ile Zeccac şöyle nakletmişler: Bir topluluk bu ikisinin meyve olmadığını söylemiştir. Ferra da şöyle demiştir: Onlar öyle düşünmüşler ama Araplar o ikisini meyve sayarlar. Ezheri de şöyle demiştir: Araplardan hurma ile üzümü meyve saymayan hiçbir kimse duymadım. Bunu diyen Arap dilini bilmediği için demiştir. Araplar bir şeyleri toptan zikrederler, sonra da faziletini beyan etmek istediklerini de onlardan ayrı olarak zikrederler; mesela melekler dedikten sonra

3 – Buhari, Tevhid, bab, 24; Tefsirü sure 55, bab, 1 ve 2; Müslim, İman, hadis no, 296; Tirmizi, Sıfatü'l – Cennet, bab, 3 ve 7; İbn Mace, Mukaddime, bab, 13; Ahmed, Müsned, 4/411, 416.

"Cebrail ve Mikail" *(Bakara: 98)* demeleri gibi. Kim, o ikisi meleklerden değildir, derse kafir olur. Kim de hurma ile nar meyvelerden değildir, derse, cahillik etmiş olur.

"Fihinne" yani o dört cennette vardır, demektir "hayırlı kadınlar" huriler. Muaz el – Kari, Asım el – Cahderi ve Ebu Nehik yenin şeddesi ile "hayyiratün" okumuşlardır. Dilciler de şöyle demişlerdir: Aslı şedde ile "hayyiratün"dür, sonradan hafifletilmiştir, nitekim: Heynün leynün, heyyinün leyyinün, derler. Ümmü Seleme de Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den: "Ahlakları düzgün, yüzleri güzel"[4] dediğini rivayet etmiştir.

"Hurun maksuratun": Hurun manasını Duhan suresi, ayet: 54'te beyan etmiştik. Maksurat'ta da iki görüş vardır:

Birincisi: Haclelerde tutuklu, bunu da İbn Abbas, demiştir; Hasen, Ebu'l – Aliye, Kurazi, Dahhak ve Ebu Salih'in görüşleri de böyledir.

İkincisi: Gözlerini kocalarına dikmiş kadınlar, başkalarına bakmazlar, bunu da Rebi, demiştir. Mücahit'ten de iki görüşün benzeri rivayet edilmiştir. Birincisi daha doğrudur. Çünkü Araplar: İmreetün maksuratun ve kasiretün ve kasuratün derler ki, haremlikten ayrılmayan kadındır. Şair Küseyyir de şöyle demiştir:

Hayatıma yemin ederim ki sen bana bütün kısaları sevdirdin,
Kısa derken neyi kastediyorum?

Hareminden çıkamayanı kastediyorum,
Adımları kısaları değil, çünkü en kötü kadınlar boyu kısa olanlardır.

"Çadırlar" ifadesinde de iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar evlerdir.

İkincisi: Köşklere bitişik çadırlardır. Buhari ile Müslim Sahihlerinde Ebu Musa hadisi olarak Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Mü'minin cennette içi oyuk tek inciden bir çadırı vardır ki altmış mil yüksekliğindedir. Mü'minin orada aileleri vardır, onları dolaşır, birbirlerini görmezler.[5] Ömer bin Hattab, İbn Mes'ud ve İbn Abbas: Çadırlar, içi boş tek incidendir, demişlerdir. İbn Abbas şöyle de demiştir: Çadır, tek incidendir, dört fersaha dört fersah çapındadır. Dört bin kapı kanadı vardır.

"Müttekiine ala refrefin": Osman bin Affan, Asım el – Cahderi ve

4 – İbn Cerir Taberi, 27/158; Suyuti, ed -Dürrülmensur.

5 - Buhari, Tefsirü sure 55, bab, 2; Bed'ü'l – Halk, bab, 8; Müslim, Sıfatü'l – Cenneti, hadis no, 23 – 25; Tirmizi, Cennet, bab, 3; Ahmed, Müsned, 4/400, 411, 419.

İbn Muhaysın, cemi sıgası ile gayri munsarif olarak "ala refarife" okumuşlardır. Dahhak, Ebu'l – Aliye ve Ebu İmran el – Cevni de onlar gibi okumuşlardır, ancak onlar "refarif"i munsarif okumuşlardır. Saleb de şöyle demiştir: Ahdar dememesi refref'in cemi olmasındandır, tekili refrefe'dir, tıpkı "ellezi ceale leküm mineşceril ahdari naren" *(Yasin. 80)* ayetinde olduğu gibi. Hudr dememesi, şecerin cemi olmasındandır. Haza hasan ebyad ve hasan esved (bu beyaz çakıl taşıdır, bu da siyah çakıl taşıdır) dersin. Şair de şöyle demiştir:

Ey Allah'ın kulları, Erak ağaçları yeşil olduğu sürece
Hircab'a gitmemem hak mıdır?

Müfessirler refreften ne kastedildiği hususunda üç görüş belirterek ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: O çarşaf ve halıların fazlalıklarıdır, saçaklarıdır, bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Ebu Ubeyde de: O döşekler ve halılardır, demiştir. Ferra ile İbn Kuteybe de: O çarşaftır demişlerdir. Nakkaş da: Döşeklerin üzerine serilen yeşil çarşaflardır, demiştir.

İkincisi: Cennet bahçeleridir, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Said bin Cübeyr de böyle demiştir.

Üçüncüsü: Onlar yastıklardır, bunu da Hasen, demiştir.

"Abkariyyin hisan": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar halılardır, bunu da İbn Abbas, Katade, Dahhak ve İbn Zeyd, demişlerdir. İbn Kuteybe de böyle. Abkari, sık dokunmuş kadife halılardır, demiştir. Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: Her türlü yaygıya: Abkari, denir.

İkincisi: O, kalın atlastır, bunu da Mücahit, demiştir. Zeccac da şöyle demiştir: Aslında abkari lügatte çok enfes şeylere denir, bunun da aslı şudur: Abkar halı vb. şeylerin dokunduğu bir memlekettir, bütün kaliteli şeyler oraya nisbet edilir. Şair Züheyr şöyle demiştir:

Üzerlerinde Abkar cinleri binili atlarla,
Bunlar nereye gitseler elleri boş dönmezler, galip gelirler.

Osman bin Affan, Asım el – Cahderi ve İbn Muhaysın, meksur kaf, meftuh ye, tenvinsiz olarak elifle "abakıriyyin" okumuşlardır. Zeccac da şöyle demiştir: Bu okuyuşun Arapça'da izahı yoktur, çünkü elifinden sonra iki harf bulunan mesacid ve mefatih gibi cemilerde abakıriy gibi denmesi caiz değildir; çünkü üçü geçen şey nisbet ya'sı ile cemi edilmez, eğer abkariy cemi edilecek olursa, çoğulu "abakıra" olur. Nitekim sen "Mühellebi"yi cemi yapacak olursan, "Mehalibe" dersin, "Mehalibiy" demezsin. Ve Zeccac şöyle demiştir: Eğer: "Abkariy tekil-

dir, hisan da çoğuldur, nasıl caiz oldu" denirse, cevabı şöyledir: Aslında bunun tekili "abkariyyetün"dür, tıpkı temretün ve temrün, levzetün ve levzün, dediğin gibi. Yine abkariy cins ismi de olabilir.

Dahhak, Ebu'l – Aliye ve Ebu İmran, elif ve tenvinle "abakıriyyün" okumuşlardır.

"Tebarekesmü rabbik": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: "İsim" lafzı dolgu maddesidir, mana: Tebareke rabbuk, demektir.

İkincisi: Asıldır (zait değildir), İbn Enbari mana şöyledir, demiştir: Tebareke bereketten tefaale veznindedir, bereket O'nun ismi ile elde edilir ve kazanılır, demektir. Biz de tebareke'nin manasını A'raf: 54'te zikretmiştik. "Zilcelal vel ikram"ın manasını da Rahman: 27'de zikretmiştik. İbn Amir: Zülcelali şeklinde okurdu, Şam halkının Mushaflarında da böyledir. Diğerleri ise, zilcelali okurlar, Hicaz ve Irak halkının Mushaflarında da öyledir. Onlar 27. ayette geçeni "zu" şeklinde okumada müttefiktirler.

56-VAKIA SURESİ

Mekke'de inmiştir. 96 ayettir.

Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O, Mekki'dir, bunu da çoğunluk demiştir; İbn Abbas, Hasen, Ata, İkrime, Katade, Cabir ve Mukatil de onlara dahildir. İbn Abbas'tan şöyle dediği de rivayet edilmiştir: Onda bir Medeni ayet vardır, o da: "Ve tecalune rizkaküm enneküm tükezzibun" kavlidir *(Vakıa: 83).*

İkincisi: O, Medeni'dir, bunu da Atıyye, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١﴾ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ﴿٢﴾ خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ ﴿٣﴾
إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا ﴿٤﴾ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾ فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا
﴿٦﴾ وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ﴿٧﴾ فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿٨﴾
وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿٩﴾ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ﴿١٠﴾
أُولَٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ﴿١١﴾ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿١٢﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – O olacak olduğu zaman,

2 – Ki onun olması için bir yalanlayıcı yoktur.

3 – Alçaltıcı, yükselticidir.

4 – Yer sarsılmakla sarsıldığı zaman,

5 – Dağlar parçalanmakla parçalandığı zaman,

6 – Dağılmış toz olduğu (zaman),

7 – Siz çift çift olduğunuz zaman,

8 – Sağın sahipleri, nedir sağın sahipleri?

9 – Solun sahipleri, nedir solun sahipleri?

10 – Öne geçenler öne geçenlerdir.

11 – İşte onlar yaklaştırılanlardır.

12 – Naim cennetlerinde.

"O olacak olduğu zaman": Ebu Süleyman Hattabi şöyle demiştir: Müşrikler: "Bu vaat ne zamandır? Bu fetih ne zamandır?" deyince, "o olacak olduğu zaman" ayetleri indi. Mana da: O, olacak olduğu zaman olur, demektir. Müfessirler şöyle demişlerdir: Vakıa: Kıyamettir ve olması beklenen her şeye, olduğu zaman: Oldu, gerçekleşti, denir. Burada bundan maksat, kıyametin kopması için sura üfürülmesidir.

"Ki onun olması için bir yalanlayıcı yoktur": Yani olması yalan değildir. Bu "latesmau fiha lağiyeh" *(Ğaşiye: 11)* kavline benzer ki lağv manasınadır. Zeccac da şöyle demiştir: Kazibeh, mastardır; afahullahu afiyeten ve kezebe kazibeten gibi. Bunlar isimdir, mastar yerinde kullanılmıştır. Kelamın manasında da iki görüş vardır:

Birincisi: Onun için dönüş ve tekrarlanma yoktur, bunu da Katade, demiştir. *İkincisi:* Onun hakkında verilen haber yalan değildir. Bunu da Maverdi nakletmiştir.

"Hafidatün": Yani hiye hafidatün, demektir. "Rafiatün": Ebu Rezin, Ebu Abdurrahman, Ebu'l – Aliye, Hasen, İbn Ebi Able, Ebu Hayve ve Yezidi de kendi tercihi olarak, nasb ile "hafidaten raifaten" okumuşlardır. Kelamın manasında da iki görüş vardır:

Birincisi: O alçak sesle konuşmuş, yakına duyurmuştur; sesini yükseltmiş; uzağa duyurmuştur. Bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Bu da vakıadan, kıyamette duyulacak ses murat edildiğini gösterir.

İkincisi: O, birtakım insanları alçalttı, diğerlerini de yükseltti. Bunu

da İkrime, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Müfessirler şöyle demişlerdir: Bazılarını alçaltır, cehennemin esfel-i safilinine atar, bazılarını da yükseltir, cennetin a'lay-ı illiyyinine çıkarır.

"Yer sarsılmakla sarsıldığı zaman": Yani şiddetle sarsılıp da deprendiği zaman demektir. Bu da o sarsılıp da üzerindeki bütün yapılar devrildiği ve üzerindeki dağlar paramparça olduğu zaman gerçekleşecektir. Onun sarsılmasında da iki görüş vardır:

Birincisi: O, üzerindeki canlıları öldürmek içindir. *İkincisi:* İçindeki ölüleri çıkarmak içindir.

"Dağlar parçalanmakla parçalandığı zaman": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Un ufak olduğu zaman, bunu da İbn Ebi Talha, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Mücahit de öyle demiştir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Dağılıp da un gibi ve karıştırılmış kavut (pelte) gibi olduğu zaman.

İkincisi: Karıştırıldığı zaman, Zeccac: Karıştırılıp ezildiği zaman demiştir. Şair de şöyle demiştir:

Ekmek yapmayın, ıslatıp iyice karıştırın, yeter.

Heba kelimesini de Furkan: 23'te zikretmiştik. İbn Kuteybe: Heba, atların tırnaklarından sıçrayan şeydir, demiştir. O, hebve'den gelir, hebve de: Toz demektir. Mana da: Yükselen toz haline geldiği zaman şeklindedir.

"Siz üç çift" yani üç sınıf "olduğunuz zaman.

"Sağın sahipleri": Bunda da sekiz görüş vardır:

Birincisi: Onlar zürriyeti belinden çıkarılırken Adem'in sağında olanlardır, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Onlar amel defterleri sağ ellerine verilenlerdir, bunu da Dahhak ile el – Kurazi, demişlerdir.

Üçüncüsü: Onlar nefisleri mübarek olanlardır, bunu da Hasen ile Rebi, demişlerdir.

Dördüncüsü: Onlar Adem'in sağından alınanlardır, bunu da Zeyd bin Eslem, demiştir.

Beşincisi: Onların yeri sağ olanlardır, bunu da Meymun bin Mihran, demiştir.

Altıncısı: Onlar cennetliklerdir, bunu da Süddi, demiştir.

Yedincisi: Onlar yüksek derece sahipleridir, bunu da Zeccac, demiştir.

Sekizincisi: Onlar sağ tarafa çekilip cennete götürülenlerdir. Bunu da Ali bin Ahmed Neysaburi zikretmiştir.

"Nedir sağın sahipleri?": Ferra şöyle demiştir: Peygamberinin dikkatini çekti, mana da: Onlar nasıl kimselerdir, demektir. Bu kalıp Arapça'da şaşkınlık ifade etmek için kullanılır, aziz ve celil olan Allah için mevzu bahis olduğu zaman bir şeyi kullara önemsetmek manasına gelir. "Hakka nedir?" *(Hakka: 1)* ve "Karia nedir?" *(Karia: 2)* ayetleri gibi. Zeydün ma zeydün, sözü de böyledir ki: "Zeyd, ne adamdır!" demektir.

"Solun sahipleri, nedir solun sahipleri": Burada meş'eme zikredilmiştir ki Araplar sol ele: eş – Şu'ma, sol tarafa da: el – eşem, derler. Yümn ve şü'm de buradan gelir; yümn (bereket) sanki sağ taraftan gelen, demek olur. Şü'm (uğursuzluk) da sol taraftan gelen demek olur. Yemen ve Şam da buradan gelir; çünkü Ka'be'nin sağında ve solunda bulunurlar. Müfessirler şöyle demişlerdir: Sağın sahipleri: Sağ taraftan tutulup kitapları sağlarından verilenlerdir. Solun sahiplerinin izahı da sağın sahiplerinin izahı gibidir. Mana da: "Onlar nasıl kimselerdir, onlar için ne azaplar hazırlanmıştır?!" demektir.

"Öne geçenler öne geçenlerdir": Bunlarda da beş görüş vardır:

Birincisi: Onlar her ümmetten imanda öne geçenlerdir, bunu da Hasen ile Katade, demişlerdir. *İkincisi:* Onlar iki kıbleye de namaz kılanlardır, bunu da İbn Sirin, demiştir. *Üçüncüsü:* Kur'an ehlidirler, bunu da Ka'b, demiştir. *Dördüncüsü:* Peygamberlerdir, bunu da Muhammed bin Ka'b, demiştir. *Beşincisi:* Mescitlere ve Allah yolunda çıkmaya ilk safta koşanlardır. Bunu da Osman bin Ebi Bürde, demiştir.

İkinci kez zikredilmelerinde de iki görüş vardır:

Birincisi: Bu, tekit içindir.

İkincisi: Mana şöyledir: Allah'a itaatte önde koşanlar, Allah'ın rahmetine de önde koşanlardır. Bu ikisini Zeccac zikretmiştir.

"İşte onlar yaklaştırılanlardır": Ebu Süleyman Dımeşki, şöyle demiştir: Onlar Allah'ın Arş'inin gölgesinde ve civarında olanlardır.

ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَقَلِيلٌ
مِنَ الْآخِرِينَ ﴿١٤﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ ﴿١٥﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ ﴿١٦﴾
يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِنْ
مَعِينٍ ﴿١٨﴾ لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ ﴿١٩﴾ وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ

﴿٢٠﴾ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢١﴾ وَحُورٌ عِينٌ ﴿٢٢﴾ كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ ﴿٢٣﴾ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا ﴿٢٥﴾ إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا ﴿٢٦﴾

13 – Öncekilerden pek çok.

14 – Sonrakilerden pek az.

15 – Altın ve cevahirle süslü tahtların üzerinde.

16 – Karşılıklı, üzerlerine yaslanmışlar.

17 – Etraflarında ölümsüz gençler dolaşır.

18 – Testilerle ibriklerle ve kaynaktan (doldurulmuş) bardakla.

19 – Ondan baş ağrısına tutulmazlar, sarhoş da olmazlar.

20 – Seçtikleri meyvelerle.

21 – Canlarının çektiği kuş eti ile.

22 – Ve iri gözlü hurilerle.

23 – Saklı inci timsali gibi.

24 – Yaptıklarına mükafat olarak.

25 – Orada ne boş laf ne de günaha sokma duymazlar.

26 – Ancak bir söz: selam selam!

"Sülletün minel evvelin": Sülle, sayısı belli olmayan cemaattir.

Burada öncekiler ve sonrakiler hakkında da üç görüş vardır:

Birincisi: Öncekiler: Adem zamanından bizim Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem zamanına kadar olanlardır; sonrakiler de: Bu ümmettir.

İkincisi: Öncekiler: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabıdır. Sonrakiler de: Tabiin'dir.

Üçüncüsü: Öncekiler de sonrakiler de: Peygamberimiz Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabıdır.

Birinciye göre mana şöyle olur: Öncekiler ve sonrakiler geçmiş ümmetlerden bir cemaattir ki bunlar peygamberlerini tasdikte kendilerinden sonra mü'min olarak gelenleri geçmişlerdir. Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in ümmeti içinde sayıları daha azdır. Çünkü bütün peygamberleri görüp de onları tasdik edenler, bizim Peygamberimizi görüp de onu tasdik edenlerden daha çokturlar.

İkinciye göre ise öne geçenler, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabından bir cemaattir, onlar da muhacir ve ensarın ilkleridir. Tabiinler ise daha azdır, onlar da onlara güzellikle tabi olanlardır.

Üçüncüye göre ise öne geçenler: Muhacir ve ensardan ilklerdir, daha sonra gelenler de daha azdır, çünkü sonrakiler öncekilerin derecesini yakalayamazlar. Öncülükte onlara yaklaşanlar azdır.

"Mevdune": İbn Kuteybe: Dokunmuş, sanki birbirine girdirilmiş ve üst üste istif edilmiştir, demiştir. Bunun içindir ki zırha da: Mevdune denir. Devenin kolanına da sırımları birbirine girdirildiği için vadiyn, denilmiştir. Ferra da şöyle demiştir: Bazı Araplardan el – acurru mevdunetün baduhu ala ba'd dediklerini işittim ki: Tuğla üst üste dizilmiştir, demektir.

Müfessirlerin mevdune hakkında iki görüşleri vardır:

Birincisi: Altınla işlenmiş, demektir. Bunu Mücahit, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. İkrime de: İnci ve yakutla süslü, demiştir. İbn Kuteybe'den naklettiğimiz şey de bu manayadır. Çoğunluk da böyle demiştir.

İkincisi: Dizili demektir, Bunu da İbn Ebi Talha, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Bundan sonrasının tefsiri de "vildanun muhalledun" kavline kadar Kehf: 30'da geçmiştir. Vildan da: Oğlan çocuğu demektir. Hasen Basri şöyle demiştir: Bunlar iyilikleri olmadığı için ödüllendirilmeyen, kötülükleri olmadığı için de cezalandırılmayan erkek çocuklardır, onun için buraya konulmuşlardır.

Muhalled üzerinde de iki görüş vardır: *Birincisi:* Mana, onlar ölümsüzdürler, devamlı kalmak için yaratılmışlardır, değişmezler. Onlar aynı yaştadırlar. Ferra da şöyle demiştir: Araplar yaşlanıp da saçı ağaran kimse için: Muhalled (ölümsüz) derler. Bu da cumhurun görüşüdür.

İkincisi: Küpelidirler, bileziklidirler de denilmiştir. Bunu da Ferra ile İbn Kuteybe zikretmişler ve şu beyiti şahit getirmişlerdir:

Kollarında gümüş bilezikler vardır,
Kalçaları da küçük kum tepeleri gibidir.

"Biekvabin ve ebarika": Kub: Kulpsuz ve hortumsuz kaptır (kupa). Bunu da Zuhruf: 72'de zikretmiştik. Ebarik ise: Kulpu ve hortumu olan kaptır. Ben şeyhimiz dilci Ebu Mansur'dan şöyle okudum: İbrik Farsça'dır, Arapçalaşmıştır, Farsça'den tercüme edilirse iki mana çıkar. Ya su yolu demektir ya da suyu yavaş dök, demektir. Araplar eskiden beri bu kelimeyi kullanırlar, şair Adiy bin Zeyd bir beyitinde şöyle demiştir:

Bir gün sabah şarabını istedi; bir cariye
Sağ elinde bir ibrikle geldi.

Ayetlerin kalan kısımları da Saffat: 46'da geçmiştir.

"Ondan baş ağrısına tutulmazlar, sarhoş da olmazlar": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Dünyada şarap içenler gibi başları ağrımaz. "Anha" zamiri de adı geçen bardağa racidir. Ondan murat edilen de içkidir. Bu da cumhurun görüşüdür.

İkincisi: Ondan dağılmazlar, demektir. Sadda'tuhu fensadaa kavlide bundan gelir. Bunu da İbn Kuteybe nakletmiştir. "Vela yünzifun" da Saffat: 47'de tefsir edilmiştir.

"Mimma yetehayyerun": Seçtikleri meyvelerden demektir. Tehayyertüş şey'e denir ki: Bir şeyi seçip iyisini almaktır.

"Kuş eti": İbn Abbas şöyle demiştir: Cennetteki kimsenin aklına kuş gelir; hemen önünde istediği şekilde hazır olur. Muğis bin Sümey de şöyle demiştir: Tuba ağacının dallarına Horasan develeri gibi kuşlar konar, adamın ondan gönlü çekti mi gelir sofrasına konulur. Bir tarafından pastırma, diğer tarafından da kebap yer. Sonra kuş olarak uçar gider.

"Ve hurun iyn": İbn Kesir, Asım, Nafi, Ebu Amr ve İbn Amir, ikisinde de ref' ile "ve hurun iynun" okumuşlardır. Ebu Cafer, Hamze, Kisai ve Mufaddal da Asım rivayetinde, ikisinde de cer ile okumuşlardır. Übey bin Ka'b, Hazreti Aişe, Ebu'l – Aliye ve Asım el – Cahderi, ikisinde de nasb ile "ve huren iynen" okumuşlardır. Zeccac şöyle yorumlamıştır: Merfu okuyanlar, kesre okumaktan hoşlanmamışlardır; çünkü o "yetufu aleyhim" kavline matuftur. Huriler dolaştırılmaz, demişlerdir. Ancak o, bunların dediklerinin aksine mecrurdur, çünkü mana şöyledir: Yetufu aleyhim vildanun muhalledune biekvabin yunamune biha vekezalike yunamune bilahmi tayrin fekezalike yunamune bihurin iynin (etraflarında ölümsüz çocuklar dolaşırlar, bundan nimetlenirler, aynı şekilde kuş etinden nimetlenirler ve aynı şekilde iri gözlü hurilerden de nimetlenirler). Merfu okumak en güzelidir, mana da şöyledir: Velehüm hurun iynün (onlar için iri gözlü huriler vardır). Kim de "ve huran iynen" diyerek mansup okursa, manaya bağlamış olur; çünkü mana şöyledir: Yu'tavne hazihil eşyae ve yu'tavne huren iynen (onlara bu şeyler verilir ve onlara huriler verilir). Ancak bu, Mushafa muhalif olduğu için mekruhtur. "İnci timsali": Yani saflıkları ve parıltıları inci gibidir. Meknun da: zamanın ve değişik kullanışların bozmadığı demektir. Onlar sadefinden yeni çıkmış inci gibidirler.

وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾ إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً ﴿٣٥﴾
فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا أَتْرَابًا ﴿٣٧﴾ لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٣٨﴾ ثُلَّةٌ
مِنَ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٩﴾ وَثُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ ﴿٤٠﴾

27 – Sağın sahipleri, nedir sağın sahipleri?
28 – Dikensiz kirazlarda,
29 – İstifli muzlarda,
30 – Uzamış gölgede,
31 – Devamlı akan suda,
32 – Pek çok meyvede,
33 – Kesilmemiş, yasaklanmamış,
34 – Yükseltilmiş döşeklerde.
35 – Gerçekken biz onları yeniden yarattık.
36 – Onları bakireler kıldık.
37 – Kocalarına düşkünler, yaşıtlar.
38 – Sağın sahipleri için.
39 – Öncekilerden pek çok.
40 – Sonrakilerden de pek çok.

Biz "ve ashabul yemin" kavlinin manasını "feashabul yemin" kavlinde *(Vakıa: 9'da)* şerh etmiştik. Hazreti Ali radıyallahu anh'ten, sağın sahipleri: Mü'minlerin çocuklarıdır, dediği rivayet edilmiştir.

"Dikensiz kirazlarda": İniş sebebi şöyledir: Müslümanlar Taif'teki verimli Vec vadisine baktılar, kirazları hoşlarına gitti: Keşke bizim de böyle olsa, dediler. Bunun üzerine bu ayet indi. Bunu da Ebu'l – Aliye ile Dahhak, demişlerdir.

"Mahdûd" kavlinde de üç görüş vardır:

Birincisi: Dikensizdir, bunu da Ebu Talha, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; İkrime ile Kasame bin Züheyr de böyle demişlerdir. İbn Kuteybe de: Onun sanki dikenleri sökülmüştür, demiştir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in "la yuhdadu şevkuha" (Haremin dikenleri sökülmez, koparılmaz) hadisi de bundandır.[1]

1 – Sıhah sahiplerinin rivayet ettikleri uzun bir hadisten parçadır.

"Cezaen" mef'ulunleh olarak mansuptur, mana da şöyledir: Onlara bu, amellerine karşılık için yapılır. Mastar (mef'ulu mutlak) olarak mansup olması da caizdir; çünkü "yetufu aleyhim vildanun muhalledun" kavlinin manası: Yücazevne cezaen bia'malihim (amelleriyle mükafatlanmakla mükafatlanırlar) demektir. Nahivcilerin çoğu bu görüştedirler.

"La yesmaune fiha lağven": Lağvin ve selamın manasını Meryem suresinin başında *(Meryem: 62)*, te'simin manasını Tur'da (ayet: 23'te), "ma ashabul yemin"in manasını da bu surede *(Vakıa: 9'da)* tefsir etmiştik.

Eğer: "Günaha sokma işitilmez, onu işitilen şeyle nasıl birlikte zikretti?" denilirse,

Cevap şöyledir: Araplar sözün sonunu başına bağlarlar, birinde güzel olan diğerinde güzel olmasa da böyle yaparlar; mesela: Ekeltü hubzen ve lebenen (ekmek ve süt yedim) derler, hâlbuki süt yenilmez, ancak yenilen bir şeyin yanında zikri güzel olmuştur.

Ferra da şöyle demiştir: Bir Arap bana şöyle bir beyit okudu:

Güzel kadınlar bir gün çıkıp da
Kaşlarını ve gözlerini inceltliklerinde.

Göz için inceltme tabirini kullanmıştır, hâlbuki göz inceltilmez, sürmelenir. Onu da kaşa atfetmiştir; çünkü mana bilinmektedir.

Bir başkası da bana şunu söyledi:

Savaşta kocana rastladım,
Kılıç ve mızrak kuşanmıştı.

Bir başkası da bana şunu söyledi:

Ona yem olarak saman ve su verdim.

Hâlbuki su yem olarak verilmez; ancak içirtilir. Onu da samana atfetmiştir. Ferra: Cer ile "ve hurin iynin" okuyanların dayanakları da budur, demiştir. Bu sadece sözün sonunu başına bağlamaktır ki Arapça'da caizdir.

وَاَصْحَابُ الْيَم۪ينِ مَٓا

اَصْحَابُ الْيَم۪ينِۜ ﴿٢٧﴾ ف۪ي سِدْرٍ مَخْضُودٍۙ ﴿٢٨﴾ وَطَلْحٍ مَنْضُودٍۙ ﴿٢٩﴾ وَظِلٍّ

مَمْدُودٍۙ ﴿٣٠﴾ وَمَٓاءٍ مَسْكُوبٍۙ ﴿٣١﴾ وَفَاكِهَةٍ كَث۪يرَةٍۙ ﴿٣٢﴾ لَا مَقْطُوعَةٍ

İkincisi: Meyve yüklüdür, demektir, bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Mücahit ile Dahhak da böyle demişlerdir.

Üçüncüsü: Meyve yüklüdür, dikeni de yoktur, bunu da Katade zikretmiştir.

"Talh" hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: O muzdur, bunu da Hazreti Ali, İbn Abbas, Ebu Hureyre, Ebu Said el – Hudri, Hasen, Ata, İkrime, Mücahit ve Katade, demişlerdir.

İkincisi: O, iri dikenli büyük bir ağaçtır. Ebu Ubeyde şöyle demiştir: O Araplara göre muz ağacıdır. El – Hadiy şöyle demiştir:

Rehberi onu müjdeledi:
Yarın muzu ve dağları göreceksin, dedi.

Eğer: "Muzun ne faydası vardır?" denilirse,

Cevap şöyledir: Onun çiçeği ve hoş kokusu vardır. Allah onlara bildikleri ve hoşlandıkları şeyi va'detmiştir; bunlar dünyadakilere uymasa da böyle yapmıştır. Mücahit de şöyle demiştir: Onlar Taif'teki Vec vadisinden ve ondaki muz ve kirazlardan hoşlanırlardı. Mandut hakkında İbn Kuteybe şöyle demiştir: O başından sonuna kadar meyve veya yapraklarla istif edilmiştir. Onun görünürde gövdesi yoktur. Mesruk da şöyle demiştir: Cennetin ağaçları dibinden başına kadar istiflidir.

"Uzamış gölgede": Yani devamlıdır, onu güneş silmez.

"Devamlı akan suda": Yani akar, kurumaz.

"Kesilmemiş, yasaklanmamış": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Meyvesi zaman zaman kesilmez, duvarlar ve bekçilerle de yasaklanmış değildir. O isteyen için serbesttir. Bu da İbn Abbas, Hasen, Mücahit ve Katade'nin görüşleridir. Bazıları da bunu şöyle özetlemişlerdir: Zamanla kesilmez, paralarla yasaklanmaz.

İkincisi: Devşirildiği zaman bitmez, istendiği zaman da kimseden esirgenmez. Bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: Yok olup bitmez, bozularak men edilmez. Bunu da Maverdi zikretmiştir.

"Yükseltilmiş döşeklerde": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Oturmak ve uyumak için içleri doldurulmuştur. Yükseltilmesinde de iki görüş vardır: *Birincisi:* Sedirlerin üzerinde yükselmiştir. *İkincisi:* Onların yükseltilmesi, daha hoş kullanılmaları için içlerinin sıkıca doldurulmasıdır.

İkincisi: Döşeklerden kastedilen, kadınlardır; Araplar kadınlara: Döşek, izar ve örtü, derler. Onların yükseltilmelerinin manası da

:Güzelliklerinin dünya kadınlarınkinden a'la olmasıdır. *İkincisi:* Kirlerden yükseltilmişlerdir. *Üçüncüsü:* Onlara çok meyledildiği için kalplerde yükseltilmişlerdir.

"Gerçekten biz onları yeniden yarattık": Yani kadınları demektir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Döşek demekle yetindi; çünkü orası kadınların yeridir. İşaret edilen kadınlar hakkında da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar dünyadaki mü'min kadınlardır, sonra onların yeniden yaratılmalarında da iki görüş vardır: *Birincisi:* O onların kabirlerden kaldırılmalarıdır, bunu da İbn Abbas, demiştir. *İkincisi:* Saçları ağardıktan ve yaşlandıktan sonra genç bakire haline getirilmeleridir. Bunu da Dahhak, demiştir.

İkincisi: Onlar hurilerdir, onların yeni baştan yaratılmaları da doğumsuz var edilmeleridir, bunu da Zeccac, demiştir. Doğrusu şöyle demektir: Hepsi yeniden yaratılmışlardır: Huriler doğrudan yaratılmışlar, mü'min kadınlar ise yeniden yaratılmış ve sıfatları değiştirilmiştir. Enes bin Malik, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Yeniden yaratılanlar, dünyada gözleri iyi görmeyen ve çapaklı koca karılardır.[2]

"Onları bakireler kıldık": Yani el değmemiş kız oğlan kız kıldık, demektir. İbn Abbas da şöyle demiştir: Onlara kocaları ne zaman yaklaşsa, onları bakire bulurlar.

"Uruben": Cumhur ranın zammesi ile okumuşlardır. Hamze ile Halef de ranın sükunu ile okumuşlardır. İbn Cerir de: O Temim ve Bekr kabilelerinin lehçesidir, demiştir.

Müfessirlerin uruben üzerinde beş görüşleri vardır:

Birincisi: Onlar kocaları tarafından sevilen kadınlardır, bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Said bin Cübeyr, İbn Kuteybe ve Zeccac da böyle demişlerdir.

İkincisi: Onlar kocalarına aşıktırlar, bunu da Ali bin Ebi Talha, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Hasen, Katade, Mukatil ve Müberrid de böyle demişlerdir. Mücahit'ten de iki görüşün benzeri rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: Kocalarının haklarına gayet güzel riayet eden kadınlardır, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Ebu Ubeyde de böyle demiştir.

Dördüncüsü: Edalı, cilveli kadınlardır, bunu da İkrime, demiştir.

Beşincisi: Güzel (tuti) dillidirler, bunu da İbn Zeyd, demiştir.

Etrab'ı da Sad: 52'de zikretmiştik.

2 – Tirmizi, Tefsirü suretil Vakıa, bab, 5.

"Öncekilerden pek çok, sonrakilerden de pek çok": Bu da sağın sahiplerinin sıfatıdır. Öncekiler ve sonrakiler hakkında değişik görüşler vardır, bunun şerhi de Vakıa: 13'te geçmiştir. Mukatil şöyle iddia etmiştir: İlk ayet, yani "sonrakilerden pek az" ayeti inince, Müslümanlar bundan çok üzüldüler; nihayet "sonrakilerden de pek çok" ayeti indi, onu neshetti. Urbe bin Ruveym'den de bu mananın benzeri rivayet edilmiştir.

Ben de derim ki: Burada nesih iddiasının üç sebepten dolayı tutarı yoktur:

Birincisi: Nasih ve mensuh alimleri bunda birlik değildirler.

İkincisi: Kelam iki ayette de haberdir, habere ise nesih girmez, burada da böyle bir durum yoktur.

Üçüncüsü: Sülle fırka ve topluluk manasınadır. Zeccac da şöyle demiştir: O kat' manasından türetilmiştir, çünkü sülle: Kırmak ve kesmektir. Buna göre sülle'nin az manasına gelmesi caizdir.

وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ ﴿٤١﴾ فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ ﴿٤٢﴾ وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ ﴿٤٣﴾ لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ﴿٤٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَٰلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿٤٥﴾ وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنْثِ الْعَظِيمِ ﴿٤٦﴾ وَكَانُوا يَقُولُونَ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾ أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ﴿٤٨﴾ قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿٥٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَآكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٥٣﴾ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ ﴿٥٥﴾ هَٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٥٦﴾

41 – Solun sahipleri, nedir solun sahipleri?

42 – Sam rüzgarında, kaynar suda.

43 – Kapkara dumandan gölgede.

44 – Serin değil, hoş değil.

45 – Çünkü onlar bundan önce nimetle şımaranlar idiler.

46 – Büyük günah üzerinde ısrar ederlerdi.

47 – "Öldüğümüz, toprak ve kemikler olduğumuz zaman mı, gerçekten biz mi elbette dirilenler?" derlerdi.

48 – Önceki atalarımız mı?

49 – De ki: "Şüphesiz öncekiler ve sonrakiler",

50 – Elbette belli bir günün belli bir vaktinde toplatılmışlar.

51 – Sonra sizler, ey sapıklar, yalanlayanlar,

52 – Zakkumdan bir ağaçtan mutlaka yiyecek,

53 – Ondan karınları(nızı) dolduracaksınız.

54 – Üstüne kaynar sudan içeceksiniz.

55 – Susuz develerin içmesi gibi içeceksiniz.

56 – İşte bu, ceza günü onların ikramıdır!

"Solun sahipleri nedir": Biz de bunun onların haline şaşma olduğunu açıklamıştık, mana da şöyledir: Onlara ne var? Onlar için ne gibi kötülük hazırlanmış? Sonra varacakları kötü yeri beyan edip "sam rüzgarındalar" dedi. İbn Kuteybe de: O ateşin hararetidir, demiştir.

"Fi zıllin min yahmum": İbn Abbas: Dumandan gölgede, demiştir. Ferra da: Kara dumandan, demiştir. "La baridin vela kerim": Makabline tabi olduğu için mecrur okunmuştur. "Zeytunetin la şarkıyyetin vela ğarbiyyetin" *(Nur: 35)* ve "fakihetin kesiretin la maktuatin vela memnuatin" kavilleri de böyledir. Eğer "la"dan sonra merfu okursan o da doğru olur. Araplar kınamak istedikleri ve menfi kullandıkları sözden sonra hep kerim sıfatını getirir: Mahazihid daru bivasiatin vela kerimetin (bu ev geniş de değildir, hoş da değildir), vema haza biseminin vela kerimin (bu etli de değildir, hoş da değildir) derler. İbn Abbas da: Girişi serin değil, manzarası da hoş değildir, demiştir.

"Çünkü onlar bundan önce idiler" dünyada iken "şımaranlar": Yani Allah'ın emrini terk etmeden zevk alırlardı, şımarmaları onları ibret almaktan ve ibadet etmekten alıkoymuştu.

"Israr ederlerdi": Yani dururlardı "büyük günah üzerinde (alel hinsi)": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: O şirktir, bunu da İbn Abbas, Hasen, Dahhak ve İbn Zeyd, demişlerdir.

İkincisi: Tövbe etmedikleri büyük günahtır, bunu da Mücahit, demiştir. Katade iki görüşün benzerini demiştir.

Üçüncüsü: O yemin -i ğamustur (insanı boyu beraber günaha sokan yemindir), bunu da Şa'bi, demiştir.

Dördüncüsü: Şirktir, yeniden dirilmeyi inkardır, bunu da Zeccac, demiştir.

"Eve abaunel evvelun": Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Vav harekelidir; "ev"in vav'ı değildir, aslı "ve abauna"dır. Üzerine istifham hemzesi dahil olmuş ve fethali olarak bırakılmıştır. Medine halkı ile Ebu Amir, vavın sükunu ile "ev abauna" okumuşlardır.

Burada anlatılmayanların izahı da Hud: 103, Saffat: 62 ve Enam: 70'te geçmiştir. "Feşaribune şürbel hiym": Medine halkı, Asım ve Hamze, şin'in zammı ile "şürbe" okumuşlar, kalanlar ise fethi ile okumuşlardır. Ferra şöyle demiştir: Araplar: Şeribtuhu şürben, derler, daha çok Necid halkı fetha ile şerben, derler. Bana birçokları şöyle bir şiir okudular:

Eğer onu ziyaret ederse, ona bir şiş ciğer kebabı yeter,
Ve küçük bir bardak su yeter.

Kisai de Sa'd bin Temim oğullarından bir grubun da kesre ile "şirbel hiym" dediklerini iddia etmiştir. Zeccac şöyle demiştir: Şerb mastardır, zamme ile şürb ise isimdir. Onun da mastar olduğunu söyleyenler vardır.

"Hiym" hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: O susuz develerdir, bunu da İbn Ebi Talha ile el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmişler; Mücahit, İkrime, Ata, Dahhak ve Katade de böyle demişlerdir. İbn Kuteybe de: O susuzluk hastalığına yakalanmış devedir, demiştir. Müzekkeri için: Bairün ehyem, dişi için de: Nakatün heymae denir.

İkincisi: O suya doymayan toprak veya kumdur, bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Ebu Ubeyde de: Suya doymayan kum veya devedir, demiştir.

"İşte bu, onların ikramıdır": Yani rızıklarıdır. Bunu Abbas, Ebu Amr'dan, za'nın sükunu ile "nüzlühüm" rivayet etmiştir. "Din" lafzında da iki görüş vardır ki onları da Fatiha'da zikretmiştik.

نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿٥٧﴾ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾
أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ﴿٥٩﴾ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ
وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِي
مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾

57 – Biz, sizi yarattık; tasdik etmeli değil misiniz?

58 – Akıttığınız meniyi gördünüz mü?

59 – Onu yaratanlar siz misiniz yoksa yaratanlar biz miyiz?

60 – Biz aranızda ölümü takdir ettik ve biz geçilenler (aciz olanlar) değiliz.

61 – (Sizi) benzerlerinizle değiştirmekten ve sizi bilmediğiniz şeyde yeniden yaratmaktan.

62 – Andolsun, gerçekten ilk yaratmayı bildiniz, düşünmeli değil misiniz?

Sonra yeniden yaratmaya onları ilk defa yaratmaya gücü yettiğini delil getirdi ve: "Akıttığınız meniyi gördünüz mü?" dedi. Zeccac şöyle demiştir: Yani sizden oluşan meniyi demektir. Emner recülü yümni ve mena yemni diye çekimi yapılır. Eğer rivayet varsa tenin fethası ile "temnun" okumak da caizdir.

"Onu yaratanlar siz misiniz yoksa yaratanlar biz miyiz?": Yani akıttığınız meniyi insan olarak yaratan siz misiniz? Bunda da iki şeye dikkat çekiliyor:

Birincisi: Minnet etmesi, çünkü değersiz bir sudan düzgün bir insan yaratmıştır.

İkincisi: Esas varlığınızdan müşahede ettiğiniz şeyi yaratmaya gücü yetenin görmediğiniz şeyden sizi yeniden yaratmaya daha çok gücü yeter.

"Nahnu kaderna beynekümül mevte": İbn Kesir, dalı şeddesiz olarak "kaderna" okumuştur. Kelamın manasında da iki görüş vardır:

Birincisi: Size ölümü takdir ettik.

İkincisi: Ölümü aranızda eşit kıldık. "Sizi benzerlerinizle değiştirmekten aciz değiliz": Zeccac, mana şöyledir, demiştir: Eğer sizden başka bir mahluk yaratmak istersek, önümüze kimse geçemez, bu da elimizden kaçmaz. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Sizin yerinize benzerlerinizi getirmekten aciz değiliz.

"Sizi bilmediğiniz şeyde yeniden yaratmaktan": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Sizden öncekilere yaptığımız gibi sıfatlarınızı değiştirip sizleri maymunlara ve domuzlara çevirmekten. Bunu da Hasen, demiştir.

İkincisi: Sizleri Berhut kuyusunda bulunan kara kuşların kursaklarında yeniden yaratmaktan. Bunu da Said bin Müseyyeb, demiştir.

Üçüncüsü: Sizi istediğimiz herhangi bir mahluk şeklinde yaratmaktan, bunu da Mücahit, demiştir.

Dördüncüsü: Sizi başka türlü yaratmaktan, bunu da Süddi, demiştir. Mukatil de şöyle demiştir: Sizi bilmediğiniz suretlerde yaratmaktan.

"Andolsun, gerçekten ilk yaratmayı bildiniz": O da sizi ilk defa meniden ve kan pıhtısından yaratmadır. "Düşünmeli değil misiniz?": İbret alıp da Allah'ın kudretini bilerek yeniden diriltmeyi ikrar etmeli değil misiniz?

أَفَرَءَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾ ءَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلزَّٰرِعُونَ ﴿٦٤﴾
لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَٰهُ حُطَٰمًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴿٦٥﴾ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ
﴿٦٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَرَءَيْتُمُ ٱلْمَآءَ ٱلَّذِى تَشْرَبُونَ ﴿٦٨﴾ ءَأَنتُمْ
أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ ٱلْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنزِلُونَ ﴿٦٩﴾ لَوْ نَشَآءُ جَعَلْنَٰهُ أُجَاجًا
فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ أَفَرَءَيْتُمُ ٱلنَّارَ ٱلَّتِى تُورُونَ ﴿٧١﴾ ءَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ
شَجَرَتَهَآ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنشِـُٔونَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنَٰهَا تَذْكِرَةً وَمَتَٰعًا
لِّلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

63 – Ektiğiniz şeyi gördünüz mü?

64 – Onu siz mi ekiyorsunuz, yoksa ekenler biz miyiz?

65 – Eğer dilersek, onu elbette kırıntı yaparız da şaşardınız.

66 – "Gerçekten biz elbette borçlananlarız" (derdiniz).

67 – "Daha doğrusu: "Biz mahrumlarız".

68 – İçtiğiniz suyu gördünüz mü?

69 – Onu buluttan siz mi indirdiniz yoksa indirenler biz miyiz?

70 – Eğer dilersek, onu tuzlu yaparız. Şükretmeli değil misiniz?

71 – Çaktığınız ateşi gördünüz mü?

72 – Onun ağacını siz mi yaptınız yoksa yapanlar biz miyiz?

73 – Biz onu (cehennem ateşi için) bir hatırlatma ve yolcular için bir yararlanma kıldık.

74 – Öyleyse ulu Rabbinin adını tesbih et.

"Ektiğiniz şeyi gördünüz mü?": Yani toprağı sürüp attığınız tohumu demektir. "Onu siz mi ekiyorsunuz?" siz mi topraktan bitiriyorsunuz?! Bu kelamda bazı şeylere dikkat çekmiştir; mesela ölüleri diriltme, rızık vererek minnet etme, birliğini gösteren büyük güç gibi.

"Onu elbette kılarız": Yani ekini "kırıntı": Ata: Tanesiz saman, demiştir. Zeccac da: Onu bozardık, öyle ki tanesiz kırıntı olurdu, içinde hiçbir şey olmazdı, demiştir.

"Fezaltüm": Şa'bi, Ebu'l – Aliye ve İbn Ebi Able, zı'nın kesri ile "fezaliltüm" okumuşlardır. Biz de bunu "zalte aleyhi akifa" kavlinde açıklamıştık *(Taha: 97)*.

"Tefekkehun": Übey bin Ka'b, İbn Semeyfa', Kasım bin Muhammed ve Urve, nun ile "tefekkenun" okumuşlardır. Manada da dört görüş vardır:

Birincisi: Şaşarsınız, bunu da İbn Abbas, Mücahit, Ata ve Mukatil, demişlerdir. Ferra da şöyle demiştir: Ekininizin maruz kaldığı şeye şaşar kalırsınız.

İkincisi: Pişman olursunuz, bunu da Hasen ile Zeccac, demişlerdir. Katade'den de bu iki görüş nakledilmiştir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: "Tefekkehun": Pişman olursunuz, demektir, tefekkenun da öyledir, o da Ukl kabilesinin lehçesidir.

Üçüncüsü: Birbirinizi kınarsınız, bunu da İkrime, demiştir.

Dördüncüsü: Sızlanırsınız, bunu da İbn Zeyd, demiştir.

"Elbette borçlananlarız": Zeccac şöyle demiştir: Borç altına girdik ve ekinimiz mahvoldu, dersiniz. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: "Lemuğremun" Azab olunanlardır.

"Daha doğrusu: "Biz mahrumlarız": Yani ekinimizde beklediğimiz üründen mahrum kaldık. Bununla iki şeye dikkat çekmiştir:

Birincisi: Onlara nimet vermesidir, çünkü ekinlerini kırıntı haline getirmemiştir.

İkincisi: Ekini helak etmeye gücü yettiği gibi onları helak etmeye de gücü yeter. Müzn ise: Buluttur, tekili de: Müzne'dir.

Bundan sonrası da "turun" kavline kadar açıktır, Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Bu kelime: Çıkarırsınız manasınadır, evreytü'den gelir, daha çok: Vereytü, denir. İbn Kuteybe de: Çakmaktan ateş çıkarırsınız, demiştir. Zeccac şöyle demiştir: "Turun": Çakmak çakmaktır, evreytün nara denir ki: Çakmak çakarak ateş yakmaktır.

"Eentüm enşe'tüm şecereteha": Şecereden murat edilen şey üzerinde de üç görüş vardır:

Birincisi: O demirdir (çakmağın demiridir), bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: O çakmak yapılan ağaçtır, o da iki tahta parçasıdır, birbirine sürtülür, ondan ateş çıkar. Bu da İbn Kuteybe ile Zeccac'ın görüşüdür.

Üçüncüsü: Onun ağacı, aslıdır, bunu da Maverdi zikretmiştir.

"Biz onu bir hatırlatma yaptık": Müfessirler şöyle demişlerdir: İnsan onu gördüğü zaman cehennem ateşini ve onun korkulan azabını hatırlar; ondan da Allah'a sığınır. "Bir yararlanma": Yani faydalanma kıldık. "lilmukvin": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Onlar yolculardır, bunu da İbn Abbas, Katade ve Dahhak, demişlerdir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Onlara mukvin denilmesi, kavaya indikleri içindir, o da yabandır. Bazı alimler de şöyle demişlerdir: Yolcular ateşe yerlilerden daha çok ihtiyaç duyarlar; çünkü onlar ateş yaktıkları zaman canavarlar onlardan kaçar ve kaybolan yolunu bulur.

İkincisi: Onlar hem yolcular hem de yerlilerdir, bunu da Mücahit, demiştir.

Üçüncüsü: Onlar açlardır, İbn Zeyd şöyle demiştir: el – Mukvi, Arap dilinde aç, demektir.

Dördüncüsü: Onlar azıkları ve malları olmayanlardır, bunu da Ebu Ubeyde, demiştir.

"Öyleyse ulu Rabbinin adını tespih et": Zeccac şöyle demiştir: Allah Teala birliğini, kudretini ve nimetini gösteren şeyleri zikredince, "tesbih et" dedi, yani Allah'ı onların nitelendikleri şeylerden tenzih et, demektir. Dahhak da, manası şöyledir, demiştir: Rabbinin adıyla tesbih et, yani tekbir getirerek namaza başla. İbn Cerir de şöyle demiştir: Rabbinin zikriyle ve adını anmakla tesbih et. Be'nin zait olduğu da söylenmiştir, o zaman isim zat manasına gelir, mana da: Rabbini tesbih et, olur.

فَلَا أُقْسِمُ

بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾

إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ

﴿٧٩﴾ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ أَفَبِهَٰذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ ﴿٨١﴾

وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾

75 – Hayır, yıldızların düştükleri yere yemin ederim,

76 – Gerçekten bu, eğer bilirseniz, elbette büyük yemindir.

77 – Şüphesiz o elbette Kur'an-ı Kerim'dir.

78 – Saklı bir kitapta.

79 – Ona ancak iyice temizlenenler el sürer.

80 – Alemlerin Rabbinden indirilme.

81 – Bu sözü mü siz küçümsüyorsunuz?

82 – Rızkınızı muhakkak onu yalanlamak mı kılıyorsunuz?

"Fela uksimu": "La"de iki görüş vardır:

Birincisi: O (zaittir) tekit için gelmiştir, mana da, yemin ederim, demektir. "Liella ya'leme ehlül kitabi" *(Haşr: 29)* kavlinde böyledir. Zeccac: Said bin Cübeyr de bu görüştedir, demiştir.

İkincisi: O asıldır, sonra onun manasında da iki görüş vardır:

Birincisi: O yukarıda geçenlere racidir, manası da, men etmektir, kelamın takdiri şöyledir: Zikrettiğim nimet ve kanıtları yalanlamayın, inkar etmeyin. Bunu da Maverdi, demiştir.

İkincisi: "La" kafirlerin Kur'an için: O sihirdir, şiirdir, kehanettir demelerine rettir. Sonra da kasemle söze başlamış, şüphesiz o Kur'an-ı Kerim'dir, demiştir. Bunu da Ali bin Ahmed en – Neysaburi, demiştir. Hasen de lam ile hemze arasında elifsiz olarak, feleuksimu" okumuştur.

"Bimevakıa": Hamze ile Kisai, tekil olarak "bimevkıi" okumuşlardır. Ebu Ali de: Düştükleri yerlerdir, demiştir. Kim tekil olarak okursa, ism-i cins olduğu içindir, cemi olarak okursa, yerlerinin farklı olmasındandır. Yıldızlarda da iki görüş vardır:

Birincisi: Gökteki yıldızlardır, bunu da çoğunluk demiştir. Buna göre yıldızların düştükleri yerde üç görüş vardır: *Birincisi:* Kıyamet gününde düşüp dökülmeleridir, bunu da Hasen, demiştir. *İkincisi:* Yerleridir, bunu da Ata ile Katade, demişlerdir. *Üçüncüsü:* Batıda kayboldukları yerdir, bunu da Ebu Ubeyde, demiştir.

İkincisi: O, Kur'an'ın parça parça inmesidir, bunu da İbn Cübeyr, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Buna göre ona nucum denilmesi farklı zamanlarda inmesindendir, düşmesi de inmesidir. "Veinnehu lekasemün": He zamiri kinaye olarak kaseme racidir. Kelamda takdim ve tehir vardır, takdiri şöyledir: Veinnehu lekasemün azimün ve innehu lev talemune azimün (gerçekten o büyük bir yemindir, eğer büyüklüğünü bilirseniz öyledir). Sonra da üzerine yemin edilen şeyi zikredip: "Şüphesiz o elbette Kur'an-ı Kerim'dir" dedi. Kerim, bütün övülecek

şeyleri içinde toplayan bir isimdir; çünkü onda açıklama, hidayet ve rahmet vardır. O aziz ve celil olan Allah katında çok büyüktür.

"Kitaptadır": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O Levh-i Mahfuz'dur, bunu da İbn Abbas, demiştir. *İkincisi:* Ellerimizdeki Mushaf'tır, bunu da Mücahit ile Katade, demişlerdir.

"Saklı": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Halktan saklıdır, bunu da Mukatil, demiştir. Bu da birinci görüşe göredir.

İkincisi: Dokunulmazdır, bunu da Zeccac, demiştir.

"Ona ancak iyice temizlenenler el sürer": Kim: O, Levh-i Mahfuz'dur derse, ona göre iyice temizlenenler: Meleklerdir. Bu da İbn Abbas, İkrime, Mücahit ve Said bin Cübeyr'in görüşleridir. Buna göre kelam haber olur. Kim de: Mushaf'tır derse, iyice temizlenenlerde dört görüş vardır:

Birincisi: Onlar hadesten taharet edenlerdir, bunu da cumhur, demiştir. Buna göre kelamın dışı olumsuz, manası yasak olur (dokunmasınlar).

İkincisi: Şirkten temizlenenlerdir, bunu da İbn Saib, demiştir.

Üçüncüsü: Günahlardan temizlenenlerdir. Bunu da Rebi bin Enes, demiştir.

Dördüncüsü: Kelamın manası şöyledir: Onun tadını ve yararını ancak ona iman eden alır. Bunu da Ferra nakletmiştir.

"Tenzilün": Yani hüve tenzilün, demektir, mana da: Hüve münezzelün, demektir. Münezzele tenzil denilmesi dilin buna müsaade etmesindendir. Nitetim makdur yerine: Kader, mahluk yerine de: Halk denilir.

"Bu sözü mü": Yani Kur'an'ı mı "entüm müdhinun (siz küçümsüyorsunuz)?": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Yalanlıyorsunuz, bunu da İbn Abbas, Dahhak ve Ferra, demişlerdir.

İkincisi: Onu inkarda kafirlere destek oluyorsunuz, bunu da Mücahit, demiştir. Ebu Ubeyde de, mana şöyledir, demiştir: Yağcılık ediyorsunuz. İbn Kuteybe de aynı şekilde: "Müdhinun" müdahinun manasınadır, demiştir. Edhene fi dinihi ve dahene denir ki: Dinde ikiyüzlülük etmektir. "Rızkınızı onu yalanlamak mı kılıyorsunuz?": Müslim, Sahih'inde[3] İbn Abbas hadisinde şöyle dediğini rivayet etmiştir:

3 – Kitabu'l - İman, hadis no, 125.

Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında yağmur yağdı, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem: İnsanlardan kimi şükreden, kimi de inkar eden şeklinde sabahladı, dedi. (Şükredenler): Bu Allah'ın rahmetidir, onu istediği yere koyar, dediler. Bazıları da: Falanca yıldız doğru söyledi (ondan yağdı) dediler. Bunun üzerine "yıldızların düştükleri yerlere yemin ederim ki" ayeti indi. Buhari ile Müslim, Sahih'lerinde Zeyd bin Halid el – Cüheni hadisinde şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem Hudeybiye seferinde bir yağmurun ardından bize namaz kıldırdı, namazdan ayrılınca, insanlara döndü: "Rabbinizin ne dediğini biliyor musunuz?" dedi. Onlar da Allah ve Resul'ü daha iyi bilir, dediler. Kendisi de şöyle dedi: Kullarımdan kimi mü'min, kimi de kafir olarak sabahladı; mü'min: "Allah'ın lütuf ve rahmesi sayesinde bize yağmur yağdı" diyendir. Bu, aynı zamanda yıldızları inkar etmiştir. Ama kim de: Filanca yıldız sayesinde yağdı dediyse, beni inkar etmiş, yıldızlara iman etmiştir.[4]

Müfessirlerin bu ayetin manasında üç görüşleri vardır:

Birincisi: Rızık burada şükür manasınadır, Hazreti Aişe, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den "rızkınızı kılıyorsunuz" ayetinde şükrünüzü dediğini rivayet etmiştir.[5] Ali bin Ebu Talip ile İbn Abbas'ın görüşleri de böyledir. Hazreti Ali "ve tecalune şükreküm" şeklinde okurdu.

İkincisi: Mana şöyledir: Rızkınıza şükrü yalanlamanız haline getiriyorsunuz (şükredeceğinize inkar ediyorsunuz). Bu da çoğunluğun görüşüdür. Zira onlara yağmur yağmış, onlar da: Felanca yıldızdan yağdı, demişlerdi.

Üçüncüsü: Rızık, nasip manasınadır, anlamı da şöyledir: Kur'an'dan şans ve nasibinizi onu yalanlama yapıyorsunuz. Bunu da Salebi zikretmiştir. Übey bin Ka'b, Mufaddal da Asım rivayetinde, tenin fethi, kâfın sükunu, zal da şeddesiz olarak, "tekzibun" okumuşlardır.

فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾

وَأَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَا تُبْصِرُونَ

﴿٨٥﴾ فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٨٧﴾

4 – Buhari, Ezan, bab, 156; İstiska, bab, 28; Mağazi, bab, 35; Müslim, hadis no, 125; Ebu Davud, Tıb, bab, 22; Malik, Muvatta', İstiska, hadis no, 4; Ahmed, Müsned, 4/117.

5 – İmam Ahmed, Müsned, 5/77, Hazreti Ali hadisidir; Aişe hadisi olarak bulamadık.

فَأَمَّا إِن كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَأَمَّا
إِن كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩٠﴾ فَسَلَامٌ لَّكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩١﴾
وَأَمَّا إِن كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّالِّينَ ﴿٩٢﴾ فَنُزُلٌ مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٩٣﴾ وَتَصْلِيَةُ
جَحِيمٍ ﴿٩٤﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ ﴿٩٥﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾

83 – Can boğaza dayandığı zaman değil mi?

84 – O zaman siz bakarsınız.

85 – Biz ona sizden daha yakınız, ancak siz görmezsiniz.

86 – Eğer cezalandırılmıyorsanız, değil mi?

87 – Eğer doğru söylüyorsanız, onu geri döndürmeli (değil misiniz?)

88 – Şimdi, eğer o yaklaştırılanlardan ise,

89 – Rahatlık, güzel koku ve Naim cenneti.

90 – Ama eğer sağın sahiplerinden ise,

91 – Selam sana, sağın sahiplerinden.

92 – Ama eğer yalanlayanlardan, sapıklardan ise,

93 – Kaynar sudan bir ikram.

94 – Cehenneme atılış.

95 – Şüphesiz bu, elbette kesin bilginin gerçeğidir.

96 – Öylese ulu Rabbinin adını tesbih et.

"Değil miydi, boğaza dayandığı zaman?" yani can, anlaşıldığı için zikredilmemiştir. Şu da ondandır:

Bir gün hırıltı çıkardığı ve göğüs ona daraldığı zaman.

(Can hırladığı zaman demektir. Mütercim).

"Siz" yani ölünün ailesi, "bakarsınız" Allah'ın gücüne ve emrine. *İkincisi:* O durumdaki insana bakarsınız ve ona hiçbir şey yapamazsınız. "Biz ona sizden daha yakınız": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Ölüm meleğidir ki ona ailesinden daha yakındır, "ancak siz görmezsiniz" melekleri. Bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: Biz ona ilim, kudret ve görme bakımından sizden daha yakınız, "ancak siz görmezsiniz": Yani bilmezsiniz. Hitap kafirleredir, bunu da Vahidi zikretmiştir.

"Eğer cezalandırılmıyorsanız (ğayra medinine)": Bunda da beş görüş vardır:

Birincisi: Hesaba çekilmiyorsanız, bunu da Dahhak, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Hasen, İbn Cübeyr, Ata ve İkrime de böyle demişlerdir. *İkincisi:* Eğer kesin inanmıyorsanız, bunu da Mücahit, demiştir. *Üçüncüsü:* Tekrar dirilmeyecekseniz, bunu da Katade, demiştir. *Dördüncüsü:* Cezalandırılmıyorsanız, dintuhu ve kema tedinü tüdan (onu cezalandırdım, kime ne yaparsan karşılığını görürsün) kavli de bundan gelir. Bunu da Ebu Ubeyde, demiştir. *Beşincisi:* Sefil köleler, demektir, bu da dintü lehu bittaati kavlinden gelir ki, ona baş eğip itaat ettim, demektir. Bunu da İbn Kuteybe, demiştir.

"Onu geri döndürmeli değil misiniz?": He zamiri cana racidir, mana da şöyledir: Sizi hesaba çekecek ve cezalandıracak Tanrıyı inkar ediyorsanız, çıkacak canı geri getirsenize! Sizin için bu mümkün olmayınca, bilin ki iş başkasının elindedir.

Ferra şöyle demiştir: "Terciuneha" "felevla iza belağatil hulkuma" ve "felevla inküntüm ğayra medinine" kavillerinin cevabıdır; ikisine bir cevap verilmiştir. Şu ayet de öyledir: "Fe imma ye'tiyenneküm mini hüden femen tebia hüdaye fela havfun aleyhim" *(Bakara: 38)*. Sonra Allah Teala ölüm anında insanların derecelerini zikredip şöyle dedi: "Şimdi eğer o": Yani canı gırtlağa gelen kimse "yaklaştırılanlardan ise" yani Allah katında böyle ise, demektir. Ebu'l – Aliye: Onlar öncülerdir, demiştir. "Güzel koku" onun için güzel koku vardır. Cumhur ra'yı meftuh olarak (ravh) okurlar. Onun manasında da altı görüş vardır:

Birincisi: Ferahlıktır, bunu Said bin Cübeyr, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. *İkincisi:* Rahatlıktır, bunu da Ebu Talha, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. *Üçüncüsü:* Bağışlanma ve merhamettir, bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. *Dördüncüsü:* Cennettir, bunu da Mücahit, demiştir. *Beşincisi:* İçinde bulunduğu sıkıntıdan rahatlamadır, bunu da Muhammed bin Ka'b, demiştir. *Altıncısı:* Kabirde güzel kokudur, bunu da İbn Kuteybe, demiştir. Ebu Bekr es – Sıddik, Ebu Rezin, Hasen, İkrime, İbn Yamur, Katade, Üveys de Yakup'tan ve İbn Ebi Süreyc de Kisai'den, ra'nın ref'i ile "ferûhun" okumuşlardır. Bu okuyuşun manasında da iki görüş vardır:

Birincisi: Manası: Rahmettir, bunu da Katade, demiştir.

İkincisi: Hayat ve ölümsüzlüktür, bunu da İbn Kuteybe, demiştir. Zeccac da, manası şöyledir, demiştir: Sürekli bir yaşam vardır, ölüm yoktur. "Güzel koku (reyhan) hakkında da dört görüş vardır:

Birincisi: O rızıktır, bunu da Said bin Cübeyr, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: O istirahatgâhtır, bunu da İbn Ebi Talha, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: O cennettir, bunu da Mücahit ile Katade, demişlerdir.

Dördüncüsü: O kokladığımız fesleğen çiçeğidir (güzel kokudur). Ebu'l – Aliye şöyle demiştir: Allah'a yakın hiç kimse, kendisine cennetten hoş kokulu bir dal getirilip de onu koklamadıkça can vermez. Hasen de aynısını söylemiştir. Ebu İmran el – Cevni de şöyle demiştir: Bize ulaştığına göre mü'minin ruhu kabzedildiği zaman kendisine cennetten hoş kokulu bir buket çiçek getirilir, ruhu onun içine konulur.

"Selam sana sağın sahiplerinden": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Senin için azaptan esenlik vardır, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan demiştir.

İkincisi: Ona melekler selam verir ve onun sağın sahiplerinden olduğunu bildirirler, bunu da Ata, demiştir.

Üçüncüsü: Mana şöyledir: Sen onların arasında istediğin güvenliği görürsün. Onlar için ne gibi mükafatlar hazırlandığını zaten biliyorsun. Bunu da Zeccac, demiştir.

"Eğer yalanlayanlardan ise": Yani öldükten sonra dirilmeyi, "sapıklardan ise" hidayetten sapanlardan ise "fenüzülün" bunu da bu surede *(Vakıa: 56'da)* beyan etmiştik.

"Şüphesiz bu": Yani bu surede zikredilenler, "kesin bilginin gerçeğidir" Yani o kesin gerçektir. Burada şey (hak) kendine (yakine) izafe edilmiştir, tıpkı şuralarda olduğu gibi: Salatul ula (ilk namaz), salatul asr (ikindi namazı) "veledarul ahireti" *(Yusuf: 109)*. Bu mana yukarıda geçmiştir. Bir grup alim de mana: O gerçek takva sahipleri içindir, demişler. Hakkın yakiyn manasına geldiğini söyleyenler de olmuştur.

"Öyleyse ulu Rabbinin adını tesbih et": Biz de bunu bu surede *(Vakıa: 74'te)* zikretmiştik.

57-HADİD SURESİ

Medine'de inmiştir. 29 ayettir.

Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O Medeni'dir, bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Hasen, Mücahit, İkrime, Cabir bin Zeyd, Katade ve Mukatil de böyle demişlerdir.

İkincisi: Mekki'dir, bunu da İbn Saib, demiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ لَهُ مُلْكُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢﴾ هُوَ الْاَوَّلُ
وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣﴾
هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى
عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ

وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ
﴿٤﴾ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٥﴾ يُولِجُ الَّيْلَ
فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٦﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Göklerde ve yerde kim varsa, hepsi Allah'ı tesbih etti.

2 – Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Diriltir ve öldürür. O, her şeye kadirdir.

3 – O; ilktir, sondur, görünendir, görünmeyendir. O, her şeyi hakkıyle bilendir.

4 – O ki gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra Arş'ın üzerine kuruldu. Yere gireni, ondan çıkanı, gökten ineni ve ona çıkanı bilir. O, nerede olursanız sizinledir. Allah yaptıklarınızı hakkıyle görendir.

5 – Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. İşler yalnız Allah'a döndürülür.

6 – Geceyi gündüze sokar, gündüzü geceye sokar. O, göğüslerin sahibini (içini) bilir.

"Göklerde ve yerde kim varsa, hepsi Allah'ı tesbih etti": Akıllıların tesbihi bellidir, akılsızların tesbihini de "O'nu tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur" *(İsra: 44)* ayetinde zikretmiştik.

"O ilktir": Ebu Süleyman Hattabi şöyle demiştir: O her şeyden önce var idi "sondur" mahlukat yok olduktan sonra da baki kalacaktır. "Görünendir" meydandaki delilleri, açık kanıtları ve gerçek birliğini gösteren şahitleriyle görünendir. Görünen: Kudretiyle her şeyin üstünde olan manasına gelir, bazen üste çıkmakla da olur, galip gelmekle de olur. Görünmeyen de: Mahlukatın gözüne görünmeyen, nasıl olduğu halk tarafından anlaşılmayan manasınadır. Bazen görünmek ve görünmemek; bakanların gözüne görünmemek, tefekkür edenlerin basiretlerine tecelli etmek manasına da olur. Manası da şöyle olur: O; görünen şeyleri bilen, görünmeyen şeylerden de haberdar olandır. "O ki gökleri ve yeri yarattı": Bu da A'raf: 54'te tefsir edilmiştir. "Yere gireni bilir": Bu da Sebe': 2'de tefsir edilmiştir. "O, nerede olursanız sizinledir": Yani ilmi ve kudreti ile sizinledir, demektir. Bundan sonrası da "Allah'a ve Resul'üne iman edin" kavline kadar açıktır. Bu da Kureyş kafirlerine hitaptır. "Size vekalet verilen şeylerden harcayın": Yani başkalarının elle-

rinde olup da Allah'ın helak ettiği ve Kureyş'e verdiği o mallardan Allah yolunda harcayın, demektir. Kureyş böylece onların yerine geçmiş olur.

آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ فَالَّذِينَ
آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ
مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٩﴾ وَمَا لَكُمْ
أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ أُولَٰئِكَ أَعْظَمُ
دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ
الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٠﴾ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ
قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١١﴾

7 – Allah'a ve Peygamberine iman edin ve size vekalet verilen şeylerden harcayın. Sizden iman edip harcayanlar için büyük bir mükafat vardır.

8 – Size ne oluyor da iman etmiyorsunuz, Peygamber sizi Rabbinize iman etmeniz için davet ediyor. Oysa sizden gerçekten sözünüzü almıştı, eğer mü'minlerseniz.

9 – O ki, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarması için kuluna apaçık ayetler indiriyor. Şüphesiz Allah size elbette çok şefkatli, çok merhametlidir.

10 – Size ne oluyor da Allah yolunda harcamıyorsunuz? Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. İçinizden fetihten önce harcayıp da savaşanlar bir değildir. İşte onlar sonradan harcayıp da savaşanlardan derece itibarı ile daha büyüktür. Gerçi Allah her birine en güzelini va'detmiştir. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

11 – Kim Allah'a güzel bir ödünç verir ki, Allah ona katlayıversin. Onun için çok değerli bir mükafat vardır.

"Size ne oluyor da Allah'a iman etmiyorsunuz?": Bu ret mahiyetinde bir sorudur, mana da şöyledir: Allah'a iman etmediğiniz takdirde ahirette ne sevabınız olabilir? "Ve kad ehaze misakaküm": Ebu Amr hemzenin ref'i ile "uhize" okumuştur. Diğerleri ise hı'nın fethi ile "ehaze" ve kafın fethi ile "misakaküm" okumuşlardır. Alınan kesin sözden maksat da Adem'in belinden çıkarıldıkları zaman (kalu bela'da, elestü bezminde) alınan sözdür. "Eğer inananlar iseniz": Delil ve kanıtlara.

"O ki kuluna indiriyor": Yani Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'e "açık ayetler" yani Kur'an'ı indiriyor, "sizi karanlıklardan çıkarması için" yani şirkten "nura" iman nuruna. "Şüphesiz Allah size elbette çok şefkatli, çok merhametlidir" size elçi göndermek ve deliller getirmekle. Sonra onları Allah yolunda harcamaya teşvik edip: "Size ne oluyor da Allah yolunda harcamıyorsunuz? Oysa göklerin ve yerin mirası Allah'ındır" dedi. Yani ölürken mallarınızı terk ettiğinizde sizi aziz ve celil olan Allah'a yaklaştıracak harcamayı yapmamada ne gibi mazeretiniz vardır, demektir? Sonra da infakta diğerlerini geçenlerin faziletlerini beyan edip: "Sizden fetihten önce harcayanlar eşit değildir" dedi. Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O Mekke'nin fethidir, bunu da İbn Abbas ile cumhur, demiştir.

İkincisi: Hudeybiye'nin fethidir, bunu da Şa'bi demiştir, mana da şöyledir: Bundan önce harcayanlar eşit değildir. "Savaşan": Fetihten sonra bunu yapan, demektir. Müfessirler: Bu ayet Ebu Bekr es – Sıddik hakkında indi, demişlerdir. "Onların derecesi daha büyüktür": İbn Abbas: dereceleri Allah katında daha yüksektir, demiştir. Ata da şöyle demiştir: Cennetin dereceleri fazilet bakımından farklıdır; fetihten önce harcayanlar en üstünündedirler. Zeccac da şöyle demiştir: Çünkü öncekilerin basiretleri daha açık idi ve daha çok sıkıntı çekmişlerdir. "Gerçi Allah her birine en güzeli va'detmiştir": Yani Allah her iki gruba da cenneti va'detmiştir. İbn Amir ref' ile "ve küllün" okumuştur.

"Men zellezi yukridullaha karden hasenen feyudaifehu lehu": İbn Kesir ile İbn Amir, şedde ile elifsiz olarak "feyuda'ifehu" okumuşlar; ancak İbn Kesir fe'yi zammeli, İbn Amir de fethali okumuştur. Nafi, Ebu Amr, Hamze ve Kisai, fenin zammesi ve elifle "feyudaifehu" okumuşlardır; Asım da onlara katılmış, ancak o, feyi meftuh okumuştur. Ebu Ali şöyle demiştir: Yudaifu ile yuda'ifu aynı manayadır, ancak "yudaifu"da ref' daha iyidir, çünkü o, "yukridu"ya bağlıdır yahut yeni söz başıdır. Sanki, fehüve yudaifu demiş gibidir. Mansup okuyanlar da ma-

nayı göz önüne almışlardır; çünkü o, "men zellezi yukridullahe'nin manası: Eyukridullaha ahadun feyudaifehu, demektir. Ayet Bakara: 245'te tefsir edilmiştir. Çok değerli mükafat da: Cennettir.

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعٰى نُورُهُمْ بَيْنَ اَيْدٖيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ
بُشْرٰيكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَا ذٰلِكَ
هُوَ الْفَوْزُ الْعَظٖيمُ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ
لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قٖيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ
فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فٖيهِ الرَّحْمَةُ
وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ ﴿١٣﴾ يُنَادُونَهُمْ اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلٰى
وَلٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ اَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ
الْاَمَانِيُّ حَتّٰى جَاءَ اَمْرُ اللّٰهِ وَغَرَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴿١٤﴾ فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ
مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذٖينَ كَفَرُوا مَأْوٰيكُمُ النَّارُ هِيَ مَوْلٰيكُمْ وَبِئْسَ
الْمَصٖيرُ ﴿١٥﴾

12 – O günde mü'min erkekler ve mü'min kadınları görürsün ki, nurları önlerinde ve sağlarında koşmaktadır. Bugün müjdeniz, altlarından ırmaklar akan cennetlerdir, içinde ebedi kalıcılar olarak. İşte büyük kurtuluş budur.

13 – O günde erkek münafıklar ve kadın münafıklar iman edenlere: "Bizi bekleyin de nurunuzdan alalım" derler. (Onlara): "Arkanıza dönün de nur arayın" denir. Aralarına kapısı olan bir sur vurulur. Onun içinde rahmet, dış tarafında da azap vardır.

14 – Onlara: "Biz de sizinle değil miydik?" (diye) seslenirler. "Evet, ancak siz kendinizi yaktınız, beklediniz, şüphe ettiniz ve kuruntular sizi aldattı. Nihayet Allah'ın emri geldi ve sizi çok aldatan (şeytan) aldattı" derler.

15 – "Bugün ne sizden ne de kafirlerden fidye alınmaz. Barınağınız ateştir. Size yaraşan odur. Ne kötü varış yeridir!"

"Nurları koşar": Müfessirler şöyle demişlerdir: Sırat köprüsü üze-

rinde amelleri kadar nurları olacaktır. İbn Mes'ud da şöyle demiştir: Kiminin nuru dağ kadardır, nuru en az olanınki de başparmağında parlayacak, bir sönecek bir yanacaktır. "Sağlarında" kavlinde de iki görüş vardır:

Birincisi: Kitapları onlara sağ taraflarından verilir, bunu da Dahhak, demiştir.

İkincisi: Nurları koşar, yani önlerine, sağlarına ve sollarına geçer, demektir. Ba "fi" manasına; "fi" de "an" manasınadır. Bu da Ferra'nın görüşüdür.

"Bugün müjdeniz": Bunu da onlara melekler der.

"Unzuruna naktebis": Hamze hemze-i kat' ile meftuh, zı da meksur olarak, "enzıruna" okumuştur. Müfessirler şöyle demişlerdir: Kıyamet gününde insanları zifiri bir karanlık kaplar; bunun üzerine mü'minlere nur verilir; münafıklar ise mü'minlerin nurlarında yürürler. Mü'minler onları geçince, münafıklar: Bizi bekleyin, nurunuzdan alalım, derler. "arkanıza dönün denilir": Bunu diyende de iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar mü'minlerdir, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Meleklerdir. Kelamın manasında da üç görüş vardır:

Birincisi: Nuru aldığınız yere dönün, onlar da dönerler; hiçbir şey göremezler.

İkincisi: Dönün; Allah'ın size nur kılacağı amel işleyin.

Üçüncüsü: Mana şöyledir: Yanımızda sizin için nur yoktur. "Aralarına bir sur vuruldu": İbn Abbas: O A'raf'tır, o da cennetle cehennem arasında bir surdur, demiştir. "İçinde rahmet vardır": O da cennettir."Dış tarfında da" yani surun dış tarafında "azap vardır" o da cehennemdir. Bazıları bu surun Beytülmukaddes'te doğu surunun yerinde Cehennem vadisi denen yerle rahmet kapısı denen yer arasında olacağını söylemişlerdir. Ubade bin Samit, Abdullah bin Amr ve Ka'b de bu görüştedirler.

"Onlara seslenirler": Yani münafıklar surun arkasından mü'minlere seslenirler "biz de sizinle değil miydik, derler?" Yani sizin dininizde idik, sizin gibi namaz kılar ve sizinle beraber gaza ederdik? Mü'minler onlara şöyle derler: "Evet ancak siz kendinizi yaktınız" Zeccac şöyle demiştir: Fitnelere kapıldınız. Başkası da: Kendinizi nifak yüzünden günaha soktunuz, demiştir. "Beklediniz": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Tövbeyi geciktirdiniz.

İkincisi: Muhammed'in ölmesini beklediniz ve: Yakında ölürse rahat ederiz, dediniz. "Şüphe ettiniz": Hakta tereddüt gösterdiniz "kuruntular sizi aldattı" yani mü'minlerin başına gelecek belaları beklemeniz sizi aldattı, demektir. "Nihayet Allah'ın emri geldi": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O ölümdür.

İkincisi: Ateşe atılmalarıdır. "O çok aldatan sizi aldattı": Yani şeytan Allah'ın hükmü ve mühlet vermesiyle sizi aldattı, demektir. "Felyevme layu'hazu minküm fidyetün": Ebu Cafer, İbn Amir ve Yakup te ile "latu'hazu" okumuşlardır. Yani azabınıza karşılık ve bedel alınmaz, demektir. Bu da münafıklara hitaptır. Bunun içindir ki Allah Teala: "Kafirlerden de alınmaz" demiştir.

"Size yaraşan odur": Ebu Ubeyde: Size en yakını odur, demiştir.

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿١٦﴾ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٧﴾

16 – İman eden kimseler için, kalplerinin Allah'ın zikrine ve Hak'tan inene saygı duyacağı ve önceden kendilerine kitap verilip de üzerlerinden uzun zaman geçtiği için kalpleri katılaşanlar gibi olmayacakları vakit gelmedi mi? Onlardan çoğu fasıklardır.

17 – Bilin ki Allah yeri ölümünden sonra diriltir. Size ayetleri gerçekten açıkladık. Umulur ki aklınızı çalıştırırsınız.

"İman edenler için vakit gelmedi mi?": Kimler hakkında indiğinde iki görüş halinde ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: O mü'minlerin hakkında indi, İbn Mes'ud şöyle demiştir: Bizim İslam'a girmemizle bu ayet ile sitem edilmemiz arasında ancak dört sene geçti.[1]

İkincisi: O münafıklar hakkında indi, bunu da Ebu Salih, İbn

1 – Müslim, Tefsir, hadis no, 24.

Abbas'tan demiştir. Mukatil de şöyle demiştir. Münafıklar Selman-ı Farisi'ye sordular: Bize Tevrat'tan konuş; gerçekten onda acayip şeyler var, dediler. Bunun üzerine bu ayet indi. Zeccac da şöyle demiştir: Bu ayet birtakım mü'minler hakkında indi, bunlar ince kalpliliğe ve tevazua teşvik edilmişlerdi. Aziz ve celil olan Allah'ın tevazu ve ince kalplilikle niteledikleri mü'minler bunların üstünde olan bir kesimdir. Birinciye göre iman gerçek olur. İkinciye göre de mana şöyle olur: Dilleriyle "iman edenler için vakit gelmedi mi?" Eneşşey'ü denir ki: Bir şeyin vakti ve zamanı gelmektir.

"Kalplerinin saygı duyması": Yani Allah'ın zikri ile incelip yumuşaması demektir. Mana da şöyledir: Zikir onlara yufka kalplilik ve tevazu kazandırmalıdır. "Vema nezele minel hak": İbn Kesir, Asım, Ebu Amr, İbn Amir, Hamze ve Kisai, nunun ve şeddeli zenin fethi ile "nezzele" okumuşlardır. Nafi, Hafs, Mufaddal da Asım rivayetinde nunun fethi ve şeddesiz ze ile "nezele" okumuşlardır. Ebu Abdurrahman es – Sülemi, Ebu'l – Aliye, İbn Ya'mur, Yunus bin Habib de Ebu Amr rivayetinde ve Eban da Asım rivayetinde, nunun ref'i ve meksur ve şeddeli ze ile "nüzzile" okumuşlardır. İbn Mes'ud ile Ebu Reca da, meftuh hemze ve meftuh ze ile "vema enzele" okumuşlardır. Ebu Miclez ile Amr bin Dinar da böyle, ancak hemzenin zammı ve zenin kesri ile okumuşlardır. "hak" da Kur'an'dır. "Vela yekunu": Rüveys, Yakup'tan te ile "vela tekunu" okuduğunu rivayet etmiştir. "Kendilerine kitap verilenler" de: Yahudilerle Hıristiyanlardır. "Fetale aleyhimül emedü": Emed zaman demektir. İbn Kuteybe de, emed: Hedef ve gayedir, demiştir. Mana da: Onların peygamberleri ve iyi kimseleri görmeleri çok eskidendi, demektir. "Kalpleri katılaştı, onlardan çoğu da fasıktırlar": Onlar İsa'ya da Muhammed'e de iman etmediler. "Bilin ki Allah yeri ölümünden sonra diriltir": Yani kuruduktan sonra ondan bitki çıkarır. Böylece ölüleri diriltmeye de gücü yeter. "Umulur ki aklınızı çalıştırırsınız": Yani düşünüp taşınırsınız.

إِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا
اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٨﴾
وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ أُولٰئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ
وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾

18 – Gerçekten sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar ve Allah'a güzel bir ödünç verenler için (ödünçleri) katlanır ve onlar için pek güzel bir mükafat vardır.

19 – Allah'a ve peygamberine iman edenler (yok mu), işte onlar Rablerinin katında sıddikler ve şehitlerdir. Onlar için mükafatları ve nurları vardır. İnkar edip ayetlerimizi yalanlayanlar (var ya), işte onlar cehennemin yaranıdırlar.

"İnnel mussaddikine velmussaddikati": İbn Kesir, Hafs rivayeti hariç Asım, tasdikten gelmek üzere ikisinde de şeddesiz sad ile okumuşlardır; kalanlar ise sadakadan gelmek üzere şedde ile okumuşlardır.

"Ulaike humussıddikune inde rabbihim": Ayetin nazmında (vakf mahallinde) iki görüş beyan ederek ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: Kelam: "Ulaike humussıddikune"de tamam olmuş, sonra da "veşşühedau inde rabbihim" diyerek söz başı yapmıştır. Bu İbn Abbas, Mesruk, Ferra ve diğerlerinin görüşleridir.

İkincisi: Görüldüğü gibidir, "veşşühedaü"deki vav atıf vavıdır. Sonra manasında da iki görüş vardır:

Birincisi: Her mü'min sıddık ve şehittir, bunu da İbn Mes'ud ile Mücahit, demişlerdir.

İkincisi: O özel bir topluluk hakkında inmiştir; onlar İslam'a ilk giren şu sekiz kimsedir: Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Hamza bin Abdülmuttalib, Talha, Zübeyr, Sa'd ve Zeyd. Bunu da Dahhak, demiştir. Şüheda lafzında da iki görüş vardır:

Birincisi: O şahidin çoğuludur, sonra onlar hakkında da iki görüş vardır: *Birincisi:* Onlar hususiyle peygamberlerdir, bunu da İbn Abbas, demiştir. *İkincisi:* Onlar Rableri katında mü'min olduklarına şahitlik edenlerdir. Bunu da Mücahit, demiştir.

İkincisi: O şehidin çoğuludur, bunu da Dahhak ile Mukatil, demişlerdir.

اِعْلَمُوٓا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ

الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْاَمْوَالِ

وَالْاَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ

مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ

وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا مَتَاعُ
الْغُرُورِ ﴿٢٠﴾ سَابِقُوا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ
السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ اُعِدَّتْ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ ذٰلِكَ
فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢١﴾

20 – Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, aranızda övünme ve mallarda ve çocuklarda çokluk yarışıdır. (Bunlar) bitkisi çiftçilerin hoşuna giden bir yağmur gibidir. Sonra o bitki kurur, onu sararmış görürsün. Sonra da bir kırıntı olur. Ahirette (dünyayı tercih edenler için) çetin bir azap var ve (dünyayı tercih etmeyenler için) de Allah'tan bir bağış ve hoşnutluk vardır. Dünya hayatı ancak aldanma metaıdır.

21 – Rabbinizden bir mağfirete ve eni göğün ve yerin eni gibi geniş olan ve Allah'a ve peygamberlerine iman edenler için hazırlanan cennete koşuşun. İşte bu, Allah'ın lütfudur; onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

"Bilin ki dünya hayatı": Yani bu yurttaki hayat "ancak bir oyun ve bir eğlenceden ibarettir": Yani aldanmadır, tez zamanda elden çıkar. Bazı müfessirler burada kafirin dünyadaki haline işaret edilmiştir, demişlerdir; çünkü onun hayatı eğlence, oyun ve dünya zevki ile geçer. Akranlarına ve komşularına karşı övünür, mallarının ve evlatlarının çokluğu ile gururlanır. Meşru olmayan yerlerden mal toplar, Allah'ın velilerine karşı malı, hizmetçileri ve evlatlarıyla böbürlenir; ömrünü bu şeylerle tüketir, ahiret ameline iltifat etmez. Sonra bu hale bir misal verdi: "Bir yağmur gibi" dedi "a'cebel küffara" (çiftçilerin hoşuna gider): Küffar çiftçilerdir, onlara küffar denilmesi attığı tohumu örttüğü içindir. "Bitkisi" yani o yağmurdan biten şey demektir. "Sonra kurur; onu sapsarı kesilmiş görürsün" yeşerdikten ve suya kandıktan sonra. "Sonra da bir kırıntı olur" yani kırılır ve kuruduktan sonra ezilir. Bu misalin açıklaması, "innema meselül hayatid dünya" kavlinde *(Yunus: 24)* ve "vadrib lehüm meselel hayati dünya" *(Kehf: 45)* kavlinde geçmişti.

"Ahirette de şiddetli bir azap vardır": Yani Allah'ın düşmanlarına "ve Allah'tan bir bağışlanma ve bir hoşnutluk vardır" dostlarına ve kendisine itaat edenlere. Bundan sonrası da Al-i İmran: 185'de geçmiştir. "Bu Allah'ın lütfudur": Burada da hiç kimsenin Allah'ın lütfu olmadan cennete giremeyeceğini beyan etmiştir.

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ
مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾ لِكَيْلَا
تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ
كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٢٣﴾ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ
بِالْبُخْلِ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٤﴾

22 – Yerde ve nefislerinizde başınıza gelen herhangi bir musibet, mutlaka onu yaratmamızdan önce bir kitaptadır. Şüphesiz bu, Allah'a pek kolaydır.

23 – (Allah bunu haber verdi) ki kaçırdığınıza üzülmeyesiniz ve size verdiğine de sevinmeyesiniz. Allah her kendini beğeneni, çok övüneni sevmez.

24 – Onlar ki cimrilik ederler ve insanlara cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse, şüphesiz Allah, O zengindir, övgüye layıktır.

"Yerde başınıza gelen herhangi bir musibet": Musibet; yağmur kıtlığı, ürün azlığı ve meyve eksikliğidir. "Nefislerinizde" bunlar da hastalık ve çocuk kaybıdır. "Mutlaka bir kitaptadır": O da Levh-i Mahfuz'dur. "Onu yaratmamızdan önce" yani nefisleri yaratmamızdan önce demektir. "Şüphesiz bu, Allah'a pek kolaydır": Çok olmalarına rağmen bunları yapmak aziz ve celil olan Allah'a karşı basittir. "Üzülmemeniz içn kaçırdığınız" dünyalığa "ve size verdiğine sevinmemeniz için" Ebu Amr, Yezidi rivayeti hariç, kısa hemze ile, size gelen dünyalık manasında (etaküm) okumuştur. Diğerleri ise medli hemze ile, size verdiği manasında "âtaküm" okumuşlardır. Burada Allah Teala şunu bildirmiştir ki kim takdirinde olanın başına geleceğini bilirse, üzüntüsü ve sevinmesi az olur. Kuteybe bin Sin Said şöyle rivayet etmiştir: Bir Arap kabilesine gittim, geniş bir meydanlıkta sayısız ölü develer gördüm, bir ihtiyar kadına, "bu develer kimindi?" dedim; bir tepenin başında yün eğiren bir ihtiyarı gösterdi; ben de ona: "Ey ihtiyar, bu develer senin miydi?" dedim. O da: Benim adıma idi, dedi. Ben de: "Onlara ne oldu?" dedim, o da: Sahibi geri aldı, dedi. Bu hususta bir şey (şiir) söyledin mi, dedim. O da: Evet şöyle bir şiir söyledim, dedi:

Hayır, kendisine taptığım Allah'a yemin ederim ki,
Kişi ağır kayıplarla keder arasındadır.

Develerimin canlı olması beni sevindirmedi,
Rabbimin takdir ettiği şey mutlaka olacaktır.

Bundan sonrasını da Nisa: 37'de zikretmiştik. Orada cimrilik hakkında denenler burada "kim yüz çevirirse" cümlesine kadar ifade edilmiştir. Yüz çevirme de imandan geri durmaktar. "Şüphesiz Allah zengindir" kullarına ihtiyacı yoktur, "övgüye layıktır": Dostları tarafından övülmeye. Bu iki ismin manası da Bakara: 267'de geçmiştir. Nafi ile İbn Amir "hüve"siz "feinnallahel ğaniyyül hamid" okumuşlardır. Medine ve Şam halklarının Mushaflarında da böyledir.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ
وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ
بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ
بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾

25 – Andolsun, gerçekten peygamberlerimizi kesin delillerle gönderdik ve onlarla beraber kitabı ve teraziyi indirdik ki insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye. Demiri de indirdik; onda çetin bir sertlik ve insanlar için faydalar vardır. Ve Allah gıyapta kendine ve peygamberine kim yardım ediyor bilsin diye. Şüphesiz Allah pek güçlüdür, mutlak galiptir.

"Gerçekten peygamberlerimizi kesin delillerle gönderdik": Yani ayetlerle burhanlarla demektir. "Onlarla beraber kitabı indirdik" şeriatleri ve hükümleri açıklayarak. "Terazi"den kastedilen şey hususunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O adalettir, bunu da İbn Abbas ile Katade, demişlerdir.

İkincisi: O tartı aletidir, bunu da İbn Zeyd ile Mukatil, demişlerdir. Birinci görüşe göre, mana şöyle olur: Adaleti emrettik. İkinci görüşe göre de şöyle olur: Teraziyi koyduk, yani onu emrettik ki "insanlar adaleti ayakta tutsun" yani adaletten ayrılmasınlar.

"Demiri de indirdik": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Allah Teala Adem'le beraber cennetten örs, çekiç ve maşa indirdi. Bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Mana, onu var ettik ve yarattık, demektir, tıpkı "sizin için sekiz sınıf hayvan indirdi" *(Zümer: 6)* ayetinde olduğu gibi.

"Onda çetin bir sertlik vardır": Zeccac şöyle demiştir: Çünkü onunla korunulur ve onunla savaşılır. "insanlar için faydalar vardır" alet ve edavat yapmada, kap kacak hazırlamada.

"Veliyalemallahu" bu "liyekumennasu" kavline matuftur, mana da şöyledir: Ta ki insanlar adaletle muamele etsinler ve Allah da bilsin "kendisine yardım edeni" yolunda savaşmakla dinine yardım etmekle. Çünkü O indirdiği kitapta bunu emretmiştir. "Allah bilsin" kavlinin manası da birkaç yerde geçmiştir. "Gıyabında" sözü de: Allah'ı ve ahiret hükümlerini görmediği halde, demektir. Ancak çabalayan ve görmediği halde Allah'a itaat eden sevap kazanır.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا
وَإِبْرٰهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ
وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلٰى اٰثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا
بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ
اتَّبَعُوهُ رَاْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا
عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا
فَاٰتَيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْهُمْ اَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٧﴾

26 – Andolsun, gerçekten Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik ve soylarına peygamberlik ve kitap verdik. Onlardan kimi doğru yoldadır. Onlardan çoğu da fasıklardır.

27 – Sonra da arkalarından peygamberlerimizi gönderdik. Arkasından da Meryem oğlu İsa'yı gönderdik ve ona İncil'i verdik. Ona tabi olanların kalplerine bir şefkat ve bir rahmet koyduk. Ruhbanlığı ise onu kendileri icat ettiler. Onu üzerlerine biz yazmadık, ancak Allah'ın rızasını aramak için. Ona da hakkı ile riayet edemediler. Onlardan iman edenlere mükafatlarını verdik. Onlardan çoğu da fasıklardır.

Ve soylarına peygamberlik ve kitap verdik": Yani kitaplar demektir. "Onlardan" yani soylarından "doğru yolda olanlar vardır, onlardan çoğu da fasıklardır": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Kafirlerdir, bunu da İbn Abbas, demiştir. *İkincisi:* Asilerdir, bunu da Mukatil, demiştir.

"Sonra da arkalarından gönderdik": Yani Nuh, İbrahim ve zürriyetlerinin ardından demektir. "İsa'yı" İsrail oğullarının son peygamberi idi. "Ona tabi olanların kalplerine koyduk": Yani onun dinine tabi olan Havarilerle diğerlerinin kalplerine demektir "bir şefkat". Bunun izahı da Nur: 2'de geçmiştir ki: Birbirlerini severler demektir. Nitekim Allah Teala Peygamberimiz aleyhissalatu vesselam'ın ashabını da "kendi aralarında merhametlidirler" *(Feth: 29)* diye nitelemiştir.

"Rahbaniyyeten ibtedauha" bu daha önce geçene matuf değildir, ancak arkasından gelen kısmın da gösterdiği gizli bir fiille mansuptur. Takdiri de şöyledir: Vebtedeu rahbaniyyeten ibtedauha: Yani onu kendiliklerinden yaptılar, demektir ki o da ibadette aşırılıkları; kendilerini yemeden, içmeden, giymeden ve evlenmeden men edip dağlarda ibadete çekilmeleridir. "Onu biz onlara yazmadık" yani onu kendilerine biz farz kılmadık. "Ancak Allahın rızasını aramak için": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O, "onu kendileri icat ettiler" kavline bağlıdır, takdiri de şöyledir: Onu biz farz etmedik, ancak kendileri Allah'ın rızasını aramak için uydurdular. Bunu da Ali bin İsa, Rummani de Katade'den ve Zeyd bin Eslem, demişlerdir.

İkincisi: O "onu biz yazmadık" kavline racidir, bu durumda kelamın manasında da iki görüş vardır: *Birincisi:* Onu dine girmelerinden sonra biz sadece Allah rızasını aramaları için yazdık. Hasen de şöyle demiştir: Onu nafile olarak uydurdular, sonra da Allah onlara farz etti. Zeccac da şöyle demiştir: Onu nafile olarak zorunlu hale getirince, tamamlamaları lazım geldi. Nitekim bir insan kendisine farz olmayan bir orucu lazım kılarsa, onu tamamlaması gerekir. Kadı Ebu Ya'la şöyle demiştir: İcat etme bazen adak yapma ve kendine lazım kılmakla olur. Bazen de o şeye girmekle olur. Ayetin genel hükmü ikisini de içine almaktadır. Bundan şu sonuç çıkmıştır ki, bir kimse söz veya fiil halinde bir ibadeti kendine lazım kılarsa, ona riayet edip tamamlaması gerekir. *İkincisi:* Mana şöyledir: Biz onlara ancak aziz ve celil olan Allah'ı razı edecek şeyi emrettik, başkasını değil. Bunu da İbn Kuteybe, demiştir.

"Ona da hakkı ile riayet etmediler": İşaret edilen kimseler hakkında da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar ruhbanlığı icat edenlerdir, bunu da cumhur, demiştir. Sonra bu kelamın manasında da üç görüş vardır: *Birincisi:* Dinlerini değiştirdikleri ve bozdukları için ona riayet etmediler, bunu da Atıyye el-Avfi, demiştir. *İkincisi:* Kendilerine lazım kıldıkları şeyde

kusur ettikleri için. *Üçüncüsü:* Sonradan gönderilen Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'i inkar ettikleri için. Bu iki görüşü Zeccac zikretmiştir.

İkincisi: Onlar ruhbanlığı icat edenlerin arkalarına düşenlerdir ki ilklerinin yoluna gitmemekle ona riayet etmediler. Bu manayı Said bin Cübeyr, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

"Onlardan iman edenlere mükafatlarını verdik": Bunlarda üç görüş vardır:

Birincisi: Onlar Muhammed'e iman edenlerdir. "Onlardan çokları da fasıklardır" onlar da ona iman etmeyenlerdir.

İkincisi: İman edenler, İsa'ya iman edenlerdir, fasıklar da müşriklerdir.

Üçüncüsü: İman edenler, ruhbanlığı uyduranlardır, fasıklar da onlara yanlış şekilde uyanlardır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ
كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ
وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٨﴾ لِئَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَلَّا
يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ
يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

28 – Ey o iman edenler, Allah'tan korkun ve Peygamberine iman edin ki, size rahmetinden iki pay versin, size onunla yürüyeceğiniz bir nur versin ve sizi bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

29 – Ehl-i kitap Allah'ın lütfundan hiçbir şeye güçlerinin yetmeyeceğini ve lütfun Allah'ın elinde olduğunu; onu dilediğine vereceğini bilsinler. Allah büyük lütuf sahibidir.

"Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve Peygamberine iman edin": Müfessirlerin büyük çoğunluğu bunun Yahudi ve Hıristiyanlara hitap olduğu görüşündeler, mana da şöyledir: Ey Musa'ya ve İsa'ya iman edenler, Allah'tan korkun ve O'nun Resul'ü Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'e iman edin. "Size iki pay versin" yani ki hisse ve iki nasip versin "rahmetinden". Zeccac şöyle demiştir: Kifl: Bineğin üze-

rindekini düşmekten koruyan örtüye denir, mana da şöyledir: Size iki pay versin de sizi günahların tehlikesinden muhafaza etsin. Biz de "kifl"in manasını Nisa: 85'te açıklamıştık. İki paydan ne murat edildiğinde de iki görüş vardır:

Birincisi: Biri geçmiş peygamberlere imanlarından dolayı, diğeri de Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'e imanları içindir. Bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Biri dünya sevabıdır, ötekisi de ahiret mükafatıdır, bunu da İbn Zeyd, demiştir.

"Sizin için bir nur kılsın": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Kur'an'dır, bunu da Said bin Cübeyr, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. *İkincisi:* Sırat üzerinde önünüzü aydınlatacak olan nurdur, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. *Üçüncüsü:* Hidayettir, bunu da Mücahit, demiştir. *Dördüncüsü:* İmandır, bunu da İbn Saib, demiştir.

"Liella ya'leme": "La" zaittir, Ferra şöyle demiştir: Araplar başında veya sonunda inkar bulunan kelamın başına dolgu maddesi olarak "la" getirir; bu da sonunda inkar bulunan bir kelamdır. Mana da: Ehl-i kitabın bilmesi için" demektir. "Ellayakdirune" güçlerinin yetmediğini "Allah'ın lütfundan hiçbir şeye" mana şöyledir: O, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'e iman edenlere iki mükafat verdi ki iman etmeyenlere Allah'ın lütfundan ne bir mükafat ne de bir nasip olmadığını bilsinler. "Gerçekten lütfun Allah'ın elinde olduğunu, onu dilediğine vereceğini bilsinler" onu da mü'minlere verdi. Bu iki ayette cumhurun görüşünün özeti budur. Bazıları da şuna kail olmuşlardır: Ehl-i kitaptan Müslüman olanlar hakkında "ondan önce kendilerine kitap verdiklerimiz ona iman ederler... onlara mükafatları iki kat verilir" *(Kasas: 52 - 54)* ayetleri inince, mükafatlarının fazla olmasıyla Müslümanlara karşı övündüler, bu da Müslümanlara zor geldi; bunun üzerine de bu iki ayet indi. Bu manayı Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Mukatil de böyle demiştir. Buna göre hitap Müslümanlaradır, mana da şöyle olur: Size iki mükafat verdi ki kitap ehli Allah'ın size özel olarak verdiği ve sizi bütün mahlukata üstün kıldığı lütuftan hiçbir şeye güçlerinin yetmediğini bilsinler. Katade de şöyle demiştir: "Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve Resul'üne iman edin..." ayeti inince, ehl-i kitaplar müslümanları kıskandılar; bunun üzerine de Allah Teala: "Ehl-i kitap bilsinler ki..." ayetini indirdi.

58-MÜCADELE SURESİ

Medine'de inmiştir. 22 ayettir.

O; İbn Abbas, Hasen, Mücahit, İkrime ve cumhura göre Medeni'dir. Ata'dan onun: İlk on ayetinin Medeni, kalanının ise Mekki olduğunu söylediği rivayet edilmiştir. İbn Saib'ten de, onun: "Ma yekunu min necva selasetin" ayeti dışında Medeni olduğu da rivayet edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ
يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿١﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Gerçekten Allah kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikayette bulunan kadının sözünü duydu. Allah karşılıklı konuşmanızı işitiyor, Çünkü Allah hakkıyla işiten, her şeyi görendir.

"Gerçekten Allah kocası hakkında seninle mücadele eden kadının sözünü duydu": İniş sebebi şöyledir: Hazreti Aişe'den şöyle dediği ri-

vayet edilmiştir: Bütün sesleri en ince teferruatına kadar işiten Allah pek yücedir, mücadele eden kadın geldi; Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile konuştu; ben de evin bir köşesinde idim, onun konuşmasını işitiyordum; bir kısmını anlamıyordum. O ise kocasından şikayet ediyor ve: Ya Resulallah, kocam gençliğimi bitirdi, ben ona karnımı döşek yaptım; yaşım ilerleyip de çocuktan kesilince, bana zıhar yaptı. Allah'ım onu sana şikayet ediyorum, diyordu. Henüz evden ayrılmamıştı ki Cebrail bu ayetleri indirdi.[1]

Tefsiri: "Kad semiallahu" Zeccac şöyle demiştir: Mahreçleri yakın olduğu için dal'ı sin'e idgam etmek güzeldir; çünkü ikisi de dilin ucundan çıkan harflerdendir. Dal'ı ızhar ile okumak da caizdir; çünkü her ne kadar mahreci sinin mahrecine yakın ise de onun çıkış yeri ayrıdır. Dalın çıktığı yerden tı ile te çıkar. Bu üç harf aynı yerden çıkar; sin, ze ve sad da başka bir yerden çıkar. Bunlara safir (ıslık) harfleri denir. Mücadele eden kadının ismi hakkında da dört görüş vardır:

Birincisi: Havle bint Saleb'dir, bunu da Mücahit, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; İkrime, Katade ve Kurazi de böyle demişlerdir.

İkincisi: Havle bint Huveylid'dir, bunu da İkrime, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: Havle bint Samit'tir, bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Dördüncüsü: Havle bint Delic'tir, bunu da Ebu'l – Aliye, demiştir. Kocasının ismi de: Evs bin Samit'tir, ikisi de ensardan idiler.

İbn Abbas şöyle demiştir: Cahiliye döneminde bir erkek karısına Sen bana göre anamın sırtı gibisin, derdi, böylece karısı ona haram olurdu. İslam'da ilk zıhar yapan Evs'tir, sonra pişman oldu, karısına: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e git; ona sor, dedi. O da geldi; bunun üzerine bu ayetler indi.[2] Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile mücadelesi de şudur: Ona her seferinde: Sen kocana haram oldun dediği zaman: Allah'a yemin ederim ki boşamayı ağzına almadı, demesidir. O da: Bu hususta bana bir şey vahyedilmedi dedi. Kadın Allah'a şikayet etmeye başladı. Teşteki, teşku manasınadır. İştekeytü ma bi ve şekevtuhu (ona şikayet ettim) demektir. Kadın: Benim küçük çocuklarım var; eğer onları ona bırakırsam perişan olurlar; eğer yanıma alırsam aç kalırlar, dedi. Tehavur, karşılıklı konuşma (diyalog) de-

1 – Hakim, Müstedrek, 2/481. Sahihtir, demiş, Zehebi de ona katılmıştır; Beyhaki, es – Sünen el – Kübra, 7/382.
2 – Beyhaki, Sünen, 7/383.

mektir. Antere atını anlatırken şöyle demiştir:

Eğer karşılıklı konuşmanın ne olduğunu bilse idi dert yanardı,
Eğer konuşmanın ne olduğunu bilse idi, benimle konuşurdu.

الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنكُم مِّن نِّسَائِهِم
مَّا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنكَرًا
مِّنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٢﴾ وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ
مِن نِّسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِّن قَبْلِ أَن يَتَمَاسَّا ذَٰلِكُمْ
تُوعَظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٣﴾ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ
مُتَتَابِعَيْنِ مِن قَبْلِ أَن يَتَمَاسَّا فَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ
مِسْكِينًا ذَٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ
وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤﴾

2 – O kimseler ki kadınlarından zıhar yapıyorlar, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak onları doğuran kadınlardır. Gerçekten onlar hoşa gitmeyen ve yalan bir söz diyorlar. Şüphesiz Allah elbette çok affedici, çok bağışlayıcıdır.

3 – Kadınlarından zıhar edip de sonra dediklerine dönenler, temaslarından önce bir köle azat (ederler). İşte size verilen öğüt budur. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

4 – Artık kim bunu bulamazsa, temas etmelerinden önce arka arkaya iki ay oruç tutar. Kimin de buna gücü yetmezse, altmış fakiri doyurur. İşte bu, Allah'a ve Resul'üne iman etmeniz içindir. İşte bunlar Allah'ın hudutlarıdır. Kafirler için pek acıklı bir azap vardır.

"Ellezine yüzahirune minküm": İbn Kesir, Nafi ve Ebu Amr, ye'nin fethi, zının şeddesi ve fethi, henin de fethi ve elifsiz olarak "yazzahherune" okumuşlardır. Ebu Cafer, İbn Amir, Hamze ve Kisai de, yenin fethi, zının şeddesi ile elifle, heyi de şeddesiz okumuşlardır. Asım da, yenin zammesi, zı ve he şeddesiz, he de iki yerde de meksur olarak elifle, "yüzahirune" okumuştur. İbn Mes'ud, ye, te ve elifle "yetezaherune" okumuştur. Übey bin Ka'b, ye, te, ye de şeddesiz, he şeddeli, elif-

siz olarak "yetezahherune" okumuştur. Hasen, Katade ve Dahhak, ye ile zının fethi, şeddesiz, he de meksur ve şeddeli olarak, "yezahherune" okumuşlardır. Mana da şöyledir: Onlara: Siz kadınlar analarımızın sırtı gibisiniz, dersiniz. "mahünne ümmehatihim": Çoğunluk tenin kesri ile okumuştur. Mufaddal da Asım'dan ref'ini rivayet etmiştir, mana da şöyledir: Mellavati tücalne kelümmehati biümmehatihim (anneleri gibi kılınan kadınlar onların anneleri değildir). Ferra da şöyle demiştir: Burada "ümmehatihim"in mansup olması, benin atılması iledir. Bu da Abdullah bin Mesud'un kıraatidir ki o, "mahünne biümmehatihim" okumuştur. "Mahaza beşerün" *(Yusuf: 31)* de böyledir, mana da: Mahaza bibeşerin, demektir. Be atılınca etkisi yerinde kalmıştır, o da nasbtır. Bu Hicaz halkının konuşmasına göredir. Necid halkı ise be'yi attıkları zaman merfu okur ve "mahünne ümmehatühüm" ve "mahaza beşerün" derler. Bir Arap bana şöyle bir şiir okudu:

Hüseyl'in bineği yaz sonunda iridir,
Amr'ın devesinin de semeri üzerinden indirilmez.

Hüseyl, kendisinin kavminin bir kolu olduğunu zannediyor.
Ey Hüseyl, sen ne kolsun, ne de köksün.

"Gerçekten onlar" yani zıhar yapanlar "elbette kötü bir söz söylüyorlar": Eşlerini annelerine benzetmekle, hâlbuki anneleri ebediyen haramdır; eşleri ise öyle değildir. "Ve yalan" bir söz söylüyorlar. "Şüphesiz Allah elbette çok affedici, çok bağışlayıcıdır" zira size bunun kefaretini meşru kılmıştır.

"Sümme yeudune lima kalu": "Lima"daki lam "ila" manasınadır, mana da şöyledir: Sonra kendi nefislerine haram ettikleri zevceleriyle teması yeniden temasa azmetmekle helal etmeye dönerlerse. Ferra da, ayetin manası şöyledir, demiştir: Dediklerinden ve dedikleri şeyi bozmaya dönerlerse. Said bin Cübeyr de, mana şöyledir demiştir: Kendi nefislerine haram ettikleri cimaa yeniden dönmek isterlerse. Hasen, Tavus ve Zühri: Avd cimadır demişlerdir ki bu da bizim dediğimiz aynı manayadır. Şafii de şöyle demiştir: O zıhardan sonra boşaması mümkün iken boşamayıp da tutmasıdır. Eğer böyle bir şey olursa, kefaret vermesi kesinleşir. Çünkü o, zıharla kadının haram olmasını kastetmiştir. Eğer bunun arkasından talak verirse, başladığı şeye dönmüş olur. Eğer talakı telaffuz etmezse, başladığı şeye pişman olmuş olur ki bu da eski haline dönmektir; o zaman da kefaret vacip olur Davud da şöyle demiştir: O, kelimeyi ikinci kez tekrar etmektir, çünkü "dönerler" sözünün manası, lafzı tekrar etmeyi gösterir. Zeccac da şöyle demiştir: Bu, dili bilmeyenin görüşüdür. Ebu Ali el – Farisi de

şöyle demiştir: Bunda onların iddia ettikleri gibi bir şey yoktur; çünkü dönmek daha önce yapmadığı şey için de olur. Ahirete mead denilmiştir; hâlbuki kimse önceden orada değildi. Şair Hüzeli de şöyle demiştir:

Delikanlı sanki orta yaşlı birine döndü, dedikleri,
Hak dışı bir şey değildi, böylece kınayan kadınlar da rahat etti.

Biz de bunu "işler Allah'a döndürülür" *(Bakara: 210)* ayetinde şerh etmiştik. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Kim zıhar ikinci kez telaffuz edilmeden gerçekleşmez sanırsa, bu hiçbir şey değildir. Çünkü insanlar zıharın bir lafızla gerçekleşeceğine icma etmişlerdir. Ayetin tevili şöyledir: Cahiliye halkı zıharla boşarlardı, Allah Teala da İslam'da zıharın hükmünü onlardaki hükmünden çıkardı ve "karılarına zıhar yapanlar" ayetini indirdi ki cahiliyeye dönmeyi murat etti. "Sonra da dönerler" dedi ki, İslam'da dönerler, yani dedikleri bu söze dönerler, demektir. "Bir köle azat etmektir": Müfessirler şöyle demişlerdir: Onların bunu yapmaları yahut bir köle azat etmeleri gerekir. Kadının imanlı olması şart mıdır? İmam Ahmet'ten bu hususta iki görüş vardır.

"Temas etmelerinden önce": Bu da cimadan kinayedir. Ulema zıhar yapanın ellemek veya öpmekle istifade etmesi caiz midir, diye ihtilaf etmişlerdir. İmam Ahmet'ten bu hususta da iki görüş vardır.

Ebu'l – Hasen Ahfeş, ayetin takdiri şöyledir, demiştir: "Kadınlarına zıhar yapanlar, dedikleri şeyden dolayı bir köle azat ederler", sonra da kadınlarına dönerler.

Zıhar eden kefaret vermeden önce cima ederse, günahkar olur, kefaret de kesinleşir. Ebu Hanife de: Zıhar da kefaret de düşer, demiştir. Alimler, üzerine vacip olan şeyi yapan kimse hakkında ihtilaf etmişlerdir: Hasen, Said bin Müseyyeb, Tavus, Mücahit, İbrahim ve İbn Sirin: Ona bir kefaret gerekir, demişlerdir. Zühri ile diğerleri de: İki kefaret gerekir, demişlerdir. Eğer: Sen bana bugün anamın sırtı gibisin, derse, günün geçmesiyle zıhar iptal olur. Bu bizim arkadaşlarımızın, Ebu Hanife, Sevri ve Şafii'nin görüşüdür. İbn Ebi Leyla, Malik ve Hasen bin Salih de: Sonsuza kadar zıhar yapmış olur, demişlerdir.

Cariyeye zıhar yapma hususunda da ihtilaf etmişlerdir: İbn Abbas: Cariyede zıhar yoktur, demiştir; Said bin Müseyyeb, Şa'bi, Nahai, Ebu Hanife ve Şafii de böyle demişlerdir. Said bin Cübeyr, Tavus, Ata, Evzai, Sevri ve Malik de: O zıhardır, demişlerdir. Ebu Talib, İmam Ahmed'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cariyesinden zıhar yapmış olmaz, ancak ona zıhar kefareti lazım gelir, nitekim kadın da kocasından zıhar yaparsa, zıhar yapmış olmaz, ona zıhar kefareti lazım gelir.

Birkaç kere zıhar yapan hakkında ihtilaf etmişlerdir: Ebu Hanife ile Şafii: Eğer ayrı ayrı meclislerde yaparsa, ona o kadar kefaret lazım gelir; eğer bir mecliste olursa, bir kefaret yeter, demişlerdir. Kadı Ebu Ya'la da şöyle demiştir: Bizim arkadaşlara göre ise, bir kefaret lazım gelir, ister bir mecliste olsun, ister ayrı ayrı meclislerde olsun, kefaret vermedikçe böyledir. Bu da Malik'in görüşüdür.

"İşte size verilen öğüt budur": Zeccac şöyle demiştir: Bu ağırlaştırma size verilen bir öğüttür, mana da şöyledir: Kefaretin ağırlığı zıharı bırakmanız sizin için bir öğüttür.

"Kim bulamazsa" yani bir köle bulamazsa, "iki ay oruç tutar": Yani iki ay oruç tutması gerekir. "Arka arkaya. Kimin de buna gücü yetmezse" yani oruç tutmaya "onun kefareti altmış fakiri doyurmaktır. Bu": Yani anlattığımız bu farz "Allah'a ve Resul'üne iman etmeniz içindir": Yani bunu Allah'ın emrettiğini tasdik etmeniz ve bunu Resul'ün de getirdiğini ikrar etmeniz içindir. "İşte bunlar Allah'ın hudutlarıdır" yani Allah'ın zıharda tarif ettiği kefaretlerdir. "Kafirler için pek acıklı bir azap vardır": İbn Abbas şöyle demiştir: Bunu inkar edip yalanlayanlar için.

إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ
وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُمْ
بِمَا عَمِلُوا أَحْصَاهُ اللَّهُ وَنَسُوهُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٦﴾
أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَىٰ ثَلَاثَةٍ
إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَىٰ مِنْ ذَٰلِكَ
وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ
إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧﴾

5 – O kimseler ki Allah'a ve Resul'üne muhalefet ediyorlar, kendilerinden öncekiler perişan edildiği gibi onlar da perişan edildiler. Gerçekten açık açık ayetler indirdik. Kafirler için aşağılayıcı bir azap vardır.

6 – O günde ki Allah onların hepsini diriltecek de onlara yaptıklarını soracaktır. Allah onu saydı (kaydetti), onlarsa onu unuttular. Allah her şeye hakkıyla şahittir.

7 – Görmedin mi, Allah göklerde ve yerde ne varsa, bilir. Üç kişinin fısıltısı olsa, mutlaka O, dördüncüleridir. Beş kişinin olsa, mutlaka O, altıncılarıdır. Bundan daha az ve daha çok da olsa, mutlaka O, nerede olsalar, onlarla beraberdir. Sonra da onlara yaptıklarını kıyamet gününde haber verir. Şüphesiz Allah her şeyi pekiyi bilendir.

"İnnellezine yuhaddunallaha ve resulehu" burada geçen muhaddenin manasını Tevbe: 63', "kübitü" kelimesinin manasını da Al – İmran'da "ev yekbitehüm" *(Al-i İmran: 127)* kavlinde zikretmiştik. İbn Abbas şöyle demiştir: Onlardan önce peygamberlerle savaşanlar perişan oldukları gibi onlar da Hendek savaşında yenilmekle perişan oldular.

"O günde ki Allah hepsini kaldıracak" yani kabirlerinden, "yaptıklarını onlara haber verecektir" emrine karşı gelmeleri ve farzlarını zayi etmeleri gibi günahlarını. "Allah onu saydı" yani aleyhlerine kaydetti, "onlarsa onu unuttular. Allah her şeye" gizli ve açık yaptıklarına "şahittir". "Görmedin mi?" Yani bilmedin mi, demektir.

"Ma yekunu min necva selasetin": Ebu Cafer, te ile "ma tekunu" okumuştur. İbn Kuteybe de, necva: Gizli konuşma, fısıltıdır, demiştir. Zeccac da şöyle demiştir: Üç kişinin bir halvete çekilip gizli bir şey konuşmalarıdır. "Mutlaka O, dördüncüleridir": Yani onu bilir. "Necva" necve'den türemedir ki yüksek yer demektir. Yakup ref' ile "vela ekseru" okumuştur. Dahhak da "mutlaka onlarladır": İlmi onlarladır, demiştir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَىٰ ثُمَّ
يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ
الرَّسُولِ وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ
فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا
فَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا
بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ

وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩﴾ إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ
لِيَحْزُنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْئًا إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ
وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾

8 – Fısıltı etmekten yasaklanıp da sonra yasaklandıkları şeye geri dönenleri ve günahla düşmanlıkla ve Peygambere isyanla fısıldaşanları görmedin mi? Sana geldikleri zaman seni Allah'ın selamlamadığı şeyle selamlarlar ve içlerinden: "Dediğimiz şeyle Allah bize azap etmeli değil miydi?" derler. Cehennem onlara yeter. Oraya girecekler. Orası ne kötü dönüş yeridir.

9 – Ey o iman eden kimseler, gizli konuştuğunuz zaman günahla düşmanlıkla ve Peygambere isyanla gizli konuşmayın; iyilikle ve takva ile gizli konuşun. Kendisine toplanacağınız Allah'tan korkun.

10 – Fısıltı ancak, iman edenleri üzmesi için şeytandandır. Allah'ın izni olmadan onlara hiçbir şeyle zarar vermez. Mü'minler ancak Allah'a tevekkül etsinler.

"Fısıltı etmekten yasaklananları görmedin mi?": İniş sebebinde iki görüş vardır:

Birincisi: Yahudiler ve münafıklar hakkında indi, şöyle ki onlar mü'minleri bırakıp kendi aralarında fiskos ederler, mü'minlere bakarak göz kırparlardı. Mü'minler de onların fiskos ettiklerini görünce: Mutlaka askeri birlikle çıkan akraba ve kardeşlerimizin öldürüldüğünü veya öldüğünü veyahut başlarına bir musibet geldiğini biliyorlardır, derler bu da onları üzerdi. Arkadaşları dönünceye kadar bu tereddüt içinde kalırlardı. Bu durum uzayıp da çoğalınca mü'minler Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e şikayet ettiler; o da onlara mü'minlerin yanında böyle gizli konuşmamalarını emretti. Onlarsa buna son vermediler. Bunun üzerine bu ayet indi. Bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Yahudiler hakkında indi, bunu da Mücahit, demiştir. Mukatil de şöyle demiştir: Yahudilerle Resulullah'ın arasında barış olmuştu, onlar bir Müslümanı tek başına gördükleri zaman kendi aralarında fiskos ederlerdi, o Müslüman da kendini öldürmeyi veya kendine bir kötülük yapmayı konuştuklarını zannederdi; korkusundan yolu terk ederdi. Bu Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e ulaştı, onları fiskostan men etti. Onlarsa vazgeçmediler, bunu tekrar yaptılar. Bunun üzerine bu ayet indi. İbn Saib de şöyle demiştir: Münafıklar

hakkında indi. Necva da: fiskos etmektir. "Sonra dönerler" yasaklandıkları fiskosa demektir. "Ve yetenacevne" Hamze, Zeyd rivayeti dışında Yakup ve Revh da "yeteneccevne" okumuşlardır, diğerleri ise elifle "veyetenacavne" okumuşlardır. "Günah ve düşmanlıkla fısıldaşmalarının" manasında da iki görüş vardır:

Birincisi: Müslümanları üzecek şeyle fısıldaşırlardı; bundan da doğal olarak günah ve düşmanlık meydana gelir; birbirlerine de Peygambere isyan etmeyi tavsiye ederlerdi.

İkincisi: Peygamberin yasağından sonra fiskos ederlerdi ki bu da günah, düşmanlık ve Peygambere isyan demektir.

"Sana geldikleri zaman seni Allah'ın selamlamadığı şeyle selamlarlar": Kimler hakkında indiğinde iki görüş belirterek ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: Yahudiler hakkında indi, Hazreti Aişe radıyallahu anha şöyle demiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e bazı Yahudiler geldiler: Essamu aleyke, ya Ebelkasım, (ölüm üzerine olsun) dediler. Ben de: Ölüm sizin üzerinize olsun ve Allah canınızı alsın, dedim. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de: Sakin ol, ya Aişe, şüphesiz Allah kaba konuşanı, kaba konuşmaya çalışanı sevmez, dedi. Ben de: "Ya Resulallah, dediklerini duymadın mı?" dedim. O da şöyle dedi: "Benim de nasıl karşılık verdiğimi görmedin mi? Ben de onlara: Sizin üzerinize olsun, dedim. Bunun üzerine bu ayet indi.[3] Zeccac da, sam: Ölümdür, demiştir.

İkincisi: Münafıklar hakkında indi, bunu da Atıyye, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Müfessirler şöyle demişlerdir: "Hayyevke"nin manası şöyledir: Seni Allah'ın selamlamadığı şekilde selamlarlar. Onlar: Samun aleyke, derlerdi. Yanından çıkınca da içlerinden veyahut birbirlerine: Eğer peygamber olsa idi ona dediğimiz bu söz dolayısıyla azap edilirdik, derlerdi.

"Ey o iman eden kimseler, gizli konuştuğunuz zaman": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Münafıklar hakkında indi, mana da şöyledir: "Ey o kendi iddialarına göre iman edenler. Bu da Ata ile Mukatil'in görüşleridir.

İkincisi: O mü'minler hakkındadır, mana da şöyledir: Bu, onları münafıklarla Yahudilerin yaptıkları şeylerden men ediyor. Bu da içlerinde Zeccac'ın da bulunduğu bir cemaatin görüşüdür.

---

3 - Müslim, Selam, hadis no, 10, 11, 13; Ahmed, Müsned, 6/37, 116, 134, 135, 199, 229.

"Tetenacev": Bir grup böyle elifle okumuşlardır, yalnız Yakup "felateteneccev" okumuştur. "İyilik" itaat, "takva" da isyan etmemektir. Ebu Süleyman Dımeşki de şöyle demiştir: "İyilik" doğruluk, "takva" da yalan söylememektir. Sonra da Yahudilerle münafıkların yaptıklarının şeytandan olduğunu zikredip "ancak fısıltı şeytandandır" dedi. Yani onun süslemesidir, mana da şöyledir: Bunu ancak o süslü gösterir. "İman edenleri üzmesi için": Biz de bu gizli konuşmadan mü'minleri üzen şeyleri az önce açıklamıştık. "Onlara hiçbir şeyle zarar veremez": Yani şeytan hiçbir şekilde onlara zarar veremez, "ancak Allah'ın izni ile zarar verir" yani dilemesiyle demektir. "Mü'minler ancak Allah'a tevekkül etsinler": Yani işlerini ona ısmarlasınlar.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا
قِيلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ
أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١﴾

11 – Ey o iman edenler, size: "Meclislerde genişleyin" denildiği zaman genişleyin ki, Allah da size genişlik versin. Size: "Kalkın" denildiği zaman, hemen kalkın. Allah içinizden iman edenleri yükseltir. Kendilerine ilim verilenleri ise derecelerle (yükseltir). Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

"İza kıyle leküm tefessehu filmecalisi": Asım çoğul olarak "filmecalisi" okumuştur. Zira her oturanın bir meclisi (oturduğu yeri) vardır, mana da şöyledir: İçinizden herkes yeni gelene yer versin. Müfessirler şöyle demişlerdir: Bu, birkaç mü'min hakkında inmiştir, onlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in meclisine koşarlardı; muhacirler ve İslam'a ilk girenler geldikleri zaman, mecliste yer bulamazlardı. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de kendinden bazı şeyleri almaları için fazilet sahibi kimselerin kendine yakın oturmalarını isterdi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem mescidin dar sofasında oturuyordu, Bedir gazilerinden birkaç kişi geldi, içlerinde de Sabit bin Kays bin Şemmas vardı; selam verdiler, kendilerine yer açılmasını beklediler; bazıları yer açtı, bazıları da öyle kaldılar. Bu da Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in hoşuna gitmedi: Ey fülan, kalk, ey fülan, sen de kalk, dedi. Ayakta duran önder kimselerin sayısınca adam kal-

dırdı. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem, kalkanların yüzlerinde hoşnutsuzluk gördü; münafıklar bu hususta konuşup, Allah'a yemin ederiz ki, adil davranmadı, dediler; işte ayet bunun üzerine indi. Katade de şöyle demiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in meclisinde yer kapmak için rekabet ederlerdi; biri geldiği zaman yerlerini esirgerlerdi. Allah da onlara birbirlerine yer vermelerini buyurdu. Müfessirler, şöyle demişlerdir: "Tefessehu"nun manası, genişleyin, demektir. Çünkü onlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in etrafında sıkışarak otururlardı; başkası onun yanında yer bulamazdı. Bütün insanlar ondan eşit nasip alsınlar diye onlara başkalarına da yer vermelerini ve Bedir gazileri ve diğer önemli kimselerin üstünlüklerini göstermelerini emretti.

Burada "meclis"ten ne murat edildiği hususunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O, savaş meclisidir ve harp siperleridir, bir adam savaş safına gelir, onlara: Yer verin, derdi; onlar da savaşa hırslarından dolayı bunu kabul etmezlerdi. Bu; İbn Abbas, Hasen, Ebu'l – Aliye ve Kurazi'nin görüşleridir.

İkincisi: O, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in meclisidir, bunu da Mücahit, demiştir. Katade de şöyle demiştir: Bu Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ile özellikle onun çevresinde oturanlara aittir.

Üçüncüsü: Bütün zikir meclisleridir, bu da yine Katade'den rivayet edilmiştir. Ali bin Ebu Talib, Ebu Rezin, Ebu Abdurrahman, Mücahit, Hasen, İkrime, Katade, İbn Ebi Able ve A'meş de "çoğul şeklinde elifle : "Tefessuhu filmecalisi" okumuşlardır.

"Yefsehillahu leküm": Allah da size cennette ve meclislerinde geniş yer versin, demektir. "Ve iza kıylenşuzu": Nafi, İbn Amir ve Hafs da Asım'dan, şin'in ref'i ile "ünşuzu fenşuzu" okumuşlardır. İbn Kesir, Ebu Amr, Hamze ve Kisai de, ikisinde de şin'in kesri ile okumuşlardır. "Ünşüzü"nun manası: Ayağa kalkın, demektir. İkisi de lügattir. Bu kalkmaktan ne murat edildiği hususunda da beş görüş vardır:

Birincisi: O, namaza kalkmaktır; bazı adamlar bunu ağırdan alırlardı; onlara: Namaz için çağrıldığı zaman kalkın, denildi. Bu da İkrime ile İbn Abbas'ın görüşüdür.

İkincisi: O, düşmanla savaşmak için kalkmaktır, bunu da Hasen, demiştir.

Üçüncüsü: O; savaş, iyiliği emir vb. gibi her türlü hayra kalkmaktır, bunu da Mücahit, demiştir.

Dördüncüsü: O, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in evinden çıkmaktır; çünkü onlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in evinde oturdukları zaman en son kalkan kendileri olmak için uzun otururlardı. Bu nedenle, kendilerine: Kalkın, denildiği zaman, kalkmaları emredildi. Bunu da İbn Zeyd, demiştir.

Beşincisi: Mana şöyledir: Kardeşleriniz için kalkın, davranın ve yer verin. Bunu da Salebi demiştir.

"Allah içinizden iman edenleri yükseltir": Yani onları imanları dolayısıyla imanda aynı derecede olmayanların üzerine çıkarır, demektir. "Kendilerine ilim verilenleri ise derecelerle yükseltir" alim olmayanların üzerine. Bu yükseltme dünyada mıdır yoksa ahirette midir? Bunda da iki düşünce vardır:

Birincisi: Bu, cennetteki derecelerin yükselmesini haber vermektedir. *İkincisi:* O dünyadaki yerlerinin yükselmesidir; o zaman dereceleri din ve ilimdeki faziletlerine paralel olarak yükselir. İbn Mes'ud şöyle derdi: Bu ayeti iyi anlayın ve sizi ilme teşvik etsin, çünkü Allah alim mü'mini alim olmayanın üzerine fazla derecelerle yükseltecektir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ
صَدَقَةً ذَٰلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
﴿١٢﴾ أَأَشْفَقْتُمْ أَن تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا
وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ
وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾

12 – Ey o iman eden kimseler, Peygamber'le gizli konuştuğunuz zaman, gizli konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Eğer bulamazsanız, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

13 – Gizli konuşmanızdan önce sadakalar takdim etmekten korktunuz mu? Madem ki yapmadınız, Allah da size tövbe bahşetti, öyleyse namazı dosdoğru kılın, zekatı verin ve Allah'a ve Resul'üne itaat edin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

"Peygamberle gizli konuştuğunuz zaman": İniş sebebinde iki görüş vardır:

Birincisi: İnsanlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e sordular, öyle ki onu zor duruma soktular, Allah da Peygamberine hafiflik vermek istedi; bunun üzerine bu ayet indi. Bunu İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Bu zenginler hakkında indi, çünkü onlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile gizli konuşurlardı, meclislerde fakirlere yer bırakmazlardı. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem bundan hoşlanmadı, bunun üzerine bu ayet indi. Fakir olanlar verecek bir şey bulamadılar, zenginler ise cimri davrandılar; bu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabına zor geldi, bunun üzerine bu müsaade indi. Bunu Mukatil bin Hayyan, demiş; Mukatil bin Süleyman da benzer görüş beyan etmiştir; ancak o şöyle demiştir: O zaman fakirler de Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile özel konuşma imkanı buldular. Zenginler içinde Ali bin Ebu Talip'ten başkası sadaka takdim etmedi.

Mücahit, Ali bin Ebu Talip'ten şöyle dediğini rivayet etmiştir: Allah'ın kitabında bir ayet vardır ki onunla benden önce amel eden olmadı, benden sonra da olmayacaktır; o da: Gizli konuşma ayetidir. Benim bir dinarım vardı, onu on dirheme bozdurdum; Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile her gizli konuşmak istediğimde bir dirhem sadaka verdim. Öteki "sadaka vermekten korktunuz mu...?" ayeti onu neshetti.

"Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir": Yani gizli konuşmadan önce sadaka vermeniz sizin için daha hayırlıdır, onda Allah'a itaat vardır ve günahlarınızı daha çok temizleyicidir. "Eğer bulamazsanız": Yani ey fakirler, bu imkanı bulamazsanız "şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir": Çünkü imkan bulamayanı affetmiştir.

"Korktunuz mu?": Yani sadaka vermekle fakirlikten mi korktunuz? "Allah size tövbe bahşetti": Yani sizden vazgeçti, sadakanın vacipliğini nesh etmekle hükmü hafifletti. Mukatil bin Hayyan şöyle demiştir: Bu, ancak on gün sürdü. Katade de: Ancak gündüz bir saat yürürlükte kaldı, demiştir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا
غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِم مَّا هُم مِّنكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿١٤﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿١٥﴾ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ

مُهِينٌ ﴿١٦﴾ لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا
أُولٰٓئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا
فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلٰى شَيْءٍ أَلَا إِنَّهُمْ
هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٨﴾ اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنْسٰيهُمْ ذِكْرَ
اللّٰهِ أُولٰٓئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٩﴾

14 – Allah'ın gazap ettiği bir kavmi dost edinenleri görmedin mi? Onlar; ne sizden ne de onlardandır. Onlar bilerek yalan üzerine yemin ederler.

15 – Allah onlar için çetin bir azap hazırladı. Gerçekten onların yaptıkları ne kötüdür!

16 – Yeminlerini kalkan edip (insanları) Allah'ın yolundan çevirdiler. Artık onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

17 – Ne malları ne de evlatları onlardan Allah'tan hiçbir şey savmaz. İşte onlar ateşin arkadaşlarıdır. Onlar orada ebedidirler.

18 – Hatırla o günü ki Allah onları toptan diriltecek; size yemin ettikleri gibi O'na da yemin edecekler. Kendilerinin bir şey üzerinde (bir şey) olduklarını sanıyorlar. Bilin ki gerçekten onlar, yalancıların ta kendileridir.

19 – Şeytan onlara hakim oldu da onlara Allah'ın zikrini unutturdu. İşte onlar şeytanın partisidir. Bilin ki şeytanın partisi, ziyan edenlerin ta kendisidir.

"Allah'ın gazap ettiği bir kavmi dost edinenleri görmedin mi?": Yahudileri dost edinen ve mü'minlerin sırlarını onlara aktaran münafıklar hakkında inmiştir. Süddi ile Mukatil şöyle demişlerdir: Ayet, münafık Abdullah bin Nebtel hakkında indi; o, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile oturur, konuştuğu şeyleri Yahudilere iletirdi. Bir gün yanına girdi, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ona: "Sen ve arkadaşların bana niçin sövüyorsunuz?" dedi. O da böyle bir şey yapmadığına Allah'a yemin etti. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de ona: "Yaptın" dedi. Onlar da, sövmediklerine dair Allah'a yemin ettiler. Allah da bunun üzerine bu ayetleri indirdi. Hakim Ebu Abdullah,

"Sahih"inde, İbn Abbas hadisi olarak şöyle rivayet etmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem odalarından birinin gölgesinde oturuyordu, yanında da bir bölük Müslüman vardı: "Size bir adam gelecek, size şeytan gözüyle bakacaktır. Geldiği zaman onunla konuşmayın" dedi. Gök gözlü bir adam geldi, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem onu çağırdı: "Sen ve filan ve filan bana niçin sövüyorsunuz?" dedi. Adam gidip onları çağırdı; Allah'a yemin ettiler, özür dilediler. Bunun üzerine Allah Teala. "Hatırla o günü ki Allah onları toptan diriltecek..." ayetini indirdi.[4]

Tefsir: Dost edinenler: Münafıklardır. Gazaba uğrayanlar da Yahudilerdir. "Onlar sizden değildir": Yani münafıklar Müslümanlardan da Yahudilerden de değildir, demektir. "Yalan yere yemin ederler": O da iniş sebebinde anlattığımız şeylerdir. Bazıları da şöyle demişlerdir:

Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e sövmediklerine ve Yahudileri dost edinmediklerine yemin ettiler. "Bilerek" yani kendilerinin yalancı olduklarını bilerek demektir. "Yeminlerini kalkan edindiler": Yani onu ölümden korunmak için bir engel edindiler.

İbn Kuteyb de, mana şöyledir, demiştir: Yalanın arkasına sığındılar; ceza görmelerini gerektirecek bir şey çıktıkça yalan yere yemin ettiler. "Allah'ın yolundan çevirdiler": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: İnsanları İslam dininden çevirdiler, bunu da Süddi, demiştir.

İkincisi: Öldürülmek ve mallarını almakla kendilerine karşı cihat yapılmasını men ettiler.

"O'na yemin edecekler": Mukatil ile Katade şöyle demişlerdir: Ahirette mü'min olduklarına yemin edecekler, tıpkı dünyada dostlarına yemin ettikleri gibi. "Kendilerini bir şey sanıyorlar" yalan yeminlerinden dolayı. "Bilin ki onlar, yalancıların ta kendileridir". Sözlerinde ve yeminlerinde.

"İstahveze aleyhimüş şeytan" Ebu Ubeyde: Şeytan onları mağlup ve alt etti, demiştir. Biz de bunu Nisa suresi "nestahviz aleyküm" kavlinde açıklamıştık (ayet: 141).

Bundan sonrası ise "onlar alçakların arasındalar" kavline kadar açıktır. Alçaklar da: Mağluplar demektir. Onlar için dünyada zillet, ahirette de rezalet vardır.

---

4 - Hakim, Müstedrek, 2/482. Sahihtir ve Müslim'in şartını haizdir, demiş; Zehebi de onu onaylamıştır.

إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ ﴿٢٠﴾
كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢١﴾
لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ
وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ
أُولَٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا
عَنْهُ أُولَٰئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

20 – Şüphesiz Allah'a ve Peygamberine muhalefet edenler, işte onlar alçakların arasındalar.

21 – Allah: "Elbette ben ve Peygamberim galip olacağız" diye yazdı. Şüphesiz Allah çok güçlüdür, mutlak galiptir.

22 – Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kavmi, Allah'a ve peygamberine muhalefet eden kimselere sevgi besler bulamazsın; ister ki babaları yahut oğulları yahut kardeşleri veyahut akrabaları olsunlar. İşte Allah onların kalplerine imanı yazdı ve onları kendinden bir ruh ile destekledi. Onları altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacak, orada ebedi kalıcılar olarak. Allah onlardan razı oldu, onlar da O'ndan razı oldular. İşte onlar Allah'ın partisi. Bilin ki şüphesiz Allah'ın partisi, onlar muratlarına erenlerdir.

"Allah yazdı": Yani hükmetti, demektir "leağlibenne ene ve rüsüliye" Nafi ile İbn Amir, ye'nin fethi ile bu şekilde okumuşlardır.

Müfessirler şöyle demişlerdir: Savaş emri ile gönderilen peygamberler sonunda kazanmışlardır. Savaşla gönderilmeyenler de delille galip gelmişlerdir. "Şüphesiz Allah çok güçlüdür, mutlak galiptir": Kendi partisini hor olmaktan koruyacaktır.

"Latecidü kavmen...": Ayetin kimler hakkında indiğinde dört görüş halinde ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: O, Ebu Ubeyde bin el – Cerrah hakkında indi, çünkü o, Uhut savaşında babasını öldürmüştü; Ebu Bekir hakkında da indi, çünkü o da Bedir savaşında oğlunu düelloya davet etmiş: Ya

Resulullah, bırak beni, öncü bölükte olayım, demişti. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de: Ey Ebu Bekir, sana çok ihtiyacımız var, demişti. Aynı zamanda Mus'ab bin Umeyr hakkında indi; çünkü o da kardeşi Ubeyd bin Hamne'yi Uhut savaşında öldürmüştü. Amr da kardeşi As bin Hişam'ı Bedir savaşında öldürmüştü. Ali ile Hamza hakkında da indi; çünkü o ikisi de Uhut savaşında Utbe ile Şeybe'yi öldürmüşlerdi. Bunu da İbn Mes'ud, demiştir.

İkincisi: Ebu Bekr es – Sıddik hakkında indi; şöyle ki babası Ebu Kuhafe, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e sövdü; Ebu Bekir de ona bir tokat vurup yere düşürdü, sonra da bunu Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e anlattı. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de: "Bunu yaptın mı?" dedi. O da: Evet, deyince, Efendimiz: Bir daha öyle bir şey yapma, dedi. Ebu Bekir de: Vallahi, eğer yanımda kılıç olsa idi onu kesinlikle öldürürdüm, dedi. Bunun üzerine bu ayet indi.

Üçüncüsü: Abdullah bin Übey hakkında indi; o, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in yanında oturuyordu; Resulullah su içti, Abdullah da: Ya Resulallah, artığını ver, dedi. O da: "Ne yapacaksın?" dedi. O da: Babama içireceğim, belki Allah onun kalbini temizler, dedi. O da verdi, Abdullah da suyu babasına getirdi. "Bu nedir?" dedi. O da: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in artığıdır, belki Allah kalbini temizler, dedi. O da: Annenin sidiğini getirseydin, dedi. O da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e döndü: Ya Resulallah, izin ver, babamı öldüreyim, dedi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de: Ona nazik davran ve ona iyilik et, dedi. Bunun üzerine bu ayet indi. Bunu da Süddi, demiştir.

Dördüncüsü: O, Hatıb bin Ebi Beltea hakkında indi, o da Mekkelilere Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in üzerlerine yürümek istediğini yazdı. Bunu da Mukatil demiş; Ferra ile Zeccac da bunu tercih etmişlerdir.

Bu ayet şunu açıkça ortaya koymuştur ki kafirlerle dostluk kurmak, imanın sıhhatine zararlıdır ve mü'min bir kimse babası yahut oğlu veyahut aşireti de olsa bir kafirle dostluk kuramaz.

"İşte onlar": Yani Allah ve Resul'üne muhalefet edenle dostluk kurmayanlar, "ketebe fi kulubihimül imane (Allah kalplerine imanı yazmıştır): Mufaddal Asım'dan rivayet ederek onun kâfın ve "el – imanu"daki nunun da ref'i ile okuduğunu rivayet etmiştir. Yazma hususunda da beş görüş vardır:

Birincisi: İmanı kalplerine yerleştirdi, bunu da Rebi bin Enes, demiştir.

İkincisi: Kalplerinde imanı kıldı, bunu da Mukatil, demiştir.

Üçüncüsü: Kalplerinde iman olduğunu Levh-i Mahfuz'a yazdı. Bunu da Maverdi nakletmiştir.

Dördüncüsü: İmanlarına hükmetti. Kalplerin zikredilmesi, imanın yeri olmasındandır. Bunu da Salebi zikretmiştir.

Beşincisi: Kalplerinde imanı topladı, o da kemale erdi. Bunu da Vahidi, demiştir.

"Onları destekledi": Yani takviye etti, "kendinden bir ruh ile", burada ruhtan ne murat edildiği hakkında da beş görüş vardır:

Birincisi: O zaferdir, bunu da İbn Abbas ile Hasen, demişlerdir. Bu zafere ruh denilmesi, durumlarını canlandırmasındandır.

İkincisi: İmandır, bunu da Süddi, demiştir.

Üçüncüsü: Kur'an'dır, bunu da Rebi, demiştir.

Dördüncüsü: Rahmettir, bunu da Mukatil, demiştir.

Beşincisi: Cebrail aleyhisselam'dır, Allah onları Bedir savaşında onunla takviye etti. Bunu da Maverdi zikretmiştir.

"Allah'ın partisi"ne gelince, Zeccac şöyle demiştir: Onlar Allah'ın beğenip seçtiği topluluğa dahil olanlardır. "Elâ" kelimesi uyarmak ve kıssayı tekit etmek içindir.

59-HAŞR SURESİ

Medine'de inmiştir. 24 ayettir.

Tamamı icma ile Medeni'dir.

Müfessirler tamamının Nadiyr oğulları hakkında indiğini söylemişlerdir. İbn Abbas bu sureye "Nadiyr oğulları suresi" derdi. Kıssaları şöyledir:

Tefsir ve siyer alimleri şöyle anlatmışlardır: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem Kuba mescidine çıktı, yanında da birkaç ashabı vardı. Orada namaz kıldı, sonra Nadiyr oğullarına gitti, bir diyet hususunda kendisine yardım etmelerini istedi. Aman verdiği iki adam öldürülmüştü, onları da Amr bin Ümeyye ed – Damri bilmeden öldürmüştü. Onlar da: Peki, dediler ve ona ihanet etmek istediler. Amr bin Cahhaş: Ben damın başına çıkar, onun üzerine bir kaya parçası atarım, dedi. Sellam bin Mişkem de: Yapmayın, aklınızdan geçen ona haber verilir, dedi. Haber Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e ulaştı, o da hızlıca kalktı, Medine'ye yöneldi. Ashabı da arkasına düştüler: "Niçin kalktığını bilemedik?" dediler. O da: Yahudiler bana ihanet etmek istediler, bunu bana Allah bildirdi, ben de kalktım, dedi. Onlara Muhammed bin Mesleme'yi gönderdi: Benim memleketimden çıkın, benimle beraber oturmayın, mademki bana bunu yapmak istediniz, çıkın, size on gün süre verdim. Ondan sonra kim görülürse boynunu vururum, dedi. Onlar da hazırlanmak için birkaç gün kaldılar. Abdullah bin Übey onlara: Çıkmayın, yanımda kavmimden ve başkalarından iki bin adam

vardır, Kurayza da size imdat eder, zaten Gatafanlılar da müttefikinizdir, diye haber gönderdi. Huyey bin Ahtab, İbn Übey'in dediklerine kandı; Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e: Biz çıkmıyoruz, elinden geleni yap, dediler. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem tekbir getirdi, tekbirini duyan Müslümanlar da tekbir getirdiler. Kendisi: Yahudiler savaş açtı, dedi. Sonra ashabıyla birlikte üzerlerine yürüdü. Onu görünce ok ve taşlar alarak kalelerine çekildiler. Kurayzalılar onlara yardıma gelmedi, İbn Übey ile müttefikleri Gatafanlılar da onları yalnız bıraktılar. Başkanları Ka'b bin Eşref idi, Mekke'ye gitmiş, Resulullah'a karşı müşriklerle antlaşma yapmıştı. Allah bunu Resul'üne haber verdi o da Muhammed bin Mesleme'yi gizlice ona gönderdi; o da onu öldürdü. Resulullah onları kuşattı, hurma ağaçlarını kesti: Onlar da: Ülkenden çıkıyoruz, dediler, böylece onları Medine'den sürdü. Bazıları Şam'a, bazıları da Hayber'e gittiler. Resulullah onların silahlarını ve mallarını aldı; elli zırh, elli miğfer ve üç yüz kırk kılıç buldu.

Tefsirine gelince: Bu surenin girişini Hadid: 1'de zikretmiştik.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿١﴾ هُوَ الَّذ۪ٓي اَخْرَجَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَاَتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ ف۪ي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِاَيْد۪يهِمْ وَاَيْدِي الْمُؤْمِن۪ينَ فَاعْتَبِرُوا يَٓا اُو۬لِي الْاَبْصَارِ ﴿٢﴾ وَلَوْلَٓا اَنْ كَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَٓاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ﴿٣﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَٓاقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَٓاقِّ اللّٰهَ فَاِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٤﴾ مَا قَطَعْتُمْ مِنْ ل۪ينَةٍ اَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَٓائِمَةً عَلٰٓى اُصُولِهَا فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِق۪ينَ ﴿٥﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah'ı tesbih etti. O, mutlak galip, hikmet sahibidir.

2 – O ki, kitap ehlinden kafirleri, ilk sürgün için yurtlarından çıkardı. Çıkacaklarını zannetmediniz. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağını zannettiler. Allah onlara hesap etmedikleri yerden geldi ve kalplerine korku saldı. Evlerini kendi elleri ve mü'minlerin elleriyle harap ediyorlar. Ey basiret sahipleri, ibret alın.

3 – Eğer Allah onların üzerine sürgünü yazmasa idi, mutlaka onlara dünyada azap ederdi. Onlar için ahirette ateş azabı vardır.

4 – Sebebi şudur; çünkü onlar Allah'a ve Peygamberine karşı geldiler. Kim Allah'a karşı gelirse, şüphesiz Allah azabı çetin olandır.

5 – Hurma ağacından ne kestiniz yahut kökleri üzerine dikili bıraktınızsa, (hepsi) Allah'ın izni iledir. (Bir de bu), fasıkları perişan etmesi içindir.

"O ki, kitap ehlinden kafirleri çıkardı": Yani Nadiyr oğulları Yahudilerini, "yurtlarından" yani evlerinden "ilk sürgün için": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Onlar sürülüp yurtlarından ilk çıkarılan kimselerdir, bunu da İbn Abbas, demiştir. İbn Saib de şöyle demiştir: Onlar kitap ehlinden ilk sürülendir.

İkincisi: Bu ilk sürgünleri idi, ikinci sürgün'de kıyamette mahşere olacaktır. Bunu da Hasen, demiştir. İkrime de şöyle demiştir: Kim mahşer yerinin Şam olacağında şüphe ederse bu ayeti okusun. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem onlara: Çıkın, dedi. Onlar da: "Nereye?" dediler. O da: Mahşer yerine, dedi.

Üçüncüsü: Bu ilk sürgünleri idi, ikinci sürgün de onları doğudan batıya sürecek olan ateştir. Bunu da Katade, demiştir.

Dördüncüsü: Bu Medine'den ilk sürgünleri idi, ikinci sürgünleri de Ömer ben Hattab zamanında Hayber'den ve bütün Arap yarımadasından Ezruat ve Şam toprağından Eriha'yadır.

"Zannetmediniz": Ey mü'minler "onların çıkacaklarını" yurtlarından, çünkü güçlü ve zapt edilmez idiler, kaleleri de sağlamdı. "Zannettiler": Yani Nadıyr oğulları kalelerinin kendilerini Allah'ın gücünden koruyacağını. "Allah da onlara hesap etmedikleri yerden geldi": Bu da şöyle oldu: Onları öldürmek ve sürmek için Peygamberini gönderdi; onlarsa bunun olacağını zannetmiyor ve akıllarına getirmiyor-

lardı. "Kalplerine korku saldı": Çünkü Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den korkuyorlardı. Reisleri Ka'b bin Eşref'in öldürülmesinden, diyenler de olmuştur. "Yuhribune buyutehüm bieydihim ve eydil mü'minin": Ebu Amr şedde ile "yuharribune" okumuş, kalanlar ise "yahribune" okumuşlardır. Aralarında fark var mıdır? Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Şeddelinin manası: Yıkmak ve devirmektir, şeddesizin manası da: Çıkıp orayı harap ve muattal bırakmaktır. Bunu da İbn Cerir nakletmiştir. Ebu Amr'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben şeddeliyi tercih ettim; çünkü Nadıyr oğulları evlerini yıktılar, onu mamur bırakarak göçmek istemediler (geriye enkaz bırakmak istediler).

İkincisi: İki kıraatın da manası birdir; tahrib ile ihrab lügatte aynı manadadır. Bunu da İbn Cerir, dilcilerden nakletmiştir. Evlerine ne yaptıkları hususunda müfessirlerin dört görüşleri vardır:

Birincisi: Müslümanlar ne zaman evlerinden birini ele geçirdilerse savaş alanı genişlesin diye onu yıktılar, onlarsa duvarları deliyor bitişik evlere geçiyorlardı. Bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Müslümanlar ne zaman onların kalelerinden birini yıktılarsa, onlar da Müslümanların yaptıkları şeyleri yıkıyorlardı. Bunu da Dahhak, demiştir.

Üçüncüsü: Onlar evlerinin ahşap, direk ve kapılarına bakıyor, evlerini yıkıyor, beğendiklerini söküp yanlarında götürüyorlardı. Mü'minler de kalanını yıkıyorlardı. Bunu da Zühri, demiştir.

Dördüncüsü: Müslümanlar oturmasınlar diye kıskançlık ve ihtiraslarından dolayı onları tahrip ediyorlardı. Bunu da İbn Zeyd, demiştir.

"İbret alın ey basiret sahipleri": İbret almak: Bir şeylere bakıp o cinsten başka bir şeyi bilmek için gözden geçirmektir. "Ebsar" ise akıllardır, mana da: Başlarına geleni iyi düşünün, demektir. "Eğer Allah onlara yazmasa idi": Yani hükmetmese idi, "o sürgünü" o da vatanlarından çıkmaktır. Maverdi, çıkarmak ile sürmek arasında iki farktan bahsetmiştir:

Birincisi: Sürmek: Aile ve çocukla beraber olandır. Çıkarmak ise: Aile ve çocuk kalmakla da olur.

İkincisi: Sürmek ancak topluluk için olur, çıkarmak ise: Bir kişi için de topluluk için de olur. Mana da şöyledir: Eğer Allah onların çıkmalarına hükmetmese idi "mutlaka onlara dünyada azap ederdi" tıpkı Kurayzalılara yaptığı gibi. "Onlar için ahirette vardır" dünyada başla-

rına gelenlerin yanı sıra "ateş azabı vardır. Bu" yani başlarına gelenler "Allah'a karşı gelmelerindendir". Ayetin açıklaması da Enfal: 13 ile Muhammed: 32'de geçmiştir. Kadı Ebu Ya'la şöyle demiştir: Ayet şunu göstermektedir ki savaşan düşmanla esir almadan, köle etmeden, cizye vermeden ve herhangi bir sorumluluk altına girmeden sulh yapmak caizdir. Eğer Müslümanlarda onlarla savaşma gücü olursa, bu hüküm mensuhtur; çünkü Allah Teala ya teslim oluncaya veya cizye verinceye kadar onlarla savaşmayı emretmiştir. Bu hüküm ancak Müslümanlar aciz olur da onları İslam'a girdirmeye veya zimmete sokmaya güçleri yetmezse caiz olur. O zaman yurtlarından gitmek şartı ile onlarla barış yapmak caizdir. Bu kıssada belli olmayan mal miktarı üzerinde onlarla sulh yapmanın caiz olduğuna da işaret vardır. Çünkü Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem onlarla topraklarına, silahlarına ve develerinin götüreceğinden başkasına karşılık olarak sulh yaptı ki bu da meçhul idi (miktarı belli değildi).

"Hurma ağacından ne kestinizse": İniş sebebi şöyledir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem Nadıyr oğullarının hurmalarını yaktı ve kesti; bunun üzerine bu ayet indi. Bunu Buhari ile Müslim, İbn Ömer hadisinden çıkarmışlardır.[1] Müfessirler şöyle demişlerdir: Nadıyr oğulları hakkında bu ayet inince, kalelerine çekildiler, o da hurma ağaçlarının kesilmesini ve yakılmasını emretti. Onlar da telaşa kapıldılar: "Ya Muhammed, sen iyilik istediğini iddia ediyorsun, ağaçları kesmek ve hurma ağaçlarını kırmak iyilik midir? Sana indirilen ayetlerin arasında yeryüzünde fesat çıkarma var mıdır?" dediler. Bu Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e zor geldi, Müslümanlar da onların sözlerinden etkilendiler. Müslümanlar tartışmaya başladılar; bazıları: Kesmeyin, çünkü bu, Allah'ın bize ganimet olarak verdiği bir şeydir, dediler. Bazıları da: Hayır, keserek onları kızdırırız, dediler. Bunun üzerine kesmeyi men edenleri tasdik etmek ve kesmeyi helal sayanların da günah işlemediklerini bildirmek üzere bu ayet indi. Ve kesmenin de yerinde bırakmanın da Allah Teala'nın izni ile olduğunu haber verdi.

"Liyne"den murat edilen şey hususunda da altı görüş vardır:

Birincisi: O, acve dışında bütün hurmalardır, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; İkrime, Katade ve Ferra da böyle demişlerdir.

---

1 - Buhari, Cihad, bab, 54; Mağazi, bab, 14; Tefsirü suretil Haşr, bab, 2; Müslim, Cihad, hadis no, 29 - 31; Ebu Davud, Cihad, bab, 83; İbn Mace, Cihad, bab, 31; Ahmed, Müsned, 2/8, 52, 80, 123.

İkincisi: O, hurma ve diğer ağaçlardır, bunu da Ata, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: O acve ile berniyye dışında bütün hurma çeşitleridir, bunu da Zühri, Ebu Ubeyde ve İbn Kuteybe, demişlerdir. Zeccac da şöyle demiştir: Medineliler berni ve acve dışında bütün hurma çeşitlerine (elvan, liyne) derler. "Liyne"nin aslı "livne"dir, vav sakin, makabli de meksur olduğu için ya'ya kalb olmuştur.

Dördüncüsü: O, bütün hurmalardır, bunu da Mücahit, Atıyye ve İbn Zeyd, demişlerdir. İbn Cerir de, ayetin manası şöyledir, demiştir: Hurma çeşitlerinden ne kestinizse.

Beşincisi: O hurmanın iyisidir, bunu da Süfyan, demiştir.

Altıncısı: O bir çeşit hurmadır, meyvesine levn, denir. Gayet sarıdır, dışarıdan bakınca içindeki çekirdeği görünür. En beğendikleri meyveleri o idi. Bunu da Mukatil, demiştir. Müslümanların kestiği hurmaların sayısında da üç görüş vardır:

Birincisi: Onlar altı hurma ağacı kesip yaktılar, bunu da Dahhak, demiştir. *İkincisi:* Bir hurma yaktılar, bir tane de kestiler, bunu da İbn İshak, demiştir. *Üçüncüsü:* Dört hurma ağacı kestiler, bunu da Mukatil, demiştir.

"Allah'ın izni iledir": Yezid bin Ruman ile Mukatil: Allah'ın emri iledir, demişlerdir.

"Fasıkları perişan etmesi içindir": Yani Yahudileri. Onları perişan etmesi de: Mallarını Müslümanların istedikleri gibi kullanmasıdır, mana da şöyledir: Fasıkları perişan etmesi içindir, buna da izin verdi. "Febiiznillahi" kavli de bu atılan kısmı göstermektedir.

وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ
رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ
يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾
مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ
وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ
دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا

نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٧﴾
لِلْفُقَرَٓاءِ الْمُهَاجِر۪ينَ الَّذ۪ينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ
فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اُولٰٓئِكَ
هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذ۪ينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْا۪يمَانَ
مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ ف۪ي صُدُورِهِمْ
حَاجَةً مِمَّٓا اُو۫تُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ
خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِه۪ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾
وَالَّذ۪ينَ جَٓاؤُ۫ مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا
الَّذ۪ينَ سَبَقُونَا بِالْا۪يمَانِ وَلَا تَجْعَلْ ف۪ي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
رَبَّنَٓا اِنَّكَ رَؤُ۫فٌ رَح۪يمٌ ﴿١٠﴾

6 – Allah'ın, onlardan Peygamberine ganimet verdiği şeylere ne at ne de deve sürmediniz. Ancak Allah, Peygamberini dilediğinin üzerine musallat eder. Allah her şeye kadirdir.

7 – Allah'ın kentler halkından Peygamberine ganimet olarak verdiği şeyler; Allah'a, Peygambere, akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalanlara aittir; ta ki (bu) içinizden zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın. Peygamber size ne verdi ise, onu alın; sizi neden men etti ise, ona da son verin. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah azabı çetin olandır.

8 – (Bunlar) yurtlarından ve mallarından çıkarılan fakir muhacirler içindir de. Onlar Allah'tan bir lütuf ve rıza istiyorlar. Allah'a ve Peygamberine yardım ediyorlar. İşte onlar, sadıkların ta kendileridir.

9 – Onlardan önce o yurda ve imana yerleşenler de (ensar da), kendilerine hicret edenleri severler ve onlara verilenlerden içlerinde bir ihtiyaç bulmazlar / duymazlar. Kendilerinde ihtiyaç olsa da onları kendi nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar, murada erenlerin ta kendileridir.

10 – Kendilerinden sonra gelenler de. "Ey Rabbimiz, bizi ve imanda bizi geçen kardeşlerimizi bağışla. İman edenler için kalplerimizde kin kılma / bırakma. Şüphesiz sen çok şefkatli, çok merhametlisin" derler.

"Allah'ın, Peygamberine ganimet verdiği şeylere": Yani Müslümanlara aktardığı mallara "onlardan" yani Nadıyr oğullarından "onlara ne at ne de deve sürmediniz": Ebu Ubeyde şöyle demiştir: İycaf: Acele etmek, koşturmaktır. Rikâb da: Develerdir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Vecefel feresü velbairü ve evceftuhu denir ki atı ve deveyi hızlı yürütmektir. Zeccac da, ayetin manası şöyledir, demiştir: Bunda sizin bir şeyiniz yoktur; o sadece ve sadece Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'indir.

Müfessirler şöyle demişlerdir: Müslümanlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den Nadıyr oğulları mallarının beşte birini istediler; bunun üzerine bu ayet indi; bunun onların savaşmaları sonucunda meydana gelen bir ganimet olmadığını; sadece Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in insiyatifi ile elde edildiğini, binaenaleyh ona ait olduğunu; onda istediği şeyi yapacağını bildirdi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de onu muhacirlere bölüştürdü, ondan ensara bir şey vermedi; ancak çok muhtaç durumda olan üç kişi hariç, onlar da Ebu Dücane, Sehl bin Huneyf ve Haris bin Sımme'dir. Sonra ganimetin hükmünü zikredip Allah Teala şöyle dedi: Allah'ın kentler halkından Peygamberine ganimet olarak verdiği şeyler": Yani kent kafirlerinden alınan mallar "Allah'a aittir": Yani size istediğini emreder, demektir. "Peygamberine aittir" çünkü Allah ona helal etmiştir. Biz de "akrabaları ve yetimleri" Enfal: 41'de zikretmiş; orada fey' ile ganimet arasındaki farkı da belirtmiştik.

Alimler bu ayetin hükmünde ihtilaf etmişlerdir; bazıları burada fey'den maksat, Müslümanların kafirlerden savaşla aldıkları mal olduğunu söylemişlerdir. Bunun İslam'ın başlangıcında Allah Teala'nın burada isimlerini saydığı sınıflara ait olduğunu bildirmiş; galiplere ve at koşturanlara olmadığını zikretmiştir. Sonra bu hüküm "bilin ki ganimet olarak elde ettiğiniz şey" *(Enfal: 41)* ayetiyle neshedildi. Bu da Katade ile Yezid bin Ruman'ın görüşleridir. Bazıları da şuna kail olmuşlardır ki fey': Müşriklerden at ve deve koşturmadan alınan mallardır; mesela barış, cizye, öşür ve İslam yurdunda mirasçısı olmayarak ölenin malı gibi. Bunlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında beşe bölünürdü; dördü Resulullah'ın idi ki onu istediği gibi sarf ederdi. Kalan beşte bir de bu ayette zikredilenlere verilirdi.

Alimler Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in hissesinde ölümünden sonra nasıl yapılacağında Enfal: 41'de açıkladığımız şekilde ihtilaf etmişlerdir. Buna göre bu ayet fey'in hükmünü beyan etmiş, Enfal: 41'deki de ganimetin hükmünü beyan etmiş olur. Bu durumda da nesih söz konusu olmaz.

"Olmaması için": Yani fey'in olmaması için "dolaşan bir şey (duvleten)": Duvle, halkın elinde dolaşan şeydir, mana da şöyledir: Onu zenginler kendi aralarında dolaştırıp da fakirleri saf dışı etmesinler. Zeccac da şöyle demiştir: Duvle, elde dolaşan şeye denir. Devlet ise, eylemdir, halden hale geçiştir. "Peygamber size ne verdi ise" ganimetten "onu alın, "sizi neden men etti ise" almaktan "ona da son verin": Bu ganimet hakkında inmiş ise de emrettiği ve yasakladığı her şey için geçerlidir. Zeccac şöyle demiştir: Sonra hakkı olan yoksulları zikretti, Allah Teala şöyle buyurdu: "Bunlar yurtlarından çıkarılan fakir muhacirler içindir": Müfessirler, bundan muhacirler kastedilmiştir, demişlerdir. "Onlar Allah'tan bir lütuf isterler" yani kendilerine gelecek bir rızık isterler "ve rıza isterler": Rableri de onlar hicret yurdu Medine'ye çıktıkları zaman onlardan razı olmuştur. "İşte onlar sadıkların ta kendileridir": İmanlarında sadık olanların. Sonra muhacirlere verilen ganimetten gönül hoşluğu ile feragat eden ensarı methetti, Allah Teala şöyle dedi: "Yurt hazırlayanlar" yani hicret yurdu demektir ki o da Medine'dir. "Kendilerinden önce iman" burada takdim ve tehir vardır, takdiri şöyledir. Onlardan yani muhacirlerden önce yurt ve iman hazırlayanlar. "İman" kelimesi mana itibarı ile değil de dış (lafız) itibarı ile "dar'a" matuftur. Çünkü iman hazırlanacak bir mekan değildir. Onun takdiri de: İmanı tercih ettiler, demektir. Muhacirlerin İslama girişi ensardan öncedir, ensarın da Medine'ye yerleşmeleri muhacirlerden öncedir. Şöyle de denilmiştir: Kelam zahirine göredir, mana da şöyledir: Onlar hicretten önce yurt ve iman hazırladılar. "Kendilerine hicret edenleri severler" Çünkü onları evlerine ve mallarına ortak ettiler. "İçlerinde bir ihtiyaç duymazlar": Yani muhacirlere verilen şeylerden ötürü kin ve haset duymazlar, demektir.

Onlara verilen şey hakkında da iki görüş vardır:

Birincisi: Ganimet malıdır; daha önce zikrettiğimiz gibi Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem Nadıyr oğullarının mallarını muhacirlere taksim etti, ondan üç kişi dışında ensara bir şey vermedi.

İkincisi: Fazilet ve önceliktir, bunu da Maverdi zikretmiştir.

"Kendi nefislerine tercih ederler": Mallarını ve evlerini onlara verirler "kendilerinde ihtiyaç olsa da" yani fakir ve muhtaç olsalar da de-

mektir. Allah Teala onların tercihlerinin zenginlikten olmadığını beyan etmiştir. Bu kelamın inişinde de iki görüş vardır:

Birincisi: Çok sıkışık olan bir adam Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e geldi: Ya Resulallah, açım, beni doyur, dedi. O da eşlerine haber gönderdi, "yanınızda yiyecek bir şey var mı?" dedi. Hepsi de: Seni hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederiz ki yanımızda sudan başka bir şey yok, dediler. O da: Yanımda sana bu akşam yedirecek bir şey yoktur, dedi, sonra da: "Bunu bu gece kim misafir ederse, Allah ona rahmet eder?" dedi. Bir adam kalktı: Ben, ya Resulallah, dedi ve onu evine götürdü. Ailesine: Bu, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in misafiridir, ona ikram et, ondan hiçbir şey saklama, dedi. O da: Yanımızda sadece çocukların gıdası vardır, dedi. O da şöyle dedi: Kalk onları yemekten oyala, bir şey yemeden uyusunlar, sonra da kandili yak, misafir yemeğe başlayınca, sen kandili düzeltmek istermiş gibi kalk, kandili söndür ve gel; Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in misafiri doyuncaya kadar biz çenemizi yalandan oynatalım, dedi. Kadın da öyle yaptı, misafir ikisinin de kendisiyle beraber yediğini zannetti, nihayet doydu; onlar ise aç yattılar. Sabah olunca ikisi de Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e gittiler; onlara bakınca gülümsedi, sonra da Allah Teala bu gece yaptığınızdan güldü veya hoşlandı, dedi. Allah Teala "kendilerinde ihtiyaç olsa da başkalarını nefislerine tercih ederler" ayetini indirdi. Bunu Buhari ile Müslim, Sahih'lerinde Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir.[2] Bazı ifadelerde: Misafir suffe cemaatinden, misafir eden de ensardan idi denilmiş, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de: "Gerçekten göktekiler sizin yaptığınıza hayran kaldılar, demiştir.

İkincisi: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabından birine bir koyun başı hediye edildi, o da: falanca ve ailesi buna bizden daha muhtaçtırlar, dedi ve onu onlara gönderdi. O da bir başkasına gönderdi; yedi kapı dolaştıktan sonra tekrar ona geldi. Bunun üzerine bu ayet indi. Bunu da İbn Ömer demiştir. Bu kıssanın bir benzeri de Enes bin Malik'ten rivayet edilmiştir, o şöyle demiştir: Bir sahabiye pişmiş bir koyun kellesi hediye edildi, çok da muhtaçtı, onu bir komşusuna gönderdi, yedi kapı dolaştı, sonunda birinciye geri geldi. Bunun üzerine bu ayet indi.

"Ve men yuka şuha nefsihi": İbn Semeyfa' ile Ebu Reca kafın şeddesi ile "ve men yuvakka" okumuşlardır. Müfessirler cimrilikten ko-

2 - Buhari, Menakıbu'l - Ensar, bab, 10; Müslim, Eşribe, hadis no, 172.

runma: Allah'ın yasakladıklarından bir şey almama, vermesini emrettiği şeylerden birini de engellememedir, demişlerdir. Mana da şöyledir: Ensar ganimeti gönül hoşluğu ile muhacirlere terk ettiklerinden dolayı kendi nefislerinin cimriliğinden korunmuşlardır.

Alimler şuhh ve buhl arasında fark var mıdır yok mudur diye ihtilaf etmişlerdir: İbn Cerir: Şuhh Arap dilinde malın fazlasını vermemektir, demiştir. Ebu Süleyman Hattabi de şöyle demiştir: Şuhh cimrilikten (buhldan) biraz daha sıkıdır; şuhh cins, cimrilik de tür gibidir. Cimrilik için genellikle şöyle denilir: O bazı mallarda ve özel şeylerde olur. Şuhh ise geneldir. O insanın karakter ve yaratılışı itibarı ile ayrılmaz sıfatıdır. Hattabi de birinden şöyle dediğini nakletmiştir: Buhl: Malını esirgemektir, şuhh ise malını ve iyiliğini esirgemektir. Ebuşşa'sa şöyle rivayet etmiştir: Bir adam İbn Mes'ud'a: Helak olmaktan korkuyorum, dedi. O da: "Neyin var?" dedi. Adam: Allah Teala'nın "kim nefsinin cimriliğinden (şuh'dan) korunursa dediğini işitiyorum, ben ise böyle biriyim; neredeyse elimden bir şey çıkmıyor, dedi. O da: Allah Teala'nın Kur'an'da zikrettiği cimrilik o değildir; cimrilik (şuhh) din kardeşinin malını haksız yere yemektir; seninki ise buhldur, o da çok kötü bir şeydir, dedi. Enes bin Malik de Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kim zekatı verir, misafiri ağırlar ve zor zamanlarda verirse, cimrilikten korunmuş olur.[3]

"Kendilerinden sonra gelenler": Yani kıyamete kadar tabiinler, demektir. Zeccac da, mana şöyledir, demiştir: Allah'ın, Peygamberine fey' olarak verdiği Allah'a, Resulullah'a, o Müslümanlara ve onlardan sonra kıyamete kadar gelen ve ashabın yolundan ayrılmayan Müslümanlara aittir. Bunun delili de şudur: "Onlar ki kendilerinden sonra geldiler": Yani geldiler ve "Rabbimiz, bizi ve kardeşlerimizi bağışla" dediler. Binaenaleyh kim Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabına rahmet okur, kalbinde onlara karşı kin ve haset olmazsa, onun Müslümanların elde ettiği ganimette hissesi vardır. Kim de onlara söver, onlara merhamet etmez ve kalbinde de onlara karşı kin bulunursa, Allah ona kitabın açık hükmü ile Müslümanların ganimetinden hiçbir hak vermemiştir. Malik bin Enes radıyallahu anh'ten de: Kim Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabını küçük düşürür veya kalbinde onlara karşı kin ve nefret beslerse, onun Müslümanların ganimetinde hiçbir hakkı yoktur, dediği ve arkasından da bu ayetleri okuduğu rivayet edilmiştir.

3 - Suyuti, ed - Dürrül Mensur, Taberi, İbn Merduye ve Beyhaki'den.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ

لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ

لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ

وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١١﴾ لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ

مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ

لَيُوَلُّنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٢﴾ لَأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً

فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٣﴾

لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرًى مُحَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ

جُدُرٍ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ

شَتَّىٰ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٤﴾ كَمَثَلِ الَّذِينَ

مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

﴿١٥﴾ كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا

كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾

فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا وَذَٰلِكَ جَزَاءُ

الظَّالِمِينَ ﴿١٧﴾

11 – Münafıkları görmedin mi, kitap ehlinden kafir kardeşlerine: "Andolsun, eğer siz çıkarılırsanız, elbette biz de sizinle beraber çıkarız, sizin hakkınızda hiçbir kimseye ebediyen itaat etmeyiz. Eğer sizinle savaşılırsa, elbette size yardım ederiz" derler. Allah şahitlik eder ki, onlar elbette yalancılardır.

12 – Andolsun, eğer çıkarılırlarsa, onlarla beraber çıkmazlar, eğer savaşılırsa, onlara yardım etmezler. Andolsun, eğer yardım ederlerse de mutlaka arkalarını dönerler. Sonra da yardım olunmazlar.

13 – Muhakkak siz onların göğüslerinde korkuca Allah'tan daha şiddetlisiniz. Bunun sebebi şudur; çünkü onlar bir anlamazlar topluluğudur.

14 – Sizinle topluca savaşmazlar, ancak tahkim edilmiş köylerde yahut duvarların arkalarından savaşırlar. Savaşları kendi aralarında şiddetlidir. Onları toplu (birlik) sanırsın, oysa kalpleri dağınıktır. Bunun sebebi şudur; çünkü onlar bir akıl etmezler topluluğudur.

15 – Onların hali kendilerine yakın (az önce), işlerinin vahim cezasını tadanların hali gibidir. Onlar için acıklı bir azap vardır.

16 – Şeytanın durumu gibi; hani insana: "Kafir ol" demişti. O da kafir olunca: "Şüphesiz ben, senden uzağım. Şüphesiz ben alemlerin Rabbi Allah'tan korkarım" demişti.

17 – İkisinin akibeti, onların ebedi kalıcılar olarak cehennemde kalmaları oldu. İşte zalimlerin cezası budur!

"Münafıkları görmedin mi?": Yani Abdullah bin Übey ile arkadaşlarını, demektir. "Kardeşlerine derler": Din kardeşlerine, çünkü onlar da kendileri gibi kafirdirler, onlar da Yahudilerdir. "Andolsun, eğer siz çıkarılırsanız" Medine'den "andolsun, elbette biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin hakkınızda itaat etmeyiz" yani sizi yardımsız bırakmada "hiçbir kimseye ebediyen" Allah Teala bu hususta "Allah şahitlik eder ki, onlar elbette yalancılardır" diyerek onları yalancı çıkardı. Sonra bunu takip eden ayetle de onların çıkma ve yardım etme vaatlarında durmayacaklarını bildirdi. Durum da Allah Teala'nın dediği gibi oldu, çünkü onlar çıkarıldılar; münafıklar onlarla beraber çıkmadılar, savaşıldılar; onlara yardım etmediler. "Andolsun, eğer yardım ederlerse" kavlinin manası: Eğer yardımları var farz edilirse, demektir. Çünkü Allah bu yardımın olmayacağını takdir etmiştir. Bu itibarla var olması caiz değildir. "Sonra da yardım olunmazlar" yani Nadıyr oğullarına yardım edilmez, demektir.

"Muhakkak siz daha şiddetlisiniz" yani siz mü'minleri kastediyor "korkuca onların göğüslerinde" bunlar hakkında da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar münafıklardır, bunu da Mukatil, demiştir. *İkincisi:* Nadıyr oğullarıdır, bunu da Ferra, demiştir.

"Sizinle topluca savaşmazlar": Bunlar hakkında da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar Yahudilerdir, bunu da çoğunluk, demiştir.

İkincisi: Yahudilerle münafıklardır, bunu da Ebu Süleyman Dımeşki, demiştir. Mana da şöyledir: Onlar sizinle açıktan savaşmaz-

lar, ancak kalelere çekilerek savaşırlar "fi kuran ev min verai cüdür": İbn Kesir, Ebu Amr ve Eban, elifle "cidar" okumuşlar; Nafi, İbn Amir, Asım, Hamze ve Kisai, cimin ve dalın zammı ile "cüdür" okumuşlar; Ebu Bekir es – Sıddik ile İbn Ebi Able, cimin ve dalın ikisinin de fethi ile "ceder" okumuşlar; Ömer bin Hattab, Muaviye ve Asım el – Cahderi, cimin fethi ve dalın sükunu ile "cedr" okumuşlar; Ali bin Ebu Talib, Ebu Abdurrahman es – Sülemi, İkrime, Hasen, İbn Sirin ve İbn Ya'mur, cimin zammı ve dalın sükunu ile cüdr" okumuşlardır. "Savaşları kendi aralarında şiddetlidir": Kalelerin arkasında şiddetlidir, size çıktıkları zaman Allah'ın yaratıklarının en korkağıdırlar.

"Onları birlik sanırsın": Bunlarda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar Yahudilerle münafıklardır, bunu da Mukatil, demiştir.

İkincisi: Nadıyr oğullarıdır, bunu da Ferra, demiştir.

"Kalpleri dağınıktır": Zeccac şöyle demiştir: Onlar ihtilaf halindeler, kalpleri bir değildir, toplu yüreklerle yardımlaşmazlar; çünkü Allah Teala kendi taraftarlarına yardım eder, düşmanlarını ise yalnız bırakır.

"Zalike (işte bu)": Yani dağınıklık "onların akıl etmez bir topluluk olmalarındandır" iyiliklerinin nerede olduğunu bilmezler. Sonra Allah Teala Yahudilere bir misal getirip şöyle dedi: "Onların hali kendilerine yakın (az önce) kimselerin hali gibidir": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Onlar Kaynuka oğullarıdır, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile barış yapmışlardı, sonra hiyanet ettiler, Müslümanlar da onları abluka altına aldılar, sonra da malları, kadınları ve çocukları kendilerinin olmak üzere verdiği hükmü kabul ettiler, mana da şöyledir: Nadıyr oğulların hali kendilerine yapılan şeyde Kaynuka oğullarının hali gibidir.

İkincisi: Onlar Bedir savaşındaki Kureyş kafirleridir, bunu da Mücahit, demiştir. Mana da şöyledir: Bu Yahudilerin hali kendilerinden az önceki müşriklerin hali gibidir. Çünkü Nadıyr oğulları savaşı ile Bedir gazası zaman itibarı ile birbirine yakın idi.

Üçüncüsü: Onlar Kurayza oğullarıdır, mana da şöyledir: Nadıyr oğullarının hali Kurayza oğullarının hali gibidir "işlerinin vahim cezasını tattılar": Şöyle ki savaşanları öldürüldü, çocukları esir edildi. Bunlar da yurtlarından sürüldüler, işlerinin vebalini çektiler. "Onlar için acıklı bir azap vardır" ahirette. Sonra Yahudi ve münafıklara birlikte bir misal getirip Allah Teala şöyle dedi: "Şeytanın durumu gibi" mana da şöyledir: Münafıkların Nadıyr oğullarını aldatmaları ve "eğer

siz çıkarılırsanız elbette biz de sizinle beraber çıkarız, eğer sizinle savaşılırsa, elbette sizlere yardım ederiz, demeleri şeytanın misali gibidir: "Hani, insana "kafir ol" demişti. Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O Allah Teala'nın kafirin şeytana uymasına getirdiği bir misaldir, bütün insanlar için geneldir. Bunu da Mücahit, demiştir.

İkincisi: O Allah'ın belli bir kimse için verdiği bir misaldir, müfessirlerin çoğunluğu bu görüştedirler. İşte kıssasının izahı şöyledir:

Tefsirciler şöyle anlatmışlardır: İsrail oğullarında Birsısa adında bir rahip vardı, ibadethanesinde kırk yıl ibadet etti, şeytan ona güç yetiremedi. Bir gün büyük şeytan İblis, azılı şeytanları topladı: "Birsıs'ın işini kim halledecek?" dedi. Peygamberlere musallat olan Abyad adındaki şeytan: Onu ben hallederim, dedi. Rahip sıfatına girdi, onun ibadethanesine geldi; ona seslendi, rahip cevap vermedi. O ancak namazından on günde bir ayrılırdı. Ancak on günde bir oruç açardı. Abyad onun cevap vermediğini görünce o da ibadethanenin dibinde ibadete başladı. Birsıs namazını bitirince baktı, birinin ayakta hoş bir şekilde namaz kıldığını gördü, ona: "Bir şey mi istiyorsun?" diye seslendi. O da: Seninle beraber olmak, ilminden almak, edebinden öğrenmek ve seninle birlikte ibadet etmek istedim, dedi. Birsıs da: Ben meşgulüm, sana ayıracak vaktim yok deyip namazına döndü. Abyad da o da dönüp namaz kılmaya başladı. Birsıs kırk gün ona dönüp bakmadı. Sonra baktı, namaz kıldığını gördü. Aşırı çabasını görünce: "Bir ihtiyacın mı var?" dedi. O da aynı cevabı verdi. Ona izin verdi, o da yukarı çıktı; onunla beraber kırk günde bir iftar ederek namaz kıldı, ancak kırk günde bir namazdan ayrıldı. Belki fazla bile yaptı. Birsıs onun gayretini görünce çok beğendi, kendini küçümsedi. Aradan bir yıl geçince Abyad, Birsıs'a: Artık gideceğim, senden başka bir arkadaşım vardır, seni daha çok ibadet eden biri zannediyordum, biz seni daha başka duyuyorduk, dedi. Bu, Birsıs'ın ağırına gitti, ayrılmasını istemedi, Ona veda ederken Abyad: Bildiğim birkaç dua vardır, onları sana öğreteyim, Allah onlarla hastalara şifa verir, dertlilerin derdini hafifletir, dedi. Birsıs da: Ben o dereceye çıkmak istemiyorum; çünkü ben nefsimle meşgulüm; halk beni öyle bilirse, beni ibadetten alıkoyar, dedi. O da ısrar ederek ona duaları öğretti. Sonra da İblis'e gitti: Allah'a yemin ederim ki adamın işini bitirdim, dedi. Abyad gitti; bir adama musallat oldu, onu boğdu (boğazını sıktı), sonra da yalancı bir doktor suretinde adamın ailesine geldi: "Adamınızda delilik var, onu tedavi edeyim mi?" dedi. Onlar da: Peki, dediler. Onlara: Onun içine giren cine gücüm yetmiyor, ancak size dua edecek ve ona şifa verecek birini sa-

lıklayayım dedi. Onlar da kabul ettiler. Siz abit Birsıs'a gidin, o, ism-i azamı bilir, dedi. Onlar da ona gittiler; o da o kelimelerle dua etti, şeytan da ondan uzaklaştı. Abyad herkese bunu yapmaya başladı, sonra da onları Birsıs'a yolladı. İyi oluyor, şifa buluyorlardı. Aradan uzun zaman geçince İsrail oğullarından bir kralın kızına gitti, kızın da üç erkek kardeşi vardı, kızı boğdu, sonra da onlara yalancı doktor suretinde gitti: "Onu tedavi edeyim mi?" dedi. Onlar da: Peki, dediler. O da: Bunun içine güç yetmez azgın bir şeytan girmiş, fakat ben sizi bir adama göndereyim, bunu onun yanına bırakırsınız, şeytanı geldiği zaman kız kardeşiniz için dua eder, dedi. Onlar da: "O kim?" dediler. Birsıs, dedi. "Hastamızı nasıl kabul eder? O çok meşgul büyük bir adamdır, dediler. O da: Kabul ederse ne a'la, eğer etmezse, onu hücresine koyar ve: Sana emanettir, dersiniz, dedi. Onlar da ona gittiler, o ise kabul etmedi; onlar da hastayı onun yanına bıraktılar.

Bir rivayet de şöyledir: Onu o mağaraya bırakın, mağara rahibin ibadethanesinin yanındadır, dedi. Onlar da genç kızı oraya koydular. Şeytan rahibe geldi: Kızın yanına git, ona elini dokundur, şifa bulur, ailesine döner, dedi. O da indi, mağaranın kapısına yaklaşınca, şeytan kızın içine girdi, kız koşmaya başladı; düştü üstü açıldı. Abit ona baktı, onun kadar güzel birini görmemişti. Kendine sahip olamayıp ona saldırdı. Onun yanında yatıp kalkmaya başladı. Nihayet kız hamile kaldı. Şeytan rahibe: Ey Birsıs, yazıklar olsun sana, kendini rezil ettin; onu öldürüp de tövbe etmek ister misin? Eğer sana sorarlarsa: Şeytanı geldi; onu götürdü, dersin, dedi. Bu fiti vere vere rahip sonunda kızı öldürüp toprağa gömdü. Sonra da ibadethanesine çekildi. Namazına devam etti. Kızın kardeşleri gelip onu sordular: "Ey Birsıs, kız kardeşimize ne yaptın?" dediler. O da: Şeytanı geldi onu götürdü, ben onu durduramadım, dedi. Onlar da inandılar, çekilip gittiler.

Bir rivayette de şöyledir: Rahip: Ona dua ettim, Allah da ona sağlık ve afiyet verdi ve size gitti, dedi. Onlar da ayrılıp izini sürdüler. Akşam olunca şeytan büyük kardeşinin rüyasına girdi: Eyvahlar olsun size, rahip Birsısa kardeşine şöyle şöyle yaptı, onu filanca dağın filanca yerine gömdü, dedi. O da: Bu bir rüyadır, Birsıs bunu yapmayacak kadar büyük bir adamdır, dedi. Bu rüyayı üç gece üst üste gördü, aldırmadı. Şeytan aynı şekilde ortanca kardeşine de gitti, sonra da küçük kardeşe gitti. Küçük kardeş büyüklerine: Ben şöyle şöyle rüya gördüm, dedi. Ortanca da: Vallahi ben de gördüm, dedi. Büyükleri: Vallahi ben de gördüm, dedi. Birsıs'a geldiler; kız kardeşlerini sordular, o da "Durumunu size bildirdim, beni suçlar gibisiniz?" dedi. Onlar da: Hayır vallahi, dediler, utanıp geri döndüler. Şeytan onlara geldi:

Eyvahlar olsun size. Kız kardeşiniz filanca yerde gömülüdür, eteğinin ucu dışarıdadır, dedi. Oraya gittiler, eştiler, onu gördüler. Rahibe: Ey Allah'ın düşmanı, onu niçin öldürdün? İn aşağı, dediler; ibadethanesini yıktılar, sonra da onu bağladılar, boynuna bir ip geçirdiler. Sonra da onu sürükleyerek krala götürdüler. Orada suçunu itiraf etti. Çünkü şeytan ona göründü: Onu öldürüyorsun, sonra da reddediyorsun, dedi. O da itiraf etti. Kral onun öldürülüp asılmasını emretti. Abyad ona göründü: "Beni tanıyor musun?" dedi. O da: Hayır, dedi. O da: Ben sana o duaları öğreten arkadaşınım, yazıklar olsun sana, Allah'tan korkmadın, emanete hiyanet ettin. Allah'tan utanmadın mı? Bu yetmedi mi bir de ikrar edip kendini ve meslektaşlarını rezil ettin. Eğer bu hal üzere ölürsen bir daha iflah olmazsın, meslektaşların da iflah olmazlar, dedi. O da: "Ne yapayım?" dedi. O da: Bir konuda bana itaat et, ben de seni kurtarayım. Onların gözlerini boyar, seni zindandan çıkarırım, dedi. "Ne istiyorsun?" dedi. Abyad da: Bana secde edeceksin, dedi. O da secde etti. Abyad: İşte senden istediğim bu idi, akibetin küfür (inkar) oldu: "Şüphesiz ben senden uzağım" dedi. Sonra da rahip öldürüldü. Allah bu misali Yahudilere getirdi; çünkü münafıklar onları aldattı, sonra da teslim ettiler.

"İnni ehafullah": İbn Kesir ile Ebu Amr, "inniye" şeklinde nasb ile okudular, diğerleri ise sükun ile okudular. Biz de manayı Enfal: 48'de açıklamıştık. "İkisinin akibeti oldu": Yani şeytan ile o kafirin akibeti, demektir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا
قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾
وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسٰيهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولٰئِكَ
هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾ لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ
أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾

18 – Ey o iman eden kimseler, Allah'tan korkun. Her nefis yarın için önden ne göndermişse ona baksın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

19 – Allah'ı unutup da Allah'ın da kendilerine nefislerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. İşte onlar, evet onlar fasıklardır.

20 – Cehennemin yaranları ile cennetin yaranları bir olmaz. Cennetin yaranları kurtulanlardır.

"Her nefis yarın için önden ne göndermişse ona baksın": Yani herkes önden ne gönderdiğine baksın; kendini kurtaracak iyi bir amel mi yoksa kendini helak edecek kötü bir amel mi gönderdiğine baksın, demektir. "Allah'ı unutanlar gibi olmayın": Yani emrini terk edenler gibi demektir. "Allah da kendilerine nefislerini unutturdu": Yani onlara nefislerinin yararlarını unutturdu; bu yüzden taatte bulunamadılar, önden bir hayır gönderemediler. İbn Abbas: Kurayza, Nadıyr ve Kaynuka oğulları kastedilmiştir, demiştir.

لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ
عَلٰى جَبَلٍ لَرَاَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ وَتِلْكَ
الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ هُوَ اللّٰهُ الَّذ۪ي
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِۚ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّح۪يمُ ﴿٢٢﴾
هُوَ اللّٰهُ الَّذ۪ي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ
الْمُهَيْمِنُ الْعَز۪يزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُۜ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾
هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰىۜ يُسَبِّحُ
لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٢٤﴾

21 – Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağın üzerine indirseydik, elbette onu Allah'ın korkusundan baş eğmiş, parçalanmış olarak görürdün. İşte bu misalleri insanlara veriyoruz, belki düşünürler.

22 – Allah O zattır ki, O'ndan başka İlah yoktur. Görünmeyeni ve görüneni bilendir. O çok esirgeyen, çok merhamet edendir.

23 – Allah O'dur ki, O'ndan başka İlah yoktur. Mülkün sahibidir, kutsaldır, esenlik verendir, hıfz edendir, mutlak galiptir, istediğini yaptırandır ve en büyüktür. Allah onların şirk koştukları şeyden münezzehtir.

24 – Allah O'dur ki, yaratandır, var edendir ve suret (şekil) verendir. En güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nu tesbih eder. O mutlak galip, hikmet sahibidir.

"Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağın üzerine indirseydik": Allah Teala Kur'an'ın büyüklüğünü ve o kadar sert ve katı olan bir dağa insanoğluna verdiği gibi ona da ayrım gücü verseydi, sonra da Kur'an'ı ona indirseydi, Allah'ın korkusundan ve Kur'an'a saygıda Allah'ın hakkını eda edememe endişesinden paramparça olacağını bildirmektedir."Haşi'": Baş eğen ve tevazu gösteren demektir. "Mutesaddi'" de: Yarılan parçalanan demektir. Bu, Kur'an'a hürmet göstermeyen ve aklı ve fikri olduğu halde kalbine tesir etmeyen için kınamadır. Bunu da: "Bu misalleri insanlara veriyoruz, belki düşünürler" kavli göstermektedir. Sonra da büyüklüğünü ve İlahlığını haber verip şöyle dedi: "Allah O zattır ki, O'ndan başka İlah yoktur". Zeccac: "Huvallahu" kavli, surenin başındaki "göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih etti. O mutlak galip ve hikmet sahibidir" kavline bağlıdır, demiştir.

Bu isimlere gelince: Allah, Rahman ve Rahim, Fatiha'da geçmiştir. "Görüneni ve görünmeyeni bilir" kavlinin manası da En'am; 83', Melik'in manasını da Mü'minun suresi, ayet: 116'da zikretmiştik.

"Kuddus": Ebu'l – Eşheb, Ebu Nehik ve Muaz el – Kari, kafın fethi ile "Kaddus" okumuşlardır. Ebu Süleyman Hattabi de: Kuddus: Kusursuz, eş ve evlattan münezzeh demiştir. Kuds, temizlik manasınadır, Beytülmukaddes'e de bu mülahaza ile böyle denilmiştir. Manası da orada günahlardan temizlenilen yer demektir. Cennete de, dünya afetlerinden temizlendiği için: Haziretülkuds, denilmiştir. Kuds abdest alınan kaptır. Fu'ul vezninde ancak Kuddus ve subbuh vardır. Bunlara kaddus ve sebbuh da denir. İsimlerde kıyas olan da budur; mesela seffud (kebap şişi) ve kellub (kanca) gibi.

Selam: İbn Kuteybe şöyle demiştir: Kendine selam demiştir; çünkü mahlukatta bulunan ayıp, kusur ve yok olma gibi şeylerden selamettedir. Hattabi, manası şöyledir, demiştir: Selamet sahibidir. Selam Allah'ın sıfatı olarak, her türlü ayıplardan salim ve mahlukatta bulunan her çeşit afet ve kusurdan beri olan, demektir. Mahlukat zulmünden emin olandır da denilmiştir.

"Mü'min'de de altı görüş vardır:

Birincisi: O, insanlara zulüm etmekten ve O'na iman edenin azaptan emin olduğu kimsedir. Bunu da İbn Abbas ile Mukatil, demişlerdir.

İkincisi: O, aman verendir, bunu da el – Kurazi, demiştir.

Üçüncüsü: Kendini birleyen mü'minleri doğrulayan, demektir, bunu da İbn Zeyd, demiştir.

Dördüncüsü: Kendini birleyendir, çünkü: "Allah kendinden başka İlah olmadığına şahitlik etti" *(Al-i İmran: 18)* demiştir. Bunu da Zeccac, zikretmiştir.

Beşincisi: O kullarına verdiği sözde duran demektir. Bunu da İbn Kuteybe, demiştir.

Altıncısı: Mü'min kullarının zannını doğru çıkaran ve umutlarını boşa çıkarmayan, demektir. Nitekim bir kudsi hadiste şöyle denilmiştir: "Ben kulumun bana olan zannına göreyim".[4]

"Müheymin"de de dört görüş vardır:

Birincisi: O şahittir, bunu da İbn Abbas, Mücahit, Katade ve Kisai, demişlerdir. Hattabi de: "Ve müheyminen aleyhi" *(Maide: 48)* ayeti de bundandır, Allah yaratıklarının söz ve davranışlarına şahittir, demiştir.

İkincisi: O emindir, bunu da Dahhak, demiştir. Hattabi de şöyle demiştir: Aslı: Müeymin'dir, hemze he'ye kalb edilmiştir; çünkü onlara göre he hemzeden daha hafiftir. Müfeyil vezninde ancak üç kelime vardır: Musaytır, mübaytır ve müheymin. Biz de Tur suresi ayet: 37'de bu kelimelerin beş olduğunu zikretmiştik.

Üçüncüsü: Haber verdiği şeylerde doğru söyleyen, demektir, bunu da İbn Zeyd, demiştir.

Dördüncüsü: O eşyanın üzerinde gözcüdür, muhafızdır, bunu da Halil, demiştir. Hattabi de şöyle demiştir: Bazı dilciler şöyle demişlerdir: Heymene: Bir şeyin başında durup onu gözetlemektir, şu beyiti delil getirmişlerdir:

Bilin ki, insanların Peygamberinden sonra en hayırlısı,
İyilikte ve kötülükte haklarına riayet edip onları kollayandır.

Biz de bunu Maide: 48'de daha geniş olarak şerh etmiştik. Aziz'in manasını da Bakara: 129'da açıklamıştık.

Cebbar: Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: O uludur, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: O insanlara istediğini yaptırandır, bunu da el – Kurazi ile Süddi, demişlerdir. Katade de: Halka istediğini yaptırandır, demiştir. Hattabi de şöyle nakletmiştir: Mahlukatı emir ve yasaklarına zorlayandır. Ceberehus sultanu ve ecberehu denir ki: Hükümdar halkı zorladı, demektir.

---

4 – Uzun bir hadisin parçasıdır. Tamamı için bkz Buhari ve Müslim.

Üçüncüsü: O halkın ihtiyacını gören ve geçim ve rızık sebeplerini temin eden demektir.

Dördüncüsü: O halkının üzerine çıkan demektir. Tecebberen nebatü kavlinden gelir ki: Bitki uzayıp yükselmektir. Bu iki görüşü Hattabi zikretmiştir.

Mütekebbir: Bunda da beş görüş vardır:

Birincisi: Bütün kötülüklerden uzak, bunu da Katade, demiştir.

İkincisi: Kullarına zulmetmekten uzak, bunu da Zeccac, demiştir.

Üçüncüsü: Azamet ve mülk sahibidir, bunu da İbn Enbari, demiştir.

Dördüncüsü: Mahlukatın sıfatlarından yücedir.

Beşincisi: Azametini bölüşmek isteyen kullarına karşı uludur, onların bellerini kırar. Bu ikisini Hattabi zikretmiştir. Ve şöyle demiştir: Mütekebbir'deki te, teklik ve özellik te'sidir, çünkü ululuğa yeltenmek mahlukatından hiçbirine layık değildir; kula yaraşan zillet ve alçak gönüllülüktür. Şöyle de denilmiştir: Mütekebbir, kibriya'dan gelir ki o da Allah'ın ululuğudur, halk için kötü olan kibirden gelmemektedir.

Halık: Hattabi şöyle demiştir: O, mahlukatı ilk baştan örneksiz yaratandır. Halk (yaratma) insanların sıfatı olunca, şair Züheyr'in şu beytindeki manayadır:

Sen düşündüğünü karara geçirirsin,
Bazıları ise düşünür, fakat karara geçiremez.

Demek ki halk, düşündüğünü uygulayan demekmiş. Bari de: Halık manasınadır. Bereallahul halka yebreuhum denir ki: Allah mahlukatı yarattı, demektir. Musavvir: Bu da insanları tanışmaları için değişik suretlerde yaratan, suret veren demektir. Suret vermek de: Çizmek ve şekillendirmektir. Hasen, Ebu'l – Cevza, Ebu İmran ve İbn Semeyfa', vavın ve ra'nın ikisinin de fethi ile, el – Bariül musavver okumuşlardır ki, Adem aleyhisselam'a suret veren demektir. Bundan sonrasının açıklaması da A'raf: 180 ile İsra: 110'da geçmiştir.

60-MÜMTEHİNE SURESİ

Medine'de inmiştir. 13 ayettir.
Tamamı icma ile Medeni'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوّ۪ي وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَٓاءَ تُلْقُونَ
اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَٓاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ
وَاِيَّاكُمْ اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا ف۪ي سَب۪يل۪ي
وَابْتِغَٓاءَ مَرْضَات۪ي تُسِرُّونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَاَنَا۬ اَعْلَمُ بِمَٓا اَخْفَيْتُمْ
وَمَٓا اَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّب۪يلِ ﴿١﴾
اِنْ يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ اَعْدَٓاءً وَيَبْسُطُٓوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ
وَاَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّٓوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ﴿٢﴾ لَنْ تَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ
وَلَٓا اَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿٣﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Ey o iman eden kimseler, benim düşmanımı, sizin de düşmanınızı kendilerine sevgi ulaştırdığınız dostlar edinmeyin. Oysa onlar size gelen hakkı inkar ettiler. Peygamberi ve sizi Rabbiniz Allah'a iman ettiğiniz için (yurtlarınızdan) çıkarıyorlar. Eğer benim yolumda cihat etmek ve benim rızamı aramak için çıktınız ise (onları dostlar edinmeyin). (İçinizde) onlara sevgi saklıyorsunuz. Ben sizin gizlediğinizi de açıkladığınızı da bilenim. Kim sizden bunu yaparsa, gerçekten doğru yoldan sapmıştır.

2 – Eğer sizi ele geçirirlerse, size düşmanlar olurlar ve size ellerini ve dillerini kötülükle uzatırlar ve kafir olmanızı isterler.

3 – Ne akrabalarınız ne de evlatlarınız size asla fayda vermez. (Allah) kıyamet gününde aranızda hüküm verir. Allah yaptıklarınızı pek âlâ görendir.

"Ey o iman edenler, benim düşmanım, sizin de düşmanınızı dostlar edinmeyin": Tefsirciler bunun Hatıb bin Ebi Beltea hakkında indiğini söylemişlerdir, şöyle ki: Ebu Amr bin Sayfi bin Haşim'in azatlı cariyesi Sara, Mekke'den Medine'ye Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e geldi, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de Mekke'nin fethine hazırlanıyordu. O kadına: "Müslüman olarak mı geldin?" dedi. O da: Hayır, dedi. Efendimiz de: "Öyleyse ne için geldin?" dedi. O da: Siz bizim ailemiz, aşiretimiz ve efendilerimizsiniz, çok muhtaç duruma düştüm, bana bir şeyler vermeniz için, geldim, dedi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de: "Mekke'nin gençlerine ne oldu?" dedi. Çünkü kendisi şarkıcı idi. O da: Bedir savaşından sonra benden hiçbir şey istenmedi (herkes yastadır, şarkı söyletmiyorlar) dedi. Bunun üzerine Abdülmuttalib oğullarını ona yardıma teşvik etti; onlar da kadını giydirdiler, onu bir deveye bindirdiler. Hatıb bin Ebi Beltea kadına geldi, ona Mekke halkına götürmesi için bir mektup verdi, taşıma ücreti olarak on dinar verdi. Mektup'ta şöyle yazıyordu: Hatıp'tan Mekke halkına, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem üzerinize yürümek istiyor, tedbirinizi alın. Sara mektubu aldı, yola koyuldu. Cebrail inip Hatıb'ın yaptığını Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e haber verdi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de Hazreti Ali, Ammar, Zübeyr, Talha, Mikdad ve Ebu Mersed'i gönderdi ve: Hah bahçesine kadar gidin, orada genç bir kadın vardır, yanında da Hatıb'ın müşriklere yazdığı bir mektup vardır; onu ondan alın, sonra da onu serbest bırakın. Eğer mektubu size vermezse, boynunu vurun, dedi. Onlar da çıkıp ona yetiştiler, ona: "Mektup nerede?" dediler. O da mektubun olmadığına

dair Allah'a ant içti. Eşyalarını aradılar, bir şey bulamadılar. Dönmek istediler: Hazreti Ali: Allah'a yemin ederim ki ne biz yalan söyledik, ne de bize yalan söylendi, dedi ve kılıcını sıyırdı: Mektubu çıkar, yoksa boynunu vururum, dedi. Kadın işin ciddi olduğunu görünce mektubu saç örgülerinin arasından çıkardı. Onlar da onu serbest bıraktılar. Mektubu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e getirdiler. Efendimiz, Hatıb'a haber gönderdi, o da geldi. Ona: "Mektup'tan haberin var mı?" dedi. O da: Evet, dedi. "Neden böyle yaptın?" dedi. O da şöyle dedi: Ey Allah'ın Resul'ü, Müslüman olduğumdan beri küfre dönmedim, sana dürüstlük sözü verdikten sonra seni aldatmadım, onlardan ayrıldıktan sonra da onları sevmedim. Ancak muhacirlerden kim varsa, onun kendisini koruyacak bir aşireti vardır. Ben ise onların arasında garip idim. Ailem de aralarındadır; ailemden korktum; onlara yaranmak istedim. Zaten Allah'ın onların belalarını vereceğini, mektubumun da onlara bir fayda sağlamayacağını biliyordum, dedi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem onu doğruladı ve mazur gördü. Bunun üzerine Hatıb'ı yaptığından men etmek, mü'minleri de öyle bir şey yapmaktan alıkoymak üzere bu sure indi. Ömer bin Hattab ayağa kalktı: Ya Resulallah, bırak beni, şu münafığın boynunu vurayım, dedi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de: Ne biliyorsun, ya Ömer, belki Allah Bedir savaşına katılanların kalplerine baktı da: İstediğinizi yapın, sizi bağışladım, buyurdu, dedi.[1] Bu hadis Buhari ile Müslim'de de kısaca rivayet edilmiştir. Orada yalnız Hazreti Ali, İbn Zübeyr ve Ebu Mersed'in isimleri geçmektedir.

"Tulkune ileyhim bilmeveddeti": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Be zaittir, mana da: Tulkune ileyhimül meveddete (onlara dostluk ulaştırıyorsunuz) demektir. "Ve men yürid fihi biilhadin bizulmin" *(Hac: 25)* ayetinde de be öyle zaittir. Bu; Ferra, Ebu Ubeyde, İbn Kuteybe ve cumhurun görüşüdür.

İkincisi: Sizinle onun arasındaki sevgi dolayısıyla Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in haberlerini ve sırrını iletiyorsunuz, bunu da Zeccac, demiştir.

"Ve kad keferu" vav hal içindir, size gelen hakkı yani Kur'an'ı inkar ettikleri halde, demektir. "Peygamberi ve sizi çıkarıyorlar" Mekke'den "iman ettiğiniz için". "İn küntüm harectüm": Bu şarttır, cevabı da yukarıda geçmiştir. Kelamda takdim ve tehir vardır. Zeccac, ayetin manası şöyledir, demiştir: Eğer benim yolumda cihad etmek ve rızamı ara-

1 - Vahidi, Esbabü'n - Nüzul, s. 315.

mak için çıktınızsa, benim de düşmanım ve sizin de düşmanınız olan kimseleri dostlar edinmeyin.

"Tüsirrune ileyhim bilmeveddeti" "elmeveddeti"deki be zaittir, hükmü de birincisinin hükmü gibidir. Müfessirler, mana şöyledir, demişlerdir: Onlara içinizi açıyorsunuz. "Ben gizlediğinizi de daha iyi bilirim" kafirlere olan gizli sevginizi de "ve açıkladığınızı da" dillerinizle açıkladığınızı da. İbn Kuteybe, mana şöyledir, demiştir: Ben sizin gizlediğiniz ve açıkladığınız şeyleri pekiyi bildiğim halde içinizde onlara karşı nasıl sevgi taşırsınız?

"Sizden kim bunu yaparsa": Yani sır vermeyi ve onlara ulaştırmayı "gerçekten doğru yoldan sapmıştır": Yani hidayet yolunu şaşırmıştır. Sonra Allah Teala kafirlerin düşmanlıklarını haber vererek şöyle dedi: "eğer sizi ele geçirirlerse" size karşı zafer kazanırlarsa, "size düşman olurlar" dost olmazlar. "Ellerini size ulaştırırlar" dövmek ve öldürmekle" ve dillerini kötülükle" o da sövmedir. "Kafir olmanızı isterler" dinlerine dönmenizi talep ederler. Mana da şöyledir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in haberlerini onlara taşımak size fayda vermez.

"Akrabalarınız size asla fayda vermez": Yani akrabalığınız, mana da akrabalarınız demektir, Yani hatırları için Allah'a isyan ettiğiniz kimseler size asla fayda vermez. "Yevmel kıyameti yefsilu beyneküm": İbn Kesir, Nafi ve Ebu Amr, ye'nin ref'i, fe'nin sükunu ve sadın da nasbı ile "yüfsalu" okumuşlardır. İbn Amir de, yenin ref'i, şeddeli sadın fethi ile, "yüfassalu beyneküm" okumuş; Hamze, Kisai ve Halef de ona katılmışlardır, ancak onlar sadı meksur okumuşlardır. Asım, Mufaddal rivayetinin dışında ve Yakup yenin fethi, fenin sükunu ve sadın kesresi ve şeddesiz olarak okumuşlardır. Übey bin Ka'b, İbn Abbas ve Ebu'l – Aliye, merfu nun, meftuh fe ve şeddeli ve meksur sad ile "nüfassılü" okumuşlardır. Ebu Rezin, İkrime ve Dahhak, meftuh nun, sakin fe ve şeddesiz ve meksur sad ile "nefsılü" okumuşlardır. Yani çocuğu da olsa mü'minle kafirin arasında hüküm veririz, demektir. Kadı Ebu Ya'la şöyle demiştir: Bu kıssada şuna delalet vardır ki mal ve evlat korkusu takıyye yaparak küfür göstermeyi caiz kılmaz, ama can korkusu caiz kılar. Bunu da şu göstermektedir ki Allah Teala hicreti farz kıldı, malları ve evlatları için geri kalmada onları mazur saymadı. Hatıb, takiyye olarak canını koruma gibi çocuğunu korumada da bunun caiz olduğunu zannetti. Hazreti Ömer'in: "Bırak beni, şu münafığın boynunu vurayım, demesi, onun bunu tevil etmeyerek yaptığını zannetmesindendir.

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ
إِنَّا بُرَآءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا
وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتّٰى تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلَ
إِبْرٰهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا
عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٤﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا
فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٥﴾
لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ
وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦﴾ عَسَى اللّٰهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ
وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللّٰهُ قَدِيرٌ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿٧﴾ لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ
مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ
﴿٨﴾ إِنَّمَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ
وَظَاهَرُوا عَلٰى إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩﴾

4 – Gerçekten İbrahim'de ve onunla beraber iman eden kimselerde sizin için güzel bir örnek vardır. Hani, kavimlerine: "Gerçekten biz sizden de Allah'tan başka taptıklarınızdan da uzağız. Sizi inkar ettik. Bizimle sizin aranızda bir tek Allah'a iman etmenize kadar düşmanlık ve kin göründü" demişlerdi. Ancak İbrahim'in, babasına: "Mutlaka senin için istiğfar edeceğim. Senin için Allah'tan hiçbir şeye sahip değilim" sözü hariç. "Rabbimiz, ancak sana tevekkül ettik ve yalnız sana yöneldik ve son varış yalnız sanadır".

5 – "Ey Rabbimiz, bizi kafirler için fitne sebebi kılma. Bizi bağışla, Rabbimiz. Şüphesiz sen mutlak galip, hikmet sahibisin".

6 – Andolsun, gerçekten sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü umanlar için onlarda güzel bir örnek vardır. Kim yüz çevirirse, şüphesiz Allah, O zengindir, övgüye layıktır.

7 – Umulur ki Allah sizinle onlardan düşmanlık ettiğiniz kimseler arasında bir dostluk kılar. Allah hakkıyla kadirdir. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

8 – Allah sizi sizinle dinde savaşmayanlara ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik etmenizden ve onlara adil davranmanızdan men etmez. Şüphesiz Allah adil davrananları sever.

9 – Allah sizi ancak dinde sizinle savaşanlara, sizi yurtlarınızdan çıkaranlara ve çıkarılmanız için arka çıkanlara, onlara dostluk etmenizi men eder. Kim onlarla dostluk ederse, işte onlar, evet onlar, zalimlerdir.

"Kad kânet leküm isvetün hasenetün fi İbrahime": Asım, hemzenin zammı ile: "Üsvetün" okumuştur. İkisi de lügattir, yani onda ve onunla beraber iman edenlerde güzel bir nümune vardır, demektir. Onlar hakkında da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar peygamberlerdir.

İkincisi: Mü'minlerdir. "Hani, kavimlerine: "Gerçekten biz sizden uzağız, demişlerdi": Ferra şöyle demiştir: "Ey Hatıb, İbrahim ve kavmini örnek alıp da onlar kavimlerinden ayrıldıkları gibi sen de kavminden ayrılsaydın ya!" demiştir.

"Ancak İbrahim'in, babasına şu sözü hariç": Müfessirler şöyle demişlerdir: İbrahim'i örnek alın, ancak babası için ettiği istiğfar hariç, onu o hususta örnek almayın. Çünkü o, ona daha önceden yaptığı bir vaatten dolayı idi. "Senin için Allah'tan hiçbir şeye sahip değilim": Yani eğer O'na şirk koşarsan, Allah'ın azabını senden savamam, demektir. İbrahim ve ashabının dualarından biri de şu idi: "Rabbimiz, ancak sana tevekkül ettik... Şüphesiz sen mutlak galip, hikmet sahibisin". Ferra şöyle demiştir: Siz de: Rabbimiz, sana tevekkül ettik, deyin. Biz de "bizi kafirler için fitne sebebi kılma" sözünün manasını Yunus: 85'te açıklamıştık. Sonra örneği zikretmeye döndü: "Andolsun, gerçekten sizin için onlarda örnek vardır" dedi. Yani İbrahim ile onunla beraber iman edenlerde, demektir. Çünkü onlar Allah'a karşı gelene kızarlardı. "Limen kâne yercullahe" kavli, "leküm" kavlinden bedeldir (aynı manayadır) ve bu örneğin, Allah'tan korkan ve ahirette azabından çekinenler için olduğunu açıklamadır.

"Kim yüz çevirirse": Yani imandan yüz çevirir de kafirleri dost edinirse, "şüphesiz Allah zengindir" kendi yarattıklarından, "övgüye layıktır" veli kulları tarafından. Mü'minlere kafirlere düşman olmalarını emredince, onlar da akrabalarına düşman oldular, Allah Teala bunun üzerine şu ayeti indirdi: "Umulur ki Allah sizinle onlardan düşmanlık

ettiğiniz kimseler arasında kılar" yani Mekke kafirleri arasında "bir dostluk" ve de bunu yaptı; çünkü onlardan çoğu fetih günü Müslüman oldu, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem, Ebu Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe ile evlendi; böylece Ebu Süfyan'ın hızı kesildi, sonunda da Allah onu İslam'a hidayet etti. "Allah hakkıyla kadirdir" dostluk peyda etmeye "ve Allah çok bağışlayıcıdır" onları "çok esirgeyicidir" İslam'a girenleri.

"Allah sizi dinde savaşmayanlara iyilik etmenizden men etmez": Kimler hakkında indiğinde beş görüş halinde ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: O, Ebu Bekir'in kızı Esma hakkında indi, çünkü annesi Katiyle bint Abdüuzza, Medine'ye hediyelerle geldi, o da hediyelerini kabul etmedi ve onu evine sokmadı. Onun adına Hazreti Aişe Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e sordu, bunun üzerine bu ayet indi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de ona, onu evine almasını, hediyelerini kabul edip ona ikram etmesini ve ona iyi davranmasını buyurdu. Bunu da Abdullah bin Zübeyr, demiştir.

İkincisi: O, Huzaa ve Müdlic oğulları hakkında indi, onlar savaşmamak ve ona karşı kimseye yardım etmemek üzere Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile sulh yapmışlardı. Bunu da İbn Abbas, demiştir. Hasen'den de bunun Huzaa ve Haris bin Abdimenaf oğulları hakkında indiğini söylediği rivayet edilmiştir. Onlarla Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem arasında antlaşma vardı, ona sadık kalmaya devam ettiler.

Üçüncüsü: İçlerinde Abbas'ın da bulunduğu Haşim oğullarından birtakım kimseler hakkında indi, bunu da Atıyye el – Avfi ile Mürre el– Hemedani, demişlerdir.

Dördüncüsü: O, bütün kafirler için geneldir, o da: "Müşrikleri nerede bulursanız öldürün" *(Tevbe: 5)* ayetiyle neshedilmiştir.

Beşincisi: Kadınlar ve çocuklar hakkında indi, bunu da Zeccac nakletmiştir.

Müfessirler şöyle demişlerdir: Bu ayet Müslümanlara savaş ilan etmeyen kimselerle ilişki kurmaya, aralarında dostluk olmasa da onlara iyilik etmeye cevaz vermektedir.

"Sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara": Yani Mekke'den demektir. "Onlara iyilik etmenizden ve onlara adil davranmanızdan men etmez": Sizinle onlar arasındaki muamelelerde hakkaniyet ölçülerine riayet etmenizden men etmez.

"Yurtlarınızdan çıkarılmaya yardım edenlere dostluk etmenizden

men eder": Yani Sizi onlarla dost olmaktan men eder, çünkü Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sırlarını onlara yazmak, onlarla dostluk kurmaktır. Bazı müfessirler, bu ve bundan önceki ayetin kılıç ayetiyle neshedildiğini söylemişlerdir. İbn Cerir de şöyle demiştir: Burada nesih için bir gerekçe yoktur, çünkü Müslümanlara savaşanlara akraba olsalar da olmasalar da iyilik etmek haram değildir; yeter ki at ve silah vererek veya Müslümanların zayıf taraflarını bildirerek onlar takviye edilmiş olmasınlar. Esma ve annesinin geçen hadisi de bunu göstermektedir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِذَا جَٓاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّۜ
اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِاٖيمَانِهِنَّۚ فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ
اِلَى الْكُفَّارِۜ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّۜ وَاٰتُوهُمْ مَٓا اَنْفَقُواۜ
وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ اِذَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّۜ وَلَا
تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَسْـَٔلُوا مَٓا اَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْـَٔلُوا مَٓا
اَنْفَقُواۜ ذٰلِكُمْ حُكْمُ اللّٰهِۜ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْۜ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿١٠﴾
وَاِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ اِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَاٰتُوا الَّذٖينَ
ذَهَبَتْ اَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَٓا اَنْفَقُواۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖٓي اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

10 – Ey o iman edenler, eğer mü'min kadınlar hicret ederek size gelirlerse, onları sınayın. Allah onların imanlarını pekiyi bilendir. Eğer onların mü'minler olduklarını bilirseniz, onları kafirlere geri döndürmeyin. Ne onlar (kadınlar) onlara helaldir ne de onlar (erkekler) onlara helaldir. Onlara harcadıklarını verin. Onlara (o kadınlara) ücretlerini (mehirlerini) verdiğiniz zaman onları nikahlamanızda size günah yoktur. Kafir kadınların bağlarını tutmayın. Harcadığınızı isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler. İşte Allah'ın hükmü budur. Allah aranızda hükmeder. Allah hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir.

11 – Eğer eşlerinizden bir şey sizden kafirlere kaçar da çarpışır ganimet elde ederseniz, eşleri gidenlere harcadıkları kadar verin. İnandığınız Allah'tan korkun.

"Ey o iman edenler, eğer mü'min kadınlar hicret ederek size gelirlerse": İbn Abbas şöyle demiştir: Mekke müşrikleri Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile Hudeybiye seferinde, Mekke halkından gelenleri geri göndermek, Mekkeli ashaptan gelenleri ise göndermemek üzere barış yaptılar. Bunu yazıp mühürlediler. Yazma işi bittikten ve henüz Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem Hudeybiye'de iken Sübey'a bint el – Haris el – Eslemiyye, geldi, arkasından da kafir kocası geldi: Ya Muhammed, karımı bana iade et; sen bizden sana geleni reddetmek üzere antlaşma yaptın. Daha yazının mürekkebi kurumadı, dedi. Bunun üzerine bu ayet indi. İçlerinde Vakıdi'nin katibi İbn Sa'd de olan bir grup ulema da, bu ayetin Ümmü Külsum bint Ukbe bin Ebi Muayt hakkında indiğini söylemişlerdir. O, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in Hicretinden sonra Medine'ye ilk hicret eden kadındır. Hudeybiye barışı yıllarında Medine'ye geldi; kardeşleri Velid ile Umara bin Ukbe de arkasından geldiler: Ya Muhammed, şartımızı yerine getir, dediler. Ümmü Külsum de: Ya Resulallah, ben kadınım, bildiğiniz gibi kadınlar zayıftır; eğer beni kafirlere iade edersen, beni dinimden döndürürler, ben ise buna dayanamam, dedi. Aziz ve celil olan Allah antlaşmayı kadınlar açısından bozdu ve onlar hakkında imtihanı getirdi. Onlara verdiği karara hepsi razı oldular. Ümmü Külsum hakkında da "onları imtihan" edin kısmı indi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de onu imtihan etti, ondan sonra gelen kadınları da imtihan etti: Ancak Allah ve Resul'ü sevgisiyle çıktığınıza ve koca ve mal için çıkmadığınıza yemin edin, dedi. Bunu diyenler bırakıldılar, Mekke'deki ailelerine geri gönderilmediler.

Alimler bu ayetin inişine sebep olan kadın hakkında üç görüş beyan ederek ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: O, Sübey'a'dır, biz de onu az önce İbn Abbas'tan nakletmiştik.

İkincisi: O Ümmü Külsum bint Ukbe bin Ebu Muayt'tır, bunu da bir grup ilim adamlarından zikretmiştik, meşhur olan da budur.

Üçüncüsü: O, Amr bin Avf oğullarından Ümeyme bint Bişr'dir, bunu da Ebu Nuaym el – İsfehani zikretmiştir. Maverdi de şöyle demiştir: İlim adamları kadınları iade etmenin barış antlaşmasına lafzan mı yoksa genel olarak mı girdiğinde ihtilaf etmişlerdir. Bir bölük: Barış metnine lafzan girmişti, Allah Teala geri gönderilmelerini akitten çıkardı, bunu men etti ve erkekler için olanı yerinde bıraktı, demiştir. Bir bölük de şöyle demişlerdir: Geri gönderilmeleri antlaşma metninde açık olarak yoktu, bu erkeklerle aynı hükme tabi olmaları açısından

mütalaa ediliyordu. Aziz ve celil olan Allah da onları genel hükümden çıkardı, iki şeyden dolayı onları erkeklerden ayırdı:

Birincisi: Onlar kadındı, müşriklere haramdı.

İkincisi: Onlar kalpleri yufka ve çabuk dönen bir karaktere sahip idiler. Ama şirkinde ısrar eden, onlara gönderilecekti. Kadı Ebu Ya'la şöyle demiştir: Kadınları onlara iade etmemesi şunun içindi, çünkü fiil gerçekleşmese de gerçekleşme imkanı ortaya çıktıktan sonra nesih caizdir.

Müfessirler şöyle demişlerdir: "Ey iman edenler" kavlinden Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem murat edilmiştir; çünkü kadınları bizzat imtihan eden o idi. O olmadığı zaman diğer mü'minler ona vekaleten imtihan edebilirler. İbn Zeyd şöyle demiştir: Onları imtihan etmemiz bize şunun için emredilmiştir; çünkü kadın Mekke'de kocasına kızdığı zaman: Allah'a yemin ederim ki Muhammed'e katılacağım, derdi. Ne ile imtihan edileceklerinde de üç görüş vardır:

Birincisi: Eşhedü enlailahe illallah veenne muhammeden abduhu ve resuluh (şahitlik ederim ki Allah'tan başka İlah yoktur ve Muhammed O'nun kulu ve Resul'üdür). Bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: O, kocasına kızdığı için, değişik yer görmek arzusu ve dünya malı elde etme isteği ile değil de sadece ama sadece Allah ve Resul'ünün sevgisi için çıktığına yemin ettirilirdi. İbn Abbas'tan da böyle rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: "Mü'min kadınlar biat etmek için sana geldikleri zaman..." ayetindeki maddelerle imtihan edilirlerdi. Kim bu şartları kabul ederse, biat ettim, derdi. Bu da Hazreti Aişe'nin görüşüdür.

"Allah onların imanlarını pekiyi bilendir": Yani bu imtihan sizin hakkınızdır, Allah onların imanlarını pekiyi bilir. "Eğer onların mü'minler olduklarını bilirseniz" ki bu da ikrarları ile bilinir, o zaman onları iade etmek helal değildir. "Kafirlere" çünkü Allah mü'min kadını bir müşrike helal etmemiştir. "Onlara verin": Yani kafir kocalarına "harcadıklarını": Yani mehri. Mukatil şöyle demiştir: Bu, müslüman o kadınla evlendiği takdirdedir. Eğer onunla bir kimse evlenmezse, kafir kocası için bir şey yoktur. "onlara ücretlerini verdiğiniz takdirde onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur": Yani mehirlerini demektir.

Hür kadın, kocası ona duhul ettikten sonra hicret ederse, iddeti bitmekle ayrılmış olurlar. Eğer kadının iddeti bitmeden önce koca müslüman olursa, onun karısıdır. Bu Evzai, Leys, Malik ve Şafii'nin görü-

şüdür. Ebu Hanif ise: Yurt değişmekle ayrılık gerçekleşir, demiştir.

"Vela tümsiku biisamil kevafiri": İbn Kesir, Nafi, Asım, İbn Amir, Hamze ve Kisai, tenin zammesi ile şeddesiz olarak "tümsiku" okumuşlardır. Ebu Amr ile Yakup, tenin zammesi ve şedde ile "tümessiku" okumuşlardır. İbn Abbas, İkrime, Hasen, İbn Ya'mur ve Ebu Hayve, tenin ve mimin fethi, şeddeli sin ile "temesseku" okumuşlardır. "Kevafir" ise, kâfire'nin çoğuludur, mana da şöyledir: Allah Teala mü'min erkekleri kafir kadınların nikahları üzerinde durmaktan men etmiş ve onlardan ayrılmalarını buyurmuştur. Zeccac da, mana şöyledir, demiştir: Kadın kafir olduğu zaman onunla mü'min erkek arasındaki bağ kopar. Yani nikah bağı tamamen kesilmiş olur. İsmet'in aslı, iptir, bir şeyi bağlayan onu korumuş, demektir.

"Harcadığınızı isteyin": Yani sizden bir kadın dininden dönerek aranızda antlaşma bulunan kafirlere katılırsa, eğer size vermezlere harcadığınız mehri isteyin. "Onlar da harcadıklarını istesinler": Yani müşriklerin kadınları mü'min olarak size katılır, siz de onlarla evlenirseniz, kafir kocaları onlarla evlenenlerden "harcadıklarını" istesinler ki o da mehirdir. Mana da şöyledir: Onlar nasıl mehri size ödemek durumunda iseler siz de onlara ödemek durumundasınız.

Siyer alimleri şöyle demişlerdir: Ümmü Külsum hicret ettiği zaman evlenenmemişti, kocası da olmadığı için ona mehri gönderilmemişti. Bu durumda hicret edince Zeyd bin Harise ile evlendi.

"Allah'ın hükmü budur": Yani bu ayette zikredilenlerdir, demektir.

Bazıları da "kafir kadınların bağlarını tutmayın" kavlinin ehl-i kitap kadınları için "kendilerine kitap verilenlerden namuslu kadınlar" kavli ile neshedildiğini söylemişlerdir ki bu, tahsistir, nesih değildir.

"Eğer eşlerinizden bir şey sizden kafirlere kaçar da çarpışır ganimet elde ederseniz": Zeccac şöyle demiştir: Eğer savaşta onları yenerek ganimet olarak elde ederseniz. İbn Mes'ud, Ezheri ve Nahai elifsiz olarak, aynın ve kafın fethi, şeddesiz ve elifsiz olarak "feakabtüm" okumuşlardır. İbn Abbas, Hazreti Aişe, Humeyd ve A'meş de bu şekilde, ancak kafı şeddeli okumuşlardır. Zeccac da: Şeddeli ile şeddesizin manası aynıdır, onları yenmekle sonuç sizin olursa, demiştir. Übey bin Ka'b, İkrime ve Mücahit de, sakin ayn, meftuh ve şeddesiz kaf ile hemzeli olarak "fea'kabtüm" okumuşlardır. Muaz el – Kari ile Ebu İmran el – Cevni de, aynın fethi, kafın kesri, şeddesiz ve elifsiz olarak, "feakıbtüm" okumuşlardır. "Eşleri gidenlere harcadıkları kadar verin": Yani kocalara ganimetten harcadıkları mehir miktarınca verin, demektir.

Bazı müfessirler de, bu ayetin İyaz bin Ganem hakkında indiğini

söylemişlerdir, onun karısı müslüman idi, o da Ebu Süfyan'ın kızı Ümmülhakem'dir, dininden döndü, Mekke'ye kaçtı, Allah müslümanlara ganimetten ona verdiği mehir kadar vermelerini buyurdu. Sonra bu "Beraetün minallahi...(beş ayet)" kavli ile neshedildi.

Kadı Ebu Ya'la da şöyle demiştir: Mehir alıp verme, kocaya ganimetten bedel ödeme veya ehl-i harbe ödenmesi gerek olarak bildirilen bütün bu hükümler, bir grup ilim adamlarına göre neshedilmiştir İmam Ahmed bunu açıkça bildirmiştir. Ben de derim ki: Mukatil de: Bütün bu ayetler kılıç ayetiyle neshedilmiştir, demiştir.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ
بِاللّٰهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا
يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ
فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللّٰهَ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾

12 – Ey o Peygamber, mü'min kadınlar; Allah'a hiçbir şeyi şirk koşmamak, hırsızlık etmemek, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleri ve ayakları arasında uydurdukları bir iftira getirmemek ve iyilikte sana karşı gelmemek üzere biat etmek için sana gelirlerse, onlara biat et ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

Mü'min kadınlar sana biat etmek üzere gelirlerse": Müfessirler şöyle demişlerdir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem Mekke'yi fethedince, kadınlar biat etmek üzere ona geldiler, bunun üzerine bu ayet indi. Onlardan biat alırken ayette zikredilen şartları ileri sürdü. Onlarla Safa tepesi üzerinde biat etti. "Zina etmesinler, deyince Hint: "Hür kadın zina eder mi?" dedi. "Evlatlarını öldürmesinler" deyince de: Biz onları küçükken büyüttük, siz de büyüdükleri zaman onları öldürdünüz, siz ve onlar bunu daha iyi bilirsiniz, dedi. Sahih hadiste geldiği üzere Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem biatte kadınlarla tokalaşmadı, sadece sözle biatlerini aldı. Biz de biat eden kadınların adlarını "Telkih" kitabında alfabetik sıra ile anlattık. Onlar dört yüz elli yedi kadındı. Tevfik Allah'tandır.

"Evlatlarını öldürmesinler": Müfessirler şöyle demişlerdir: Bu da cahiliye halkının yaptığı gibi kızları diri diri toprağa gömme olayıdır.

"Elleri ve ayakları arasında uydurdukları bir iftira ile gelmesinler": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Kocalarından olmayan çocuklarını onlara isnat etmesinler, bunu da İbn Abbas ile cumhur demişlerdir. Bu şöyle olurdu: Kadın bir çocuk peydah eder, kocasına: Bu sendendir, derdi. İşte uydurulan iftira budur. "Elleri ve ayakları arasında" demesi, çocuğun doğarken annesinin elleri ve ayakları arasına düşmesindendir. "Elleri arasında uydurdukları" sokakta bulunan çocuk, demektir. "Ayakları arasında"ki de veled-i zinadır.

İkincisi: Sihirdir.

Üçüncüsü: Kovuculuk ve arabozuculuk etmektir. Bu ikisini Maverdi zikretmiştir.

"İyilikte sana karşı gelmesinler": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O, dövünme, feryad ü figan etmedir. Bunu İbn Abbas, demiştir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den de merfu olarak rivayet edilmiştir.[2]

İkincisi: Acı ile bağırıp yüzlerini tırmalamamak, saçlarını yolmamak ve elbiselerini yırtmamaktır. Bunu da Zeyd bin Eslem, demiştir.

Üçüncüsü: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in emrettiği İslam şeriat ve adabıdır. Bunu da Ebu Süleyman Dımeşki, demiştir. Bu ayette idarecilere mubah şeylerde itaatin vacip olduğuna, yasaklarda (haramlarda) olmadığına delil vardır.

"Onlarla biatleş": Mana şöyledir: Seninle bu şartlarda biat ederlerse, biatlerini al.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ
قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ ﴿١٣﴾

13 – Ey o iman eden kimseler; Allah'ın gazap ettiği bir topluluğu dost edinmeyin. Gerçekten onlar, kafirler nasıl kabirlerdekilerden ümitlerini kesmişlerse, onlar da ahiretten öyle ümit kesmişlerdir.

"Ey o iman eden kimseler, Allah'ın gazap ettiği bir topluluğu dost edinmeyin": Onlar Yahudilerdir, şöyle ki fakir müslümanlardan bazı kimseler Yahudilere Müslümanların haberlerini iletirlerdi, onların

---

2 - Müslim, Ümmü Atıyye'den rivayet etmiştir.

meyvelerinden ve yemeklerinden nasip almak için onlara yaklaşmaya çalışırlardı.

"Ahiretten ümitlerini kesmişlerdir": Zira Yahudiler, doğru olduğunu bildikleri halde Muhammed'i inkar etmekle ahirette bir hayır elde etmekten ümitlerini kesmişlerdir, mana da şöyledir: Ahiretin sevabından ümit kesmişlerdir. Bu da cumhurun görüşüdür ki doğrudur. Katade de şöyle demiştir: Öldükten sonra dirilmekten ümitlerini kesmişlerdir. "Kafirlerin ümitlerini kestikleri gibi": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Kafirlerin kabirlerdekilerin dirilmesinden ümit kestikleri gibi, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Ölen kafirlerin ahiret sevabından ümit kestikleri gibi. Zira onlar azap göreceklerinden eminler. Bunu da Mücahit, demiştir.

61-SAF SURESİ

Medine'de inmiştir. 14 ayettir.

Ona: Havariler suresi de denilir.

Bunda iki görüş vardır:

Birincisi: O Medeni'dir, bunu da İbn Abbas, Hasen, Mücahit, İkrime, Katade ve cumhur, demişlerdir.

İkincisi: Mekki'dir, bunu da İbn Yesar, demiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿١﴾
يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبُرَ مَقْتًا
عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذ۪ينَ
يُقَاتِلُونَ ف۪ي سَب۪يلِه۪ صَفًّا كَاَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ ﴿٤﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ı tesbih etti. O mutlak galip, hikmet sahibidir.

2 – Ey o iman edenler, neden yapmadığınız şeyleri söylüyorsunuz?

3 – Yapmadığınız şeyleri söylemek, Allah katında buğuzca büyüktür (büyük buğza muciptir).

4 – Şüphesiz Allah, kendi yolunda saflar halinde kenetlenmiş bir yapı gibi savaşanları sever.

"Neden yapmadığınız şeyleri söylüyorsunuz?": İniş sebebinde beş görüş vardır:

Birincisi: Ebu Seleme, Abdullah bin Selam'dan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Biz Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabı olarak birkaç kişi oturuyorduk: Aziz ve celil olan Allah'ın en sevdiği amel hangisi olduğunu bilse idik, onu yapardık, dedik; bunun üzerine Allah Teala: "Göklerdeki her şey Allah'ı tesbih eder..." suresini indirdi.

İkincisi: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e adam gelir: Şöyle şöyle yaptım, derdi, hâlbuki yapmamıştı, bunun üzerine "yapmadığınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?" ayeti indi. Bunu da İkrime, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Dahhak şöyle demiştir: Adam: Ben savaştım derdi, aslında savaşmamıştı, şöyle mızrak sapladım, derdi, aslında saplamamıştı, şöyle sabrettim derdi, aslında sabretmemişti; bunun üzerine bu ayet indi.

Üçüncüsü: Müslümanlardan bazı kimseler, cihat farz kılınmadan önce: Allah Teala'nın en sevdiği amelleri bize göstermiş olduğunu isterdik, derlerdi; cihat emri de inince bazı müslümanlar bundan hoşlanmadılar. Bunun üzerine bu ayet indi. Bunu da İbn Ebi Talha, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Dördüncüsü: Suhayb, Bedir savaşında bir adam öldürdü, bir adam da gelip onu kendisinin öldürdüğünü iddia etti ve üzerinden çıkanları aldı. Suhayb de: Onu ben öldürdüm, ya Resulallah, dedi. Bunun üzerine bu ayet indi. Bunu Said bin Müseyyeb, Suhayb'ten rivayet etmiştir.

Beşincisi: Münafıklar Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ile ashabına: Keşke sizinle beraber biz de çıksak ve size yardım etseydik, dediler. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de savaşa çıkınca, geri döndüler. Bunun üzerine bu ayet indi. Bunu da İbn Zeyd, demiştir.

"Kebure makten indallahi": Zeccac şöyle demiştir: "Makten temyiz olmak üzere mansuptur, mana da şöyledir: Yapmadığınız şeyi söylemek Allah katında gazapça daha büyüktür. Sonra aziz ve celil olan Allah sevdiği şeyi bildirip şöyle dedi: "Şüphesiz Allah, kendi yolunda saflar halinde kenetlenmiş bir yapı gibi savaşanları sever": Yani parçaları birbirine bitişmiş bina gibi, demektir. O, cihatta sebat edip perçinli bina gibi yerinden ayrılmayanı sevdiğini bildirdi. Düşmanla sa-

vaşmalarında sebatlarının eşit olup sözlerinin de kurşunlu bina gibi bir olmasını kastetmiş olması da caizdir. "Kenetlenmiş" kavlinden murat edilen şey hususunda da müfessirlerin iki görüşü vardır:

Birincisi: O parçaları birbirine yapışmış binadır; sağlam olduğu için arada boşluk görülmez. Bunu da çoğunluk demiştir.

İkincisi: O perçinli binadır, aynı görüşe Ferra da kani olmuştur. Ebu Bahriye şöyle derdi: Onlar at üzerinde savaşmaktan hoşlanmazlardı, bu ayetten dolayı yerde savaşmayı tercih ederlerdi. Ebu Bahriye'nin adı: Abdullah bin Kays et – Turağımı'dir, Muaz'dan hadis rivayet etmiştir. Sanki bununla at üzerindekiler saf olamazlar, ancak yayalar saf olurlar demek istemiştir.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ
فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾
وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا
لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا
جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٦﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ
الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَىٰ إِلَى الْإِسْلَامِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٧﴾
يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ
﴿٨﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ
وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٩﴾

5 – Hani, Musa kavmine: "Ey kavmim, niçin bana eziyet ediyorsunuz, oysa benim size gönderilen Allah'ın elçisi olduğumu biliyorsunuz?" demişti. Onlar da eğrilince, Allah da onların kalplerini eğriltti. Allah fasıklar topluluğuna hidayet etmez.

6 – Bir zaman Meryem oğlu İsa: "Ey İsrail oğulları, şüphesiz ben size, önümdeki Tevrat'ı tasdik edici ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir elçiyi müjdeleyici olarak gönderilen Allah'ın elçisiyim" demişti. (Ahmed) onlara delillerle gelince: "Bu, açık bir sihirdir" dediler.

7 – İslam'a davet edilirken Allah'a yalan uydurandan daha zalim kimdir? Allah zalimler topluluğuna hidayet etmez.

8 – Onlar Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar; oysa Allah, kafirler istemese de nurunu tamamlayacaktır.

9 – O ki, Peygamberini hidayetle ve hak din ile gönderdi ki, onu bütün dinlere üstün kılsın, müşrikler istemese de.

"Hani, Musa kavmine demişti ki": Mana şöyledir: Sana eziyet eden münafıklara Musa'ya eziyet edenlere ne yaptığımı anlat. Biz de Musa'ya nasıl eziyet ettiklerini Ahzab: 69'da zikretmiştik.

"Onlar eğrilince" yani haktan sapınca "Allah da onların kalplerini eğriltti" yani yaptıkları o kötülüğe karşı onları haktan saptırdı, demektir. Bundan sonrası da "ye'ti min badiy" kavline kadar açıktır. İbn Kesir, Nafi, Ebu Amr ve Ebu Bekir de Asım'dan rivayet ederek, ye'nin fethası ile "min ba'diyesmuhu" okumuşlardır. İbn Amir, Hamze, Kisai Hafs da Asım'dan rivayet ederek, yenin sükunu ile "min ba'dismuhu" okumuşlardır. "Allah'a yalan uydurandan daha zalim kimdir?" Bunların hakkında da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar Yahudilerdir, bunu da Mukatil, demiştir.

İkincisi: İsa Allah'ın oğludur, diyen Hıristiyanlardır. Bunu da Ebu Süleyman, demiştir. İbn Mes'ud, Asım el – Cahderi ve Talha bin Musarrif, yenin ve dalın fethi ve şeddesi, aynın da kesri ile "yeddei ilel islami" okumuşlardır. Bundan sonrası da "mütimmü nurihi" kavline kadar Beraet: 32'de geçmiştir. İbn Kesir, Hamze, Kisai, Hafs rivayetinde Asım ve Halef, izafetle "mütimmü nurihi" okumuşlardır. Nafi, Ebu Amr ve Ebu Bekir de Asım'dan rivayet ederek, merfu ve tenvinli olarak "mütimmün" okumuşlardır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ
تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿١٠﴾ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾
يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ
طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا

نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ
قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَآمَنَتْ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ
وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَى عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ﴿١٤﴾

10 – Ey o iman edenler, sizi acıklı bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi?

11 – Allah'a ve Peygamberine iman edersiniz ve Allah yolunda mallarınızla canlarınızla cihat edersiniz. İşte bu, eğer bilirseniz, sizin için daha hayırlıdır.

12 – (Böyle yapın ki) günahlarınızı bağışlasın ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerinde pek hoş meskenlere girdirsin. İşte büyük başarı budur.

13 – Ve size seveceğiniz başka bir (nimet daha versin): Allah'tan yardım ve yakın bir fetih. Mü'minleri müjdele.

14 – Ey o iman edenler, Allah'ın yardımcıları olun; nitekim Meryem oğlu İsa, Havarilere: "Benim (Allah'a giden yolda) yardımcılarım kimdir?" demişti. Havariler de: "Allah'ın yardımcıları biziz" demişlerdi. Bunun üzerine İsrail oğullarından bir grup iman etti; bir grup da inkar etti. Biz de iman edenleri, düşmanlarına karşı destekledik. Onlar da galip oldular.

"Size bir ticaret göstereyim mi?": Müfessirler şöyle demişlerdir: Bu ayet, bazı kimselerin: Allah Teala'nın en sevdiği amelin hangisi olduğunu bilseydik, ebediyyen onu yapardık demeleri üzerine indi. Allah Teala da onlara bunu gösterdi. Bunu da kazanacakları ticarete benzetti.

"Tünciküm": İbn Amir şedde ile "tüneccikum" okumuş; diğerleri ise şeddesiz okumuşlardır. Sonra ticareti açıklayarak "Allah'a iman edersiniz... (böyle yapın ki) günahlarınızı bağışlasın" dedi. Zeccac da şöyle demiştir: "Yağfir leküm" kavli "tücahidune"nin cevabıdır; çünkü emir manasınadır, o da: Aminu billahi ve cahidu yağfirleküm (Allah'a iman edin ve cihat edin ki sizi bağışlasın) demektir, yani eğer bunu yaparsanız, sizi bağışlar, demektir. Bazı nahivciler yanılıp: Bu, "hel" edatının cevabıdır, demişlerdir. Çünkü onları faydalı şeyi göstermekle bağışlamaz, ancak bunu yaptıkları takdirde bağışlar. Kim rayı lama id-

gam ederek "yağfillehüm" okursa, bu Sibeveyh ve Halil'e göre caiz değildir; zira onlara göre ra lama idgam edilmez. Ebu Amr bin Ala'dan ise idgamla okuduğu rivayet edilmiştir; o büyük bir imamdır; Araplardan duymasa idi böyle okuyacağını zannetmem. Sibeveyh, Halil ve Ebu Amr dışında bütün Basralılar lamı raya idgam etmezler, dayanakları da ranın tekrar sıfatını haiz kuvvetli bir harf olmasıdır. Eğer lama idgam edilirse, bu tekrarlanma sıfatını kaybeder. Bundan sonrası da "seveceğiniz başka bir nimet daha vardır" sözüne kadar yukarıda geçmiştir. Ferra, mana şöyledir, demiştir: Sizin için ahiret sevabının yanında bir de peşin sevap vardır. Sonra da Allah Teala onu açıklayıp "Allah'tan yardım ve yakın bir fetih" dedi. Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O Mekke'nin fethidir, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: İran ile Rum diyarının fethidir, bunu da Ata, demiştir.

"Mü'minleri müjdele" dünyada zafer, ahirette de cennetle. Sonra da onları dinine yardıma teşvik edip "künu ensarallahi (Allah'ın yardımcıları olun)" dedi: İbn Kesir, Nafi ve Ebu Amr, tenvinli olarak "künu ensaran lillahi" okumuşlardır. Asım, İbn Amir, Hamze ve Kisai de "ensarallahi" okumuşlardır. Ayetin manası şöyledir: Bulunduğunuz hale devam edin ve Allah'ın dinine yardım edin; İsa'nın "men ensari ilallah" demesi üzerine Havarilerin yardım ettikleri gibi siz de yardım edin. Nafi ye'yi harekeleyerek "men ensariye ilallahi" okumuştur. Kelamın tefsiri de Al-i İmran: 52'de geçmiştir. "İsrail oğullarından bir grup iman etti" İsa'ya "bir grup da inkar etti. Biz de iman edenleri destekledik" İsa'ya iman edenleri demektir, "düşmanlarına karşı" onlar da İsa'ya muhalefet edenlerdir. İbn Abbas, Mücahit ve cumhur böyle demişlerdir. Mukatil de şöyle demiştir: Söz "ve keferet taifetün" de tamam oldu. "Biz de iman edenleri destekledik" Muhammed'e iman edenler, demektir. "Düşmanlarına karşı; onlar da galip oldular" Muhammed sayesinde diğer dinlere galip oldular, demektir. İbrahim Nahai de şöyle demiştir: İsa'ya iman edenlerin delili, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in, İsa Allah'ın kelimesi ve ruhudur, sözünü tasdik etmekle galip geldi. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: "Galip geldiler": Yani Muhammed sayesinde onlara galip geldiler, demektir. Bu da: Zaherte ala fülanin ve zaherte alassathi sözünden gelir ki birine üstün gelmek ve damın üzerine çıkmaktır.

62-CUMA SURESİ

Medine'de inmiştir. 11 ayetir.

Bu, ittifakla Medeni'dir. Giriş kısmının tefsiri yukarıda geçmiştir. Ebudderda, Ebu Abdurrahman es – Sülemi, İkrime, Nahai, Velid de Yakup rivayetinde "bütün sıfatlarda ref' ile "el – melikül kuddusül azizül hakimü" okumuşlardır.

Eğer: "Bu surede tesbihi tekrar etmenin faydası nedir? "denilirse,

Cevap şöyledir: Bu, sureyi aziz ve celil olan Allah'ın sıfatları ile başlatmak içindir, tıpkı bismillahirrahmanirrahim ile başlatmış gibi olur. Allah'ı ululamada mana ne kadar derin olursa, onunla başlamak da o kadar güzel olur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَز۪يزِ
الْحَك۪يمِ ﴿١﴾ هُوَ الَّذ۪ي بَعَثَ فِي الْاُمِّيّ۪نَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِه۪
وَيُزَكّ۪يهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَف۪ي ضَلَالٍ

مُبِينٍ ﴿٢﴾ وَآخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
﴿٣﴾ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٤﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Göklerde ve yerde olan şeyler; mülk sahibi, kutsal, mutlak galip ve hikmet sahibi Allah'ı tesbih eder.

2 – O ki, ümmilerin içinde kendilerinden, onlara ayetlerini okuyacak, onları temizleyecek ve onlara kitabı ve hikmeti öğretecek bir Peygamber gönderdi. Gerçi onlar önceden elbette apaçık bir sapıklık içinde idiler.

3 – Onlardan başka henüz kendilerine yetişmeyenlere de (böyle yapar). O (Allah) mutlak galip, hikmet sahibidir.

4 – Bu, Allah'ın lütfudur; dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

"O ki, ümmilere gönderdi": Yani Araplara, onlar okuryazar değillerdi. Biz de bu manayı Bakara: 78'de şerh etmiştik. "Bir Peygamber": Yani Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'i. "Kendilerinden": Yani kendi cins ve soylarından, demektir.

Eğer: "Ümmi peygamber göndermek nasıl bir nimetti?" denilirse,

Cevap üç türlüdür:

Birincisi: Çünkü peygamberlerin kitaplarındaki müjdeye uygun düşmektedir.

İkincisi: Durumlarına uygun olduğu için onlarla daha kolay anlaşır

Üçüncüsü: Daha öncekilerin kitaplarını bildiği zannedilmesin, diye. Bundan sonrası da Bakara: 129'da geçmiştir. "Gerçi onlar daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler": O apaçık sapıklık da şirktir.

"Onlardan başkalarına da": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Muhammed'i başka ümmilere de gönderdi, demektir.

İkincisi: O başkalarına da öğretir ve onları da temizler. Başkalarından murat edilenler hakkında da dört görüş vardır:

Birincisi: Onlar Arap olmayanlardır, bunu da İbn Ömer ile Said bin Cübeyr, demişlerdir. Leys'in Mücahit'ten rivayeti de böyledir. Buna göre "onlardan (kendilerinden) demesi, müslüman oldukları takdirde onlardan olacakları içindir; çünkü müslümanlar tekeldir ve tek millettir.

İkincisi: Onlar tabiinlerdir, bunu da İkrime ile Mukatil, demişlerdir.

Üçüncüsü: Kıyamet gününe kadar İslam'a girecek olanlardır. Bunu da İbn Zeyd, demiştir. Ebu Necih'in, Mücahit'ten rivayeti de böyledir.

Dördüncüsü: Onlar çocuklardır, bunu da Maverdi, nakletmiştir.

"Henüz kendilerine yetişmeyenlere de": Yani yetişmemiş olanlara da, demektir.

"Bu, Allah'ın lütfudur": Yani İslam ve hidayet Allah'ın lütfudur, demektir. "Allah büyük lütuf sahibidir": Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'i göndermekle büyük lütuf etmiştir.

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ
يَحْمِلُ اَسْفَارًاۜ بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥﴾ قُلْ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوٓا اِنْ زَعَمْتُمْ
اَنَّكُمْ اَوْلِيَٓاءُ لِلّٰهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
﴿٦﴾ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُٓ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْۜ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ
﴿٧﴾ قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ اِلٰى
عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

5 – Tevrat'ı yüklenip de onu taşımayanlar, koca kitaplar taşıyan eşeğin misaline benzerler. Allah'ın ayetlerini yalanlayan o kavmin misali ne kötüdür!

6 – De ki: "Ey o Yahudi olanlar, eğer siz, insanlardan başka Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız, eğer doğru söylüyorsanız, ölümü temenni edin".

7 – Ellerinin öne sürdüğü şeyler sebebiyle onu asla temenni etmezler. Allah zalimleri hakkıyla bilendir.

8 – De ki: "Şüphesiz, ondan kaçtığınız ölüm şüphesiz size ulaşacaktır. Sonra da görünmeyeni ve görüneni bilene döndürülürsünüz; o da size yaptıklarınızı haber verecektir.

Sonra Tevrat'la amel etmeyi bırakan Yahudilere bir misal getirdi: "Tevrat'ı yüklenenlerin misali" dedi. Yani içindekilerle amel etmekle

sorumlu tutulanların misali, demektir. "Sonra da taşımayanlar" yani gereğince amel etmeyip hakkını yerine getirmeyenler "koca kitaplar taşıyan merkebin misali gibidir": Esfar, sifr'in çoğuludur, o da kitap demektir. Onları taşıdığı şeyi anlamayan merkebe benzetti. Çünkü onlar da Tevrat'taki şeylerden yararlanmadılar. Bu da Muhammed'e imanı göstermektedir. Bu misal, Kur'an'la amel etmeyen ve manalarını anlamayanlar için de geçerlidir. "O kavmin misali ne kötüdür": Onların misallerini kötüledi, maksat onları kötülemektir. Yahudiler Muhammed'e iman etmemekle Kur'an'ı da Tevrat'ı yalanladılar. "Allah zalimler topluluğuna hidayet etmez": Peygambere inanmayanlara, demektir.

"Eğer siz Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız": Çünkü Yahudiler: Biz İsrailullah'ın evlatlarıyız, biz Allah'ın kurbanının oğluyuz, biz Halilullah'ın oğluyuz ve biz, Allah Teala'ya diğer insanlardan daha yakınız, peygamberlik yalnız bizde olur, dediler. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah, Peygamberine – salat ve selam onun üzerine olsun – şöyle dedi: "De ki", onlara de ki: eğer siz idiyseniz "Allah'ın dostları, öyleyse ölümü temenni edin". Çünkü ölüm, Allah'ın dostları için dünyadan daha hayırlıdır. Biz de bu manayı ve arkasındakileri Bakara: 94'te açıklamıştık. "De ki: kaçtığınız ölüm", çünkü Yahudiler, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'e iman etmemekle ahiret işlerini bozduklarını bilirlerdi. Onlar ölümden de hoşlanmazlardı; onlara: "Feinnehü mülakiküm (şüphesiz o size ulaşacaktır)" sözü ile başlarına geleceği bildirildi. Ferra şöyle demiştir: Araplar isminde "men" ve "ellezi" gibi mevsul bulunan her haberin başına fe getirir. Burada fe getiren "ellezi"yi ceza ile tevil etmiştir. Abdullah bin Mes'ud kıraatında da "innel mevtellezi tefirrune minhü mülakiküm" denilmiştir. Kıyasa uygun olan da budur. Çünkü sen: İnne ehake kaimün dersin de, fekaimün demezsin. Eğer: İnne daribeke fezalimün dersen caizdir, tevili de şöyledir: İnne men yadribüke fezalimün (sana vuran zalimdir). Zeccac şöyle demiştir: Burada fe'nin gelmesi şunun için caizdir; çünkü kelamda şart ve ceza manası vardır. Kelamın "tefirrune minhü"de tamam olması da caizdir. Sanki: İn ferertüm min eyyi mevtin kane min katlin ev ğayrihi (öldürülme veya başka herhangi bir ölümden kaçarsanız) denilmiş gibi olur. "Feinnehu mülakiküm (şüphesiz o size ulaşır), "feinnehu" birinci haberden sonra söz başı olur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ
اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ

فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ
كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾

9 – Ey o iman edenler, Cuma günü namaza çağrıldığı zaman Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Bu, eğer bilirseniz, sizin için daha hayırlıdır.

10 – Namaz eda edilince, yeryüzüne dağılın, Allah'ın lütfundan arayın ve Allah'ı çokça zikredin. Umulur ki felaha erersiniz.

"Namaza çağırıldığı zaman": Bu, imam minbere çıkıp da oturduğu zaman okunan ezandır. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında bundan başka ezan yoktu. Minbere oturduğu zaman Bilal mescidin kapısında ezan okurdu. Ebu Bekir ve Ömer zamanlarında da böyleydi. Osman zamanında insanlar çoğalınca "Zevra" denen evinin kapısında ezan okunmasını emretti, minbere oturduğu zaman bir ezan daha okunurdu.

"Namaz için" yani namaz vakti için, demektir. "Cumua" kelimesinde de üç lügat vardır:

Cimin ve mimin zammıdır (cumua) bu da cumhurun okuyuşudur. Cimin zammı ile mimin sükunudur (cum'a), Ebu Abdurrahman es – Sülemi, Ebu Reca, İkrime, Zühri, İbn Ebi Leyla, İbn Ebi Able ve A'meş de böyle okumuşlardır. Cimin zammı ve mimin fethi (cumaa), Ebu Miclez. Ebu'l – Aliye, Nahi, Adiy bin Fadl da Ebu Amr'dan böyle okumuşlardır. Zeccac şöyle demiştir: Kim mimin sükunu ile okursa, iki zamme dile ağır geldiği için hafifletmek istemiştir. Mimin fethinin manası da, insanları toplayan gün demektir; nitekim çok lanet eden için: Luane, çok gülen için de: Duhake, denir.

Bu güne Cuma denmesinde de üç görüş vardır:

Birincisi: Çünkü onda Adem'in yaratılması toparlanmıştır, Selman'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem bana: "Cuma nedir bilir misin?" dedi. Ben de: Hayır, dedim. "Onda atan Adem toplandı, yani yaratılması o günde tamamlandı, dedi.[1]

İkincisi: İnsanların o gün namaz için toplanmalarındandır.

Üçüncüsü: Mahlukatın o günde toplanmasındandır; çünkü o günde varlığın yaratılması bitirilmiştir.

---

1 - Uzun bir hadisin parçasıdır, bkz. Ahmed, Müsned, 5/440.

Ona ilk defa Cuma diyen hakkında da iki görüş vardır:

Birincisi: Ona Ka'b bin Luey bu adı vermiştir, Cuma gününe daha önce "Arube" derlerdi. Bunu da Ebu Seleme, demiştir. Şöyle de denilmiştir: Ona bu adın verilmesi, Kureyş'in onda toplanmasındandır.

İkincisi: Ona ilk defa bu ismi ensar vermiştir, bunu da İbn Sirin, demiştir.

"Allah'ın zikrine koşun": Bu koşmada da üç görüş vardır:

Birincisi: O yürümektir, bunu da İbn Abbas, demiştir. İbn Mes'ud "femdu (ilerleyin) şeklinde okur ve eğer "fesav" okursam, ridam düşünceye kadar koşmam lazım, derdi. Ata da: O yürümek ve namaza gitmektir, demiştir.

İkincisi: Koşmaktan maksat çalışmaktır, bunu da İkrime, Kurazi ve Dahhak, demişlerdir. Bu durumda mana şöyle olur: Kendinizi boşaltarak ve temizlik vb. şeyler yaparak Allah'ı zikretmeye çalışın.

Üçüncüsü: O kalp ile niyettir, bunu da Hasen, demiştir. İbn Kuteybe de: O niyet ve ciddiyetle girişmektir, demiştir.

"Allah'ın zikrinden" ne murat edildiği hususunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O namazdır, bunu da çoğunluk, demiştir. *İkincisi:* İmamın hutbesidir, bunu da Said bin Müseyyeb, demiştir.

"Alışverişi bırakın": Yani o vakitte ticaret yapmayın, demektir. Bize göre ezan vaktinde alışveriş yapmak caiz değildir, cuma kılması farz olanın yaptığı alışveriş hükümsüz olur; İmam Malik, çoğunluğa muhalefet ederek böyle demiştir.

Cuma şehirde olup da müezzini duyana vaciptir, Ancak müezzinin sesinin gür, havanın da sakin olması şarttır. İmam Malik bunu bir fersahla sınırlamıştır. İmam Ahmet'ten de sınırlama hususunda benzeri görüş rivayet edilmiştir. Cuma köydekilere vaciptir, Ebu Hanife ise ancak şehirdekilere vacip olur, demiştir. Şehir halkının cumayı şehre yakın kırsalda kılmaları caizdir, Şafii buna muhalefet eder. Cuma kırktan az kişiyle kılınmaz. İmam Ahmed'in ise: En az elli kişi olmalıdır, dediği rivayet edilmiştir. Ondan: En azı üç kişidir, dediği de rivayet edilmiştir. Ebu Hanife ise: İmam ve üç kişi ile kılınır, demiştir. Cumada sayı şarttır, Ebu Hanife, iki rivayetin birinde: Tek başına da hutbe okumak caizdir, demiştir. Kölelere cuma vacip midir? Bunda da İmam Ahmet'ten iki rivayet vardır. Bize göre: Eğer yedekçisi *(yardımcısı)* varsa âmâya da cuma vaciptir. Ebu Hanife bunu kabul etmez. Cuma köle ve yolcularla kılınmaz, Ebu Hanife buna da muhalefet eder. Cuma ve iki bay-

ram sultanın izni olmadan vacip olur mu? İmam Ahmet'ten iki rivayet vardır. İhtiyaç olduğu zaman bir beldede iki yerde cuma kılmak caizdir. Malik, Şafii ve Ebu Yusuf: Ancak bir yerde caiz olur, demişlerdir. Cuma zevaldan önce kılınabilir, çoğunluk ise bunu kabul etmez. Bayram cumaya rastlarsa Cuma'nın da yerine geçer mi? Şa'bi ile Nahai bunu kabul etmişlerdir. Çoğunluk ise olmaz, der. Özürlüler için cumayı cemaatle kılmaları müstehaptır. Ebu Hanife ise: Mekruhtur, demiştir. Cuma günü zevaldan sonra sefere çıkmak caiz değildir. Ebu Hanife: Caizdir, demiştir. Şafak söktükten sonra sefere çıkmak caiz midir? İmam Ahmet'ten iki rivayet vardır. İmam Ahmet'ten: Cuma günü ancak cihada çıkmak caizdir, dediği de rivayet edilmiştir. Ebu Hanife: Her yolculuk için caizdir, demiştir. Şafii de: Asla caiz olmaz, demiştir.

Cumada hutbe şarttır. Davud ise: Müstehaptır, demiştir. Hutbede abdest şart değildir, Şafi iki görüşünden birinde buna muhalefet eder. Hutbeyi ayakta okumak şart değildir; Şafii buna da muhalefet eder. İki hutbe arasında oturmak da vacip değildir, Şafii buna da muhalefet eder.

Hutbede hamdele, peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e salavat getirmek, bir ayet okumak ve va'zetmek de şarttır. Ebu Hanife ise: Bir tesbih getirerek hutbe okumak caizdir, demiştir.

İki hutbe de vaciptir. İkinci hutbede okumak şarttır, Şafii buna muhalefet eder.

İmam minbere çıktığı ve halka yüzünü döndüğü zaman selam verebilir, Ebu Hanife ile İmam Malik buna muhalefet ederler. Hutbe dinlerken konuşmak haram mıdır? İmam Ahmet'ten iki rivayet vardır. Dinleyiciye haramdır da hutbe okuyana değil. Hutbeye başlamadan önce ve hutbeyi bitirdikten sonra konuşmak mekruh değildir, Ebu Hanife'ye göre ise mekruhtur.

İmam hutbe okurken tahiyyetül mescit namazı kılmak müstehaptır, Ebu Hanife ile Malik buna muhalefet ederler.

Bir kimsenin hutbe okuyup bir başkasının da namaz kıldırması caiz midir? İmam Ahmet'ten bu konuda iki rivayet vardır.

"Bu sizin için daha hayırlıdır, eğer bilirseniz" Yani eğer en iyisini bilirseniz, demektir. "Namaz bittiği zaman" ondan ayrıldığınız zaman demektir. "Yeryüzüne dağılın": Bu mubah bir emirdir. "Allah'ın lütfundan arayın" "alışverişi bırakın" yasağından sonra rızık aramak için ticarat yapma da mubahtır. Hasen ile İbn Cübeyr: O ilim aramadır, demişlerdir.

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا
قُلْ مَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللّٰهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١﴾

11 – Onlar bir ticaret yahut bir eğlence gördükleri zaman, ona dağılırlar ve seni ayakta bırakırlar. De ki: "Allah'ın katındaki şey, eğlenceden de ticaretten de daha hayırlıdır. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır":

"Bir ticaret gördükleri zaman": İniş sebebi şöyledir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem Cuma günü hutbe okuyordu, birden bir kervanin geldiği öğrenildi; ona çıktılar, öyle ki yanında ancak on iki erkek kaldı. Bunun üzerine bu ayet indi. Bunu Buhari ile Müsilm, Sahih'lerinde Cabir bin Abdullah'tan rivayet etmişlerdir.[2] Hasen şöyle demiştir: Açlık vardı, fiyatlar yükselmişti, onun geldiğini işitince ona çıktılar. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de: Eğer hepsi çıksa idi, vadilerini ateş kaplardı, dedi.[3] Müfessirler şöyle demişlerdir: Ticaret yapan Dihye bin Halife el – Kelbi idi. Mukatil de: Bu, Müslüman olmadan önce idi, demiştir. Diyorlar ki: Şam'dan geldi, gelişini halka duyurmak için davullar çalındı. Kervan gelince böyle yapmak adet idi. Cabir bin Abdullah: Kervanda gıda maddesi vardı, demiştir. Ebu Malik de: Zeytinyağı, demiştir. Eğlenceden maksat da davul çalmaktır. "Dağılırlar": Senden ayrılır, ona giderler, demektir. "İleyha" zamiri ticarete racidir. Sadece ona raci olması, onlar için çok önemli olmasındandır. Bu da Ferra ile Müberrid'in görüşüdür. Zeccac da, mana şöyledir, demiştir: Bir ticaret gördükleri zaman ona dağılırlar veya bir eğlence gördükleri zaman ona dağılırlar. Birini zikretmemesi ikincinin atılan şeye delalet etmesindendir. İbn Mes'ud ile İbn Ebi Able, tesniye sıgasıyla "infaddu ileyhima" okumuşlardır. İbn Mes'ud ile İbn Ebi Able'den, müzekker zamiri ile "infaddu ileyhi" okudukları da rivayet edilmiştir. "Seni ayakta bırakırlar" Bu da hutbedeki kıyamdır. "De ki: Allah'ın katındaki" sevab ve Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile sebat "eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır" Çünkü O, kendine iman edip ibadet edene de rızık verir, kendini inkar edip de iman etmeyene de rızık verir. O, isteyene de verir, istemeyene de verir. Başkası ise ancak fayda umduğuna verir ve hizmetine koşana yönelir.

---

2 – Buhari, Tefsirü sure 62, bab, 2; Müslim, Cumua, hadis no, 36.

3 – Suyuti, ed – Dürrül Mensur, Katade'den mürsel olarak nakletmiş ve Beyhaki rumuzunu göstermiştir.

63-MÜNAFİKUN SURESİ

Medine'de inmiştir. 11 ayettir.

O ittifakla Medeni'dir. Müfessirler bunun Abdullah bin Übey ve emsalleri hakkında indiğini bildirmişlerdir. İniş sebebi şöyledir: Abdullah birçok münafıkla beraber Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile Müreysi' seferine çıktı. O, Mustalik oğullarına ait bir su idi. Abdullah cihat değil ganimet arıyordu. Çünkü mesafe yakındı. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem gazayı bitirince, Cüheyne kabilesinden Sinan adında ve Abdullah bin Übey'in müttefiği bir olan kimse ile Gıfar oğullarından ve Hazreti Ömer'in işçisi Cehcah bin Said denen bir adam su almak için kuyuya geldiler. Aralarında sözle atışma oldu. Gıfarlı elini Cüheyneliye kaldırdı, bir tokat attı; yüzünü kanattı. Cüheyneli: Ey Hazreç oğulları, imdad, diye seslendi; onlar da geldiler. Gıfarlı da: Ey Kureyşliler, dedi, onlar da geldiler; durumu muhacirlerden birkaç kişi düzelttiler. Haber Abdullah'a ulaştı, yanında da bir bölük münafık vardı: Allah'a yemin ederim ki sizin durumunuz tam: Besle kargayı oysun gözünü atasözündeki gibidir; fakat buna siz sebep oldunuz; onları evlerinizde barındırdınız, onlara mallarınızdan harcadınız, onlar da güçlendi, siz zayıfladınız. Allah'a yemin ederim ki eğer ellerinizi sıkı tutsaydınız, bu kalabalık onun başından dağılırdı. Allah'a yemin ederim ki, eğer Medine'ye dönersek, şerefliler şerefsizleri ora-

dan çıkaracaktır. O cemaatin arasında Zeyd bin Erkam da vardı. O gün için gençti, kendisine önem verilmiyordu. Abdullah'a: Allah'a yemin ederim ki şerefsiz ve azınlık olan sensin, dedi. Abdullah da: Ben şaka ediyordum, dedi. Zeyd de haberi Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e ulaştırdı. Hazreti Ömer: Bırak, onun boynunu vurayım, dedi. O da: O zaman büyük burunlar bize gürlerler (büyük başlar bize kükrerler), dedi. O da: Eğer onu bir muhacirin öldürmesini istemiyorsan, Sa'd bin Ubade'ye yahut Muhammed bin Mesleme'ye veyahut Abbad bin Bişr'e emret, onu öldürsün, dedi. O da: O zaman da insanlar: Muhammed ashabını öldürüyor, derler, dedi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem Abdullah bin Übey'e adam yolladı, o da geldi, Ona: "Sen böyle dedin mi?" dedi. O da: Sana vahiy indirene yemin ederim ki ben böyle bir şey demedim, Zeyd yalancının tekidir, dedi. Oradakiler de: Bir çocuğun dediğine inanılmaz, belki evham etmiştir, dediler. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de Abdullah'ı mazur gördü, bütün ensar Zeyd'i kınadılar, yalancı olduğunu söylediler. Amcası da: "Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile ashabı seni yalanladılar, bunu mu istedin?" dedi. Zeyd mahcup oldu, evinden çıkmadı. Abdullah bin Übey'in oğlu Abdullah babasının durumunu öğrendi; Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e gitti: Duyduğuma göre babam Abdullah bin Übey'i öldürmek istemişsin, eğer böyle bir şey yapacaksan, bana emret, sana kellesini getireyim. Onu benden başka birinin öldürmesinden korkuyorum. Katilini öldürmedikçe yüreğim soğumaz, o zaman da cehenneme giderim, dedi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de: Hayır, o bizimle beraber kaldıkça sen ona iyi bakacaksın, dedi. Allah Teala Zeyd'i tasdik etmek ve Abdullah'ı yalanlamak sadedinde Münafikun suresini indirdi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem, Zeyd'e haber gönderdi; ona sureyi okudu: Allah seni tasdik etti, dedi. Abdullah bin Übey Medine'ye girmek isteyince, oğlu geldi: Geri dön, dedi. O da: "Neyin var?" dedi. O da: Allah'a yemin ederim ki Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem sana izin vermedikçe oraya asla giremezsin; bugün şerefli kim miş şerefsiz kim miş bileceksin, dedi. Abdullah da oğlunun yaptığını Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e şikayet etti. O da: Bırak babanı, girsin, diye haber gönderdi. Sure inip de yalanı açığa çıkınca, kendisine, ey Hubab'ın babası, senin hakkında ağır ayetler indi, Resulullah'a git, sana istiğfar etsin, dediler. Abdullah başını büktü, işte "başlarını bükerler" dediği budur. Kendisine bunu diyenin Ubade bin Samit olduğu da söylenmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِذَا جَٓاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ وَاللّٰهُ
يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِق۪ينَ لَكَاذِبُونَ ﴿١﴾
اِتَّخَذُٓوا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ اِنَّهُمْ سَٓاءَ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٢﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ
لَا يَفْقَهُونَ ﴿٣﴾ وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ وَاِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ
لِقَوْلِهِمْ كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ
عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٤﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Münafıklar sana geldikleri zaman: "Şahitlik ederiz ki, sen şüphesiz elbette Allah'ın Peygamberisin" derler. Allah da bilir ki şüphesiz sen elbette O'nun Peygamberisin. Allah şahitlik eder ki, şüphesiz münafıklar, elbette yalancılardır.

2 – Onlar, yeminlerini bir kalkan edindiler de (insanları) Allah'ın yolundan çevirdiler. Şüphesiz onlar ne kötü şey yapıyorlar!

3 – Sebebi şu; çünkü onlar iman ettiler, sonra da kâfir oldular. Bu yüzden kalpleri mühürlendi. Artık onlar anlamazlar.

4 – Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Eğer konuşurlarsa, sözlerini dinlersin. Sanki onlar duvara yaslanmış kütüklerdir. Her sesi aleyhlerine sanırlar. Onlar düşmandır; onlardan sakın. Allah onları kahretsin; nasıl da (haktan) çevriliyorlar!

"Münafıklar sana geldikleri zaman": Yani Abdullah bin Übey ile arkadaşları, "şahitlik ederiz ki, sen şüphesiz Allah'ın Peygamberisin, derler". Burada haber bitti. Sonra da Allah Teala yeni söze başlayıp şöyle dedi: "Allah bilir ki şüphesiz sen elbette O'nun Peygamberisin. Allah şahitlik eder ki, şüphesiz münafıklar, elbette yalancılardır": Neden onları yalancı saydı? Çünkü onların içi ile dışı ayrıdır. Ferra da: Ancak onların içlerini yalan çıkardı, demiştir. "Yeminlerini bir kalkan edindiler de (insanları) Allah'ın yolundan çevirdiler. Biz de bunu

Mücadele: 16'da zikretmiştik. Kadı Ebu Ya'la şöyle demiştir: Bu ayet, "şahitlik ederim ki" sözünün yemin olduğunu gösterir; çünkü onlar "şahitlik ederiz" dediler, Allah da onu "yeminlerini bir kalkan edindiler" dedi. İmam Ahmed, Evzai, Sevri ve Ebu Hanife: Şahitlik ederim, kasem ederim, azm ederim, ant içerim kalıplarının hepsinin yemin olduğunu söylemişlerdir. Şafii de şöyle demiştir: "Kasem ederim" yemin değildir. Ancak "Allah'a kasem ederim" der de yemin kastederse yemin olur.

"Sebebi şu; çünkü onlar iman ettiler" dilleriyle "sonra da kafir oldular" içlerinden. "Kalpleri mühürlendi; artık onlar anlamazlar" imanı da Kur'an'ı da. "Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Yani onlar iri yarı, gösterişlidirler. İbn Abbas şöyle demiştir: Abdullah bin Übey, iri yarı idi ve düzgün konuşurdu. Hitabeti güzeldi. Konuştuğu zaman, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem onun dediğini dinlerdi. Başkası da, mana şöyledir, demiştir: Konuşmalarına kulak verirsin, onun hak olduğunu zannedersin. "Keennehüm huşubun müsennedeh": İbn Kesir, Nafi' Asım, Ebu Amr, İbn Amir ve Hamze: Hının ve şinin ikisinin de zammı ile "huşubun" okumuşlardır ki o, haşebe'nin çoğuludur; tıpkı semere ve sümür gibi. Kisai de hının zammı ve sinin sükunu ile okumuştur, tıpkı bedene ve büdün, ekeme ve üküm gibi. İbn Kesir ile Ebu Amr da öyle okumuşlardır. Ebu Bekr es – Sıddik ile İbn Sirin de hının ve sinin ikisinin de fethi ile "haşebün" okumuşlardır. Ebu Nehik, Ebu'l – Mütevekkil ve Ebu İmran da hının fethi ve sinin sükunu ile okumuşlardır. Allah onları güzel suret ve açık konuşma ile nitelemiş; sonra da onları anlayışsızlık ve basiretsizlikte kütüklere benzetmiştir. Müsennede: Duvara yaslanmış demektir. Maksat şudur: Onlar gelişen ve meyve veren ağaçlar değildir; bilakis duvara yaslanan kuru kütükler gibidir. Sonra da onları korkaklıkla ayıpladı "her sesi aleyhlerine sanırlar" dedi. Yani bir ses işitirlerse sanıldıklarını sanırlar; çünkü sırları açığa çıkar endişeleri vardır. Bu da korkaklığın ileri derecesidir. Bu manada şöyle bir beyit irat ederler:

Eğer bir serçe uçsa, onu sanırsın
Ubeyd ve Eznem kabilesine saldıran atlar.

Yani: Eğer bir serçe uçsa onu korkundan bu iki kabileye saldıran atlılar sanırsın, demektir.

"Onlar düşmandır": Yani onlara sır verme, çünkü onlar kafir düşmanlarının casuslarıdır. "Allah onları kahretsin" bu da Beraet: 30'da tefsir edilmiştir.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ
يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٥﴾ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ
أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الْفَاسِقِينَ ﴿٦﴾ هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ
اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْفَضُّوا وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَلَٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٧﴾ يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا
إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ
وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾

5 – Onlara: "Gelin, Allah'ın Peygamberi sizin için istiğfar etsin" denildiği zaman, başlarını bükerler ve onların kibir taslayarak yüz çevirdiklerini görürsün.

6 – Onlar için istiğfar etsen de yahut istiğfar etmesen de birdir: Allah onları asla bağışlamaz. Şüphesiz Allah fasıklar topluluğuna hidayet etmez.

7 – Onlar öyle kimselerdir ki: "Peygamberin yanındakilere harcamayın ki etrafından dağılsınlar" derler. Göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Ancak münafıklar anlamazlar.

8 – Derler ki: "Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, en şerefliler en şerefsizleri oradan elbette çıkaracaktır". Şeref; Allah'ın, Peygamberin ve mü'minlerindir. Ancak münafıklar bilmezler.

"Onlara: Gelin, Allah'ın Peygamberi size istiğfar etsin, denildiği zaman": Bunun sebebini surenin başında açıklamıştık. "Levvev ruusehüm": Nafi', Mufaddal da Asım'dan ve Yakup, şeddesiz olarak "levev" okumuşlardır. Ebu Ubeyde ise şeddeyi tercih etmiş ve şöyle demiştir: Çünkü onlar bunu defalarca yaptılar. Mücahit de şöyle demiştir: Abdullah bin Übey'e: Gel, Rasulullah senin için istiğfar etsin, denildiği zaman başını çevirdi: "Ben ne dedim ki?" dedi. Mukatil de şöyle demiştir: İstiğfara gönülsüzlük ederek başlarını çevirdiler. Ferra da: Peygamber ve duasıyla alay ederek başlarını salladılar, demiştir.

"Yüz çevirdiklerini görürsün": Yani istiğfardan yüz çevirdiklerini demektir. "Onlar kibir taslayanlardır": Yani buna karşı kibir gösterenlerdir, demektir. Sonra istiğfarın onlara fayda sağlamayacağını bildirerek "istiğfar etsen de istiğfar etmesen de birdir" dedi. Ebu Cafer, med ile "âstağferte" okumuştur.

"Onlar öyle kimselerdir ki: Peygamberin yanındakilere harcamayın, derler": Biz de bunun Abdullah bin Übey'in sözü olduğunu açıklamıştık. "Yenfaddu" dağılsınlar, demektir. "Göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır": Müfessirler şöyle demişlerdir: Göklerin hazineleri: Yağmur, yerin hazineleri de: Bitkilerdir. Mana da şöyledir: O muhacirlere rızık veren Allah'tır, onlar değildir. "Ancak münafıklar anlamazlar": Yani kendileri harcasa da rızık verenin Allah olduğunu bilmezler. "Eğer Medine'ye dönersek, derler" bu gazadan, bu da yukarıda geçmişti, bu da Übey'in sözüdür. "En şerefliler çıkaracaktır" kendisini kastediyor, "en şerefsizleri" bundan da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'i kastediyor. Hasen, mazmum nun ve meksur ra ile "lenuhricenne", zenin nasbı ile de "eleazze" okumuştur. Elezel hal olarak mansuptur, bu da halin marife olmasını caiz görenlere yahut ondaki "el" takısının zait olması esasına veyahut "misl" takdirine göredir. Mana da şöyledir: Onu nasıl olursa olsun şerefsiz (hor) olarak çıkaracağız. Hepsi "elezelle"yi mansup okumuşlardır. Aziz ve celil olan Allah bunu ona iade ederek: "Şeref Allah'ındır" dedi, o da dayanılmaz güç ve kuvvettir, "Peygamberin ve mü'minlerindir" Allah'ın aziz kılması ve onlara yardım etmesi ile. "Ancak münafıklar bilmezler" bunu.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩﴾ وَأَنْفِقُوا مِنْ مَا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠﴾ وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١١﴾

9 – Ey o iman edenler, ne mallarınız ne de evlatlarınız sizi Allah'ın zikrinden oyalamasın. Kim bunu yaparsa, işte onlar, ziyan edenlerin ta kendileridir.

10 – Birinize ölüm gelip de: "Rabbim, keşke beni yakın bir süreye

kadar geri bıraksan da sadaka versem ve iyilerden olsam" demesinden önce rızık ettiğimiz şeylerden (Allah yolunda) harcayın.

11 – Allah, bir nefsi, eceli geldiği zaman asla geri bırakmaz. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

"Sizi oyalamasın": Yani meşgul etmesin, demektir. Burada Allah'ın zikrinden murat edilen şey hususunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Cihatta Allah'a itaat etmektir, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan, demiştir.

İkincisi: Farz namazdır, bunu da Ata ile Mukatil, demişlerdir.

Üçüncüsü: Farz namazlar ve diğer emirlerdir, bunu da Dahhak, demiştir.

Dördüncüsü: Geneldir. Zeccac: Böylece onları devamlı zikre teşvik etmiştir, demiştir.

"Size rızık ettiklerimizinden harcayın": Bu harcamada (infakta) da üç görüş vardır:

Birincisi: O malların zekatıdır, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: O malda vacip olan zekat, hac vs. gibi haklardır. Bu mana Dahhak'tan rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: O nafile sadakadır, bunu da Maverdi, zikretmiştir. Buna göre emir, mendup, bundan öncekine göre de vacip olur.

"Birinize ölüm gelmeden önce": Zeccac: Kesin ölüm işaretleri belirmeden önce, demiştir.

"Beni yakın bir süreye kadar bıraksaydın": Bundan sadaka ve zekat vermesi için ecelinin uzatılmasını kastetmektedir, o da "feessaddeka" kavlinden anlaşılmaktır. Ebu Ubeyde şöyle demiştir: "Feessaddeka" mansuptur; çünkü bütün istifhamların fe alan cevabı mansuptur; mesela: Men indeke featiyeke (yanındaki kim, sana geleceğim) dersin. Hella fealte keza ve keza feefale keza (şöyle yapsaydın, ben de şöyle yapardım) gibi. Sonra (kâne) vavsız olarak "ve ekün, dedi. Ebu Amr şöyle demiştir: O aslında "veekune" idi, vav yazıdan düşmüştür, tıpkı hece harflerini söylerken ebced dediğimiz gibi ki aslı, ebu cad'dır. Ebu Amr böylece vavlı olarak ve nunun nasbı ile "veekune" okur. Diğerleri ise vavsız olarak "ve ekün" okumuşlardır. Zeccac şöyle demiştir: Kim vavla "veekune" okursa, onu "feessaddeka"nin üzerine atfeder. Kim de cezmle "ekün" okursa, "fessaddeka"nin mahalline atfeder. Çünkü mana: İn ahharteni essaddeka ve ekün, demektir. Ebu Salih de İbn Abbas'tan "feessaddeka"nin malımın

zekatını verseydim, "iyilerden olsaydım"ın da mü'minlerle beraber hac etseydim, manasında olduğunu rivayet etmiştir. "Allah sizin yaptıklarınızdan haberdardır" sözünün manası da şöyledir, demiştir: Sadakaya inanmamanızı bilir. Mukatil de: Münafıkların kastedildiğini söylemiştir. Dahhak, İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmiştir: Kim ölür de malı olur, zekatını vermez, hacca gücü yeter de hac etmezse, mutlaka ölüm anında Cenab-ı Allah'tan dünyaya dönmek ister. Ona: Bunu ancak kafir ister, dediler, o da: Ben size Kur'an okuyorum, dedi ve bu ayeti okudu.

64-TEGABÜN SURESİ

Medine'de inmiştir. 18 ayettir.

Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O Medeni'dir, bunu cumhur demiştir; İbn Abbas, Hasen, Mücahit, İkrime ve Katade onlara dahildir.

İkincisi: O Mekki'dir, bunu da Dahhak, demiştir. Ata bin Yesar da şöyle demiştir: O Mekki'dir ancak üç ayeti Medine'de inmiştir, onlar da "ya eyyühellezine amenu inne min ezvaciküm" ayetiyle arkasındaki iki ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَىٰ
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ
مُؤْمِنٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ
وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾ يَعْلَمُ مَا

فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَۜ وَاللّٰهُ
عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤﴾ اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ
فَذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿٥﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُ
كَانَتْ تَأْتٖيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُٓوا اَبَشَرٌ يَهْدُونَنَاۘ فَكَفَرُوا
وَتَوَلَّوْا وَاسْتَغْنَى اللّٰهُۜ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَمٖيدٌ ﴿٦﴾

BİSMİLLAHİRAHMAHİRRAHİM

1 – Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah'ı tesbih eder. Mülk O'nundur, hamd de O'nundur. O her şeye kadirdir.

2 – O ki sizi yarattı; sizden kafir de var, sizden mü'min de var. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.

3 – Gökleri ve yeri hak ile yarattı ve size suret verdi, suretlerinizi güzel yaptı. Dönüş yalnız O'nadır.

4 – Göklerdeki ve yerdeki şeyleri bilir. Gizlediklerinizi de bilir, açıkladıklarınızı da. Allah göğüslerin özünü hakkıyla bilendir.

5 – Önceden kafir olanların haberi size gelmedi mi? Onlar işlerinin vebalini tattılar. Onlar için acıklı bir azap vardır.

6 – Sebebi şudur; çünkü onlara peygamberleri kanıtlarla geldiler; onlar da: "Bizi bir insan mı hidayet edecek?" dediler ve kâfir olup yüz çevirdiler. Allah da onlardan istiğna gösterdi. Allah çok zengindir, övgüye layıktır.

Giriş kısmının tefsiri yukarıda geçmiştir. "Sizden kafir de var, sizden mü'min de": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Allah âdemoğullarını mü'min ve kafir olarak yarattı. Bunu da Vahîbi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir, hadisler de bu görüşü destekler, mesela şunlar gibi: "Fir'avn anasının karnında kafir olarak yaratıldı, Zekeriya oğlu Yahya da anasının karnında mü'min olarak yaratıldı". Ana karnında yaratılan bir çocuk için meleğe rızkını, ecelini, amelini ve bahtsız veya bahtiyar olduğunu yazması emredilir.

İkincisi: Söz "sizi yarattı (halekaküm)" kavlinde bitti. Sonra da onların sıfatlarını anlatıp "sizden kafir de var, sizden mü'min de" dedi. Bu görüşün sahipleri dört mülahaza üzerinde ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: Sizden kafir iman eder, mü'min de kafir olur, bunu da Ebu'l – Cevza, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: Sizden kimi hayatında kafirdir, sonunda mü'mindir, sizden kimi hayatında mü'mindir, sonunda kafirdir. Bunu da Ebu Said el–Hudri, demiştir.

Üçüncüsü: Sizden kimi Allah'ı inkar eder, yıldızlara iman eder, sizden kimi de Allah'a iman eder, yıldızları inkar eder. Bunu da Ata bin Ebi Rebah, demiş; bundan da yağmurla ilgili burçları kastetmiştir.

Dördüncüsü: Sizden kiminin ahlakı Allah'ı inkar eder, kiminin ahlakı da Allah'a iman eder. Bunu da Zeccac nakletmiştir. Ahlakın inkar etmesi dehri (ateist) ve tabiatçıların görüşüdür. Bundan sonrası da "size suret verdi, suretlerinizi güzel yaptı" kavline kadar yukarıda geçmiştir. Zeccac şöyle demiştir: Sizi bütün canlılardan daha güzel biçimde yarattı. A'meş sad'ın kesri ile "sıverekûm" okumuştur. Suretin çoğulunda: Suret ve sıver, denilir, tıpkı lihye'nin çoğulunda lihan ve luhan denildiği gibi. İbn Saib de, "suretlerinizi güzel yaptı" kavlinin manası: Onları muhkem ve sağlam yaptı, demiştir. Bundan sonrası da "ve ya'elmu ma tüsirrune" kavline kadar açıktır. Mufaddal Asım'dan ikisinde de ye ile "yüsirrune" ve yulinune" okuduğunu rivayet etmiştir. "Önceden kafir olanların haberi size gelmedi mi?": Bu da Mekke halkına hitaptır, onları kendilerinden önceki kafirlerin başlarına gelen şeylerle korkuttu; o da "işlerinin vebalini tattılar" kavlidir ki, yaptıklarının cezasını çektiler, demektir. O ise dünyada başlarına gelen azaptır. "Onlar için acıklı bir azap vardır" ahirette. "Bunun sebebi şudur; çünkü onlara peygamberleri kanıtlarla geldiler" onlarsa bunu inkar eder ve "bir insan mı?" derlerdi, yani bizim gibi bir beşer mi "bizi hidayet edecek?" Beşer cins ismidir, lafzı ise tekildir. "Kâfir olup yüz çevirdiler": Yani imandan yan çizdiler, demektir. "Allah da istiğna gösterdi" iman ve ibadetlerine ihtiyacı olmadığını bildirdi.

زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ
يُبْعَثُوا قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَلِكَ عَلَى اللَّهِ
يَسِيرٌ ﴿٧﴾ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا وَاللَّهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ وَمَنْ

يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِهِ وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾
وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ
خَالِدِينَ فِيهَا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٠﴾ مَا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ اِلَّا
بِاِذْنِ اللّٰهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيمٌ ﴿١١﴾ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاِنَّمَا
عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٢﴾ اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ
وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَاِنْ تَعْفُوا
وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾ اِنَّمَا
اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللّٰهُ عِنْدَهُ اَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾
فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَاَطِيعُوا وَاَنْفِقُوا خَيْرًا
لِاَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٦﴾ اِنْ
تُقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللّٰهُ
شَكُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٧﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

7 – Kafirler asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: "Hayır, Rabbin hakkı için, elbette muhakkak diriltileceksiniz, sonra da elbette yaptıklarınızdan haberdar edileceksiniz. Bu da Allah'a çok kolaydır.

8 – Allah'a, Peygamberine ve indirdiğimiz nura iman edin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

9 – O günde ki sizi toplantı günü için toplar. İşte bu, aldanma günüdür. Kim Allah'a iman eder ve iyi şey yaparsa, onun kötülüklerini

örter ve onu altlarından ırmaklar akan cennetlere, orada ebedi kalıcılar olarak sokar. İşte bu büyük kurtuluştur.

10 – O kimseler ki inkar ettiler ve ayetlerimizi yalanladılar, işte onlar, orada ebedi kalıcılar olarak ateşin arkadaşlarıdır. Orası ne kötü varış yeridir.

11 – Hiçbir musibet Allah'ın izni olmadan çatmaz. Kim Allah'a iman ederse, onun kalbine hidayet eder. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

12 – Allah'a itaat edin, Peygambere itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz, ancak Peygamberimize apaçık tebliği vardır.

13 – Allah O'dur ki O'ndan başka İlah yoktur. Mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler.

14 – Ey o iman eden kimseler, şüphesiz eşlerinizden ve evlatlarınızdan size düşman vardır; onlardan sakının. Eğer affeder, kusurlarını görmez ve bağışlarsanız, şüphesiz Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

15 – Mallarınız ve evlatlarınız ancak bir imtihandır. Büyük mükafat Allah'ın yanındadır.

16 – Öyleyse gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun. Dinleyin ve itaat edin. Harcayın, sizin için hayırlı olur. Kim nefsinin aşırı cimriliğinden korunursa, işte onlar muratlarına erenlerdir.

17 – Eğer Allah'a güzel bir ödünç verirseniz, onu sizin için katlar ve sizi bağışlar. Allah şükrü kabul edendir, çok yumuşaktır.

18 – Görünmeyeni ve görüneni bilendir, mutlak galiptir, hikmet sahibidir.

"Kafirler iddia ettiler": İbn Ömer; "Zeamu (iddia)" yalandan kinayedir, derdi. Mücahit de: Zeame fülanün (falanca iddia etti), demeyi sevmezdi.

"Bu da Allah'a çok kolaydır": Yani yeniden diriltme. "Nur da Kur'an'dır, onda yeniden diriltme, hesap ve cezanının durumu vardır.

"Yevme yecmaukum": Bu, "letübasünne sümme letünebbeünne bima amiltüm" kavli ile mansuptur. "Sizi toplantı günü için toplar" o da kıyamet günüdür. Ona böyle denilmesi, onda cinlerin, insanların, gök halkının ve yer halkının toplanmasındandır. "İşte bu aldanma günüdür": Teğabün ğabn'den tefaül babındandır, o da şansı kaçırmaktır. Ona aldanma günü denmesinden ne murat edildiğinde de dört görüş vardır:

Birincisi: Ne kadar kafir varsa mutlaka onun cennette bir yeri vardır; ona da mü'min mirasçı olur. İşte o zaman kafir aldanmış olur. Bu manayı Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: Cennet halkının cehennem halkını aldatmasıdır, bunu da Mücahit ile Kurazi, demişlerdir.

Üçüncüsü: O mazlumun zalimi aldattığı gündür; çünkü mazlum dünyada aldatılmış idi, ahirette ise aldatıcı olur. Bunu da Maverdi zikretmiştir.

Dördüncüsü: O kafirin imanı terk etmesiyle aldandığının, mü'minin de iyilikte kusur etmesinin meydana çıkmasıyla aldandığının meydana çıktığı gündür. Bunu da Salebi zikretmiştir. Zeccac şöyle demiştir: Bu, alışverişe misal olarak zikredilmiştir; tıpkı şunlar gibi: "Ticaretleri kâr etmedi" *(Bakara: 16)*, "Size bir ticaret göstereyim mi?" *(Saf: 10)*. Bundan sonrası açıktır. "Yükeffir ahnu seyyiatihi": Nafi, İbn Amir ve Mufaddal da Asım'dan, ikisinde de nun ile "nükeffir" "nüdhilhü" okumuşlardır. Kalanlar ise ye ile okumuşlardır. "Başınıza gelen her musibet Allah'ın izni iledir" İbn Abbas: İlmi ve takdiri iledir, demiştir. "Kim Allah'a iman ederse, onun kalbine hidayet eder": Bunda da altı görüş vardır:

Birincisi: Kalbini yakin için hidayet eder; o zaman başına gelecek olanın onu şaşırmayacağını, gelmeyecek olanın da gelmeyeceğini bilir. Bunu Ali bin Ebi Talha, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Alkame de şöyle demiştir: O başına musibet gelen kişidir ki, onun Allah Teala tarafından geldiğini bilir; teslim ve razı olur.

İkincisi: Geri dönmesi için kalbine hidayet eder, o da: İnna lillah ve inna ileyhi raciun, der Bunu da Mukatil, demiştir.

Üçüncüsü: O başı belaya girdiği zaman sabreder, bir nimete kavuştuğu zaman da şükreder, zulme uğradığı zaman da bağışlar. Bunu da İbn Saib ile İbn Kuteybe, demişlerdir.

Dördüncüsü: Kalbine hidayet eder, yani onu hidayete erdirir, demektir. Bunu da Zeccac, demiştir.

Beşincisi: Veli kulunu sabır ve rıza ile hidayete erdirir. Bunu da Ebu Bekir el – Verrak, demiştir.

Altıncısı: İmanı sağlam olduğu zaman sünnete tabi olması için kalbine hidayet eder. Bunu da Ebu Osman el – Hiri, demiştir. Ebu Bekr es–Sıddik, Asım el – Cahderi ve Ebu Nehik, meftuh ye ve mansup dal ile "yehde", ref' ile de "kalbuhu" okumuşlardır ki, bu da hedee yehdeü'den gelir, o da huzura ermektir. Mana şöyledir: Allah'ın emrine tes-

lim olduğu zaman kalbi huzura erer. Osman bin Affan, Dahhak, Talha bin Musarrif ve Erzak da Hamze'den, nun ile "nehdi" okumuşlardır. Ali bin Ebu Talib ile Ebu Abdurrahman da, mazmum ye ve meftuh dal ile "yühde", ref' ile de "kalbuhu" okumuşlardır. Bundan sonrası da açıktır. "Şüphesiz eşlerinizden ve evlatlarınızdan size düşman vardır": İniş sebebi şöyledir:

Bir adam Müslüman olurdu, hicret etmek istediği zaman ailesi ve çocukları onu engeller ve: Allah için olsun, gitme, aileni ve aşiretini bırakıp da Medine'ye ailesiz ve malsız gitme, derlerdi. Kimileri onlara acıdığı için yerinde kalır, hicret etmezdi. İşte bunun üzerine bu ayet indi. Onlar da hicret edip de insanların Medine'de derin din bilgisine sahip olduklarını görünce, kendilerine mani olan ailelerini cezalandırmak istediler. Bunun üzerine Allah Teala: "Eğer affeder, kusurlarını görmezseniz..." ayetini indirdi. Bu İbn Abbas'ın görüşüdür. Zeccac da şöyle demiştir: Onlar hicret etmek isteyince, eşleri ve çocukları: Biz dinden ayrılmaya dayanırız da sizden ayrılmaya, mallardan ve yurtlardan ayrılmaya dayanamayız, dediler. Aziz ve celil olan Allah böyle olan kimsenin, evlat da olsa, eş de olsa, düşman olduğunu bildirdi. Mücahit de: Bir adamın sevdikleri ve evlatları onu İslam'a girmekten men eder ve onu durdurmaya çalışırlardı, demiştir. Bu durumda: "Sizin için düşman vardır" kavlinde üç görüş ortaya çıkmıştır:

Birincisi: Onu hicretten men etmekle, bu İbn Abbas'ın görüşüne göredir. *İkincisi:* İsyanlara sebep olmaları ile, bu da Mücahid'in görüşüne göredir. *Üçüncüsü:* İslam'a girmesini yasaklamakla, bu da Katade'nin görüşüne göredir.

"Onlardan sakının" Ferra: Geri kalmada onlara itaat etmeyin, demiştir.

"Mallarınız ve evlatlarınız ancak bir fitnedir": Yani beladır ve sizi ahiretten alıkoyar. Mal ve evlat insanı büyük afetlere maruz bırakır, ancak Allah'ın esirgediği müstesna. İbn Kuteybe: Fitne, bir şeye tutulmadır, demiştir. Fütine fülanun bilmer'eti denir ki: Bir kadına tutuldu, aklından çıkaramaz oldu ve çok sevdi, demektir. Ferra da şöyle demiştir: Mana erbabı şöyle demişlerdir: "İnne min ezvaciküm" kavline "min" gelmesi, bütün eş ve evlatların düşman olmamasındandır. "İnnema emvaluküm ve evladüküm fitnetün" demesi ise, bunların bir türlü fitneden hali olmamasından ve kalbin onlarla meşgul olmasındandır. Büreyde, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle rivayet etmiştir: O hutbe okuyordu, Hasan ile Hüseyin radıyallahu anhuma üzerlerinde kırmızı gömlekleri ile düşe kalka geldiler; o da

minberden indi, onları kucağına alıp önüne oturttu, sonra da şöyle dedi: Aziz ve Celil olan Allah "mallarınız ve evlatlarınız ancak fitnedir" derken doğru söyledi; bu iki çocuğu düşe kalka gelirlerken gördüm, dayanamadım, konuşmamı kestim ve onları kürsüye çıkardım.[1]

"Büyük mükafat Allah'ın yanındadır": Yani bol sevap demektir ki o da cennettir. Mana da şöyledir: Evlat sebebiyle O'na isyan etmeyin, onları Allah'ın yanındaki büyük mükafata tercih etmeyin. "Gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun" yani takat getirebildiğiniz kadar demektir. "Dinleyin" size emredileni "itaat edin ve harcayın, sizin için hayırlı olur": Bu harcamada (infakta) da üç görüş vardır:

Birincisi: O sadakadır, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Mü'minin kendi nefsine harcadığıdır, bunu da Hasen, demiştir.

Üçüncüsü: Cihada harcamadır, bunu da Dahhak, demiştir. "Kim nefsinin aşırı cimriliğinden korunursa" malında Allah'ın hakkını verirse demektir. Bunun açıklaması da Haşr: 9'da geçmiştir. Bundan sonrası da surenin bitimine kadar şuralarda geçmiştir: Bakara: 245, Hadid: 11, 18, Haşr: 23, 24.

---

1 - Ebu Davud, Salat, bab, 227; Tirmizi, Menakıb, bab, 30; Nesi, Cumua, bab, 30; İydeyn, bab, 27; İbn Mace, Libas, bab, 20; Ahmed, Müsned, 5/354.

65-TALAK SURESİ

Medine'de inmiştir. 12 ayettir.

Ona, kısa Nisa, suresi denir. Hepsinin icmaı ile Medeni'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ
وَاَحْصُوا الْعِدَّةَۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْۚ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ
وَلَا يَخْرُجْنَ اِلَّٓا اَنْ يَأْت۪ينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍۜ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِۜ
وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُۜ لَا تَدْر۪ي لَعَلَّ اللّٰهَ
يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا ﴿١﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Ey o Peygamber, kadınları boşadığınız zaman onları iddetleri içinde boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz Allah'tan korkun. Onları evlerinden çıkarmayın. Onlar da, apaçık çirkin bir hareket getirme-

dikçe, çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, gerçekten kendine haksızlık etmiştir. Bilemezsin, belki Allah bundan sonra (yeni) bir iş meydana getirir.

"Ey o Peygamber, kadınları boşadığınız zaman": Zeccac şöyle demiştir: Bu, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e hitaptır, mü'minler de buna dahildir. Manası da: Kadınları boşamak istediğiniz zaman, demektir. Tıpkı "namaza kalktığınız zaman abdest alın" *(Bakara: 6)* ayeti gibi. Bu ayetin iniş sebebinde de iki görüş vardır:

Birincisi: O, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem, Hafsa'yı boşadığı zaman inmişti ki kendisine: Onu geri al, çünkü o çok oruç tutan bir kadındır, senin cennetteki eşlerinden biridir, denildi. Bunu da Enes bin Malik, demiştir.

İkincisi: O, Abdullah bin Ömer hakkında indi; karısını hayızlı iken boşamıştı; Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ona dönmesini, onu temizlik dönemine kadar tutmasını buyurdu. Bunu da Süddi, demiştir.

"Liiddetihinne": Yani iddet zamanları için, demektir ki o da temizlik dönemidir. Bu da duhul edilen kadın hakkındadır; duhul edilmeyen kadın için iddet yoktur.

Talak (boşama) iki kısımdır: Sünni ve bid'i.

Sünni, kadını cima etmediği temizlik dönemi içinde boşamaktır; işte iddet için boşama budur. Zira kadın o temizlikten itibaren iddet beklemeye başlar, iddet hemen talaktan sonra başlamış olur ve iddet zamanı da uzamaz.

Bid'i talak ise hayız halinde veya cima ettiği temizlik süresi içinde boşamadır; o geçerlidir, bunu yapan da günahkardır. Eğer üç talakı bir seferde verirse, bizim mezhebimizin tercihli görüşüne nazaran o bid'attır.

"İddeti sayın": Yani iddet zamanını demektir. Onu saymada da şu gibi faydalar vardır: Dönme zamanına, nafaka vaktine, eğer üç talak vermek isterse talakın aralıklarla verilmesine riayet edilmiş olur ve böylece kadın kesin ayrılır, kocası da onun kız kardeşi ile ve ondan başka dört kadınla evlenebilir.

"Rabbiniz Allah'tan korkun": Yani emrine isyan etmeyin, demektir. "Onları evlerinden çıkarmayın": Bunda da ona oturacak bir yer temin etmenin vacip olduğuna delil vardır. Evlerin onlara nisbet edilmesi, talaktan önce orada bulunmalarındandır. Kadın için açık bir zorunluluk olmadıkça iddet süresinde evinden çıkması caiz değildir.

Eğer çıkarsa günah kazanır. "Ancak apaçık çirkin bir hareket getirmesi (yapması) hariç": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Mana şöyledir: Ancak müddet bitiminden önce çıkmaları hariç, işte o çıkışları apaçık çirkin bir harekettir. Bu da Abdullah bin Ömer, Süddi ve İbn Saib'in görüşleridir.

İkincisi: Apaçık çirkin hareket zinadır, bunu da Mücahit, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Mücahit, Şabi, İkrime ve Dahhak da böyle demişlerdir. Buna göre mana şöyle olur: Ancak zina etmeleri hariçtir ki üzerlerine had tatbik edilmek için çıkarılırlar.

Üçüncüsü: Apaçık çirkin hareket: Ailesine karşı dil uzatmasıdır; o zaman onu çıkarmaları onlar için helaldir. Bunu da Muhammed bin İbrahim, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Dördüncüsü: O, had tatbik edilme durumunda kalmasıdır ki üzerine had tatbik etmek için çıkarılır. Bunu da Said bin Müseyyeb, demiştir.

"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır": Yani bu zikredilen şeyler, demektir. "Kim de Allah'ın sınırını aşarsa" yani açıkladığı ve emrettiği hükümleri "gerçekten kendine haksızlık etmiştir": Yani kendi ile Allah Teala arasında günah işlemiştir. "Bilemezsin, belki Allah bundan sonra (yeni) bir iş (durum) meydana getirir": Yani bir ve iki kere boşadıktan sonra kalbine karısına geri dönmeyi getirir. Bu da boşamayı ayrı ayrı zamanlarda yapmanın, üçünü bir arada vermemenin müstahap olduğunu gösterir.

فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ
بِمَعْرُوفٍ اَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَاَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ
وَاَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ ذٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ﴿٢﴾ وَيَرْزُقْهُ
مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُ
اِنَّ اللّٰهَ بَالِغُ اَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ﴿٣﴾

2 – Onlar sürelerine vardıkları zaman onları iyilikle tutun yahut onlardan iyilikle ayrılın. İçinizden adalet sahibi iki kimseyi şahit tu-

tun. Namazı dosdoğru kılın. İşte Allah'a ve ahiret gününe iman edene bu öğüt veriliyor. Kim Allah'tan korkarsa, ona bir çıkış yeri kılar / gösterir.

3 – Ve ona ummadığı yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse, O ona yeter. Şüphesiz Allah emrini yerine getirir. Gerçekten Allah her şey için bir süre kılmıştır.

"Onlar sürelerine vardıkları zaman": Yani iddetlerinin bitimine yaklaştıkları zaman "onları iyilikle tutun". Bu da Bakara: 231'de açıklanmıştır. "İçinizden adalet sahibi iki kimseyi şahit tutun": Müfessirler şöyle demişlerdir: Talaka ve ric'ate (kadına dönmeye) şahit tutun. Alimler geri dönmede şahit tutmak vacip midir yoksa müstehap mıdır diye ihtilaf etmişlerdir: Bu hususta İmam Ahmet'ten iki rivayet, Şafii'den de iki görüş vardır. Sonra şahitler için: "Şahitliği Allah için yerine getirin" dedi. Yahi Allah rızası ve vasiyeti yerine getirmek için şahitlik edin, onu doğru olarak icra edin. Bundan sonrası da Bakara: 232'de açıklanmıştır. "Kim Allah'tan korkarsa onun için bir çıkış yeri gösterir": Müfessirler şöyle demişlerdir: Ayet Avf bin Malik el – Eşcai hakkında indi, düşmanlar onun oğlunu esir ettiler, o da Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e fakirlikten şikayet etti; o da Allah'tan kork, sabret ve çokça: Lahavle vela kuvvete illa billah, söyle dedi. O da bunları yaptı, düşmanlar bir ara çocuğu bıraktılar; o da koyunlarını sürüp babasına getirdi, dört bin koyun idi. Ayet de bunun üzerine indi. Bunun manasında beş görüş vardır:

Birincisi: Kim Allah'tan korkarsa, onu dünya ve ahirette bütün sıkıntılardan kurtarır, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Ona çıkış yeri göstermesi, vermesinin veya vermemesinin Allah tarafından olduğunu bilmesidir, bu da İbn Mes'ud'un görüşünden çıkarılmıştır.

Üçüncüsü: Kim Allah'tan korkar da sünnete göre boşar, sünnete uygun olarak dönerse, Allah ona çıkış yeri gösterir, bunu da Süddi, demiştir.

Dördüncüsü: Kim musibet anında sabrederek Allah'tan korkarsa, Allah ona cehennemden cennete çıkış yerini gösterir. Bunu da İbn Saib, demiştir.

Beşincisi: Ona haramdan helale çıkış yerini gösterir, bunu da Zeccac, demiştir. Doğrusu, bu geneldir; çünkü Allah Teala kendinden korkanı darlıktan çıkarır, korkmayan da bütün zorlukların içine düşer. Rebi bin Huseym şöyle demiştir: İnsanlara dar gelen şeylerden ona çıkış yeri gösterir. "Ona ummadığı yerden rızık verir": Yani aklına gel-

meyen ve ihtimal vermediği yerden, demektir. Şöyle olması da caizdir: Talakında Allah'tan korkar ve onu sünnete uygun olarak icra ederse, Allah ona ailesinin yerine yeni bir aile verir. "Kim Allah'a tevekkül ederse, Allah ona yeter": Yani kim başına gelen bir şeyde O'na güvenirse, Allah onu düşündüğü şeyden kurtarır. "İnnallaha baliğun emreh": Hafs ile Mufaddal Asım'dan izafetle "baliğu emrih" okuduğunu rivayet etmişlerdir. Mana da: İstediği şeye hükmeder, demektir. "Allah her şey için bir süre kılmıştır": Yani varacağı bir ecel ve sonuç kılmıştır. Allah bütün bunları takdir etti, ileri de gitmez, geri de kalmaz. Mukatil de şöyle demiştir: Allah her zorluk ve kolaylık için bir süre kılmış; "şu fakir ne zaman zengin olacak ve şu zengin ne zaman fakir olacak?" diye takdir etmiştir.

وَالّٰٓـئِ يَئِسْنَ مِنَ الْمَح۪يضِ مِنْ نِسَٓائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ
وَالّٰٓـئِ لَمْ يَحِضْنَ وَاُو۬لَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ
وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ اَمْرِه۪ يُسْراً ﴿٤﴾ ذٰلِكَ اَمْرُ اللّٰهِ اَنْزَلَهُٓ اِلَيْكُمْ
وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِه۪ وَيُعْظِمْ لَهُٓ اَجْراً ﴿٥﴾

4 – Kadınlarınızdan hayızdan kesilenlerin ve hayız görmeyenlerin iddeti üç aydır. Yüklü kadınların iddetleri de yüklerini bırakmalarıdır. Kim Allah'tan korkarsa, ona işinden bir kolaylık kılar / sağlar.

5 – İşte bu, Allah'ın size indirdiği emridir. Kim Allah'tan korkarsa, onun kötülüklerini örter ve mükafatını büyütür.

"Hayızdan kesilenler": İniş sebebinde iki görüş vardır:

Birincisi: Bakara suresinde *(ayet: 227, 232)*, boşanan ve kocası ölen kadının iddeti belirtilince, Übey bin Ka'b: "Ya Resulallah, Medine kadınları "haklarında bir şey zikredilmeyen kadınlar kaldı" diyorlar, dedi. O da: "Nedir o?" dedi. Ka'b de: Küçükler, büyükler ve hamile kadınlar, dedi. Bunun üzerine bu ayet indi. Bunu da Amr bin Salim, demiştir.

İkincisi: "Boşanan kadınlar kendi başlarını beklerler..." ayeti inince *(Bakara: 228)* Hallad bin Numan el – Ensari: "Ya Resulallah, hayız görmeyen, henüz hayız olmayan ve gebe kadınların iddeti nedir?" dedi. Bunun üzerine bu ayet indi. Bunu da Mukatil, demiştir. "Eğer şüphe ederseniz" kavlinin manası: Şüphe eder de iddetlerinin ne ol-

duğunu bilmezseniz, demektir. "Onların ve hayız görmeyenlerin iddeti üç aydır" onların iddeti de bu şekilde üç aydır, dedi.

Kadı Ebu Ya'la şöyle demiştir: Burada şüpheden maksat, muhatapların iddetten kesilen kadınla küçük kızların iddetlerinin ne kadar olduğundaki şüpheleridir, yoksa ayetin inişinde zikredildiği gibi hayızdan kesilen veya gebelikten ümidini kesen kadınların iddetlerindeki şüpheleri değildir. Çünkü eğer bundan kadınlar murat edilse idi, onlara hitap edilir ve: İnirtebtünne evirtebtünne, denilirdi. Çünkü hayız ancak onlar tarafından bilinir.

Bir kadının arızadan olmamak üzere hayzı gecikirse, ne kadar oturacağı hakkında ihtilaf edilmiştir: Arkadaşlarımızın mezhebi en uzun gebelik süresi kadar oturacağıdır ki o da dokuz aydır, sonra da üç ay daha bekler. İddeti ise dokuzdan sonraki üç aydır. Eğer sene bitmeden önce hayız olursa, yeniden üç ay bekler, eğer hayızsız olarak sene tamam olursa, iddetten çıkar. Malik de böyle demiştir. Ebu Hanife, Şafii de yeni içtihadında: Rahminin temiz olduğu kesin olarak bilininceye kadar bekler, demişlerdir ki o da kendi gibilerin hayız göremeyeceği yaş sınırıdır. Bundan sonra da üç ay iddet bekler.

"Hayız görmeyenler için de öyledir". Yani onların iddeti de yine üç aydır, çünkü bu "vellai lem yehıdne" ifadesi, tam bir cümle değildir, bir zamir lazımdır, zamiri de yukarıda açıkça geçmiştir ki o da ay ile iddet bekleyeceğidir. Bu, arkadaşlarımızın kavillerine göre hayız zamanı gelmeyen kadındır ki o da üç ay iddet bekler. Ama hayız zamanı gelmiş de hayız olmamış ise, o bir sene iddet bekler.

"Yüklü kadınların iddetleri de yüklerini bırakmalarıdır": Bu da boşanan ve kocası ölen kadınlar için geneldir. Bu da Hazreti Ömer, İbn Ömer, İbn Mes'ud el – Bedri, Ebu Hureyre ve merkez fakihlerinin görüşleridir. İbn Abbas'tan; iki süreden sonuncusunu bekler dediği de rivayet edilmiştir. Bizim dediğimizi; ayetin genel oluşu ile "İbn Mes'ud'un "yüklü kadınlar" ayetinin kocası ölen kadınlardan sonra indiğine lanetle yemin ederim sözü ile Ümmü Seleme'nin "Sübey'a, kocasının ölümünden birkaç gün sonra doğum yaptı, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de ona, evlenebileceğini buyurdu, sözü de gösterir.

"Kim Allah'tan korkarsa" yani kendine emredilen şeylerde "Allah ona işinden bir kolaylık sağlar" ona dünya ve ahiret işlerini kolaylaştırır. Bu da çoğunluğun görüşüdür. Dahhak da: Kim sünnet talakı konusunda Allah'tan korkarsa, Allah ona dönüş için işinde kolaylık gösterir, demiştir.

"İşte bu, Allah'ın size indirdiği emridir. Kim Allah'tan korkarsa" O'na itaat etmekle "onun kötülüklerini örter": Yani hatalarını siler "ve mükafatını büyütür" ahirette.

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا
عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتّٰى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ
أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَإِنْ
تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُ أُخْرٰى ﴿٦﴾ لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ
عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا اٰتٰيهُ اللّٰهُ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا إِلَّا مَا اٰتٰيهَا
سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾

6 – Onları bulabildiğinizden, sizin oturduğunuz yerde oturtun. Onlara baskı yapmak için zarar vermeyin. Eğer yük sahipleri (gebe) olurlarsa, yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin. Eğer sizin için emzirirlerse, onlara ücretlerini verin. Aranızda istişare edin. Eğer anlaşmakta zorluk çekerseniz, onu bir başkası emzirir.

7 – Bolluk sahibi bolluğundan nafaka versin. Kimin de rızkı daraltılırsa, o da Allah'ın verdiğinden nafaka versin. Allah bir kimseye ancak verdiğini yükler. Allah zorluktan sonra bir kolaylık kılacaktır.

"Eskinuhunne min haysü sekenktüm" "min" "min vücdiküm" kavline bağlıdır, cumhur vavın zammı ile okumuştur; Ebu Hureyre, Ebu Abdurrahman, Ebu Rezin, Katade, Ravh de Yakup'tan vavın kesri ile (vicdiküm) okumuşlardır. İbn Ya'mur, İbn Ebi Able ve Ebu Hayve, vavın fethi ile okumuşlardır. İbn Kuteybe de: Gücünüzün yettiğinizden, demiştir. Vücd: İmkân ve zenginliktir. İftekara fülanün ba'de vücdin denir ki: Zenginken fakir oldu, demektir. Ferra da: Ne bulursa ondan, demiştir; eğer hali geniş ise mesken ve nafakada geniş davranır, eğer dar ise ona göre davranır.

"Onlara zarar vermeyin": İmkânınız geniş iken onları mesken ve nafaka hususunda sıkıştırmayın, demektir. Kadı Ebu Ya'la da şöyle demiştir: Bundan maksat kesin değil de dönebilecek şekilde (ric'i talak ile) boşanan kadındır, delili de "bilemezsin, belki Allah bunun ardından yeni bir şey meydana getirir" *(Talak: 1)* kavli ile "sürelerinin bitimine ulaştıkları zaman onları iyilikle tutun yahut onlardan iyilikle ay-

rılın" *(Talak: 2)* kavlidir. Bu da bundan ric'i talak murat edildiğini göstermektedir.

Fakihler kesin boşanan kadın için mesken ve iddet müddeti içinde nafaka var mıdır yok mudur, diye ihtilaf etmişlerdir. Bizim arkadaşlarımızın meşhur görüşleri onlar için mesken de nafaka yoktur. İbn Ebi Leyla'nın görüşü de böyledir. Ebu Hanife ise: Onun için mesken de nafaka da vardır, demiştir. Malik ile Şafii de: Mesken var, nafaka yok, demişlerdir. Bunu el – Kevsec, İmam Ahmed'den de rivayet etmiştir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in Fatıme bint Kays'e, "nafaka ancak geri dönebilecek kadın içindir; eğer böyle olmazsa kadın için nafaka da mesken de yoktur"[1] hadisi birinciyi gösterir. Mana (mantık) bakımından da böyledir; çünkü nafaka yararlanma imkanından dolayıdır; bunun da delili şudur ki: İtaat etmeyen kadın için nafaka yoktur.

Hamile ve kocası ölmüş kadın hakkında da İbn Mes'ud, İbn Ömer, Ebu'l – Aliye, Şa'bi, Şurayh ve İbrahim: Nafaka bütün maldandır, demişlerdir. İmam Malik, İbn Ebi Leyla ve Sevri de böyle demişlerdir. İbn Abbas, İbn Zübeyr, Hasen, Said bin Müseyyeb ve Ata da: Onun nafakası kendi malındandır, demişler; Ebu Hanife ile arkadaşları da böyle demişlerdir. İmam Ahmed'den de iki görüşün aynısı rivayet edilmiştir.

"Eğer sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin": Yani emzirme ücretini demektir. Bunda da kadın ecr-i misille emzirmeye razı olursa, babanın başka emzirici tutma hakkının olmadığına delil vardır. "Aranızda güzelce istişare edin": Yani kadın kocasına karşı emzirme ücreti istemede haddi aşmasın, koca da hak edilen miktarı vermede kusur etmesin. "Eğer anlaşmakta zorluk çekerseniz" ücret konusunda zorluk çeker de ebeveynler bir şeyde anlaşamazlarsa, onu bir başkası emzirir": Bunun lafzı haber ise de manası emirdir, yani baba çocuğun anasından başka birine emzirtsin, demektir.

"Bolluk sahibi bolluğundan nafaka versin": Hali müsait olanlara çocuklarını emziren kadınlara bonker davranmalarını emretmektedir. İbn Semeyfa' kafın fethi ile "liyünfika" okumuştur. "Kimin de rızkı daraltılmışsa" yani kadın boşayanlardan kimin rızkı daraltılmışsa, demektir. Übey bin Ka'b ile Humeyd, kafın zammı ve dalın şeddesi ile "kuddire" okumuşlardır. İbn Mes'ud ile İbn Ebi Able de, kafın fethi ve dalın şeddesi ile "kaddere" ve kafın nasbı ile de "rizkahu" okumuşlardır. "Ona Allah ne verdiyse ondan nafaka versin" yani verdiğine göre

1 – İmam Ahmed, Müsned, 6/373.

demektir. "Allah bir kimseye ancak verdiğini yükler": Yani verdiği mal kadar mükellef tutar. "Allah zorluktan sonra bir kolaylık kılacaktır": Yani darlık ve sıkıntıdan sonra zenginlik ve bolluk verecektir. O zamanlar genellikle fakir idiler, bundan sonra fetihle onları zenginleştireceğini bildirmiştir.

وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا
وَرُسُلِهِ فَحَاسَبْنَاهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨﴾
فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا ﴿٩﴾ أَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَابًا
شَدِيدًا فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ آمَنُوا قَدْ أَنْزَلَ اللّٰهُ
إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴿١٠﴾ رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللّٰهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ
الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَمَنْ يُؤْمِنْ
بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا أَبَدًا قَدْ أَحْسَنَ اللّٰهُ لَهُ رِزْقًا ﴿١١﴾

8 – Nice kentler Rabbinin ve peygamberlerinin emrine isyan ettiler biz de onları çetin bir hesaba çektik ve onlara feci bir azapla azap ettik.

9 – Böylece işinin vebalini çekti ve işinin sonucu hüsran oldu.

10 – Allah onlar için çetin bir azap hazırladı. Ey o iman eden saf akıl sahipleri, Allah'tan korkun. Allah size gerçekten bir zikir indirdi.

11 – Bir de iman edip iyi şeyler yapanları karanlıklardan aydınlığa çıkarması için size Allah'ın açık açık ayetlerini okuyan bir Peygamber (gönderdi). Kim Allah'a iman eder ve iyi şey yaparsa, onu içinde ebediyen kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. Allah ona gerçekten bir rızık ihsan etmiştir.

"Nice kentler Rabbinin ve Peygamberinin emrine isyan ettiler": Yani halkı baş kaldırdı, demektir. İbn Zeyd: Atet, inkar etti ve Rabbinin emrini dinlemeyip kabul etmedi, demiştir. Ayetin kalan kısmında da iki görüş vardır:

Birincisi: Bunda takdim ve tehir vardır; mana da şöyledir: Biz onlara dünyada açlık, kılıç ve belalarla azap ettik ve onları ahirette de şiddetli hesaba çektik. Bunu İbn Abbas, Ferra ve diğerleri demişlerdir.

İkincisi: O, nazmı üzeredir (takdim ve tehir yoktur) mana da şöyledir: Onları dünyada amelleriyle hesaba çektik, amellerine göre de azap ederek cezalandırdık. Bu da "ve azzebnaha"dan anlaşılmaktadır ki azapla karşılık vermek, hesap kabul edilmiştir. Çetin hesap da içinde af olmayan hesaptır. Nükr (feci) de kötü demektir. "Böylece işinin vebalini çekti": Yani günahının cezasını demektir. "Ve işinin sonu hüsran oldu": İbn Kuteybe: Hüsran, helak olmaktır, demiştir.

"Allah size gerçekten bir zikir indirdi": Yani Kur'an, demektir, "bir de peygamber" yani onu peygamber olarak gönderdi. Bunu Mukatil, demiştir. Süddi de aynısını söylemiştir. İbn Saib de: Burada Peygamber (elçi) Cebrail'dir, demiştir. Buna göre zikir de elçi de ikisi de indirilmiş olur. Saleb de Elçi: Zikirdir, demiştir. Başkası da: Zikrin buradaki manası: Şereftır, demiştir. Bundan sonrası da şuralarda geçmiştir: Bakara: 257; Ahzab: 43; Teğabün: 9. "Allah ona gerçekten bir rızık ihsan etmiştir": Yani nimeti bitip tükenmeyen cenneti ikram etmiştir, demektir.

اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّۜ يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌۙ وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْماً ﴿١٢﴾

12 – Allah O zattır ki, yedi gökler ve yerden de o kadarını yarattı. Emir onların aralarında iner ki, şüphesiz Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve gerçekten Allah'ın her şeyi ilmi ile kuşattığını bilesiniz.

"Yerden de o kadarını": Yani yeri de göklerin sayısında yarattı. Hadiste şöyle gelmiştir: Her göğün kalınlığı beş yüz yıllık yoldur. Her ikisinin arası da öyledir. Her yerin kalınlığı da beş yüz yıllıktır, her iki yerin arası da öyledir. Ebudduha, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Her yerde (tabakada) Adem'iniz gibi Adem vardır, Nuh'unuz gibi Nuh vardır, İbrahim'iniz gibi İbrahim vardır ve İsa'nız gibi İsa vardır. Bu hadis bazen İbn Abbas'ta, bazen de Ebudduha'da kesiliyor. Bunun manası tam Ebu Süleyman Dımeşki'nin dediği gibidir, o, manasının şöyle olduğunu işittim, demiştir: Her yerde Allah'ın yaratıklarının bir büyüğü vardır; onların büyük ve öncüleri bizim aramızdaki Adem durumundadır; onun zürriyeti de yaş ve kıdemde Nuh'un du-

rumu gibidir. Diğerleri de böyledir. Ka'b de şöyle demiştir: İkinci tabaka yerde: Kısır (hayırsız) deniz vardır, üçüncü de: Cehennemin taşı, dördüncüde: Cehennemin kükürdü, beşincide: Cehennemin yılanları, altıncıda: Cehennemin akrepleri, yedincide de İblis vardır.

"Emir onların aralarında iner": Emirde de iki görüş vardır:

Birincisi: Allah'ın kaza ve kaderidir, bunu da çoğunluk, demiştir. Katade de şöyle demiştir: Onun yerinden her yerinde ve onun göğünden her göğünde O'nun mahlukundan bir mahluk, O'nun emrinden bir emir ve O'nun takdirinden bir takdir vardır.

İkincisi: O vahiydir, bunu da Mukatil, demiştir.

"Şüphesiz Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve gerçekten Allah'ın her şeyi ilmi ile kuşattığını bilesiniz": Bunları size bildir di ki her şeye gücü yettiğini ve her şeyi bildiğini bilesiniz.

66-TAHRİM SURESİ

Medine'de inmiştir. 12 ayettir.

O, hepsinin icmaı ile Medeni'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَۚ تَبْتَغ۪ي مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَۜ وَاللّٰهُ
غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١﴾ قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْۚ وَاللّٰهُ مَوْلٰيكُمْۚ وَهُوَ
الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ ﴿٢﴾ وَاِذْ اَسَرَّ النَّبِيُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِه۪ حَد۪يثاًۚ فَلَمَّا نَبَّاَتْ
بِه۪ وَاَظْهَرَهُ اللّٰهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَاَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍۚ فَلَمَّا نَبَّاَهَا
بِه۪ قَالَتْ مَنْ اَنْبَاَكَ هٰذَاۜ قَالَ نَبَّاَنِيَ الْعَل۪يمُ الْخَب۪يرُ ﴿٣﴾ اِنْ تَتُوبَٓا اِلَى اللّٰهِ
فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَاۚ وَاِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلٰيهُ وَجِبْر۪يلُ
وَصَالِحُ الْمُؤْمِن۪ينَۚ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَه۪يرٌ ﴿٤﴾ عَسٰى رَبُّهُٓ اِنْ طَلَّقَكُنَّ
اَنْ يُبْدِلَهُٓ اَزْوَاجاً خَيْراً مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَٓائِبَاتٍ
عَابِدَاتٍ سَٓائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَاَبْكَاراً ﴿٥﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Ey o Peygamber, niçin eşlerinin rızasını aramak için Allah'ın sana helal ettiğini kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

2 – Gerçekten Allah size yeminlerinizi çözmeyi farz kıldı. Allah yardımcınızdır. O, her şeyi bilen, hikmet sahibidir.

3 – Hani, Peygamber bazı eşlerine bir söz sır vermişti. Kadın da ona haber verip de Allah onu açığa çıkarınca, bir kısmını bildirdi, bir kısmından da vazgeçti. Peygamber ona bildirince, kadın: Bunu sana kim haber verdi?" dedi. O da: "Bana her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan (Allah) haber verdi" dedi.

4 – Eğer ikiniz Allah'a tövbe ederseniz (ne âlâ), zaten kalpleriniz kaymıştır. Eğer ona karşı yardımlaşırsanız onun yardımcısı Allah'tır, Cebrail'dir ve mü'minlerin iyileridir. Bundan sonra da melekler yardımcıdır.

5 – Eğer sizi boşarsa, ona sizden bedel dullar ve bakireler olarak Müslüman kadınlar, mü'min kadınlar, divan duran kadınlar, tövbe eden kadınlar, ibadet eden kadınlar ve oruç tutan kadınlar vermesi umulur.

"Allah'ın sana helal ettiğini niçin haram ediyorsun?": İniş sebebinde iki görüş vardır:

Birincisi: Hafsa, babasının yanına konuşmaya gitti, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de cariyesine haber gönderdi, o da Hafsa'nın evinde onunla (Peygamber'le) uzun süre kaldı. O da Aişe'nin nöbet günü idi. Hafsa döndü, cariyeyi kendi evinde buldu, çıkmasını bekledi ve çok kıskandı. Hafsa içeri girince: Yanında kimin olduğunu gördüm, Allah'a yemin ederim ki beni üzdün, dedi. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de: Allah'a yemin ederim ki seni razı edeceğim; sana bir sır veriyorum, onu sakla, dedi. O da: "Nedir o?" dedi. O da: Seni şahit tutuyorum ki bu cariyem senin rızan için bana haramdır, dedi. Aişe ile Hafsa Peygamberin diğer kadınlarına karşı birlik idiler. Hafsa, Aişe'ye gitti, ona: Müjde, Peygamber genç cariyesini kendine haram etti, dedi. Bunun üzerine bu ayet indi. Bunu el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Bu mananın bir benzeri de Hazreti Ömer'den rivayet edilmiş, onda şöyle denilmiştir: Hafsa: "Onu kendine nasıl haram edersin, o senin cariyendir, demiştir. O da, ona yaklaşmayacağına yemin etti ve: Bunu kimseye söyleme, dedi. O ise Aişe'ye söyledi. O da kadınlarına bir ay yaklaşmamaya yemin etti. Bunun üzerine bu ayet indi. Dahhak şöyle demiştir: Ona, bu gördü-

ğünü Aişe'ye anlatma, dedi; o da anlattı; Aişe de kızdı; durmadan Peygamberin üzerine gitti, o da cariyesine yaklaşmamaya yemin etti. Said bin Cübeyr, Mücahit, Ata, Şa'bi, Mesruk, Mukatil ve çokları böyle demişlerdir.

İkincisi: Urve, Hazreti Aişe'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem tatlıyı ve balı severdi, ikindi namazından çıktıktan sonra kadınlarının yanına girerdi. Hafsa bint Ömer'in kızının yanına gitti, orada çok eğleşti. O da bunu sordu. Ona aşiretinden bir kadın küçük bir tulum bal hediye etti, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e bir bardak bal şerbeti içirdiği söylendi. Ben de (Aişe): Vallahi ona (Peygambere) bir kurnazlık edeceğiz, dedim ve Sevde'ye: O (Peygamber) sana yaklaşacaktır, yanına girdiği zaman ona: "Ya Resulallah sen mağafir balı mı yedin" de. O da sana: Hafsa bana bir bardak bal şerbeti içirdi, der. Sen de: O arı urfut çiçeğinden bal almış de. Ve, ey Safiye, sen de aynısını söyle. Peygamber, Hafsa'nın yanına girince, ona: "Ya Resulallah, sana ondan bir bardak daha içireyim mi?" dedi. O da: Hayır, istemiyorum, ona ihtiyacım yok, dedi. Hazreti Aişe diyor ki: Sevde, "sübhanallah, ona (Peygambere) balı haram ettirdik, dedi. Ben de ona: Sus, dedim. Hadisi Buhari ile Müslim, Sahih'lerinde rivayet etmişlerdir. İbn Ebi Müleyke rivayetinde Efendimize bal şerbeti sunan Sevde'dir, Aişe de ona (Peygamberimize): Senden bir koku duyuyorum, dedi. Sonra Peygamber, Hafsa'nın yanına girdi, o da: Senden bir koku duyuyorum, dedi. O da: Sanırım Sevde'nin yanında içtiğim bal şerbetindendir, Allah'a yemin ederim ki bir daha içmem, dedi. Bu ayet de bunun üzerine indi. Ubeyd bin Umeyr'in hadisinde de yanında bal şerbeti içtiği kadını Zeynep bint Cahş'tir; Hafsa ile Aişe ona böyle demede anlaştılar. Ebu Ubeyd şöyle demiştir: Mağafir, reçine gibi tatlı bir şeydir. Harecen nasu yetemeğğarune derler ki, o reçineyi toplamaktır. Ona bazen de se ile: Mağasir de denir, mesela cedes ve cedef dedikleri gibi. Zeccac da şöyle demiştir: Mağafir: Kötü kokulu bir zamktır. Böylece Allah'ın ona helal ettiği şeyde iki görüş meydana çıkmıştır:

Birincisi: O cariyesidir. *İkincisi:* Baldır.

"Eşlerinin rızasını arıyorsun": Yani bunu haram etmekle onların rızasını arıyorsun, demektir. "Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir": Allah bu haram etmeni bağışlamıştır. "Allah gerçekten size farz kıldı": Mukatil: Allah size açıkladı, demiştir "yeminlerinizi çözmeyi": Yani yeminlerinizin kefaretini. Bu açıklama da Maide: 89'dadır. Müfessirler şöyle demişlerdir: "Tehille"nin aslı tef'ile vezninde tahli-

le'dir, mana da şöyledir: Allah size yeminlerinizi kefaretle çözmeyi helal etmiştir. Allah ona yemininin kefaretini vermesini buyurdu, o da bir köle azat etti.

Alimler Efendimizin Mariye'yi kendine yeminle mi, yeminsiz mi haram ettiğinde iki görüş halinde ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: Onu yemin zikretmeden haram etti; haram etmesi de yemin kefareti gerektiriyordu. Bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: O yemin etti, onunla da kendine haram etti, bunu da Hasen, Şa'bi ve Katade, demişlerdir. "Allah sizin yardımcınızdır": Yani sahibiniz ve muininizdir.

"Hani, Peygamber bazı eşlerine bir söz sır vermişti": Bu da Hafsa'dır, bunda da hiçbir ihtilaf bilmiyoruz.

Bu sırda da üç görüş vardır:

Birincisi: Ona şöyle demişti: Sana bir sır veriyorum, bu cariyem bana haramdır, dedi. Bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Ata, Şa'bi, Dahhak, Katade, Zeyd bin Eslem, oğlu ve Süddi de böyle demişlerdir.

İkincisi: Ona şöyle demişti: Baban, Aişe'nin babası, benden sonra insanların başına geçeceklerdir; sakın bunu kimseye haber verme. Bunu da Said bin Cübeyr, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: Ona, benden sonra halifem Ebu Bekir'dir diye sır vermişti. Bunu da Meymun bin Mihran, demiştir.

"O da Aişe'ye haber verince" yani bunu Aişe'ye aktarınca, "Allah da onu açığa çıkarınca" yani Peygamberini Hafsa'nın Aişe'ye dediğinden haberdar edince, Resulullah'a sallallahu aleyhi ve sellem çok kızdı, zira Hafsa'dan bunu saklamasını istemişti. İşte Allah Teala'nın "bir kısmını bildirdi, bir kısmından da vazgeçti" dediği budur. O kadına bildirdiği şeyde de iki görüş vardır:

Birincisi: Ona Aişe'nin Ebu Bekir'le Ömer hakkında konuştuğu şeyi demiş; Aişe'nin Mariye'nin haram edilmesiyle ilgili haberinden ise bahsetmemişti. Çünkü bu hususta açıkladığı şeyle ilgilenmemişti. Bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: Bildirdiği: Mariye'nin haram edilmesidir, yüz çevirdiği de: Yayılmasın diye hilafet meselesidir. Bunu da Dahhak, demiş; Zeccac da bunu tercih etmiş ve, bir kısmını bildirdi sözünün manası: Hafsa'ya bildirdiği şeydir, demiştir. Kisai, şeddesiz olarak "arefe" okumuştur. Zeccac da şöyle demiştir: Bu kıraata göre sır verdiği şeyin tamamını bildirmiştir, ancak mana bir kısmı olarak geçer, mesela

"ma tefalu min hayrin yalemhullah" *(Bakara: 179)* kavli gibi ki, Allah onu bilir ve karşılığını da verir, demektir. "Femen yamel miskale zerretin hayran yerah" *(Zelzele: 7)* ayeti de böyledir ki, yaptığı hayrın karşılığını görür, demektir. Şöyle de denilmiştir: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem Hafsa'yı bir talakla boşadı, bu da ona vereceği ceza oldu. Allah Teala da Peygamberimize Hafsa'yı geri almasını emretti. Mukatil bin Hayyan da: Onu boşamadı, ancak boşamayı düşündü, demiştir. Cebrail de: Onu boşama, çünkü o çok oruç tutan ve çok namaz kılan bir kadındır, dedi. Hasen de: Asil bir kimse yolu tamamen tıkamaz demiş, sonra da "bir kısmını bildirdi, bir kısmından da yüz çevirdi" ayetini okumuştur. İbn Mes'ud, Übey bin Ka'b ve İbn Semeyfa', ayn'ın ref'i, ranın şeddesi ve elifle "urrafe" cer ile de "badıhi" okumuştur.

"Ona bildirince": Yani Hafsa'ya, sırrını ifşa ettiğini bildirince "Hafsa: "Bunu sana kim bildirdi?" dedi": Yani sırrını ifşa ettiğimi sana kim haber verdi, dedi? "O da: Bana her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan (Allah) haber verdi, dedi". Sonra da Aişe ile Hafsa'ya seslenerek: "Eğer ikiniz Allah'a tövbe ederseniz" dedi. Yani Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e eziyet etmek için yardımlaşmanızdan tövbe ederseniz, demektir. "Zaten kalpleriniz kaymıştır (fekad sağat kulubukuma)": İbn Abbas: Sağat, kaydı ve günahkar oldu, demiştir. Zeccac da: Eğildi, haktan saptı, demiştir. Mücahit de şöyle demiştir: Biz, "fekad sağat kulubukuma" kavlini basit bir ifade sanırdık; İbn Mes'ud'un: Fekad zağat kulubuma şeklinde okuduğunu görünce, işin ciddiyetini anladık. Neden iki kalbi çoğul yapmıştır? Çünkü iki ve üzeri cemaat manasınadır. Biz de şuralarda buna işaret etmiştik: "Fein kâne lehu ihvetün" *(Nisa: 11)*, "iz tesevverul mihrabe" *(Sad: 11)*. Müfessirler şöyle demişlerdir: Çünkü o iki kadın, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in, cariyesinden uzak kalmaktan hoşlanmamasından memnun kalmışlardı. "Vein tezahera": İbn Mes'ud, Ebu Abdurrahman, Mücahit ve A'meş, zı'yı şeddesiz olarak "tezahera" şeklinde okumuşlardır ki, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'i incitmede işbirliği etmeleridir. "Şüphesiz onun yardımcısı Allah'tır" yani ona yardım ve nusret eden velisi Allah'tır, "Cebrail'dir ve mü'minlerin iyileridir": Mü'minlerin iyileri ifadesinde de altı görüş vardır:

Birincisi: Onlar Ebu Bekir ile Ömer'dir, bunu da İbn Mes'ud, İkrime ve Dahhak, demişlerdir.

İkincisi: Ebu Bekir'dir, bunu da Mekhul, Ebu Umame'den rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: Ömer'dir, bunu da İbn Cübeyr, demiştir.

Dördüncüsü: Mü'minlerin seçkinleridir, bunu da Rebi bin Enes, demiştir.

Beşincisi: Onlar Peygamberlerdir, bunu da Katade, Ala bin Ziyad el- Adevi ve Süfyan, demişlerdir.

Altıncısı: Ali radıyallahu anh'tir, bunu da Maverdi nakletmiştir. Ferra da şöyle demiştir. "Mü'minlerin iyisi" sözü bütün ulemanın görüşüne göre tekildir. Nitekim: Bana ancak harp siyasetini bilen gelsin, dersin ki, kim harp siyasetini bilirse onun gelmesi istenmiştir. Şu ayetler de öyledir: "Vessariku vessarikatü" *(Maide: 38)*, "vellezani ye'tiyanihe minküm" *(Nisa: 16)*, "İnnel insane hulika helua" *(Mearic: 19)*. Kur'an'ın birçok yerinde tekil mana çoğul kalıbı ile dile getirilmiştir.

"Bundan sonra da melekler yardımcıdır": Bunun da (zahir'in de) lafzı tekil, manası çoğuldur, şu da öyledir "yuhricüküm tıflen" *(Ğafir: 67)*. Biz de bunu orada şerh etmiştik. Sonra Peygamberin kadınlarını korkutup şöyle dedi: "Eğer sizi boşarsa, umulur ki Rabbi ona kadınlar verir": İniş sebebi şöyledir: Enes bin Malik rivayetine göre Ömer bin Hattab şöyle demiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in bazı kadınlarının ona eziyet ettiklerini duydum, yanlarına gittim, onları teker teker sorguya çektim: Allah'a yemin ederim ki ya buna son verirsiniz ya da Allah sizlerin yerine ona daha hayırlı eşler verir, dedim. Bunun üzerine bu ayet indi. Mana da şöyledir: Allah'a vaciptir "eğer sizi boşarsa" Resul'ü, "sizin yerinize ona sizden daha hayırlı Müslüman kadınlar vermesi": Yani itaat ederek boyun büken kadınlar, demektir. "Mü'min kadınlar" Allah'ın birliğini tasdik eden kadınlar, "divan duran kadınlar" Yani itaatkâr demektir. "Saihat": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Oruç tutan kadınlar, bunu da İbn Abbas ile cumhur, demiştir. Biz de bu manayı "essaihune" *(Tevbe: 112)* ayetinde şerh etmiştik.

İkincisi: Hicret eden kadınlar, bunu da Zeyd bin Eslem ile oğlu demişlerdir. "Seyyibatin" seyyib'in çoğuludur, o da evlenen, sonra da ebeveyninin yanına dönen kadındır, Sanki kocası yokmuş gibi geri döner. "Ebkâr" ise: Bakireler, demektir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ
وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ

شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾ يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحًا عَسٰى
رَبُّكُمْ أَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللّٰهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا
مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ
رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٨﴾

6 – Ey o iman edenler, kendinizi ve ailenizi öyle bir ateşten koruyun ki onun yakıtı insanlar ve taşlardır. Onun üzerinde sert, katı melekler vardır ki, onlara emrettiği şeylerde Allah'a isyan etmezler ve kendilerine emrolunanı yaparlar.

7 – Ey o kafirler, bugün özür dilemeyin. Ancak yaptığınız şeylerle cezalanıyorsunuz.

8 – Ey o iman eden kimseler, Allah'a samimi bir tövbe ile tövbe edin. Rabbinizin kötülüklerinizi örtmesi ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere girdirmesi umulur. O günde ki Allah Peygamberi ve onunla beraber iman edenleri perişan etmez. Nurları önlerinde ve sağlarında koşar. "Rabbimiz, nurumuzu tamamla ve bizi bağışla. Şüphesiz sen her şeye kadirsin" derler.

"Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun": Kendini korumak; emirleri yerine getirip yasaklardan kaçınmakla olur; aileyi korumak da onlara sevabı emredip günahtan men etmekle olur. Hazreti Ali radıyallahu anh şöyle demiştir: Onlara öğretin ve terbiye edin (eğitin). "Onun yakıtı insanlarla taşlardır": Biz de bunu Bakara: 24'te zikretmiştik. "Üzerinde katı melekler vardır" cehennem halkına karşı katı, "sert" onlara karşı sert, demektir. Şöyle de denilmiştir: Kalpleri katı, bedenleri serttir. Ebu Salih, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cehennem hazinleri on dokuzdur, her birinin iki omuz arası bir yıllık yoldur. Gücü de şöyledir: Bir topuzla vurur, o vuruşla yetmiş bin kişiyi cehenneme atar. Onlar da cehennemin dibine giderler. "Emrettiği şeyde Allah'a isyan etmezler": Yani emrettiği şeyde

(Allah'tan başkasından) korkmazlar, "kendilerine emredileni yaparlar": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Emredilenin dışına çıkmazlar. *İkincisi:* Onu vaktinde yaparlar, geciktirmezler de erken yapmazlar da. Cehennem halkına: "Bugün özür dilemeyin" denilir.

"Tubu ilallahi tevbeten nasuha": Ebu Bekir, Asım'dan, Harice de Nafi'den, nunun zammı ile "nusuha" okumuşlar; diğerleri de fethi ile okumuşlardır. Zeccac şöyle demiştir: Kim feth ile okursa, tevbenin sıfatı olur, manası da: Çok samimi tevbe ile demek olur. Feul kalıbı sıfatta mübalağa içindir: Recülün saburun ve şekurun denir ki: Çok sabırlı ve çok şükürlü, adam, demektir. Kim zamme ile okursa, manası: O tövbede samimi olurlar demektir. Bir başkası da şöyle demiştir: Kim zamme ile okursa: Nefsiniz için samimi tövbe demek istemiştir. Ömer bin Hattab da şöyle demiştir: Tevbe-i nasuh: Kulun bir daha dönmemek üzere tövbe etmesidir. Hasen Basri'ye tevbe-i nasuhu sordular, o da şöyle dedi: Kalp ile pişman olmak, dille istiğfar etmek, organlarla yapmamak ve bir daha dönmemeye azmen cezmen kastetmektir. İbn Mes'ud da, tevbe-i nasuh: Bütün günahları siler süpürür, demiş ve bu ayeti okumuştur.

"Yevme la yuhzillahün nebiyye" biz de hizy'in manasını Al-i İmran: 192, "nuruhum yesa beyne eydihim ve bieymanihim"in manasını da Hadid: 12'de beyan etmiştik. "Rabbimiz nurumuzu tamamla, derler": Bu da şöyle olur: Mü'minler, münafıkların nurlarının söndüğünü gördükleri zaman Allah Teala'dan nurlarını tamamlamasını ve o sayede kendilerini cennete ulaştırmasını isterler. İbn Abbas da şöyle demiştir: Kıyamet gününde kendisine nur verilmeyecek kimse yoktur; ama münafığın nuru söner, mü'min de nurunun sönmesinden endişe eder, işte onlar: "Rabbimiz, nurumuzu tamamla" derler.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ
وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٩﴾
ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ
كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا
عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ

﴿١٠﴾ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا امْرَاَتَ فِرْعَوْنَۘ
اِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ ل۪ي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّن۪ي مِنْ
فِرْعَوْنَ وَعَمَلِه۪ وَنَجِّن۪ي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَۙ ﴿١١﴾ وَمَرْيَمَ ابْنَتَ
عِمْرٰنَ الَّت۪ٓي اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا ف۪يهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ
بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِه۪ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِت۪ينَ ﴿١٢﴾

9 – Ey o Peygamber, kafirler ve münafıklarla cihat et, onlara sert davran. Onların barınakları cehennemdir. O ne kötü varış yeridir!

10 – Allah kafirler için Nuh'un karısı ile Lut'un karısını misal verdi: Bu ikisi, kullarımızdan iki iyi kimsenin (nikahları) altında idi. (Onlara) hiyanet ettiler de hiyanetleri onlardan Allah'tan hiçbir şeyi savmadı. Onlara: "Ateşe, girenlerle beraber girin" denildi.

11 – Allah iman edenler için de Fir'avn'in karısını misal verdi: Hani: Rabbim, benim için kendi katında, cennette bir ev yap ve beni Fir'avn'den ve işinden kurtar ve beni zalimler kavminden kurtar" demişti.

12 – Ve İmran kızı Meryem'i (misal verdi). O ki, namusunu korudu; biz de ona ruhumuzdan üfledik. Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etti, divan duranlardan oldu.

"Kafir ve münafıklarla cihat et": Biz de bunu Beraet: 73'te şerh etmiştik.

"Allah kafirler için Nuh'un karısını misal verdi": İçlerinde Mukatil'in de bulunduğu müfessirler şöyle demişlerdir: Bu, Aişe ile Hafsa'yı korkutmayı da içine alan bir misaldir; eğer bu ikisi de Rablerine isyan ederlerse, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem onlardan hiçbir şeyi savamaz. Mukatil şöyle demiştir: Nuh'un karısının adı: Valihe, Lut'un karısının adı da: Valiğa'dır.

"Onlar kullarımızdan iyi iki kimsenin nikahları altında idiler": Yani Nuh ile Lut'un, Allah'ın selamı onların üzerine olsun. "Onlara hiyanet ettiler": İbn Abbas şöyle demiştir: Hiçbir peygamberin karısı fuhuş işlememiştir; onların hiyanetleri ancak din hususunda idi. Nuh'un karısı, halka onun deli olduğunu söylerdi, Lut'un karısı da gelen misafirleri haber verirdi. Lut'a misafir gece geldiği zaman ateş yakar, gündüz geldiği zaman da duman tüttürürdü; böylece kavmi

ona misafir geldiğini anlardı. Süddi de: Onların hiyaneti inkar idi, demiştir. Dahhak da: Kovuculuk yapmalarıdır, demiştir. İbn Saib de: Münafıklık idi, demiştir.

"Onlardan Allah'tan hiçbir şeyi savamadılar": Yani onlardan Allah'ın azabından hiçbir şeyi savamadılar, demektir. Bu ayet şunu kesin olarak haber vermektedir ki, bir kimse günah işlerse, başkasının iyi olması ona fayda sağlamaz. Sonra da "Allah iman edenlere Fir'avn'in karısını misal verdi" sözü ile de şunu da haber verdi ki, başkasının günahı da itaat eden kimseye zarar vermez. Fir'avn'nin karısı: Asiye bint Müzahim'dir, Allah ondan razı olsun. Yahya bin Selam da şöyle demiştir: Allah birinci misali Aişe ile Hafsa radıyallahu anhuma'yı ikaz etmek için getirdi. Sonra da onları taate sarılmak için bu misali verdi. Asiye, Musa'ya iman etmişti. Ebu Hureyre de şöyle demiştir: Fir'avn karısının ellerine ve ayaklarına kazıklar çaktı. Başından ayrıldıkları zaman melekler onu gölgelerdi. O da: "Rabbim, bana cennette kendi yanında bir ev yap" dedi. Allah da gözünden perdeyi kaldırdı; o da ölümünden önce onu gördü. "Rabbim, beni Fir'avn'den ve işinden kurtar": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onun ameli onunla cima etmesidir. *İkincisi:* Onun dinidir, bu ikisi İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. "Beni zalimler kavminden kurtar": Yani onun putperest halkından, demektir.

"Velletli ahsanet ferceha": Bunda da iki görüş olduğunu Enbıya suresi, ayet: 92'de zikretmiştik. Kim o, elbisesinin yakasıdır, derse, "fenefahna fihi"deki zamir ona racidir, der. Çünkü Cebrail geceliğinin yakasını genişletmiş, içine girmişti. Kim de: O, çocuğun çıktığı yerdir, derse, he zamiri zikri geçmeyen bir şeye raci olur, çünkü o, fercine değil, geceliğinin yakasına üfürmüştü.

"Rabbinin sözlerini doğruladı": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O, Cebrail'in "ben ancak Rabbinin elçisiyim" *(Meryem: 19)* sözüdür. *İkincisi:* O, daha önce indirilmiş kitaplarda geçen sözlerdir. Übey bin Ka'b, Ebu Miclez ve Asım el – Cahderi, tekil olarak "bikelimeti rabbiha" "ve kütübihi" okumuşlardır. İbn Kesir, İbn Amir, Hamze, Kisai ve Ebu Bekir de Asım rivayetinde, tekil olarak "ve kitabihi" okumuşlardır. Ebu Amr, Hafs da Asım rivayetinde, Harice de Nafi rivayetinde cemi olarak okumuşlardır. Onlar da peygamberlere indirilen kitaplardır. Kim tekil olarak "ve kitabihi" okursa, o da Bakara'nın sonunda, ayet 285'te açıkladığımız gibi cins ismidir. Orada kunutun manasını da ayet: 116'da açıklamıştık. Ayetin manası şöyledir: O divan duranlardandır (minel kanitin), onun için: Minel kanitat, dememiştir.

67-MÜLK SURESİ

Mekke'de inmiştir. 30 ayettir.

O ittifakla Mekki'dir. İbn Mes'ud: O, kabir azabına mani olur, demiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

تَبَارَكَ الَّذ۪ي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ي خَلَقَ الْمَوْتَ
وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾
اَلَّذ۪ي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقاً مَا تَرٰى ف۪ي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ
الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ ﴿٣﴾ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ
خَاسِئاً وَهُوَ حَس۪يرٌ ﴿٤﴾ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَاب۪يحَ وَجَعَلْنَاهَا
رُجُوماً لِلشَّيَاط۪ينِ وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّع۪يرِ ﴿٥﴾ وَلِلَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ
عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ﴿٦﴾ اِذَا اُلْقُوا ف۪يهَا سَمِعُوا لَهَا شَه۪يقاً وَهِيَ تَفُورُ

﴿٧﴾ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ
نَذِيرٌ ﴿٨﴾ قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ
إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ﴿٩﴾ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا
فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١٠﴾ فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١١﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Mülk elinde olan (Allah) ne yücedir! O her şeye kadirdir.

2 – O ki, hanginiz amelce güzeldir, diye denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O mutlak galip, çok bağışlayandır.

3 – O ki, yedi göğü birbiri üstünde yarattı. Rahman'ın yaratmasında bir düzensizlik göremezsin. Gözünü çevir bak, bir çatlak görecek misin?

4 – Sonra gözünü bir kere daha çevir; göz sana hor ve bitkin olarak dönecek.

5 – Andolsun, gerçekten dünya göğünü kandillerle süsledik ve onları şeytanlar için atış taneleri kıldık ve onlar için çılgın ateş azabını hazırladık.

6 – Rablerini inkar edenler için cehennem azabı vardır. Ne kötü varılacak yerdir.

7 – Oraya atıldıkları zaman onun için soluma (sesi) duyarlar, o ise kaynıyor.

8 – Neredeyse öfkesinden çatlayacak. Her ne zaman oraya bir bölük atılırsa, bekçileri onlara: "Size bir uyarıcı gelmedi mi?" diye sorar.

9 – (Onlar da): "Evet, gerçekten bize bir uyarıcı geldi; bizse yalanladık ve: "Allah hiçbir şey indirmedi. Siz ancak büyük bir sapıklıktasınız" dedik, derler.

10 – Dediler: "Eğer dinliyor yahut anlıyor olsaydık, çılgın ateşin arkadaşları içinde olmazdık".

11 – Böylece günahlarını itiraf ettiler. Çılgın ateşin arkadaşları (rahmetten) uzak olsunlar.

"Tebareke": Bunu A'raf: 54'te şerh etmiş bulunuyoruz.

"O ki mülk elindedir": İbn Abbas: Güç O'nun elindedir, aziz de eder, zelil de eder, demiştir.

"O ki ölümü ve dirimi yarattı": Hasen şöyle demiştir: Hayatı ortadan kaldıran ölümü yarattı. Hayat ölümün zıttıdır. "Hanginiz amelce daha güzeldir diye sizi denemek için": Biz de bunu Hud: 7'de şerh etmiş idik. Zeccac şöyle demiştir: "Eyyüküm"e bağlı olan gizlidir, takdiri de şöyledir: Sizi denemek ve hanginizin daha güzel amel ettiğini bilmek için. Çünkü o, aslında istifham içindir, mesela "eyyül hizbeyni ahsa" *(Kehf: 12)* ayetinde olduğu gibi, mana da şöyledir: Hayatı yarattı ki sizi onda denesin, ölümü de yarattı ki sizi yeniden diriltsin ve amellerinizin karşılığını versin. Başkası da şöyle demiştir: "Liyeblüveküm"deki lam hayatın yaratılmasına bağlıdır, ölümün yaratılmasına değil; çünkü deneme hayat iledir. "O ki, yedi göğü birbiri üstünde yarattı": Yani üst üste tabakalar halinde, demektir. "Göremezsin" ey âdemoğlu "Rahman'ın yaratmasında bir düzensizlik (tefavüt)": Hamze ile Kisai, vavın şeddesi ile elifsiz olarak, "min tefevvütin" okumuşlardır. Diğerleri ise elifle okumuşlardır. Ferra: İkisi de birdir, demiştir; mesela teâhettüş şey'e ve teahhettuhu, denir. Tefavüt: Tutarsızlık demektir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Tefavüt karışıklık ve farklılıktır, aslı fevt'ten gelir ki o da bir şeyin biraz yok olup boşluk meydana gelmesiyle beraber birbirine bağlı olmasıdır.

"Gözünü çevir bak": Yani tekrar tekrar bak "hel tera min futur": Ebu Amr, Hamze ve Kisai, lamı teye idgam ederek, "hettera" okumuşlar, yani onda açıklık ve çatlak görür müsün, demektir.

"Sonra gözünü iki kere daha çevir": Yani tekrar tekrar bak, demektir. "Yenkalib ileykel basaru hasien (göz sana hor ve bitkin olarak dönecek)": İbn Kuteybe: Hasi', uzaklaşmış manasınadır, demiştir. Hase'tül kelbe'den gelir ki köpeği azarlayarak uzaklaştırmaktır. "Bitkin olarak" yani yorgun ve baktığı şeye ulaşmaktan ümitsiz olarak demektir. Zeccac da: Gözün gökte bir arıza görmeden yorulmuş olarak sana döner, demiştir.

"Andolsun, gerçekten dünya göğünü kandillerle süsledik": Biz de bunu Hamim Secde: 12'de şerh etmiş bulunuyoruz. "Onları şeytanlar için atış taneleri kıldık": Yani onlarla kulak hırsızlığı yapanlara atış yapılır. Bu mananın açıklaması da Hicr: 18'de geçmiştir. "Onlar için hazırladık" yani ahirette, "çılgın ateş azabını": Bu ve bundan sonrası "semiu leha şehikan" kavline kadar yukarıda geçmiştir. Şehik eşeğin anırması gibi bir sestir. Biz de şehik'in manasını Hud: 106'da beyan etmiştik. "O kaynıyor" yani onlar içinde olduğu halde kazan gibi kaynıyor, demektir. "Neredeyse çatlayacak": Yani onlara öfkesinden neredeyse parçalanacak. "Her ne zaman oraya bir bölük (fevc) atılırsa" yani

onlardan bir grup atılırsa, demektir. "Bekçileri onlara "size bir uyarıcı gelmedi mi?" diye sorar" bu da azarlama sorusudur.

"Siz ancak büyük bir sapıklıktasınız": Haktan çok uzaktasınız, demektir. Zeccac şöyle demiştir: Sonra cahilliklerini itiraf edip: "Eğer dinlese idik" dediler. Yani kavrayan ve derin düşünen biri gibi dinlese idik "yahut anlasa idik" iyiyi kötüyü ayıran biri gibi aklımızı çalıştırsaydık "biz olmazdık" cehennemlik". "Fesuhkan": Bu mastar olarak mansuptur, mana da şöyledir: Allah onları rahmetinden uzaklaştırmakla uzaklaştırsın. Sahik, uzak demektir. İbn Ebi Talha da İbn Abbas'tan böyle, "fesuhkan" uzak olmaktır, dediğini rivayet etmiştir. Said bir Cübeyr ile Ebu Salih de: Suhk cehennemde bu ad ile bilinen bir deredir, demişlerdir.

إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١٢﴾
وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٣﴾ أَلَا يَعْلَمُ
مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٤﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ
ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ ﴿١٥﴾

12 – Şüphesiz Rablerinden gıyaben korkanlar için bir bağış ve büyük bir mükafat vardır.

13 – Sözünüzü ister gizleyin, onu ister açıklayın; şüphesiz O, göğüslerin özünü pekiyi bilendir.

14 – Yaratan bilmez mi? O iç yüzü bilen, her şeyden haberdar olandır.

15 – O ki, yeryüzünü sizin için hor kıldı; onun omuzlarında yürüyün ve O'nun rızkından yiyin. Dönüş yalnız O'nadır.

"Şüphesiz Rablerinden gıyaben korkanlar için" bunu da Enbiya: 49'da şerh etmiş idik. "Onlar için bir bağış vardır" yani günahları için, demektir. "Büyük bir mükafat": O da cennettir. Sonra kafirlere hitap etmeye döndü: "Sözünüzü ister açıklayın, onu ister gizleyin" dedi. İbn Abbas şöyle demiştir: Bu, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e kötü söz söyleyen müşrikler hakkında indi, Cebrail, onların dediklerini ona haber verirdi; onlar da birbirlerine: Sözünüzü gizli söyleyin ki Muhammed'in İlahı duymasın, derlerdi.

"Yaratan bilmez mi?": Yani göğüslerde olanı onları yaratan bilmez mi? Latîf En'am: 103'te, habîr de Bakara: 234'te şerh edilmiştir.

"O ki yeryüzünü sizin için hor kıldı": Yani zelil ve kolay kıldı, itaatsiz ve zor kılmadı, demektir.

"Onun omuzlarında yürüyün": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Yollarında demektir, bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Mücahit de böyle demiştir.

İkincisi: Dağlarında demektir, bunu da İbn Ebi Talha, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Katade de böyle demiş, Zeccac da bunu tercih etmiş ve şöyle demiştir: Size onda yürümeyi kolaylaştırdı; dağlarında yürüme mümkün olunca ovalarında yürümek daha kolay olur.

Üçüncüsü: Etrafında demektir, bunu da Mukatil, Ferra ve Ebu Ubeyde demişler, İbn Kuteybe de bunu tercih etmiş ve: Adamın iki omuzu: İki yanıdır, demiştir.

"Dönüş yalnız O'nadır": Yani kabirlerinizden kalkar O'nun huzurunda toplanırsınız, demektir.

ءَاَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِيَ تَمُورُ ﴿١٦﴾
اَمْ اَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ اَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ ﴿١٧﴾
وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿١٨﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا
اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا الرَّحْمٰنُ اِنَّهُ
بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ﴿١٩﴾

16 – Göktekinden, sizi yere batırmasından emin mi oldunuz? Bir de o sallanıyor.

17 – Yoksa göktekinden, üzerinize taş yağmuru göndermesinden emin mi oldunuz? Uyarım nasılmış bileceksiniz!

18 – Andolsun, gerçekten kendilerinden öncekiler de yalanladılar. Tepkim nasıl oldu?

19 – Üstlerinde kanat açarak ve kapatarak uçan kuşlara bakmadılar mı? Onları ancak Rahman tutuyor. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla görendir.

"Eemintüm": İbn Kesir, "ve ilyehin nuşuru ve emintüm" okumuş; Nafi ile Ebu Amr, medli hemze ile "ennuşuru âmentüm" okumuşlar; Asım, İbn Amir, Hamze ve Kisai, iki hemze ile "eemintüm" okumuşlardır. "Göktekinden" İbn Abbas şöyle demiştir: Göktekinin azabından

emin mi oldunuz, o da aziz ve celil olan Allah'tır. "Temur": Dönmek manasınadır. Mukatil de: Sizi döne döne en alttaki yere indirmesinden emin mi oldunuz, demiştir.

"Üzerinize taş yağdırmasından" nitekim Lut kavminin üzerine yağdırmıştı. "Uyarım nasıl mış bileceksiniz": Yani size dünyada azap indiği vakit uyarımın sonucu nasılmış bileceksiniz? "Andolsun, gerçekten kendilerinden öncekiler de yalanladılar": Yani kafir milletler, demektir. "Tepkim nasıl oldu?" yani onlara azap ile gösterdiğim tepki demektir.

"Üstlerinde kanat açarak ve kapatarak uçan kuşlara bakmadılar mı?" Yani havada kanatlarını çırparak, açtıktan sonra kapatarak uçan kuşlara demektir. Bu da uçmanın manasıdır ki kanadı açtıktan sonra kapatmaktır. "Onları ancak Rahman tutuyor" düşmekten muhafaza ediyor.

أَمَّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ جُندٌ لَّكُمْ يَنصُرُكُم مِّن دُونِ
الرَّحْمَٰنِ ۚ إِنِ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ﴿٢٠﴾ أَمَّنْ هَٰذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ
إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ ۚ بَل لَّجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿٢١﴾ أَفَمَن يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ
وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّن يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢٢﴾
قُلْ هُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۖ
قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ
وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِندَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٦﴾
فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَٰذَا الَّذِي
كُنتُم بِهِ تَدَّعُونَ ﴿٢٧﴾

20 – Yoksa size Allah'tan başka yardım edecek ordunuz şunlar mıdır? Kafirler ancak bir aldanma içindedir.

21 – Yoksa rızkını sizden kestiği takdirde size rızık verecek olan şunlar mıdır? Hayır, onlar azgınlık ve nefrette ısrar ettiler.

22 – Yüzüstü düşerek yürüyen mi daha doğru yoldadır yoksa dosdoğru yolda dümdüz yürüyen mi?

23 – De ki: "O'dur ki sizi meydana getirdi ve size kulaklar, gözler ve gönüller verdi. Ne de az şükrediyorsunuz!

24 – De ki. "O'dur ki sizi yeryüzünde yarattı ve yalnız O'na toplanacaksınız".

25 – Diyorlar ki: "Eğer doğru söylüyorsanız bu va'd ne zamandır?"

26 – De ki: "O bilgi ancak Allah'ın yanındadır. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım".

27 – Onu yakın gördükleri zaman kafirlerin yüzü kötüleşir ve: "İşte iddia ettiğiniz şey budur" denir.

"Yoksa size Allah'tan başka yardım edecek ordunuz şunlar mıdır?": Bu, ret manasında bir sorudur. Cünd lafzı tekildir, bunun içindir ki Allah Teala "hazellezi huve" demiştir. Mana da: Sizin için yoktur" demektir. "Size yardım edecek": Yani Allah istediği takdirde size gelecek azaba mani olacak, demektir. "Kafirler ancak bir aldanma içindedir": Çünkü şeytan onları aldatır: Size azap gelmez, der. "Yoksa size rızık verecek olan şunlar mıdır?": Yani yağmur vs. gibi rızık demektir. "Eğer tutarsa" Allah onu sizden durdurursa, demektir. "Hayır, onlar azgınlıkta ısrar ettiler": Küfürde aşırı gittiler "ve nefrette" imandan ürküp kaçmada.

Sonra Allah Teala bir misal getirip şöyle dedi: "Yüzüstü düşerek yürüyen mi daha doğru yoldadır" İbn Kuteybe şöyle demiştir: Sağını solunu ve önünü germeyen. Ekebbe fülanün ala vechihi ve kebbehullahu ala vechihi denir ki hemzeli de hemzesiz de lügattir. Maksat kör, demektir. Müfessirler: Bu, mü'min ve kafir için misaldir, demişlerdir. Seviy: Mutedil demektir ki yolu gören anlamındadır. Katade de şöyle demiştir: Bu ahirette olacaktır ki Allah kafiri yüzüstü sürünerek haşreder, mü'min de dümdüz yolda dosdoğru yürür.

"Ne de az şükrediyorsunuz": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar şükretmezler, bunu da Mukatil, demiştir. *İkincisi:* Az şükrederler, bunu da Ebu Ubeyd, demiştir.

"Zereeküm" sizi yarattı, demektir. "Bu va'd ne zamandır, derler?" vaatten azabı kastediyorlar. "Onu yakın gördükleri zaman": Yani azabı hemen yanıbaşlarında gördükleri zaman demektir. "Kafirlerin yüzleri kötüleşir": Zeccac, onlarda kötülük görülür, demiştir. Başkası da: Kararmakla çirkinleşir, demiştir. "İşte iddia ettiğiniz şey budur, denilir": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: şedde ile "teddeun" şeddesiz ile aynı manayadır. O da dua kökünden tefteilun veznindedir. Deavtü veddeaytü denir, tıpkı habertü vehtebertü denildiği gibi. Yeddekirun ile yedkurun da öyledir. Bu da Ferra ile İbn Kuteybe'nin izahlarıdır.

İkincisi: Mana şöyledir: Onun hatırı için batılı ve yalanı iddia ettiğiniz şey budur, sizler yeniden dirilmeyeceğinizi iddia ediyordunuz. Bu da Zeccac'ın tercihidir. Ebu Rezin, Hasen, İkrime, Katade, Dahhak, İbn Ebi Able ve Yakup, şeddesiz ve sakin dal ile "ted'un" okumuşlardır ki çağırdığınız demektir. Katade de: Onlar azabı çağırırlardı, demiştir

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكَنِيَ اللّٰهُ وَمَنْ مَعِيَ
أَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٨﴾ قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ
اٰمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢٩﴾
قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ ﴿٣٠﴾

28 – De ki: "Gördünüz mü, eğer Allah beni ve yanımdakileri helak eder yahut bize merhamet ederse, kafirleri acıklı azaptan kim kurtarır?"

29 – De ki: "O Rahman'dır, O'na iman ettik ve yalnız O'na güvendik. Kimin apaçık bir sapıklıkta olduğunu bileceksiniz".

30 – De ki: "Gördünüz mü, eğer suyunuz çekilse, size akarsuyu kim getirir?"

"De ki. "Gördünüz mü, eğer Allah beni helak ederse" azabı ile "ve yanımdakileri" mü'minleri, İbn Kesir, Nafi, Ebu Amr, İbn Amir, Hafs da Asım rivayetinde ye'nin fethi ile "maiye" okumuşlar; Ebu Bekir de Asım rivayetinde ve Kisai, sükun ile "maiy" okumuşlardır. "Yahut bize merhamet ederse" bize azap etmezse, "kafirleri kim kurtarır" yani onların azap görmelerine mani olur ve onları kim himaye eder? "Acıklı azaptan": Ayetin manası şöyledir: Biz iman etmekle beraber korku ile ümit arasındayız, artık sizi küfrünüzle beraber azaptan kim korur? Çünkü sizin için mü'minlerde olduğu gibi ümit yoktur. "De ki: O Rahman'dır" bizim ibadet ettiğimiz Rab'tir, "fesetalemune" Kisai, ye ile "feseyalemune" okumuştur. Azabı gördükleri zaman bizim mi kendilerinin mi sapık olduğunu göreceklerdir.

"Eğer suyunuz çekilirse": Bunu da Kehf: 41'de açıklamıştık. "Size akarsuyu kim getirir?": Yani gözlerin gördüğü ve iplerin eriştiği suyu demektir.

68-KALEM SURESİ

Mekke'de inmiştir. 52 ayettir.

Tamamı ittifakla Mekki'dir, ancak İbn Abbas ile Katade'den gelen bir rivayette: "İnna belevnahüm... lev kânu ya'lemun" ayetleri Medeni'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَۙ ﴿١﴾ مَٓا اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍۚ ﴿٢﴾ وَاِنَّ لَكَ
لَاَجْراً غَيْرَ مَمْنُونٍۚ ﴿٣﴾ وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظ۪يمٍ ﴿٤﴾ فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَۙ
﴿٥﴾ بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَب۪يلِهِۖ
وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَد۪ينَ ﴿٧﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Nun. Andolsun, kaleme ve yazdıkları şeye.

2 – Ki sen, Rabbinin nimeti sayesinde deli değilsin.

3 – Şüphesiz senin için elbette kesilmeyen bir mükafat vardır.

4 – Şüphesiz sen elbette büyük bir ahlak üzerindesin.

5 – Sen de göreceksin, onlar da görecekler.

6 – Delilik hanginizde imiş?

7 – Şüphesiz Rabbin O, yolundan sapanı pekala bilendir ve O, doğru yolda olanı pekiyi bilendir.

"Nun": İbn Kesir, Nafi, Ebu Amr, İbn Amir, Hamze ve Hafs: "Nun velkalemi" okumuşlardır ki nun, hece harflerinin sonuda vavın yanında açık okunmuştur. Bu, Ferra'nın da tercihidir. Ebu Bekır, Asım'dan "nun"daki nunu açık okumadığını rivayet etmiştir. Kisai, Halef ve Yakup da böyle okumuşlardır, Zeccac'ın tercihi de budur. İbn Abbas, Ebu Rezin, Katade ve A'meş de, nunun kesri ile "nuni velkalemi" okumuşlardır. Hasen, Ebu İmran ve Ebu Nehik, nunun ref'i ile "nunu velkalemi" okumuşlardır.

Nun'un manasında da yedi görüş vardır:

Birincisi: O mürekkep hokkasıdır. Ebu Hureyre, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah'ın ilk yarattığı Kalem'dir, sonra da nunu yarattı ki o da hokkadır". Bu, Said bin Cübeyr rivayetinde İbn Abbas'ın görüşüdür; Hasen ile Katede de böyle demişlerdir.

İkincisi: O Rahman isminin son harfidir, bunu da İkrime, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: O yerin sırtındaki balıktır, bu mana da Ebu Zabyan rivayetinde İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Mücahit, Süddi, İbn Saib ve Mukatil'in görüşleri de böyledir.

Dördüncüsü: O nurdan bir levhadır, bunu da Muaviye bin Kurra, demiştir.

Beşincisi: O "Nasîr ve Nâsır isimlerinin baş harfleridir, bunu da Ata, demiştir.

Altıncısı: O Allah'ın mü'minlere yardım edeceğine dair ettiği bir yeminder. Bunu da el – Kurazi, demiştir.

Yedincisi: O cennette bir ırmaktır, bunu da Cafer Sadık, demiştir.

Kalem'de de iki görüş vardır:

Birincisi: O Levh-i Mahfuz'a yazı yazan kalemdir.

İkincisi: İnsanların yazı yazdıkları kalemdir. Ona yemin etmesi, kitaplarının onunla yazılmasındandır. "Yazdıkları şeylere": Yazanlar hakkında da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar meleklerdir. Ne yazdıkları hususunda da iki görüş vardır: *Birincisi:* O zikirdir, bunu da Mücahit ile Süddi, demişlerdir. *İkincisi:* Âdemoğullarının amelleridir, bunu da Mukatil, demiştir.

İkincisi: Onlar bütün katiplerdir, bunu da Salebi nakletmiştir. "Ki sen, Rabbinin nimeti sayesinde deli değilsin": Yani Rabbinin sana iman ve peygamberlik vermesiyle deli değilsin. Zeccac şöyle demiştir: Bu: "Sen kesin delisin" sözlerinin cevabıdır, tevili de şöyledir: Allah'ın nimetiyle delilik senden uzaktır.

"Şüphesiz senin için vardır" onların sana iftira etmelerine ve sana nisbet ettikleri deliliğe sabrettiğin için vardır "kesilmeyen bir mükafat": Yani bitmeyen ve eksilmeyen demektir. "Şüphesiz sen, elbette büyük bir ahlak üzerindesin": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: İslam dinidir, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Kur'an adabıdır, bunu da Hasen Basri, demiştir.

Üçüncüsü: Hoş karakterdir. Ahlakın aslı, insanın kendini sorumlu tuttuğu edeptir; ona ahlak denilmesi, insanın yaratılışı gibi olmasındandır. Ama insanın esas yaratılışında olana: Hiym denir ki doğal karakteridir, ahlak ise sonradan öğrenilen mizaçtır. Bu, Maverdi'nin görüşüdür. Hazreti Aişe radıyallahu anha'ya, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ahlakını sordular, o da: Onun ahlakı Kur'an idi, dedi[1] ve o, Allah'ın Kur'an'da emrettiği gibi yaşardı, demek istedi.

"Sen de göreceksin, onlar da görecekler": Yani Mekke halkı, demektir. Bu da onları azapla tehdittir, mana da şöyledir: Başlarına Bedir'de azap geldiği zaman sen de göreceksin, onlar da görecekler. "Delilik hanginizde imiş?": Burada geçen meftun kelimesinde dört görüş vardır:

Birincisi: O sapıklıktır, bunu da Hasen, demiştir. *İkincisi:* Şeytandır, bunu da Mücahit, demiştir. *Üçüncüsü:* Mecnun (deli)dir, bunu da Dahhak, demiştir. Mana da: Delilikle aklını yemiş demektir. *Dördüncüsü:* Azap edilendir, bunu da Maverdi nakletmiştir.

"Bieyyiküm"deki be üzerinde de iki görüş vardır:

Birincisi: O zaittir, bunu da Ebu Ubeyde ile İbn Kuteybe, demişler ve şu mısraı şahit getirmişlerdir:

Nadribü bisseyfi ve nercu bilfereci
(Kılıçla vurur ve aydınlığı umarız).

İkincisi: O asıldır, bu da Ferra ile Zeccac'ın görüşleridir. Zeccac şöyle demiştir: Onun zait olması Arap dilini bilen hiçbir kimseye göre caiz değildir.

---

1 - Uzun bir hadisin parçasıdır, bkz. İmam Ahmed, Müsned, 6/51, 52; Müslim, 1/512; Hakim, Müstedrek, 2/499.

Kelamda da nahivcilerin iki görüşü vardır:

Birincisi: Burada "meftun" fütun, manasınadır. Mastarlar mef'ul kalıbında gelir, Araplar şöyle derler: Leyse haza ma'kudu re'yin (bu bağlayıcı görüş değildir). Sen de: Da'hu ila meysuretin dersin ki, yüsrihi demek istersin (onu bolluğa çıkıncaya kadar bırak).

İkincisi: Senin takımın mı yoksa onların takımı mı delidir? O zaman mana da şöyle olur: İki gruptan hangisi delidir? Ferra da Zeccac'ın açıklamasına benzer görüş beyan etmiştir. Übey bin Ka'b, Ebu İmran ve İbn Ebi Able "fi eyyil meftun" okumuşlardır. Sonra da bunun ardından iki grubu da pekiyi bildiğini haber vermiştir.

فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٨﴾ وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ
فَيُدْهِنُونَ ﴿٩﴾ وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ ﴿١٠﴾ هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾
مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ عُتُلٍّ بَعْدَ ذَٰلِكَ زَنِيمٍ ﴿١٣﴾ أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ
وَبَنِينَ ﴿١٤﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٥﴾
سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ ﴿١٦﴾

8 – Öyleyse yalanlayanlara itaat etme.

9 – İsterler ki sen yağ yakasın da onlar da yağ yaksınlar.

10 – İtaat etme her çok yemin edene, aşağılık kimseye.

11 – Daima ayıplayana, hep gammazlıkla gezene,

12 – Hayra hep engel olana, mütecavize, çok günahkâra,

13 – (Bütün) bunlardan sonra kaba, kulağı kesiğe.

14 – Mal ve oğullar sahibi oldu, diye.

15 – Ona ayetlerimiz okunduğu zaman: "Öncekilerin masalları" der.

16 – Burnunun üzerine damga vuracağız.

"Öyleyse yalanlayanlara itaat etme": Bu da şöyledir; Mekke halkının ileri gelenleri onu atalarının dinine davet ettiler; Allah da onu onlara itaat etmekten men etti. "İsterler ki sen yağ yakasın da onlar da yağ yaksınlar": Bunda da yedi görüş vardır:

Birincisi: Sen yumuşayasın da onlar da yumuşasınlar. Bunu İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Sen onların yüzlerine gülesin de onlar da dinlerinde senin yüzüne güleler. Bunu da Hasen, demiştir.

Üçüncüsü: Sen inkar edesin de onlar da inkar edeler. Bunu da Atıyye, Dahhak ve Mukatil, demişlerdir.

Dördüncüsü: Sen gevşeklik edesin de onlar da gevşeklik edeler. Bunu da İbn Saib, demiştir.

Beşincisi: Sen münafıklık ve riyakârlık edesin de onlar da münafıklık ve riyakârlık etsinler. Bunu da Zeyd bin Eslem, demiştir.

Altıncısı: Sen dininde yağcılık edesin de onlar da dinlerinde yağcılık etsinler (taviz versinler). Ondan bir süre kendi tanrılarına tapmasını, kendilerinin de bir süre Allah'a tapmalarını istemişlerdi. Bunu da İbn Kuteybe, demiştir. Ebu Ubeyde: Bu da yağcılıktır, demiştir.

Yedincisi: Onlara yaklaşasın da onlar da sana yaklaşalar. Bunu da İbn Keysan, demiştir.

"İtaat etme her çok yemin edene": Hallaf, haksız yere çok yemin edendir. "Mehîn": Hor ve aşağılık, demektir. El – Avfi, İbn Abbas'tan, mehin: Çok yalan söyleyendir, dediğini rivayet etmiştir.

Bunun kimin hakkında indiğinde üç görüş halinde ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: O Velid bin Muğire'dir, bunu da İbn Abbas ile Mukatil, demişlerdir. *İkincisi:* Ahnes bin Şerik'tir, bunu da Ata ile Süddi, demişlerdir. *Üçüncüsü:* Esved bin Abdiyeğus'tur. Bunu da Mücahit, demiştir.

"Hemmaz": İbn Abbas: O gıybet edendir, demiştir. İbn Kuteybe de: O daima ayıplayandır, demiştir.

"Hep gammazlıkla gezene": Yani insanlar arasında kovuculukla dolaşana demektir ki o da ara bozmak için insanlara kötü söz taşıyandır. "Hep hayra engel olana": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O, çocuklarının ve oymağının İslam'a girmelerine mani olmuştu. Bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Malına taalluk eden hakları vermeyendir. Bunu da Maverdi zikretmiştir.

"Mutedin": Zalim ve mütecaviz, "esim" de çok günahkar, demektir. "Bütün bunlardan sonra kabadır": Utul hakkında yedi görüş vardır:

Birincisi: O haddini aşan aşırı münafık demektir. Bunu da İbn Abbas, demiştir. *İkincisi:* O iri yarı, çam yarması gibidir. Bunu da Hasen, demiştir. *Üçüncüsü:* Sert ve şirret, bunu da Mücahit demiştir. *Dördüncüsü:* Küfründe güçlü (ondan dönmez). Bunu da İkrime, demiştir. *Beşincisi:* Çok yiyip içen, manda gibi kuvvetli, bunu da Ubeyd bin Umeyr, demiştir.

Altıncısı: Haksız yere çok gavga eden. Bunu da Ferra, demiştir. *Yedincisi:* Kaba ve katı, bunu da İbn Kuteybe, demiştir.

"Zenîm" hakkında da dört görüş vardır:

Birincisi: O Kureyş'e sığınmıştı, onlardan değildi. Bunu da Ata, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Bu da lügatte bilinen bir şeydir ki zenim bir topluma onlardan olmadığı halde dışarıdan katılandır. Ferra, Ebu Ubeyde ve İbn Kuteybe de böyle demişlerdir. Hassan şöyle demiştir:

Sen zenimsin, Haşim oğullarına dışarıdan katılmışsın,
Tıpkı binicinin arkasındaki tek su kabı gibi.

İkincisi: O şer ile bilinen biridir, tıpkı zenemesi (gıdığı ile bilinen koyun) gibi. Bunu da Said bin Cübeyr, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: Onun koyunun küpesi gibi küpesi vardı. İbn Abbas şöyle demiştir: O kadar sıfatı sayıldı, tanınmadı; ne zaman ki zenim denildi, o zaman tanındı. Allah Teala'nın Velid bin Muğire kadar ayıplarını saydığı bir kimse bilmiyoruz. Çünkü onu yemin etmek, değersizlik, insanları ayıplama, kovuculuk etme, cimrilik, zulüm, vefasızlık ve soysuzlukla saydı; ona öyle bir utanç verdi ki ondan dünya ve ahirette ayrılmaz. Zeneme: Keçilerin kulak arkasında sallanan küpe gibi iki deri parçasıdır. İbn Faris de: Kulaklarından sarkan demiştir.

Dördüncüsü: O çok zalimdir, bunu da el – Valibi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

"En kân eza malin ve benin": İbn Kesir, Nafi, Ebu Amr ve Hafs da Asım rivayetinde haber olarak "en kâne" okumuşlardır ki, lien kâne (olduğu için) demektir. Mana da şöyledir: Malı ve oğulları için ona itaat etme. İbn Abbas da biri meftuh, diğeri müleyyen iki hemze ile okumuştur. Ebu Cafer de iki hemzenin arasında elif getirmiştir. Hamze de istifham tarzında iki meftuh hemze ile "een kâne" okumuştur. Bunun da iki izahı vardır:

Birincisi: Lien kâne za malin tutiuhu (mal sahibi olduğu için mi ona itaat edeceksin)?

İkincisi: Mal ve oğullar sahibi olduğu için mi? "Ona ayetlerimiz okunduğu zaman" inkar eder ve: "Öncekilerin masalları" der. Bu iki görüşü Ferra zikretmiştir. İbn Mes'ud da, bir tek hemze-i maksure ile okumuştur. Sonra Allah Teala onu tehdit edip şöyle dedi. "Burnunun üzerine damga vuracağız": Hortum: Burun, demektir. Bu damgada da üç görüş vardır:

Birincisi: Ona kılıçla vuracağız, bunu da yaşadığı sürece burnunun üzerinde iz kılacağız. Nitekim Bedir savaşına katıldı, burnunun üs-

tünden kılıç yedi. Bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Ona öyle bir şey takacağız ki ondan ayrılmayacaktır, bunu da Katade demiş ve İbn Kuteybe de tercih etmiştir.

Üçüncüsü: Mana şöyledir: Onun yüzünü kara çıkaracağız. Ferra da şöyle demiştir: Her ne kadar burnuna damga vuracağız denilmişse de bundan yüz kastedilmiştir, çünkü burun da yüzdendir. Zeccac da şöyle demiştir: Ona ahirette öyle bir işaret koyacağız ki cehennem halkı onu yüzünün karasından tanıyacaktır. Allah daha iyi bilir ya, şöyle olması da caizdir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e aşırı düşmanlığından dolayı ona çok belirgin bir alamet konacak ve onunla diğer insanlardan ayrılacaktır.

إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا
لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ
نَائِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾ أَنِ اغْدُوا
عَلَىٰ حَرْثِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ ﴿٢٣﴾ أَنْ لَا
يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوْا عَلَىٰ حَرْدٍ قَادِرِينَ ﴿٢٥﴾ فَلَمَّا
رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُّونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ
لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ
عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ ﴿٣٠﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا طَاغِينَ ﴿٣١﴾ عَسَىٰ رَبُّنَا
أَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا رَاغِبُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَٰلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ
الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ
النَّعِيمِ ﴿٣٤﴾ أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾
أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَكُمْ
أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ ﴿٣٩﴾ سَلْهُمْ أَيُّهُمْ
بِذَٰلِكَ زَعِيمٌ ﴿٤٠﴾ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٤١﴾

17 – Gerçekten onları denedik; bahçe sahiplerini denediğimiz gibi. Hani, "onu sabahleyin elbette keseceklerine (devşireceklerine) yemin etmişlerdi.

18 – İstisna etmiyorlardı.

19 – Onlar uyurlarken üzerine Rabbinden bir dolaşıcı dolaştı;

20 – Koyu karanlık gece gibi oldu.

21 – Sabahleyin seslendiler:

22 – Ekininize çıkın, eğer kesecekseniz, diye.

23 – Fısıldaşarak gittiler.

24 – "Bugün üzerinize bir yoksul sakın girmesin" diye.

25 – Engellemeye güçleri yetermiş gibi erkenden gittiler.

26 – Onu görünce: "Muhakkak biz elbette şaşırdık (yanlış geldik) dediler.

27 – "Hayır, biz mahrumlarız".

28 – Ortancaları: "Tesbih etmeli değil miydiniz demedim mi?" dedi.

29 – Dediler: Rabbimizi tenzih ederiz. Gerçekten biz zalimler olduk".

30 – Kimileri kimilerine dönüp kınamaya başladılar.

31 – Dediler: "Eyvah bize, gerçekten biz azgınlar olduk".

32 – "Rabbimizin bunun yerine bize daha hayırlısını vermesi umulur. Şüphesiz biz Rabbimize yönelenleriz".

33 – İşte azap böyledir. Elbette ahiret azabı daha büyüktür, keşke bilselerdi!

34 – Şüphesiz müttakiler için Rablerinin katında Naim cennetleri vardır.

35 – Biz Müslümanları suçlular gibi kılar mıyız?

36 – Size ne oluyor? Nasıl hükmediyorsunuz?

37 – Yoksa sizin kitabınız var da onda ders mi okuyorsunuz?

38 – Gerçekten sizin için onda seçeceğiniz şeyler mi var?

39 – Yoksa bizim üzerimizde kıyamet gününe ulaşan, gerçekten hükmettiklerinizin sizin olduğuna dair yeminler mi var?

40 – Sor onlara: "Buna hangileri kefildir?"

41 – Yoksa onların ortakları mı var? Öyleyse, eğer doğrular iseler, ortaklarını getirsinler.

"Gerçekten onları denedik": Yani Mekke halkını demektir, onları

açlık ve kıtlıkla denedik. "Bahçe sahiplerini denediğimiz gibi": Bahçeleri helak olduğu zaman.

KISSALARINA İŞARET

Tefsirciler şöyle anlatmışlardır: Yemen taraflarında bahçesi olan bir adam vardı, mü'mindi. Bu da Meryem oğlu İsa'dan sonra idi – Allah'ın selamı ikisinin üzerine olsun. Yeteceği kadar alır, kalanını sadaka ederdi. Şöyle de denilmiştir: Orak artığını, hurma ağaçlarının başından düşenleri ve ekin döverken etrafa saçılanları yoksullara bırakırdı. Bundan da çok şey toplanırdı. Adam üç oğlan çocuğu bırakarak öldü, onlar da: Allah'a yemin ederiz ki mal az, aile çoktur. Babamız bunu yaptığı zaman mal çok, aile az idi. Şimdi ise aynısını yapamayız, dediler. Yoksulları mahrum bırakmaya karar verdiler. Erkenden insanlardan önce çıkacaklarına ve hurmalarını devşireceklerine yemin ettiler. İşte "yemin ettiler, onu keseceklerine sabahleyin" dediği budur. Yoksullara bir şey kalmasın diye alaca karanlıkta çıkmışlardı.

"İstisna etmiyorlardı": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: İnşallah, demiyorlardı. Bunu da çoğunluk demiştir.

İkincisi: Yoksulların hakkını ayırmıyorlardı, bunu da İkrime demiştir. "Üzerine Rabbinden bir dolaşıcı dolaştı" yani Rabbinin emrinden demektir. Ferra da: Ayette geçen taif (dolaşıcı) ancak gece olur, demiştir. Müfessirler şöyle demişlerdir: Allah onun üzerine gece bir ateş gönderdi, yandı, simsiyah oldu. İşte "sabahleyin koyu karanlık gece gibi oldu" dediği budur. Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Siyah kül gibi oldu.

İkincisi: Karanlık gece gibi oldu, bunu da Ferra, demiştir. İbn Kuteybe de o şekilde: Yanarak karanlık gece gibi oldu, demiştir. Gece sarim'dir, aynı zamanda sabah da sarim'dir; çünkü her biri diğerini bırakarak çeker gider.

Üçüncüsü: Meyvesi gitti, demektir, sanki kesilmiş ve devşirilmiş gibi oldu. Yine bunu da İbn Kuteybe nakletmiştir.

"Sabahleyin seslendiler": Yani sabah olunca birbirlerini çağırdılar "ekininize çıkın, diye": Yani meyvelere, tarlalara ve bağlara, "eğer kesenlerseniz": Yani hurma salkımlarını kesecekseniz, demektir. "Gittiler" yani bahçelerine gittiler, "fısıldaşarak": İbn Kuteybe: Gizlice konuşarak, demiştir "bugün yanınıza sakın bir yoksul girmesin, diye. Engellemeye güçleri yetermiş gibi (ala hardin)": Bunda da sekiz görüş vardır:

Birincisi: Güçleriyle gittiler, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: İhtiyaçla, bunu da bir rivayette Hasen, demiştir.

Üçüncüsü: Ciddiyetle, bunu da başka bir rivayette yine Hasen, Katade, Ebu'l Aliye, Ferra ve Mukatil, demişlerdir.

Dördüncüsü: Kendi aralarında verdikleri bir kararla, bunu da Mücahit ile İkrime, demişlerdir.

Beşincisi: Hard, bahçenin ismidir, bunu da Süddi, demiştir.

Altıncısı: Yoksullara sinirlenerek ve kızarak, bunu da Şa'bi ile Süfyan, demişlerdir.

Ebu Ubeyde şu beyiti şahit getirmiştir:

Şera bölgesinin aslanları ile Hafiye aslanları karşılaştılar;
Yılanların kanlarını öfke ile nöbetleşe içtiler.

Yedincisi: O (hard) vermemektir, bu da, hâredetis senetü sözünden gelir ki yıl kıtlık olmaktır. Haredetin nakatü de, devenin sütü olmamaktır. Bunu da Ebu Ubeyde ile İbn Kuteybe, demişlerdir.

Sekizincisi: O, kastetmektir, harettü hardeke denir ki: Seni ziyaret etmeyi kastettim, demektir. Bunu da Ferra, Ebu Ubeyde ve İbn Kuteybe, demişler ve şu kanıtı getirmişlerdir:

Allah tarafından bir sel geldi,
Ürün veren bahçeye kastetti.

İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Onda iki lügat vardır: Hared ve hard, tıpkı derek ve derk gibi.

"Güçleri yetenler": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Kendilerine göre bahçelerine güçleri yetenler olarak, bunu da Katade, demiştir.

İkincisi: Yoksullara güçleri yeterek, bunu da Şa'bi, demiştir.

Üçüncüsü: Mana şöyledir: Yoksulları men ettiler, öfkeli vaziyette. Bunu da İbn Kuteybe, demiştir. Dediler "onu görünce" yanmış vaziyette, "dediler: Biz elbette şaşırdık": Yani bahçemizin yolunu şaşırdık, bu o değildir. Sonra bunun bir ceza olduğunu anladılar, dediler: "Hayır, biz mahrumlarız": Yani yoksulları men etmekle bahçemizin meyvesinden mahrum kaldık. "Ortancaları dedi": Yani en mutedil ve en üstünleri "tesbih etmeli değil miydiniz?": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: İnşaallah demeli değil miydiniz, "sabahleyin onu devşireceğiniz zaman": Bunu da İbn Cüreyc ile cumhur demişlerdir. Mana da şöyledir: İnşaallah deseydiniz ya! Zeccac şöyle demiştir: İnşaallah'a tesbih denilmesi, tesbihin lügatte, aziz ve celil olan Allah'ı tenzih ma-

nasına olmasındandır. İstisna da Allah'ı büyütmektir, Allah dilemedikçe kimsenin bir şey yapamayacağını ikrar etmektir.

İkincisi: Onların inşaallahları "sübhanallah" deme şeklinde idi, bunu da Ebu Salih, demiştir.

Üçüncüsü: Allah'ı tesbih edip size verdiğine karşı O'na şükretmeli değil miydiniz? Bunu da Sa'lebi nakletmiştir. "Rabbimizi tesbih ederiz, dediler" yaptığı şeyde zalim olmaktan O'nu tenzih ettiler; kendilerinin zalim olduklarını ikrar ettiler: "Gerçekten bizler zalimler idik" çünkü yoksulları biz men ettik, dediler. "Kimileri kimilerine dönüp kınamaya başladılar": Biri ötekine: Bunu bana sen hatırlattın, diyordu; öteki de: Sen de yaptın, diyordu. Sonra kendilerine acındılar, "eyvah bize, gerçekten biz azgınlar olduk" dediler; babamızın yaptığını yapmamakla. Sonra Allah Teala'ya dönüp başka bir bahçe vermesini istediler. İşte "Rabbimizin bunun yerine bize daha hayırlı bir bahçe vermesi umulur (yübeddilena)" dediği budur. Bazıları bunu şeddesiz olarak "yübdilena"okumuştur. İkisi de geçerli lügattir. Bazıları da aralarında fark görmüşler ve şöyle demişlerdir: Tebdil: Bir şeyin aslı baki kalarak hal ve sıfatını değiştirmektir. İbdal ise: Bir şeyi ortadan kaldırıp yerine başkasını koymaktır. Şöyle de nakledilmiştir: Allah o üç kardeşe bir bahçe vermiştir ki her hurma salkımı bir katır yükü gelirdi.

"İşte azap böyledir": Onlara yaptığımızı hudutlarımızı aşanlara yaparız. Bahçe sahiplerinin kıssası burada bitti, sonra Allah Teala şöyle dedi: "Elbette ahiret azabı daha büyüktür, keşke bilselerdi": Yani müşrikler bilselerdi. Sonra bunun ardından müttakiler için yanında hazırladığı şeylerden bahsetti. Müşrikler de: Ahirette bize sizinkinden daha iyisi verilir, deyince, Allah Teala onları yalanlayarak: "Biz, Müslümanları suçlular gibi kılar mıyız?" dedi. Zeccac da şöyle demiştir: Bu, soru hemzesidir, tevili de azarlama ve onaylamadır.

"Nasıl hükmediyorsunuz?": Yani nasıl haksız karar veriyorsunuz, "yoksa sizin kitabınız mı var?" Allah katından indirilmiş, "onda" bu mu vardır? "okuyorsunuz": Yani onda okuyorsunuz, "şüphesiz sizin için vardır" o kitapta seçeceğiniz şeyler": Yani tercih edip hoşlandığınız şeyler, demektir. Ebu'l – Cevza, Asım el – Cahderi ve Ebu İmran, hemzenin fethi ile "enne leküm" okumuşlardır. Bu da batılı temenni etmelerinden dolayı onlar için azarlama ve paylamadır. "Sor onlara, buna hangileri kefildir?" "Yoksa sizin için üzerimizde ağır yeminler mi vardır?": Yani bu iddia ettiklerinize karşı Allah'ın üzerinizde sağlam yeminleriniz mi vardır? Son derece iyi ve sağlam olan şeylere: Baliğa, denir. Bunun, kıyamete kadar süren manasına olması da caizdir ki o

zaman, bu yeminler gereklik ve sağlamlık bakımından kıyamete ulaşır, demek olur. "Gerçekten hükmettiklerinizin sizin olduğuna dair" yani Allah katında sizin için hayır ve ikram olduğuna dair yeminler mi vardır, demektir. Ferra şöyle demiştir: Kurralar, ref' ile "baliğatün" okumuşlar, ancak Hasen müstesnadır ki o mastar olarak nasb ile (baliğaten) okumuştur, tıpkı Rum: 47'deki "hakkan" gibi. Ayetin manası da şöyledir: Yoksa sizin bizim üzerimizde kıyamet gününe kadar ulaşan, gerçekten hükmettiklerinizin sizin olduğuna dair yeminler mi vardır? Lam inne'nin cevabında olduğu için onu meksur okutmuştur.

"Sor onlara: Buna hangileri kefildir?": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O (zaîm) kefil manasınadır, bunu da İbn Abbas ile Katade, demişlerdir, mana da şöyledir: Ahirette Müslümanlar için olanların kendileri için de olacağına hangileri kefildir?

İkincisi: O, elçidir, bunu da Hasen, demiştir.

"Yoksa onların ortakları mı var?": Allah'a eş koştukları putları kastediyor, mana da şöyledir: Onların bu iddia ettiklerini yapacak tanrıları mı var? Şöyle de denilmiştir: İddia ettiklerinin doğruluğuna şahitlik edecek ortakları mı var? "Öylese, eğer doğrular iseler, ortaklarını getirsinler" bunların Allah'ın ortakları olduğuna dair. Neden, ortakları, dedi; çünkü onlar putların Allah'ın ortakları olduğunu iddia ederlerdi.

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾
خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ
سَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهَذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٤﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿٤٥﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ
مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿٤٦﴾ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٧﴾

42 – O günde bacaktan açılır ve secdeye davet edilirler de güç yetiremezler.

43 – Gözleri yerde, onları zillet bürür. Onlar sağlamken secdeye davet ediliyorlardı.

44 – Bırak beni, bu sözü yalanlayanla baş başa. Biz onları bilmedikleri yerden derece derece azaba yaklaştıracağız.

45 – Ben onlara süre veriyorum. Şüphesiz benim tuzağım sağlamdır.

46 – Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da onlar ağır borç altında mı kalmışlar?

47 – Yoksa gayb onların yanında da ondan mı yazıyorlar?

"O gün açılır" mana şöyledir: Bacak açıldığı gün ortaklarını getirsinler. Cumhur, ye'nin zammesi ve şinin fethası ile "yükşefü" okumuştur. İbn Ebi Able, Asım el – Cahderi ve Ebu'l – Cevza, yenin fethi ve şinin kesri ile okumuşlardır. Übey bin Ka'b ile İbn Abbas, meftuh te ve meksur şin ile "tekşifü" okumuşlar; İbn Mes'ud, Ebu Miclez, İbn Yamur ve Dahhak, meftuh nun ve meksur şin ile "nekşifü" okumuşlardır. Bu gün de kıyamet günüdür. İkrime, İbn Abbas'tan, "yevme yükşefu an sakin" kavlinin manası: Şiddet ortaya çıkar, dediğini rivayet etmiş ve şu beyti kanıt getirmiştir:

Savaşımız bacak üzerine dikildi

(Yani şiddetlendi, demektir). Bu da Mücahit ile Katade'nin görüşüdür.

İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Bunun aslı şudur: Bir adam, çok sıkıntılı ciddi bir şeyin içine düştüğü zaman, bacağını çemredi, denir. Bacak istiare yolu ile şiddet yerinde kullanılır. Bu da Ferra, Ebu Ubeyde ve dilcilerin görüşüdür. Bu durum da Allah'a nisbet edilmiştir; çünkü Buhari ile Müslim'de Ebu Said el – Hudri hadisi olarak Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, " (Allah) bacağını açar" demiştir.[2] Bu, O'na nisbet edilmiştir; çünkü hepsi O'nundur ve O'nun fiilidir. Ebu Ömer ez – Zahid de: Bundan nefis murat edilmiştir, demiştir. Hazreti Ali'nin şu sözü de ondandır: Onlarla savaşacağım, ister ki bacağım telef olsun, yani canım çıksın. Buna göre mana: Allah onlara tecelli eder, demek olur.

"Secdeye davet edilirler" yani münafıklar, "güç yetiremezler" sanki sırtlarında demir şişler varmış (oklava yutmuşlar) gibi. Nakkaş şöyle demiştir: Bu, aciz oldukları halde onlara secde etmeleri teklifi değildir, ancak o, secdeyi terk ettikleri için onları azarlamadır. "Gözleri yerde": Yani başları aşağıda demektir, "onları zillet bürür" hor ve hakir olurlar. "Onlar secdeye davet edilirlerdi" yani dünyada iken ezanla, farz namazları kılmaları emredilirdi. "Onlar sağlamken": Yani sağlıklı iken ve oklava yutmuş gibi değillerken. Bunda da cemaatle namazı terk edenler için tehdit vardır. Ka'b şöyle derdi: Allah'a yemin ederim ki bu ayet, cemaatten geri kalanlar için inmiştir. "Bırak beni, bu sözü yalanlayanla baş başa" yani Kur'an'ı yalanlayanla demektir, Mana da:

2 – Buhari ve Müslim'in uzun olarak rivayet ettikleri hadisten bir parçadır.

Beni onunla bırak, araya girme, demektir. Zeccac da: Kalbin onunla meşgul olmasın, onu bana havale et, ben hakkından gelirim, demiştir. Bazı müfessirler de "bu sözü inkar edenle beni baş başa bırak" kısmının kılıç ayetiyle mensuh olduğunu söylemişlerdir. Bundan sonrası da "yoksa onlardan bir ücret mi istiyorsun?" kavline kadar olan kısmı A'raf: 182 ve 183'te, ondan önceki de Tur: 39 ve 40'ta tefsir edilmiştir.

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ
وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾ لَوْلَا أَنْ تَدَارَكَهُ
نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾ فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ
الصَّالِحِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا
سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾

48 – Öyleyse Rabbinin hükmüne sabret ve balık sahibi gibi olma. Hani, gamla dolu olarak seslenmişti.

49 – Eğer ona Rabbinden bir nimet yetişmese idi, elbette boş alana yerilmiş olarak atılırdı.

50 – Böylece Rabbi onu seçti; onu iyilerden kıldı.

51 – Kafirler, bu zikri (Kur'an'ı) işittikleri zaman neredeyse seni elbette kaydıracaklardı. "Gerçekten o, elbette delidir" diyorlar.

52 – Oysa o, alemler içln ancak bir öğüttür.

"Öyleyse Rabbinin hükmüne sabret": Yani Rabbinin tecelli edecek olan takdiri için eziyetlerine sabret. Şöyle de denilmiştir: Sabır emri, kılıç ayetiyle neshedilmiştir.

"Balık sahibi gibi olma": O da Yunus'tur, hangi hususta onun gibi olmamasında da iki görüş vardır:

Birincisi: Acele etmede ve öfkelenmede, bunu da Katade, demiştir.

İkincisi: Mesajı tebliğde zafiyet göstermede, bunu da İbn Cerir, demiştir.

İbn Enbari de şöyle demiştir: Bu, Yunus'u ülülazm (büyük peygamberler)den çıkarmaz, çünkü bu, zelledir. Eğer: Her hata yapan peygamber ülülazmden değildir, dersek, Yahya dışında hepsi dışa-

rıda kalır. Sonra Allah Teala, sabretmediği için onun cezasından bahsedip şöyle dedi: "Hani, gamla dolu olarak seslenmişti": Zeccac: Gam ve kederle dolu olarak, demiştir.

"Levla entedarekehu": İbn Mes'ud, İbn Abbas ve İbn Ebi Able, meftuh te, kâftan sonra sakin te ve şeddesiz dal ile "levla en tedarekethü" okumuşlar; Ebu Hureyre ile Ebu'l – Mütevekkil de, tek üstün te ve şeddeli dal ile "teddarekehu" okumuşlardır. Übey bin Ka'b de, iki meftuh te ile "tetedarekehu" okumuştur. "Rabbinden bir nimet": O nimet sayesinde ona merhamet etti ve günahlarından yaptığı tövbeyi kabul etti. "Lenübize bilarai vehüve mezmumu": Biz de el – ara'nın manasını, Saffat: 145'te açıklamıştık. Ayetin manası şöyledir: O, Allah'ın tövbe ve rahmet nimeti sayesinde boş alana yerilmeden atıldı. İbn Cüreyc de şöyle demiştir: Ara'ya atıldı ki o da mahşer yeridir, mana şöyledir: Eğer rahmet olmasa idi, kıyamete kadar orada kalırdı. "Rabbi onu seçti": Yani beğenip seçti ve onu kınanmaktan kurtardı. "Onu iyilerden kıldı": Ona yeniden vahyetti ve kavmi ve nefsi hakkındaki şefaatini kabul buyurdu. "Ve in yekâdüllezine keferu leyüzlikuneke biebsarihim": Çoğunluk, ezlektuhu'dan getirerek ya'nın zammesi ile okumuşlardır; Medine halkı ile Eban da zelaktuhu ezlikuhu'dan getirerek ya'nın fethi ile okumuşlardır. İkisi de Araplarda meşhur lügattir. Zeccac şöyle demiştir: Zelekar recülü re'sehu ve ezlakahu denir ki: Başını tıraş etmektir. Müfessirlerin ayetin manasında iki görüşleri vardır:

Birincisi: Kafirler Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e göz etmek istediler; içlerinde de bir adam vardı. İki üç gün bir şey yemezdi, sonra çadırının ucunu kaldırır, yanından geçen davarlar için: Bugünkü gibi ne güzel develer ne de koyunlar gördüm, derdi. Hayvanlar çok gitmeden birçokları düşerdi. Kafirler bu adamdan Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e göz etmesini istediler; Allah da Peygamberini bundan esirgedi ve bu ayeti indirdi. Bu, Kelbi'nin görüşüdür, bazı müfessirler de onu izleyip bu tefsirini almışlardır, onlardan biri de Ferra'dır.

İkincisi: Onlar Peygambere o kadar düşmanca bakarlardı ki neredeyse ayağını kaydıracaklar, yani yere düşüreceklerdi. Bu da Arap dilinde kullanılan bir şeydir: Biri: Filanca bana öyle bir baktı ki neredeyse beni yere çalacaktı, der. Şu beyiti de delil getirmişlerdir:

Bir yerde buluştukları zaman birbirlerine öyle sert bakarlar ki,
Neredeyse ayakları bastıkları yerden kaydıracaklar.

Yani birbirlerine öyle düşmanca sert bakarlardı ki neredeyse ayakları kaydıracaklardı. Araştırmacı alimler bu manaya kail olmuşlardır; İbn Kuteybe ile Zeccac da onlardandır. Bunun doğruluğunu şu göste-

rir ki Allah Teala bu bakıştan sonra Kur'an dinlemeyi zikretmiştir. O da: "Zikri işittikleri zaman" kavlidir. O güruh bundan o kadar rahatsız olurlardı ki ona nefretle dik dik bakarlardı. Göz değmek ise beğeni ve hoşlanma ile olur, nefretle olmaz. Artık Kelbi'nin bu ayetin manasını anladığı zannedilmesin. "O değildir" yani Kur'an "ancak bir öğüttür": Yani vaaz ve nasihattır.

69-HAKKA SURESİ

Mekke'de inmiştir. 52 ayettir.

O, hepsinin ittifakı ile Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَاقَّةُ ﴿١﴾ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٢﴾ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٣﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ
بِالْقَارِعَةِ ﴿٤﴾ فَاَمَّا ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾ وَاَمَّا عَادٌ فَاُهْلِكُوا بِرِيحٍ
صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ﴿٦﴾ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ اَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى
الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعٰى كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾ فَهَلْ تَرٰى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾
وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ ﴿٩﴾ فَعَصَوْا رَسُولَ
رَبِّهِمْ فَاَخَذَهُمْ اَخْذَةً رَابِيَةً ﴿١٠﴾ اِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ
﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا اُذُنٌ وَاعِيَةٌ ﴿١٢﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – O hak olan,

2 – Nedir o hak olan?

3 – Hak olanın ne olduğunu sana ne bildirdi?

4 – Semud ve Ad (kavimler)i kıyameti yalanladılar.

5 – Semud'a gelince, o azgın sesle helak edildi.

6 – Ad'e gelince, onlar da gürültülü, azgın bir rüzgarla helak edildiler.

7 – Onu yedi gece sekiz gün üzerlerine kahırla saldı. O kavmi onda çarpılmış görürsün, sanki onlar içi boş hurma kütükleri gibidirler.

8 – Onlar için bir kalıntı görüyor musun?

9 – Fir'avn, ondan öncekiler ve Mü'tefikeler yanlışlarla geldiler.

10 – Rablerinin elçisine isyan ettiler; O da onları şiddeti (gittikçe) artan bir yakalama ile yakaladı.

11 – Gerçekten biz, su azgınlaştığı zaman sizi akıp gemide taşıdık.

12 – Onu size bir öğüt kılmamız için ve kavrayan kulaklar kavrasın, diye.

"Hakka": Kıyamettir. Ferra şöyle demiştir: Ona: Hakka, denilmesi, onda hak olan işlerin olmasındandır. Zeccac da şöyle demiştir: Ona hakka denilmesi, her insana hayır ve şer amelini hak ettirmesindendir.

"Hakka nedir?" Bu istifhamdır, manası durumu büyütmektir, nitekim şöyle dersin: Zeyd, Zeyd nedir? (ne büyük adamdır!). Bu da onu yüceltmek için denilir. Sonra Allah Teala kıyametin korkunçluğunu artırmak için şöyle dedi: "Hakkanın ne olduğunu sana ne bildirdi?": Yani sen bilemezsin, çünkü onu görmedin, ondaki korkunç şeyleri idrak etmedin. Sonra ona inanmayanlardan haber vererek şöyle dedi: "Semud ve Ad kavimleri kıyameti yalanladı": İbn Abbas şöyle demiştir: Karıa, kıyamet gününün isimlerinden bir isimdir. Mukatil de şöyle demiştir: Ona Karia denilmesi, Allah Teala'nın, düşmanlarını azapla yere çalmasındandır. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Karia kıyamettir; çünkü yere çalar. Esabethüm kavariud dehri denir ki, zaman onları çarptı, manasınadır. Zeccac da şöyle demiştir: Çünkü herkesi korku ile yere çalar. Başkaları da şöyle demişlerdir: Çünkü kalplerin kapısını korku ile çalar. "Tağıye" lafzında da üç görüş vardır:

Birincisi: O, onların taşkınlık ve inkarlarıdır, bunu da İbn Abbas, Mücahit, Mukatil, Ebu Ubeyde ve İbn Kuteybe, demişlerdir. Zeccac da şöyle demiştir: Dilcilere göre tağıyenin manası, taşkınlıklarıdır. Faile kalıbı bazen mastar manasına kullanılır; mesela: Akibet ve afiyet gibi.

İkincisi: Çok gürültülü sestir, bunu da Katade, demiştir, çünkü o normal ses duvarını aşıp onları helak etmişti.

Üçüncüsü: Tağıye: (Mucize) deveyi kesendir, bunu da İbn Zeyd, demiştir. "Birihin sarsarin" bunu da Hamim Secde: 16'da tefsir etmiş bulunuyoruz. Atiye de: Haddini aşan demektir. Tefsirde şöyle gelmiştir: Rüzgar o gün görevlileri dinlemedi, onu zaptedemediler.

"Sehhareha aleyhim": Üzerlerine saldı ve onlara musallat etti. Teshir: Bir şeyi güç yetirerek kullanmaktır. "Husumen": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Arka arkaya demektir, Ferra şöyle demiştir: Husum: Arka arkayadır, birbirini takip edip de arkası kesilemeyen şeye: Husum denir. Allah bilir ya o, hasmidda' kavlinden alınmıştır ki, kişi dağlanmaktır. Çünkü hasta önce sıtmaya yakalanır, sonra da dağlanır, bu da arka arkaya takip edilir.

İkincisi: Tam demektir, o zaman mana şöyle olur: O rüzgar tamdı, hiç eksiği yoktu; zira güneşin doğumu ile başladı, batarken bitti. Mukatil de şöyle demiştir: Rüzgar sabahleyin esmeye başladı, sekizinci gün akşam üzeri dindi. O günde ruhlarını kabzetti. Sonra Allah Teala onlara siyah kuşlar gönderdi, onları toplayıp denize attı.

Üçüncüsü: Rüzgar onları kesip attı, öyle ki onlardan bir tane bırakmadı; yani onları götürdü, yok etti. Bu da İbn Zeyd'in görüşüdür.

"O kavmi onda çarpılmış görürsün": Yani o gecelerde ve o gündüzlede, demektir. "Sar'a" bu da sarî'in çoğuludur; zira onlar ölerek çarpıldılar. "Sanki onlar içi boş hurma kütükleridir": Yani "çürümüş" hurma gövdesidir. Biz de bunu Kamer suresi, ayet: 20'de beyan etmiştik.

"Fehel tera lehüm min bakıyeh": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Beka (kalmak)tır, bunu da Ferra, demiştir.

İkincisi: Bakiyedir, bunu da Ebu Ubeyde, demiştir ve bunun Tağıye gibi mastar olduğunu söylemiştir.

Üçüncüsü: Kalıntı, demektir, bunu da İbn Kuteybe, demiştir. "Ve cae firavnü ve men kablehu": Ebu Amr, Yakup, Kisai ve Eban, kafın

kesri ve benin fethi ile (kıbelihi) okumuşlar; diğerleri ise kafın fethi ve benin sükunu ile (kablihi) okumuşlardır. Kim kafı kesre ile okursa, yanında bulunan ve etrafını saran askerleri ve adamlarıdır, demek ister. Kim de fetha ile (kablehu) okursa, ondan önceki kafir milletler demek ister. "Mü'tefkât"ta da üç görüş vardır:

Birincisi: Lut kavminin kentleridir, mana da: Kentlerin halkları demektir. Bu da çoğunluğun görüşüdür.

İkincisi: Onlar günahları ile helak olan kimselerdir ki en büyük günahları ifk (yalan) idi. Bunu da Zeccac, demiştir.

Üçüncüsü: O Karun ile kavmidir, bunu da Maverdi nakletmiştir.

"Bilhatıeh": Hata yani günahlarla geldiler. Zeccac, hatıe: Büyük hatadır, demiştir. "Rablerinin elçisine isyan ettiler": Yani elçilerini yalanladılar. "O da onları şiddeti gittikçe artan bir yakalama ile yakaladı": Yani olaylarla orantılı olarak artan, demektir. "Gerçekten biz, su azgınlaştığı zaman": Yani Nuh zamanında haddini aşıp da her şeyin üzerine çıkınca, "sizi taşıdık": Yani siz onların sulplerinde iken atalarınızı taşıdık. "Akan şeyde": O da suda yüzen gemidir. "Onu kılmamız için": Yani Nuh kavmini suya gark etme ve gemide taşıdıklarımızı kurtarma fiilini kılmamız için "bir öğüt" yani bir ibret kılmamız için. "Kavrayan kulaklar kavrasın diye": İşittiğini kavrayan ve gereğince amel eden kulaklar, demektir. Ferra da şöyle demiştir: Kulaklar onları saklasın da kendilerinden sonra gelenlere ibret olsun diye.

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ
نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ﴿١٤﴾
فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾ وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ
﴿١٦﴾ وَالْمَلَكُ عَلَىٰ أَرْجَائِهَا ۚ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ﴿١٧﴾
يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ
بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ ﴿١٩﴾ إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ
حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٢١﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا
دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهْ ﴿٢٥﴾ وَلَمْ
أَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴿٢٦﴾ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾ مَا أَغْنَىٰ عَنِّي
مَالِيَهْ ﴿٢٨﴾ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ ﴿٢٩﴾ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ الْجَحِيمَ
صَلُّوهُ ﴿٣١﴾ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ﴿٣٢﴾ إِنَّهُ
كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣٤﴾
فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ ﴿٣٥﴾ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ ﴿٣٦﴾ لَا يَأْكُلُهُ
إِلَّا الْخَاطِئُونَ ﴿٣٧﴾

13 – Sura tek bir üfürme ile üfürüldüğü zaman,

14 – Yer ve dağlar yüklenilip de tek bir ufalanma ile ufalandıkları zaman,

15 – İşte o gün olan olmuştur.

16 – Gök yarılmış, artık o, zayıflayıp sarkmıştır.

17 – Melekler etrafında. Rabbinin Arş'ini o gün üstlerinde sekiz (melek) taşır.

18 – O gün sunulursunuz, sizden hiçbir sır gizli kalmaz.

19 – Kitabı sağından verilene gelince: "Alın kitabımı okuyun" der.

20 – "Gerçekten ben hesabımla karşılacağımı anlamıştım".

21 – Artık o, hoşnut bir yaşamda.

22 – Yüksek bir cennette.

23 – Devşirilecek meyveleri yakın.

24 – Yiyin, için afiyetle, geçen günlerde önceden gönderdiklerinizle.

25 – Kitabı solundan verilene gelince: "Keşke, kitabım bana verilmeseydi!" der.

26 – "Hesabım nedir bilmeseydim".

27 – "Ah keşke, (dünyadaki ölüm) işi bitiren olsaydı!"

28 – Malım bana fayda vermedi".

29 – Gücüm benden yok oldu".

30 – (Cehennem bekçilerine denir): "Onu tutun, bağlayın",

31 – "Sonra onu cehenneme atın".

32 – "Sonra yetmiş arşın bir zincire sokun / vurun onu".

33 – "Çünkü o, ulu Allah'a inanmazdı".

34 – Yoksulu yedirmeye teşvik etmezdi.

35 – "Onun için yoktur ne sıcak bir dost".

36 – Ne de bir yiyecek, ancak irinden",

37 – "Onu ancak günahkâr yer".

"Sura tek bir üfürülme ile üfürüldüğü zaman": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O ilk üfürmedir, bunu da Ata, demiştir.

İkincisi: Son üfürmedir, bunu da İbn Saib ile Mukatil, demişlerdir. "Yer ve dağlar yüklenilip de": Yani yer ve dağlar içlerindeki şeylerle yüklenilip de "tek bir ufalanma ile ufalandıkları zaman": Yani kırılıp da un ufak edildiği, üzerinde bir girinti olmadan yayılmış deri gibi dümdüz edildiği zaman, demektir. Biz de bu manaya A'raf: 143'te "cealehu dekkâ" kavlinde işaret etmiştik. Ferra da şöyle demiştir: Fedükketa deyip de, fedükikne dememesi, dağları tek bir şey kabul etmesindendir, nitekim "ennes semavati velarda kaneta retkan" *(Enbiya: 30)* ayeti de böyledir. Şu beyiti şahit getirmişlerdir:

Onlar iki efendi olduklarını iddia ediyorlar, ancak bize
Koyunlarının doğurması ile efendilik ediyorlar.

Araplar: Kad yesseretil ğanemü derler ki: Koyun doğurmak yahut doğurmaya hazır olmaktır.

"İşte o gün olan olmuştur": Yani kıyamet kopmuştur. "Gök yarılmış" ondaki meleklerin inmesi için "artık o, o gün zayıflayıp sarkmıştır": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onun zayıflaması korkudan parçalanmasıdır, bunu da Mukatil, demiştir.

İkincisi: Onun yarılmasıdır, bunu da Ferra demiştir. "Melek" yani melekler, demektir. Melek cins ismidir, "onun etrafındadır": Yanlarındadır. Zeccac şöyle demiştir: Reca her şeyin tarafı, ucudur, medsizdir, tesniyesi recavani, çoğulu da: Erca'dır. Müfessirlerin çoğu he zamirinin göğe raci olması görüşündedir. Dahhak da şöyle demiştir: Gök yarıldığı zaman Allah emredinceye kadar melekler kenarında olur, hemen yere iner; onu ve üzerindeki şeyleri kuşatırlar. Said bin

Cübeyr'den ise, melekler dünyanın etrafında olacakları rivayet edilmiştir.

"Rabbinin Arş'ini o gün üstlerinde sekiz (melek) taşır": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Başlarının üstünde, yani Arş onu taşıyanların başlarının üstündedir, bunu da Mukatil, demiştir.

İkincisi: Etrafındakilerin üstündedir, yani Arş'i taşıyanlar onun etrafındaki meleklerin üzerindedir.

Üçüncüsü: Onlar kıyamet halkının üstündedir, bu ikisini Maverdi nakletmiştir. "O gün" kıyamet günüdür. "Sekiz (melek)": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Sekiz melek, hadiste şöyle gelmiştir: Onlar bugün dörttür, kıyamet günü olduğu zaman Allah onlara imdat olarak dört melek daha gönderir. Bu da cumhurun görüşüdür.

İkincisi: Sekiz saf melektir ki sayılarını ancak aziz ve celil olan Allah bilir. Bunu da İbn Abbas, İbn Cübeyr ve İkrime, demişlerdir.

Üçüncüsü: Kerubiyyun'dan sekiz sınıf melektir ki sayılarını ancak Allah bilir, bunu da Mukatil, demiştir. Ebu Davud, Sünen'inde, Cabir bin Abdullah hadisinde Peygàmber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bana Allah'ın Arş'i taşıyan meleklerinden bir melek hakkında konuşmama izin verildi: Onun kulak memesi ile omuzu arasındaki mesafe yedi yüz yıllık yoldur.[1]

"O gün sunulursunuz": Hesap vermek için Allah'a sunulursunuz, (latahfa aleyhi (ona gizli kalmaz)": Hamze ile Kisai, ye ile "layahfa" okumuşlar; kalanlar ise te ile okumuşlardır. Mana da şöyledir: O'na gizli kalmaz "sizden bir sır" yani gizli bir nefis yahut gizli bir fiil, demektir. Ebu Musa hadisinde Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Kıyamet gününde üç sunuş olur: İkisi tartışma ve mazeret beyan etmedir, üçüncüsünde ise amel defterleri ellerde uçuşur; kimi sağı ile alır, kimi de solu ile alır.[2]

Ömer bin Hattab şöyle derdi: Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin, amelleriniz tartılmadan önce tartın, büyük sunuş için süslenin. O gün sizden hiçbir şey gizli kalmaz. "Feyekulu haum": Zeccac şöyle demiştir: "Haum" çoğul emir kalıbıdır, haküm gibi.

1 – Ebu Davud, Sünnet, bab, 18.

2 – Tirmizi, Kıyamet, bab, 4; İbn Mace, Zühd, bab, 33; Ahmed, Müsned, 4/414.

Tekil için: Ha ya recülü, ikil için: Hauma ya recülani, üç için de: Haum ya ricalu (alın, tutun) dersin.

Müfessirler şöyle demişlerdir: Bunu da esenliğe kavuşmasına güvendiği ve kurtuluşuna sevindiği için der. Mukatil bunun Ebu Seleme bin Abdülesed hakkında indiğini söylemiştir.

"Ben anlamıştım": Yani dünyada iken bilmiş ve kesin inanmıştım "hesabımla karşılaşacağıma": Yani dirilip, ahirette hesap vereceğime, demektir. "Artık o, bir yaşamda": Yani hoş bir geçim içindedir, "hoşnut bir yaşamda", Ferra: İçinde rızalığın bulunduğu bir yaşamda, demiştir. Zeccac da: Onu yaşayan memnun kalır, demiştir. Ebu Ubeyde de: Radıyeh, merdıyyeh ile aynıdır, demiştir. "Yüksek bir cennette": Yani konakları yüksek, demektir. "Devşirilecek meyveleri yakındır" el yetecek yerdedir. Kutuf: Kıtf'ın çoğuludur, kıtf da: Devşirilecek meyve demektir. Bera bin Azib de: Yatan bile ona uzanabilir, demiştir.

"Yiyin": Yani onlara: Yiyin, denilir "için, afiyetle, geçen günlerde önceden gönderdiğiniz şeylere karşılık" onlar da önceden yapılan iyi amellerdir. Geçen günler de dünya hayatıdır. "Kitabı solundan verilene gelince": Mukatil şöyle demiştir: Esved bin Abdülesved hakkında indi, onu Hazreti Hamza Bedir'de öldürmüştü. O, Ebu Seleme'nin kardeşidir. Ebu Cehil hakkında indiği de söylenmiştir.

"Keşke, kitabım bana verilmeseydi": İçinde çok kötü şeyler gördüğü için, "hesabım nedir bilmeseydim" çünkü o hesaptan eline geçecek yoktur, hepsi aleyhinedir. İbn Mes'ud, Katade ve Yakup vasılda, "kitabiyeh" ve "hisabiyeh"ten heyi atarlardı. Zeccac: Doğrusu bu he'lerin üzerinde durmaktır, demiştir; çünkü bunlar vakıf için gelmiştir. Bazıları vasılda bunu atmışlarsa da ben Mushafa muhalif olduğu için hoşlanmıyorum. "Vema edrake mahiyeh" *(Karia: 10)* da böyledir.

"Keşke o" yani dünyada öldüğü ölüm "işi bitiren olsaydı": Yani hayatı kesip atsaydı. Sanki o, ölümün devamını ve hesap için dirilmemeyi temenni etmiştir. "Gücüm (sultan) benden gitti": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Delilim aklımdan çıkıp gitti, bunu da Mücahit, İkrime, Dahhak ve Süddi, demişlerdir.

İkincisi: Mülküm elimden gitti. Bunu da İbn Zeyd, demiştir.

"Onu tutun": Yani Allah Teala: "Onu tutun, bağlayın" der, yani elini boynuna bağlayın, "sonra da onu cehenneme atın": Yani ateşe sokun. Zeccac şöyle demiştir: Onu ateşe girdirin "sonra bir zincire" o

da birbirine geçmiş halkalardır, "yetmiş arşın zincire sokun". İbn Abbas: Meleğin arşını ile demiştir. Nevf eş – Şami de şöyle demiştir: Her arşın yetmiş kulaçtır. Her kulacın uzunluğu da burası ile Mekke arası kadardır. Nevf o zaman Rahbe'de idi. Süfyan da: Her arşın yetmiş arşındır, demiştir. Mukatil de: Birinci arşınla yetmiş arşındır, demiştir. Şöyle de denilmiştir: Bütün cehennem halkı o zincirin içindedir.

"Sokun": Yani girdirin. Ferra şöyle demiştir: Anlatıldığına göre o zincir kafirin arkasından girer, başından çıkarmış. İşte, ona sokun dediği budur. Mana şöyledir: Ona zinciri sokun, demektir. Ancak Araplar: Başımı külaha soktum da derler, onu başıma geçirdim de derler. Yüzük parmağıma girmiyor denir, aslında parmak yüzüğe girer, ancak mecazen bunu caiz görmüşlerdir; çünkü manası bellidir.

"Çünkü o, ulu Allah'a inanmazdı": Yani O'nun birliğini ve büyüklüğünü tasdik etmezdi. "Yoksulu yedirmeye teşvik etmezdi": Yani onu yedirmezdi, yedirilmesini de istemezdi. "Onun için yoktur ne sıcak bir dost": Yani ona fayda sağlayacak bir yakın ve şefaatçi yoktur. "Ne de bir yiyecek, ancak irinden": Ayette geçen ğıslin hakkında üç görüş vardır:

Birincisi: O, cehennem halkının irinidir, bunu da İbn Abbas, demiştir. Mukatil de şöyle demiştir: Sarı sular aktığı zaman onu ateş yiyip bitirmeden kendileri yemeye koşarlar.

İkincisi: O, cehennem halkının yediği bir bitkidir. Bunu da Dahhak ile Rebi demişlerdir.

Üçüncüsü: O cehennemliklerin içlerinden akan şeylerdir, bunu da Yahya bin Selam, demiştir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: O ğaseltü kökünden fi'liyn veznindedir, bulaşık suyu gibi bir şeydir.

"Onu ancak günahkarlar yer" Yani kafirler, demektir.

فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّهُ
لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ وَلَا
بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾

38 – Hayır, gördüklerinize yemin ederim,

39 – Görmediklerinize de.

40 – Gerçekten o saygı değer bir elçinin sözüdür.

41 – O bir şair sözü değildir. Ne de az iman ediyorsunuz!

42 – Bir kahin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz!

43 – Alemlerin Rabbinden indirilmedir.

"Fela uksimu" "la" müşriklerin sözünü ret içindir, sanki: Durum müşriklerin dediği gibi değildir, "gördüklerinize ve görmediklerinize yemin ederim" demiş gibidir. Bazıları da: "La" zaittir, tekit içindir, demişlerdir, mana da şöyledir: Gördüklerinize de görmediklerinize de yemin ederim. Bundan bütün varlıkları kastetmiştir. Cisim ve ruhlar da denilmiştir. "Gerçekten o" yani Kur'an "saygı değer bir elçinin sözüdür": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'dir, bunu da çoğunluk, demiştir.

İkincisi: Cebrail'dir, bunu da İbn Saib ile Mukatil, demişlerdir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: O, elçinin sözüdür demek istememiştir; ancak elçinin Allah Teala'dan sözüdür, demek istemiştir. Zaten elçi kelimesi de bunu gösterir. Onu söylemekle Allah'tan demeye gerek kalmamıştır. "Vema hüve bikavli şairin kalilen ma tü'minun": İbn Kesir ikisinde de ye ile "yü'minun" ve "yezzekkerun" okumuştur. Zeccac da: "Ma" tekit içindir demiştir. Onun iraptan mahalli yoktur, mana da: Kalilen tü'minun (az iman ediyorsunuz) demektir. Başkası da: Hiç iman etmediklerini murat etmiştir, demiştir. Biz de "kahin"in manasını Tur: 29'da açıklamıştık. Zeccac şöyle demiştir: "Tenzilün" gizli hüve ile merfudur, "vema hüve bikavli şair" de ona işaret etmektedir ki: Hüve tenzilün demektir.

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ
الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ
لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى
الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ﴿٥١﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

44 – Eğer bize karşı bazı sözler söylese idi,

45 – Mutlaka ondan sağını (sağ elini) alırdık.

46 – Sonra elbette ondan kalp damarını keserdik.

47 – İçinizden ondan men edenler de yoktur.

48 – Gerçekten o, müttakiler için elbette bir öğüttür.

49 – Gerçekten biz şüphesiz sizden yalanlayanlar olduğunu biliyoruz.

50 – Gerçekten o, elbette kafirler için bir hasrettir.

51 – Kuşkusuz o, elbette kesin bilginin gerçeğidir.

52 – Haydi tesbih et, Rabbinin azîm ismiyle.

"Eğer bize karşı söylese idi": Yani Muhammed zorlanıp da bizim demediğimiz sözleri söylese idi, "mutlaka ondan sağ elini alırdık": Yani onu güç ve kuvvetle yakalardık, bunu da Ferra, Müberrid ve Zeccac, demişlerdir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Neden sağ el kuvvet yerine kullanıldı; çünkü her şeyin kuvveti sağındadır.

"Sonra elbette ondan kalp damarını keserdik": Vetîn belde dolaşan ve kalbe inen aort damarıdır. Eğer o kesilirse bütün güçler çalışmaz olur ve sahibi ölür. Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: Vetîn: Kalbe bağlı damarlardır. Şair Şemmah şöyle demiştir:

Beni yerime ulaştırır ve yükümü Arap atına
Yüklersen, yüreğimin kanını iç.

Zeccac da şöyle demiştir: Vetîn: Boru gibi beyaz bir damardır.

"İçinizden ondan men edenler de yoktur": Yani içinizden kimse onu elimizden alamaz. Neden Allah Teala "hacizin" dedi; çünkü tek de cemi' yerine kullanılır; mesela "la nüferriku beyne ahadin min rüsülih" *(Bakara: 285)* ayetinde olduğu gibi. Bu; Ferra, Ebu Ubeyde ve Zeccac'ın görüşüdür. Kelamın manası da şöyledir: O sizin için zoraki yalan söylemez; çünkü bilir ki böyle bir şey yapmaya kalkışırsa, onu elbette cezalandırırız, sonra da cezamızı durdurmaya gücü yetmez. "Gerçekten o" yani Kur'an "elbette kafirler için bir hasrettir": kıyamet gününde, ona iman etmedikleri için pişman olurlar. "Kuşkusuz o, elbette kesin bilginin gerçeğidir (lehakkul yakîn)": Burada şey nefsine izafe edilmiştir, çünkü kelimeler farklıdır, mesela "veledarul ahireti" *(Yusuf: 109)* kavlinde olduğu gibi. Zeccac da, mana şöyledir, demiştir: Kuşkusuz o, yakin için gerçek yakindir. Biz de bu ve arkasından gelen manayı Vakıa: 95 ve 96 ayetlerinde şerh etmiş idik.

70-MEARİC SURESİ

Mekke'de inmiştir. 44 ayettir.

Seele sailün suresi, buna: Mearic suresi, Vakı' suresi de denilir. O ittifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ ﴿١﴾ لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ ﴿٢﴾ مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ
تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ﴿٣﴾ ﴿٤﴾
فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا ﴿٥﴾ إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ﴿٦﴾ وَنَرَاهُ قَرِيبًا ﴿٧﴾ يَوْمَ تَكُونُ
السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ ﴿٨﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ﴿٩﴾ وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ﴿١٠﴾
يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ ﴿١١﴾
وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ ﴿١٢﴾ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ ﴿١٣﴾ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ
جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ﴿١٤﴾ كَلَّا إِنَّهَا لَظَىٰ ﴿١٥﴾ نَزَّاعَةً لِلشَّوَىٰ ﴿١٦﴾ تَدْعُو مَنْ أَدْبَرَ
وَتَوَلَّىٰ ﴿١٧﴾ وَجَمَعَ فَأَوْعَىٰ ﴿١٨﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Bir soran inecek azabı sordu.

2 – Kafirler için onu önleyici yoktur.

3 – Merdivenlerin sahibi Allah'tan.

4 – Melekler O'na süresi elli bin sene olan bir günde çıkarlar.

5 – Öyleyse güzel bir sabırla sabret.

6 – Gerçekten onlar onu (o azabı) uzak görüyorlar.

7 – Biz ise onu yakın görüyoruz.

8 – O gündeki gök erimiş maden gibi olur.

9 – Dağlar boyalı yün gibi olur.

10 – Dost dostu sormaz.

11 – Onlara gösterilirler. Suçlu o günün azabından (kurtulmak için) oğullarını feda etmek ister.

12 – Yastık arkadaşını ve kardeşini.

13 – Kendini barındıran aşiretini.

14 – Yeryüzündeki herkesi. Sonra da kendisini kurtarsın (ister).

15 – Hayır, şüphesiz o, halis alevdir.

16 – Baş derisini soyan.

17 – Arkasını dönüp yüz çevireni çağırır.

18 – Toplayıp kap içinde saklayanı.

"Bir soran sordu": Müfessirler şöyle demişlerdir *(Enfal: 32)*: Ayet Nadr bin el – Haris hakkında indi; o şöyle demişti: Allah'ım, eğer bu, senin katından bir hak ise üzerimize gökten taş yağdır".[1] Bu cumhurun görüşüdür; İbn Abbas ile Mücahit de onlara dahildir. Rebi bin Enes: O Ebu Cehil'dir, demiştir. Ebu Cafer, Nafi ve İbn Amir, hemzesiz olarak "sale" okumuşlardır. Kalanlar ise hemze ile okumuşlardır. Kim hemze ile "seele" okursa, bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Biri kendi nefsine gerçek azapla beddua etti.

İkincisi: Bir soran, "gerçek azap kim için, kime inecek ve ne zaman olacak?" diye sordu. Bu da alay yollu idi. Bu durumda "be" "an" manasına olur. Kanıt için şu beyiti getirmişlerdir:

Eğer bana kadınlardan sorarsanız,
Ben kadın hastalıklarını iyi bilen bir doktorum.

1 – Hakim, Müstedrek, 2/502.

Üçüncüsü: Seele sailün azaben vakıan demektir ki be zaittir.

Kim de hemzesiz okursa, bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O da sual kökünden gelir, ancak hemzeyi yumuşatmış (elif etmiştir); seele ve sale denir. Ferra şahit için şu beyiti getirmiştir:

Geliniz, soralım, insanlar bilsinler;
Uzun zamandan beri kim tabidir?

İkincisi: Mana şöyledir: Sal cehennemde kafirlerin azap göreceği bir deredir. Bu da Zeyd bin Sabit, Zeyd bin Eslem ve oğlu Abdurrahman'ın görüşleridir. İbn Abbas diğerleriyle beraber sin'in fethi ve ye'nin sükunu ile elifsiz ve hemzesiz olarak "sale seylün" okurdu. Eğer: O sualdandır dersek, "kafirler için" sözü, sualin cevabı olur. Sanki: "Azap kimin içindir?" diye sorunca, "kafirler içindir" denilmiştir. Vakı' de: Olacak demektir, mana da şöyledir: Bu kafirin sorduğu azap ahirette muhakkak olacaktır. "Kafirler için onu önleyici yoktur": Zeccac, mana şöyledir, demiştir: O azap Allah tarafından kafirlere gelecektir.

"Merdivenlerin sahibi": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar göklerdir, bunu da İbn Abbas, demiştir. Mücahit de: Onlar meleklerin çıkış yerleridir, demiştir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Mearic'in aslı merdivenlerdir ki o da yukarı çıkmak manasına olan arec'ten gelir. Ferra da şöyle demiştir: Melekler ona çıktığı için, kendini böyle nitelemiştir. Hattabi de şöyle demiştir: Mearic: Merdivendir, tekili ma'rec'tir, o da basamak demektir. Ondan kulların amelleri ve mü'minlerin ruhları çıkar. Mearic: Yukarı çıkılan yollardır.

İkincisi: Mearic: Lütuf ve nimetlerdir. Bunu da Katade, demiştir.

"Tarucul melaiketü": Kisai, ye ile "yarucu" okumuştur. "Ruh"ta da iki görüş vardır:

Birincisi: Cebrail'dir, bunu da çoğunluk, demiştir.

İkincisi: Ölünün kabzolunan ruhudur, bunu da Kabisa bin Züeyb, demiştir.

"İleyhi (ona)": Yani aziz ve celil olan Allah'a, "süresi elli bin sene olan bir günde çıkar": Bu günde de iki görüş vardır:

Birincisi: O kıyamet günüdür, bunu da İbn Abbas, Hasen, Katade ve el – Kurazi, demişlerdir. Bu da kıyamet gününün dirilme anından mahlukat arasında hüküm verilinceye kadarki süresidir. Hadiste şöyle denilmiştir: O, mü'mine hafifletilir; öyle ki bir farz namazdan daha ha-

fif gelir.[2] Şöyle de denilmiştir: Hayır, halkın hesabını Allah'tan başka biri görecek olsa, onu ancak elli bin senede bitirebilirdi. Hak Teala ise gündüzün bir saatinde bitirir. Ata da şöyle demiştir: Allah halkın hesabını dünya günlerinden yarım günde bitirir. Buna göre mana şöyle olur: Miktarı elli bin sene olacak bir gündeki azabı Allah'tan savacak yoktur, Şöyle de denilmiştir: Bir soran miktarı elli bin sene sürecek bir günde olacak azabı sordu. Buna göre kelamda takdim ve tehir meydana gelmiş olur.

İkincisi: Meleklerin yerin alt katından Arş'e çıktıkları mesafeyi başkaları çıkacak olsa idi, onu ancak elli bin yılda kat ederdi. Bu mana da Mücahid'in görüşünden alınmıştır.

"Öyleyse sabret": Yani seni yalanlamalarına sabret "güzel bir sabırla" içinde endişe olmayan sabırla demektir. Bu da onlarla savaşma emrinden önce idi, sonra kılıç ayetiyle neshedildi. "Gerçekten onlar onu (o azabı) uzak görüyorlar" olmayacak sanıyorlar, biz ise onu yakın görüyoruz" olmuş biliyoruz; çünkü her gelecek yakındır. Sonra bunun ne zaman olacağını haber verip şöyle dedi: "O günde ki gök erimiş bakır gibi olur": Biz de bunu Kehf: 29'da şerh etmiş bulunuyoruz. "Dağlar boyalı yün gibi olur": İhn yün demektir, onu zayıflıkta ve yumuşaklıkta yüne benzetmiştir. Şöyle de denilmiştir: Onu hafiflikte ve yürüyüşte ona benzetmiştir; çünkü onların toz görüntüsünde yürüyeceği nakledilmiştir. Zeccac da şöyle demiştir: İhn, yündür, tekili ihne'dir, uhne ve uhn da denilir, tıpkı sufe ve suf gibi. İbn Kuteybe de: İhn boyalı yündür, demiştir.

"Vela yeselu hamimün hamima": Çoğunluk, ye'nin fethası ile okumuşlardır, mana da şöyledir: Yakın yakınını sormaz; çünkü kendi nefsiyle meşguldür. Mukatil de şöyle demiştir: Adam akrabasını sormaz, şiddetli korkulardan dolayı onunla konuşmaz. Muaviye, Ebu Rezin, Hasen, Said bin Cübeyr, Mücahit, İkrime, İbn Muhaysın, İbn Ebi Able ve Ebu Cafer ye'nin zammı ile okumuşlardır. Mana da şöyledir: Dosta: "Dostun nerede?" denilmez.

"Onlara gösterilirler": Yani dost dosta tanıtılır, o da tanır; bununla beraber halini sormaz, kendisiyle meşgul olduğu için onunla konuşmaz. Bassartü zeyden keza denir ki: Zeyd'e onu gösterdim, yani tanıttım demektir. İbn Kuteybe de, ayetin manası şöyledir, demiştir: Akraba akrabasından sormaz, ancak birbirlerine gösterilir, yani tanıtılır. Katade, Ebu'l – Mütevekkil ve Ebu İmran sakin be, şeddesiz ve meksur sad ile (yubsirunehum) okumuşlardır.

---

2 – İmam Ahmed, Müsned, 3/75.

"Suçlu arzular": Yani müşrik fidyesinin kabul edilmesini temenni eder. "o gün oğullarını ve yastık arkadaşını (karısını) ve aşiretini feda etmek ister" İbn Kuteybe, fasiyle: Aşirettir, demiştir. Zeccac da, en yakın kabilesidir, demiştir. "Tü'vihi" bunun manası da bağrına basmak, barındırmaktır. Bu zikredilenleri feda etmek ister. "Sonra da kendini kurtarsın" bu fidye. "Hayır" bu onu kurtarmaz, "şüphesiz o halis alevdir (Leza'dır)": Ferra şöyle demiştir: O, cehennemin isimlerindendir, bunun içindir ki gayri munsariftir. Bir başkası da şöyle demiştir: Leza'nın lügat manası: Halis alevdir. İbn Enbari de şöyle demiştir: Ona Leza denilmesi, şiddetli tutuşup alevlenmesindendir. Hüve yetelazza denir ki, tutuşuyor, alevleniyor, demektir. Cehennem ateşi de böyle alevlenir ki bu mana kastedilir. Şahit olarak şöyle bir beyit getirmişlerdir:

Öyle bir cehennem ki alevler, bir an dinmez,
Isısı da uzun zamanlar soğumaz.

"Nezzaaten lişşeva": Cumhur ref ile "nezzatün lişşeva" okumuştur ki manası da: Hiye nezzaatün, demektir. Ömer bin Hattab, Ebu Rezin, Ebu Abdurrahman, Mücahit, İkrime, İbn Ebi Able, Hafs da Asım rivayetinde, nasb ile "nezzaaten" okumuşlardır. Zeccac şöyle demiştir: Bu tekit mahiyetinde hal olması hasebiyledir. Nitekim Allah Teala bunun gibi "hüvel hakku musaddikan" *(Fatır: 31)* buyurmuştur. "İnneha tetelazza nezzaten" manasıyla mansup olması da caizdir.

"Şeva"dan murat edilen şey hakkında da dört görüş vardır:

Birincisi: Başın derisidir, bunu da Mücahit, demiştir. *İkincisi:* Yüzün güzellikleridir, bunu da Hasen ile Ebu'l – Aliye demişlerdir. *Üçüncüsü:* Sinir ve ökçedir, bunu da İbn Cübeyr, demiştir. *Dördüncüsü:* Eller, ayaklar ve baş gibi vücudun etrafıdır, bunu da Ferra ile Zeccac, demişlerdir.

"Arka döneni çağırır": imandan arka döneni, demektir " yüz çevireni" haktan. Müfessirler şöyle demişlerdir: Leza cehennemi: Bana gel, ey müşrik ve ey münafık, der. "Mal topladı, kap içinde sakladı": Ferra şöyle demiştir: Mal toplayıp kasaya tıktı, zekâtını vermedi, sıla-i rahim yapmadı.

إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾ إِذَا مَسَّهُ
الشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾ إِلَّا الْمُصَلِّينَ ﴿٢٢﴾ الَّذِينَ هُمْ

عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَٓائِمُونَۙ ﴿٢٣﴾ وَالَّذٖينَ فٖٓي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌۙ ﴿٢٤﴾ لِلسَّٓائِلِ
وَالْمَحْرُومِۙ ﴿٢٥﴾ وَالَّذٖينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدّٖينِۙ ﴿٢٦﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ
رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَۚ ﴿٢٧﴾ اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ
لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَۙ ﴿٢٩﴾ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ
فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومٖينَۚ ﴿٣٠﴾ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَۚ
﴿٣١﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَۙ ﴿٣٢﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ
بِشَهَادَاتِهِمْ قَٓائِمُونَۙ ﴿٣٣﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَۜ ﴿٣٤﴾
اُو۬لٰٓئِكَ فٖي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَۜ ﴿٣٥﴾ فَمَالِ الَّذٖينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعٖينَۙ
﴿٣٦﴾ عَنِ الْيَمٖينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزٖينَ ﴿٣٧﴾ اَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ
اَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعٖيمٍۙ ﴿٣٨﴾ كَلَّاۜ اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾
فَلَٓا اُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ اِنَّا لَقَادِرُونَۙ ﴿٤٠﴾ عَلٰٓى اَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا
مِنْهُمْۙ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقٖينَ ﴿٤١﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ
الَّذٖي يُوعَدُونَۙ ﴿٤٢﴾ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ سِرَاعًا كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ يُوفِضُونَۙ
﴿٤٣﴾ خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌۜ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذٖي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

19 – Şüphesiz insan hırslı yaratıldı.

20 – Kendisine şer dokunduğu zaman feryat eden,

21 – Kendisine hayır dokunduğu zaman çok cimri.

22 – Ancak namaz kılanlar müstesna.

23 – Onlar ki namazlarına devam ederler.

24 – Onlar ki mallarında belli bir hak vardır.

25 – Dilenci ve mahrum için.

26 – Onlar ki ceza gününü tasdik ederler.

27 – Onlar ki Rablerinin azabından korkarlar.

28 – Gerçekten Rablerinin azabı garantili değildir.

29 – Onlar ki namuslarını korurlar.

30 – Ancak eşlerine yahut sağ ellerinin sahip olduğu cariyelerine; çünkü onlar (bundan) kınanmazlar.

31 – Kim bunun ötesini ararsa, işte onlar haddi aşanlardır.

32 – Onlar ki emanetlerine ve sözlerine riayet ederler.

33 – Onlar ki şahitliklerini yerine getirirler.

34 – Onlar ki namazlarını muhafaza ederler.

35 – İşte onlar cennetlerde ikram edilenlerdir.

36 – Kafirlere ne oluyor da sana doğru devamlı bakıyorlar?

37 – Sağdan ve soldan bölük bölük.

38 – Onlardan her kişi Naim cennetine girdirilmesini umuyor.

39 – Hayır, gerçekten biz onları bildikleri şeyden yarattık.

40 – Yine hayır, doğuların ve batıların Rabbine ant içerim ki, biz elbette kadiriz.

41 – Onların yerine kendilerinden daha hayırlısını getirmeye. Biz geçilenler de değiliz.

42 – Öyleyse bırak onları, dalsınlar ve oynasınlar, tehdit edildikleri günlerine kavuşana dek.

43 – O günde kabirlerinden hızlıca çıkarlar, sanki dikili şeye (hedefe) hızla koşuyorlar.

44 – Gözleri yerde, onları bir horluk bürümüş olarak. İşte bu, tehdit edildikleri gündür.

"Şüphesiz insan hırslı yaratıldı": Mukatil, bundan Ümeyye bin Halef el – Cumahi kastedilmiştir, demiştir. Helu'da da yedi görüş vardır:

Birincisi: O bu ayeti takip eden şeylerle nitelenen kimsedir, bunu da Atıyye, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Ebu Ubeyde ile Zeccac da böyle demişlerdir.

İkincisi: O kendisine helal olmayan şeye hırslı kimsedir, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: O cimridir, bunu da Hasen ile Dahhak, demişlerdir.

Dördüncüsü: Pintidir, bunu da İbn Cübeyr, demiştir.

Beşincisi: Açgözlüdür, bunu da Mücahit demiştir.

Altıncısı: Canı sıkkın, sabırsızdır, bunu da İkrime, Katade, Mukatil ve Ferra, demişlerdir.

Yedincisi: Çok telaşlıdır, bunu da İbn Kuteybe, demiştir.

"Kendisine şer dokunduğu zaman" yani fakirlik geldiği zaman "feryat eder" sabretmez, sevabını Allah'tan beklemez. "Kendisine hayır dokunduğu zaman": Yani eline mal geçtiği zaman çok cimri" aziz ve celil olan Allah'ın hakkını vermez. "Ancak namaz kılanlar müstesna": Onlar Allah'a inanan kimselerdir. Neden musallin diyerek insandan çoğul şeklinde istisna etti? Çünkü insan cins ismidir. "Onlar ki namazlarına devam ederler": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Onlar farz namazlarını kaçırmazlar, bu mana İbn Mes'ud'un görüşünden alınmıştır.

İkincisi: Onlar namaz kılarken göz ucu ile sağa sola bakmazlar. Bunu da Ukbe bin Amir, demiş, Zeccac da tercih etmiş ve şöyle açıklamıştır: O, daim'den türemedir ki sakin duran demektir. Nitekim hadiste: O, durgun (sakin) suya idrar etmeyi yasakladı denilmiştir.

Üçüncüsü: Onlar nafileyi çok yaparlar, bunu da İbn Cüreyc, demiştir. "Onlar ki mallarında belli bir hak vardır": Bu ayetin ve arkasındakilerin şerhi Zariyat: 19'da geçmiştir. "Yevmüddin"in manasını da Fatiha'da beyan ettik. Bundan sonrasını da: Mü'minun: 7 ve 8'de şerh etmiştik. "Liemânâtihim": Yalnız İbn Kesir "liemanetihim" okumuştur. "Vellezine hüm bişehadatihim": İbn Kesir, Nafi, Ebu Amr, Hamze, Kisai ve Ebu Bekir de Asım rivayetinde, tekil olarak, "bişehadetihim" okumuşlardır. Hafs da Asım'dan rivayet ederek çoğul şeklinde "bişehadatihim" okumuştur. "Yerine getirirler": Yani şahitliklerini doğru yaparlar, hakkı gizlemezler. "Kafirlere ne oluyor da sana doğru devamlı bakıyorlar?": Bir grup kafir hakkında inmiştir, bunlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in etrafında oturur, Kur'an'la alay eder ve onu yalanlarlardı. Zeccac şöyle demiştir: Muhtı': Bir şeye gözünü ayırmaksızın bakandır, onlar Peygamber'e düşmanca bakarlardı. Muhtiin hakkındaki ihtilaf da İbrahim: 43 ve Kamer: 8'de geçmiştir.

"Anil yemini ve aniş şimali izin": Ferra şöyle demiştir: el – İzun: halkalar ve cemaatlerdir, tekili: İzet'tir. Onlar Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in etrafında otururur: Eğer bunlar, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in dediği gibi cennete girerse, biz mutlaka onlardan önce gireriz, derlerdi. Bunun üzerine "eyatmau küllümriin minhüm en yüdhale cennete naim" ayeti indi. İbn Mes'ud, Hasen, Talha bin Musarrif, A'meş ve Mufaddal da Asım'dan ye'nin fethi ve hı'nın zammı ile "en yedhule" okumuşlardır. Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: İziyn, izet'in çoğuludur, sübe ve sübiyn gibi ki öbek öbek topluluklardır.

"Hayır" bu olamaz "gerçekten biz onları bildikleri şeyden yarattık": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Meniden, sonra kan pıhtısından, sonra bir çiğnem etten; mana da şöyledir: Hiç kimse iddia ettiği şerefle cenneti hak edemez; çünkü herkesin aslı birdir, cennet ise ancak itaatle hak edilir.

İkincisi: Biz onları pislikten yarattık; iman etmedikleri takdirde cenneti ne ile hak ederler? Bişr bin Cehhaş şöyle rivayet etmiştir: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem "biz onları bildikleri şeyden yarattık" ayetini okudu, sonra da tükürdü: Aziz ve celil olan Allah şöyle diyor, dedi: Sen beni nasıl aciz bırakabilirsin ki seni bunun gibi bir şeyden yarattım! Sonra seni eli yüzü düzgün insan ettim, takım elbise giydin, yere gururla bastın; mal topladın, hakkını vermedin, sonunda can köprücük kemiğine gelince: Şunu sadaka ettim, dedin; o vakitte sadaka nerede?[3]

"Fela uksimu": Bunun üzerinde de el – Hakka: 38'de konuşmuştuk. Doğular ve batılardan maksat, her günün doğusu ve batısıdır. "Biz elbette kadirleriz, onların yerine kendilerinden daha hayırlısını getirmeye": Yani onlardan daha mükemmelini ve günah işledikleri takdirde dönüp Allah'a itaat edenini getirmeye, demektir. "Biz geçilenler değiliz": Bu da Vakıa: 60'da tefsir edilmiştir. "Bırak onları dalsınlar" batıla "oynasınlar" dünyalarında. "Hatta yulaku": İbn Muhaysın, yelkav yevmehümüllezi yuadun" şeklinde okumuştur ki, o da kıyamet günüdür. Bu emir ise de manası tehdittir. Müfessirler bunun kılıç ayetiyle neshedildiğini söylemişlerdir. Bunun, kıyamet gününe kavuşma olduğunu söylersek, nesih için bir anlam kalmaz. "O günde kabirlerden hızla çıkarlar": Yani koşu yapıyorlarmış gibi hızla atılırlar.

"Keennehüm ila nusubin": İbn Amir, Hafs da Asım rivayetinde nunun ve sadın zammesiyle okumuşlardır. İbn Cerir şöyle demiştir: O, ensab'ın tekilidir, onlar da taptıkları tanrılardır. Buna göre mana şöyle olur: Sanki onlar ibadet ettikleri tanrılarına koşuyorlar. İbn Kesir, Asım, Nafi, Hamze ve Kisai, nunun fethi ve sadın sükunu ile (nasbin) okumuşlardır. Bu da birinci okuyuşla aynı manayadır, ancak bu mastardır, mesela nasabtüş şey'e ensıbuhu nasben denir. Katade, manası şöyledir, demiştir: Sanki onlar dikili bir şeye (hedefe) doğru koşuyorlar. İbn Cerir de, yorumu şöyledir, demiştir: Sanki onlar dikili bir puta doğru koşuyorlar. İbn Abbas, Ebu Miclez ve Nahai, nunun ref'i ve sadın sükunu ile "nusbin" okumuşlardır. Hasen, Ebu Osman en – Nehdi ve

3 – İmam Ahmed, Müsned, 4/210; Hakim, Müstedrek, 2/502; İbn Mace, hadis no, 2707.

Asım el – Cahderi de nunun ve sadın birlikte nasbı ile "ila nasabin" okumuşlardır. Nasb, nusb ve nusub okunur. Ferra şöyle demiştir: Nasb ile nusb aynı manayadır, o da mastardır, çoğulu da: Ensab'tır. Zeccac da şöyle demiştir: Nasb ve nusub: Dikili bayraktır. Ferra da: İyfad (yufidun): Hızla koşmaktır, demiştir.

"Terhakuhum zilletün": Ebu'l – Mütevekkil, Ebu'l – Cevza ve Amr bin Dinar tenvinsiz olarak ve mimin cerri (kesresi) ile "zilletü zalikel yevmi" okumuşlardır. Surenin kalan kısmının açıklaması da Mearic: 42'de geçmiştir.

71-NUH SURESİ

Mekke'de inmiştir. 28 ayettir.
Tamamı ittifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِنَّٓا اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِه۪ٓ اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١﴾

قَالَ يَا قَوْمِ اِنّ۪ي لَكُمْ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ ﴿٢﴾ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوهُ وَاَط۪يعُونِ ﴿٣﴾

يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۜ اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَٓاءَ

لَا يُؤَخَّرُۢ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Gerçekten biz Nuh'u kavmine gönderdik, kavmini kendilerine acıklı bir azap gelmeden önce uyar, diye.

2 – (Nuh) dedi: "Ey kavmim, gerçekten ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım".

3 – "Allah'a ibadet edin, O'ndan sakının. Bana itaat edin" diye.

4 – "Sizin için günahınızdan bağışlasın ve sizi belli bir süreye kadar ertelesin. Şüphesiz Allah'ın süresi, geldiği zaman ertelenmez, eğer bilseydiniz".

"En enzir kavmeke": Yani bien enzir kavmeke, demektir. "Acıklı azap" da: Suya boğmadır.

"Eni'budullahe": İbn Kesir, Nafi, İbn Amir, Kisai ve Ali bin Nasr da Ebu Amr'dan, nunun zammı ile "enu'budullahe" okumuşlardır. Asım, Hamze, Abdülvaris de Ebu Amr'dan, nunun kesri ile "eni'budullahe" okumuşlardır. Ebu Ali de şöyle demiştir: Zamme ile okuyan kesreden hoşlanmaz.

"Ve etiuniye": Yakup her iki halde de ye ile okumuştur.

"Min zünubiküm": "Min" burada zaittir, mana da: Yağfir leküm zünubeküm, demektir. Bunu Süddi ile Mukatil, demişlerdir. Zeccac da şöyle demiştir: "Min" buraya diğer eşyaların arasından günahları vurgulamak için getirilmiştir, bazı günahlar demek değildir. "fectenibür ricse minelevsan" *(Hac: 30)* ayetinde de böyledir. Bazı maani alimleri de, bunun ba'zı manasına olduğunu söylemişlerdir ki mana da şöyledir: İman vaktine kadar işlediğiniz günahları bağışlasın. "Sizi ertelesin" azaptan, "belli bir süreye kadar": O da ecellerinin sonudur, mana da şöyledir: Ecelleriniz geldiği zaman azap görmeden ölürsünüz. "Allah'ın süresi": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O ölüm ecelidir, bunu da Mücahit, demiştir; o zaman mana şöyle olur: Allah'ın sizin için tesbit ettiği ecel geldiği zaman ertelenmez, o zaman da iman etmeniz mümkün olmaz.

İkincisi: O, öldükten sonra dirilme ecelidir, bunu da Hasen, demiştir.

Üçüncüsü: Azap ecelidir, bunu da Süddi ile Mukatil, demişlerdir.

قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ﴿٥﴾

فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا ﴿٦﴾ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا

أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا

اسْتِكْبَارًا ﴿٧﴾ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ﴿٨﴾ ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ

وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ﴿٩﴾ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ﴿١٠﴾

يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ﴿١١﴾ وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ

لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا ﴿١٢﴾ مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا

﴿١٣﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ﴿١٤﴾ أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ
طِبَاقًا ﴿١٥﴾ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾ وَاللَّهُ
أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ﴿١٧﴾ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا ﴿١٨﴾
وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ بِسَاطًا ﴿١٩﴾ لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا
﴿٢٠﴾ قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ
وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا ﴿٢١﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا ﴿٢٢﴾ وَقَالُوا
لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ
وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾ وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾

5 – Dedi: "Rabbim, gerçekten ben kavmimi gece gündüz davet ettim."

6 – "Davetim onların ancak kaçmalarını artırdı".

7 – "Gerçekten ben onları, senin onları bağışlaman için ne zaman davet etti isem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler. Direttiler ve büyüklük taslamakla büyüklük tasladılar".

8 – "Sonra gerçekten ben onları açıkça davet ettim".

9 – "Sonra gerçekten ben onlara açıkladım ve gizlemekle gizli söyledim",

10 – Dedim: "Rabbinize istiğfar edin. Çünkü O, çok bağışlayandır".

11 – "Üzerinize göğü(n yağmurunu) bol bol göndersin.

12 – "Size mallarla ve oğullarla yardım etsin; sizin için bahçeler kılsın; sizin için ırmaklar kılsın".

13 – "Size ne oluyor da Allah için vakar ummuyorsunuz?"

14 – "O ki sizi gerçekten aşama aşama yarattı".

15 – Görmedin mi, Allah yedi gökleri kat kat nasıl yarattı?

16 – Onlarda ay'ı nur, güneşi de bir lamba kıldı.

17 – Allah sizi yerden bitirmekle bitirdi.

18 – Sonra sizi oraya geri gönderecek ve sizi bir çıkarışla çıkaracak.

19 – Allah yeri sizin için bir döşek kıldı.

20 – Ondan geniş yollara gitmeniz için.

21 – Nuh dedi: "Rabbim, gerçekten onlar, bana isyan ettiler ve malı ve çocuğu ancak zararını artıran o kimseye uydular".

22 – Çok büyük bir tuzak kurdular".

23 – Dediler: "Tanrılarınızı bırakmayın; ne Vedd'i ne Suva'ı, ne Yağus'u ne Yauk'u ne de Nesr'i bırakmayın".

24 – "Gerçekten çoklarını saptırdılar. Zalimlerin sapıklığından başka bir şeylerini artırma".

"Davetim onların ancak kaçmalarını artırdı": Yani imandan uzaklaşmalarını artırdı. "Gerçekten ben onları ne zaman davet etti isem" iman ve taate "parmaklarını kulaklarına tıkadılar" sesimi işitmemeleri için. "Elbiselerine büründüler", beni görmemeleri için yüzlerini kapattılar. "Direttiler" küfürlerinde "ve büyüklük tasladılar" sana iman etmekten ve bana tabi olmaktan. "Sonra gerçekten ben onları açıkça davet ettim": Davetimi açıktan yaptım. İbn Abbas: En yüksek sesimle, demiştir. "Sonra gerçekten onlara açıkladım": Yani onlara açık daveti tekrarladım "ve gizlemekle gizli söyledim": İbn Abbas şöyle demiştir: Her adamla gizlice teker teker konuştum, onu senin birlik ve ibadetine davet ettim. "Dedim: Rabbinize istiğfar edin": Müfessirler şöyle demişlerdir: Allah yağmurlarını kesti va kadınlarını kırk yıl kısır bıraktı. Nuh onlara şöyle dedi: "Rabbinize istiğfar edin": Şirkten, yani birleyerek O'ndan bağışlanmanızı dileyin. "Üzerinize göğün bol bol yağmurunu göndersin": Bunu da En'am'ın başında, ayet: 6'da şerh etmiş idik. Kelamın manası şöyledir: Onlara imanın kendilerine dünya ve ahiretin hayrını toplayacağını haber verdi.

"Size ne oluyor da Allah için vakar ummuyorsunuz?": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Allah için ululuk görmüyorsunuz, bunu da Ferra ile İbn Kuteybe, demişlerdir.

İkincisi: Allah'ın azametinden korkmuyorsunuz, bunu da Ferra ile İbn Kuteybe, demiştir.

Üçüncüsü: Allah'a itaati hak görmüyorsunuz, bunu da İbn Zeyd, demiştir.

Dördüncüsü: İman ve tevhitten iyi sonuç ummuyorsunuz, bunu da Zeccac, demiştir. "O ki sizi gerçekten aşama aşama yarattı": Yani nefsinizde O'nun birliğini gösteren işaret koydu; sizi meniden, sonra kan pıhtısından yavaş yavaş yaratarak kemale erdirdi. İbn Enbari şöyle demiştir: Tavr: Hâl ve durumdur, çoğulu: Etvar'dır. İbn Faris de şöyle de-

miştir: Tavr: Defa (tur), demektir, tavren bade tavrin de dönem dönem manasınadır. Tavrdan görünüşlerin ve ahlakın farklılığı kastedilmiştir, diyenler vardır; mesela uzunluk, kısalık vs. gibi. Sonra da onlara ikrar ettirdi: "Elem terev keyfe halakallahu seba semavatin tıbaka" dedi: İbn Mes'ud ile İbn Ebi Able, kafın iki esresi ile elifsiz olarak "tıbakın" okumuşlardır. Biz de bunu Mülk suresi, ayet: 3'te açıklamıştık.

"Onlarda ay'ı bir nur kıldı": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Ayın yüzü göklerden tarafadır, arkası da yerden tarafadır, yer halkını aydınlattığı gibi göklerin halkını da aydınlatır. Güneş de öyledir. Bu da Abdullah bin Amr'ın görüşüdür.

İkincisi: Ay dünya göğündedir. "Fihinne" demesi, onları tek bir şey gibi kabul etmesindendir: mesela: Eteytü beni temim (Temim oğullarına geldim) dersin ki ancak birilerine gelmişsindir. Rekibtüs süfüne (gemilere bindim) dersin ki, ancak birine binmişsindir. "Güneşi de bir lamba kıldı": Alemlerin aydınlandığı lamba. "Allah sizi yerden bitirdi": Yani yaratılmanızın başı yerdendir, demektir ki o da Adem'dir, "bitirmekle (nebata): Halil şöyle demiştir: Manası: Fenebettüm nebata (bitmekle bittiniz). Zeccac da şöyle demiştir: "Nebaten" manaya göredir, çünkü enbeteküm'ün manası: Cealeküm tenbütune nebata (sizi bitmekle bitirdi) demektir. İbn Kuteybe de: Burada mastarların babı değişmiştir, demiştir; çünkü o nebete'den gelmiştir (enbete'den gelmeli idi. Mütercim). "Ve tebettel ileyhi tebtila" *(Müzzemmil: 8)* de öyledir, o da "bettele" fiilinden gelmiştir (tebettele'den gelmeli idi. Mütercim). Şair de şöyle demiştir:

İşin hayırlısı önceden planladığındır;
Yoksa arkasına düşüp kovaladığın değildir.

Burada da itteba'tü babından getirmiştir *(aslında tetebbuan demeli idi. Mütercim).*

Bir başkası da şöyle demiştir:

Eğer isterseniz yeniden başlarız.

Mastarlar fiillerine uymayarak da gelir, çünkü fiillerin babları değişse de manası birdir.

"Sübülen ficaca": Ferra: Geniş yollardır, demiştir.

"Vettebeu menlem yezidhu maluhu ve veleduhu": Medine halkı, İbn Amir ve Asım, lamın ve vavın fethi ile "ve veleduhu" okumuşlar; kalan ise, vavın zammı ve lamın sükunu ile "vulduhu" okumuşlardır. Zeccac: İkisi bir manayadır, demiştir, mesela arab, urb ve acem, ucm gibi. Hasen, Ebu'l Aliye, İbn Ya'mur ve Cahderi, vavın kesri ve lamın sü-

kunu ile "ve vilduhi" okumuşlardır. Müfessirler, mana şöyledir, demişlerdir: Uyruklar ve fakirler reislere ve büyüklere uydular.

"Ve mekeru mekren kübbara": Ebu Reca ile Ebu İmran, kâfın ref'i, be de şeddesiz olarak "kübaran" okumuşlardır. İbn Ya'mur, Ebu'l – Cevza ve İbn Muhaysın, kâfın kesri, be de şeddesiz olarak, "kibaren" okumuşlardır. Mana da "kebiren" demektir; kebir de kübar da denilir. Biz de bunu Sad suresinin başında şerh etmiştik. "Mekr (tuzak)ın manası da bozgunculuk etmektir. Zira reisler kendilerine tabi olanları Nuh'a iman etmekten men etmişlerdi. "Latezerünne aliheteküm" tanrılarınıza ibadeti bırakmayın, dediler. "Vela tezerünne vedden": Ebu Cafer ile Asım vavın zammı ile, diğerleri ise, fethi ile okumuşlardır. Bu ve bundan sonraki isimler putlarının adlarıdır. Tefsirde şöyle gelmiştir: Bunlar iyi kimselerin isimleridir, bunlar Adem'le Nuh arasında yaşamışlardı. Kendilerinden sonra gelenler de onların ibadetlerini almışlardı. İblis onlara: Onların heykellerini yapsanız daha aktif ve ibadete daha istekli olursunuz, dedi. Onlar da bunu yaptılar. Sonra onların ardından başka bir kavim yetişti, İblis onlara da: Sizden öncekiler bunlara taparlardı, dedi; onlar da taptılar. Puta tapma o andan itibaren başladı. O heykellere de bu isimler verildi; çünkü bunlar o isimlerin sahipleri idiler. Şöyle de denilmiştir: Bunlar Adem'in bazı evlatlarının isimleridir, bazıları ölmüştü. Şeytan onlara: "Onların heykellerini yapmamı ister misiniz? Onları hatırlarsınız?" dedi ve onların heykellerini yaptı. Sonra biri öldü; onun da heykelini yaptı, nihayet beş heykel oluştu. Sonra aradan uzun zaman geçti; Allah'a ibadeti bıraktılar. Şeytan onlara: "Neden bir şeylere ibadet etmiyorsunuz?" dedi. Onlar da: Kime tapalım?" dediler. O da: "İşte tanrılarınız, onların heykellerini mabedinizde görmüyor musunuz?" dedi. Onlar da tapmaya başladılar. Zeccac şöyle demiştir: Bu putlar Nuh kavmine ait idi, sonra Araplara geçti; Vedd, Kelb kabilesinin, Suva', Hemedan'ın, Yağus ile Yauk, Kinane oğullarının, Nesr de Himyer'in putları idi. Mukatil şöyle demiştir: Suva', Hüzeyl'in, Yauk, Hemadan'ın, Yeğus da Murad'ın bir kolu olan Gatif oğullarının putları idi. Şöyle de denilmiştir: Tufan olunca bu putları kapladı, toprağın altında kaldı. Tufandan sonra meydana çıkınca bu adı geçenlere intikal etti. "Vedd" erkek suretinde, "Suva" kadın suretinde, "Yağus" aslan suretinde, "Yauk" at suretinde, "Nesr" de akbaba suretinde idi.

"Gerçekten çoklarını saptırdılar": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Putlar insanlardan çoğunu saptırdılar, yani insanlar onların yüzünden saptılar.

İkincisi: Büyükler insanlardan çoğunu saptırdılar. "Zalimlerin artırma" yani kafirlerin "ancak sapıklığını artır": Bu da Nuh'un onlara bedduasıdır; çünkü Allah ona, artık onlar iman etmezler diye bildirmişti.

مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ
أَنْصَارًا ﴿٢٥﴾ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ
دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ إِنَّكَ إِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا
كَفَّارًا ﴿٢٧﴾ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا
وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

25 – "Günahlarından dolayı suya boğuldular, ateşe sokuldular. Kendileri için Allah'tan başka yardımcılar bulamadılar".

26 – Nuh dedi: "Rabbim, yeryüzünde kafirlerden yurt tutan bırakma".

27 – "Şüphesiz sen eğer onları bırakırsan, kullarını saptırırlar; ancak ahlaksız ve kızıl kafir doğururlar".

28 – "Rabbim, beni, anamı babamı ve mü'min olarak evime gireni, mü'min erkekleri ve mü'min kadınları bağışla! Zalimlerin de ancak helakini artır!"

"Mimma hatiatihim": "Ma" zaittir, mana da: Min hatiatihim, yani hatalarından dolayı, o sebeple suya boğuldular, demektir. Ebu Amr "mimma hatayahüm" okumuş; Ebu'l – Cevza ile Cahderi de, elifsiz olarak "hatietihim" okumuşlardır. "Suya boğuldular, ateşe sokuldular": İbn Saib, mana şöyledir, demiştir: Ahirette ateşe gireceklerdir. Mazi, istikbal yerine kullanılmıştır; çünkü va'd haktır. Bu, çoğunluğun görüşüdür. Dahhak da şöyle demiştir: Dünyada ateşe sokuldular; çünkü onlar bir taraftan suya gark olurken bir taraftan da suyun içinde yanıyorlardı.

"Kendileri için Allah'tan başka yardımcılar bulamadılar": Yani kendilerini Allah'ın azabından koruyacak bir kimse bulamadılar, demektir.

"Deyyara": İbn Kuteybe: Ehaden, yani bir kimse, demektir. Ma biddari min deyyarin denir ki: Mabiha min ehadin (evde kimse yoktur)

demektir. O, dâr kökünden gelir, yani eve konan kimse yoktur, manasınadır. Zeccac şöyle demiştir: Aslı: Deyvar'dır, fey'al vezninde, vav ye'ye kalb olunup sonra da biri diğerine idgam olunmuştur. Nuh onlara niçin böyle beddua etti? Çünkü Allah Teala ona: "Kavminden ancak şimdiye kadar inanan iman eder" *(Hud: 36)* diye vahyetmişti.

"Kullarını saptırırlar": Şöyle ki onlardan bir adam, çocuğunu Nuh'a götürür, onu tasdik etmekten onu ikaz ederdi.

"Ancak ahlaksız ve kızıl kafir doğururlar": Müfessirler şöyle demişlerdir: Allah Teala Nuh'a onlardan mü'min doğmayacağını bildirdi. Bunun içindir ki itaat dairesi dışına çıkan ahlaksızı bildi.

"Rabbim, beni ve ebeveynimi bağışla": Hasen şöyle demiştir: Çünkü onlar mü'min idiler. Ebu Bekr es – Sıddik, Said bin Müseyyeb, İbn Cübeyr, Cahderi ve el – Cevnî, sakin ye ile tekil olarak, "velivalidiy" okumuşlardır. İbn Mes'ud, Ebu'l – Aliye, İbn Ya'mur, Zühri ve Nahai, elifsiz ve tesniye olarak "ve liveledeyye" okumuşlardır. "Velimen dehale beytiye": Asım da Hafs rivayetinde ye'nin fethi ile "beytiye" okumuştur. Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Evine gireni, bunu da İbn Abbas, demiştir. *İkincisi:* Mescidine gireni, bunu da Dahhak, demiştir. *Üçüncüsü:* Gemisine bineni, bunu da Salebi nakletmiştir.

"Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları": Bu da bütün iman edenler için geneldir. "Zalimlerin artırma": Yani kafirlerin "ancak helakini" artır. Tebar helak demektir, "tebberna tetbira" *(Furkan: 39)* da bundandır.

72-CİN SURESİ

Mekke'de inmiştir. 28 ayettir. İttifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ اُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًا ﴿١﴾
يَهْد۪ي اِلَى الرُّشْدِ فَاٰمَنَّا بِه۪ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا اَحَدًا ﴿٢﴾ وَاَنَّهُ تَعَالٰى
جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا ﴿٣﴾ وَاَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَف۪يهُنَا
عَلَى اللّٰهِ شَطَطًا ﴿٤﴾ وَاَنَّا ظَنَنَّا اَنْ لَنْ تَقُولَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللّٰهِ
كَذِبًا ﴿٥﴾ وَاَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْاِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ
فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ﴿٦﴾ وَاَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ اَحَدًا ﴿٧﴾
وَاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَد۪يدًا وَشُهُبًا ﴿٨﴾ وَاَنَّا
كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًا
﴿٩﴾ وَاَنَّا لَا نَدْر۪ي اَشَرٌّ اُر۪يدَ بِمَنْ فِي الْاَرْضِ اَمْ اَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا

﴿١٠﴾ وَاَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَ كُنَّا طَرَٓائِقَ قِدَدًاۙ ﴿١١﴾ وَاَنَّا
ظَنَنَّٓا اَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ فِي الْاَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًاۙ ﴿١٢﴾ وَاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا
الْهُدٰٓى اٰمَنَّا بِهٖ فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّهٖ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًاۙ ﴿١٣﴾
وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُو۬لٰٓئِكَ
تَحَرَّوْا رَشَدًا ﴿١٤﴾ وَاَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًاۙ
﴿١٥﴾ وَاَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرٖيقَةِ لَاَسْقَيْنَاهُمْ مَٓاءً غَدَقًاۙ
﴿١٦﴾ لِنَفْتِنَهُمْ فٖيهِ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهٖ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًاۙ ﴿١٧﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – De ki gerçekten bana vahyolundu ki, cinlerden bir bölük: "Gerçekten biz acayip bir Kur'an işittik" dediler.

2 – "Doğruyu gösteriyor; biz de ona iman ettik. Rabbimize hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız".

3 – "Gerçek şu ki, Rabbimizin büyüklüğü pek yücedir. Ne bir eş ne de bir evlat edinmedi".

4 – "Gerçek şu ki, beyinsizimiz, Allah'a karşı saçma söyledi".

5 – "Gerçekten biz, insanların ve cinlerin Allah'a karşı yalan demeyeceğini zannetmiştik".

6 – "Gerçek şu ki, insanlardan birtakım erkekler cinlerden birtakım erkeklere sığınıyorlar; onların taşkınlıklarını artırıyorlardı".

7 – "Gerçek şu ki, onlar da sizin gibi, Allah'ın hiç kimseyi asla diriltmeyeceğini zannettiler".

8 – "Gerçek şu ki, biz göğe dokunduk; onun kuvvetli bekçilerle ve alevlerle doldurulmuş olduğunu gördük".

9 – "Gerçek şu ki, biz dinlemek için ondan oturacak yerlere oturur idik. Artık şimdi kim dinlerse, kendisi için gözetleyen bir alev bulur".

10 – "Gerçekten biz bilmiyoruz; yeryüzündekilere şer mi istendi yoksa Rabbi onlara bir hayır mı istedi?"

11 – "Gerçekten bizden iyiler de vardır ve bizden bunun aşağısında olanlar da vardır. Biz çeşitli mezheplere ayrılmıştık".

12 – "Gerçekten biz yeryüzünde Allah'ı aciz bırakamayacağımızı ve kaçmakla onu yine aciz bırakamayacağımızı anladık".

13 – "Gerçekten biz o hidayeti işittiğimiz zaman, ona iman ettik. Artık kim Rabbine iman ederse, eksiklikten de haksızlıktan da korkmaz".

14 – "Gerçekten içimizden Müslümanlar da vardır ve içimizden zulmedenler de vardır. Artık kim Müslüman olursa, işte onlar, doğruyu araştırdılar".

15 – "Zulmedenlere gelince, onlar cehenneme odun oldular".

16 – "Şöyle ki eğer onlar yolda dosdoğru gitselerdi, mutlaka onlara bol bir su içirirdik".

17 – "Onları bunda denememiz için. Kim de Rabbinin zikrinden yüz çevirirse, onu çetin bir azaba sokar".

"De ki: Gerçekten bana vahyolundu ki, cinlerden bir bölük işitti": Bu ayetin iniş sebebini Ahkaf: 29'da zikretmiştik. Orada dinleme sebeplerini, "nefer" kelimesinin manasını ve kaç kişi olduğunu da zikretmiştik. "Acayip bir Kur'an" ise belagatinden dolayı şaşılan demektir. "Doğruya götürüyor": Yani tevhit ve iman gibi yerinde olan şeylere davet ediyor. "Rabbimize hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız": Yani mahlukundan hiçbirini O'na denk tutmayacağız, demektir. Bundan İblis'i kastetikleri de söylenmiştir ki, Allah'a şirk koşmada onu dinlemeyeceğiz, demektir.

"Ve ennehu teala ceddü Rabbina": Kurralar bu surede on iki yerdeki hemze üzerinde ihtilaf etmişlerdir, onlar da şunlardır: "Ve ennehu teala", "ve ennehu kâne yekulu", "ve enna zanenna", "ve ennehu kâne ricalün", "ve ennehüm zannu", "ve enna lemesna", "ve enna künna", "ve ennala la nedri", ve "enna minna", "ve enna zanenna enlen nucizellahe", "ve enna lemma semi'na", "ve enna minna". Buralarda İbn Amir, Hamze, Kisai, Halef ve Hafs rivayetinde Asım meftuh okumuşlar; Ebu Cafer de "ve ennehu teala", "ve ennehu kâne yekulu", "ve ennehu kâne ricalün" ayetlerinde onlara katılmıştır. Diğerlerini ise meksur okumuştur. Ötekiler de kesre ile okumuşlardır. Zeccac şöyle demiştir: Nahivcilerin bu surede tercihleri; vahiyden olanda "enne" şeklinde fetha, cinlerin sözünden olanda da "inne" şeklinde kesredir. Bu da "inna semina kuranen aceben" kavline matuftur. Buna göre mana şöyle olur: "Gerçek şu ki, Rabbimizin büyüklüğü pek yücedir" "ve gerçek şu ki, beyinsizimiz şöyle derdi". Meftuh okuyanlara gelince, nahivcilerden biri, o da Ferra'dır, bunun "feamenna bihi"ve biennehu teala ceddü rabbina deki he'ye matuf olduğunu ve diğerleri-

nin de bu minvalde bulunduğunu söylemiştir. Bu kıyas bakımından kötüdür, çünkü üç harekeyi de kabul eden mütemekkin he'nin üzerine ancak harfi cer'i izhar etmekle atıf mümkündür. Fakat yine de "amenna bihi"nin manası nazar-ı dikkate alınabilir; o zaman mana: Ve saddekna ennehu teala ceddü rabbina (gerçek şu ki Rabbimizin yüceliğini tasdik ettik) şeklinde olur. Müfessirlerin "teala ceddü rabbina"nın manasında da yedi görüşleri vardır:

Birincisi: Rabbimizin kudreti, bunu da İbn Abbas, demiştir. *İkincisi:* Rabbimizin zenginliği, bunu da Hasen, demiştir. *Üçüncüsü:* Rabbimizin celali (ululuğu), bunu da Mücahit ile İkrime, demişlerdir. *Dördüncüsü:* Rabbimizin azameti, bunu da Katade, demiştir. *Beşincisi:* Rabbimizin emri, bunu da Süddi, demiştir. *Altıncısı:* Zikrinin ve azametinin yüceliği, bunu da Mukatil, demiştir. *Yedincisi:* Rabbimizin mülkü, methi ve saltanatı, bunu da Ebu Ubeyde, demiştir. "Gerçek şu ki beyinsizimiz derdi": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O (beyinsiz) İblis'tir, bunu da Mücahit ile Katade, demişlerdir.

İkincisi: O, kafirlerdir, bunu da Mukatil, demiştir. "Şatat da: Haksızlık, yalan ve aşırılıktır ki o da O'na ortak ve evlat nispet etmektir. Sonra cinler şöyle dediler: "Enna zanenna en len tekulel insü velcinnü alallahi şetata": Yakup kafın fethi ve vavın şeddesiyle "en len tekavvele" okumuştur, mana da şöyledir: Biz onları, "Allah'ın eşi (zevcesi) ve çocuğu var" demelerinde doğru olduklarını zannettik. Kur'an dinleyinceye kadar onların yalan söyleyeceklerine ihtimal vermedik. Aziz ve celil olan Allah şöyle diyor: "Gerçek şu ki, insanlardan bir takım erkekler cinlerden birtakım erkeklere sığınıyorlar": Bu da şöyle olurdu: Cahiliye döneminde biri sefere çıkıp ta çölde gecelemek durumunda kalınca: "Kavminin beyinsizlerinin şerrinden şu vadinin efendisine sığınırım der" sabaha kadar onların himayesinde kalırdı. Kerdem bin Ebissaib'in hadisi de ondandır, diyor ki: Babamla beraber bir ihtiyaç için sefere çıktım; bu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in Mekke'de ilk çıktığı günlerde idi, geceyi bir çobanın yanında geçirmek durumunda kaldık. Gece yarılanınca bir kurt geldi, sürüden bir kuzuyu kapıp kaçtı. Çoban sıçradı ve seslendi: Ey vadinin büyüğü, sana dehalet ettim, dedi. Görmediğimiz biri: Ey kurt, onu bırak, diye seslendi. Baktık ki kuzu koşarak geliyor; nihayet sürüye katıldı; üzerinde de bir ısırık izi yoktu. Bunun üzerine Allah, Resul'üne: "Gerçek şu ki, insanlardan birtakım erkekler..." ayetini indirdi.

"Onların taşkınlıklarını artırıyorlardı": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: İnsanlar onlara sığınmakla cinlerin taşkınlıklarını artırıyorlardı. Bunu da Hasen, demiştir. Mana da şöyledir: İnsanlar cinlerin efendilerine sığınınca, efendileri: Biz cinlere de insanlara da hükmettik, dediler.

İkincisi: Cinler insanların taşkınlıklarını artırdılar, bunu da Zeccac, demiştir. Ebu Ubeyde de: Onların beyinsizlik ve aşırılıklarını artırdılar, demiştir. İbn Kuteybe de: Sapıklıklarını artırdılar, demiştir: Rehk'ın aslı: Ayıp ve kusurdur, "fülanün yerhaku fi dinihi" sözü de ondandır ki, dininde kusurludur, demektir.

"Gerçekten onlar zannettiler": Aziz ve celil olan Allah diyor ki: Cinler zannettiler, "sizin zannettiğiniz gibi" ey müşrik insanlar, öldükten sonra dirilme yoktur, dediğiniz gibi. Cinler de şöyle dediler: "Biz göğe dokunduk": Yani ona geldik, "onun kuvvetli bekçilerle doldurulmuş olduğunu gördük": O da onu şeytanların kulak hırsızlığı etmesinden korumalarıdır. "Ve şühüba": Şühüb, ışık saçan yıldızdır. "Gerçek şu ki biz dinlemek için ondan oturacak yerlere otururduk": Yani dinlerdik, şimdi ise Muhammed sallallahu aleyih ve sellem'in gönderilmesinden sonra dinlemeye çalıştık, üzerimize alev topu atıldı. "Rasad"ın manası da, atmak için gözetleyen demektir. "Gerçekten biz bilmiyoruz, yeryüzündekilere şer mi istendi" Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem gönderilmekle; çünkü onu inkar edip helak oluyorlar "yoksa Rableri onlara bir hayır mı istedi?" O da iman edip doğru yolu bulmalarıdır. Bunu da Mukatil, demiştir. *İkincisi:* Bu, cinlerin kafirlerinin sözleridir, mana da şöyledir: Bilmiyoruz, yıldız atılması ihdas edildikten sonra yeryüzündekilere kötülük mü düşünüldü yoksa iyilik mi? Bunu da Ferra, demiştir. Sonra kendi hallerinden haber verip şöyle dediler: "Gerçekten bizden iyiler de vardır": Onlar da ihlaslı mü'minlerdir. "Ve bizden bunun aşağısında olanlar da vardır": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar müşriklerdir.

İkincisi: Onlar müşrikler değil kötü kimselerdir. "Künna taraika kıdeda": Çeşitli görüşleri olan mezhepler demektir. Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Taraik'ın tekili: Tarikat'tır, kıded'in tekili de, kıdde'dir ki sınıflar, cinsler ve milletlerdir. Hasen şöyle demiştir: Cinler de sizin gibidir: Onların da Kaderiyeleri, Mürcie ve Rafizileri vardır.

"Gerçekten biz zannettik" yani kesin bildik, "yeryüzünde Allah'ı aciz bırakamayacağımızı": Yani bize bir şey yapmak istediği zaman elinden kurtulamayacağımızı, "ve kaçmakla yine O'nu aciz bırakamayacağımızı": Yani nerede olursak olalım bize yetişeceğini anladık,

demektir. "Gerçekten biz hidayeti işittiğimiz zaman": Hidayet Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in getirdiği Kur'an'dır "ona iman ettik": Yani onun aziz ve celil olan Allah tarafından olduğunu tasdik ettik. "Artık kim Rabbine iman ederse, eksiklikten korkmaz". Yani sevabının azalacağından, "haksızlıktan da": Yani zulümden de başına gelecek bir kötülükten de korkmaz. "Gerçekten içimizde Müslümanlar da vardır": Mukatil: Allah'a ihlasla kulluk edenler, demiştir "ve bizden zulmedenler de vardır": Onlar da azılı ifritlerdir. İbn Kuteybe şöyle demiştir: Kasitun: Haksızlık edenlerdir. Kasata denir ki, haksızlık etti, demektir; eksata da adalet etti, demektir. Müfessirler: Onlar kafirlerdir, demişlerdir. "Artık kim Müslüman olursa, işte onlar, doğruyu araştırdılar": Yani onu izlediler ve hedeflediler, demektir. "Şöyle ki eğer onlar yolda dosdoğru gitselerdi": Yani hidayet yolunda gitselerdi, demektir. Bu da İbn Abbas, Said bin Cübeyr, Hasen, Mücahit, Katade ve Süddi'nin görüşleridir. Zeccac da bunu tercih etmiş ve şöyle demiştir: Çünkü et – tarikat burada eliflamlıdır, marifedir. O nedenle hidayet yolu olması gerekmektedir. Bazıları da bundan küfür yolu kastedilmiştir, demişlerdir. Bunu da Muhammed bin Ka'b, Rebi, Ferra, İbn Kuteybe ve İbn Keysan, demişlerdir. Birinciye göre mana şöyledir: Eğer iman etselerdi, elbette onlara bolluk verirdik. "Onları denememiz için": Yani imtihana çekmemiz için, o zaman nasıl şükredeceğinize bakardık. Maen ğadeka: Bol su demektir. Neden örnek olarak su zikredildi? Çünkü bütün hayır yağmurdadır. Hayrın sebebi olması hasebiyle onun yerine zikredildi. İkinciye göre de mana şöyle olur: Eğer küfrün üzerinde dursalardı da hepsi kafir olsalardı, onları denemek için ve gazap olarak çok mal verirdik, sonra da onlara azap ederdik. Şöyle de denilmiştir: Sularını çoğaltır, Nuh kavmi gibi onları da boğardık. "Kim de Rabbinin zikrinden yüz çevirirse": Yani Kur'an'dan, demektir, "yeslükhü (onu sokar)": İbn Kesir, Nafi, Ebu Amr ve İbn Amir, nun ile "neslükhü" okumuşlar; Asım, Hamze ve Kisai de ye ile okumuşlardır. "Çetin bir azaba": İbn Kuteybe: Zor bir azaba demiştir. Tesa'adenil emrü denir ki, iş bana zor geldi, demektir. Hazreti Ömer'in şu sözü de öyledir: Ma tesa'adeni şeyün ma tesa'adeni hitbetün nikahi (bana hiçbir şey nikah konuşması kadar zor gelmedi). Bunun aslının suud (yukarı çıkmak) olduğunu zannediyoruz, çünkü o zor ve meşakkatli bir şeydir. Ondan türeyenler de bu manalarda kullanılmıştır. Tefsirde onun cehennemde zorla çıkılması istenen bir dağ olduğu da söylenmiştir. Bunu da "seurhikuhu sauda" *(Müddessir: 17)* kavlinde zikredeceğiz, inşallah.

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ﴿١٨﴾ وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ
عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾ قُلْ إِنَّمَا أَدْعُو رَبِّي
وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا ﴿٢٠﴾ قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾
قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾
إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ
لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ﴿٢٣﴾ حَتَّى إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ
فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾ قُلْ إِنْ أَدْرِي
أَقَرِيبٌ مَا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا ﴿٢٥﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ
فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا ﴿٢٦﴾ إِلَّا مَنِ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ
يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ﴿٢٧﴾ لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا
رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ﴿٢٨﴾

18 – Gerçekten mescitler Allah'ındır. Artık Allah'la beraber hiçbir kimseye ibadet etmeyin.

19 – Gerçek şu ki, Allah'ın kulu O'na dua etmek için kalktığı zaman neredeyse üzerinde keçeler gibi olacaklardı (üzerine çullanacaklardı).

20 – De ki. "Ancak ben Rabbime dua ederim ve O'na hiç kimseyi şirk koşmam".

21 – De ki: "Şüphesiz ben sizin için ne bir zarara ne de bir hayra sahip değilim".

22 – De ki: "Şüphesiz ben, beni Allah'tan hiçbir kimse asla kurtaramaz ve ben asla O'ndan başka bir sığınak bulamadım".

23 – "Ancak Allah'tan ve mesajlarından bir tebliğ (ederim). Kim Allah'a ve Peygamberine isyan ederse, şüphesiz onun için, içinde ebedi kalacağı cehennem ateşi vardır".

24 – Nihayet tehdit edildikleri şeyi gördükleri zaman, kimin yardımcı bakımından daha zayıf ve sayıca daha az olduğunu bilecekler.

25 – De ki: "Bilmiyorum, tehdit edildiğiniz şey yakın mı yoksa Rabbim onun için bir süre kılacak mı?

26 – (Rabbim) gaybi bilendir; gaybine kimseyi muttali kılmaz.

27 – Ancak beğendiği bir elçi müstesna. Çünkü O, onun önüne ve arkasına gözetleyiciler dizer.

28 – Bilin ki Rablerinin mesajlarını gerçekten tebliğ etmişler. O da onların yanındakini kuşatmış ve her şeyi saymakla (adam akıllı) saymıştır.

"Gerçekten mescitler Allah'ındır": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Mescitler namaz evleridir, bunu da İbn Abbas, demiştir. Katade de şöyle demiştir: Yahudi ve Hıristiyanlar mabetlerine girdikleri zaman şirk koşarlardı; aziz ve celil olan Allah Müslümanlara mescitlerine girdikleri zaman ihlaslı olmalarını emretti.

İkincisi: Mescitler, kulun secde organlarıdır, bunu da Said bın Cübeyr ile İbn Enbari demiş; Ferra da bunu zikretmiştir. O zaman mana şöyle olur: Bu organlarla O'ndan başkasına secde etmeyin.

Üçüncüsü: Burada mescitlerden maksat, bütün mahallerdir, bunu da Hasen, demiştir. O zaman da mana şöyle olur: Bütün yer secde mahallidir; onun üzerinde Halık'ından başkasına secde etmeyin.

Dördüncüsü: Mescitler, secdedir, çünkü o mescidin çoğuludur. Secettü sücuden ve mesciden, denir, tıpkı: Darabtü filardı darben ve madriben denildiği gibi. Sonra çoğul yapılır: Mesacide ve medaribe, denilir. İbn Kuteybe şöyle demiştir: Buna göre tekili, cimin fethi ile mesced olur, mana da şöyledir: O'na ihlas gösterin, O'ndan başkasına secde etmeyin. Sonra Allah Teala cinlere dönüp şöyle dedi: "Gerçek şu ki, Allah'ın kulu kalktığı zaman": Yani Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem, "Ona dua etmek için" yani ibadet etmek için demektir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, açıklaması Ahkaf: 29'da geçtiği üzere Batnınahle'de ibadet ediyordu, "neredeyse üzerinde keçeler gibi olacaklardı (libeda)": Çoğunluk, lamın kesri ve be'nin fethi ile "libeda" okumuşlardır. Hişam, İbn Amir'den rivayet ederek ve İbn Muhaysın da, lamın zammı ve benin de fethi ile şeddesiz olarak "lübeda" okumuşlardır. Ferra: İki okuyuşun da manası birdir, demiştir; libde ve lübde, denilir. Zeccac da, mana şöyledir, demiştir: Neredeyse birbirlerinin sırtına bineceklerdi. Yere serilen keçeye libd denilmesi de bundandır. Lebede bir şeyi bir şeye ilave etmektir. Hasen ile Cahderi'nin de içlerinde olduğu bir grup, lamın zammı ve benin şeddesi ile "lübbeda" okumuşlardır. Ferra da şöyle demiştir: Bu okuyuşa

göre lübbed, erkeklerin sıfatı olur; tıpkı: Rukka' ve ruku, sücced ve sucud gibi. Zeccac da şöyle demiştir: O, labid'in çoğuludur, raki' ve rükka' gibi. Ayetin manasında da üç görüş vardır:

Birincisi: Bu, Allah Teala'nın cinlerin halini hikaye ederek onlardan haber vermesidir, mana da şöyledir: Allah'ın kulu namaz kılmak için kalktığı zaman neredeyse cinler izdihamdan ve Kur'an'ı dinlemeye şevklerinden dolayı birbirlerinin sırtlarına bineceklerdi. Bunu da Atıyye, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: Bu, cinlerin kavimlerine döndükleri zaman söyledikleri sözdür; onlara Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabını ve ruku ve secdede ona uymalarını nitelediler, sanki şöyle dediler: Namaz için kalktığı zaman onun üzerinde keçeler gibi oluyorlar. Bu mana da İbn Cübeyr rivayetinde İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: Mana şöyledir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem davete kalktığı zaman insanlar ve cinler keçe gibi olup ona karşı gösteri yaptılar, getirdiği hakkı iptal etmek istediler. Bunu da Hasen, Katade ve İbn Zeyd, demişlerdir.

"Kul innema ed'u rabbi": Asım ile Hamze bu şekilde elifsiz olarak, "kul innema ed'u rabbi" okumuşlar; diğerleri ise Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den haber tarzında "kale" okumuşlardır. Mukatil de şöyle demiştir: Mekke kâfirleri, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e: Sen eşi görülmemiş büyük bir şey getirdin, dediler; bunun üzerine de bu ayet indi.

"De ki: Şüphesiz ben, sizin için bir zarara sahip değilim": Yani onu sizden uzaklaştıramam, "size bir hayır da getiremem": Buna ancak Allah sahiptir, ben değil. "De ki: Şüphesiz ben, beni Allah'tan hiçbir kimse asla kurtaramaz": Yani eğer O'na isyan edersem, beni O'ndan kimse kurtaramaz. Çünkü onlar: Davet ettiğin şeyi bırak, biz seni koruruz, demişlerdi. "Ve ben asla O'ndan başka bir sığınak bulamam": Bunu da Kehf: 27'de açıklamıştık. "Ancak Allah'tan tebliğ etmem müstesna": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O, "sizin için ne bir zarara ne de bir hayra sahip değilim" kavlinden istisnadır, ancak ben tebliğ ederim, demektir.

İkincisi: Eğer O'nun mesajını iletmezsem, beni Allah'tan kimse kurtaramaz, demektir. Birincisini İbn Saib, ikincisini de Mukatil, demiştir. Bazıları da, mana şöyledir demişlerdir: Beni Allah'ın azabından kimse kurtaramaz, meğer ki Allah'ın benimle gönderilen mesajını tebliğ edeyim. İşte beni kurtaracak olan o tebliğdir. "Kim Allah'a ve Peygamberine isyan ederse" iman ve tevhidi terk etmekle, demektir.

"Nihayet gördükleri zaman" yani kafirler, "tehdit edildikleri şeyi" dünyada azabı demektir ki o da öldürülmedir. Ahirette de "kimin yardımcı bakımından daha zayıf ve sayıca daha az olduğunu bilecekler": Yani askeri ve yardımcısı demektir ki, onlar mıdır yoksa mü'minler midir? "De ki: Bilmiyorum, tehdit edildiğiniz şey" azap "yakın mıdır, yoksa Rabbim onun için bir süre kılar mı?": Yani bir sınır ve son koyar mı? Çünkü gaybın bilgisi bir tek Allah'ındır. "Muttali kılmaz": Yani bildiği gaybı insanlardan hiçbirine bildirmez. "Ancak beğendiği bir elçi müstesna": Çünkü onlara gaybı bildirmesi de onların doğruluk delillerindendir. Mana da şöyledir: O kimi risalet için seçmişse onu dilediği gaypten haberdar eder. Bunda şuna delil vardır ki kim yıldızların gaybi göstereceğini iddia ederse kafirdir. Sonra elçiyi haberdar ettiği o şeyi muhafaza edeceğini zikredip "onun önüne dizer (diker)" dedi. Yani o elçinin önüne demektir "ve arkasına gözetleyiciler": Yani vahyi şeytanlar çalıp da kahinlere ulaştırmasın, onlar da Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem insanlara haber vermeden önce onu duyurmasınlar diye ona koruyucu melekler verir. Zeccac ise şöyle demiştir: Meleğin önüne ve arkasına gözetleyiciler koyar. Şöyle de denilmiştir: Vahyin önüne bunu koyar. Russad: Gözetleyici meleklerdir ki inen vahyi şeytanlar dinlemisin diye şeytanları uzaklaştırırlar.

"Bilmesi için": Bunda da beş görüş vardır:

Birincisi: Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem bilsin ki Cebrail mesajı ona iletmiştir. Bunu da İbn Cübeyr, demiştir.

İkincisi: Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem bilsin ki kendinden önceki peygamberler "Rablerinin mesajlarını tebliğ ettiler" ve Allah da onu muhafaza edip onları müdafaa etmiştir.

Üçüncüsü: Peygamberleri yalanlayanlar bilsinler ki peygamberler Rablerinin mesajlarını tebliğ etmişlerdir. Bunu da Mücahit, demiştir.

Dördüncüsü: Aziz ve celil olan Allah bunu varlık aleminde sevap getirecek şekilde açık olarak bilsin, bu "Allah sizden cihat edenleri henüz bilmedi" *(Al-i İmran: 142)* kavli gibidir. Bunu da İbn Kuteybe, demiştir.

Beşincisi: Peygamber bilsin ki peygamberler ona gelmişler, başkasına ise ulaşmamışlardır. Bunu da Zeccac zikretmiştir. Rüveys, Yakup'tan, meçhul olarak ye'nin zammı ile "liyuleme" okuduğunu rivayet etmiştir. İbn Kuteybe şöyle demiştir: Te ile "litaleme" de okunmuştur ki cinler bilsin ki peygamberler Rablerinden dinlemeyi umdukları şeyleri getirmişlerdir. "Onların yanındakini kuşatmıştır": Yani Allah, Peygamberlerin yanındaki şeyi bilmiştir "ve her şeyi saymakla (teker teker) saymıştır": Öyle ki gözünden bir zerre ve bir hardal tanesi bile kaçmamıştır.

73-MÜZZEMMİL SURESİ

Mekke'de inmiştir. 20 ayettir.

Tamamı icma ile Mekki'dir. Ancak İbn Abbas'tan: Ondan şu iki ayet müstesnadır, dediği rivayet edilmiştir: "Vasbir ala ma yekulune" ile arkasındaki ayet *(Müzzemmil: 10, 11)*. İbn Yesar ile Mukatil de şöyle demişlerdir: Onda bir ayet Medeni'dir, o da şudur: "İnne rabbeka yalemu enneke tekumu" *(Müzzemmil: 20)*.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُۙ ﴿١﴾ قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَل۪يلاًۙ ﴿٢﴾ نِصْفَهُٓ اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَل۪يلاًۙ
﴿٣﴾ اَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْت۪يلاًۜ ﴿٤﴾ اِنَّا سَنُلْق۪ي عَلَيْكَ قَوْلاً ثَق۪يلاً ﴿٥﴾
اِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِيَ اَشَدُّ وَطْـٔاً وَاَقْوَمُ ق۪يلاًۜ ﴿٦﴾ اِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحاً
طَو۪يلاًۜ ﴿٧﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْت۪يلاًۜ ﴿٨﴾ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَك۪يلاً ﴿٩﴾ وَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْراً
جَم۪يلاً ﴿١٠﴾ وَذَرْن۪ي وَالْمُكَذِّب۪ينَ اُو۬لِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَل۪يلاً ﴿١١﴾ اِنَّ

لَدَيْنَا أَنكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾ يَوْمَ
تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَّهِيلًا ﴿١٤﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا
إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾
فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا ﴿١٦﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ
إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿١٧﴾ السَّمَاءُ مُنفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ﴿١٨﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Ey o (elbisesine) bürünen,

2 – Gece kalk, ancak birazı hariç,

3 – Yarısını yahut ondan biraz eksilt.

4 – Yahut üzerine artır ve Kur'an'ı ağır okumakla tane tane oku.

5 – Gerçekten biz senin üzerine ağır bir söz bırakacağız.

6 – Gerçekten gece kalkması o, oturaklıkça da daha ağır ve sözce de daha sağlamdır.

7 – Gerçekten senin için gündüz (olayların içinde) uzun bir yüzme vardır.

8 – Rabbinin adını an ve O'na çekilmekle çekil.

9 – Doğunun ve batının Rabbi. O'ndan başka İlah yoktur. O'nu vekil edin.

10 – Onların dediklerine sabret ve onlardan güzelce ayrılmakla ayrıl.

11 – Beni nimet sahibi yalanlayanlarla baş başa bırak ve onlara biraz süre tanı.

12 – Gerçekten yanımızda bukağılar ve yakıcı ateş vardır.

13 – Boğaza tıkanan yiyecek ve acıklı bir azap vardır.

14 – O günde ki yer ve dağlar sarsılır ve dağlar kayan bir kum yığını olur.

15 – Gerçekten biz size bir Peygamber, üzerinize bir şahit gönderdik, Fir'avn'e bir peygamber gönderdiğimiz gibi.

16 – Fir'avn o peygambere karşı geldi; biz de onu çetin bir yakalamakla yakaladık.

17 – Eğer inkar ederseniz, çocukları ihtiyar kılacak bir günden nasıl korunacaksınız?

18 – Onunla gök yarılmış. O'nun va'di yerine getirilmiştir.

"Ya eyyühel müzzemmilü": Übey bin Ka'b, Ebu'l – Aliye, Ebu Miclez, Ebu İmran ve A'meş, te'yi açık olarak (idgamsız) "el – mütezemmilü" okumuşlardır. İkrime ile İbn Ya'mur, te'nin hazfi ve şeddesiz za ile "el – müzemmilü" okumuşlardır. Lügatçiler şöyle demişlerdir: El – Müzzemmil: Elbiselerine bürünen demektir. Aslı el – mütezemmilü'dür, te zeye idgam edilmiştir. Tezemmele: Ne olursa olsun elbisesine bürünendir. Zeccac şöyle demiştir: Te'nin zeye idgam edilmesi, mahreçlerinin yakın olmasındandır. Müfessirler şöyle demişlerdir: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem Cebrail'in ilk geldiği günlerde korkusundan elbisesine bürünürdü; sonra ona alıştı. Süddi de: Uykuya bürünmüş, demiştir. Mukatil de şöyle demiştir: Evden çıktı, elbisesini giymişti, Cebrail ona: Ey elbisesine bürünen diye seslendi. Bundan peygamberlik elbisesine bürünen murat edilmiştir, diyenler olmuştur. İkrime de ayetin manasında şöyle demiştir: Zümmilte hazel emre fe kum bihi (bu işi üstlendin; onu yerine getir) denilir. Ona neden Peygamber ve Resul, diye hitap edilmedi? Çünkü o zamanlar henüz tebliğ etmemişti, vahyin daha başlangıcında idi.

"Gece kalk": Yani namaz için, gece namaza kalkmak ona farz idi. "İlla kalilen nisfehu" Bu leyl'den bedeldir, sanki: Darebtü zeyden re'sehu (Zeyd'e, başına vurdum) demiş gibidir. Zeyd'i zikretmesi, sözü pekiştirmek içindir. Çünkü o: Darebtü re'se zeydin (Zeyd'in başına vurdum) sözünden daha etkilidir, mana da şöyledir: Gecenin yarısını kalk, ancak azı hariç. "Yahut ondan biraz eksilt": Yani yarısından. "Veyahut üzerine artır": Yani yarısının. Müfessirler şöyle demişlerdir: Yarıdan üçte bire kadar eksilt veya üçte ikiye kadar artır; böylece namaz süresinde ona genişlik verilmiştir; çünkü sınırlı değildi. Kendisiyle beraber bir grup mü'min de namaza kalkıyorlardı. Kendisine de onlara zor geldi; adam kalkardı, kaç rekat kıldığını ve geceden ne kadarı kaldığını bilmezdi; bu nedenle vacip miktarı eda edememek korkusu ile bütün geceyi namazla geçirirdi. Bu "şüphesiz Rabbin senin gecenin üçte ikisine yakın kısmını namazla geçirdiğini bilir" *(Müzzemmil: 20)* ayetiyle hem kendisinden hem de onlardan kaldırıldı. Bu, bir bölük müfessirin görüşüdür. Şöyle demişlerdir: Kur'an'da bundan başka sonu başını nesheden sure yoktur. Bir topluluk da gece namazının onun hakkında "geceden sana mahsus olmakla nafile kıl" *(İsra: 79)* ayetiyle, mü'minler hakkında da beş vakit namazla neshedildiğini söyle-

mişlerdir. Şöyle de denilmiştir: Ümmetten neshedilmiş, onun hakkında ise sonuna kadar farz olarak kalmıştır. Şöyle de denilmiştir: Ona farz idi, mü'minlere değildi. Bu farzın ne kadar sürdüğü konusunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Bir sene. İbn Abbas şöyle demiştir: Elbisesine bürünmenin başı ile sonu arasında bir yıl vardır.

İkincisi: On altı ay, bunu da Maverdi, nakletmiştir. "Kur'an'ı tertil üzere oku": Tertil'i de Furkan: 32'de zikretmiştik.

"Gerçekten biz senin üzerine ağır bir söz bırakacağız": O da Kur'an'dır. Ağırlığı üzerinde de altı görüş vardır:

Birincisi: Vahiy indiği zaman ona ağır gelirdi; bu da Hazreti Aişe'nin görüşüdür, o şöyle demiştir: Çok soğuk bir günde ona vahiy geldiğini gördüm; o hal geçtiğinde alnından terler akıyordu.[1]

İkincisi: Onun farz ve hükümleri ile amel etmek ağırdır, bunu da Hasen ile Katade, demişlerdir.

Üçüncüsü: O, kıyamet gününde mizanda ağırdır. Bunu da İbn Zeyd, demiştir.

Dördüncüsü: O heybetlidir, nitekim akıllı adama: Vakarlı ve ağırbaşlı, denir.

Beşincisi: O hafif de değildir, saçma da değildir; çünkü o, aziz ve celil olan Rabbin kelamıdır. Bunu da Ferra demiştir.

Altıncısı: O sağlamlık, açıklık ve yararlılık bakımından ağırlığı olan bir sözdür, nitekim: Bu sağlam sözdür, denir, yeni söylenmiş söz için. Bunu da Zeccac zikretmiştir.

"Gerçekten gece kalkması": İbn Mes'ud ile İbn Abbas: O, Habeş dilinde gece kalkmaktır, demişlerdir. O gecenin belli bir vaktinde midir yoksa hepsinde midir? Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O gecenin tamamındadır, İbn Ebi Müleyke, İbn Abbas'tan: Bütün gece için geçerlidir, dediğini rivayet etmiştir. Dilciler de bu kanaattedirler. İbn Kuteybe: Gece kalkması gece saatleridir, demiştir. Neşe'tü kökünden gelir ki, başlamak ve oluşmaktır. Zeccac da şöyle demiştir: Gece kalkması onda olan her şeydir. Ebu Ali el - Farisi de şöyle demiştir: Sanki gece kılınan namaz veya gece yapılan amel demiş, gibidir.

---

1 - Buhari, Bedülvahy, bab, 2; Bedülhalk, bab, 6; Müslim, Fedail, hadis no, 78; Tirmizi, Menakıb, bab, 7; Nesei, İftitah, bab, 37; Malik, Muvatta', Kur'an, hadis no, 7; Ahmed, Müsned, 6/158, 163, 257.

İkincisi: O gecenin belli bir vaktidir, bunda da beş görüş vardır:

Birincisi: O akşamla yatsı arasıdır, bunu da Enes bin Malik, demiştir.

İkincisi: O, uyuduktan sonra kalkmaktır, bu da Hazreti Aişe ile İbn el – A'rabi'nin görüşüdür. İmam Ahmed, Mervezi rivayetinde bunu açıkça ifade etmiştir.

Üçüncüsü: O yatsıdan sonradır, bunu da Hasen, Mücahit, Katade ve Ebu Miclez, demişlerdir.

Dördüncüsü: O gecenin başıdır, bunu da Ata ile İkrime, demişlerdir.

Beşincisi: O gecenin sonunda kalkmaktır, bunu da Yeman ile İbn Keysan, demişlerdir.

"Hiye eşeddü vat'en": İbn Amir ile Ebu Amr, vavın kesri ve med ile "vitaen" okumuşlardır, o da vata'tü fülanan ala keza muvataeten ve vitaen sözünden gelir ki biri ile uyuşmaktır. Şunu demek istemiştir: Gece okumasında kalp, dil ve kulak Kur'an'ı anlamada ve manasını sağlam çıkarmada daha iyi anlaşır. "Liyuvatıu iddete ma harremallah" *(Tevbe: 37)* kavli de bundandır. Diğerleri ise vavın fethi ve hemze-i maksura ile vat'en okumuşlardır, mana da şöyledir: O, namaz kılan için gündüz saatlerinden daha ağırdır. Bu da Arapların: İşteddet alelkavmi vatetüs sultan sözünden gelir ki: Devlet ağır şeyler istemektir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in: "Allah'ım, Mudar'a baskını ağırlaştır"[2] sözü de bundandır. İki okuyuşun manasını İbn Kuteybe zikretmiştir. İbn Muhaysın da, vavın ve tının fethi ile medsiz olarak, "eşeddü vataen" okumuştur.

"Sözce de daha ağırdır": Yani sözü daha içten ve dinlenir niteliktedir; zira gecede sesler diner, okuma daha ihlaslı olur. Kalp de okunanı anlamak için kendini iyice verir. Duyması ve anlaması için bir engel kalmaz.

"Gerçekten senin için gündüz (olayların içinde) uzun bir yüzme vardır": Yani uykun ve dinlenmen için rahatlık vardır; sen de gece olayını ibadetine ayır. Bunu İbn Abbas ile Ata, demişlerdir. Hazreti Ali, İbn Mes'ud, Ebu İmran ve İbn Ebi Able, noktalı hı ile "sebhan" okumuşlardır. Zeccac da şöyle demiştir: Bunun da manası lügat itibarı ile doğrudur; kad sebahtül kutne denir ki: Pamuğu ditmek ve kabartmaktır. O zaman mana şöyle olur: Gündüzün senin için uzun ve geniş meşguliyet vardır. *(Mealdeki mana buna uygundur. Mütercim)*

---

2 - Müttefekunaleyh, Ebu Hureyre hadisi.

"Rabbinin adını an": Yani gündüz an "ve O'na çekilmekle çekil": Mücahit: O'na gerçek manada ihlas göster, demiştir. İbn Kuteybe de: Ona çekil, demiştir ki, betteltüş şey'eden gelir ki bir şeyi koparmaktır. Zeccac da şöyle demiştir: Her şeyi kopararak (bırakarak) ibadette ona çekil. Hazreti Meryem'e: Betul denilmesi bundandır; çünkü o, her şeyden kesilmiş, kendini Allah'a ibadete vermişti. Sadakatün betletün tabiri de bundandır ki: Sahibinden alakası kesilmiş, Allah rızası için verilmiş sadaka demektir. Esas mastar tebettele tebettülen'dir, Allah Teala'nın "tebtilen" demesi, tebettül manası itibarı iledir. "Rabbul meşrıkı": İbn Kesir, Nafi, Ebu Amr, Asım da Hafs rivayetinde, ref' ile "rabbu" okumuşlardır. İbn Amir, Hamze, Kisai, Asım da Ebu Bekir rivayetinde kesr ile (rabbi) okumuşlardır. Bundan sonrası da Şuara: 28'de geçmiştir. "Onların dediklerine sabret" yalanlama ve eziyetlerine. "Ve onlardan güzelce ayrılmakla ayrıl": Telaş etmeden. Bu ayet müfessirlere göre kılıç ayetiyle neshedilmiştir. "Beni yalanlayanlarla baş başa bırak": Yani onlara aldırma, onlara ben yeterim, demektir. "Nimet sahibi": Yani nimet içinde yüzen demektir. Bundan kimlerin kastedildiği hususunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Onlar Bedir'de yemek verenlerdir, bunu da Mukatil, demiştir.

İkincisi: Onlar Muğire bin Abdullah oğullarıdır, bunu da Mukatil bin Süleyman, demiştir.

Üçüncüsü: Onlar dalga geçenlerdir ki Kureyş'in eşraf ve yiğitleridir, bunu da Salebi, demiştir.

"Onlara biraz süre tanı": Hazreti Aişe şöyle demiştir: Aradan az bir zaman geçmişti ki Bedir savaşı patlak verdi. Bazı müfessirler de bu ayetin kılıç ayetiyle mensuh olduğunu söylemişlerdir ki doğru değildir.

"Gerçekten yanımızda bukağılar vardır": "Enkâl": Bağdır, tekili nikl'dir. "Cahim"in manasını da Bakara: 119'da şerh etmiştik. "Boğaza tıkanan yiyecek": Bu da boğazdan rahat geçemeyecek yiyecek demektir. Bunda da müfessirlerin dört görüşü vardır:

Birincisi: O boğaza saplanan dikendir ki ne ileri gider ne de çıkar. Bunu da İbn Abbas ile İkrime, demişlerdir. *İkincisi:* Zakkumdur, bunu da Mukatil, demiştir. *Üçüncüsü:* Kuru dikendir, bunu da Zeccac, demiştir. *Dördüncüsü:* Zakkum, irin ve kuru dikendir. Bunu da Salebi nakletmiştir.

"Yevme tercuful ardu": Bu da "İnne ledeyna enkalen" kavli ile mansuptur, mana da şöyledir: Kafirleri cezalandırır, onlara azap eder

"yer sarsıldığı gün": Yani en şiddetli şekilde sarsılıp hareket ettiği gün, demektir.

"Dağlar olur": Mukatil, mana şöyledir, demiştir: Dağlar şiddet ve kuvvetten sonra kum yığını olur. Ferra: "Kesib", kumdur, "mehil" de altı hareket ettiği için üstü göçen yığındır, demiştir. Araplar: Mehil ve mehyul derler, mekil ve mekyul gibi. Zeccac da şöyle demiştir: Kesib'in çoğulu küsban'dır, o da büyük kum yığınıdır. Mehil ise akan, kayan, demektir.

"Gerçekten biz size gönderdik": Yani Mekke halkına demektir, "bir Peygamber" yani Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'i gönderdik. "Üzerinize bir şahit olarak" tebliğ ettiğine ve iman edenin imanına, küfredenin küfrüne şahit demektir. "Fir'avn'e bir peygamber gönderdiğimiz gibi" o da Musa aleyhisselam'dır. Vebil ise şiddetli demektir. İbn Kuteybe şöyle demiştir: O, istevbeltül mekane sözünden gelir ki bir yerin havası dokunmaktır. Keleün müstevbelün de: Sindirilmeyen ottur. Zeccac da: Vebil, çok ağır, dokunaklı şeydir, demiştir. Bundan dolayı büyük yağmura: Vabil, denir. Mukatil de şöyle demiştir. Çetin bir yakalamadan maksat: Suya boğmaktır. Bu; Fir'avn'in başına geldiği gibi inanmadıkları takdirde Mekke kafirlerinin de başına azap gelmekle onları korkutmadır.

"Eğer inkar ederseniz bir günden nasıl korunacaksınız?": Yani o günün azabından demektir. Zeccac da, mana şöyledir, demiştir: O günün azabından ne ile korunacaksınız ki onun korkusundan küçükler yaşlanmadığı halde saçları ağarır. Übey bin Ka'b ile Ebu İmran, nun ile "necalül vidane" okumuşlardır.

"Essemaü münfatırrün bih": Sema müzekker de müennes de olur, burada müzekker kullanılmıştır. Şair de şöyle demiştir:

Eğer gök bir kavmi kendine kaldırsa,
Biz de bulutla beraber ona yetişirdik.

Zeccac şöyle demiştir: Göğün müzekkerliği iki kısımdır:

Birincisi: Sema, sekf (tavan) manasına olması hasebi iledir.

İkincisi: İmreetün murdıun sözüne nisbetledir ki mana: Essama zatü infitarin, demektir, murdıun de zatü rıdaın, demektir. İbn Kuteybe de, ayetin manası şöyledir, demiştir: Essama münşakkun bih, yani fihi demektir ki gök o günde parçalanır anlamındadır.

"O'nun va'di yerine getirilmiştir": Çünkü O, ölüleri diriltmeyi va'detmiştir, bu da mutlaka olacaktır.

إِنَّ هَٰذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَن شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿١٩﴾

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَىٰ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٠﴾

19 – Şüphesiz bu, bir öğüttür. Dinleyen Rabbine bir yol bulur.

20 – Şüphesiz Rabbin bilir ki gerçekten sen gecenin üçte ikisinden daha az, yarısını ve üçte birini kalkıyorsun. Seninle beraber olanlardan bir grup da (öyle). Geceyi ve gündüzü Allah takdir eder. Onu sayamayacağınızı bildi de size tövbe bahşetti. Artık Kur'an'dan kolay geleni okuyun. Sizden gerçekten hastalar olacağını bildi. Bir kısmı da yeryüzünde seyahat edecek, Allah'ın lütfundan arayacaklar. Bir kısmı da Allah yolunda savaşacaklar. Artık ondan kolay geleni okuyun. Namazı dosdoğru kılın, zekatı verin ve Allah'a güzel bir ödünç verin. Kendiniz için önden gönderdiğiniz hayrı, onu Allah katında daha hayırlı ve sevapça daha büyük bulursunuz. Allah'a istiğfar edin. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

"Şüphesiz bu" yani Kur'an ayetleri, "bir öğüttür": Yani bir hatırlatma ve nasihattir. "Dileyen Rabbine bir yol edinir": İman ve itaat etmekle.

"Şüphesiz Rabbin bilir ki gerçekten sen daha az kalkıyorsun": Edna daha az, demektir. "Min sülüseyil leyli ve nisfehu ve sülüsehu" İbn Kesir ile Kufe halkı fe'nin ve se'nin fethi ile okumuşlardır. Diğerleri ise ikisinin de kesri ile okumuşlardır.

"Seninle beraber olanlardan bir grup da": Yani mü'minlerden, demektir. "Geceyi ve gündüzü Allah takdir eder": Yani o ikisinin mik-

tarını bilir, gece ne kadar kalktığınız miktarı bilir. "Onu sayamayacağınızı bildi": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Ne gecenin üçte ikisini ne gecenin üçte birini ne de gecenin üçte ikisini kalkmaya gücünüzün yetmeyeceğini bildi. Bunu da Mukatil, demiştir.

İkincisi: Gece vakitlerini tam muhafaza edemezsiniz, bunu da Ferra, demiştir. "Size tövbe bahşetti": Sizi bağışladı ve yükünüzü hafifletti. "Artık kolay geleni okuyun" size kolay geleni okuyun "Kur'an'dan": Yani namazda, belirli bir vakit tayin etmeksizin. Hasen: O, akşam ve yatsı namazlarında okunandır, demiştir. Sonra Allah Teala mazeretlerini dile getirip şöyle dedi: "Sizden gerçekten hastalar olacağını bildi" onlar gece kalkmaya dayanamazlar. "Bir kısmı da yeryüzünde seyahat edecek" onlar ticaret için sefer yapanlardır. "Allah"ın lütfundan arayacaklar": Yani rızkından demektir ki onlar da gece kalkmaya dayanamazlar. "Bir kısmı da Allah yolunda savaşacaklar": Onlar da mücahitlerdir ki gece kalkamazlar. "Artık Kur'an'dan kolay geleni okuyun": Alimler bunun Müslümanlar hakkında beş vakit namazla neshedildiğini söylemişlerdir. Bu da "namazı dosdoğru kılın" emridir. Yani beş vakit namazı vaktinde kılın, demektir. "Allah'a güzel bir ödünç verin": Bunun açıklaması da Hadid: 18'de geçmiştir. İbn Abbas şöyle demiştir: Bu sıla-i rahim ve misafir ağırlama gibi zekat dışı şeylerdir. "Kendiniz için önden gönderdiğiniz hayrı, onu Allah katında bulursunuz": Yani sevabını ahirette bulursunuz, demektir. "Hüve hayran" Ebu Ubeyde, mana: Teciduhu hayran, demiştir. Zeccac da "hüve" ayırmak için gelmiştir, demiştir. Müfessirler şöyle demişlerdir: "Hayırlı" demek, sizin verdiğinizden daha üstün demektir. "Sevabı daha büyük" ölüm anına bıraktığınız vasiyetten, demektir.

74-MÜDDESSİR SURESİ

Mekke'de inmiştir. 56 ayettir.

O, ittifakla Mekki'dir. Mukatil ise onda bir ayet Medeni'dir, demiştir, o da "Vema cealna iddetehüm illa fitneten" *(Müddessir: 31)* ayetidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَٓا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُۙ ﴿١﴾ قُمْ فَاَنْذِرْۙ ﴿٢﴾ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْۙ ﴿٣﴾ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْۙ ﴿٤﴾ وَالرُّجْزَ
فَاهْجُرْۙ ﴿٥﴾ وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُۙ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْۜ ﴿٧﴾ فَاِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِۙ ﴿٨﴾
فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌۙ ﴿٩﴾ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ﴿١٠﴾ ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ
وَحِيدًاۙ ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًاۙ ﴿١٢﴾ وَبَنِينَ شُهُودًاۙ ﴿١٣﴾ وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًاۙ
﴿١٤﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ اَنْ اَزِيدَۗ ﴿١٥﴾ كَلَّاۜ اِنَّهُ كَانَ لِاٰيَاتِنَا عَنِيدًاۜ ﴿١٦﴾ سَاُرْهِقُهُ صَعُودًاۜ ﴿١٧﴾
اِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَۙ ﴿١٨﴾ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَۙ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَۙ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ نَظَرَۙ ﴿٢١﴾
ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَۙ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ اَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَۙ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُۙ

﴿٢٤﴾ إِنْ هَٰذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ﴿٢٥﴾ سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرُ
﴿٢٧﴾ لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ ﴿٢٨﴾ لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ ﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿٣٠﴾ وَمَا
جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ
كَفَرُوا لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا وَلَا
يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ
وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَىٰ
لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾ كَلَّا وَالْقَمَرِ ﴿٣٢﴾ وَاللَّيْلِ إِذْ أَدْبَرَ ﴿٣٣﴾ وَالصُّبْحِ إِذَا أَسْفَرَ ﴿٣٤﴾
إِنَّهَا لَإِحْدَى الْكُبَرِ ﴿٣٥﴾ نَذِيرًا لِلْبَشَرِ ﴿٣٦﴾ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ﴿٣٧﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Ey o (elbisesine) sarınan,

2 – Kalk uyar.

3 – Rabbini tekbir et.

4 – Elbiselerini temizle.

5 – Azaba götürecek şeyleri terk et.

6 – Çoğunu bekleyerek verme.

7 – Rabbin için sabret.

8 – O boruya üfürüldüğü zaman,

9 – İşte o, o gün çok zor bir gündür.

10 – Kafirlere kolay olmayan (bir gündür).

11 – Beni baş başa bırak o kimse ile ki onu tek yarattım.

12 – Ona uzun boylu mal verdim.

13 – Hazır oğullar (verdim).

14 – Onun için serdikçe serdim.

15 – Sonra da artırmamı umuyor.

16 – Hayır, çünkü o, ayetlerimiz için çok inatçı idi.

17 – Onu yokuşa sardıracağım.

18 – Gerçekten o düşündü, ölçtü.

19 – Kahrolsun, nasıl ölçtü?

20 - Sonra kahrolsun, nasıl ölçtü?

21 – Sonra baktı,

22 – Sonra kaşlarını çattı, surat astı.

23 – Sonra arkasını döndü, kibirlendi.

24 – "Bu, ancak nakledilen bir sihirdir" dedi.

25 – "Bu, ancak insan sözüdür" dedi.

26 – Onu Sekar'a atacağım.

27 – Sekar nedir, bilir misin?

28 – Bir şey koymaz, bırakmaz.

29 – Deriyi çok kavurucudur.

30 – Üzerinde on dokuz (melek) vardır.

31 – Ateşin sahiplerini ancak melekler kıldık ve sayılarını da ancak kafirler için bir sınama kıldık ki, kendilerine kitap verilenler kesin inansınlar, iman edenlerin imanı artsın ve kitap verilenlerle mü'minler şüphe etmesinler ve kalplerinde hastalık olanlarla kafirler: "Allah bu misalle ne istedi?" desinler, diye. İşte Allah dilediğini böyle şaşırtır ve dilediğine hidayet eder. Rabbinin ordularını ancak O bilir. O insan için ancak bir öğüttür.

32 – Hayır, ay'a andolsun,

33 – Arkasını döndüğü zaman geceye andolsun,

34 – Ağardığı zaman sabaha andolsun ki,

35 – Gerçekten o (cehennem), elbette en büyük (belalar)dan biridir.

36 – İnsan için bir uyarıcı olarak.

37 – Sizden ileri gitmek yahut geri kalmak isteyen için.

İniş sebebi: Buhari ile Müslim, Sahih'lerinde Cabir bin Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem bize şöyle konuştu: Bir ay Hira dağında kaldım, sonunda aşağı indim, vadinin ortalarına gelince, bana seslenildi, önüme, arkama, sağıma, soluma baktım; kimseyi göremedim. Sonra bir daha seslenildi, başımı kaldırdım, onu yani Cebrail aleyhisselam'ı havada gördüm; hemen Hatice'ye koştum, beni bürüyün, beni bürüyün (üzerimi örtün) dedim. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah: "Ey elbise-

sine sarınan, kalk uyar" ayetlerini indirdi.[1] Müfessirler şöyle demişlerdir: Peygamber, Cebrail'i görünce bayıldı, ayılınca Hatice'nin yanına girdi, su istedi, üzerine döktü ve: Üzerimi örtün, dedi. Üzerine bir kadife örttüler; Cebrail ona geldi: "Ey o elbisesine sarınan", dedi. Übey bin Ka'b, Ebu İmran ve A'meş, te'yi açık olarak "el – mütedessir" okumuşlar; Ebu Reca, İkrime ve İbn Ya'mur, te'yi atarak, "el – müddessir" okumuşlardır. Dilciler: "el – müddessir"in aslı, el – mütedessir; te dal'a idgam edilmiştir, demişlerdir. Nitekim aynısını el – mütezemmil'de de söylemiştik. Bu, cumhura göre elbiseye sarınmak manasına tedsirden gelir. Mananın: Ey peygamberlik libasına bürünen ve ağırlığını taşıyan, şeklinde olduğu da söylenmiştir. İkrime de: Düssirte hazel emre fekum (bu işi üstlendin, onu yerine getir) deyiminden gelir, demiştir.

"Kalk uyar": Mekke kafirlerini uyar, eğer, Allah'ın birliğini kabul etmezlerse, demektir. "Rabbini tekbir et": Yani O'nu putperestlerin dediklerinden tenzih et. "Elbiselerini temizle": Bunda da sekiz görüş vardır:

Birincisi: Onu günah ve gaddarlık üzerine giyme, Gaylan bin Seleme es – Sekafi, şöyle demiştir:

Allah'a şükür, ben günahkar elbisesini giymedim,
Gaddarlık peçesine de bürünmedim.

Bu manayı İkrime, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: Elbiselerin temiz olmayan kazançtan olmasın. Yine bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: Nefsini günahtan temizle, bunu da Mücahit ile Katade, demişlerdir. Antere'nin şu sözü de buna şahitlik eder.

Sert mızrağı elbiselerine (canına) sapladım,
Soylular da kargıdan korunmuş değildir.

Beyitte geçen siyab, nefis manasınadır, bu da İbn Kuteybe'nin görüşüdür, mana şöyledir, demiştir: Nefsini günahlardan arındır. Bedene kinaye ile elbise denilmiştir; çünkü bedeni örter. Leyla el – Ahyeliyye de develerden bahsederek şöyle demiştir:

Hafif elbiseleri (canlarını) onların üzerine attılar,
Onlar ürkek deve kuşuna benzer.

Yani develere bindiler, kendilerini üzerine attılar. Araplar iffet için: Etek, derler; çünkü iffetli kimse elbise giymiş gibidir.

---

1 – Buhari, Tefsirü Suretil Müddessir, bab, 1 – 3; Müslim, İman, hadis no, 257; Ahmed, Müsned, 3/306, 392.

Dördüncüsü: Amelini düzelt, bunu da Dahhak, demiştir.

Beşincisi: Ahlakını güzelleştir, bunu da Hasen ile el – Kurazi, demişlerdir.

Altıncısı: Elbiselerini temizle, onları kısalt ve kıyafetini topla. Bunu da Tavus, demiştir.

Yedincisi: Kalbini temizle, bunu da Said bin Cübeyr, demiştir. İmruulkays'in şu sözü de buna şahitlik eder:

Ey kadın, eğer bir huyum seni üzerse,
Elbiseni elbisemden çek, o zaman sıyrılır çıkarsın.

Yani kalbini kalbimden çek, demek istemiştir.

Sekizincisi: Elbiselerini su ile temizle, bunu da İbn Sirin ile İbn Zeyd, demişlerdir.

"Verrücze fehcür": Hasen, Ebu Cafer, Şeybe, Asım – Ebu Bekir rivayeti hariç – Yakup, İbn Muhaysın ve İbn Semeyfa' ranın zammı ile "verrücze" okumuşlar; diğerleri ise kesri ile (verricze) okumuşlardır. Bundan başka bir yerde de ihtilaf etmemişlerdir. Zeccac da: İki okuyuşun da manası birdir, demiştir. Ebu Ali de şöyle demiştir: Hasen'in okuyuşu zamme iledir ve: O (rücz) bir putun adıdır, demiştir. Katade de: Onlar İsaf ve Naile adlarında iki put idi, demiştir. Kim kesre ile okursa, azap demektir, mana da: Azap sahibini terk et, demektir.

Ricz'in manasında da altı görüş vardır:

Birincisi: O, putlar ve idollardır. Bunu da İbn Abbas, Mücahit, Katade, Zühri, Süddi ve İbn Zeyd, demişlerdir.

İkincisi: O, günahtır, yine bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: Şirktir, bunu da İbn Cübeyr ile Dahhak, demişlerdir.

Dördüncüsü: Günahtır, bunu da Hasen, demiştir.

Beşincisi: Azaptır, bunu da İbn Saib, demiştir. Zeccac da şöyle demiştir: Ricz lügatte azaptır, ayetin manası da şöyledir: Allah'ın azabına götürecek şeyi terk et.

Altıncısı: Şeytandır, bunu da İbn Keysan, demiştir. "Çoğunu bekleyerek verme": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Bir şey verip de ondan daha fazlasını bekleme, bunu da İbn Abbas, İkrime ve Katade, demişlerdir. Müfessirler, manası şöyledir, demişlerdir: Malından bir şey verip de ondan daha çoğunu bekleme. Bu da özellikle Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem için edeptir. Ümmetinden bir başkası için ise bir hediye verip de ondan daha çok karşılık beklemede bir günah yoktur.

İkincisi: Amelini dile getirerek onu Rabbine çok görme, bunu da Hasen, demiştir.

Üçüncüsü: Çok yaptığını sanarak hayırdan zayıflama, bunu da Mücahit, demiştir.

Dördüncüsü: Onlardan ücret almak için peygamberliğini insanların başına kakma.

"Rabbin için": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Rabbinin hatırı için. *İkincisi:* Rabbinin sevabı için. *Üçüncüsü:* Rabbinin emri için. *Dördüncüsü:* Rabbinin va'di için. "Sabret": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Taat ve farzlarına karşı. *İkincisi:* Eziyet ve yalanlayamaya karşı.

"O boruya üfürüldüğü zaman": Yani sura üfürüldüğü zaman demektir. Bu ilk üfürme midir veya ikinci üfürme midir? Bunda da iki görüş vardır: ""İşte o, o gün çok zor bir gündür": Yani işler onda zorlaşır. "Kafirlere kolay olmayan bir gündür": Basit değildir. "Beni baş başa bırak": Bunu da müzzemmil: 11'de şerh etmiş idik. "tek yarattığım kimse ile": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onu anasının karnında tek yarattım, ne malı ne de çoluğu çocuğu vardı (dünyaya çıplak geldi), bunu da Mücahit, demiştir.

İkincisi: Onu tek yarattım; onu yaratmada ortağım yoktu. Bunu da Zeccac, demiştir. İbn Abbas şöyle demiştir: Velid bin Muğire, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e geldi, Peygamber ona Kur'an okudu, kalbi yumuşar gibi oldu; bu da Ebu Cehil'e ulaştı, ona geldi: Amca, halkın senin için mal toplamak istiyorlar; çünkü sen Muhammed'e gitmiş, ondan bir şeyler istemişsin, dedi. O da: Kureyş şüphesiz bilir ki ben onların malı en çok olanıyım, dedi. O da: Öyleyse bu hususta bir söz söyle ki halkın onu duysun da Muhammed'e inanmadığını bilsin, dedi. O da: Ne diyeyim? Allah'a yemin ederim ki içinizde şiiri benden daha iyi bilen yoktur; Allah'a yemin ederim ki onun dediği şiire benzemiyor; Allah'a yemin ederim ki onun sözünde öyle bir tat ve öyle bir zerafet vardır ki, onun dalları meyveli, kökü bereketlidir. O, yukarı çıkar, onun üzerine çıkılmaz, dedi. Ebu Cehil de: Bu hususta illaki bir şey söyleyeceksin, yoksa kavmin senden razı olmaz, dedi. O da: Beni bırak, biraz düşüneyim, dedi, sonra da: Bu, başkasından aktarılan sihirdir, dedi. Bunun üzerine: Tek başına yarattığım kimse ile beni başbaşa bırak... ayetleri indi. Mücahit de şöyle demiştir: Velid, Kureyş'e şöyle dedi: Benim sizden bir isteğim var, darünnedve'de (ku-

lüpte) toplanın, dedi. Onlara şöyle hitap etti: Sizler soylu ve akıllı kimselersiniz, Araplar size gelir, kafaları karışık olarak dönerler; artık bir şeyde karar kılın; bu adam hakkında ne diyorsunuz? Onlar da: O şairdir, diyoruz, dediler; o zaman suratını ekşitti ve: Şiiri biliyoruz; onun sözü şairlerinkine benzemez, dedi. Onlar da: O kahindir, diyoruz, dediler; O zaman da: O takdirde ona gidersiniz, kahinler gibi konuşmadığını görürsünüz, dedi. Onlar da: O delidir, diyoruz, dediler; o da: Gidin bakın, onun deli olmadığını görürsünüz, dedi. Onlar da: Sihirbazdır, diyoruz, dediler; o da: "Sihirbaz nedir?" dedi. Onlar da: O bir insandır; sevişmeyenleri sevdirir, sevenleri nefret ettirir, dediler. O da: İşte o, sihirbazdır, dedi. Onlar da çıktılar; peygambere rastladıkları zaman; Ey sihirbaz, diye seslendiler. Bu da ona çok zor geldi. Aziz ve celil olan Allah da bunun üzerine: "Ey o elbiselerine sarınan... o ancak nakledilen bir sihirdir" ayetlerini indirdi. Bazı müfessirler de: "Beni o yarattığım kimse ile başbaşa bırak" kavlinin kılıç ayetiyle neshedildiğini söylemişlerdir ki doğru değildir.

"Ona uzun boylu mal verdim (memduda)": Memdud'un manasında da üç görüş vardır:

Birincisi: Çoktur, bunu da Ebu Ubeyde, demiştir. *İkincisi:* Devamlıdır, bunu da İbn Kuteybe, demiştir. *Üçüncüsü:* Kesilmeyendir, bunu da Zeccac, demiştir.

Müfessirlerin bunun miktarında da dört görüşleri vardır:

Birincisi: Her ay geliri vardı, bunu da Ömer bin Hattab, demiştir.

İkincisi: Bin dinar, bunu da İbn Abbas, Mücahit ve İbn Cübeyr, demişlerdir. Ferra da şöyle demiştir: Memdud, sayının sonu kılınmıştır, çünkü "bin" sayının sonudur, devam etmek için ondan başlarlar.

Üçüncüsü: Dört bin, bunu da Katade, demiştir.

Dördüncüsü: O Taif'te bir bahçe idi, yaz kış meyvesi tükenmezdi. Bunu da Mukatil, demiştir.

"Hazır oğullar verdim": Yani yanında demektir ki iş ve sefer için yanından ayrılmazlardı. Sayılarında da dört görüş vardır:

Birincisi: On, bunu da Mücahit ile Katade, demişlerdir. *İkincisi:* On üç, bunu da İbn Cübeyr, demiştir. *Üçüncüsü:* On iki, bunu da Süddi, demiştir. *Dördüncüsü:* Yedi. Bunu da Mukatil, demiştir. "Onun için serdikçe serdim (önüne mal serdim)": Yani ona müreffeh bir hayat ve uzun bir ömür verdim. "Sonra da artırmamı umuyor": Bunda da iki görüş vardır: Onu cennete girdirmemi bekliyor, bunu da Hasen, demiştir. *İkincisi:* Malını ve evladını artırmamı istiyor, bunu da Mükatil, demiştir.

"Hayır": Yani bunu yapmam; Allah onda mal ve evlat bırakmadı; fakir olarak öldü. "Çünkü o, ayetlerimiz için çok inatçı idi": Yani dikkafalı idi.

Ayetlerden ne murat edildiği hususunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O Kur'an'dır, bunu da İbn Cübeyr, demiştir. *İkincisi:* Haktır, bunu da Mücahit, demiştir. *Üçüncüsü:* Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'dir, bunu da Süddi, demiştir.

"Onu yokuşa sardıracağım": Zeccac: Onu çetin bir azaba taşıyacağım, demiştir. Başkası da: Ona öyle çetin bir azap yükleyeceğim ki onda rahat diye bir şey yoktur, demiştir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: "es – Saud" Dik yokuştur, "el – kevud" da öyledir. Ebu Said'in Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den "seurhikuhu sauda" kavlinde şöyle denilmiştir: O, cehennemde tırmanılması istenen ateşten bir dağdır; oraya ayağını bastığı zaman erir, kaldırdığı zaman eski haline döner. Ona yetmiş yıl tırmanır, sonra da o kadar zaman içinde uçuruma yuvarlanır. İbn Saib de onun cehennemde kaygan bir kaya olduğunu, oraya çıkılması isteneceğini söylemiştir. Zirvesine ulaştığı zaman dibine kayar, sonra da tekrar çıkması istenilir. Sonsuza kadar böyle devam eder. Önünden demir zincirlerle çekilir, arkasından da demir topuzlarla vurulur; ona kırk senede tırmanır.

"Gerçekten o düşündü": Yani Kur'an hakkında ne diyeceğini iyice düşündü, "ve ölçtü" onun hakkında diyeceğini. "Kahrolsun": Yani lanet edilsin, "nasıl ölçtü, sonra kahrolsun, nasıl ölçtü?": Yani diyeceği her sözü takdir ettiği her hal u kârda kahrolsun. Şöyle de denilmiştir: Burada "nasıl" ifadesi şaşma, ret ve azarlama manasınadır, tekit için tekrar edilmiştir. "Sonra baktı" Kur'an'ı def ve ret edecek şeyi aramaya, "sonra kaşlarını çattı, surat astı": Dilciler şöyle demişlerdir: Yüzünü çirkinleştirdi ve kaşlarını çattı. Beserer recülü denir ki: Kaş çatmak ve yüzünü ekşitmektir. Şair Tevbe şöyle demiştir:

Ondan gördüğün yan çizmeler ve ihtiyacımdan
Yüz çevirip kaşlarını çatması beni kuşkulandırdı.

Müfessirler şöyle demişlerdir: Yüzünü kötüleştirdi, kötü kötü baktı, bir şeye dalmış ve derin düşünen gibi, "sonra arkasını döndü" imana, "kibirlendi": Yani ona davet edilince, "şöyle dedi: Bu değildir" yani bu Kur'an değildir "ancak nakledilen bir sihirdir": Yani sihirbazlardan intikal eden bir büyüdür. "Bu ancak insan sözüdür": Yani insan kelamıdır, Allah Teala'nın kelamı değildir. Bunun üzerine Allah Teala şöyle dedi: "Onu Sekar'a atacağım": Yani onu ateşe tıkacağım. "Seker" de Kamer suresi, ayet: 48'de geçmiştir. "Sekar nedir, bilir misin?": O ka-

dar büyüktür ki, "bir şey koymaz, bırakmaz": Yani onların ne kadar eti varsa hepsini yakar, tekrar yaratıldıkları zaman da onlardan bir şey bırakmaz. "Deriyi çok kavurucudur": Değiştirici ve karartıcıdır, lahathüş şemsü denir ki: Onu güneş yakıp kararttı, demektir. Şiir:

Ey amca kızı, beni öğle sıcakları kararttı.

İbn Mes'ud, İbn Semeyfa' ve İbn Ebi Able, nasb ile "levvahaten" okumuşlardır. "Beşer" üzerinde de iki görüş vardır:

Birincisi: O, beşere'nin çoğuludur ki insanın dış derisi (cildi)dir, bu da Mücahit, Ferra ve Zeccac'ın görüşleridir.

İkincisi: Onlar cehennemlik insanlardır, beşerdir, bunu da Ahfeş, İbn Kuteybe ve diğerleri demişlerdir.

"Üzerinde on dokuz (melek) vardır: Onlar da Hazinler (görevlilerdir), Malikle beraber on dokuz tanedir. Gözleri şimşek gibi, dişleri kale burçları gibidir. Ağızlarından alevler çıkar. Her birinin iki omuz arası, bir yıllık yoldur. Birisi avucu ile Rebia ve Mudar kabileleri kadar insanı alır. Onlardan rahmet alınmıştır. Bu ayet inince Ebu Cehil şöyle dedi: Muhammed sizi on dokuz melekle korkutuyor; bütün askeri bu kadar mıdır? İçinizden her on kişi, onlardan birine karşı koyamaz mı? Sonra da cehennemden çıkarlar. Ebuleşeddeyn de – bu adamın adı Esiyd bin Kelede'dedir. Başkası da: Kelede bin Halef el Cumehi'dir, demiştir – şöyle dedi: Ey Kureyşliler, ben önünüzde yürür, sağ omzuma onlardan onunu, sol omzuma da dokuzunu alırım, hep beraber cennete gireriz.

"Ateşin sahiplerini ancak melekler kıldık": İnsanlar değil, onlara kimin gücü yeter ve onları kim mağlup eder? "sayılarını kılmadık" bu kadar az olmalarını "ancak bir sınama kıldık" bir saptırma kıldık, "kafirler için" ta ki diyeceklerini dediler. "Kendilerine kitap verilenler iyice bilsinler, diye" Muhammed'in getirdiğinin hak olduğunu; çünkü Tevrat'ta da sayıları on dokuzdur. "İman edenler artsın" ehl-i kitaptan iman edenler "iman bakımından" Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'i tasdik açısından. Çünkü haber verdiği şeyin kitaplarına uygun olduğunu gördüler. "Kitap verilenlerle mü'minler de şüphe etmesinler": Yani bunlar Hazinlerin sayısında şüphe etmesinler "ve kalplerinde hastalık olanlar şöyle desin diye": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O nifaktır, bunu da çoğunluk, demiştir.

İkincisi: Şirktir, bunu da Mukatil, demiş ve onların Medine'deki Yahudiler olduğunu iddia etmiştir. Ona göre bu ayet Medeni'dir.

Üçüncüsü: O, muhalefettir, bunu da Hüseyn bin Fadl, demiş ve: Mekke'de nifak yok idi, o nedenle bu muhalefettir ve ayet de Mekki'dir, demiştir. "Kafirler" ise Arap müşrikleridir. "Allah bu misalle ne istedi?" Yani Allah neyi murat etti? "bununla" bu söz ve haberle. "Misal olarak": Misal da bizzat sözün kendisi olur. Kelamın manası da şöyledir: Derler ki: Bu söz nedir? "İşte böyle": Yani Hazinlerin sayısından beğenmeyeni saptırdığı ve tasdik edeni hidayet ettiği gibi "Allah dilediğini saptırır ve dilediğini hidayet eder". Ebu Cehil'in: "Muhammed'in bütün ordusu on dokuz melek midir?" demesi üzerine de: "Rabbinin ordularını ancak O bilir" ayetini indirdi. Yani cehennem halkına azap etmek için yarattığı meleklerin sayısını ancak kendisi bilir. Çünkü o on dokuz melekten her birinin elinin altında sayılarını ancak Allah'ın bileceği yardımcıları vardır. Maverdi onların on dokuz olmalarındaki hikmeti akla uygun bir şekilde yorumlamış ve şöyle demiştir: On dokuz azın en çoğunu ve çoğun en azını toplayan bir sayıdır; çünkü birler sayıların en azıdır, çoğu da dokuzdur. Birlerin dışındakiler de çoktur (çok sayılır). Çoğun en azı da ondur. Böylece çoğun en azı ile azın en çoğunu birleştiren sayı tercih edilmiştir. Sonra ateşten bahsetmeye döndü, Hak Teala: "O insan için ancak bir öğüttür" dedi, yani dünyadaki ateş, ancak ahiretteki için bir hatırlatmadır "Hayır" yani gerçekten, velkameri iz edbere": İbn Kesir, Ebu Amr, İbn Amir, Kisai, Ebu Bekir de Asım rivayetinde, "iza edbere" okumuş; Nafi, Hamze, Hafs, Fadl da Asım rivayetinde, zal'ın sükunu, elifsiz olarak "iz", arkasından da dalın sükunu ve ondan önce de hemze ile "edbere" okumuşlardır. İki kıraatin manası bir midir, yoksa değil midir? Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O iki lügatin manası birdir; deberel leyü ve edbere, deberes sayfu ve edbere, denir. Bu da Ferra, Ahfeş ve Saleb'in görüşüdür.

İkincisi: "Debere" izledi, "edbere" ise arkasını döndü demektir. Debereni fülanün denir ki: Arkamdan geldi, demektir. Ebu Ubeyde ile İbn Kuteybe bu manaya kail olmuşlardır.

"İza esfere": Aydınlanıp meydana çıkmak demektir. "Gerçekten o": Yani Sekar cehennemi "leihdel küber": İbn Kuteybe şöyle demiştir: El – Küber, kübra'nın çoğuludur; mesela uvel ve ula, suğar ve suğra gibi. Bu, inneha leihdel azaim (bu büyük belalardan biridir) sözü gibidir. Hasen de şöyle demiştir: Allah'a yemin ederim ki Allah bundan daha vahim bir şeyle uyarmamıştır.

İbn Saib ile Mukatil de şöyle demişlerdir: Küber'den, yedi kat cehennemin aşağı inen katları murat edilmiştir.

"Neziren lilbeşer": Zeccac şöyle demiştir: "Neziren" hâl olarak

mansup olmuştur, mana da şöyledir: O uyarma durumunda elbette büyük bir şeydir. "Nezir" müzekker olmuştur; çünkü azap manasınadır. "Nezir"in surenin başına bağlı olarak mansup olması da caizdir, o zaman mana şöyle olur: Kalk, insanları korkutucu olarak.

"Limen şae minküm" bu da "lilbeşer" kavlinden bedeldir. "İleri gitmek veya geri kalmak isteyen": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Allah'a itaatte ileri gitmek veyahut O'na isyanda geri kalmak. Bunu da İbn Cüreyc, demiştir.

İkincisi: Cehenneme ilerlemek veyahut cennetten geri kalmak. Bunu da Süddi, demiştir.

Üçüncüsü: Hayırda ileri gitmek veya şerde geri kalmak, bunu da Yahya bin Selam, demiştir.

Dördüncüsü: İmanda ileri gitmek veyahut ondan geri kalmak. Mana da şöyledir: Uyarma ikrar eden veya inkar eden herkes için tahakkuk etmiştir.

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ ﴿٣٩﴾
فِي جَنَّاتٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٤٠﴾ عَنِ الْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ ﴿٤٢﴾
قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ
الْخَائِضِينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿٤٦﴾ حَتَّىٰ أَتَانَا الْيَقِينُ ﴿٤٧﴾
فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ ﴿٤٨﴾ فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ ﴿٤٩﴾ كَأَنَّهُمْ
حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ صُحُفًا
مُنَشَّرَةً ﴿٥٢﴾ كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ ﴿٥٣﴾ كَلَّا إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ
﴿٥٥﴾ وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

38 – Her nefis kazandığı şeyle rehindir.

39 – Ancak sağın sahipleri hariç.

40 – Onlar cennetlerde soruşurlar.

41 – Günahkarlardan.

42 – "Sizi Sekar'a ne attı?" diye.

43 – Onlar da dediler: "Biz namaz kılanlardan değildik".

44 – "Yoksulu yedirmezdik".

45 – "(Batıla) dalanlarla beraber dalardık".

46 – "Ceza gününü yalanlardık".

47 – "Nihayet bize ölüm geldi".

48 – Artık onlara, şefaat edenlerin şefaati fayda vermedi.

49 – Onlara ne oluyor da öğütten yüz çeviriyorlar?

50 – Sanki onlar ürken eşeklerdir;

51 – Aslandan kaçan.

52 – Doğrusu, onlardan her kişi kendisine açılmış sahifeler verilmesini ister.

53 – Hayır, doğrusu onlar ahiretten korkmuyorlar.

54 – Hayır, şüphesiz o, bir öğüttür.

55 – Kim dilerse ondan öğüt alır.

56 – Ancak Allah dilerse öğüt alırlar. O, takvanın da ehlidir, mağfiretin de ehlidir.

"Her nefis kazandığı şeyle rehindir": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Buluğa ermiş her nefis, hesap vermek için ameli ile rehindir. "Ancak sağın sahipleri hariç" onlar da Müslümanların çocuklarıdır; çünkü onlara hesap yoktur. Zira günahları yoktur. Bunu da Ali demiş, Ferra da tercih etmiştir.

İkincisi: Her nefis cehennemde rehindir, ancak sağın sahipleri hariç, onlar da mü'minlerdir; zira onlar cennettedirler. Bunu da Dahhak, demiştir.

Üçüncüsü: Her nefis hesap vermek için ameli ile rehindir, ancak sağın sahipleri hariç; onlar hesaba çekilmezler. Bunu da İbn Cüreyc, demiştir.

"Soruşurlar günahkarlardan": Mukatil şöyle demiştir: Tevhit ehli cehennemden çıktığı zaman mü'minler, ateşte kalanlara: "Sizi Sekar'a ne soktu?" derler. Müfessirler şöyle demişlerdir: Selekeküm, sizi girdirdi, manasınadır. Mukatil de: "Sizi orada ne hapsetti?" demiştir. "Onlar da şöyle dediler: Biz namaz kılanlardan değildik": Dünya yurdunda Allah için namaz kılmazdık. "Yoksulu yedirmezdik": Yani Allah için sadaka vermezdik. "Dalanlarla beraber dalardık": Batıl ehli ve yalanlayanlarla beraber dalardık ."Ceza gününü yalanlardık": Ceza ve hesap gününü, demektir. "Nihayet bize yakin geldi" o da ölümdür. Allah

Teala şöyle diyor: "Onlara şefaatçilerin şefaati fayda vermez" çünkü bu, peygamberlerin, meleklerin, şehitlerin ve mü'minlerin şefaatinden sonra cereyan etmiştir. Bu da şefaatin ancak iman edenlere fayda vereceğini gösterir. "Onlara ne oluyor da öğütten yüz çeviriyorlar?": Yani Kur'an'dan ve onun öğütlerinden kaçan Kureyş kafirlerine ne oluyor? Mana da şöyledir: Onlar için ahirette hiçbir şey yoktur; çünkü onlar Kur'an'dan yüz çevirip ona iman etmediler. Sonra Allah Teala kaçmalarını eşeklere benzetti: "Sanki onlar ürken eşeklerdir (humurun müstenfireh)" dedi. Ebu Cafer, Nafi, İbn Amir, Mufaddal da Asım'dan, fe'nin fethi ile diğerleri ise kesri ile okumuşlardır. Ebu Ubeyde ile İbn Kuteybe şöyle demişlerdir: Kim fetha ile okursa, korkutulmuş, ürkütülmüş de ürkmüş demek ister. Kim de fe'nin kesri ile okursa, ürken demek ister. Ferra da şöyle demiştir: Hicaz halkı: Humurun müstenfereh, der; bazı Araplar da fe'yi kesre ile seslendirirler. Fetha Arap dilinde daha çoktur, bizim kıraatimiz ise kesre iledir. Kisai bana şu beyiti şahit getirdi:

Eşeğini tut, o ürkmüştür,
Gurreb mevkiine yönelmiş eşeklerin arasında.

"Gurreb" bir yerin adıdır.

"Kasvere": Bunda da yedi görüş vardır:

Birincisi: O aslandır, bunu da Yusuf bin Mihran, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Ebu Hureyre, Zeyd bin Eslem ile oğlu da böyle demişlerdir. İbn Abbas şöyle demiştir: Yabaneşeği aslanı gördüğü zaman ondan kaçar, müşrikler de onun gibi Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'i dinledikleri zaman kaçarlardı. Ebu Ubeyde ile Zeccac da bu görüşü benimsemişlerdir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Kasvere, kasr ve kahr gibidir; aslan vahşi hayvanları yener.

İkincisi: Kasvere: Ok atıcılardır, bunu da Ata, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Ebu Musaleş'ari, Mücahit, Katade, Dahhak, Mukatil ve İbn Keysan de böyle demişlerdir.

Üçüncüsü: Kasvere, avcıların ağıdır, bunu da İkrime, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Dördüncüsü: Onlar grup grup erkeklerdir, bunu da Ebu Hamze, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Ebu Hamze'nin adı Nasr bin İmran ed – Dab'i'dir.

Beşincisi: O insanların çıkardığı sestir, bu da Ata'nın İbn Abbas'tan ettiği rivayette geçmektedir. Tarifte geçen rikz: İnsanların çıkardığı gürültü ve seslerdir.

Altıncısı: O karanlık ve gecedir, bunu da İkrime, demiştir.

Yedincisi: O, oktur, bunu da Katade, demiştir.

"Doğrusu, onlardan her kişi kendisine açılmış sahifeler verilmesini ister": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Onlar Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e şöyle dediler: Eğer sana uymamızı istiyorsan, sabahleyin her adamın yanında Allah'tan, filan oğlu filana diye bir kitap bulunsun, içinde de sana uymamız gerektiği belirtilsin. Bunu da cumhur, demiştir.

İkincisi: Onlar azap görmeyeceklerine dair bir berat istediler, bunu da Ebu Salih, demiştir.

Üçüncüsü: Onlar şöyle derlerdi: İsrail oğullarında bir adam günah işlediği zaman bunu sabahleyin bir kağıt içinde yazılı bulurdu, biz neden böyle bir şey görmüyoruz? Bunun üzerine bu ayet indi. Bunu da Ferra, demiştir. Allah Teala da şöyle dedi: "Hayır": Yani onlara böyle sahifeler verilmez, "doğrusu onlar ahiretten korkmuyorlar": Yani onun azabından korkmuyorlar, demektir. Mana da şöyledir: Eğer onlar ateşten korksalardı bu kadar delillerden sonra mucizeler istemezlerdi. "Kella" doğru, demektir. Şöyle de denilmiştir: "Kella"nın manası: Mesele onların istedikleri ve dedikleri gibi değildir, demektir. "Şüphesiz o bir öğüttür": Hatırlatma ve vaazdır. "Kim dilerse ondan öğüt alır": He zamiri Kur'an'a racidir, mana da şöyledir: Kim dilerse Kur'an'dan öğüt alır ve onu anlar, iyice düşünür. Sonra Allah Teala dilemeyi kendine verdi: "Ancak Allah dilerse öğüt alırlar" dedi, yani ancak hidayetlerini dilerse öyle olur, demektir. "O, takvanın da ehildir" yani kendinden çekinilmeye de ehildir "mağfiretin de ehlidir" yani tövbe edeni bağışlamaya da ehildir. Enes, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle rivayet etmiştir: O, bu ayeti okudu ve şöyle dedi: Aziz ve celil olan Rabbiniz buyurdu ki: Ben kendinden çekinilmeye de ehilimdir; bana şirk koşulmasın; ben başkasını bana şirk koşmaktan korkan için onu bağışlamaya da ehilimdir.[2]

2 – Ahmed, Müsned; Tirmizi, Hakim, İbn Mace, Darimi, Taberani, el – Evsat; İbn Adiy, Ebu Ya'la ve Bezzar.

75-KIYAMET SURESİ

Mekke'de inmiştir. 40 ayettir. Tamamı ittifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لَٓا اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ ﴿١﴾ وَلَٓا اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ﴿٢﴾ اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ
اَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُۜ ﴿٣﴾ بَلٰى قَادِر۪ينَ عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ ﴿٤﴾ بَلْ يُر۪يدُ
الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُۚ ﴿٥﴾ يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِۜ ﴿٦﴾ فَاِذَا بَرِقَ الْبَصَرُۙ ﴿٧﴾
وَخَسَفَ الْقَمَرُۙ ﴿٨﴾ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُۙ ﴿٩﴾ يَقُولُ الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ
اَيْنَ الْمَفَرُّۚ ﴿١٠﴾ كَلَّا لَا وَزَرَۚ ﴿١١﴾ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّۜ ﴿١٢﴾ يُنَبَّؤُا
الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَۜ ﴿١٣﴾ بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِه۪ بَص۪يرَةٌۙ ﴿١٤﴾
وَلَوْ اَلْقٰى مَعَاذ۪يرَهُۜ ﴿١٥﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Hayır, yemin ederim kıyamete,

2 – Hayır, yemin ederim çok kınayan nefse ki,

3 – İnsan, kemiklerini asla toplamayacağımızı mı sanıyor?

4 – Evet, onun parmaklarını düzeltmeye gücümüz yeter.

5 – Doğrusu, insan önündekini yalanlamak ister.

6 – "Kıyamet günü ne zaman?" diye sorar.

7 – Göz kamaştığı zaman,

8 – Ay tutulduğu zaman,

9 – Güneşle ay toplandığı zaman,

10 – İnsan: "Kaçacak yer nerede?" der.

11 – Hayır, sığınak yoktur.

12 – O gün karargah Rabbinedir.

13 – O gün insan önceden gönderdiğinden ve geriye bıraktığından haberdar edilir.

14 – Doğrusu, insan nefsine karşı bir şahittir.

15 – Mazeretlerini ortaya atsa da!

"La uksimu": Mananın, "yemin ederim" şeklinde olduğunda ittifak etmişler; "la"da ise ihtilaf etmişlerdir; bazıları onu zait kılmıştır; "liella yaleme ehlül kitab" *(Hadid: 29)* ayetinde olduğu gibi; bazıları da onu yeniden diriltmeyi inkar edenlere ret manasına almışlardır. Yeniden diriltmeye "yemin etmesi" de bunu göstermektedir. İbn Kuteybe şöyle demiştir: "La" inanmayanları ret niyetiyle ziyade kılınmıştır, nitekim, "la vallahi mazak" (hayır, Allah'a yemin ederim ki öyle değildir) sözü gibi. Eğer la atılsa yine caiz olur, ancak bu ret bakımından daha abartılıdır. İbn Kesir – İbn Fuleyh rivayeti hariç – lamdan sonra elifsiz olarak "leuksimu" okumuş; lam'ı "uksimu"nun başına geçirmiştir ki İbn Abbas, Ebu Abdurrahman, Hasen, Mücahit, İkrime ve İbn Muhaysın kıraati de böyledir. Zeccac da şöyle demiştir: Kim "leuksimu" okursa, lam kasem ve tekittir. Bu okuyuş Arapçaya pek uygun değildir; zira kasem lamı müstakbel fi'lin başına ancak nunla gelir; mesela: Leedribenne zeyden dersin; leedribü zeyden, ise caiz değildir.

"Hayır, yemin ederim çok kınayan nefse": Hasen: Birinci ile yemin etti, ikinci ile yemin etmedi, demiştir. Katade de: Hayır bu da aynı hükme tabidir (o da yemindir) demiştir.

"Çok kınayan nefis"te de üç görüş vardır:

Birincisi: O kınanmış nefistir, bunu da İbn Abbas, demiştir. Buna göre o; kınamanın fayda vermeyeceği günde kendini kınayan nefistir.

İkincisi: O inanan nefistir, bunu da Hasen demiş ve şöyle söylemiştir: Mü'min her hâl – u kârda nefsini kınar görülür.

Üçüncüsü: O bütün nefislerdir, Ferra şöyle demiştir: İtaatkâr veya asi her nefis kendini kınar; eğer hayır etmiş ise: Keşke çok yapsaydım, der ve eğer kötü bir şey yapmışsa: Keşke yapmasaydım, der.

"İnsan, kemiklerini asla toplayamayacağımızı mı sanıyor?": Burada insandan maksat: Kafirdir. İbn Abbas şöyle demiştir: Ebu Cehil kastedilmiştir. Mukatil de: Adiy bin Rebia murat edilmiştir, demiştir. Çünkü o: "Allah bu kemikleri toplayabilir mi?" demişti. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de: Evet, deyince, onunla alay etmişti; bunun üzerine bu ayet indi. İbn Enbari de şöyle demiştir: Kasemin cevabı zikredilmemiştir; sanki elbette diriltileceksiniz, muhakkak hesaba çekileceksiniz, denilmiştir. "İnsan, kemiklerini asla toplayamayacağımızı mı sanıyor?" kavli bunu gösterdiği için cevap atılmıştır.

"Bela" burada durmak güzeldir, sonra okumaya başlar, "kadirine" der, mana da: Evet, onları toplamaya gücümüz yeter, olur. "Kadirine" tekrarla da nasb edilmiş olabilir ki: Bela felyahsebna kadirine (evet, bizim gücümüzün yettiğini zannetsin) demektir. "Parmaklarını düzeltmeye": Bunda iki görüş vardır:

Birincisi: El ve ayak parmaklarını devenin toynağı ve eşeğin tırnağı gibi tek hale getirebiliriz; o zaman yazı yazma ve dikiş dikme gibi ince işleri yapamaz. Bu da cumhurun görüşüdür.

İkincisi: Parmaklarını olduğu gibi düzeltmeye gücümüz yeter; kimin küçük kemikleri düzeltmeye gücü yeterse, büyükleri daha rahat düzeltebilir. Bu da İbn Kuteybe ile Zeccac'ın görüşüdür. Biz de benan'ın manasını Enfal: 12'de açıklamıştık.

"Doğrusu, insan önündekini yalanlamak ister": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Önündeki dirilme ve hesap gibi şeyleri yalanlar, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Günahı öne sürer, tövbeyi geriye bırakır ve: Sonra tövbe ederim, der. Bunu da Said bin Cübeyr, demiştir. Buna göre insandan: Müslüman kastedilmiş; birinciye göre de: Kafir murat edilmiş olur.

"Kıyamet günü ne zaman, diye sorar?": Yani inanmadığı için: O ne zaman der? Bu da kafirdir. "Fe iza birikal basaru": Medine halkı ile Eban da Asım'dan rivayet ederek, ra'nın fethi ile "beraka", kalanlar ise kesri ile okumuşlardır. Ferra şöyle demiştir: Araplar berikal basa-

ru yebraku ve beraka yebruku, der, telaş edeceği bir korku gördüğü zaman. "Berika" şekli daha çok ve daha iyidir. Şair şöyle demiştir:

Kendi ölümünü haber ver, benimkini değil;

Yaraları tedavi et, telaş etme.

Beyitte fetha ile tebraku geçmiştir, diyor ki: Yaralarının korkusundan telaş etme. Müfessirler de şöyle demişlerdir: Kıyamet gününde kafirin gözü dikilir kalır; dünyada inkar ettiği acayip şeyleri gördüğü için gözünü kırpamaz. Mücahit de: Göz ölüm anında belerir, demiştir.

"Ay tutulduğu zaman": Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Kesefe ile hasefe aynı manayadır, o da ışığı gitmektir.

"Güneşle ay toplandığı zaman": "Cemaa" demesi, ayın müzekker olmasındandır. Bu da Ebu Ubeyde'nin görüşüdür. Ferra da şöyle demiştir: Cumiat dememesi, mananın: cemaa beynehuma olmasından dolayıdır. Ayetin manasında da iki görüş vardır:

Birincisi: Kütlelerini topladığı zaman, demektir, İbn Mes'ud da şöyle demiştir: O ikisi birbirine yakın iki deve gibi bir araya getirilir. Ata bin Yesar da şöyle demiştir: İkisi bir araya getirilir, sonra da denize atılır. Ateşe atılır, diyenler de olmuştur. Birleştirilir; batıdan doğarlar da denilmiştir.

İkincisi: Nurlarının gitmesinde birleştirilir. Bunu da Ferra ile Zeccac demişlerdir.

"İnsan der": Yani kıyamet gününe inanmayan insan "eynel mefer" cumhur mimin fethi ile okumuştur. İbn Abbas, Muaviye, Ebu Rezin, Ebu Abdurrahman, Hasen, İkrime, Dahhak, İbn Ya'mur ve İbn Ebi Able, fe'nin kesri ile okumuşlardır. Zeccac da şöyle demiştir: Kim fetha ile okursa mana: "Kaçış nereyedir?", kim de kesre ile okursa mana: "Kaçacak yer nerededir?" der. Celestü meclesen: Culus (oturmak) manasınadır. Meclisen dersen, oturucak yeri kastetmiş olursun.

"Kella la vezer": İbn Kuteybe: Sığınak yoktur, demiştir. Vezer'in aslı, sığınılan dağdır. "O gün karargah Rabbinedir": Yani sonuç ve dönüş demektir.

"O gün insan önceden gönderdiğinden ve geriye bıraktığından haberdar edilir": Bunda da altı görüş vardır:

Birincisi: Ölümünden önce yaptığından ve ortaya koyup da kendisinden başkasının amel ettiği şeylerden, bunu da İbn Mes'ud ile İbn Abbas, demişlerdir.

İkincisi: Amelinin başından ve sonundan haberdar edilir, bunu da Mücahit, demiştir.

Üçüncüsü: Öne sürdüğü şerden ve yapmayıp geriye bıraktığı hayırdan, bunu da İkrime, demiştir.

Dördüncüsü: Öne sürdüğü farzdan ve yapmayıp geriye bıraktığı farzdan, bunu da Dahhak, demiştir.

Beşincisi: Öne sürdüğü masiyetten ve yapmayıp geriye bıraktığı taatten.

Altıncısı: Öne sürdüğü malından ve mirasçılara bıraktığından, bunu da Zeyd bin Eslem, demiştir.

"Doğrusu, insan nefsine karşı bir şahittir": Ferra, mana şöyledir, demiştir: Doğrusu insanın kendi nefsinden şahitleri yani gözcüleri vardır, ameline şahitlik ederler ki onlar da organlarıdır. İbn Kuteybe şöyle demiştir: Organları kendisinden olduğu için onun yerine geçirilmiştir. Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: "Basiretün"deki he müzekker sıfatı içindir, tıpkı "raviye", "tağıye" ve "allame"de olduğu gibi (mübalağa içindir. Mütercim).

"Ve lev elka maazireh": Maazir'de iki görüş vardır:

Birincisi: O özr'ün çoğuludur, mana da, özür dilese de, nefsini savunsa da onun özrünü yalancı çıkaracak birileri vardır ki onlar da organlarıdır. Bu da çoğunluğun görüşüdür.

İkincisi: Maazir: Mi'zar'ın çoğuludur ki o da: perdedir, maazir ise: Perdelerdir, mana da şöyledir: Perdelerini indirse de böyledir. Bu da Dahhak, Süddi ve Zeccac'ın görüşleridir. Buna göre "elka" iki manaya gelmiş olur:

Birincisi: Atmaktır ki "feelkav ileyhimül kavle" *(Nahl: 36)* de bundandır. Bu da birinciye göredir.

İkincisi: Perdeyi indirse de, bu da ikinciye göredir.

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ ﴿١٦﴾ إِنَّ عَلَيْنَا
جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ﴿١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ﴿١٩﴾
كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ ﴿٢١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾
إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ ﴿٢٤﴾ تَظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴿٢٥﴾

16 – Onu (Kur'an'ı) acele etmen için onunla dilini depretme.

17 – Şüphesiz onu toplamak ve onu okutmak bizim üzerimizedir.

18 – Onu okuduğun zaman onun okunuşunu izle.

19 – Sonra onu açıklamak bizim üzerimizedir.

20 – Hayır, siz bilakis çabuk geçen (dünyayı) seviyorsunuz.

21 – Ahireti bırakıyorsunuz.

22 – O gün bazı yüzler parlaktır.

23 – Rabbine bakmaktadır.

24 – O gün bazı yüzler de buruşuktur.

25 – Belinin kırılacağını iyice bilir.

"Onunla dilini depretme": Said bin Cübeyr, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem vahiy inmesinden çok zorluk çekerdi, onu ezberlemek ona zor gelirdi. Ona vahiy indiği zaman ezberleyememek korkusu ile Cebrail vahyi okumayı bitirmeden dilini ve dudaklarını kıpırdatırdı. Bunun üzerine Allah Teala bu ayeti indirdi.[1] Manası da şöyledir: Onu acele almak için dilini Kur'an'la depretme. "Şüphesiz onu toplamak ve onu okumak bizim üzerimizedir": Yani onu birleştirip göğsünde toplamak, demektir. "Onu okuduğumuz zaman" yani onu topladığımız zaman "onun okunuşunu izle": Yani toplanmasını demektir. Müfessirler şöyle demişlerdir: Yani Cebrail onu okumayı bitirdiği zaman, böyle yap. İbn Abbas da şöyle demiştir: Onun okunuşunu izle, yani onunla amel et. Katade de şöyle demiştir: Onun helal ve haramını takip et. "Sonra onu açıklamak bizim üzerimizedir": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Onu senin dilinle açıklayacağız, sen de Cebrail'in sana okuttuğu gibi okuyacaksın. O da Cebrail geldiği zaman başını eğerdi; gittiği zaman da Allah'ın va'dettiği gibi okurdu. Bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Ondaki va'd ve tehditleri kıyamet gününde yerine getirmek kuşkusuz bizim üzerimizedir. Bunu da Hasen, demiştir.

Üçüncüsü: Ondaki hükümleri, helal ve haramı açıklamak bizim üzerimizedir, bunu da Katade, demiştir.

Dördüncüsü: Onu Arapça bir Kur'an olarak indirmek bizim üze-

1 - Buhari, Bed'ülvahy, bab, 4; Tevhid, bab, 43; Müslim, Salat, hadis no, 148; Nesei, İftitah, bab, 37.

rimizedir, onda da insanlar için açıklama vardır. Bunu da Zeccac, demiştir.

"Hayır": Ata şöyle demiştir: Ebu Cehil Kur'an'a da onun açıklamasına da iman etmez. İbn Cerir de, mana şöyledir, demiştir: Bu iş dirilmeyeceğinizden değildir; fakat sizi buna geçici dünyayı sevmeniz itmiştir.

"Bel tuhibbunel acilete": İbn Kesir ile Ebu Amr, ikisinde de ye ile "bel yuhibbunel acilete ve yezerune" okumuşlar; kalanlar ise ikisinde de te ile okumuşlardır. Maksat: Mekke kafirleridir ki onu severler ve onun için çalışırlar, demektir. "Ahireti bırakırlar": Yani dünyayı ona tercih ettikleri için ona çalışmayı terk ederler, demektir.

"O gün bazı yüzler parlaktır": Nimetlerle ışıldamaktadır, demektir. "Rabbine bakmaktadır": Ata, İbn Abbas'tan: Allah'a bakmaktadır, dediğini rivayet etmiştir. Hasen de: Halık'ına bakan yüzlerin parlaması haktır, demiştir. Bu da İkrime'nin görüşüdür. Aziz ve celil olan Allah'ı görmek haktır, onda şüphe yoktur. O konudaki hadisler sahihtir. Ben de onlardan bir kısmını "el – Muğni" ve "el – Hadaik" kitaplarında zikretmiştim.

"Bazı yüzler de buruşuktur": İbn Kuteybe, ekşidir, kaşları çatıktır, demiştir.

"Zanneder" Ferra: Bilir, demiştir. "Fakıreh" de: Felakettir. İbn Kuteybe şöyle demiştir: O, fekartüzzahr'dan gelir ki belini kırmaktır. Fekartür recüle denir ki adamın omurlarını (belini) kırmaktır, nitekim: Reestuhu, başına vurmak, betantuhu da, karnına vurmaktır. İbn Zeyd de: Fakıreh: Cehenneme girmektir, demiştir. İbn Saib de şöyle demiştir: O Rabbini görmekten engellenip O'na bakmamaktır.

كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ﴿٢٦﴾ وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ ﴿٢٧﴾ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴿٢٨﴾
وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ﴿٢٩﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ ﴿٣٠﴾ فَلَا صَدَّقَ وَلَا
صَلَّىٰ ﴿٣١﴾ وَلَٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٣٢﴾ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ يَتَمَطَّىٰ ﴿٣٣﴾ أَوْلَىٰ لَكَ
فَأَوْلَىٰ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰ ﴿٣٥﴾ أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾
أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَىٰ ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ
الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَىٰ ﴿٣٩﴾ أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ ﴿٤٠﴾

26 – Hayır, (can) köprücük kemiklerine geldiği zaman,
27 – "Afsunlayan kim?" denildiği zaman,
28 – Onun ayrılık olduğunu iyice bildiği zaman,
29 – Bacak bacağa dolaştığı zaman,
30 – O gün sevk yalnız Rabb'inedir.
31 – Sadaka vermedi, namaz kılmadı.
32 – Fakat yalanladı ve yüz çevirdi.
33 – Sonra gerinerek ailesine gitti.
34 – Sana yaklaştı, daha yaklaştı.
35 – Sonra sana yaklaştı, daha yaklaştı.
36 – İnsan başıboş bırakılacağını mı zanneder?
37 – Dökülen bir meni değil miydi?
38 – Sonra kan pıhtısı oldu; derken onu yaratıp düzeltti.
39 – Ondan erkek ve dişi iki çifti yarattı.
40 – Bu, ölüleri diriltmeye kadir değil mi?

"Hayır" Zeccac şöyle demiştir: Bu, engelleme ve uyarmadır, mana şöyledir: Azaba götürecek şeyden kendinizi çekin. Başkası da şöyle demiştir: "Hayır"ın manası, kafir buna inanmaz, demektir.

"Geldiği zaman": Yani can geldiği zaman, demektir. Bu da zikri geçmeyen bir şeyden kinayedir. "Terakıy" ise boğaz çukurunu sağdan ve soldan çevreleyen kemiklerdir. Terakıy'nın tekili: Terkuve'dir, canın boğaza dayanması da ölüme yaklaşmaktan kinayedir. "Afsunlayan kim?" denilir": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Bu, meleklerin birbirine: "Onun ruhunu (göklere) kim çıkaracak; rahmet melekleri mi yoksa azap melekleri mi?" dedikleri sözdür. Bunu da Ebu'l – Cevza, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Ebu'l – Aliye ile Mukatil de böyle demişlerdir.

İkincisi: O, ailesinin: "Onu kim afsunlayacak?" dedikleri sözdür. Yine bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiş; İkrime, Dahhak, Ebu Kılabe, Katade, İbn Zeyd, Ebu Ubeyde, İbn Kuteybe ve Zeccac da böyle demişlerdir.

"Ve zanne": Ruhu köprücük kemiklerine dayanan iyice bildi "onun ayrılık olduğunu": Dünyadan. "Bacak bacağa dolaştığı zaman": Bunda da beş görüş vardır:

Birincisi: Dünya işi ahiret işine dolaştığı zaman, bunu da el – Valibi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Mukatil de böyle demiştir.

İkincisi: Onda hayat ve ölüm birleştiği zaman, bunu da Hasen, demiştir. Mücahit'ten de iki görüşün benzeri rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: Kefende bacak bacağa dolaştığı zaman, bunu da Said bin Müseyyeb, demiştir.

Dördüncüsü: Bacakları ölüm anında birbirine dolaştığı zaman. Bunu da Şa'bi, demiştir.

Beşincisi: Şiddet şiddetin içine girdiği zaman, bunu da Katade, demiştir. Zeccac da şöyle demiştir: Dünya şiddetinin sonu ahiret şiddetinin başı ile birleştiği zaman.

"O gün sevk yalnız Rabb'inedir": Yani varış Allah'adır. "Fela saddeka vela salla": Ebu Ubeyde şöyle demiştir: "La" burada "lem" manasınadır. Müfessirler de: O Ebu Cehil'dir, demişlerdir. "Fakat yalanladı ve yüz çevirdi" imandan. "Sonra gerinerek ailesine döndü": Yani kibir ve gururla onlara döndü. Ferra: "Yetemetta": Çalım satarak yürümektir, demiştir. Çünkü meta, zahr'dır (beldir), çalımından belini eğerek yürür. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Aslı: Yetemettatu'dur, tı ye'ye kayb olunmuştur, tıpkı yetezanna denildiği gibi ki aslı: Yetazannenü'dür. Mutayta yürüyüşü de ondan gelir. Bütün bunlarda tı'nın aslı dal'dır. Çünkü o, caka satarak yürürken elini uzatır. Metattü, medettü (uzattım) manasınadır.

"Sana yaklaştı, daha yaklaştı": İbn Kuteybe şöyle demiştir: Bu, tehdit ve gözdağıdır. Zeccac şöyle demiştir: Araplar birine kötü şey istedikleri zaman: Evla lifünanin, derler. Ayetin manası şöyledir: Ey Ebu Cehil, o kötü şey (ölümün) sana yaklaştı demektir.

"İnsan zan mı eder?": Yani Ebu Cehil, "başıboş bırakılacağını": İbn Abbas şöyle demiştir: Boş bırakılıp da emir ve yasak edilmeyeceğini, ceza çekmeyeceğini mi zanneder? Esdeytüş şey'e: Bir şeyi ihmal edip boş bırakmaktır. Sonra dirilmenin olacağına şunu delil getirdi: "Elem yekü nutfeten min meniyyin yümna (dökülen bir meni değil miydi?)": İbn Kesir, Nafi, Hamze, Kisai, Ebu Bekir de Asım'dan, te ile "tümna" okumuşlar; İbn Amir, Hafs da Asım'dan ve Yakup, ye ile "yümna" okumuşlardır. Ebu Amr'dan iki okuyuş da rivayet edilmiştir. Biz de bunu Necm: 24'te şerh etmiş idik. "Sonra kan pıhtısı oldu" meniden sonra, "derken onu yarattı": Ona can verdi, onu düzenledi. "Ondan kıldı": Yani suyundan erkekli dişili evlatlar yarattı. "Bu değil mi?" yani bunu yapan değil mi? "bikadirin" yaratmaya muktedir değil mi? Ebu Bekir es – Sıddik, Ebu Reca ve Asım el – Cahderi, "yakdirü" okumuşlardır. "Ölüleri diriltmeye": Bu da onlara onaylatmadır, yani baştan yaratan, tekrar da edebilir, demektir. İbn Abbas şöyle demiştir: Biriniz bu ayeti okuduğu zaman: Allahümme bela (Allah'ım evet, sen ölüleri diriltmeye kadirsin) desin.

76-İNSAN SURESİ

Medine'de inmiştir. 31 ayettir.

Hel eta suresi, buna: Dehr suresi de denir. Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Onun hepsi Medenî'dir, bunu da içlerinde Mücahit ile Katade olmak üzere cumhur, demiştir.

İkincisi: Mekki'dir, bunu da İbn Yesar ile Mukatil demişlerdir, İbn Abbas'tan da nakledilmiştir.

Üçüncüsü: Onda Mekki de Medeni de vardır. Sonra bunda da iki görüş vardır: *Birincisi:* Ondan Mekki olan: "Vela tutı' minhüm asimen ev kefura" kısmıdır, kalanı Medeni'dir. Bunu da Hasen ile İkrime, demişlerdir. *İkincisi:* Onun: "İnna nahnu nezzelna aleykel kura'ane" *(İnsan: 24)* kavline kadar olan kısmı Medeni'dir. Bu ayetten sonuna kadar olan da Mekki'dir. Bunu da Maverdi aktarmıştır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئًا مَّذْكُورًا ﴿١﴾ إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٢﴾ إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ﴿٣﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Gerçekten insanın üzerine uzun devirden bir zaman geçti ki anılır şey değildi.

2 – Gerçekten biz insanı karışık meniden yarattık. Onu deniyoruz. Onu işiten ve gören kıldık.

3 – Gerçekten biz ona yolu gösterdik; ya şükredendir yahut nankördür.

"Hel eta": Ferra, manası: Kad eta şeklindedir, demiştir, "hel" haber de olur, inkâr da olur; burada ise haber içindir; çünkü sen: Hel vaaztüke (sana öğüt verdim mi)? Hel a'taytüke (sana (mal) verdim mi?) yani verdim, dersin ve bunu yaptığını ona ikrar ettirirsin. İnkâr da şöyledir: Hel yakdirü ahadün ala misli haza (bir kimse böyle yapabilir mi)?" Bu da müfessirlerle dilcilerin görüşüdür. Bu insanda da iki görüş vardır:

Birincisi: O Adem aleyhisselam'dır. Üzerinden geçen zaman da kırk yıldır. O çamurdan tasvir edilmiş, ona ruh üfürülmemişti. Bu da cumhurun görüşüdür.

İkincisi: O bütün insanlardır, İbn Abbas ile İbn Cüreyc'ten rivayet edilmiştir. Bura göre insan cins ismi olur, zaman da onun meni, kan pıhtısı ve bir çiğnem et devreleri olur.

"Anılır bir şey değildi": Mana şöyledir: O, bir şey idi, ancak anılır değildi.

"Gerçekten biz insanı yarattık": Yani âdemoğlunu, "karışık meniden": İbn Kuteybe şöyle demiştir: Emşac, karışık manasınadır, meşectühu fehüve meşicün denir, maksat: Kadının suyunun erkeğin suyu ile karışmasıdır.

"Onu deniyoruz": Ferra, bu başta ise de manası sonradır, çünkü mana şöyledir, demiştir: Onu yarattık ve onu denemek için işitir ve görür kıldık. Zeccac da, mana şöyledir, demiştir: Onu böyle kıldık ki onu deneyelim. "Gerçekten biz ona yolu gösterdik": Yani biz, onun gözleri önüne deliller getirmek ve peygamber göndermekle ona doğru yolu gösterdik. "Ya şükredendir" yani onu ya şükreder olarak yarattık "yahut inkar eden": Ferra da şöyle demiştir: Şükretse de inkar etse de biz ona yolu gösterdik.

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا
وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا ﴿٤﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ﴿٥﴾

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ
يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾ وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهِ مِسْكِينًا
وَيَتِيمًا وَاَسِيرًا ﴿٨﴾ اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا
﴿٩﴾ اِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴿١٠﴾ فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ
وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا ﴿١١﴾ وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا ﴿١٢﴾
مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا ﴿١٣﴾ وَدَانِيَةً
عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴿١٤﴾ وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ
مِنْ فِضَّةٍ وَاَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا ﴿١٥﴾ قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾
وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَاْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا ﴿١٧﴾ عَيْنًا فِيهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيلًا
﴿١٨﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ اِذَا رَاَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا
مَنْثُورًا ﴿١٩﴾ وَاِذَا رَاَيْتَ ثَمَّ رَاَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا ﴿٢٠﴾ عَالِيَهُمْ ثِيَابُ
سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَاِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ
شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢١﴾ اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا ﴿٢٢﴾
اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْزِيلًا ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ
مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًا ﴿٢٤﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَاَصِيلًا ﴿٢٥﴾
وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ﴿٢٦﴾ اِنَّ هٰؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ
وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ﴿٢٧﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا اَسْرَهُمْ
وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا اَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا ﴿٢٨﴾ اِنَّ هٰذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ
اِلٰى رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٢٩﴾ وَمَا تَشَاؤُنَ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا
﴿٣٠﴾ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿٣١﴾

4 – Gerçekten biz, kafirler için zincirler, bukağılar ve çılgın ateş hazırladık.

5 – Şüphesiz iyiler katkısı kâfur dolu bir bardaktan içerler.

6 – O bir pınardır ki onu Allah'ın kulları içerler. Onu patlatmakla patlatırlar.

7 – Onlar adağı yerine getirir ve şerri yaygın olan bir günden korkarlar.

8 – Sevgisine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler.

9 – "Sizi ancak Allah rızası için yediriyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür beklemiyoruz" (derler).

10 – "Gerçekten biz Rabbimizden, asık suratlı pek çetin bir günden korkuyoruz".

11 – Allah da onları o günün şerrinden korudu ve onlara parlaklık ve bir sevinç verdi.

12 – Onları, sabrettikleri şeye karşılık cennet ve ipekle mükafatlandırdı.

13 – Orada koltuklara kurulmuşlar. Orada ne güneş ne de zemheri (soğuğu) görmezler.

14 – Gölgeleri onlara yakın ve meyveleri boyun eğdirilmekle boyun eğdirilmiştir.

15 – Üzerlerinde (etraflarında) gümüşten bir kapla ve billur kupalarla dolaşılır.

16 – Gümüşten billurlar. Onu bir takdirle takdir etmişler.

17 – Orada katkısı zencefil olan bir kadehten içirilirler.

18 – Orada bir pınar vardır ki ona Selsebil adı verilir.

19 – Üzerlerinde (etraflarında) ölümsüz çocuklar dolaşır. Onları gördüğün zaman saçılmış inciler sanırsın.

20 – Gördüğün zaman orada bir nimet ve büyük bir saltanat görürsün.

21 – Üzerlerinde ince ve kalın yeşil ipek elbiseler. Gümüşten bileziklerle süslenmişler.

22 – Gerçekten bu, sizin için bir mükafat oldu ve gayretiniz şükranla karşılanmış oldu.

23 – Gerçekten biz Kur'an'ı sana indirmekle (ağır ağır) indirdik.

24 – Öyleyse Rabbinin hükmüne sabret ve onlardan günahkara yahut gavura itaat etme.

25 – Rabbinin adını sabah akşamı tesbih et.

26 – Gerçekten O'na secde et ve gece O'nu uzun (uzadıya) tesbih et.

27 – Gerçekten onlar çabuk geçen (dünyayı) seviyorlar ve arkalarında ağır bir gün bırakıyorlar.

28 – Onları biz yarattık ve mafsallarını pekiştirdik. Dilediğimiz zaman benzerlerini değiştirmekle değiştiririz.

29 – Gerçekten bu bir öğüttür. Kim dilerse, Rabbine bir yol edinir.

30 – Allah dilemezse siz dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah hakkıyla bilen, hikmet sahibidir.

31 – Dilediğini rahmetine sokar. Zalimler için ise acıklı bir azap hazırlamıştır.

"İnna a'tedna lilkafirine selasilen": İbn Kesir, İbn Amir ve Hamze, tenvinsiz olarak "selasile" okumuşlar ve elifle (selasila) vakfetmişlerdir. Ebu Amr da elifle vasletmiştir (durmadığı zaman elifle okumuştur). Dilci Mekki bin Ebu Talib şöyle demiştir: "Selasile" ve "kavarira" aslında gayri munsariftir. Onu munsarif yapan kurralar, bazı Araplara uymuşlardır. Şöyle de denilmiştir: Onu munsarif yapması Kur'an'da elifle geçmesindendir, Kur'an yazısına bağlı kalarak onu munsarif okumuştur. Mukatil de şöyle demiştir: Selasil (zincirler) boyunlarında, ağlal (bukağılar) da ellerindedir. Biz de "saiyr"in manasını Nisa: 10'da şerh etmiştik.

"İnnel ebrare": Tekili: Berr ve bârr'dır, onlar da doğru kimselerdir. İtaat edenler de denilmiştir. Hasen de: Onlar karıncayı incitmeyenlerdir, demiştir. "Dolu bardaktan içerler": Yani içinde şarap olan bir bardaktan içerler, demektir. "Onun katkısı": Yani bardağın katkısı "kâfurdur": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O bilinen kâfurdur, bunu da Mücahit ile Mukatil, demişlerdir. Buna göre kâfurdan üç şey murat edilmiştir: *Birincisi:* Soğukluğudur, bunu da Hasen, demiştir. *İkincisi:* Kokusudur, bunu da Katade, demiştir. *Üçüncüsü:* Tadıdır, bunu da Süddi, demiştir.

İkincisi: O cennette bir pınarın adıdır, bunu da Ata ile İbn Saib, demişlerdir.

Üçüncüsü: Mana şöyledir: Katkısı kâfur gibidir, çünkü kokusu o kadar hoştur. Bunu Ferra ile Zeccac caiz görmüşlerdir.

"Aynen": Ferra, o kâfur'u tefsir etmektedir, demiştir. Ahfeş de o manaya göre mansuptur ki, a'ni aynen demiştir. Zeccac ise: En iyisi, ma-

nanın: Min aynin olmasıdır, demiştir (min atılmış, mansup olmuştur. Mütercim). Yeşrebu biha": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Yeşrebü minha, demektir. *İkincisi:* Yeşrebu biha, demektir ki be zait olur. *Üçüncüsü:* Allah'ın kulları cennet şarabını onunla içerler, şaraba karıştırırlar, demektir. Bu pınarda da iki görüş vardır:

Birincisi: O daha önce zikredilen kâfurdur.

İkincisi: Tesnim'dir. "Allah'ın kulları" burada onlar Allah'ın dostlarıdır. "Onu patlatmakla patlatırlar": Mücahit şöyle demiştir: Onu cennetten istedikleri yere akıtırlar. Ferra da şöyle demiştir: Cennet halkından biri isterse onu kendisi için dilediği yere akıtır.

"Yufune binnezri": Ferra şöyle demiştir: Burada gizli bir fiil vardır, o da: "Kânu" (idiler, adaklarını yerine getirir idiler). Bunda iki görüş vardır:

Birincisi: Allah'a itaat hususunda adak ettikleri zaman onu yerine getirirler, bunu da Mücahit ile İkrime, demişlerdir.

İkincisi: Allah'ın onlara farz ettiği şeyleri yerine getirirler, bunu da Katade, demiştir. Nezr'in lügat manası: Vacip kılmaktır, mana da şöyledir: Üzerlerine vacip olan şeyi yerine getirirler. "Ve yehafune yevman kane şerruhu müstetıyra": İbn Abbas: Müstetıyr, açık, manasınadır, demiştir. İbn Kuteybe de: Açık ve yaygın, demiştir. İstetarel hariku: Yangın yayıldı, demektir. İstetarel fecrü de şafağın ışığı yayılmaktır. Şahit olarak şair A'şa'nın şu beyitini getirmişlerdir:

(O kadın) ayrıldı, gönülde ayrılığından dolayı
Geniş bir çatlak bıraktı.

Mukatil de şöyle demiştir: Onun şerri göklerde yayıldı; o yüzden gök yarıldı, yıldızlar döküldü, melekler korktu, ayla güneş dürüldü, dağlar savruldu, sular yerin dibine çekildi, yeryüzündeki her şey ve yapılar devrildi, kıyamet gününün şerri yerde ve gökte yayıldı.

"Sevgisine rağmen yemeği yedirirler": Kimler hakkında indiğinde iki görüş üzerinde ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: Ali bin Ebu Talib hakkında indi, o hurma ağaçlarını sulamak için bir gece bir miktar arpa karşılığında sabaha kadar ücretle çalıştı. Arpayı alınca üçte birini öğüttü, yemek için ondan bir şeyler yaptılar; yemek pişince bir yoksul geldi, çıkarıp ona verdiler. Sonra ikinci üçte birini yaptı, bir yetim gelince, onu da ona yedirdiler. Sonra kalan üçte birini yaptı; tam olunca müşriklerden bir esir geldi, onu da ona yedirdiler; kendileri ise aç karnına yattılar. Bunun üzerine bu ayet indi. Bunu da Ata, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: O Ebuddahdah el – Ensari hakkında indi, bir gün oruç tuttu, iftar etmek istediği zaman bir yoksul, bir yetim ve bir esir geldi; onlara üç ekmek yedirdiler, kendi ve ailesi için de bir tek ekmek kaldı; bunun üzerine bu ayet indi. Bunu da Mukatil, demiştir.

"Ala hubbihi (sevgisine rağmen)": He zamirinin mercii hakkında da iki görüş vardır:

Birincisi: Yemeğe racidir; sanki onlar ihtiyaçları olduğu halde başkalarını nefislerine tercih etmiş gibi oldular. Bu da İbn Abbas, Mücahit, Zeccac ve cumhurun görüşleridir.

İkincisi: Allah Teala'ya racidir, bunu da ed – Darani, demiştir. Miskin ile yetimin manası da Bakara: 83'te geçmiştir.

Esir hakkında da dört görüş vardır:

Birincisi: O ehl-i kıbleden tutuklu kimsedir, bunu da Ata, Mücahit ve İbn Cübeyr, demişlerdir. *İkincisi:* O şirk koşan esirdir, bunu da Hasen ile Katade, demişlerdir. *Üçüncüsü:* Kadındır. Bunu da Ebu Hamze es – Sümali, demiştir. *Dördüncüsü:* Köledir, bunu da Maverdi zikretmiştir.

Bir müfessir: Bu ayet müşrik esire yemek yedirmeyi methetmiş, fakat bu kılıç ayetiyle neshedilmiştir, demiştir ki bu görüş hiçbir şey değildir. Çünkü esire yemek yedirmede sevap vardır. Bu da nafile sadakaya göredir. Farzın ise kafirlere verilmesi caiz değildir. Bunu da kadı Ebu Ya'la, demiştir.

"Sizi ancak Allah rızası için yediriyoruz": Yani Allah'ın vereceği sevap için, demektir. Mücahit ile İbn Cübeyr şöyle demişlerdir: Onlar bunu konuşmadılar, ancak Allah kalplerindekini bilerek onları methetti ki başkaları da özensinler de onlar da yapsınlar.

"Sizden bir karşılık beklemiyoruz": Yani fiille beklemiyoruz "teşekkür de beklemiyoruz" sözle de beklemiyoruz. "İnna nehafu min rabbine yevmen": Biz o gündeki şeylerden Rabbimizden korkarız. "Abusen": İbn Kuteybe şöyle demiştir: O günde kaşlar çatılır. Bunu günün sıfatı yaptı, tıpkı "fi yevmin asıf" *(İbrahim: 18)* kavlinde olduğu gibi ki fırtınalı günde demektir. "Kamtarir" lafzına gelince, İbn Ebi Talha, İbn Abbas'tan: Onun uzun manasına geldiğini rivayet etmiştir. El – Avfi de ondan: Kaşları çatık manasına olduğunu rivayet etmiştir. Buna göre gün lafzı, onda cereyan eden şeyle nitelenmiş olur, nitekim "abus"ta da aynısını söylemiştik; çünkü gün, kaşlarını çatmakla nitelenmez. Mücahit ile Katade de şöyle demişlerdir: Kamtarir, yüzü buruşturan, hayatı götüren ve yüzü çirkinleştiren gün demektir. Ferra da:

Şiddetli, demiştir; yevmun kamtarir ve yevmun kumatır, denir. Biri bana şöyle bir beyit aktardı:

Amcaoğulları, o şiddetli ve ağır günde,
Size nasıl bela kesildiğimizi hatırlıyor musunuz?

Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: Abus, kamtarir, kumatır, asiyb ve asabsab; Şiddetli ve belalı en uzun günler demektir.

"Allah da onları o günün şerrinden korudu": Dünyada itaat ettikleri için " ve onlara parlaklık verdi": Yani yüzlerine güzellik ve aklık verdi "ve bir sevinç verdi": Kesintisiz. Hasen de şöyle demiştir: Parlaklık yüzlerde, sevinç de kalplerde olur. "Onları, sabrettikleri şeye karşılık mükafatlandırdı": Taatini yaptıkları, masiyetinden kaçtıkları için "cennet ve ipekle" o da cennet halkının giysisidir. "Müttekiine (kurulmuş olarak)": Zeccac şöyle demiştir: O hâl olarak mansuptur, yani onları yaslandıkları vaziyette cennetle mükafatlandırdı, demektir. Biz de bunu Kehf: 31'de şerh etmiştik.

"Orada güneş de görmezler" ki sıcağından rahatsız olsunlar, "zemheri de": O da şiddetli soğuktur, mana da şöyledir: Orada soğuk da sıcak da görmezler. Salep'den: Zemherir, aydır, dediği rivayet edilmiş ve şunu delil getirmiştir:

Nice zifiri geceleri ben geçirdim
Ay da doğmamıştı.

"Daniyeten (yakın)": Ferra, mana şöyledir, demiştir: Onları cennetle mükafatlandırdı; gölgeleri onlara yakın": Yani ağaçlarının gölgeleri onlara yakındır, demektir. "Meyveleri de boyun eğdirildikçe eğdirilmiştir": İbn Abbas şöyle demiştir: Biri onun meyvelerinden almak istediği zaman dallar ona eli yetecek kadar yaklaşır. Başkası da şöyle demiştir: İstedikleri şekilde boyun eğdirilmiştir; ona ayakta, oturarak ve yaslanarak uzanırlar. "Kutufuha daniyeh" *(Hakka: 23)* ayeti de böyledir. "Ekvab"ı da Zuhruf: 71'de şerh etmiş bulunuyoruz. "Billur oldu": Yani o kupalar billurdur, fakat gümüştür. İbn Abbas şöyle demiştir: Dünya gümüşü dövülse de sinek kanadı gibi inceltilse, yine de arkasını göstermez, cennet billurları ise gümüştendir, billur kadar saftır. Ferra ile İbn Kuteybe de şöyle demişlerdir: Bu teşbihtir, mana da şöyledir: Onlar gümüştendir, yani gümüş gibi beyaz, billur gibi şeffaftır. Nafi, Kisai, Ebu Bekir de Asım'dan, "kavariran kavariran" okur ikisini de tenvinle vaslederler, elifle de vakfederlerdi. İbn Amir ile Hamze de ikisini de tenvinsiz olarak vaslederler ve elifsiz olarak vakfederlerdi. İbn Kesir birinciyi tenvinle vasleder, elifle vakfederdi; ikinciyi de tenvinsiz vasleder, elifsiz de vakfederdi. Hafs da Asım'dan "selasile" ve "kavarira ka-

vira" şeklinde tenvinsiz vasl eder ve üçünde de elifle vakfederdi. Amr da birinciyi "kavariran" okur, üzerinde elifle vakfeder, tenvinsiz vaslederdi. Zeccac da şöyle demiştir: Nahivcilerin tercihi "kavarira"nın munsarif olmamasıdır; çünkü elifinden sonra iki harf gelen hiçbir cemi' munsarif olmaz. Kim "kavariran" okursa, birinciyi ayet sonu olduğu için munsarif yapar, ikincisinde sarfı terk eder, çünkü o ayet sonu değildir. Kim de ikinciyi munsarif kılarsa, ses uyumunu dikkate almış olur; çünkü Araplar ses uyumu için bazen irabı değiştirirler, mesela: Cuhru dabbin haribin (kelerin yuvası yıkıktır) derler ki, aslında haribün, cuhr'un sıfatıdır *(cuhru dabbin haribün demek gerekirdi. Mütercim).*

"Kadderuha takdira": Ebu Abddurahman es – Sülemi, Ebu İmran, Cahderi ve İbn Ya'mur, kafın ref'i, dalın da kesri ve şeddesi ile "kuddiruha" okumuşlar; Humeyd ile Amr bin Dinar da, kafın ve dalın fethi, şeddesiz olarak, "kaderuha" okumuşlardır. Sonra ayetin manasında da iki görüş vardır:

Birincisi: Onu içlerinde takdir ettiler, takdir ettikleri gibi de gerçekleşti, bunu da Hasen, demiştir. Zeccac da şöyle demiştir: Kabı tam ihtiyaç duydukları ve takdirlerine uygun olarak kıldı.

İkincisi: Onu öyle bir miktarda takdir etti ki ne artar ne de eksilir. Bunu da Mücahit, demiştir. Başkası da şöyle demiştir: Bardağı susuzluklarına göre takdir etti; ne susuzluklarından fazladır ki ele ağır gelsin ne de eksiktir ki fazlasını istesin. Bu da içecek şey için en ideal olanıdır. Bu görüşe göre "kadderu"daki cemi müzekker zamiri saki ve hizmetçilere raci olur, birinciye göre de içenlere raci olur.

"Orada içirirler": Yani cennette, demektir, "katkısı zencefil olan bir kadehten": Araplar zencefille içkiyi birlikte misal getirirler. Müseyyeb bin Ales bir kadının ağzını methederken şöyle der:

Onu dudağında öptüğün zaman
Zencefille karışık şarap tadı alırsın.

Bir başkası da şöyle demiştir:

Sanki ağzında karanfille zencefil gecelemiştir,
Yeni sağılmış oğul balı gibi de tatlıdır.

Beyitte geçen ery, baldır (arı köküne dikkat. Mütercim). Müşar da petekten sağılmış demektir. Mücahit şöyle demiştir: Zencefil: İyilerin içtiği kaynağın adıdır. Ben de şeyhimiz dilci Ebu Mansur'dan: Zencefil'in sonradan Arapça'ya girdiğini okudum. Dineveri de şöyle demiştir: Zencefil, Uman kırsalında biter, onlar yere işleyen damar-

lardır, taze iken yenen ot değildir. En kalitelisi Çin'den getirilir. Zeccac da şöyle demiştir: Onda (cennet şarabında) zencefil aroması vardır, demek de caizdir. Bu husustaki izah kâfurda geçen gibidir. Şöyle de denilmiştir: Cennet şarabı kâfur gibi soğuk, zencefil gibi tatlı, misk gibi güzel kokuludur.

"Bir pınar": Zeccac, bir pınardan içirilirler, demiştir. Selsebil de: O pınarın adıdır, ancak o, ayet sonu olduğu için munsarif olmuştur. O lügatte gayet akıcı şeyin sıfatıdır; sanki pınar nitelenmiş ve onun sıfatıyla sıfatlanmıştır. Ben şeyhimiz dilci Ebu Mansur'dan şöyle okudum: "Tüsemma selsebila": Onun yabancı ve nekire bir isim olduğu söylenmiş, bunun için munsarif olmuştur. Onun marife olduğu, ancak ayet sonu olduğu için tenvin aldığı da söylenmiştir. Mücahit de: Selsebil şiddetli akandır, demiştir. Suyu akışkan, istediği yere götürülen de denilmiştir. İbn Enbari de şöyle demiştir: Selsebil suyun sıfatıdır, boğazdan kolay geçen demektir. Şerabün selsel ve selsal ve selsebil, denir. Maverdi, Ali'nin, mana: Sel sebilen ileyha (ona bir yol sor) dediğini aktarmışsa da doğru değildir.

"Etraflarında ölümsüz çocuklar (uşaklar) dolaşır": Bunun açıklaması da Vakıa: 17'de geçmiştir. "Onları gördüğün zaman saçılmış inciler sanırsın": Yani inci gibi beyaz ve güzeldirler. İnci, ipi kopar da halının üzerine dağılırsa, daha güzel görünür. Saçılmış inciye benzetilmeleri, hizmet için etrafa dağılmış olmalarındandır. Eğer sıra halinde olsalardı, dizili inciye benzetilirlerdi. "Gördüğün zaman orada bir nimet görürsün" yani tarif edilmez bir nimet "ve büyük bir saltanat" geniş bir mülk görürsün ki ne isterlerse elde ederler; melekler bile yanlarına izinle girerler.

"Aliyehüm" Medine halkı, Hamze ve Mufaddal da Asım'dan rivayet ederek, ye'nin sükunu ve he'nin kesri ile (aliyhim) okumuşlardır. Diğerleri ise ye'nin fethi ile okumuşlardır. Ancak el – Cu'fi, Ebu Bekir'den mazmum te ilavesiyle "aliyetühüm" okuduğunu rivayet etmiştir. Enes bin Malik, Mücahit ve Katade, lamın fethi, yenin sükunu ile, tesiz ve elifsiz olarak "aleyhim" okumuşlardır.

Zeccac da şöyle demiştir: Yenin sükunu ile "aliyhim"in tefsiri şöyledir: Mübteda olarak merfudur, haberi de "siyabu sündüsin"dir. Yenin fethi ile "aliyehüm" ise nasbı iki şeyden hâl olmak üzeredir: *Birincisi:* hüm zamirindendir, mana da şöyledir: Etraflarında ölümsüz uşaklar dolaşır, üzerlerinde ipek elbiseler olarak. Çünkü bu, cennetteki hallerinin izahıdır. O zaman şöyle olur: Onlar bu halde etraflarında dolaşırlar. Vildan'dan hâl olması da caizdir, mana da şöyledir: Onları gör-

düğün zaman onları saçılmış inciler sanırsın, üstlerinde elbiseler varken. "Aliyetühüm" ise ref' ile de nasb ile de okunmuştur ki ikisi de Arapçada iyi lügattir. Ancak resm-i Mushaf'a muhaliftir; ben o nedenle o iki kıraati uygun görmem. Onun tefsiri de "aliyhim"in tefsiri gibidir.

"Siyabu sündüsin hudrun": İbn Amir ile Ebu Amr, merfu olarak "hudrun" ve mecrur olarak da "ve istebrakın" okumuşlar; İbn Kesir ve Ebu Bekir de Asım'dan, cer ile "hudrin" ve ref' ile de "ve istebrakun" okumuşlardır. Nafi, Hafs da Asım'dan, ikisini de ref' ile "hudrun ve istebrakun" okumuşlardır. Hamze ile Kisai de, ikisini de cer ile "hudrin ve istebrakın" okumuşlardır. Zeccac şöyle demiştir: Kim ref' ile "hudrun" okursa o, siyab'ın sıfatıdır, siyab kelimesi de lafız itibarı ile cemidir. Kim de "hudrin" okursa, o da sündüs'ün sıfatıdır, sündüs de mana itibarı ile siyaba racidir. Kim de "istebrekun" okursa o da "siyabun" üzerine atıftır, mana da, ve aleyhim istebrakun, demek olur. Kim de cer ile okursa, sündüs'e atfeder; o zaman da mana şöyle olur: Üzerlerinde bu iki çeşitten libaslar vardır. Biz de sündüs, istebrak ve esavir'in manasını Kehf: 31'de açıklamıştık.

"Rableri onlara tertemiz bir şarap içirmiştir": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Cennet şarabını içmekle abdest bozmaz ve idrar çıkarmazlar. Bunu da Atıyye, demiştir.

İkincisi: Çünkü cennet şarabı temizdir; dünya içkisi gibi necis değildir. Bunu da Ferra, demiştir. Ebu Kılabe de şöyle demiştir: Yemekten sonra kendilerine temiz şarap getirilir; onu içerler, karınlarının şişi iner, derilerinden misk kokusu gibi hoş bir rayiha yayılır.

"Gerçekten bu" yani anlatılan cennet nimetleri, "sizin için bir mükâfat oldu" amellerinize karşılık. "Ve gayretiniz şükranla karşılanmış oldu": Yani dünyada yaptığınız taatlar. "Meşkur": Ata şöyle demiştir: Onlara karşı şükrünüzü kabul ettim ve size sevabın en faziletlisini verdim. "Gerçekten biz Kur'an'ı sana (ağır ağır) indirdik": Yani onu parça parça indirdik, toptan indirmedik. "Öyleyse Rabbinin hükmüne sabret": Bunun izahı da şuralarda geçmiştir: Tur: 48 ve Kalem: 48. Müfessirler: Bunun kılıç ayetiyle mensuh olduğunu söylerler ki, doğru değildir. "Onlardan itaat etme": Yani Mekke halkının müşriklerine, demektir, "asimen ev kefura" "ev" vav manasınadır; Allah Teala'nın "evil havaya" *(En'am: 146)* kavli gibi. Bu da yukarıda geçmiştir. Müfessirlerin asim (günahkâr) ve kefurdan murat edilen şeylerde de üç görüşleri vardır:

Birincisi: Bu ikisi Ebu Cehil'in sıfatıdır. *İkincisi:* Asim: Utbe bin Rebia'dır, kefur da Velid bin Muğire'dir. *Üçüncüsü:* Asim: Velid'dir, ke-

fur da: Utbedir. Çünkü o ikisi Peygamberimize: "Bu işten vazgeç, sana istediğin kadar mal verelim ve seni istediğin kadınla evlendirelim" demişlerdi. "Rabbinin adını zikret": Yani O'nu namazda tevhit ile zikret, demektir, "sabah" yani şafak vaktinde "akşam" ikindi vaktinde. Bazıları da: Öğle ve ikindi namazlarında, demişlerdir. "Geceden O'na secde et": Yani akşam ve yatsı namazlarında, demektir. "Gece O'nu uzun uzadıya tesbih et": O da gece namazıdır, ona farz idi, ümmetine ise nafiledir. "Gerçekten onlar": Yani Mekke kâfirleri, "çabuk geçeni seviyorlar" çabuk geçen de dünyadır. "Arkalarında bırakıyorlar": Yani önlerinde olanı demektir, "ağır bir gün" yani zor ve şiddetli demektir, mana da şöyledir: Onlar ona imanı ve onun için amel etmeyi terk ediyorlar. Sonra Allah Teala kudretinden bahsedip şöyle dedi: "Onları biz yarattık ve mafsallarını pekiştirdik": Yani yaratılışlarını demektir. Bunu da İbn Abbas, Mücahit, Katade, Ferra, İbn Kuteybe ve Zeccac, demişlerdir. İbn Kuteybe şöyle demiştir: İmreetün hasenetül esri, denir ki: Fiziği güzel kadın manasınadır, keenneha üsiret, yani bağlanmış (derli toplu) demektir. Bunun da aslı isar'dan gelir ki o da semerin bağlandığı sırımdır. Ma ahsene ma esere katebehu: Semeri bağladığı sırımı ne güzeldir, demektir. Ebu Hureyre'den, onun mafsallar (eklemler) dediği de rivayet edilmiştir. Hasen'den de: Mafsallarını damarlar ve sinirlerle pekiştirdik, dediği rivayet edilmiştir. "Dilediğimiz zaman benzerlerini değiştirmekle değiştiririz": Yani eğer istersek onları helak eder, onların yerine benzerlerini getiririz, onlarla değiştiririz. "Gerçekten bu bir öğüttür": Bu ayeti de Müzzemmil 19'da şerh etmiş bulunuyoruz.

"Dileyemezsiniz" yol bulmayı "Allah dilemezse" bunu sizin için. İbn Kesir ile Ebu Amr, ye ile "vema yeşaune" okumuşlardır.

"Dilediğini rahmetine sokar": Müfessirler: Burada rahmet, cennettir, demişlerdir. "Vezzalimine": Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Zalimine"nin nasbı komşuluk (ses uyumu) iledir, mana da: Vela yüdhilüz zalimine fi rahmetihi (zalimleri rahmetine girdirmez) demektir. Zeccac da şöyle demiştir: Zalimine, makabli mansup olduğu için nasbedilmiştir, mana da şöyledir: Yüdhilü men yeşau firahmetihi ve yuazzibüzz zalimine (dilediğini rahmetine sokar, zalimlere de azap eder). O zaman Allah Teala'nın, "eadde lehüm" kavli o gizli fiili tefsir etmiş olur. Ebu'l – Aliye, Ebu'l – Cevza ve İbn Ebi Able, merfu olarak "vezzalimuna" okumuşlardır.

77-MÜRSELAT SURESİ

Mekke'de inmiştir. 50 ayettir.

Cumhura göre tamamı Mekki'dir. İbn Abbas, Katade ve Mukatil'den onda bir ayet Medeni olduğu nakledilmiştir; o da şudur: "Ve iza kıyle lehümürkeu la yerkaun" *(Mürselat: 48)*.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًاۙ ﴿١﴾ فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًاۙ ﴿٢﴾ وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًاۙ ﴿٣﴾
فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًاۙ ﴿٤﴾ فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًاۙ ﴿٥﴾ عُذْرًا اَوْ نُذْرًاۙ ﴿٦﴾ اِنَّمَا
تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾ فَاِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْۙ ﴿٨﴾ وَاِذَا السَّمَٓاءُ فُرِجَتْۙ ﴿٩﴾
وَاِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْۙ ﴿١٠﴾ وَاِذَا الرُّسُلُ اُقِّتَتْ ﴿١١﴾ لِاَيِّ يَوْمٍ اُجِّلَتْ ﴿١٢﴾
لِيَوْمِ الْفَصْلِ ﴿١٣﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ ﴿١٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِلْمُكَذِّب۪ينَ ﴿١٥﴾ اَلَمْ نُهْلِكِ الْاَوَّل۪ينَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْاٰخِر۪ينَ ﴿١٧﴾
كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِم۪ينَ ﴿١٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ ﴿١٩﴾

أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿٢١﴾ إِلَىٰ قَدَرٍ
مَعْلُومٍ ﴿٢٢﴾ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ
﴿٢٤﴾ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾ أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا ﴿٢٦﴾ وَجَعَلْنَا
فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا ﴿٢٧﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٨﴾ انْطَلِقُوا إِلَىٰ مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٩﴾ انْطَلِقُوا
إِلَىٰ ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ ﴿٣٠﴾ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ ﴿٣١﴾ إِنَّهَا
تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ ﴿٣٢﴾ كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ ﴿٣٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٤﴾ هَٰذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ
﴿٣٦﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٧﴾ هَٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ
وَالْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ ﴿٣٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٠﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾ وَفَوَاكِهَ مِمَّا
يَشْتَهُونَ ﴿٤٢﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي
الْمُحْسِنِينَ ﴿٤٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٥﴾ كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ
مُجْرِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ
﴿٤٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Andolsun arka arkaya gönderilenlere,

2 – Savurdukça savuranlara,

3 – Yaydıkça yayanlara,

4 – Ayırdıkça ayıranlara,

5 – Öğüt bırakanlara,

6 – Özür için yahut uyarmak için.

7 – Gerçekten size va'dolunan şey elbette gerçekleşecek.

8 – Yıldızlar silindiği zaman,

9 – Gök yarıldığı zaman,

10 – Dağlar savrulduğu zaman,

11 – Peygamberler vakitlendirildiği zaman (muayyen vakitleri geldiği zaman),

12 – Hangi gün için ertelendi?

13 – Ayrım günü için.

14 – Ayrım gününün ne olduğunu sana ne bildirdi?

15 – Vay haline o gün (bunu) yalan sayanların!

16 – Öncekileri helak etmedik mi?

17 – Sonra ötekileri arkalarına düşürmedik mi?

18 – İşte biz, günahkarlara böyle yaparız.

19 – Vay haline o gün (bunu) yalan sayanların!

20 – Sizi hakir (değersiz) bir sudan yaratmadık mı?

21 – Onu sağlam bir karargahta kıldık.

22 – Belli bir süreye kadar.

23 – Biz kadir olduk. Biz ne güzel kadirleriz.

24 – Vay haline o gün (bunu) yalanlayanların!

25 – Yeri toplayıcı kılmadık mı?

26 – Diriler ve ölüler için.

27 – Orada yüksek dağlar kıldık ve size tatlı bir su içirdik.

28 – Yazıklar olsun o gün (bunu) yalan sayanlara!

29 – Yalanladığınız o şeye gidin;

30 – Üç kola sahip bir gölgeye.

31 – Ne gölgeleyici ne de alevden savar.

32 – Gerçekten o, saray gibi kıvılcımlar atar.

33 – Sanki o, sarı sarı develerdir.

34 – Vay haline o gün (bunu) yalanlayanların!

35 – Bu bir gün ki konuşmazlar.

36 – Onlara izin verilmez ki özür dilesinler.

37 – Yazıklar olsun o gün (bunu) yalan sayanlara!

38 – Bu ayrım günüdür. Sizi de öncekileri de topladık.

39 – Eğer sizin için bir tuzağınız varsa, bana tuzak kurun.

40 – Yazıklar olsun o gün (bunu) yalan sayanlara!

41 – Şüphesiz sakınanlar, gölgelerde ve pınarlardadır.

42 – Canlarının çektiği meyvelerde.

43 – Yaptıklarınıza karşılık olarak afiyetle yiyin, için.

44 – Gerçekten biz, iyilik edenleri böyle mükafatlandırırız.

45 – Yazıklar olsun o gün (bunu) yalanlayanlara!

46 – Yiyin ve biraz faydalanın. Şüphesiz sizler suçlularsınız.

47 – Yazıklar olsun o gün (bunu) yalanlayanlara!

48 – Onlara: "Ruku edin" denildiği zaman, ruku etmezler.

49 – Yazıklar olsun o gün (bunu) yalanlayanlara!

50 – Bundan sonra hangi söze inanacaklar?

"Andolsun, arka arkaya gönderilenlere": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Onlar birbirinin ardından gönderilen rüzgarlardır, bunu da Ebu'l-Ubeydeyn, İbn Mes'ud'dan, el – Avfi de İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Mücahit ile Katade de böyle demişlerdir.

İkincisi: Onlar Allah'ın akla uygun emir ve yasağı ile gönderilen meleklerdir, bunu da Mesruk, İbn Mes'ud'dan rivayet etmiş; Ebu Hureyre ile Mukatil de böyle demişlerdir. Ferra da: Onlar meleklerdir, demiştir. "Urfen": Akla, mantığa yatan şey demektir. Atın yelesi gibi arka arkaya olan da denilmiştir. Araplar: Yerkebün nasü ila fülanin urfen vahiden derler ki: Çok miktarda insanlar birine doğru gitmektir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Maksat meleklerin peygamberlerle gönderilen şeyleri takip etmeleridir. Aslı da urful feres (atın yelesin)den gelir. Çünkü o da birbirini takip etmede düz bir satır gibidir. Sonra da istiare yolu ile birbirini izleyen topluluk için kullanıldı.

Üçüncüsü: Onlar bilinen mucizelerle gönderilen peygamberlerdir, bu Ebu Salih'in görüşüdür, bunu da Zeccac zikretmiştir.

Dördüncüsü: Melekler ve rüzgardır, bunu da Ebu Ubeyde, demiştir. Ve şöyle demiştir: "Urfen"in manası birbirini takip edendir. Cauni urfen (bana arka arkaya geldiler) denir. "Savuranlar"da da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar sert esen rüzgârlardır, bunu da cumhur, demiştir.

İkincisi: Meleklerdir, bunu da Müslim bin Subeyh demiştir. Zeccac da şöyle demiştir: Kafirin ruhunu alıp götürür.

"Yaydıkça yayanlar": Bunda da beş görüş vardır:

Birincisi: Onlar bulutları yayan rüzgârlardır, bunu da İbn Mes'ud ile cumhur, demiştir.

İkincisi: Kitapları yayan (açan) meleklerdir, bunu da Ebu Salih, demiştir.

Üçüncüsü: Allah Teala'ya kulların amellerini açan kitaplardır, bunu da Dahhak, demiştir.

Dördüncüsü: Kıyamet için dirilmedir ki onda ruhlar her tarafa yayılır.

Beşincisi: Otları (her tarafa) yayan yağmurdur, bunu da Maverdi nakletmiştir.

"Ayıranlar": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Hak ile batılı ayırmak için gelen meleklerdir, bunu da çoğunluk, demiştir.

İkincisi: Helal ile haramı ayıran Kur'an ayetleridir, bunu da Hasen, Katade ve İbn Keysan, demişlerdir.

Üçüncüsü: Bulutu dağıtıp ayıran rüzgârdır, bunu da Mücahit, demiştir.

Dördüncüsü: Peygamberlerdir, bunu da Zeccac nakletmiştir.

"Öğüt bırakanlar": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Meleklerdir ki yüklendikleri vahyi peygamberlere bırakırlar. Bu da İbn Abbas, Katade ve cumhurun görüşleridir.

İkincisi: Peygamberlerdir ki kendilerine indirileni ümmetlere bırakırlar, bunu da Kutrub, demiştir.

"Uzren ev nüzren": İbn Kesir, Nafi, İbn Amir, Ebu Bekir de Asım'dan rivayet ederek, sakin olarak "uzren", zammeli olarak da "nüzüren" okumuşlardır. Ebu Amr, Hamze, Kisai, Hafs ve Halef de, sükün ile "uzren ev nüzren" okumuşlardır. Ferra şöyle demiştir: O harekeli de olsa sakin de mastardır, nasbı şu mana itibarı iledir: Ürsiltü bima ürsiltü bihi i'zaren minallahi ve inzara (bunu özür dilemek ve uyarmak için getirdim). Zeccac da, mana şöyledir, demiştir: Özür veya uyarma bırakanlar. Mananın şöyle olması da caizdir: Özür veya uyarma için zikir bırakanlar. Zikredilen bu şeyler kasemle mecrurdur, kasemin cevabı da "innema tuadune levakı'" cümlesidir. Müfessirler şöyle demişlerdir: Size va'dedilen kıyamet, dirilme ve ceza gibi şeyler elbette olacaktır. Sonra Allah Teala bunun ne zaman olacağını zikredip şöyle dedi: "Yıldızlar silindiği zaman": Yani ışığı karardığı zaman, demektir. "Gök yarıldığı zaman": Yani parçalandığı zaman, demektir.

"Dağlar savrulduğu zaman": Zeccac şöyle demiştir: Hızla yerinden götürüldüğü zaman, İnteseftüş şey'e denir ki: Bir şeyi hızla kapmaktır.

"Ve izer rüsülü ukkitet": Ebu Amr, şeddeli kaf ve vav ile "vukkıtet" okumuş, Ebu Cafer de ona katılmış, ancak o, kafı şeddesiz okumuştur. Diğerleri de kafın şeddesiyle birlikte vavın yerine elifle "ukkıtet" okumuşlardır. Zeccac da, şöyle demiştir: Vukkıtet ile ukkıtet aynı manayadır; kim hemze ile "ukkıtet" okursa, hemzeyi vavdan çevirmiştir, çünkü vavın makabli mazmumdur. Her mazmum vavın zammesi devamlı ise onu hemzeye çevirmek caizdir. Ferra da şöyle demiştir: Vav ilk harf olur da mazmum olursa, hemzeye kalp olunur; mesela sallel kavmu uhdanen (toplum ayrı ayrı namaz kıldı) ve hazihi ucuhun hisanun (bu yüzler güzeldir), denir. "Ukkıtet"in manası kıyamet günündeki vaktinde toplanmaktır. İbn Kuteybe de: Bir vakit için toplanmıştır ki o da kıyamet günüdür, demiştir. Zeccac şöyle demiştir: Ümmetler arasında hüküm verilmek için onlara bir vakit ayrıldığı zaman.

"Hangi gün için ertelendi": Yani tehir edildi, demektir. Onları toplamak için süre verilmesi, kulları o günün korkusundan şaşırtır. Sonra Allah Teala onu açıklayıp şöyle dedi: "Ayrım günü için": O da Allah Teala'nın mahlûkat arasında hüküm vereceği gündür. Sonra da şöyle diyerek o günü büyüttü: "Ayrım gününün ne olduğunu sana ne bildirdi? Vay haline o gün yalanlayanların": Ölümden sonra dirilmeyi yalanlayanların, demektir. Sonra Allah Teala yalanlayan ümmetlere ne yaptığını haber vermek üzere şöyle dedi: "Öncekileri helak etmedik mi?": Yani peygamberleri yalanladıkları zaman dünyada azap etmekle. "Sümme nütbiuhumul aharin": Kurralar, "nütbiuhum"daki ayn'ın ref'i görüşündeler, onlardan bazıları da aynı sakin olarak okumuşlardır. Ferra şöyle demiştir: "Nütbiuhum" merfudur, İbn Mes'ud'un "vesenütbiuhumul aharin" okuması da bunu gösterir. Eğer: Öncekileri helak etmeye ve ötekileri de arkalarına düşürmeye gücümüz yetmedi mi?" manasında cezmle "nütbi'hum" okunursa, bu da güzel bir yorum olur. Zeccac şöyle demiştir: Cezm "nühlik" üzerine atıf dolayısıyladır, mana da: Önce ve sonra helak edilen için, şeklinde olur. Ref' de şu manaya göredir: Sonra her önceki günahkârın ardına ötekisini düşürürüz. Mukatil de şöyle demiştir: Sonra ötekileri onların ardına düşürürüz, yani Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'i yalanlayan Mekke kafirlerini, demektir. İbn Cerir de şöyle demiştir: Öncekiler: Nuh, Ad ve Semud kavimleridir; sonrakiler de İbrahim, Lut ve Medyen kavimleridir.

"İşte böyle" yani bunun gibi yaparız, "günahkârlara": Yani yalanlayanlara.

Eğer: "Vay haline o gün yalanlayanların" sözünü tekrar etmenin faydası nedir?" denilirse,

Cevap şöyledir: O her ayette öncekinden başkasını murat etmiştir (yalanlananlar değişmiştir. Mütercim). Çünkü her yeni şey zikrettiği zaman "vay haline o gün yalanlayanların" dedi ki, bunu yalanlayan, demektir.

"Elem nahlükküm": Kalun, Nafi'den kafı açık okuduğunu rivayet etmiştir. Diğerleri ise kâf'a idgam ile okumuşlardır.

"Bir hakir sudan yaratmadık mı?": Yani zayıf, demektir. "Onu sağlam bir karargâhta kıldık": Yani rahme yerleştirdik, demektir. "Belli bir süreye kadar" o da gebelik müddetidir. "Fekaderna": Medine halkı ile Kisai, şedde ile "kadderna" okumuşlar; kalanlar ise, şeddesiz okumuşlardır. Aralarında fark var mıdır? Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: İkisi aynı manaya lügattir, Ferra da şöyle demiştir: Araplar: Kadere aleyhi ve kaddere aleyhi, derler. Şeddesiz okuyanlar şu delili getirmişlerdir: Eğer şeddeli olsa idi: Feni'mel mukaddirun, derdi. Ferra da buna cevap vermiş ve şöyle demiştir: Araplar bazen iki lügati birleştirirler, mesela "femehhilil kafirine emhilhüm ruveyda" *(Tarık: 17)* ayetinde olduğu gibi. Şair de şöyle demiştir:

(Kadın) beni beğenmedi, benden beğenmediği de
Ak saçlarımla kelliğimdir.

Yani beğenmediği şey herkeste olan şeydir, demek istiyor. (Şair enkeret ve nekiret baplarını aynı manaya kullanmıştır. Mütercim).

İkincisi: Şeddesiz güç ve mülkten gelir, şeddeli de takdir ve kazadan gelir. Sonra ibret alıp kendini birlemeleri için eserlerini açıklayıp şöyle dedi: "Elem necalil arda kifata": Keft lügatte: Zam yapmak ve toplamaktır, mana da şöyledir. Yer dirileri üstünde, ölüleri de altında toplar. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Ükfüt haza ileyke denir ki: Bunu yanına al, demektir. Onlar Bakiülğarğad mezarlığına: Ölüleri içine aldığı için kefte, derlerdi.

"Ahyaen ve emvata": Mana şöyledir: Yer onları diri iken de ölü iken de toplar, bunu da cumhur, demiştir. Ferra da şöyle demiştir: Ahyaen ve emvaten kifat'tan etkilenerek mansup olmuştur, sanki şöyle demişsin gibidir: Elem necalil arda kifate ahyain ve emvatin. Tenvinlediğin zaman mansup okursun, tıpkı, "ev itamun fi yevmin zi mesğabetin yetimen" kavlinde olduğu gibi *(Beled: 14)*. Ahfeş de: Hâl olarak mansup olmuştur, demiştir.

İkinci görüş: Yeri bitki ve yapılarla diriltmedik mi, harap ederek ve kurutarak da öldürmedik mi? Bu da Mücahit ile Ebu Ubeyde'nin görüşleridir.

"Onda sabit dağlar kıldık": Bunun açıklaması da yukarıda geçmiştir. "Şamihatin" yüksek demektir. "ve eskaynaküm" "eskayna"nın manası da Hicr: 22 ve Cin: 16'da geçmiştir. "Furat"ın manası da Furkan: 53, Fatır: 12'de geçmiştir. Mana da şöyledir: Bu şeyler öldükten sonra diriltmeden daha acayiptir. Sonra ahirette onlara ne denileceğini zikredip şöyle dedi: "Yalanladığınız o şeye gidin": Dünyada yalanladığınız şeye ki o da ateştir, cehennemdir. "İntaliku ila zıllin" cumhur bu ikincisini emir manasında lamın kesri ile okumuştur. Übey bin Ka'b, Ebu İmran, Rüveys de Yakup'tan mazi gaip olarak lamın fethi ile (intalaku) okumuşlardır. İbn Kuteybe şöyle demiştir: "Zıl" burada cehennem ateşinin dumanıdır ki yükselir, sonra da üç dala ayrılır. Büyük dumanlar da yükseldiği zaman böyle olur. Onlara şöyle denilir: Hesap bitinceye kadar bu dumanın içinde kalın, nitekim Allah'ın velileri de Arş'in gölgesinde yahut Allah'ın dilediği bir yerde olurlar. Sonra her zümrenin cennet ve cehennemdeki karargahına gitmeleri emredilir. "Gölgelendirici değildir": Yani sizi o günün sıcağından gölgelemez, bilakis sizi güneşin sıcağından daha yüksek olan ateşin alevine yaklaştırır. Mücahit şöyle demiştir: Onun bir dalı insanın tepesinde, bir dalı sağında, bir dalı da solunda olur, onu her taraftan kuşatır. Dahhak da şöyle demiştir: Üç dal şunlardır: Kuru diken, zakkum ve irin. Bu görüşe göre bu, cehenneme girdikten sonra olur.

"Ne de alevden savar": Yani cehennem alevini sizden savmaz, demektir. Sonra ateşi niteleyip şöyle dedi. "Gerçekten o, saray gibi kıvılcımlar atar (saçar)": Şerer, ateşten sıçrayan kıvılcımlardır. "Kelkasr": Cumhur tekil olarak sad'ın sükunu ile okumuştur ki saray manasınadır. Bu mana İbn Ebi Talha'nın, İbn Abbas rivayetinde geçmektedir, cumhur da bu görüştedir. İbn Abbas, Ebu Rezin, Mücahit ve Ebu'l – Cevza, sadın fethi ile "kelkasar" okumuşlardır. Buhari'nin efrad olarak rivayet ettiği hadiste İbn Abbas şöyle demiştir: Biz tahta ve keresteleri iki veya üç arşın boyunda keser kışa saklardık, buna da kasar, derdik. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Kim kasar okursa, kesilen hurma kütüklerinin toprakta kalanını kastetmiş olur. Zeccac da şöyle demiştir: Kasr deve boyunudur. Sa'd bin Ebi Vakkas, Hazreti Aişe, İkrime, Ebu Miclez, Ebu'l – Mütevekkil ve İbn Yamur, kafın fethi ve sadın kesri ile "kelkasır" okumuşlardır. İbn Mes'ud, Ebu Hureyre ve Nahai de, kafın ve sadın ikisinin de ref'i ile "kelkusur" okumuşlardır. Ebudderda ile

Said bin Cübeyr de kafın kesri ve sadın fethi ile "kelkısar" okumuşlardır. Ebu'l – Aliye Ebu İmran, Ebu Nehik ve Muaz el – Kari de, kafın zammı ve sadın sükunu ile "kelkusr" okumuşlardır.

"Keennehu cimalatün": İbn Kesir, Nafi, Ebu Amr, İbn Amir ve Kisai, çoğul olarak cimin kesri ile "cimalatün" okumuşlar; Hamze, Kisai, Hafs da Asım'dan, tekil olarak "cimaletün" okumuşlardır. Rüveys de Yakup'tan, cimin zammı ile "cümalatün" okumuş; Ebu Rezin, Humeyd ve Ebu Hayve, tekil olarak cimin ref'i ile "cümaletün" okumuşlardır. Zeccac da şöyle demiştir: Kim kesre ile "cimalatün" okursa o, cimal'ün çoğuludur, tıpkı buyut ve buyutat gibi ki çoğulun çoğulu olur, mana da şöyledir: Kıvılcımlar develer gibidir. Kim zamme ile "cümalatün" okursa, o da "cümaletü"nün çoğuludur. Kim "cimaletün" okursa, o da cemel ve cimale'nin çoğuludur, tıpkı hacer ve hicaretin, zeker ve zikaretin gibi. Cümalatün'da anlattığımız gibi "cümaletün" de okunmuştur. Sufr burada: Siyah demektir. Sarıya çalan siyah develere: İbilün sufrun, denir. Ferra da şöyle demiştir: Sufr: Siyah devedir, nerede bir siyah deve görülürse mutlaka rengi sarıya çalar. Onun içindir ki Araplar siyah deveye: Sufr, derler; tıpkı ceylana da beyazlığının üzerindeki esmerlikten dolayı: Edm, demeleri gibi.

"Bu bir gün ki konuşmazlar": Müfessirler şöyle demişlerdir: Bu, kıyametin bazı duraklarında olur. İkrime de şöyle demiştir: Konuşurlar, çekişirler; sonra ağızları mühürlenir; elleri ve ayakları konuşur. O zaman kendilerine faydası olacak bir delil konuşamazlar. Ebu Reca, Kasım bin Muhammed, A'meş ve İbn Ebi Able, mimin nasbı ile "haza yevme la yentıkun" okumuşlardır.

"Bu ayrım günüdür": Yani cennetliklerle cehennemliklerin ayrıldığı gündür. "Sizi topladık": Yani bu ümmetin inanmayanlarını "ve öncekileri" onlar da peygamberlerini yalanlayan inançsızlardır. "Fein kane leküm keydün fekiyduni": Yakup her iki halde de ye ile okumuştur, yani eğer bir çareniz varsa, kendiniz için arayın, demektir. Sonra mü'minlere ne olacağından bahsedip şöyle dedi: "Şüphesiz sakınanlar gölgelerdedir": Yani ağaç gölgelerinde ve sarayların sığınaklarındadırlar. "Pınarlarda" subaşlarında, demektir. Bunun açıklaması da yukarıda geçmiştir. "Yiyin": Yani onlara: Yiyin, için dünyada yaptığınız taatlara karşılık afiyetle yiyin, için denilir. Sonra Mekke kafirlerine şöyle dedi: "Yiyin ve biraz faydalanın": Ecelleriniz gelene kadar. "Şüphesiz sizler suçlularsınız": Yani Allah'a şirk koşanlarsınız, demektir.

"Onlara: Ruku edin" denildiği zaman": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: o kıyamet gününde secdeye davet edildikleri zamandır, bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: O dünyada onlara: Ruku edin, yani namaz kılın, denildiği andır. "Ruku etmezler" yani namaz kılmazlar. Mücahit ile diğerleri bu görüştedirler. Doğrusu da budur. Bunun Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in Sakif heyetine namazı emretmesi ile: Biz eğilmeyiz, bu bizim için ayıptır, demeleri üzerine indiği de söylenmiştir ki Peygamberimiz de onlara: Rukuu olmayan dinde hayır yoktur, demişti.

"Bundan sonra hangi söze inanacaklar?": Yani eğer bu Kur'an'ı tasdik etmezlerse, bundan sonra hangi kitabı onaylayacaklar, hâlbuki ondan sonra kitap yoktur!

78-NEBE' SURESİ

40 ayettir. Tamamı ittifakla Mekki'dir.

بسم الله الرحمن الرحيم

عم يتساءلون ﴿١﴾ عن النبإ العظيم ﴿٢﴾ الذي هم فيه مختلفون ﴿٣﴾ كلا
سيعلمون ﴿٤﴾ ثم كلا سيعلمون ﴿٥﴾ ألم نجعل الأرض مهادا ﴿٦﴾ والجبال
أوتادا ﴿٧﴾ وخلقناكم أزواجا ﴿٨﴾ وجعلنا نومكم سباتا ﴿٩﴾ وجعلنا
الليل لباسا ﴿١٠﴾ وجعلنا النهار معاشا ﴿١١﴾ وبنينا فوقكم سبعا
شدادا ﴿١٢﴾ وجعلنا سراجا وهاجا ﴿١٣﴾ وأنزلنا من المعصرات ماء
ثجاجا ﴿١٤﴾ لنخرج به حبا ونباتا ﴿١٥﴾ وجنات ألفافا ﴿١٦﴾ إن يوم الفصل
كان ميقاتا ﴿١٧﴾ يوم ينفخ في الصور فتأتون أفواجا ﴿١٨﴾ وفتحت السماء
فكانت أبوابا ﴿١٩﴾ وسيرت الجبال فكانت سرابا ﴿٢٠﴾ إن جهنم كانت
مرصادا ﴿٢١﴾ للطاغين مآبا ﴿٢٢﴾ لابثين فيها أحقابا ﴿٢٣﴾ لا يذوقون

فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾ إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا ﴿٢٥﴾ جَزَاءً وِفَاقًا
﴿٢٦﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا ﴿٢٨﴾
وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾
إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴿٣٣﴾
وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴿٣٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا ﴿٣٥﴾ جَزَاءً مِنْ رَبِّكَ
عَطَاءً حِسَابًا ﴿٣٦﴾ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَٰنِ لَا يَمْلِكُونَ
مِنْهُ خِطَابًا ﴿٣٧﴾ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا
مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾ ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ
إِلَىٰ رَبِّهِ مَآبًا ﴿٣٩﴾ إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ
مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا ﴿٤٠﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Hangi şeyden birbirlerine soruyorlar?

2 – O büyük haberden mi?

3 – O ki onlar onda ihtilaf ediciler.

4 – Hayır, yakında bilecekler.

5 – Yine hayır, yakında bilecekler.

6 – Yeri bir döşek kılmadık mı?

7 – Dağları kazıklar.

8 – Sizi çift çift yarattık.

9 – Uykunuzu dinlenme kıldık.

10 – Geceyi örtü kıldık.

11 – Gündüzü geçim vakti kıldık.

12 – Üstünüze sağlam yedi kat (gök) yaptık.

13 – (Onda) çok parlak bir kandil kıldık.

14 – Sıkışan (bulut)lardan şarıl şarıl bir su indirdik.

15 – Onunla hububat ve bitki çıkaralım, diye.

16 – Sarmaş dolaş bahçeler.

17 – Gerçekten ayrım günü, belirlenen vakit oldu.

18 – O gün sura üfürülür; bölük bölük gelirsiniz.

19 – Gök açıldı, kapı kapı oldu.

20 – Dağlar yürütüldü; bir serap oldu.

21 – Şüphesiz cehennem gözlem evi yeri oldu.

22 – Azgınlar için dönüş yeri olarak.

23 – Orada asırlarca kalıcılar.

24 – Orada ne bir serinlik ne de bir içecek tatmazlar.

25 – Ancak kaynar su ve irin.

26 – Uygun bir karşılık olarak.

27 – Çünkü onlar bir hesap ummuyorlardı.

28 – Ayetlerimizi yalanlamakla yalanladılar.

29 – Her şeyi yazarak saydık.

30 – Tadın, sizin ancak azabınızı artıracağız.

31 – Şüphesiz sakınanlar için kurtuluş vardır.

32 – Bahçeler ve üzüm bağları.

33 – Memeleri tomurcuklanmış yaşıt genç kızlar.

34 – Dolu kadehler.

35 – Orada ne boş bir laf ne da yalanlama işitmezler.

36 – Rabbinden bir mükâfat, yeterli bir vergi olarak.

37 – Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rahman Rabbi. O'ndan bir hitaba sahip olamazlar.

38 – O günde Ruh ve melekler saf saf dururlar. Konuşmazlar, ancak Rahman'ın izin verip de doğru diyen müstesna.

39 – İşte bu o hak gündür. Artık kim dilerse, Rabbine bir yol edinir.

40 – Gerçekten biz, sizi yakın bir azapla uyardık. O günde kişi iki elinin önceden gönderdiğine bakar ve kafir: "Ah keşke, toprak olsaydım!" der.

"Amme yetesaelun": Aslı "an ma"dır, nun mime idgam edilmiş, "ma"daki elif de atılmıştır; tıpkı fime ve bime'de olduğu gibi. Müfessirler şöyle demişlerdir: Resulullah sallallahu alayhi ve sellem Allah tarafından gönderilince, müşrikler kendi aralarında: "Ne ge-

tirdi?" dediler ve mücadele ettiler, getirdiği şey hakkında tartıştılar. Bunun üzerine bu ayet indi. Lafız soru ise de mana kıssayı büyütmektir, nitekim: "Zeyd nedir?" derler ki maksat onu büyütmektir. Sonra soruşturdukları şeyi açıklayıp "o büyük haberden mi?" dedi. Yani şanı büyük haberden demektir. Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Kur'an'dır, bunu da Mücahit, Mukatil ve Ferra demişlerdir. Ferra şöyle demiştir: Cevap verince "amme" sanki şu manaya gelmiş oldu: Hangi şey için Kur'an'dan soruyorlar?

İkincisi: Yeniden dirilmedir, bunu da Katade, demiştir.

Üçüncüsü: O, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in durumudur.

"O ki onlar onda ihtilaf ediyorlar": Kim: O, Kur'an'dır, derse, gerçekten müşrikler onda ihtilaf etmişlerdi; bazıları: O sihirdir dediler, bazıları: O şiirdir, dediler, bazıları da evvelkilerin masallarıdır vs. dediler. O, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in durumudur, diyenler için de mesele aynıdır. Kim de: O yeniden dirilme ve kıyamettir, derse, bunda da ihtilaflarında da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar onu işitince ihtilaf ettiler; kimileri tasdik edip iman etti, kimileri de yalanladı. Bu da Katade'nin görüşünden çıkarılmıştır.

İkincisi: Müslümanlarla müşrikler onda ihtilaf ettiler; Müslümanlar onu tasdik etti, müşrikler ise onu inkar ettiler. Bunu da Yahya bin Selam demiştir.

"Hayır": Bazıları bunun azarlama ve paylama olduğunu söylemişler; bazıları da o, ihtilaflarını rettir, demişlerdir, mana da şöyledir: Mesele onların dediği gibi değildir. "Yakında bilecekler": Durum aydınlandığı zaman yalanlamalarının akibetini bileceklerdir. "Yine hayır, yakında bilecekler": Tehdit üstüne tehdittir. İbn Amir ikisinde de te ile "setalemune" okumuştur. Sonra Allah Teala birliğini tanımaları için eserleri zikredip şöyle dedi: "Yeri bir döşek kılmadık mı?": Yani döşek ve yaygı, "dağları kazıklar kılmadık mı?": Yere kazık yaptık ki sizi sarsmasın, diye. "Sizi çift çift yarattık": Yani sınıflar, zıtlar halinde, erkekli dişili, siyah, beyaz ve kırmızı olarak. "Uykunuzu dinlenme kıldık": İbn Kuteybe: Bedenlerinizin rahat etmesi için, demiştir. Biz de bunu Fur'kan: 47'de şerh etmiştik. Orada "ve cealnel leyle libasen" kavlini de açıklamıştık.

"Gündüzü geçim vakti kıldık": Yani geçiminize sebep kıldık. Maaş: geçimdir, geçime sebep olan her şey: Maaş'tir, mana da şöyledir: Gündüzü rızık aranacak yer yaptık. İbn Kuteybe de: Maaşen, yani ayşen demiştir ki mastar olduğunu hatırlatmak istemiştir. "Üstünüzde

sağlam yedi kat (gök) yaptık": Mukatil: Onlar göklerdir, demiştir. Her göğün kalınlığı beş yüz yıllık yoldur, her iki göğün arası da onun kadardır. O, ey âdemoğulları, üstünüzdedir, isyan edip de üzerinize kapanmasından sakının.

"Onda çok parlak bir kandil kıldık": O da güneştir. "Vehhacen": İbn Abbas: Işık saçan demiştir. Dilciler de, vehhac: Yanan, demişlerdir. Şöyle de denilmiştir: Vehhac ışığı da harareti de olandır.

"Sıkıştıranlardan indirdik": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Onlar göklerdir, bunu da Übey bin Ka'b, Hasen ve İbn Cübeyr, demişlerdir.

İkincisi: Onlar rüzgarlardır, bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Mücahit, İkrime, Katade ve Mukatil de böyle demişlerdir. Zeyd bin Eslem de şöyle demiştir: Onlar güney rüzgarlarıdır. Buna göre "min" "ba" manasına olur, takdiri de: Bilmu'sıratı (sıkıştıranlardan) olur. Rüzgarlar niçin mu'sırat denildi? Çünkü yağmuru akıtan onlardır.

Üçüncüsü: Onlar buluttur, bunu da el – Valibi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Ebu'l – Aliye, Dahhak ve Rebi de böyle demişlerdir. Ferra da şöyle demiştir: Sıkışan bulutlar yağmur yağdıran, fakat henüz toplanmamış olan bulutlardır, tıpkı cariye mu'sır denildiği gibi ki genç kız hayız görme çağına gelip de henüz görmemektir. İbn Kuteybe de böyle demiştir: Bulut hayzı yaklaşan genç kızlara benzetilmiştir. Zeccac da şöyle demiştir: Buluta mu'sırat denilmesi, ecezzezzerü fehüve mücez (ekin biçilmeye yüz tuttu) sözü gibidir ki bulut da yağdırmağa yüz tutunca fekad a'sara, denir.

"Şarıl şarıl bir su indirdik": Mukatil: Kesintisiz yağan bol yağmurdur, demiştir. Bir başkası da şöyle demiştir: Seccel mau yesiccü denir ki su dökülmektir. "Onunla çıkaralım diye": Yani o su ile demektir. "Habben ve nebaten": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Hab: İnsanların yediği, nebat da: Yerden bitip de insanların ve hayvanların yediği şeylerdir. Bu da cumhurun görüşüdür. Zeccac da şöyle demiştir: Biçilen her şey hububattır, davarların yediği ot da bitkidir.

İkincisi: Hab (tane): İncidir, bitki de: Ottur. İkrime de şöyle demiştir: Allah ne kadar gökten yağmur damlası indirirse, o kadar denizde inci oluşturur, yerde de ot bitirir.

"Bahçeler": Yani bostanlar, "sarmaş dolaş": Ebu Ubeyde: Ağaçları arasında boşluk kalmayacak şekilde birbirine dolaşmış, demiştir.

Elfaf'ın tekili: Leffa'dır, çoğul olarak lüf, denir, çoğulun çoğulu da: Elfaf'tır. Müfessirler şöyle demişlerdir: Allah Teala mahlukatını, yeniden diriltmeye delil getirmiştir. Sonra kıyametten haber verip şöyle dedi: "Gerçekten ayrım günü": Yani mahlukat arasında hüküm günü "belirlenen vakit oldu": Allah'ın va'dettiği sevap ve azaba. "O gün sura üfürülür; gelirsiniz": kabirlerinizden "bölük bölük": Yani her taraftan zümre zümre demektir. "Ve futihatis semau": İbn Kesir, Nafi, Ebu Amr ve İbn Amir, şedde ile "ve futtihat" okumuşlar; Asım ile Kisai de şeddesiz olarak okumuşlardır. Gök sadece meleklerin inmesi için açılır. "Kapı kapı oldu": Yani kapıları oldu. "Dağlar yürütüldü": Yerlerinden, bir serap oldu": Yani serap gibi oldu; çünkü dağılmış toz gibi olur, bakan insan o sert ve dayanıklı şeyleri serap gibi görür. "Şüphesiz cehennem gözlem yeri oldu": Müberrid şöyle demiştir: Suçluların gözlendiği yer oldu, yani cehennem hazinleri orada kafirleri beklerler. Ezheri de şöyle demiştir: Mirsad: Pusuya yatanın düşmanı gözetlediği yerdir. Sonra bunun kimler için olduğunu açıklayıp şöyle dedi: "Azgınlar için": İbn Abbas: Müşrikler için, demiştir. Meab da: Dönüş yeri, demektir.

"Labisine": Hamze "lebisine" okumuş ve ikisinin manası birdir, demiştir. Huve labisün bilmekani ve lebisün, denir, tıpkı, tâmi' ve tami', fârih ve ferih, gibi. Ahkab ise: Hukub'un çoğuludur, ondaki ihtilafı da Kehf: 60'da zikretmiştik.

Eğer: "Ahkabı zikretmenin manası nedir, çünkü onlar orada süresiz kalacaklardır?" denilirse, bunun iki cevabı vardır:

Birincisi: Bu, bir sonu göstermez, zira her hukub geçtikçe arkasından bir hukub daha gelir. Eğer: Orada on hukub veya beş hukub kalacaklar, dese idi, bunun bir sonu olabilirdi. Bu da İbn Kuteybe ile cumhurun görüşüdür. Bunun açıklaması da şöyledir: Cennet ve cehennemdekilerin zaman itibarı ile sonu olmamakla beraber yine de bir sayı altına girmesi düşünülebilir.

İkincisi: Mana şöyledir: Orada hukublarca eğleşirler, tatmazlar, o hukublarda "ne bir serinlik ne de bir içecek" ama ebediyetleri devam eder. Bu da Zeccac'ın görüşüdür, açıklaması da şöyledir: Ahkab onların kaynar su ve irinle azaplarının sınırıdır; hukublar bitince başka türlü azapla azap edilirler. "Soğuktan" murat edilen şey hakkında da üç görüş vardır:

Birincisi: O şarabın soğukluğudur, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan: Orada ne şarabın soğukluğunu ne de şarabı tadarlar, demiştir.

İkincisi: O güzel koku ve rahatlıktır, bunu da Hasen ile Ata, demişlerdir.

Üçüncüsü: O uykudur, bunu da Mücahit, Süddi, Ebu Ubeyde ve İbn Kuteybe, demişler ve şu beyiti şahit getirmişlerdir:

Eğer istersem öteki kadınları da kendime haram ederim,
Eğer istersem tatlı su ve uyku da tatmam.

İbn Kuteybe şöyle demiştir: Beyitte geçen Nukah: Sudur, berd de: Uykudur; ona berd (soğukluk) denilmesi onda hararetin düşmesindendir. Mukatil de şöyle demiştir: Orada ateşin hararetini dindirecek bir soğuk da tatmazlar, susuzluğu kesecek bir içecek de tatmazlar. "İlla hamimen ve ğassaka (ancak kaynar su ve irin)": İbn Kesir, Nafi, Ebu Amr ve İbn Amir, şeddesiz olarak "ğasakan" okumuşlar; Hamze, Kisai, Mufaddal, Hafs da Asım'dan şedde ile okumuşlardır. Hamim de yukarıda Sad: 57'de geçmiştir. "Uygun bir karşılık olarak": Ferra: Amellerine uygun olarak, demiştir. Başkası da: Amellerine uygun, tam o kadar cezalandılar; şirkten daha büyük günah, ateş azabından daha çetin bir azap yoktur, demiştir.

"Çünkü onlar bir hesap ummuyorlardı": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Hesaba çekilmekten korkmuyorlardı, çünkü onlar öldükten sonra dirilmeye inanmıyorlardı, bunu da cumhur, demiştir.

İkincisi: Hesaptan sevap ummuyorlardı, çünkü onlar dirilmeye inanmıyorlardı. Bunu da Zeccac, demiştir.

"Ve kezzebu biayatine kizzaba": Ferra şöyle demiştir: Şedde ile kizzab, Yemen lehcesidir ve düzgündür, onlar: Kezzebtü bihi kizzaben (ona yalan söyledim), harraktul kamisa hırrakan (gömleği yırttım) derler, "Fe'altü" babının bütün mastarları onlarda şeddelidir. Bir bedevi Merve'de benden bir fetva sordu: El- halku ehabbu ileyke emil – kısaru (saçı tıraş etmek mi daha iyidir yoksa kısaltmak mı?) dedi. Kilab oğullarından biri bana şöyle bir şiir okudu:

Ne kadar beni arkadaşlarımdan geri koydu
Ve görülmesi bana şifa veren ihtiyaçlarımdan geri koydu.

Necid halkı ise: Kezzebtü bihi tekziben, derler, Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: El – Kizzab, kizap'tan daha abartılıdır, ikisi de mükazebe'nin mastarıdır. Şair A'şa şöyle demiştir:

Ona doğru da söyledim, yalan da (kizaben)
Bazen yalan insana fayda verir.

"Ve külle şeyin ahsaynahu" Zeccac şöyle demiştir: "Külle" gizli bir fiille mansuptur, ahsaynahu da onu tefsir etmektedir, mana da:

Ahsayna külle şeyin, demektir. "Kitaben" bu "ahsaynahu"yu tekit etmektedir; çünkü "ahsaynahu" ile "ketebnahu" sonuçta birdir, mana da şöyledir: Ketebnahu kitaben (onu yazmakla yazdık). Müfessirler şöyle demişlerdir: Bütün amellerini Levh-i Mahfuza'a kaydettik. "Tadın" yani onlara: Yaptıklarınızın cezasını tadın / çekin, denir. "Sizin yalnız azabınızı artıracağız. Şüphesiz sakınanlar için vardır" onlar da şirk koşmayanlardır, "kurtuluş vardır" bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Gezinti yeri vardır, bunu da İbn Abbas ile Dahhak, demişlerdir.

İkincisi: Cehennemden kurtulup cennete girmek ve azaptan kurtulup rahmete ermekle kurtuluş vardır, bunu Katade, demiştir. İbn Kuteybe de: "Mefazen" "fevz" gibi mastardır, demiştir. "Hadaik": İbn Kuteybe: Hurma bahçeleri demiştir, tekili hadika'dır (bir hurma bahçesi).

"Ve kevaib": İbn Abbas: Kevaib, memeleri dolgun kızlar, demiştir. İbn Faris de şöyle demiştir: Kaabetil mer'etü fehiye kiabun denir ki: Göğüsleri henüz tomurcuklanan kadındır. Biz de "etrab"ın manasını Sad: 52'de zikretmiştik.

"Ve ke'sen dihaka": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Dolu bardaklardır, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Hasen, Katade ve İbn Zeyd de böyle demişlerdir.

İkincisi: O arka arkaya demektir, bunu da Mücahit, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; İbn Cübeyr de böyle demiştir. Mücahit'ten de her iki görüş de rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: O saf ve berrak demektir, bunu da İkrime, demiştir.

"Orada işitmezler": Yani cennette şarap içtikleri zaman "boş laf": Biz de bunu Tur: 23 vd. yerlerde anlatmıştık. "Yalanlama da işitmezler": Yani birbirlerini yalanlamazlar; çünkü dünya insanları içki içtikleri zaman batıl konuşurlar, cennet insanları ise bundan beridirler. Ferra şöyle demiştir: Hazreti Ali radıyallahu anh, şeddesiz olarak "kizaben" okurdu. Sanki – Allah daha iyi bilir ya – orada birbirlerini yalanlamazlar demek isterdi. Kisai de bunu şeddesiz okur, "ve kezzabu biayatina kizzaba"yı ise şeddeli okurdu; çünkü "kezzebu"nun mastarı "kizzab"tır. Bunda ise onu mastar kılacak bir fiil yoktur. Ebu Ubeyde'nin kizzab'ı mükazebe'nin mastarı olarak şeddeli ve şeddesiz okuduğunu zikretmiştik. Ebu Ali el – Farisi de şöyle demiştir: "Kizab" şeddesiz olarak "kezebe"nin mastarıdır, "kitab"ın "ketebe"nin mastarı olduğu gibi.

azap eder. Sonra onu boğazından çeker, tıpkı ıslak yüne saplanmış çengeli çeker gibi. *İkincisi:* Onlar mü'minlerin ruhlarını tez alırlar, tıpkı dizindeki ilmeği çözülen deve gibi. Bunu da İbn Abbas, demiştir. Ferra da şöyle demiştir: Benim Araplardan işittiğim şu şekildedir: Kema ünşita min ikalin (ilmeği çözülmesi gibi). Burada ikal lafzı elifledir. Devenin dizindeki ipi bağladığın zaman: Neşettuhu, dersin, çözdüğün zaman da: Enşattuhu, dersin.

İkincisi: Onlar mü'minlerin ruhlarıdır ki ölüm anında çıkmak için harekete geçer. Yine bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Bunun açıklaması da şudur: Mü'min ölümden önce cennetteki yerini görür; bu nedenle canı hemen çıkmak ister.

Üçüncüsü: Naşitat: İnsanın canını harekete geçiren ölümdür, bunu da Mücahit, demiştir.

Dördüncüsü: Onlar ufuktan ufka giden aktif yıldızlardır, bunu da Katade, Ebu Ubeyde ve Ahfeş, demişlerdir. Yaban öküzüne (ceylan, geyik ve benzerlerine) de nevaşit denir; çünkü o da bir yerden bir yere hızla gider. Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: Üzüntüler de insanı alıp götürür. Şair Heyman bin Kuhafe de şöyle demiştir:

Kederlerim akşam beni alıp götürdü:
Bir kere Şam'a, bir kere de Vasıt'a.

Beşincisi: O ölümle harekete geçen candır.

"Yüzmekle yüzenlere": Bunda da altı görüş vardır:

Birincisi: Onlar mü'minlerin ruhlarını yüzdüren meleklerdir, bunu da Hazreti Ali radıyallahu anh, demiştir. İbn Saib de şöyle demiştir: Onlar mü'minlerin ruhlarını suda yüzer gibi alırlar; bir ara batar, bir ara çıkarlar; onu incitmeden alırlar, sonra da istirahat etmesi için bırakırlar.

İkincisi: Onlar gökten hızla inen meleklerdir; nitekim koşu atına da, hızlı koştuğu zaman: Sabih denir. Bunu da Mücahit, Ebu Salih ve Ferra, demişlerdir.

Üçüncüsü: O âdemoğullarının ruhları içinde yüzen ölümdür, yine bu da Mücahit'ten rivayet edilmiştir.

Dördüncüsü: Onlar suda yüzen gemilerdir, bunu da Ata, demiştir.

Beşincisi: Onlar; yıldızlar, güneş ve aydır; her biri bir yörüngede yüzerler. Bunu da Katade ile Ebu Ubeyde, demiştir.

Altıncısı: Onlar atlardır, bunu da Maverdi nakletmiştir.

"Koşmakla koşanlara": Bunda da beş görüş vardır:

Birincisi: Onlar meleklerdir, sonra kelamın manasında da üç görüş vardır: *Birincisi:* Onlar vahyi koşarak peygamberlere şeytanlardan önce getiren meleklerdir, bunu da Ali ile Mesruk, demişlerdir. *İkincisi:* Onlar mü'minlerin ruhlarını koşarak cennete götüren meleklerdir, bunu da Mücahit ile Ebu Ravk, demişlerdir. *Üçüncüsü:* Onlar âdemoğullarını imana koştururlar.

İkincisi: Onlar Allah Teala'ya iştiyaklarından dolayı melekleri geçen mü'minlerin ruhlarıdır; melekler de onları neşeyi görmüş vaziyette kabzeder. Bunu da İbn Mes'ud, demiştir.

Üçüncüsü: O nefislere koşan ölümdür, yine bu da Mücahit'ten rivayet edilmiştir.

Dördüncüsü: Onlar atlılardır, bunu da Ata, demiştir.

Beşincisi: Onlar yürürken birbirlerini geçen yıldızlardır. Bunu da Katade, demiştir.

"İşi idare edenler": İbn Abbas: Bunlar meleklerdir, demiştir. Ata da şöyle demiştir: Onlar Allah'ın kendilerine yapmayı tarif ettiği birtakım işlerle görevlendirilmiştir. Abdurrahman bin Sabit de şöyle demiştir: Dünya işlerini dört melek idare eder: Cebrail rüzgar ve ordu ile görevlidir; Mikail yağmur ve bitki ile görevlidir; Azrail canları almakla görevlidir; İsrafil de büyük işleri yere indirmekle görevlidir. Şöyle de denilmiştir: Cebrail vahiy ile, İsrafil de suru üfürmekle görevlidir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: İşi idare edenler: Helal ve haramı indirenler, demektir.

Eğer: "Bu yeminlerin cevabı nerede?" denilirse, buna iki cevap verilir:

Birincisi: Cevap Allah Teala'nın "gerçekten bunda korkan için elbette bir ibret vardır" *(Naziat: 26)* kavlidir. Bunu da Mukatil, demiştir.

İkincisi: Cevap gizlidir, takdiri de şöyledir: Elbette öldükten sonra diriltilecek ve hesaba çekileceksiniz. Bunu da "çürümüş kemikler olduğumuz zaman mı?" kavli göstermektedir. Bunu da Ferra, demiştir.

"O günde sarsan sarsar": Bu da bütün mahlukatın öleceği ilk üfürmedir. "Racife": Gök gürültüsü gibi tekrar tekrar dönüp gelen korkunç sestir. "Tercufu" şiddetle hareket etmektir. "Onu arkadan gelen izler": O da ikinci üfürmedir ki birinciyi takip eder, yani ondan sonra gelir. Bir şeyin ardından gelen her şeye "radife" denir. "O gün kalpler titremektedir": Kıyamet korkularını gördüğü için şiddetle sarsılmaktadır. "Gözleri yerdedir": Cehennemi gördüğü için yere bakmaktadır. Ata da şöyle demiştir: Bunlar İslam üzere ölmeyenlerin

gözleridir; bunu da Allah Teala'nın tekrar dirilmeyi inkar edenleri zikrettikten sonra: "Biz mi gerçekten elbette eski hale döndürüleceğiz?" derler" sözü göstermektedir. İbn Amir ile Kufe halkı istifham anlamında iki harekeli hamze ile "einna" okumuşlar; kalanlar ise birincisi harekeli, ikincisi müleyyen (yumuşak) olarak okumuşlardır. Nafi ile Ebu Amr da ikisinin arasında elifle okumuşlardır.

Kelamın manasında da üç görüş vardır:

Birincisi: Hafire: Ölümden sonraki hayattır, mana şöyledir: Biz ölümümüzden sonra diri olarak geri mi döneceğiz? Bu da İbn Abbas, Atıyye ve Süddi'nin görüşüdür. Ferra da şöyle demiştir: Demek istiyorlar ki, ilk halimize yani hayata mı döneceğiz? Araplar şöyle derler: Eteytü fülanen sümme raca'tü ala hafireti (filancaya geldim, sonra da geldiğim yerden geri döndüm). Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: Recea fülanün fi hafiretihi ve ala hafiretihi (geldiği yerden geri döndü) denir. Bu da Zeccac'ın görüşüdür.

İkincisi: O kabirlerin kazıldığı yerdir, ona hafine denilmiştir, mana da: Mahfure (kazılmış) demektir. Nitekim maün dafik" *(Tarık: 6)* ve "iyşetün radıyeh" *(Hakka: 21)* de böyledir. Bu da Mücahit ile Halil'in görüşleridir. O zaman mana şöyle olur: Bizler yeniden yaratılmak üzere yere, toprağa mı gömüleceğiz?

İbn Kuteybe de "hafire" hususunda şöyle demiştir: İlk durumumuza mı döndürüleceğiz? Kim onu yer (toprak) ile tefsir ederse, bu görüşe katılmış olur; çünkü başlangıcımız ondandır. Şair şöyle demiştir:

Kelimden ve ak saçlarımdan sonra geriye mi döneceğim,
O akılsızlık ve ardan Allah korusun!

Demek istiyor ki: Yaşlandıktan ve saçım döküldükten sonra gençliğimdeki çapkınlık ve aşka geri mi döneceğim?

Üçüncüsü: Hafire: Ateştir, bunu da İbn Zeyd, demiştir.

"Eiza künna izamen nahirah": Hamze, Ebu Bekir de Asım'dan rivayetle "nâhireten" okumuşlardır. Ferra da: İkisi de lügatte bir manayadır, demiştir; tıpkı tami' ve tâmi', hazir ve hâzir gibi. Ahfeş de: İkisi de lügattir, demiştir: Nahiral azmu yenhuru fehüve nahirün, denir ki afineş şeyü ya'fünü fe hüve afinün gibi. Nahire içi boş, rüzgar vurdukça horlama (kaval) gibi ses çıkaran kemiktir. Müfessirler şöyle demişlerdir: Bundan murat edilen, onların öldükten sonra dirilmeyi kabul etmeyip öldüğümüz ve kemiklerimiz çürüdüğü zaman dirilecek miyiz, demeleridir. "Bu ziyanlı bir dönüştür": Yani

eğer öldükten sonra tekrar hayata döndürülürsek Muhammed'in dediği şey başımıza gelmekle elbette ziyan etmiş oluruz. Allah da onları diriltmenin kendisi için kolay olduğunu bildirdi: "O" yani sura ikinci üfürme "bir tek haykırıştır" dedi, yani sura bir üfürmedir ki onlar yerde yatarken İsrafil'den duyar ve kabirlerinden çıkarlar. "Bakarsın ki onlar toprağın üstündedir": Burada geçen sahire lafzında da dört görüş vardır:

Birincisi: Sahire yeryüzüdür, bunu da İbn Abbas, Mücahit, İkrime, Dahhak ve dilciler, demişlerdir. Ferra da şöyle demiştir: Ona bu ismin verilmesi, canlıların uyuma ve uyanmalarının onda olmasındandır.

İkincisi: O Beytülmukaddes'in yanında bir dağdır, bunu da Vehb bin Münebbih, demiştir.

Üçüncüsü: O cehennemdir, bunu da Katade, demiştir.

Dördüncüsü: O Şam toprağıdır, bunu da Süfyan, demiştir.

هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ مُوسٰى ﴿١٥﴾ اِذْ نَادٰيهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾
اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَلْ لَكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى ﴿١٨﴾ وَاَهْدِيَكَ
اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰى ﴿١٩﴾ فَاَرٰيهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى ﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ وَعَصٰى ﴿٢١﴾
ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰى ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ فَنَادٰى ﴿٢٣﴾ فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى ﴿٢٤﴾
فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُو۫لٰى ﴿٢٥﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشٰى
﴿٢٦﴾ ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَٓاءُ بَنٰيهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَا ﴿٢٨﴾
وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا وَاَخْرَجَ ضُحٰيهَا ﴿٢٩﴾ وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَا ﴿٣٠﴾
اَخْرَجَ مِنْهَا مَٓاءَهَا وَمَرْعٰيهَا ﴿٣١﴾ وَالْجِبَالَ اَرْسٰيهَا ﴿٣٢﴾
مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ ﴿٣٣﴾

15 – Sana Musa'nın sözü geldi mi?

16 – Hani, Rabbi ona Kutsal Tuva vadisinde seslenmişti.

17 – "Fir'avn'e git, çünkü o azdı".

18 – Ona de: "Temizlemene var mısın?"

"Cezaen": Zeccac, mana şöyledir, demiştir: Cazahumullahu bizalike cezaen (Allah onları bununla cezalandırdı). "Ataen" de öyledir, çünkü ata ile cezanın manası birdir. "Hisaben" bunun manası da: Onlara yetecek şekilde, demektir: Yani orada gönüllerinin çektiği her şey vardır, demektir. Ahsebeni keza denir ki: Bana yetti, manasınadır. "Rabbis semavati" Nafi, İbn Kesir, Ebu Amr ve Mufaddal "rabbu"nun besini ve "rahman"ın nun'unu ref'i ile okumuşlardır ki, huve rabbus semavati, demektir. Asım ile İbn Amir de "rabbike"nin sıfatı olmak üzere "be'nin ve nun'un cerri ile okumuşlardır. Hamze ile Kisai de be'nin kesri ve nun'un ref'i ile okumuşlardır. Ferra da bu kıraati beğenmiş, bir grup da ona katılmıştır. Sebep olarak da rabb'in mecrura yakın olup rahman'ın ise uzak olmasını göstermişlerdir.

"O'ndan bir hitaba sahip olamazlar": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O izin vermedikçe şefaat etme hakkına sahip olamazlar, demektir, bunu da İbn Saib, demiştir. *İkincisi:* Mahlukat Allah izin vermedikçe konuşamazlar demektir, bunu da Mukatil, demiştir.

" O günde Ruh kalkar": Bunda da yedi görüş vardır:

Birincisi: O, Allah Teala'nın ordularından bir ordudur; melek değildirler. Bunu da İbn Abbas, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet etmiştir. Mücahit de şöyle demiştir: Onlar Adem gibi bir mahluktur, yerler, içerler.

İkincisi: O bir melektir ki göklerden, dağlardan ve meleklerden daha büyüktür. Bunu da İbn Mes'ud ile Mukatil bin Süleyman demişlerdir. Ata da, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Allah ondan daha büyük bir mahluk yaratmamıştır. Kıyamet günü geldiği zaman o tek başına bir saf olur, bütün melekler de bir tek saf olurlar. O ise onlar kadar büyük olur.

Üçüncüsü: O insanların ruhlarıdır, iki üfürme arasında ruhlar cesetlere dönmeden önce meleklerle beraber kalkar. Bunu da Atıyye, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Dördüncüsü: O Cebrail aleyhisselam'dır, bunu da Şa'bi, Said bin Cübeyr ve Dahhak, demişlerdir.

Beşincisi: Onlar âdemoğullarıdır, bunu da Hasen ile Katade, demişlerdir.

Altıncısı: O Kur'an'dır, bunu da Zeyd bin Eslem, demiştir.

Yedincisi: Onlar meleklerin eşrafıdır, bunu da Mukatil bin Hayyan, demiştir.

"Melekler saf saf olurlar": Şa'bi şöyle demiştir: Orada iki saf vardır: Biri ruhun safı, diğeri ise meleklerin safıdır. Buna göre mana şöyle olur: Ruh bir saf olarak, melekler de bir saf olarak durur. İbn Kuteybe de: "Saffen" kavlinin manası: Saflar halinde, demiştir.

"Konuşmazlar": Yani mahlukat konuşmazlar, demektir. "Ancak Rahman'ın izin verdiği müstesna" konuşmaya izin verdiği, "ve doğru diyen": Yani dünyada doğru konuşan demektir ki o da müfessirlerin çoğunluğuna göre kelime-i tevhittir. Mücahit de şöyle demiştir: Dünyada hak konuşup onunla amel eden müstesnadır. "İşte bu o hak gündür": Vukuunda şüphe olmayan gündür. "Artık kim dilerse, Rabbine bir yol edinir": Yani O'na itaat ederek bir yol bulur. Sonra Allah Teala Mekke kafirlerini korkutup şöyle dedi: "Gerçekten biz sizi yakın bir azapla korkuttuk": O da ahiret azabıdır, her gelecek yakındır. "O günde kişi iki elinin önceden yaptığına bakar": Yani hayır veya şer amelinin deftere kaydedildiğini görür. "Kafir: "Ah keşke, toprak olsaydım" der": Yani keşke dirilmeseydim. Salebi şeyhlerinden birinden, bir tefsirde şöyle gördüğünü nakletmiştir: Burada kafir, İblis'tir, çünkü o, Adem'i topraktan yaratıldığı için kınamıştı. Kıyamet gününde ise Adem'in yerinde olmak ister ve: Keşke toprak olsaydım, der.

79-NAZİAT SURESİ

Mekke'de inmiştir. 56 ayettir.
Tamamı ittifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًاۙ ﴿١﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًاۙ ﴿٢﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًاۙ ﴿٣﴾
فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًاۙ ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْرًاۢ ﴿٥﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُۙ ﴿٦﴾
تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُۜ ﴿٧﴾ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌۙ ﴿٨﴾ اَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌۢ ﴿٩﴾
يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِۜ ﴿١٠﴾ ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةًۜ ﴿١١﴾ قَالُوا
تِلْكَ اِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌۢ ﴿١٢﴾ فَاِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌۙ ﴿١٣﴾ فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِۜ ﴿١٤﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Andolsun, şiddetle çekenlere,

2 – Yavaşça çekmekle çekenlere,

3 – Yüzmekle yüzenlere,

4 – Koşmakla koşanlara,

5 – İşi idare edenlere,

6 – O günde sarsan sarsar,

7 – Onu arkadan gelen izler.

8 – O gün kalpler titremektedir.

9 – Gözleri yerdedir.

10 – "Biz mi gerçekten elbette eski hale döndürüleceğiz?" dediler.

11 – "Çürümüş kemikler olduğumuz zaman mı?"

12 – Dediler: "O takdirde işte bu, ziyanlı bir dönüştür".

13 – O ancak bir tek haykırıştır.

14 – Bakarsın ki onlar toprağın üstündedir.

"Andolsun, şiddetle çekenlere": Bunda yedi görüş vardır:

Birincisi: Onlar kafirlerin ruhlarını çeken meleklerdir, bunu da Hazreti Ali ile İbn Mes'ud, demişlerdir. Atıyye de İbn Abbas'tan: Onlar âdemoğullarının canlarını çeken meleklerdir, dediğini rivayet etmiş; Mesruk da böyle demiştir.

İkincisi: O canları çekip alan ölümdür, bunu da Mücahit, demiştir.

Üçüncüsü: Onlar çekilen nefislerdir, bunu da Süddi, demiştir.

Dördüncüsü: Onlar ufuktan ufuka çekilip doğan, sonra da kaybolan yıldızlardır. Bunu da Hasen, Katade, Ebu Ubeyde, Ahfeş ve İbn Keysan, demişlerdir.

Beşincisi: Onlar, okla çekilen yaylardır, bunu da Ata ile İkrime, demişlerdir.

Altıncısı: Onlar çekilen ve ürken vahşi hayvanlardır, bunu da Maverdi nakletmiştir.

Yedincisi: Onlar ok atanlardır, bunu da Salebi hikaye etmiştir.

"Garka": Bu isimdir, iğrak mastarının yerine geçirilmiştir. İbn Kuteybe, mana şöyledir, demiştir: Vennaziati ğarka, yaya dalan, yani (yayı) son kerteye kadar çekenlere andolsun ki, demektir.

"Vennaşitati neşta": Bunda da beş görüş vardır:

Birincisi: Onlar meleklerdir, sonra kelamın manasında da iki görüş vardır: *Birincisi:* Onlar kafirler can verirken onları şiddet ve üzüntü ile çıkarırlar, bunu Hazreti Ali radıyallahu anh, demiştir. Mukatil de şöyle demiştir: Ölüm meleği kafirin ruhunu çeker, köprücük kemiklerine geldiği zaman onu boğazına tıkar; ona hayatında da

19 – "Seni Rabbine hidayet edeyim mi, korkarsın".

20 – Ona en büyük mucizeyi gösterdi.

21 – O da yalanladı ve isyan etti.

22 – Sonra koşarak arkasını döndü.

23 – (Adamlarını) topladı da seslendi.

24 – "Sizin en yüce Rabbiniz benim!" dedi.

25 – Allah da onu sonun ve ilkin ibretli cezası ile yakaladı.

26 – Gerçekten bunda korkan için elbette bir ibret vardır.

27 – Yaratma bakımından siz mi daha çetinsiniz yoksa gök mü? Onu (Allah) yarattı.

28 – Boyunu yükseltip onu düzenledi.

29 – Gecesini kararttı, nurunu çıkardı.

30 – Bundan sonra da yeri döşedi.

31 – Ondan suyunu ve otlağını çıkardı.

32 – Dağları dikti.

33 – Sizin ve hayvanlarınızın faydası için.

"Sana Musa'nın sözü geldi mi?": Gerçekten geldi, demektir. Bunu ve sonrasını Taha: 9'da açıklamıştık. İbn Kesir ile Ebu Amr "tuvezheb" okuyarak tenvin vermemişler; diğerleri ise "tuven" şeklinde tenvinle okumuşlardır. "Fekul hel leke ila en tezekka": İbn Kesir ile Nafi, ze'nin şeddesi ile "tezzekka" okumuşlardır ki, şirkten iyice temizlenmektir. "Seni Rabbine hidayet edeyim mi?": Seni O'nu birlemeye ve ibadet etmeye davet edeyim mi? "Korkarsın" azabından. "Ona en büyük mucizeyi gösterdi": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O Beyaz el ile asa'dır, bunu da müfessirlerin cumhur kısmı demiştir. *İkincisi:* O el mucizesidir, bunu da Zeccac, demiştir.

"O da yalanladı" onun Allah'tan olduğuna inanmadı "ve isyan etti": Nebisine. "Sonra arkasını döndü": Yani imandan yüz çevirdi, "koşarak" yani yeryüzünde bozgunculuk ederek. "Topladı": Yani kavmini ve askerlerini, demektir, "seslendi" onlar toplanınca, "sizin en yüce Rabbiniz benim, dedi": Yani Benim üstümde tanrı yoktur. Şöyle de denilmiştir: Putların tanrılar olduğunu ve kendisinin de onların da sizin de Rabbiniz olduğunu kastetmiştir. Şöyle de denilmiştir: Ben efendilerin de yöneticilerin de tanrısıyım, demek istemiştir.

"Allah da onu sonun ve ilkin ibretli cezası ile yakaladı": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: İlk "sizin için benden başka tanrı bilmiyorum" *(Kasas: 38)*, son da "ben sizin en yüce rabbinizim" sözüdür. Bunu da İbn Abbas, İkrime, Şa'bi, Mukatil ve Ferra, demişlerdir. Bunu İbn Ebi Necih, Mücahit'ten rivayet etmiştir. İbn Abbas şöyle demiştir: İkisinin arasında kırk yıl vardır. Süddi de şöyle demiştir: Sonuncusundan sonra otuz sene daha kaldı. Ferra da, mana şöyledir, demiştir: Allah onu ilk ve sona ibret olmak için yakaladı.

İkincisi: Mana şöyledir: Allah onu dünya ve ahiretin ibreti ile yakaladı; onu dünyada suya boğdu, ahirette de azap etti. Bunu da Hasen ile Katade, demişlerdir. Rebi bin Enes de şöyle demiştir: Allah ona gündüzün başında suya boğmakla azap etti, sonunda da ateşle azap etti.

Üçüncüsü: İlk: Yalanlayıp isyan etmesidir, son da "en yüce Rabbiniz benim" sözüdür. Bunu da Ebu Rezin, demiştir.

Dördüncüsü: O amellerin başı ve sonudur, bunu da Mansur, Mücahit'ten rivayet etmiştir. Zeccac şöyle demiştir: Nekâl mefulü mutlak olmak üzere mansuptur, çünkü Ahazehullah'ın manası: Nekelallahu bihi nekâlel ahireti veluala, demektir ki: Allah onu dünyada suya boğdu, ahirette de ona azap edecektir, anlamınadır.

Sonra öldükten sonra dirilmeyi inkar edenlere hitap edip şöyle dedi: "Yaratma bakımından siz mi daha çetinsiniz yoksa gök mü (eentüm şeddü halkan emissema)": Zeccac şöyle demiştir: Bazı nahivciler şöyle demişlerdir: "benaha" sema'nın sıfatıdır, o zaman mana şöyle olur: Yoksa yarattığı gök mü daha çetindir? Bazıları da şöyle demişlerdir: Semadan sonra vasl edilmez (orada durmak lazımdır), ancak mana şöyledir: Siz mi yaratma bakımından daha çetinsiniz yoksa gök mü yaratma bakımından daha çetindir. Sonra Allah Teala onu nasıl yarattığını açıklayıp şöyle dedi: "Onu yaptı". Müfessirler şöyle demişlerdir: Size göre öldükten sonra sizi yaratmak mı daha çetindir yoksa sizce gök mü daha çetindir? Aslında ikisi de Allah'ın kudretine nispetle birdir. "Benaha"nın manası: Yükseltti, demektir. Bir şeyin üzerine yükselip çıkan her şey binadır: "Rafea semkeha"nın manası da onu havaya doğru yükseltti, demektir. "Onu düzenledi": Yarıksız, çatlaksız, iniş ve çıkışsız; birbirinin üzerinde. "Gecesini kararttı": Yani onu karanlık kılıp simsiyah kıldı. Zeccac şöyle demiştir: Ğataşel leylü ve ağtaşe, ğabeşe ve ağbeşe, ğaseka ve ağseka, ğaşiye ve ağşa denir ki, hepsi kararmak manasınadır.

"Nurunu çıkardı": Yani gündüzünü açığa çıkarttı, mana da güneşle nurunu aydınlattı, demektir. Neden nur ve karanlık göğe nis-

pet edilmiştir? Çünkü ikisi de ondan çıkarlar. "Yeri de bundan sonra": Yani göğü yaratıktan sonra "döşedi": Yani yaydı, demektir. Yerin gökten önce yaratıldığını iddia eden bazıları burada "ba'de"nin "kable" (önce) manasına olduğunu söylemişlerdir, tıpkı "velekad ketebna fizzeburi min ba'diz zikri" *(Enbiya: 105)* ayetinde olduğu gibi. Bazıları da onun "maa" (beraber) manasına olduğunu derler, tıpkı "utullin ba'de zalike zenim" *(Kalem: 13)* kavlinde olduğu gibi. Yerin gökten önce yaratılıp da gök kemale erdikten sonra döşenmiş olması da imkansız değildir. Bu da Abdullah bin Amr bin el – As'ın görüşüdür. Biz de bu ihtilafa Bakara: 29'da işaret etmiştik. Ard lafzı da gizli bir şeyle mansub olmuştur ki onu Allah Teala'nın "dehaha" kavli açıklar.

"Ondan suyunu çıkardı": Yani ondan pınarlar fışkırttı, demektir. "ve otlağını (mer'aha)": O da insanların ve hayvanların yiyeceği şeyler demektir. "Dağları dikti": Zeccac: Tespit etti demiştir. "Metaan leküm" lilimta' demektir; çünkü ahrece minha maeha ve mer'ah'nın manası: Bununla yararlandırdı, demektir. İbn Kuteybe de: "Metaan leküm": İstifadeniz için, demiştir.

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَىٰ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ مَا سَعَىٰ ﴿٣٥﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَن يَرَىٰ ﴿٣٦﴾ فَأَمَّا مَن طَغَىٰ ﴿٣٧﴾ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٣٩﴾ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٤٠﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٤١﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا ﴿٤٢﴾ فِيمَ أَنتَ مِن ذِكْرَاهَا ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنتَهَاهَا ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشَاهَا ﴿٤٥﴾ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا ﴿٤٦﴾

34 – En büyük bastıran bela geldiği zaman,

35 – O gün insan çalıştığı şeyleri hatırlar.

36 – Cehennem gören kimse için açığa çıkarılmıştır.

37 – Gelince o kimseye ki taşkınlık etti.

38 – Dünya hayatını tercih etti;

39 – Şüphesiz cehennemdir ona barınak.

40 – Gelince ona kim, Rabbinin makamından korktu ve nefsi arzudan men etti.

41 – Şüphesiz cennettir onun barınağı.

42 – Sana kıyametten soruyorlar; onun demir atması ne zamandır, diye?

43 – Onu anmaktan sen neredesin?

44 – Onun sonu Rabbinedir.

45 – Sen ancak ondan korkanın uyarıcısısın.

46 – Sanki onlar onu gördükleri gün (dünyada) ancak bir akşamüstü yahut kuşluğu kadar kalmışlardır.

"Feiza caetit tammetül kübra": Tamme: Her şeyin üzerine çıkan, onları bastıran büyük hadisedir. Bundan murat edilen şey hususunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O sura ikinci üfürmedir ki öldükten sonra dirilme onda olacaktır.

İkincisi: O cehennemliklere: Kalkın cehenneme gidin, denildiği andır.

Üçüncüsü: O cennetliklerin cennete ve cehennemliklerin cehenneme sevk edildikleri vakittir.

"O gün insan çalıştığı şeyleri hatırlar": Yani yaptığı hayır ve şerri, demektir. "Cehennem gören kimse için açığa çıkarılır": Yani görenlerin gözleri için, demektir. Mukatil şöyle demiştir: Halkın gözlerinden perde kalkar onu görürler. Ebu Miclez ile İbn Semeyfa', te ile "limen tera" okumuşlar; İbn Abbas ile Muaz el – Kari de ra ile elif arasında hemze ile "limen raa" okumuşlardır.

"Gelince o kimseye ki taşkınlık etti" inkarında "dünya hayatını tercih etti" ahirete "şüphesiz cehennemdir ona barınak": Zeccac şöyle demiştir: Hiyel me'va lehu, bu da "feiza caetit tammeh" kavlinin cevabıdır ki durum böyledir, demektir.

"Gelince ona kim, Rabbinin makamından korktu": Bunu da Rahman suresi, ayet: 46'da zikretmiştik.

"Ve nefsi arzudan men etti": Yani arzuladığı haramlardan demektir. Mukatil: O aklından günah geçirip de hesap için Allah'ın huzurunda durmayı hatırlayarak onu terkeden kimsedir, demiştir.

"Sana kıyametten soruyorlar; onun demir atması ne zamandır, diye?": Bu da A'raf: 187'de geçmiştir. "Onu anmaktan sen nerede-

sin?": Sen onu bilemez ve düşünemezsin, demektir ki mana da şöyledir: Sen onu kavrayamazsın. "Onun sonu Rabbinedir": Yani onun ilminin sonu, demektir. "Sen ancak ondan korkanın uyarıcısısın": Ebu Cafer tenvin ile "münzirün" okumuştur. Kelamın manası şöyledir: Sen ancak ondan korkanı korkutursun. Daha açıkçası şöyle demektir: Uyarman ancak ondan korkana fayda verir ki o da mü'mindir. Ondan korkmayan ise hiç uyarılmamış gibidir. "Sanki onlar" yani Kureyş kafirleri "onu gördükleri gün" yani kıyameti gözleriyle gördükleri zaman " kalmadılar" dünyada. Kabirlerinde de, denilmiştir. "ancak bir akşamüstü yahut kuşluğu": Yani ikindiden sonra gün bitimine kadar veya başından güneşin yükselmesine kadar, demektir. Zeccac şöyle demiştir: "Duhaha"daki he zamiri aşiyye'ye racidir, mana da: Akşamüstü veya akşamüstünün kuşluğu kadar demek olur. Ferra şöyle demiştir:

Eğer: "Akşamüstünün kuşluğu olur mu, kuşluk ancak gündüzün başının olur?" denilirse,

Cevap şöyledir: Bu Arap dilinde açıktır, onlar: Atikel aşiyyete ev ğadateha ev atikel ğadate ev aşiyyeteha (sana akşamüstü yahut sabahı geleceğim veya sabah yahut akşamı üstü geleceğim) derler. Bu durumda aşiyye "son" ğadat da "baş" manasına olur. Akil oğullarından biri bana kanıt olarak şöyle bir beyit okudu:

Biz Amir'i sabahleyin yurdunda bastırdık,
Ayın akşamüstü veya son gecesinde.

Ayın akşamüstü veya ayın son gecesinin akşamüstü demek istemiştir ki bu: Sana sabah veyahut sabahın akşamüstü sözünden daha karmaşıktır.

80-ABESE SURESİ

Mekke'de inmiştir. 42 ayettir.
Tamamı ittifak ile Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

عَبَسَ وَتَوَلّٰىۙ ﴿١﴾ اَنْ جَٓاءَهُ الْاَعْمٰىۜ ﴿٢﴾ وَمَا يُدْر۪يكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰىۙ
﴿٣﴾ اَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰىۜ ﴿٤﴾ اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰىۙ ﴿٥﴾ فَاَنْتَ لَهُ
تَصَدّٰىۜ ﴿٦﴾ وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰىۜ ﴿٧﴾ وَاَمَّا مَنْ جَٓاءَكَ يَسْعٰىۙ ﴿٨﴾ وَهُوَ
يَخْشٰىۙ ﴿٩﴾ فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰىۚ ﴿١٠﴾ كَلَّٓا اِنَّهَا تَذْكِرَةٌۚ ﴿١١﴾ فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُۢ
﴿١٢﴾ ف۪ي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍۙ ﴿١٣﴾ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍۙ ﴿١٤﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Yüzünü ekşitti ve arkasını döndü.

2 – Kendisine kör geldi, diye.

3 – Ne biliyorsun, belki o arınacak?

4 – Yahut öğüt alacak da öğüt ona fayda verecek.

5 – Ama o kimse ki tenezzül etmedi,

6 – Sen ona yöneliyorsun.

7 – Arınmaması sana değil.

8 – Ama o kimse ki sana koşarak geldi,

9 – O ki korkuyor,

10 – Sen ondan oyalanıyorsun.

11 – Hayır, gerçekten o (Kur'an) bir öğüttür.

12 – Artık kim dilerse, ondan öğüt alır.

13 – Değerli sahifelerde.

14 – Yüceltilmiş, temizlenmiş,

15 – Katiplerin elleriyle.

16 – Değerliler, iyiler.

"Yüzünü ekşitti ve arkasını döndü": Müfessirler şöyle demişlerdir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem bir gün Utbe bin Rebia, Ebu Cehil bin Hişam ve Halef'in iki oğulları Ümeyye ve Übey ile özel konuşuyordu, onları Allah'a davet ediyor ve Müslüman olmalarını bekliyordu. A'ma İbn Ümmi Mektum geldi: Ya Resulallah, Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret, diye seslenmeye ve tekrar etmeye başladı. Onun başkalarıyla konuşmakla meşgul olduğunu bilmiyordu. Sonunda sözünü kestiği için sallallahu aleyhi ve sellem Efendimizin yüzünde hoşnutsuzluk belirdi, o da dönüp o kimselerle konuşmaya devam etti. Bunun üzerine bu ayetler indi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem daha sonraları ona ikram eder ve: "Hoş geldin, hatırı için Rabbimin beni tekdir ettiği kimse!" derdi. Biri de - ki o Mukatil'dir - onun iman etmek için geldiğini, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de ileri gelenlerle konuşmakla meşgul olduğu için ondan yüz çevirdiğini; bunun üzerine de bu ayetin indiğini, demiştir.

"Abese": Kaşını çaktı ve suratını astı, demektir. "En caehu": Lien caehu (geldiği için) demektir. Übey bin Ka'b, Hasen, Ebu'l – Mütevekkil ve Ebu İmran tek, fethali ve medli hemze ile "ân caehu" okumuşlar; İbn Mes'ud ile İbn Semeyfa' da iki maksur ve fethali hemze ile "een" okumuşlardır. "el – A'ma" İbn Ümmi Mektum'dur ki adı: Amr bin Kays'tir. Adının: Abdullah bin Amr olduğu da söylenmiştir. "Ne biliyorsun, belki o arınacak?": Yani iyi amel ve senden öğrendiği şey ile günahlardan temizlenecek? Mukatil de: Belki iman edecek, demiştir. "Yahut öğüt alacak": Yani Kur'an'dan öğrendiği

öğütlerinden ibret alacak. "Fetenfeahuz zikra": Hafs, Asım'dan ayn'nın fethi "fetenfeahu" okumuş; kalanlar ise ref'i ile okumuşlardır. Zeccac da şöyle demiştir: Kim nasb ederse, "lealle"nin cevabı olur. Kim de ref' ederse, "yezzekkâ"ya atfetmiş olur.

"Ama o kimse ki tenezzül etmedi": İbn Abbas: Malı nedeniyle Allah'a ve imana ihtiyaç duymadı, demiştir. Mücahit de: Tenezzül etmeyen: Utbe ile Şeybe'dir, demiştir. "Feente lehu tesadda": İbn Kesir ile Nafi, sadın şeddesiyle, "tessadda" okumuşlar; Asım, Ebu Amr, İbn Amir, Hamze ve Kisai de, te'nin ve sad'ın fethi ile şeddesiz olarak "tesadda" okumuşlardır. Übey bin Ka'b, Ebu'l – Cevza ve Amr bin Dinar da iki te ve şeddesiz sad ile "tetesadda" okumuşlardır. Zeccac şöyle demiştir: Aslı "Tetesadda"dır, ancak iki te yan yana geldiği için ikincisi atılmıştır. Kim te'nin idgamı ile "tessadda" okursa, yine, tetesadda manasınadır. Ancak mahreçleri yakın olduğu için te sad'a idgam edilmiştir. İbn Abbas da: Tesadda, yüzünü ona çevirirsin, demiştir. İbn Kuteybe de: Ona yanaşırsın, demiştir. İbn Mes'ud, İbn Semeyfa ve Cahderi, tek mazmum te ve şeddesiz sad ile "tüsda" okumuşlardır.

"Sana değil": Yani imana davet ettiğin kimsenin Müslüman olmaması sana değildir, yani sana ancak tebliğ etmek düşer, demektir.

"Ama o kimse ki sana koşarak geldi": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Yürüyerek.

İkincisi: Hayra çalışarak, o da İbn Ümmi Mektum'dur. "O ki korkuyor": Allah'tan "feente lehu telehha": İbn Mes'ud, Talha bin Musarrif ve Ebu'l – Cevza, iki te ile "tetelehha" okumuşlar; Übey bin Ka'b, İbn Semeyfa ve Cahderi, tek, şeddesiz ve merfu te ile "tülha" okumuşlardır. Zeccac da: Sen onunla ilgilenmiyorsun, demiştir. Leheytü anişşey'i elha anhu denir ki: Bir şeyle ilgilenmemektir.

"Hayır": Yani böyle yapma, demektir. "Gerçekten o": Zamir hakkında da iki görüş vardır:

Birincisi: Kur'an ayetleridir, bunu da Mukatil, demiştir.

İkincisi: Bu suredir, bunu da Ferra, demiştir. "Tezkire de: Hatırlatma ve öğüt, demektir. "Artık kim dilerse ondan öğüt alır": Bu da Müddesir'in sonunda ayet: 55'te tefsir edilmiştir. Sonra Kur'an'ın kendi yanında ne kadar ulu olduğunu bildirip şöyle dedi: "Değerli sahifelerde": Değerli kitaplardadır, demektir.

Bunda iki görüş vardır:

Birincisi: O Levh-i Mahfuz'dur, bunu da Mukatil, demiştir.

İkincisi: Peygamberlerin kitaplarıdır, bunu da Salebi zikretmiştir. Buna göre "yüceltilmiş" itibarı yüksek demektir. Birinciye göre de, yüceltilmiş, gökte olması, demektir.

"Temizlenmiş": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Onlar müşriklere inmekten temizlenmiştir, bunu da Hasen, demiştir. *İkincisi:* Şirk ve küfürden temizlenmiştir, bunu da Mukatil, demiştir. *Üçüncüsü:* Temizlenmiştir; çünkü ona ancak temiz olanlar el sürebilirler, bunu da Ferra, demiştir.

Dördüncüsü: Kirden temizlenmiştir, bunu da Yahya bin Selam, demiştir.

"Katiplerin elleriyle": Bunlarda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar meleklerdir, bunu da cumhur, demiştir.

İkincisi: Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabıdır, bunu da Vehb bin Münebbih, demiştir.

"Sefere": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Kâtiplerdir, bunu da İbn Abbas, Mücahit, Ebu Ubeyde, İbn Kuteybe ve Zeccac, demişlerdir. Zeccac, vezni şöyledir demiştir: Safir ve sefere, katib ve ketebe, kafir ve kefere gibidir. Kitaba: Sifr, katibe de: Safir, denilmesi, bir şeyi açığa çıkarıp aydınlatmasındandır. Esferes subhu; Sabah aydınlandı, seferetil mer'etü de: Kadın yüzündeki peçeyi açtı, demektir. Sefertü beynel kavmi de: Aralarını bulmak için tarafların kalplerindekini açığa çıkarmak mülahazası iledir.

İkincisi: Onlar kurralardır, bunu da Katade, demiştir.

Üçüncüsü: Onlar sefirler yani barıştıranlardır. Araplar: Sefertü beynel kavmi derler ki, aralarını buldum, demektir. Allah'ın vahyini indiren melekler de kavmin arasını bulan sefir, (arabulucu) gibi kabul edilmiştir. Şair de bu manada şöyle demiştir:

Ben kavmim arasında arabuluculuğu bırakmam,
Ve ben aldatarak kovuculuk da etmem.

"Değerli": Yani Rablerinin yanında, demektir. "İyiler": İtaatliler, demektir. Ferra da şöyle demiştir: Arapça'da "berere"nin tekili kıyasi olarak "bârr"dır; çünkü Araplar ne zaman çoğul olarak feale veznini kullanırlarsa, mutlaka tekili fail veznindedir; mesela: Kafir ve kefere, facir ve fecere gibi.

بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ﴿١٦﴾

قُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ ﴿١٧﴾ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴿١٨﴾

مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ

﴿٢١﴾ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ﴿٢٣﴾

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ

شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا

﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾

مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٢﴾

17 – Kahrolsun, insan, ne de nankör!

18 – Onu (Allah) hangi şeyden yarattı?

19 – Bir damla sudan. Onu yaratıp biçimlendirdi.

20 – Sonra ona yolunu kolaylaştırdı.

21 – Sonra onu öldürüp kabre gömdü.

22 – Sonra onu dilediği zaman diriltti.

23 – Hayır, o (insan Allah'ın) emrettiğini yerine getirmedi.

24 – İnsan yediğine baksın:

25 – Gerçekten biz suyu dökmekle döktük.

26 – Sonra yeri yarmakla yardık;

27 – Onda tane bitirdik,

28 – Üzüm ve yonca.

29 – Zeytin ve hurma.

30 – Bol ağaçlı bahçeler.

31 – Meyve otlak;

32 – Sizi ve hayvanlarınızı faydalandırmak için.

"Kahrolsun, insan": Yani lanet olsun, demektir. Burada insandan maksat: Kafirdir. Bundan kimlerin murat edildiği hususunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O, bütün kafirlere işaret etmiştir, bunu da Mücahit, demiştir. *İkincisi:* O Ümeyye bin Halef'tir, bunu da Dahhak, demiştir. *Üçüncüsü:* Utbe bin Ebi Leheb'tir, bunu da Mukatil, demiştir.

"Ne de nankör!": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Ne de kafirdir! Bunu da İbn Cüreyc, demiştir.

İkincisi: Hangi şey onu bu kadar nankör etti? Buna göre azarlama sorusudur.

Üçüncüsü: Şaşma tarzında sorudur, bu şaşma da insanlardan istenen bir şeydir, mana da şöyledir: O'nu inkar edene şaşınız! Bunu da Zeccac, demiştir.

"Onu hangi şeyden yarattı?": Sonra Allah Teala bunu tefsir edip şöyle dedi: "Bir damla sudan yarattı".

"Onu biçimlendirdi": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Organlarını; başını, gözlerini, ellerini ve ayaklarını ölçülü yaptı. Bunu da İbn Saib, demiştir.

İkincisi: Onu dönem dönem yarattı: Meni, kan pıhtısı... insan. Bunu da Mukatil, demiştir.

Üçüncüsü: Onu eli yüzü düzgün insan yaptı. Bunu da Zeccac, demiştir.

"Sonra ona yolu kolaylaştırdı": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Ona hak ve batıl yolu bilmeyi kolaylaştırdı. Bunu da Hasen ile Mücahit, demiştir. Ferra da, mana: Sonra onu yolu bulmaya muvaffak kıldı, demiştir.

İkincisi: Anasının karnından çıkmak için ona yolu kolaylaştırdı, bunu da Süddi ile Mukatil, demişlerdir.

"Onu kabre gömdü": Yani kabre koydu, onu kurda kuşa yem olmak için atılan bir şey yapmadı; sanki kabir Müslüman'a ikram edilmiştir. Kaberehu demedi, zira kaabir eliyle defnedendir; kabre koyduran da Allah'tır; çünkü onu O koydurmuştur; O'nun işi insanoğlunun işine benzemez. Araplar şöyle derler: Betertü zenebel bairi, vallahu ebtereh (devenin kuyruğunu kestim, onu Allah kestirdi); adabtü karnes servi vallahu a'dabeh (öküzün boynuzunu kestim, onu Allah kestirdi); tarettü fülanen anni, vallahu atradehu (filancayı kovdum, onu Allah kovdurdu). Ebu Ubeyde: Akberehu: Kabre konulmasını emretti, yani onun için bir kabir kıldı, demiştir. Temim oğulları Salih bin Abdurrahman öldürülünce: Akberna Salihan (Salih'i

kabre koymamıza müsaade edin) dediler: O da: Yapın, dedi. Eliyle gömene ise: Kaabir (mezarcı) , denir. Şair A'şa da şöyle demiştir:

Eğer o kadın bir ölüyü göğsüne yaslasa idi,
Dirilirdi; mezarcının eline teslim edilmezdi.

"Sonra onu dilediği zaman diriltti": Yani ona yeniden can verdi. Enşerallahul mevta ve fenuşiru (Allah ölüleri diriltti, onlar da canlandılar) denilir. Neşerel meyyitü ise: Ölü kendi dirilmektir, tekili naşirdir. Şair A'şa şöyle demiştir:

Öyle ki insanlar gördükleri şeyden dolayı:
Ne tuhaf, ölü diriliyor, dediler.

"Hayır": Hasen: Gerçekten, demiştir. "Emrettiğini yerine getirmedi": Rabbinin emrettiğini yerine getirmedi, farzını eda etmedi, demektir. Bu, genel midir, yoksa özel midir? Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O geneldir, Mücahit şöyle demiştir: Hiç kimse Allah'ın kendisine farz ettiklerinin hepsini yerine getiremez.

İkincisi: O kafire özeldir ki o, kendisine emredilen iman ve taati yerine getirmedi, demektir. Bunu da Yahya bin Selam, demiştir. Âdemoğlunun yaratılışını zikredince, bitkilerden yeniden dirilme sonucunu çıkarması için Allah Teala şöyle dedi: "İnsan yediğine baksın": Mukatil: Yani Utbe bin Ebi Leheb, demiştir. Kelamın manası da şöyledir: İnsan, hayatını devam ettiren yediği şeylere baksın, Allah onları nasıl yaratmış? Sonra Allah Teala bunu açıklayıp şöyle dedi: "Enna": İbn Kesir, Nafi ve İbn Amir, kesre ile "inna okumuşlar; Asım, Hamze ve Kisai de hem vasılda hem de başlangıçta hemzenin fethi ile "enna" okumuşlardır. Rüveys de vasılda fetha ile onlara katılmıştır. Yeniden başlarsa kesre ile okur. Zeccac da şöyle yorumlamıştır: Kim "inna" diye kesre ile okursa, başlama ve cümle başı olmasını düşünmüştür; kim de fetha ile okursa, taam'dan bedel yapmıştır. Mana da: Felyanzuril insanu enna sabebna (insan baksın, biz suyu döktük) demektir. Müfessirler, suyun dökülmesinden yağmur murat edilmiştir, demişlerdir. "Sonra yeri yarmakla yardık" bitki ile "onda tane bitirdik": Yani gıda maddesi olan bütün hububatı, demektir. "Ve ineben ve kadba": Ferra, kadb: Yoncadır, demiştir. Mekke halkı yoncaya: Katt, derler. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Ona kadb denilmesi, aralıklarla biçilmesindendir. Kasıyl (hasat vaktinden önce biçilmiş gök ve taze ekin) de öyledir, çünkü o da kesilir, biçilir.

"Zeytin ve hurma, bol ağaçlı bahçeler": Ferra şöyle demiştir: Her bahçe ki etrafı duvarla çevrili olursa, hadikadır. Ğulb de: Kalın hurma

ağaçlarıdır. Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: Kalın ağaca: Şeceretün ğalba' denir. İbn Kuteybe de: Ğulb, boyunları kalındır, demiştir. Zeccac da: Sık ve büyük ağaçlardır, demiştir.

"Meyve": Yani meyve çeşitleri, demektir. "Ebben": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Hayvanların yayıldığı şeydir, bunu da İbn Abbas, İkrime ve lügatçiler, demişlerdir. Zeccac da: O davarların otladığı bütün çayırlardır, demiştir.

İkincisi: O taze meyvedir, bunu da el – Valibi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

"Metaan leküm ve lienamiküm": Bunu da Naziat suresi, ayet: 32'de beyan etmiş bulunuyoruz.

فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاخَّةُ ﴿٣٣﴾

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾

لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ

﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ

﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

33 – Kulakları sağır eden o ses geldiği zaman,

34 – O günde kişi kaçar kardeşinden,

35 – Anasından, babasından,

36 – Yastık arkadaşından ve oğullarından,

37 – Onlardan her kişi için o gün kendisine yetecek kadar bir durum (meşguliyet) vardır.

38 – Bazı yüzler o gün parlaktır,

39 – Güleçtir, neşelidir.

40 – Bazı yüzler de o gün, onların üzerinde toz (duman) vardır.

41 – Onları bir karalık kaplar.

42 – İşte onlar, evet onlar kafirler ve haktan sapanlardır.

"Kulakları sağır eden o ses geldiği zaman": O da ikinci sestir, yani sura ikinci üfürüştür. İbn Kuteybe şöyle demiştir: Es – sahhatü tesıhhu sahhan: Yani kulağı sağır eden, demektir. Recülün esah ve eslah da: İşitmeyen adamdır. Afete de bu itibarla sahha, denir. Zeccac da:

O üzerine kıyametin koptuğu sestir ki kulakları sağır eder, ne duyarsa onu dirilmeye çağırır, demiştir. Sonra Allah Teala bunun ne vakit geleceğini açıklayıp şöyle dedi: "O günde kişi kaçar kardeşinden": Müfessirler, mana şöyledir, demişlerdir: İnsan içinde bulunduğu şeyin dehşetinden dolayı hiçbir yakınına iltifat etmez. Hasen de şöyle demiştir: Kardeşinden ilk kaçacak olan: Habil'dir, anasından ve babasından kaçacak olan İbrahim'dir, karısından kaçacak olan Nuh ile Lut'tur, oğlundan kaçacak olan da yine Nuh'tur. Katade de şöyle demiştir: Habil Kabil'den, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem anasından, İbrahim babasından, Lut yastık arkadaşından ve Nuh da oğlundan kaçacaktır.

"Onlardan her kişi için o gün kendisine yetecek bir durum (meşguliyet) vardır": Ferra onu akrabalarından alıkoyacak meşgale vardır, demiştir. İbn Kuteybe de: Yani onu akrabasından çevirir ve onu ondan uzaklaştırır, demiştir. Ağni anni vecheke denir ki: Yüzünü benden çevir ve ağni annis sefihe denir ki: Şu beyinsizi benden uzaklaştır, demektir. Ebu Abdurrahman es – Sülemi, Zühri, Ebu'l – Aliye, İbn Semeyfa, İbn Muhaysın ve İbn Ebi Able, ye'nin ve noktasız ayn'ın fethi ile "ya'nihi" okumuşlardır. Zeccac da, ayetin manası şöyledir, demiştir: Onun öyle bir meşguliyeti olacaktır ki onunla beraber başkasıyla ilgilenemeyecektir. Ğayınla "yuğnihi" okuyanların kıraati de böyledir ki manası: Öyle bir meşguliyeti olacaktır ki onunla beraber başkasıyla ilgilenmez.

Enes bin Malik'ten rivayet edilmiştir, Hazreti Aişe radıyallahu anha, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e: "Çıplak mı haşrolunacağız?" dedi. O da: Evet, dedi, Hazreti Aişe: "Ne ayıp!" deyince, bunun üzerine Allah Teala: "Onlardan her kişi için o gün kendisine yetecek bir meşguliyet vardır" ayetini indirdi.[1]

"Bazı yüzler o gün parlaktır": Yani duyduğu hayır haberden dolayı aydınlıktır, "gülmektedir" sevincinden dolayı "neşelidir": Aziz ve celil olan Allah'ın ikramına erdiği için. "Bazı yüzler de o gün, onların üzerinde duman vardır": Toz demektir. Mukatil de: Siyahlık ve üzüntü, demiştir. "Onu kaplar" onu bürür "bir karalık": Yani karanlık. Zeccac da, üzerine duman gibi bir karalık çöker, demiştir. Sonra Allah Teala bu halin sahiplerinin kimler olduğunu beyan ederek şöyle dedi: "Onlar kafirler ve haktan sapanlardır": Kefere ile fecere kafir ve facir'in çoğuludur.

---

1 – Aynısını Taberi de rivayet etmiştir, bkz. Tefsir, 30/61.

81-TEKVİR SURESİ

Mekke'de inmiştir. 29 ayettir.
Tamamı ittifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْۙ ﴿١﴾ وَاِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْۙ ﴿٢﴾ وَاِذَا الْجِبَالُ
سُيِّرَتْۙ ﴿٣﴾ وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْۙ ﴿٤﴾ وَاِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْۙ ﴿٥﴾
وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْۙ ﴿٦﴾ وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْۙ ﴿٧﴾ وَاِذَا الْمَوْؤُ۫دَةُ
سُئِلَتْۙ ﴿٨﴾ بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْۚ ﴿٩﴾ وَاِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْۙ ﴿١٠﴾
وَاِذَا السَّمَٓاءُ كُشِطَتْۙ ﴿١١﴾ وَاِذَا الْجَح۪يمُ سُعِّرَتْۙ ﴿١٢﴾ وَاِذَا الْجَنَّةُ
اُزْلِفَتْۙ ﴿١٣﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَٓا اَحْضَرَتْؕ ﴿١٤﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Güneş dürüldüğü zaman,

2 – Yıldızlar döküldüğü zaman,

3 – Dağlar yürütüldüğü zaman,

4 – (On aylık) gebe develer başıboş bırakıldığı zaman,

5 – Vahşi hayvanlar toplandığı zaman,

6 – Denizler ateşlendiği zaman,

7 – Nefisler çiftleştiği zaman,

8 – Diri diri gömülen kız çocuğu sorulduğu zaman,

9 – Hangi günahla öldürüldü;

10 – Sahifeler açıldığı zaman,

11 – Gök sıyrıldığı zaman,

12 – Cehennem kızdırıldığı (ısıtıldığı) zaman,

13 – Cennet yaklaştırıldığı zaman,

14 – Her nefis ne hazırladığını bilir.

Ebu Abdullah el – Hakim, Sahih'inde Abdullah bin Ömer'den şöyle rivayet etmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Kim kıyamet gününe bakmak isterse, Allah Teala'nın "Güneş dürül-düğü zaman..." kavlini okusun.[1]

"Küvviret": Bunda dört görüş vardır:

Birincisi: Karardığı zaman, bunu el – Valibi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Ferra da: Işığı gittiği zaman, demiştir ki, Katade ile Mukatil de böyle demişlerdir.

İkincisi: Gittiği zaman, bunu da Atıyye, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Mücahit de: Eriyip gittiği zaman, demiştir.

Üçüncüsü: Battığı zaman, İbn Abbas, Said bin Cübeyr ve İbn Enbari'den rivayet edilmiştir. İnsanlar buna Farsça: Kör edilmek, derler. Ben de şeyhimiz dilci Ebu Mansur'dan: Bunu Farsça: Kör olmaktan geldiğini okudum.

Dördüncüsü: O, sarık gibi sarılır, yuvarlak hale getirilir, sonra da imha edilir. Bunu da Ebu Ubeyd, demiştir. Zeccac da, küvviret'in manası: Işığı toplanıp sarık gibi dürülmesidir, demiştir. Kevvertül imamete ala ra'si ükevvirüha (sarığı başıma doladım) denir. Müfessirler de şöyle demişlerdir: Güneş yuvarlak hale getirilir, sonra da sarılır ve denize atılır. Ateşe atılır, diyenler de olmuştur. Yaratıldığı yere gönderilir de denilmiştir.

"Yıldızlar döküldüğü zaman": Yani dağılıp göçtüğü zaman, demek-

---

1 – El-Müstedrek, 2/515; sahih olduğunu söylemiş ve Zehebi de ona katılmıştır.

tir. İnkederet tairü filhevai denir ki. Kuş dalışa geçmektir. "Dağlar yürütüldüğü zaman": Yeryüzünden yürütülüp de yerle bir olduğu zaman. "Ve izel işaru uttılet": İşar: On aylık gebe develerdir, on aylık olunca en güzel zamanı yaşar, yılı tamamlayınca da doğurur. Arapların en nefis malları budur; çok meşgul olmadıkça onu başıboş bırakmazlar. Araplara on aylık gebe ile hitap edilmesi, en çok geçimlerinin ve mallarının deveden olmasındandır. "Uttıletîn manası da: Salıverilmek ve ihmal edilmek, demektir. Çünkü kıyamet hadiseleriyle meşguldürler.

"Vahşi hayvanlar" yani yaban hayvanla.. demektir "huşiret": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: ölmektir, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Kıyamette toplanmaktır, bunu da Süddi, demiştir. Biz de bunu En'am: 111'de daha geniş anlatmıştık.

"Ve izel biharu sücciret": İbn Kesir ile Ebu Amr, şeddesiz cim ile "süciret" okumuşlar; diğerleri ise şedde ile okumuşlardır. Manasında da üç görüş vardır:

Birincisi: Tutuşturulup ateş haline getirildiği zaman, bunu da Hazreti Ali ile İbn Abbas, demişlerdir.

İkincisi: Kuruduğu zaman, bunu da Hasen, demiştir.

Üçüncüsü: Doldurulup da tek deniz haline gelip suyu çoğaldığı zaman, bunu da İbn Saib, Ferra ve İbn Kuteybe, demişlerdir.

"Nefisler çiftleştiği zaman": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Eşleriyle birleştirildiği zaman, Hazreti Ömer radıyallahu anh: İyi iyiyle cennette, kötü de kötüyle cehennemde birleşir, demiştir. Hasen ile Katade'nin görüşleri de böyledir.

İkincisi: Ruhlar cesetlere döndürülüp de onlarla çiftleştirildiği zaman, bunu da Şa'bi demiştir. İkrime'den de her iki görüş rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: Mü'minlerin ruhları hurilerle, kafirlerin ruhları da şeytanlarla birleştiği zaman, bunu da Ata ile Mukatil, demişlerdir.

"Ve izel mev'udetü suilet": Dilciler şöyle demişlerdir: Mev'ude: Diri iken gömülen kız çocuğudur. Bu da cahiliye adetlerindendi. Veede veledehu denir ki: Çocuğunu diri iken toprağa gömmektir. Şair Ferezdak şöyle demiştir:

Bizde diri gömülen kız çocuklarını kurtaranlar;
Gömülen o çocuğa hayat verip de gömülmesini engelleyenler vardır.

Burada Sa'saa bin Suhan'ı kasdetmiştir ki o, Ferezdak'ın dedesidir. Zeccac da, ona sorulmasının manası: Kıyamette katilinin azarlanmasıdır, demiştir. Çünkü onun vereceği cevap: Günahsız öldürülmesidir. Aynı azarlama şurada da görülmektedir: "Beni ve annemi iki İlah edinin diye, sen mi dedin?" *(Maide: 116).* Ali bin Ebu Talib, İbn Mes'ud, İbn Abbas, Ebu Abdurrahman, İbn Ya'mur, İbn Ebi Able ve Harun da Ebu Amr'dan rivayet ederek sin'in fethi ve arkasından hemze ile "seelet" ve lamın sükunu ve son te'nin de zammı ile "bieyyi zenbin kutiltu" okumuşlardır. Onun bu sorusu da katilini azarlama manasınadır. İbn Abbas şöyle demiştir: Cahiliyede kadın hamile kalıp da doğum anı yaklaştığı zaman bir çukur kazardı, çukurun başına gelir sancısını çekerdi; eğer kız doğurursa, onu çukura atardı, eğer oğlan doğurursa, onu tutardı.

"Ve izes suhufu nuşiret": Nafi, Asım, Ebu Amr, İbn Amir ve Yakup, şeddesiz olarak "nuşiret" okumuşlar; kalanlar ise şedde ile okumuşlardır. Sahifeler de insanların hesap için açılan amel defterleridir. "Gök sıyrıldığı zaman": Ferra soyulduğu ve dürüldüğü zaman, demiştir. Abdullah bin Mes'ud'un okuyuşu da kaf ile "kuşitat" şeklindedir. Kays, Temim ve Esed kabileleri böyle kaf ile söylerdi. Kureyş ise kâf ile söylerdi, manası birdir. Araplar kafur, kâfur ve kust ve küst (buhur türü) derler. İki harfin mahreçleri yakın olursa birbirlerinin yerine kullanırlar. Nitekim: Hades ve hadet, denir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Bir şeyden örtüsü alındığı gibi alınıp dürülür. Zeccac da: Çatı gibi sökülür, demiştir. "Suiret": Nafi, İbn Amir ve Hafs da Asım'dan rivayet ederek şedde ile "su'iret" okumuşlardır. Zeccac da: Mana birdir, demiştir. Ancak şeddelinin manası: Arka arkaya tutuşturmaktır. "Üzlifet" takva sahiplerine yaklaştırıldığı zaman, demektir. Baştan beri sayılan bu şeylerin cevabı da, "alimet nefsün ma ahdarat"tir. Yani bu şeyler olduğu zaman herkes ne yapmışsa bilir, amelinin karşılığını görür. Ömer bin Hattab da "alimet nefsün ma ahdarat" kavlinde: Baştan beri söylenenler bunun için zikredilmiştir, demiştir. İbn Abbas da şöyle demiştir: Surenin başından itibaren on iki haslet vardır; altısı dünyada, altısı da ahirettedir.

فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ

﴿١٥﴾ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ﴿١٦﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ﴿١٧﴾ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ

﴿١٨﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾

مُطَاعٍ ثَمَّ اَمِينٍ ﴿٢١﴾ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ
الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ
﴿٢٥﴾ فَاَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٦﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ
اَنْ يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾ وَمَا تَشَاؤُنَ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾

15 – Hayır, sinenlere yemin ederim,
16 – Akanlara, yuvalara gidenlere,
17 – Arkasını döndüğü zaman geceye,
18 – Nefeslendiği zaman sabaha,
19 – Şüphesiz o (Kur'an) elbette değerli bir elçinin sözüdür.
20 – Kuvvet sahibi, Arş'in sahibinin yanında itibarlı.
21 – Orada sözü dinlenir, güvenilir.
22 – Arkadaşınız (Hz. Muhammed) deli değildir.
23 – Andolsun, gerçekten onu apaçık ufukta gördü.
24 – O gaybe karşı cimri değildir (vahyi gizlemez).
25 – O, kovulmuş şeytanın sözü değildir.
26 – Nereye gidiyorsunuz?
27 – O alemler için ancak bir öğüttür.
28 – İçinizden doğru olmak isteyen için.
29 – Alemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.

"Fela uksimu": La zaittir, mana da: Kasem ederim, demektir. Hunnes'te de beş görüş vardır:

Birincisi: Onlar beş yıldızdır ki sabahleyin siner görünmezler: Satürn, Merkür, Müşteri, Merih ve Venüs. Bunu da Ali, demiş, Mukatil ile İbn Kuteybe de ona katılmışlardır. Jüpiter'in adının: Bercis, Merih'in adının da: Behram olduğu söylenmiştir.

İkincisi: Onlar yıldızlardır, bunu da Hasen ile Katade genel olarak söylemişler; Ebu Ubeyde de böyle demiştir.

Üçüncüsü: Onlar geyik ve ceylan gibi vahşi hayvanlardır, bunu da İbn Mes'ud, demiştir.

Dördüncüsü: Ceylanlardır, bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Said bin Cübeyr de böyle demiştir.

Beşincisi: Meleklerdir, bunu da Maverdi nakletmiştir. Çoğunluk on-

ların yıldızlar olduğunu söylerler. İbn Kuteybe şöyle demiştir: Onlara hunnes denilmesi, güneş ve ay gibi burç ve duraklarda yürüyüp sonra da sinmesinden, yani geri dönmesindendir. Biri burçların sonunda görülürken döner başa gelir. Onlara künnes denilmesi de yürürken ceylanlar gibi sinmesindendir. Zeccac da: Kaybolur ve siner, demiştir, yani battıkları yerlerde kaybolur. Eğer sinenler ceylanlardır, denilirse onların kinas'a girmesidir ki o da ağaç dallarının arasına sinmesidir. Yakup "el – cevariy" kelimesinde ye ile vakfetmiştir.

"Arkasını döndüğü zaman geceye": Bunda da iki görüş vardır: *Birincisi:* Arkasını döndüğü zaman, bunu da İbn Abbas, İbn Zeyd ve Ferra, demişlerdir.

İkincisi: Yöneldiği zaman geceye, bunu da İbn Cübeyr ile Katade, demişlerdir. Zeccac da şöyle demiştir: Asasel leylü denir ki: Gece gelmektir, as'ase: Arkasını dönmek manasına da kullanılır: Arkasını dönmek diyenler delil olarak "vessubhu iza teneffes" kavlini gösterirler. Ebu Ubeyde de Alkame bin Kurt'un şu beyitini şahit getirmiştir:

Nihayet sabah nefeslendiği zaman,
Gecesi de açılarak arkasını dönüp gittiği zaman.

"Nefeslenmek"te de iki görüş vardır:

Birincisi: O şafağın sökmesidir, bunu da Katade, demiştir.

İkincisi: Güneşin doğmasıdır, bunu da Dahhak, demiştir. Zeccac da, manası şöyledir, demiştir: Uzayıp da apaçık sabah meydana çıktığı zaman. "Sinenlere yemin ederim ki" cümlesi ile arkasındakilerin cevabı da "Şüphesiz o (Kur'an) elbette değerli bir elçinin sözüdür" kavlidir, yani Kur'an'ı Cebrail indirdi, demektir. Biz de bunu el – Hakka: 40'ta açıklamış bulunuyoruz. Sonra Allah Teala "kuvvet sahibi" diyerek Cebrail'i niteledi, o da "zu mirreh" ile aynı manayadır ki biz de onu Necm: 6'da şerh etmiştik. "Kuvvet sahibi, Arş'in sahibinin yanında itibarlı": Yani yüksek derecelidir, demektir. "Orada sözü dinlenir": Yani göklerde melekler ona itaat eder, demektir. Meleklerin ona itaatine bir örnek şudur: O, miraç gecesinde cennet Hazin'ine emretti, o da cenneti Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem için açtı; o da girdi ve içindeki şeyleri gördü. Cehennem Hazin'ine de emretti, o da onu açtı; girdi ve ona baktı. Übey bin Ka'b, İbn Mes'ud ve Ebu Hayve, se'nin zammesiyle "sümme" okumuşlardır. Emin"in manası da: Allah'ın vahiy ve mesajlarına karşı güvenilir, demektir. Ebu Salih şöyle demiştir: İzin almadan yetmiş nur perdesini geçer.

"Arkadaşınız deli değildir": Yani Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem, bu hitap Mekke halkınadır. Zeccac da şöyle demiştir: Bu da ka-

semin cevabındandır, çünkü o, Kur'an'ı Cebrail'in indirdiğine ve Muhammed'in de Mekke halkının dediği gibi deli olmadığına yemin etmiştir.

"Andolsun, gerçekten onu apaçık ufukta gördü": Biz de bunu Necm suresi, ayet: 7'de zikretmiştik.

"O değildir": Yani Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem değildir, "gaybe karşı" yani göğün dünya halkı için gaip olan haberine karşı, demektir. "Bidanin" İbn Kesir, Ebu Amr, Kisai ve Rüveys, zı ile "bizanin" okumuşlar; kalanlar ise dad ile okumuşlardır. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Kim zı ile okursa, mana şöyledir: O Allah'tan haber verdiği şeylerde itham edilmez. Kim de dad ile okursa, mana şöyledir: O sizin için gaip olup da size yarar veren şeyin ilmine karşı cimri değildir. Başkası da şöyle demiştir: Ücret almak için kâhinler gibi haber verdiği şeyi sizden gizlemez.

"O değildir" yani Kur'an "kovulmuş şeytanın sözü": Mukatil şöyle demiştir: Çünkü Mekke kafirleri: Onu ancak şeytan getirip Muhammed'in diline aktarıyor, derlerdi.

"Nereye gidiyorsunuz?": Zeccac, manası şöyledir, demiştir: Size açıkladığım bu yoldan daha açık hangi yola gideceksiniz? "O değildir": Yani Kur'an değildir "ancak alemler için bir öğüttür": Yani bütün halk için bir nasihattir. "İçinizden doğru olmak isteyen için": Hak ve iman üzerinde doğru olmak isteyen için. Mana da şöyledir: Kur'an'dan ancak hak üzere doğru olan öğüt alır. Biz de doğru yolu yukarıda açıklamıştık, isteyen o yolu tutabilir. Sonra bunun ardından dilemenin O'nun tevfiki ile olduğunu bildirdi. Biz de bunu Nisa suresi, ayet: 30'da açıklamıştık. Ebu Hureyre şöyle demiştir: "İçinizden doğru olmak isteyen için" ayeti inince, onlar: İş bize bırakıldı; istersek doğru oluruz, istersek doğru olmayız, dediler. Bunun üzerine de: "Alemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz" kavli indi. Bunu diyenin de Ebu Cehil olduğu söylenmiştir. Ebu Bekr es – Sıddik, Ebu'l – Mütevekkil ve Ebu İmran, ye ile "vema yeşaune" okumuşlardır.

Bazı tefsir nakilcileri de "içinizden doğru olmak isteyenler için" ve Abese: 12'deki: "isteyen öğüt alır", İnsan: 29 ve Müzzemmil: 18'deki "isteyen Rabbine bir yol edinir" ayetlerinin hepsinin "Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz" ayetiyle mensuh olduğunu söylemişlerdir. Ben bu sözün doğru olduğunu görmüyorum, çünkü eğer Allah dilemeden onların dilemesi caiz olsa idi, nesih söz konusu olurdu. Ama O dilemedikçe onların dilemelerinin gerçekleşmeyeceğini haber verince, nesih için bir mana yoktur.

82-İNFİTAR SURESİ

Mekke'de inmiştir. 19 ayettir.
İttifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْۙ ﴿١﴾ وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْۙ ﴿٢﴾ وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْۙ ﴿٣﴾
وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْۙ ﴿٤﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْؕ ﴿٥﴾ يَٓا اَيُّهَا
الْاِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَر۪يمِۙ ﴿٦﴾ اَلَّذ۪ي خَلَقَكَ فَسَوّٰيكَ فَعَدَلَكَۙ ﴿٧﴾
ف۪ٓي اَيِّ صُورَةٍ مَا شَٓاءَ رَكَّبَكَؕ ﴿٨﴾ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدّ۪ينِۙ ﴿٩﴾ وَاِنَّ
عَلَيْكُمْ لَحَافِظ۪ينَۙ ﴿١٠﴾ كِرَامًا كَاتِب۪ينَۙ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾ اِنَّ
الْاَبْرَارَ لَف۪ي نَع۪يمٍۚ ﴿١٣﴾ وَاِنَّ الْفُجَّارَ لَف۪ي جَح۪يمٍۚ ﴿١٤﴾ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدّ۪ينِ ﴿١٥﴾
وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَٓائِب۪ينَؕ ﴿١٦﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدّ۪ينِۙ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَٓا اَدْرٰيكَ
مَا يَوْمُ الدّ۪ينِؕ ﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْـٔاً وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ ﴿١٩﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Gök yarıldığı zaman,

2 – Yıldızlar dağıldığı zaman,

3 – Denizler akıtıldığı zaman,

4 – Kabirler deşildiği zaman,

5 – Nefis önden gönderdiğini ve geriye bıraktığını bilir.

6 – Ey o insan, seni kerem sahibi Rabbine karşı ne aldattı?

7 – O ki, seni yarattı, düzeltti, dengeledi.

8 – Dilediği herhangi bir biçimde terkip etti.

9 – Hayır, bilakis cezayı yalanlıyorsunuz.

10 – Gerçekten üzerinizde elbette muhafızlar var.

11 – Değerli katipler.

12 – Yaptıklarınızı bilirler.

13 – Gerçekten iyiler elbette bol nimetlerdeler.

14 – Gerçekten kötüler cehennemdeler.

15 – Ceza günü oraya girecekler.

16 – Onlar ondan gaip değiller.

17 – Ceza gününün ne olduğunu sana ne bildirdi?

18 – Sonra ceza gününün ne olduğunu sana ne bildirdi?

19 – Bir gündür ki hiçbir nefis, bir nefis için hiçbir şeye sahip olmaz. O gün emir Allah'ındır.

"Gök yarıldığı zaman": Yarılması, parçalanmasıdır. "Dağıldığı zaman": Düşmek manasınadır. "Fücciret" birbirine açılıp bir tek deniz olduğu zaman, demektir. Hasen de: Suyu gittiği zaman, demiştir. "Deşildiği zaman" altı üstüne getirildiği zaman demektir. İbn Kuteybe de: Altı üstüne getirilip içindeki çıkarıldığı zaman, demiştir. Ba'sertül metaa ve bahsertuhu denilir ki: Altını üstüne getirmektir.

"Nefis önden gönderdiğini ve geriye bıraktığını bilir": Bu da kelamın (kasemin) cevabıdır. Bunu da "o gün insana önden gönderdiği ve geriye bıraktığı haber verilir" ayetinde şerh etmiştik.

"Ey o insan": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Bununla Ebuleşeddeyn denilen kimse murat edilmiştir, kafir idi, bunu da İbn Abbas ve Mukatil, demişlerdir. Biz de onun adını Müddessir: 30'da vermiştik.

İkincisi: O Velid bin Muğire'dir, bunu da Ata, demiştir.

Üçüncüsü: Übey bin Halef'tir, bunu da İkrime, demiştir.

Dördüncüsü: O bütün kafirlere işarettir, bunu da Maverdi zikretmiştir.

"Seni ne aldattı?": Zeccac şöyle demiştir: Seni ne yanılttı ve seni ne ayarttı da üzerine vacip olan şeyi yere attın? Başkası da, mana şöyledir, demiştir: O sana hemen azap etmediği için kerem sahibi ve âlicenap Rabbinin azabından seni ne emin kıldı? Fudayl bin İyad'a: "Allah seni karşısına durdursa da, "seni kerem sahibi Rabbine karşı ne aldattı?" dese, ne derdin, dediler; o da şöyle dedi: Senin indirilmiş perdelerin aldattı, derdim. Yahya bin Muaz da şöyle demiştir: Eğer sana: "Seni bana karşı ne aldattı?" derse, ben de: Eski ve yeni iyiliğin, derdim. Şöyle de denilmiştir: Kerem sıfatlarını zikredip de diğerlerini zikretmeyince sanki cevabı sızdırmış gibi oldu: O da: Kerem sahibinin keremidir.

"O ki seni yarattı" sen hiçbir şey değildin, yoktun "seni düzeltti" işiten ve gören bir insan yaptı. "Feadelek": İbn Kesir, Nafi, Ebu Amr ve İbn Amir, şedde ile "feaddelek" okumuşlar; Asım, Hamze ve Kisai de şeddesiz olarak "feadelek" okumuşlardır. Ferra şöyle yorumlamıştır: Kim şeddesiz okursa, onun mülahazası – Allah bilir ya – şöyledir: güzellik, çirkinlik, uzunluk, kısalık gibi dilediği sureti verdi. Şöyle de denilmiştir: Babana, amcana veya başka akrabalarına benzetti. Kim de şedde ile okursa – Allah bilir ya – seni dengeli kıldı, normal bir yaratılışa sahip kıldı, demek istemiştir. Bir başkası da şöyle demiştir: Organlarını eşitledi; eli elden uzun, ayağı ayaktan uzun kılmadı. Seni dilsiz hayvan olmaktan çıkardı.

"Dilediği herhangi biçimde terkip etti": Zeccac şöyle demiştir: "Ma"nın zait olması caizdir; şart ve ceza manasına olması da caizdir, o zaman mana şöyle olur: Seni kurmak istediği herhangi bir surette terkip etti. Ayetin manasında da dört görüş vardır:

Birincisi: Akrabalarından herhangi birine benzer şekilde terkip etti. Bu da Mücahid'in görüşünden çıkarılmıştır.

İkincisi: Güzellik, çirkinlik, uzunluk, kısalık, erkeklik veya dişilik gibi bir surette terkip etti. Bu da Ferra'nın görüşünden çıkarılmıştır.

Üçüncüsü: Eğer seni insan suretinden başka bir surete sokmak isterse, bunu yapar. Bunu da Mukatil, demiştir. İkrime de şöyle demiştir: İsterse maymun sureti verir, isterse domuz sureti verir.

Dördüncüsü: İsterse hayır işleriyle insan sureti verir, isterse aptallık ve ahmaklıkla eşek sureti verir, isterse cimrilikle köpek sureti verir, isterse açgözlülükle domuz sureti (karakteri) verir.

"Bilakis cezayı yalanlıyorsunuz": Ebu Cafer ye ile (yükezzibun)

okumuştur. Cezayı ve hesabı yalanlıyorsunuz, onun olmayacağını iddia ediyorsunuz. Sonra Allah Teala onlara amellerinin kayıt altına alındığını bildirip "gerçekten üzerinizde elbette muhafızlar var" dedi. Yani hafaza melekleri amellerinizi kaydederler. "Değerliler" Rablerinin nazarında "katipler" amellerinizi yazarlar. "Yaptıklarınızı bilirler": Hayır ve şer ne ise, onu sizin hesabınıza yazarlar.

"Gerçekten iyiler elbette bol nimetteler": Bu da ahirette cennete girdikleri zaman olacaktır. "Gerçekten kötüler": Bunlarda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar müşriklerdir.

İkincisi: Zalimlerdir. Nakledildiğine göre Halife Süleyman bin Abdülmelik, Ebu Hazim'e: "Doğrusu, Allah katında neyimin olduğunu bilmek isterdim" dedi. O da: Amelini Allah'ın kitabına vur; o zaman O'nun yanında neyin olduğunu bilirsin, dedi. O da: Onu nerede bulurum, dedi? O da: "Gerçekten iyiler bol nimetlerdedir ve gerçekten kötüler cehennemdedir" kavlinin yanında, dedi. Süleyman da: "Allah'ın rahmeti nerede?" dedi. O da: İyilere yakındır, dedi.

"Oraya girecekler": Yani cehenneme girip sıcağını çekeceklerdir. "ceza gününde": Yani amellerin karşılığının verildiği günde, demektir. "Onlar ondan değiller": Cehennemden değiller "gaipler" bu da kafirlerin cehennemde ebedi kalacaklarını gösterir. Bazı alimler "anha" zamirinin kıyamete raci olmasını; dolayısıyla kelamdan yeniden dirilmenin anlaşılacağını; bunun da iyileri ve kötüleri de içine alacağını söylemişlerdir. Sonra Allah Teala o günün önemini vurgulayıp "ceza gününü ne olduğunu sana ne bildirdi?" dedi. Daha sonra da onu büyüterek tekrar etti. İbn Saib şöyle derdi: Bu hitap kafir insanadır, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e değildir.

"Yevme la temlikü nefsün linefsin": İbn Kesir ile Ebu Amr ref' ile "yevmu" okumuşlar, kalanlar ise feth ile okumuşlardır. Zeccac da şöyle demiştir: Kim ref' ile okursa, "yevmu" Allah Teala'nın "yevmuddin" kavlinin sıfatı olur. Onun gizli "huve" ile merfu olması da caizdir. Nasbı da şu manaya göredir: Hazihil eşyaul mezkuretü tekunu "yevme la temlikü nefsun linefsin". Müfessirler, ayetin manası şöyledir, demişlerdir: Allah'tan başkası duruma hakim olmaz; dünyada birine verdiği gibi orada birilerine hiçbir şey vermez. Mukatil şöyle derdi: Hiçbir kafir nefis, bir nefis için bir yarara sahip olmaz. Sözü mutlak kabul etmek daha doğrudur; çünkü Mukatil benim kanatime göre mü'minlerin şefaatten yoksun kalacaklarından korkmuştur. Şefaat ise ancak Allah'ın emri ve sahip kılması ile olur.

83-MUTAFFİFİN SURESİ

Mekke'de inmiştir. 36 ayettir.

Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O Mekki'dir, bunu da İbn Mes'ud, Dahhak ve Yahya bin Selam, demişlerdir.

İkincisi: Medeni'dir, bunu da İbn Abbas, Hasen, İkrime, Katade ve Mukatil, demişlerdir. Ancak İbn Abbas ile Katade şöyle demişlerdir: Onda sekiz ayet vardır ki onlar Mekki'dir; "innellezine ecremu'dan başlar, sonuna kadar devam eder *(Mutaffifin: 29 – 36)*. Mukatil de şöyle demiştir: Onda bir ayet Mekki vardır, o da "iza tütla aleyhi ayatüna kale esatiritül evvelin"dir (Mutaffifin: 13).

Üçüncüsü: O Mekke ile Medine arasında inmiştir; bunu da Cabir bin Zeyd ile İbn Saib, demişlerdir. Müfessir Hibetullah İbn Selame, onun hicret esnasında Mekke – Medine arasında, yarısının Mekke'ye yakın, yarısının da Medine'ye yakın indiğini söylemiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّف۪ينَۙ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَۘ ﴿٢﴾ وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَۜ ﴿٣﴾ اَلَا يَظُنُّ اُو۬لٰٓئِكَ اَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَۙ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظ۪يمٍۙ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَم۪ينَۜ ﴿٦﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Yazıklar olsun, ölçü ve tartıda hile yapanlara!

2 – Onlar ki insanlardan ölçü ile aldıkları zaman tam alırlar.

3 – Onlara ölçü yahut tartı ile verdikleri zaman eksik verirler.

4 – Onlar gerçekten diriltileceklerini sanmıyorlar mı?

5 – Büyük bir günde.

6 – O günde insanlar alemlerin Rabbi için kalkarlar.

"Yazıklar olsun, ölçüde ve tartıda hile yapanlara": İbn Abbas şöyle demiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem Medine'ye gelince onların ölçüde ve tartıda çok kötü insanlar olduklarını gördü; bunun üzerine Allah Teala: "Yazıklar olsun ölçü ve tartıda hile yapanlara" ayetini indirdi.[1] Süddi de şöyle demiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem Medine'ye geldi, orada Ebu Cüheyne denen bir adam vardı, yanında iki ölçeği vardı (çifte standart); biri ile ölçerek verir, diğeri ile de ölçerek alırdı. Bunun üzerine Allah Teala bu ayeti indirdi. Biz de "veyl"in manasını Bakara: 79'da şerh etmiştik. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Mutaffif: Ölçüyü tam yapmayandır, inaun taffan denir ki: Dolu olmayan kap demektir. Zeccac da şöyle demiştir: Mutaffif demesi, ölçüde ve terazide çaldığı şeyin az olmasındandır. Bir ucundan almış demektir ki, taffuş şey, bir şeyin ucu, kıyısıdır.

"Ellezine izektalu alennası": Minennasi demektir; bu durumda "ala" tefsirci ve dilcilere göre "min" manasına olur. Ferra da şöyle demiştir: "Ala" ile "min" burada birbirinin yerine kullanılmıştır; çünkü sen: İkteltü aleyke dediğin zaman, sanki: Ehaztü ma aleyke keylen (sendeki ölçü hakkımı aldım) demiş ve: İkteltü minke dersen: İstevfeytü minke keylen (senden ölçüyü tam aldım) demiş gibi olursun. Zeccac da, mana şöyledir, demiştir: İzektalu minennasi istevfev aleyhimül keyle (insanlardan ölçekle aldıkları zaman tam alırlar) tartı ile aldıkları zaman da öyle. Tartıyı zikretmemesi, alışverişin ölçülen ve tartılan şeylerde bu ikisi ile olmasındandır; biri diğerini akla getirir. "Ve iza kâluhüm" kâlu lehüm, demektir, "ev vezenuhum" da: Vezenu lehüm, demektir. "Eksiltirler": Yani ölçüyü ve tartıyı eksik yaparlar, demektir. Buna göre "kâlu" üzerinde vakfetmek caiz değildir. Bazıları ise "hüm" zamirini (mef'ul değil de) tekit kabul eder ve "kâlu" üzerinde durmayı caiz görür; tercihe şayan olanı birincisidir. Ferra şöyle demiştir: Bir bedevi kadından şöyle dediğini işittim: İnsanlar memle-

1 – İbn Mace, Ticarat: bab, 35.

ketlerine döndükleri zaman biz tüccara giderdik; bize bir iki ölçek ölçer ve gelecek hac mevsimine kadar verirlerdi (kadın burada Kur'an'da geçtiği gibi yekilüna şeklinde kullanmıştır. Mütercim).

"Onlar gerçekten diriltileceklerini sanmıyorlar mı?": Zeccac, mana şöyledir, demiştir: Eğer diriltileceklerini zannetselerdi, ölçüyü ve tartıyı eksik yapmazlardı. "Büyük bir günde" yani kıyamet gününde, demektir. "Yevme yekumun nasu": Bu da "mebusun" kavli ile mansuptur. Müfessirler, zan burada bilmek ve yakin sahibi olmaktır, demişlerdir. Yekumun nasu'nun manası da: Kabirlerinden kalkarlar, demektir. "Alemlerin Rabbi için": Yani emri için yahut cezası ve hesabı için. Davaları hallolmak için huzurunda dururlar da, denilmiştir. Buhari ile Müslim'de İbn Ömer hadisi olarak şöyle rivayet edilmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem bu ayette şöyle dedi: Bazıları kulaklarının ortasına kadar tere batarlar.[2] Ka'b de şöyle demiştir: Üç yüz yıl ayakta dururlar. Mukatil de: Kabirlerinden çıktıkları zaman ayakta dururlar, demiştir.

كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ ٱلْفُجَّارِ لَفِى سِجِّينٍ ﴿٧﴾
وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا سِجِّينٌ ﴿٨﴾ كِتَٰبٌ مَّرْقُومٌ ﴿٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٠﴾ ٱلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿١١﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِۦٓ إِلَّا كُلُّ
مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَٰتُنَا قَالَ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّا بَلْ رَانَ
عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ كَلَّآ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾
ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا۟ ٱلْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هَٰذَا ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾
كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ ٱلْأَبْرَارِ لَفِى عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَٰبٌ
مَّرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ لَفِى نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ
يَنظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِى وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ ٱلنَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِن رَّحِيقٍ

2 - Buhari, Rikak, bab, 47; Tefsirü suretil Mutaffifin, bab, 1; Müslim, Cennet, hadis no, 60; Tirmizi, Kıyamet, bab, 2; Tefsirü suretil Mutaffifin, bab, 2 ve 3; İbn Mace, Zühd, bab, 33; Ahmed, Müsned, 2/13, 19...

خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ﴿٢٦﴾ مَخْتُومٍ ﴿٢٥﴾
وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾

7 – Hayır, gerçekten kötülerin kitabı elbette Siccin'dedir.

8 – Siccin'in ne olduğunu sana ne bildirdi?

9 – Yazılmış bir kitaptır.

10 – Yazıklar olsun o gün yalanlayanlara.

11 – Onlar ki ceza gününü yalanlıyorlar.

12 – Onu ancak mütecaviz, çok günahkar yalanlar.

13 – Ona ayetlerimiz okunduğu zaman: "Öncekilerin masalları" der.

14 – Hayır, doğrusu, kazandıkları şeyler onların kalplerini paslandırdı.

15 – Hayır, gerçekten onlar o gün Rablerinden elbette perdelenmişler.

16 – Sonra gerçekten onlar elbette alevli ateşe girecekler.

17 – Sonra (onlara): İşte yalanladığınız şey budur" denir.

18 – Hayır, gerçekten iyilerin kitabı elbette İlliyyin'dedir.

19 – İlliyyin'in ne olduğunu sana ne bildirdi?

20 – Yazılmış bir kitaptır.

21 – Ona yaklaştırılmışlar şahitlik ederler.

22 – Gerçekten iyiler elbette nimetlerdeler.

23 – Koltuklar üzerindeler.

24 – Yüzlerinde nimetlerin tazeliğini tanırsın / görürsün.

25 – Mühürlü halis şaraptan içerler.

26 – Sonu misktir. Artık yarışanlar bunda yarışsınlar.

27 – Katkısı Tesnim'den.

28 – Bir pınar ki ondan yaklaştırılmışlar içerler.

"Hayır": Azarlama ve paylamadır, yani durum onların dediği gibi değildir; artık vazgeçsinler. Ulemanın çoğunluğuna göre söz burada tamam olmuştur. Ebu Hatim şöyle derdi: "Kella" başlangıçtır, arkasındakine bağlıdır, manası da: Gerçekten, demektir. "Gerçekten kötülerin kitabı": Mukatil: Amel defterleri, demiştir. "Elbette Siccin'dedir": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: O yedinci kat yerdir, bu da Mücahit, Katade, Dahhak, İbn Zeyd ve Mukatil'in görüşleridir. Mücahit'ten şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Siccin" yedinci kat yerin altında bir kayadır, kötülerin kitabı onun altına konulur, bu da onların ziyanlarını ve derecelerinin düşük olduğunu gösterir.

İkincisi: Mana şöyledir: Onların kitapları aşağılardadır. Bunu da Hasen, demiştir.

Üçüncüsü: Ziyandadır, bunu da İkrime, demiştir.

Dördüncüsü: Hapistedir, sicn kökünden fi'iyl veznindedir, bunu da Ebu Ubeyde, demiştir.

"Siccin'in ne olduğunu sana ne bildirdi?": Bu da onu büyütmek içindir. Zeccac da şöyle demiştir: Bu, ne senin ne de kavminin bildiği şeylerden değildir.

"Yazılmış bir kitaptır": Yani bu Siccin'deki kitap, yazılmış bir kitaptır, demektir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Rakm: Yazıdır, şair Ebu Zueyb şöyle demiştir:

Yurdu divitin yazısı (elimle yazmış) gibi bilirim,
Himyerli katibin yazısı gibi.

Zeccac beyitteki kelimeye noktalı zal ve be'nin kesri ile "yezbirüha" okumuştur. Asmai de şöyle demiştir: (Ze ile) zebere: Yazdı, (zal ile) zebere de: Okudu, demektir. Ebu Amr, Saleb'ten, o da İbn A'rabi'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Doğrusu ze iledir ve zammelidir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: "Ze ile "yezbürüha" ve zal ile "yezbürüha" rivayet edilir ki ikisi de birdir. Zeberel kitabe yezburuhu ve yezbiruhu ve zal ile zeberehu yezbüruhu ve yezbiruhu denir. Katade de: Ona kötü bir işaret vurdu, demektir; sanki onun kafir olduğunu bildiren bir işaret koydu, demiştir. Mananın şöyle olduğu da söylenmiştir: O onlar için kumaştaki işaret gibi tespit edilmiştir, cezalarını çekinceye kadar ne unutulur ne de silinir.

"Yazıklar olsun o gün yalanlayanlara": Bu da: "O gün insanlar kalkarlar" kavline bağlıdır, aralarına başka kelam girmiştir. Bundan sonrası da "bel rane ala kulubihim" kavline kadar yukarıda açıklanmıştır. İbn Kesir, Ebu Amr ve İbn Amir, meftuh ra ile idgamlı şekilde "berrane" okumuş; Ebu Bekir de Asım'dan meksur ra ile idgamlı (berriyne) okuduğunu rivayet etmiştir. Hafs Asım'dan naklederek lam'ı açık olarak idgamsız, rayı da fethalayarak "rane" okumuştur (sekte yapmıştır. Mütercim). Dilciler şöyle demişlerdir: Kalplerini paslandırdı. El- hamretü terinü ala aklıs sekrani (içki sarhoşun aklını bastırdı) denir. Zeccac

da şöyle demiştir: Lamın raya idgamı ile okunmuştur; çünkü mahreçleri yakındır. Lamı açık okumak da caizdir; çünkü o bir kelimedendir, kelimenin başı da başka bir kelimedendir. Rane ala kalbihiz zenbü yerinü reynen denir ki: Günah kalbini paslandırdı, demektir. Ğane yeğinü de denir, ğayn ise ince bulut gibi bir şeydir. Reyn de kalbi kaplayan pas gibi şeydir. Ben şeyhimiz dilci Ebu Mansur'dan şöyle dediğini işittim: Ğayn: Ra ile (reyn) denir, ğayınla (ğayn) da denir. Kur'an'da ra ile "kella bel rane" şeklindedir. Hadiste ise ğayınla "innehu leyuğanu ala kalbi[3] geçmektedir. Raye de ra ile de ğayn ile de denir. Rümeysa da ğayın ile de (ğumeysa) ra ile de (rümeysa) denir (Fransızca'daki ra ve ğayın seslerini hatırlayın. Mütercim). Çünkü rams ikisi ile de yazılır. Müfessirler şöyle demişlerdir: Günahları çok olduğu için kalplerini sarmıştır. Hasen de şöyle demiştir: O günah üstüne günahtır ki sonunda kalbi kör eder.

"Hayır": Yani onlar tasdik etmezler. Sonra yeni söze başlayıp şöyle dedi: "Gerçekten onlar o gün Rablerinden perdelenmişler": İbn Abbas şöyle demiştir: Onlar Rablerine bakmaktan engellenmişler, mü'min ise O'nu görmekten engellenmemiştir. Malik bin Enes de şöyle demiştir: Düşmanlarını perdeleyip de O'nu göremeyince, dostlarına tecelli etti, onlar da O'nu gördüler. Şa'bi de şöyle demiştir: Gazap ettiği için bazılarını perdeleyince, razı olduklarına da göründü. Zeccac da şöyle demiştir: Bu ayette aziz ve celil olan Allah'ın kıyamette görüleceğine delil vardır. Eğer böyle olmasa idi, bu ayetin manası kalmazdı ve Rablerini göremeyen kafirlerin dereceleri de düşmezdi. Sonra Rablerinden perdelenmelerinin ardından ateşe girerler, bu da "sonra gerçekten onlar elbette alevli ateşe girecekler" kavli ile ifade buyrulmuştur.

"Sonra onlara şöyle denir": Yani cehennem Hazinleri onlara: "Bu" azap "yalanladığınız şeydir" der. "Hayır": Yani içine gireceği azaba inanmaz. Sonra "İyilerini kitaplarının" nerede olacağını bildirip "elbette İlliyyin'dedir" dedi. Bunda da yedi görüş vardır:

Birincisi: O cennettir, bunu da Ata, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: O yeşil zebercetten bir levhadır, Arş'in altında asılıdır, onda amelleri yazılıdır. Yine bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: O yedinci kat göktür, onda mü'minlerin ruhları vardır. Bunu da Ka'b, demiştir; Mücahit ile İbn Zeyd'in mezhepleri de böyledir.

Dördüncüsü: O Arş'in sağ ayağıdır, bunu da Katade, demiştir. Mukatil de: Arş'in gövdesidir, demiştir.

3- Müslim, Sahih, hadis no, 41.

Beşincisi: O Sidretülmünteha'dır, bunu da Dahhak, demiştir.

Altıncısı: O aziz ve celil olan Allah'a çıkan yükseklik ve âli makamdır, bunu da Hasen, demiştir. Ferra da: Yüksekliğin ötesindeki yüksekliktir, demiştir.

Yedincisi: O mekanların en yücesidir, bunu da Zeccac, demiştir.

"İlliyyin'in ne olduğunu sana ne bildirdi?": Bu da onun şanını yüceltmedir!

"Yazılmış bir kitaptır": Bu da daha önce (ayet 9:da) anlatıldığı gibidir.

"Ona yaklaştırılmışlar şahitlik eder": Yani yaklaştırılmış melekler onda hazır olur veya İlliyyin'e çıkarıldığı zaman kitaba hazır olur, demektir. Bundan sonrası da "yenzurun" kavline kadar İnfitar: 13'te geçmiştir. Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Allah'ın kendilerine ettiği ikrama bakarlar.

İkincisi: Azap çeken düşmanlarına bakarlar.

"Ta'rifü fi vucuhihim nadraten naim": Ebu Cafer ile Yakup, tenin zammı ve ranın fethi ile "tu'rafu", ra'nın zammı ile de "nadratü" okumuşlardır. Ferra: Nimetin parıltısı ve ıslaklığı, demiştir. Müfessirler de şöyle demişlerdir: Onları gördüğün zaman onların cennet halkından olduklarını anlarsın, zira onlarda güzellik ve nur görülür. "Rahik"te de üç görüş vardır:

Birincisi: O içkidir, bunu da cumhur, demiştir. Sonra içkide de dört görüş beyan ederek ihtilaf etmişlerdir: *Birincisi:* İçkinin en kalitelisidir, bunu da Halil bin Ahmed, demiştir. *İkincisi:* Katkısı yoktur, halistir, bunu da Ahfeş, demiştir. *Üçüncüsü:* Beyaz şaraptır, bunu da Mukatil, demiştir. *Dördüncüsü:* Yıllanmış şaraptır, bunu da İbn Kuteybe, nakletmiştir.

İkincisi: O cennette miskle karıştırılmış bir pınardır, bunu da Hasen, demiştir.

Üçüncüsü: O katıksız şaraptır, bunu da İbn Kuteybe ile Zeccac, demişlerdir. Allah Teala'nın: "Mühürlü" kavlinde de üç görüş vardır:

Birincisi: Karışıktır, bunu da İbn Mes'ud, demiştir.

İkincisi: Kabı mühürlüdür, Mücahit de bu görüşü kabul etmiştir.

Üçüncüsü: Onun sonu vardır, yani gaz sonu vardır (gaz çıkarır), bu son da Allah Teala'nın "sonu misktir" sözüdür. Bu da Ebu Ubeyde'nin görüşüdür.

"Hitamuhu misk": İbn Kesir, Asım, Nafi, Ebu Amr, İbn Amir ve Hamze, hı'nın kesri, te'nin fethi ve ikisinden sonra elifle mim de merfu olarak "hitamuhu" okumuşlardır. Kisai de, hı'nın fethi, arkasından elif, arkasından da meftuh te ile "hâtemehu" okumuştur. Şeyzeri de bunun gibi okumuştur, ancak o teyi meksur kılmıştır. Übey bin Ka'b, Urve ve Ebu'l – Aliye, hının ve tenin fethi, mimin zammı ile elifsiz olarak "hatemehu" okumuşlardır.

Müfessirlerin "hitamuhu misk" kavlinde dört görüşleri vardır:

Birincisi: Onun karışımı misktir, bunu da İbn Mes'ud ile Mücahit, demişlerdir.

İkincisi: Kabının mühürlendiği mühür misktir, bunu da İbn Abbas, demiştir.

Üçüncüsü: Tadı ve kokusu misktir, bunu da Alkame, demiştir.

Dördüncüsü: Tadının sonu misktir (sonunda misk kokusu gelir), bunu da Said bin Cübeyr, Ferra, Ebu Ubeyde ve İbn Kuteybe, Zeccac ve diğerleri demişlerdir.

"Artık yarışanlar bunda yarışsınlar": Yani onu ciddi arasınlar ve Allah'a itaat ederek üzerinde hırsla dursunlar. Tenafüs: Bir şeyi vermemek ve o hususta çekişmektir.

"Katkısı Tesnim'den": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O cennette mukarreblerin sade olarak içtikleri bir pınarın adıdır, kitapları sağdan verilenler ise karışık içerler.

İkincisi: Tensim sudur, bunu da Dahhak, demiştir. Mukatil de şöyle demiştir: Ona tensim denilmesi, yükseklerden, Adn cennetinden gelip üzerlerine dökülmesindendir. İçkiyi o sudan içerler. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Tesnim cennet şarabının en kalitelisidir. Şöyle de denilmiştir: O tesnim denen yani yukarıdan (şelaleden) dökülen bir su ile karıştırılmıştır. Bunun da aslı, senamul bair (devenin hörgücün)den ve kabrin tümseğinden gelir. Bu da çok hoşuma gidiyor, çünkü şair Müseyyeb bin Ales, bir kadını methederken şöyle demiştir:

Sanki tükrüğü zirvenin karı ile soğutulmuş
Şarap gibidir.

Zeccac da, mana şöyledir, demiştir: Onun karışımı yüksek odalardan üzerlerine dökülen tensim adındaki bir pınardandır. Bu görüşe göre "aynen" mansuptur, tıpkı "ev it'amun fi yevmin zi mesğabetin yetimen" *(Beled: 15)* kavlinde olduğu gibi. "Aynen"in yuskavne aynen, yani min aynin kavli ile mansup olması da caizdir. Biz de "yeşrebu biha"nın manasını Hel eta: 6'da açıklamıştık.

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ
يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾
وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ
حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾ فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾
عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

29 – Gerçekten suç işleyenler, iman edenlere gülerlerdi.

30 – Onlara rastladıkları zaman kaş göz hareketi yaparlardı.

31 – Ailelerine döndükleri zaman zevk duyarak dönerlerdi.

32 – Onları gördükleri zaman: "Gerçekten bunlar elbette sapıklar" derlerdi.

33 – Hâlbuki onların üzerine gözcüler olarak gönderilmediler.

34 – Bugün de iman edenler kafirlere gülerler.

35 – Koltuklar üzerinde bakarlar.

36 – Kafirler yaptıklarının cezasını çektiler mi?

"İnnellezine ecremu" Yani müşrikler, demektir, "iman edenlere" yani Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabından Ammar, Bilal, Habbab vd. gibilere "gülerlerdi" onlarla alay ederek. "Rastladıkları zaman": Yani mü'minler "onlara" yani kafirlere, "kaş göz hareketi yaparlardı": Yani onlarla alay etmek için böyle yaparlardı. "Döndükleri zaman": Yani kafirler "ailelerine zevk duyarak dönerlerdi": Yani onlarda gördüklerinden şaşarak, bunu anlatarak zevklenirlerdi. Ebu Cafer, Hafs da Asım'dan, Abdurrazzak da İbn Amir'den rivayet ederek, elifsiz oarak "fekihin" okurlardı. Biz de her iki okuyuşun manasını Yasin: 55'te şerh etmiştik. "Onları gördükleri zaman" yani Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabını: "Gerçekten bunlar sapıklar" derlerdi": Allah Teala şöyle dedi: "Gönderilmediler" yani kafirler "onların üzerine" yani mü'minlerin üzerine "gözcüler olarak" amellerini onların adına kayda geçirmek için, daha açıkçası: Amellerini zapta geçirmekle görevlendirilmediler. "Bugün" yani ahirette , "iman edenler kafirlere gülerler" onları ateşte azap çekerken gördükleri zaman. Ebu Salih şöyle demiştir: Ateştekiler onun içindeyken onlara: Çıkın, denilir ve onlar için kapıları açılır. Onlar çıkmak için yö-

neldikleri zaman kapıları yüzlerine kapatılır, mü'minler de "koltuklar üzerinde bakarlar" düşmanlarının azabına bakarlar. Mukatil şöyle demiştir: Cennetteki herkes için Allah düşmanlarının nasıl azap edildiklerini görmek üzere bir gedik, aralık vardır; onları görünce Allah'ın onlara ikramına şükrederler. Onlar ateştekilerle onlar da cennettekilerle konuşurlar, sonunda ateş üzerlerine çullanır, o zaman delik de kapatılır.

"Hel süvvibel küffaru": Hamze, Kisai, Harun da Ebu Amr rivayetinde, lamın se'ye idgamı ile (hessüvvibel küffaru) okumuşlardır ki, "dünyada mü'minlerle alay etmelerinin cezasını ve karşılığını çektiler mi?" derler. Bu da itiraf ettirme ve onaylatma sorusudur.

84-İNŞİKAK SURESİ

Mekke'de inmiştir.

25 ayettir.

Tamamı ittifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْأَرْضُ
مُدَّتْ ﴿٣﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٥﴾
يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ ﴿٦﴾ فَأَمَّا مَنْ
أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴿٨﴾ وَيَنْقَلِبُ
إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿٩﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ
يَدْعُو ثُبُورًا ﴿١١﴾ وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ﴿١٢﴾ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿١٣﴾
إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ﴿١٤﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Gök yarıldığı zaman,

2 – Rabbini dinlediği zaman ki buna layık kılınmıştır.

3 – Yer uzatıldığı,

4 – İçindekini atıp da boşaldığı,

5 – Rabbini dinlediği zaman ki, buna layık kılınmıştır.

6 – Ey insan, şüphesiz sen Rabbine karşı bir didinme ile didinmektesin; ona da kavuşacaksın.

7 – Kime kitabı sağından verildi ise,

8 – İleride kolay bir hesaba çekilecektir.

9 – Ailesine sevinçle dönecektir.

10 – Kime de kitabı sırtından / arkasından verildi ise,

11 – İleride helaki / ölümü çağıracak,

12 – Çılgın ateşe girecek.

13 – Çünkü o ailesinde sevinçli idi.

14 – Gerçekten o asla dönmeyeceğini zannetti.

"Gök yarıldığı zaman": Müfessirler: Göğün yarılması, kıyamet alametlerindendir, demişlerdir. Bu da Kur'an'ın birkaç yerinde zikredilmiştir: Furkan: 225; Rahman: 37 ve Hakka: 16. "Ve ezinet lirabbiha ve hukkat": Yani Rabbini dinleyip yarılmaya razı olduğu zaman demektir ki, ezen kökünden gelir o da bir şeyi dinleyip ona kulak vermektir. Şahit şudur:

Bir hayırla anılırsam sağırdılar,
Eğer onların yanında bir kötülükle anılırsam, kulak kesilirler.

"Ve hukkat": Yani kendini yaratan Rabbine itaat etme göğün hakkıdır, demektir. "Yer uzatıldığı zaman": İbn Abbas: Deri gibi sündürülüp genişletildiği zaman, demiştir. Mukatil de şöyle demiştir: Yer dümdüz edilir, öyle ki ne kadar dağ ve bina varsa içine girer.

"İçindekini atıp da": Ölüleri ve hazineleri, demektir, "boşaldığı zaman" yani bunlardan boşalıp da içinde bir şey kalmadığı zaman, demektir. Bu zikredilen şeylerin cevabında dört görüş belirterek ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: O terk edilmiştir, çünkü mana bellidir, Kur'an'da tekrar edilmiştir.

İkincisi: O "ey o insan sözüdür" mesela şu söz gibi: Bunlar olduğu zaman, ey insanlar, yaptıklarınızı görürsünüz. Bu durumda "ey o insan" ce-

vap olur ve bunda fe gizlenmiş olur. Sanki mana şöyledir: Gök yarıldığı zaman sevabı da azabı da görür. Bu iki görüşü Ferra, demiştir.

Üçüncüsü: Kelamda takdim ve tehir vardır, takdiri şöyledir: Ey o insan, sen Rabbine bir didinme ile didinmektesin; gök yarıldığı zaman da O'na kavuşacaksın. Bunu da Müberrid, demiştir.

Dördüncüsü: Cevap "Allah Teala'nın, "femulakıyhi" sözünden anlaşılmaktadır; mana da şöyledir: Kıyamet günü olduğu zaman insan ameline kavuşur. Bunu da Zeccac, demiştir.

"Şüphesiz sen Rabbine bir didinme ile didinmektesin": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Sen Rabbin için bir amel yapmakla yapmaktasın, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Rabbine bir çalışmakla çalışmaktasın, bunu da Mukatil, demiştir. Zeccac da şöyle demiştir: Kedh" lügatte: Çabalamak, dünya ve ahiret işlerine ara vermeden devam etmektir. Şair Temim bin Mukbil de şöyle demiştir:

Zaman iki defadan ibarettir:
Birinde ölürüm, ötekisinde de geçinmek için çırpınırım.

"Rabbine" sözünde de iki görüş vardır:

Birincisi: Rabbin için amel etmektesin, biz de bunu İbn Abbas'tan zikretmiştik.

İkincisi: Rabbine kavuşmaya, bunu da İbn Kuteybe, demiştir.

"Ona ulaşacaksın": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Ameline ulaşacaksın. *İkincisi:* Rabbine kavuşacaksın. Nitekim bu ikisini Zeccac zikretmiştir.

"İleride kolay bir hesaba çekilecektir": O da kötülüklerin ona arz edilip arkasından da Allah'ın onları bağışlamasıdır. Buhari ile Müslim'de Hazreti Aişe diyor ki: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem: "Kim hesapta tartışılırsa helak olur" dedi. Ben de: "Ya Resulallah, Allah Teala "kolay bir hesaba çekilecektir?" buyuruyor, dedim. O da: O, arzdır, dedi.[1]

"Ailesine dönecektir": Yani cennetteki hurilerle dünya kadınlarının yanına, demektir. "sevinçle" yapılan ikramlardan dolayı. "Kime kitabı arkasından verilirse": Müfessirler şöyle demişlerdir: Sağ eli boy-

---

1 - Buhari, İlm, bab, 35; Tefsirü sure 84, bab, 1; Müslim, Sıfatül Cennet, hadis no, 79 - 80; Ebu Davud, Cenaiz, bab, 8; Tirmizi, Kıyamet, bab, 5; Tefsirü sure 84, bab, 1; Ahmed, Müsned, 47, 48...

nuna bağlanır, sol eli de arkasına getirilir. "İleride helaki / ölümü çağıracak": Zeccac şöyle demiştir: Eyvahlar olsun bana, ölüm gelip canımı alsın! Bütün tehlikeli şeylerle karşılaşanlar böyle derler.

"Ve yesla saira": İbn Kesir, Nafi, İbn Amir ve Kisai, yenin zammı ve lamın teşdidi ile "ve yusalla" okumuşlardır. Asım, Ebu Amr ve Hamze de, şeddesiz meftuh ye ile "yesla" okumuşlardır, ancak Hamze ile Kisai elifi imale etmişlerdir (yasley). Biz de bunu İnsan suresi, ayet: 11 de şerh etmiştik.

"Çünkü o ailesinde": Yani dünyada, "sevinçli idi": Keyfinin arkasına düşmek ve şehvetine uymakla. "Gerçekten o asla dönmeyeceğini zannetti": Yani ahirete dönmeyeceğini ve yeniden dirilmeyeceğini, demektir. Bu da kafirin sıfatıdır. Dilciler şöyle demişlerdir: Havr lügatte: dönmektir, Lebid'in şu beytini kanıt getirmişlerdir:

İnsan başka değil ancak alev gibidir;
Yükseldikten sonra küle döner.

بَلٰىۚ اِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِه۪ بَص۪يرًاۜ ﴿١٥﴾ فَلَٓا اُقْسِمُ بِالشَّفَقِۙ ﴿١٦﴾ وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَۙ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا اتَّسَقَۙ ﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍۜ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَۙ ﴿٢٠﴾ وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿٢١﴾ بَلِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَۘ ﴿٢٢﴾ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَۘ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَل۪يمٍۙ ﴿٢٤﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

15 – Hayır, gerçekten Rabbi onu görmektedir.

16 – Yoo, şafağa yemin ederim,

17 – Geceye ve topladığı şeye,

18 – Toplandığı (dolunay halini aldığı) zaman aya,

19 – Elbette halden hale bineceksiniz / geçeceksiniz.

20 – Onlara ne oluyor da iman etmiyorlar?

21 – Onlar Kur'an okunduğu zaman secde etmiyorlar.

22 – Bilakis o kafirler yalanlıyorlar.

23 – Allah onların (sinelerinde) sakladıklarını pekiyi bilendir.

24 – Öyleyse onları acıklı bir azapla müjdele.

25 – Ancak iman edip iyi şeyler yapanlar müstesnadır ki onlar için kesilmeyen bir mükafat vardır.

"Hayır": Ferra, mana şöyledir, demiştir: Evet, elbette dönecekler. Sonra Allah Teala yeniden söze başlayıp şöyle dedi: "Gerçekten Rabbi onu görmektedir": Müfessirler: Bütün hallerini görmektedir, demişlerdir.

"Yoo, şafağa yemin ederim": Bunun izahı da yukarıda geçmiştir. Şafak kelimesine gelince, İbn Kuteybe şöyle demiştir: Kızıl ve beyaz olmak üzere iki şafak vardır. Kızıl: Güneşin batmasından yatsı namazı vaktine kadar olup sonra kaybolandır. Beyaz şafak da gece yarısına kadar devam eder.

Burada şafaktan murat edilen şey hususunda da müfessirlerin altı görüşü vardır:

Birincisi: Güneş battıktan sonra ufukta kalan kırmızılıktır. İbn Ömer, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den: Şafak kızıllıktır[2] dediğini rivayet etmiştir. Hazreti Ömer, oğlu, İbn Mes'ud, Ubade, Ebu Katade, Cabir bin Abdullah, Ebu Hureyre, Enes, İbn Müseyyeb, İbn Cübeyr, Tavus, Mekhul, Malik, Evzai, Ebu Yusuf, Şafii, Ebu Ubeyd, Ahmed, İshak, İbn Kuteybe ve Zeccac da bu görüştedirler. Ferra şöyle demiştir: Bir Araptan işittim, üzerinde boyalı bir elbise vardı: Şafak gibi dedi, elbisesi kırmızı idi.

İkincisi: O gündüzdür.

Üçüncüsü: Güneştir, iki görüş de Mücahit'ten rivayet edilmiştir.

Dördüncüsü: Gündüzün kalan kısmıdır, bunu da İkrime, demiştir.

Beşincisi: Beyazlık gittikten sonra kalan siyahlıktır. Bunu da Ebu Cafer Muhammed bin Ali, demiştir.

Altıncısı: O beyazlıktır, bunu da Ömer bin Abdülaziz, demiştir.

"Velleyli vema vesak": Yani toplayıp içine aldığına, demektir. Kanıt için şunu getirmişlerdir:

Bizim öyle genç ve altı yaşlarında,
Toplu develerimiz vardır ki, eğer bir sürücü bulsaydı...

Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: "Vema vesak": Kaplayıp da dışarıda bir şey bırakmayan, demiştir. Gece dağları, ağaçları, denizleri ve yeri kaplar da bunları altına alırsa, işte o zaman: Vesekaha, derler. Birisi de: "Ma vesak": Gündüz dağılıp işlerine gidenleri topladığı zaman, demiştir.

---

2 - Darakutni, Sünen, s. 100.

"Toplandığı (dolunay olduğu zaman) aya" Ferra şöyle demiştir: Onun toplanması; dolup da dümdüz olduğu on üç, on dört, on beş ve on altıncı geceleridir.

"Leterkebünne tabekan an tabek": İbn Kesir, Hamze ve Kisai, tenin ve benin fethi ile "leterkebenne" okumuşlardır. Manasında da iki görüş vardır:

Birincisi: O, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e hitaptır, sonra manasında da iki görüş vardır: *Birincisi:* Gökten göğe geçersin. Bunu da İbn Mes'ud, Şa'bi ve Mücahit, demişlerdir. *İkincisi:* Halden hale geçersin. Bunu da İbn Abbas demiş ve: O da Peygamberiniz'dir, demiştir.

İkincisi: İşaret göğedir, mana şöyledir: O değişir çeşitli hal alır: Bazen erimiş maden, bazen de kızarmış yağ gibi olur. Yine bu da İbn Mes'ud'dan rivayet edilmiştir.

Asım, Nafi, Ebu Amr ve İbn Amir, tenin fethi ve benin zammı ile "leterkebünne" okumuşlardır, bu da diğer insanlara hitaptır, manası da: Halden hale geçersiniz, demektir. İbn Mes'ud, Ebu'l – Cevza ve Ebu'l – Eşheb, mansup be ve ye ile "leyerkebenne" okumuşlardır. Ebu'l – Mütevekkil ile İbn Ya'mur, beyi zammeleyerek ye ile "leyerkebünne" okumuşlardır. "An" de "ba'de" manasınadır. Bu da bütün müfessirlerle dilcilerin görüşüdür. Akra bin Habis'in şiirini şahit getirmişlerdir:

Ben zamanı ölçüp biçtim,
Ve halden hale geçtim (deneyimliyim).

Sonra kelamın manasında da beş görüş vardır:

Birincisi: O şiddet ve korkulardır, sonra da ölüm, yeniden dirilme, mahşerde toplanma ve sonra da Allah'a arzdır. Bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: O şiddetten sonra bolluk, bolluktan sonra şiddet, fakirlikten sonra zenginlik, zenginlikten sonra fakirlik, hastalıktan sonra sağlık ve sağlıktan sonra hastalıktır. Bunu da Hasen, demiştir.

Üçüncüsü: İnsanın süt çocuğu olması, sonra sütten kesilmesi, sonra delikanlı, sonra genç, sonra da ihtiyar olmasıdır. Bunu da İkrime demiştir.

Dördüncüsü: O insanın dünyadan çıktıktan sonra ahirette halinin değişip alçakken yükselmesi, yüksekken alçalmasıdır. Bu da Said bin Cübeyr'in görüşüdür.

Beşincisi: O kendilerinden öncekilerin yollarına gitmeleridir, bunu da Ebu Ubeyde, demiştir. Bir hekim de şöyle demiştir: Bugün bir halde yarın başka bir halde olan, idaresinin başkasının elinde olduğunu bilsin.

"Onlara ne oluyor da": Yani Mekke kafirlerine demektir, "iman etmiyorlar?": Yani Muhammed'e ve Kur'an'a iman etmiyorlar. Bu da ret manasında bir sorudur. "Onlara Kur'an okunduğu zaman secde etmiyorlar": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Namaz kılmıyorlar, bunu da Ata ile İbn Saib, demişlerdir.

İkincisi: Ona boyun eğip zillet göstermiyorlar. Bunu da İbn Cerir, demiş; Kadı Ebu Ya'la da beğenmiş ve şöyle demiştir: Bazıları bunu tilavet secdesinin vacip olduğuna delil getirmişlerdir ki, bunda böyle delalet yoktur. Mana sadece: Onlar çekinmezler, demektir. Baksanıza, secdeyi Kur'an'ın tamamına izafe etmiştir; hâlbuki secde ancak belli ayetleri okunduğu zaman vacip olur.

"Bilakis o kafirler yalanlıyorlar": Kur'an'ı, öldükten sonra dirilmeyi ve ceza görmeyi. "Allah sakladıklarını pekiyi bilendir": Kalplerinde sakladıkları yalanlamayı. İbn Kuteybe: "Yûun": Kalplerinde toplarlar, demiştir. Zeccac da şöyle demiştir: Ev'aytül meaa filviai (eşyayı kaba koydum) ve veaytül ilme (ilmi kavradım).

"Onları acıklı bir azapla müjdele": Yani onlara bunu haber ver, demektir. Zeccac da şöyle demiştir: Mü'minlerin cennet ve rahmetle müjdelenmelerine karşılık kafirlere de acıklı azabı haber ver. "Memnun": Dilcilere göre: Kesik, demektir.

85-BURUC SURESİ

Mekke'de inmiştir. 22 ayettir.
Tamamı ittifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ﴿١﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ﴿٢﴾ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ﴿٣﴾
قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ﴿٤﴾ النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ ﴿٥﴾ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ
﴿٦﴾ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ﴿٧﴾ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا
بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٨﴾ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ
شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ
عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾
إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الْغَفُورُ

ٱلْوَدُودُ ﴿١٤﴾ ذُو ٱلْعَرْشِ ٱلْمَجِيدُ ﴿١٥﴾ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾ هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ
ٱلْجُنُودِ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾ بَلِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فِى تَكْذِيبٍ ﴿١٩﴾
وَٱللَّهُ مِن وَرَآئِهِم مُّحِيطٌۢ ﴿٢٠﴾ بَلْ هُوَ قُرْءَانٌ مَّجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِى لَوْحٍ مَّحْفُوظٍۭ ﴿٢٢﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Andolsun, burçlar sahibi göğe,

2 – Va'dedilen güne,

3 – Şahid'e, şahitlik edilene ki,

4 – Hendeklerin sahibi gebertildi.

5 – Tutuşturucu ateşin sahibi (hendeklerin).

6 – O zaman onlar onun üzerinde / kenarında oturuyorlar,

7 – Mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı.

8 – Onlardan ancak mutlak galip, övgüye layık Allah'a iman etmelerinden dolayı intikam aldılar.

9 – O ki, göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Allah her şeye hakkı ile şahittir.

10 – Erkek mü'minleri ve kadın mü'minleri yakıp sonra da tövbe etmeyenler için cehennem azabı vardır ve onlar için yangın azabı vardır.

11 – Şüphesiz onlar ki iman edip iyi şeyler yaptılar, onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. İşte bu en büyük kurtuluştur.

12 – Şüphesiz Rabbinin tutup yakalayışı elbette en çetindir.

13 – Çünkü O, başlatır ve tekrar eder.

14 – O çok bağışlayan, çok sevendir.

15 – Çok yüce Arş'in sahibidir.

16 – İstediğini çekinmeden yapandır.

17 – Sana orduların haberi geldi mi?

18 – Fir'avn ve Semud'un.

19 – Hayır, kafirler yalanlamadadır.

20 – Allah onları arkalarından kuşatıcıdır.

21 – Doğru o yüce Kur'an'dır.

22 – Levh-i Mahfuz'dadır.

"Andolsun, burçlar sahibi göğe": Burçları Hicr: 16'da zikretmiştik. "Va'dedilen güne": O da müfessirlerin ittifakı ile kıyamet günüdür. "Şahide ve şahitlik edilene": Bunda da yirmi dört görüş vardır:

Birincisi: Şahit: Cuma günüdür, şahitlik edilen de: Arefe günüdür. Bunu Ebu Hureyre Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet etmiş; Hazreti Ali, bir rivayette İbn Abbas da böyle demişlerdir. Buna göre Cuma gününe şahit denilmesi, onda amel eden herkese şahitlik etmesindendir. Arafe gününe de şahitlik edilen denilmesi, insanların hac mevsiminde onda hazır olmasından ve meleklerin ona şahit olmalarındandır.

İkincisi: Şahit: Cuma günüdür, şahitlik edilen de: Kurban bayramı günüdür. Bunu da İbn Ömer, demiştir.

Üçüncüsü: Şahid: aziz ve celil olan Allah'tır, şahitlik edilen de: Kıyamet günüdür. Bunu da el – Valibi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Dördüncüsü: Şahit: Arefe günüdür, şahitlik edilen de: Kıyamet günüdür, bunu da Mücahit, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Beşincisi: Şahit: Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'dir, şahitlik edilen de: İnsanlardır, bunu da Cabir bin Abdullah, demiştir.

Yedincisi: Şahit: Cuma günüdür, şahitlik edilen de: Kıyamet günüdür, bunu da Dahhak, demiştir.

Sekizincisi: Şahit: Arefeden bir önceki gündür, şahitlik edilen de: Arefe günüdür. Bunu da Said bin Müseyyeb, demiştir.

Dokuzuncusu: Şahit: Allah'tır, şahitlik edilen de: Âdemoğullarıdır, bunu da Said bin Cübeyr, demiştir.

Onuncusu: Şahit: Muhammed'dir, şahitlik edilen de: Arefe günüdür. Bunu da Dahhak, demiştir.

Onbirincisi: Şahit: Âdem aleyhisselam'dır, şahitlik edilen de: Kıyamet günüdür. Bunu da İbn Ebi Necih, Mücahit'ten rivayet etmiştir.

Onikincisi: Şahit: Âdemoğlu, şahitlik edilen de kıyamet günüdür, bunu da Leys, Mücahit'ten rivayet etmiş; İkrime de böyle demiştir.

Onüçüncüsü: Şahit: Âdem aleyhisselam'dır, şahitlik edilen de: Kıyamet günüdür. Bunu da Ata bin Yesar, demiştir.

Ondördüncüsü: Şahit: İnsandır, şahitlik edilen de: Aziz ve celil olan Allah'tır. Bunu da Muhammed bin Ka'b, demiştir.

Onbeşincisi: Şahit: Kurban bayramı günüdür, şahitlik edilen de Arefe günüdür, bunu da İbrahim, demiştir.

Onaltıncısı: Şahit: İsa aleyhisselam'dır, şahitlik edilen de: Ümmetidir. Bunu da Ebu Malik demiştir, delili de Allah Teala'nın: "Ben onlara şahit oldum" *(Maide: 117)* ayetidir.

Onyedincisi: Şahit: Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'dir, şahitlik edilen de: Ümmetidir. Bunu da Abdülaziz bin Yahya demiştir, izahı da: "Seni onların üzerine şahit getirdik" *(Nisa: 41)* ayetidir.

Onsekizincisi: Şahit: Bu ümmettir, şahitlik edilen de: Diğer insanlardır, bunu da Hüseyn bin Fadl demiş, delili de: "İnsanların üzerine şahitler olmanız için" *(Bakara: 143)* ayetidir.

Ondokuzuncusu: Şahit: Hafaza melekleridir, şahitlik edilen de: Âdemoğullarıdır, bunu da Muhammed bin Ali et – Tirmizi, demiş; İkrime'den de aynısı nakledilmiştir.

Yirmincisi: Şahit: Hak'tır, şahitlik edilen de: Kainattır (varlıktır). Bunu da Cüneyd Bağdadi, demiştir.

Yirmibirincisi: Şahit: Haceriesved'dir, şahitlik edilen de: Hacılardır.

Yirmiikincisi: Şahit: Peygamberlerdir – Allah'ın salat ve selamı onların üzerine olsun – şahitlik edilen de: Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'dir. Açıklaması da: "Hani Allah peygamberlerden sağlam söz almıştı..." *(Al-i İmran: 81)* ayetidir.

Yirmiüçüncüsü: Şahit: Aziz ve celil olan Allah, melekler, ilim adamlarıdır, şahitlik edilen de: Lailahe illallah'tır. Açıklaması da: "Allah, melekler ve ilim adamları şahitlik ettiler" *(Al-i İmran: 18)* ayetidir.

Yirmidördüncüsü: Şahit: Peygamberlerdir – onlara selam olsun – şahitlik edilen de: Ümmetlerdir, bunu da şeyhimiz Ali bin Ubeydullah nakletmiştir.

Kasemin cevabında da üç görüş vardır:

Birincisi: O, Allah Teala'nın "şüphesiz Rabbinin tutup yakalayışı elbette çok çetindir" kavlidir. Bunu da Katade ile Zeccac, demişlerdir.

İkincisi: O "hendek sahipleri gebertilmiştir" kavlidir, nitekim Allah Teala'nın: "Veşşemsi ve duhaha" kavlinde de kasemin cevabı "kad efleha"dır. Bunu da Ferra nakletmiştir.

Üçüncüsü: Cevap verilmemiştir, bu da İbn Cerir Taberi'nin tercihidir.

"Hendek sahipleri gebertildi": Yani lanet edildiler, demektir Uhdud da: Yere kazılan hendeklerdir, çoğulu: Ehadid'dir. Bu kavim yere çukurlar kazdılar, içinde ateş yaktılar ve inkar etmeyenleri içine attılar.

Alimler onların kimler oldukları hususunda da altı görüş üzerinde ihtilaf ettiler:

Birincisi: O bir kraldır, onun bir sihirbazı vardı, sihir öğretmesi için ona bir delikanlı gönderdi. Delikanlı bir rahibin yanından geçerdi; ondan hoşlandı ve onun dinine girdi. Kral bunu öğrendi; ona dininden dönmesini emretti. O da: Yapmam, dedi. Kral onu öldürmeye uğraştı; yapamadı; delikanlı: Dediğimi yapmadıkça sen beni öldürmezsin; insanları bir meydanda topla ve beni bir ağaç dalına as; benim ok kılıfımdan bir ok çek: Bismillahi Rabbil ğulam, diyerek at, dedi. Kral da bunu yaptı; delikanlı öldü. Halk: Biz de delikanlının Rabbine iman ettik, dediler. Bunun üzerine hendekler kazıldı; içine ateş dolduruldu, dininden dönmeyeni içine atın, dedi. Öyle yaptılar. Hadis kısaca böyledir. Daha uzunu da vardır, ben de onu "el – Muğni" ve "el – Hadaik" kitaplarında Suheyb'ten rivayet ederek anlattım.[1]

İkincisi: Krallardan biri sarhoş oldu, kızkardeşine saldırdı; ayılınca kız kardeşine, "mahvolduk, bu işin içinden nasıl çıkacağız?" dedi. O da: Memleket halkını topla; onlara Allah Teala'nın kız kardeşlerle nikahlanmayı helal ettiğini söyle. Bu insanların arasına yayılıp da unuttukları zaman onlara hitap eder ve yasaklarsın, dedi. O da öyle yaptı. Halk bunu kabul etmedi; kral da onları kırbaçladı, sonra da onları kılıçtan geçirdi; yine kabul etmediler. Hendekler kazdırdı, içine ateş doldurdular; bunu kabul etmeyeni içine attı. Bunu da Ali bin Ebu Talib demiştir.

Üçüncüsü: Onlar bir millettir, mü'minleriyle kafirleri savaştılar; mü'minler galip geldiler. Sonra bunu bozmayacaklarına sözleşme yaptılar. Kafirler antlaşmayı bozdular, mü'minleri yakaladılar. Mü'minlerden biri ona: Ateş yakın, içine girmelerini isteyin; kim dininize tabi olursa, zaten istediğiniz budur; kim de size tabi olmazsa, onlardan kurtulmuş olursunuz, dedi. Böyle yaptılar; Müslümanlar da ateşe göğüs gerdiler. Bunu da Katade, demiştir.

Dördüncüsü: Fetret döneminde mü'minler insanlardan ayrıldılar; puta tapan zorbalardan biri onlara haber gönderdi; onlardan dinine girmelerini istedi; onlar da kabul etmediler. Onlar için hendekler kazdı ve onları içine attı. Bunu da Rebi bin Enes, demiştir.

Beşincisi: Yusuf bin Zi Nuvas'ın kavminden bir cemaat İsa göğe kaldırıldıktan sonra ona iman etti, Yusuf da onlar için hendek kazdı, içini ateşle doldurdular; onların hepsini yaktı. Bunun üzerine Allah Teala:

---

1 – bkz. İmam Ahmed, Müsned, 6/17.

"Hendek sahipleri gebertildi" ayetlerini indirdi. Onlar da Yasuf bin Zi Nuvas ve adamlarıdır. Bunu da Mukatil, demiştir.

Altıncısı: Onlar putperest bir kavim idiler, yanlarında da imanlarını gizleyen bir kavim vardı, onları öğrendiler, onlar için hendekler kazdılar, onları içine attılar. Bunu da Zeccac nakletmiştir.

Yakılan kimseler hakkında da beş görüş halinde ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: Onlar Habeşistan'dan idiler, bunu da Hazreti Ali kerremallahu veche demiştir.

İkincisi: İsrail oğullarındandır, bunu da İbn Abbas, demiştir.

Üçüncüsü: Yemen halkındandır, bunu da Hasen, demiştir. Dahhak da şöyle demiştir: Onlar Yemen Hıristiyanlarındandır, bu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem gönderilmeden kırk yıl önce idi.

Dördüncüsü: Necran halkındandır, bunu da Mücahit, demiştir.

Beşincisi: Nabat halkındandır, bunu da İkrime, demiştir.

Sayılarında da üç görüş vardır:

Birincisi: On iki bindir, bunu da Vehb, demiştir.

İkincisi: Yetmiş bindir, bunu da İbn Saib, demiştir.

Üçüncüsü: Seksen erkek, dokuz kadındır, bunu da Mukatil, demiştir.

"Ennari zatil vekud": Bu da "el – uhdud"dan bedeldir, sanki: Kutile ashabun nar (ateş sahipleri gebertildi) demiş gibidir. "Vekud" da Bakara: 24'te tefsir edilmiştir. Ebu Rezin el – Ukayli, Ebu Abdurrahman es – Sülemi, Hasen, Mücahit, Ebu'l – Aliye, İbn Ya'mur ve İbn Ebi Able, vavın zammı ile "el- vukud" okumuşlardır. "O zaman onlar onun üzerinde oturuyorlar": Yani ateşin yanında demektir. Kral ve adamları hendeklerin yanında kürsüler üzerinde idiler; mü'minlere dinlerinden dönmelerini teklif ediyorlardı; kabul etmeyeni ateşe atıyorlardı. "Mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı": Yani ona şahit oluyorlardı. Aziz ve celil olan Allah bu ayetlerde bir kavmin kıssasından haber verdi; onlar öyle iman ve yakîn sahibi idiler ki ateşte yakılmaya sabrettiler de dinlerinden dönmediler.

"Vema nekamu minhüm": İbn Ebi Able, kafın kesri ile "nekımu" okumuşlardır. Zeccac da: Onların imanlarını beğenmediler, demiştir. Biz de "nekamu"nun manasını Maide: 59 ve Beraet: 74'te şerh etmiş, "el – aziz el hamid"in manasını da Bakara: 129 ve 267'de açıklamıştık.

"Allah her şeye hakkı ile şahittir": Yani yaptıkları O'na gizli değildir; O, yaptıklarına şahittir, demektir.

"İnnellezine fetenül mü'minine velmü'minati": Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları yakıp onlara azap edenler, demektir. Bu, "yevme alennari yüftenun" *(Zariyat: 13)* kavli gibidir. "Sonra tövbe etmediler": Şirklerinden ve mü'minlere bu yaptıklarından, demektir. "Onlar için cehennem azabı vardır": inkârlarından dolayı. "Onlar için yangın azabı vardır" mü'minleri yakmalarından dolayı. Her iki azap da çoklarına göre cehennemdedir. Rebi bin Enes ile bir grup da ateşin yükselip kralı ve adamlarını yaktığı görüşündeler. Dünyada yangın azabı budur. Rebi: Allah mü'minlere ateş dokunmadan önce ruhlarını kabzetti, demiştir. Ferra da mü'minlerin ateşten kurtulduklarını ve yükselip kafirleri yaktığını nakletmiştir.

"İşte bu en büyük kurtuluştur": Çünkü onlar cenneti elde ettiler. Bazı müfessirler de: Kafirlerin azabından da ahiret azabından da kurtuldular, demişlerdir.

"Şüphesiz Rabbinin tutup yakalayışı": İbn Abbas şöyle demiştir: Zalimi ve zorbaları yakaladığı zaman azapla yakalayışı, demiştir.

"Çünkü O, başlatır ve tekrar eder": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Mahlukatı baştan yaratır ve onları tekrar eder. Bunu da cumhur, demiştir.

İkincisi: Dünyada kafirlere azabı başlatır, sonra da ahirette onları tekrar eder. Bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Biz de Hud: 90'da "vedud"un manasını şerh etmiştik.

"Zül arşil mecid": Hamze, Kisai, Mufaddal da Asım'dan rivayet ederek kesre ile "el – mecidi" okumuşlar, başkaları da ref' ile okumuşlardır. Kim el – mecidü diye merfu okursa onu aziz ve celil olan Allah'ın sıfatlarından yapar. Kim de kesre ile okursa onu Arş'in sıfatı kılar.

"Sana haberi geldi mi?": Gerçekten geldi, demektir. "Orduların": Onlar da Allah'ın dostlarına karşı duran askerlerdir. Sonra onların kim olduklarını beyan edip "Fir'avn ve Semud'un. Hayır, kafirler" dedi: Yani Mekke müşrikleri, "yalanlamadadır" seni ve Kur'an'ı, açıkçası şöyle demektir: Onlar kendilerinden öncekilerden ibret almadılar. "Allah onları arkalarından kuşatıcıdır": Amellerinden hiçbir şey ona gizli kalmaz. "Doğrusu o yüce Kur'an'dır": Yani şereflidir, çünkü Allah'ın kelamıdır; onların dediği gibi ne şiirdir, ne kehanettir ne de sihirdir. Ebu'l – Aliye, Ebu'l – Cevza, Ebu İmran ve İbn Semeyfa', ten-

vinsiz olarak ve mecid'in cerri ile "bel hüve kur'anü mecidin" okumuşlardır. "Levh-i Mahfuz'dadır": Kur'an ve diğer kitaplar ondan kopya edilmiştir. O sayede şeytanlardan, ilave ve noksanlardan korunmuştur. Nafi, "mahfuzun" şeklinde merfu okuyarak onu Kur'an'ın sıfatı yapmıştır. Mana da şöyledir: O değiştirilmekten ve çarpıtılmaktan muhafaza edilmiştir.

86-TARIK SURESİ

Mekke'de inmiştir. 17 ayettir.
Tamamı ittifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالسَّمَٓاءِ وَالطَّارِقِۙ ﴿١﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الطَّارِقُۙ ﴿٢﴾ اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُۙ ﴿٣﴾
اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌۜ ﴿٤﴾ فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَۜ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِنْ مَٓاءٍ
دَافِقٍۙ ﴿٦﴾ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَٓائِبِۜ ﴿٧﴾ اِنَّهُ عَلٰى رَجْعِه۪ لَقَادِرٌۜ ﴿٨﴾
يَوْمَ تُبْلَى السَّرَٓائِرُۙ ﴿٩﴾ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍۜ ﴿١٠﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Andolsun, göğe, Tarık'a,

2 – Tarık'ın ne olduğunu sana ne bildirdi?

3 – Delip geçen yıldızdır.

4 – Her nefis üzerinde mutlaka bir koruyucu vardır.

5 – İnsan neden yaratıldı, baksın,

6 – Dökülen bir sudan.

7 – Bel ile göğüs kaburgalarının arasından çıkar.

8 – Şüphesiz O, onu döndürmeye elbette kadirdir.

9 – O günde ki sırlar yoklanır.

10 – Artık onun için hiçbir kuvvet, bir yardımcı yoktur.

"Andolsun, göğe, Tarık'a": İbn Kuteybe şöyle demiştir: Tarık yıldızdır, ona böyle denilmesi, gece doğduğundandır. Sana gece her gelene Tarık, denir. Hint bint Utbe'nin şu sözü de bundandır:

Biz Tarık'ın kızlarıyız,
Halılar üzerinde yürürüz.

Babamız şeref ve yücelikte yıldız gibidir, demek istiyor.

"Tarık'ın ne olduğunu sana ne bildirdi?": Müfessirler şöyle demişlerdir: Çünkü bu, gece her gelene denir; onun için Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bundan ne murat edildiğini bilmiyordu. Sonunda: "Delip geçen yıldızdır" diyerek onu açıkladı. Yani o ışık saçan yıldızdır, demektir. Nitekim bunu Saffat: 10'da açıklamıştık.

Bu yıldızdan ne murat edildiğinde de üç görüş vardır:

Birincisi: O Zühal (Satürn) gezegenidir, bunu da Hazreti Ali radıyallahu anh, demiştir. Ebu'l – Cevza, İbn Abbas radıyallahu anh'ten şöyle dediğini rivayet etmiştir: O Zühal yıldızıdır, yedinci kat göktedir, orada başka yıldız bulunmaz. Yıldızlar gökteki yerlerini aldığı zaman o da iner, onlarla beraber olur. Sonra da yedinci kat gökteki yerine döner. O inerken Tarık'dır, çıkarken de Tarık'tır.

İkincisi: Süreyya yıldızıdır, bunu da İbn Zeyd, demiştir.

Üçüncüsü: O cins ismidir, bunu da Ali bin Ahmed en - Nisaburi zikretmiştir.

"İn küllü nefsin": Übey bin Ka'b ile Ebu'l – Mütevekkil, şeddeli ve mansup olarak "külle" okumuşlardır. "Lemma aleyha hafız": Ebu Cafer, İbn Amir, Asım el – Cahderi ve Ebu Hatim de Yakup'tan, şedde ile "lemma" okumuşlar; diğerleri ise şeddesiz okumuşlardır. Zeccac da: Kasemin cevabı bu ayettir, demiştir. Kim şeddesiz okursa, mana şöyledir: "Lealeyha hafız" manın ise hükmü yoktur. Kim şedde ile okursa, illa, manasınadır. Ve Zeccac şöyle demiştir: "Lemma iki yerde "illa" manasına kullanılmıştır: *Birincisi:* Budur. Ötekisi de: Kasem babındadır; mesela sen: Seeltüke lemma faalte dersin ki: Mutlaka yapmanı istiyorum, demektir. Müfessirler, mana şöyledir, demişlerdir: Üzerinde muhafız olmayan hiçbir nefis yoktur. Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar hafaza melekleridir, bunu da İbn Abbas demiştir. Katade de şöyle demiştir: Bu melekler insanların hayır veya şer her amelini muhafaza ederler.

İkincisi: İnsanı koruyan muhafız, öyle ki onu takdire teslim edinceye kadar muhafaza ederler, bunu da Ferra, demiştir. Sonra Allah Teala öldükten sonra dirilmeye dikkat çekerek şöyle buyurdu: "İnsan neden yaratıldı, baksın": Yani Allah onu neden yarattı? Tefekkür ve ibret nazarı ile baksın da onu baştan meniden yaratanın onu tekrar diriltmeye kadir olduğunu anlasın.

"Dökülen bir sudan": Ferra, mana şöyledir, demiştir: Medkuk (fışkıran sudan), nitekim Araplar sirrün katim (gizli sır), hemmün nasıb (insanı yoran üzüntü), leylün naim uyuyan (sessiz) gece ve işyetün radıyeh (memnun hayat) derler. Hicaz halkı ism-i mef'ulü ism-i fail yerinde kullanırlar. Zeccac şöyle demiştir: Sibeveyh ile arkadaşları bunun atılma ile ilgili su olduğu görüşündeler ki mana da: Fışkıran bir sudan demektir.

"Yahrucu min beynis sulbi vetteraib": İbn Mes'ud, İbn Sirin, İbn Semeyfa ve İbn Ebi Able, sadın ve lamın ikisinin de zammı ile "sulubi" okumuşlardır ki, erkeğin belinden ve kadının kaburgalarından çıkar, demektir. Ferra da şöyle demiştir: Belden ve göğüsten çıkar. Şöyle de denilmiştir: Bu iki şeyin arasından çok hayır çıkar, yani bu ikisinden çıkar, demektir.

"Teraib" lafzında da üç görüş vardır:

Birincisi: Gerdanlığın takıldığı yerdir, bunu da İbn Abbas, demiştir. Zeccac şöyle demiştir: Bütün dilciler teraib'in göğüste gerdanlığın yeri olduğunda müttefiktirler, ispat için İmrulkayls'in şu beyitini delil getirmişlerdir:

Balık etlidir, beyaz tenlidir, etleri gevşek değildir,
Göğsü ayna gibi parlaktır.

Ben şeyhimiz dilci Ebu Mansur'dan, beyitte geçen secencel'in, Rumca ayna olduğunu okudum. Gümüş külçesi diyenler de olmuştur. Secencel: Safrandır, diyenler ve altın suyudur, diyenler de vardır. Beyit: "Bissecenceli" şeklinde de rivayet edilmiştir.

İkincisi: Teraib: Eller, ayaklar ve gözlerdir, yine bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: O göğsün sağında dört kaburga ve solunda dört kaburgadır, bunu da Zeccac nakletmiştir.

"İnnehu": He zamiri aziz ve celil olan Allah'a racidir. "Ala recihi": Rec' bir şeyi ilk haline döndürmektir. Bu he zamirinde de iki görüş vardır:

Birincisi: O insana racidir, sonra bunda da iki görüş vardır: *Birincisi:* O, insan öldükten sonra onu diri olarak döndürmeye kadirdir, bunu da Hasen ile Katade, demişlerdir. Zeccac, ilk görüşe "o gün sırlar yoklanır" kavli delalet etmektedir, demiştir. *İkincisi:* O, insanı ihtiyarlıktan gençliğe, gençlikten çocukluğa, çocukluktan meniye döndürmeye kadirdir. Bunu da Dahhak, demiştir.

İkincisi: O, suya racidir, sonra bu kelamın manasında da üç görüş vardır: *Birincisi:* Suyu siyek (sidik yolu) çıkışına döndürmeye kadirdir, bunu da Mücahit, demiştir. *İkincisi:* Beline geri göndermeye kadirdir, bunu da İkrime ile Dahhak, demişlerdir. *Üçüncüsü:* Suyu hapsedip de çıkarmamaya kadirdir, bunu da İbn Zeyd, demiştir.

"O gün sırlar yoklanır": Kulla Rabbi arasındaki sırlar, öyle ki hayrı şerrinden, yerine getiren zayi edenden ayrılır. Çünkü insan dünyada saklıdır; namaz kılıp kılmadığı, abdest alıp almadığı bilinmez? Kıyamet günü olunca, Allah bütün sırları açığa çıkarır; o da ya yüzünde güzellik yahutta çirkinlik olur. İbn Kuteybe de: Kalplerin sırları denenir, demiştir.

"Artık onun için hiçbir kuvvet yoktur": Yani öldükten sonra dirilmeyi inkar eden bu insan için Allah'ın azabından koruyacak bir şey yoktur, demektir. "yardımcı da" kendisine yardım edecek biri de.

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ﴿١١﴾

وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ﴿١٤﴾ إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَأَكِيدُ كَيْدًا ﴿١٦﴾ فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

11 – Dönüş sahibi göğe andolsun,

12 – Çatlak sahibi yere ki,

13 – Şüphesiz o (Kur'an) hak ile batılı elbette ayıran sözdür.

14 – O şaka değildir.

15 – Şüphesiz onlar tuzak kurmakla tuzak kuruyorlar.

16 – Ben de tuzak kurmakla kuruyorum.

17 – Öyleyse kafirlere süre tanı, onlara az bir süre vermekle süre ver.

"Dönüş sahibi göğe andolsun": Yani yağmurlu göğe, demektir. Yağmura rec' denilmesi, gelip dönerek tekrar etmesindendir. "Çatlak sahibi yere": Çatlayan demektir. Ona böyle denilmesi, bitki ile patlayıp çatlamasındandır. Müfessirlerin ve dilcilerin bu iki kelime üzerinde dedikleri bunlardır.

"Şüphesiz o ayıran bir sözdür": Yani Kur'an böyledir. Bu da kasemin cevabıdır. Fasl: Hak ile batılı birbirinden ayıran, demektir. "Şaka değildir": Yani oyun değildir, mana da şöyledir: O ciddidir, oyunla inmemiştir. Bazıları da, "innehu"daki zamirin daha önce zikri geçen tehdide dönük olduğunu söylerler.

"Şüphesiz onlar" yani Mekke müşrikleri "tuzak kurmakla tuzak kuruyorlar": Yani hile yapıyorlar, bu da Darunnedve'de Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e hile hazırlamalarıdır. "Ben de tuzak kuruyorum": Yani onlara ummadıkları yerden gelerek tuzaklarına karşılık veriyorum, onlardan dünyada kılıçla, ahirette de ateşle intikam alıyorum. "Femehhilil kafirine (kafirlere süre tanı)": Bu Allah'tan onlara tehdittir. Mehhil ile emhil iki lügattir, burada birleşmiştir. Ayetin manası da şöyledir: Onlara az bir süre ver ki onları helak edeyim. Allah da bunu onlara Bedir savaşında yaptı ve süre tanımayı kılıç ayetiyle nesh etti. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: "Rüveyde"nin manası, ağır ol, demektir. Rüveydeke ise, süre tanı, demektir. Allah Teala: "Femehhilil kafirine emhilhüm rüveyda": Yani onlara az bir bir süre tanı, dedi. Rüveyda'dan önce "emhilhüm" geçmezse, "ağır ol" manasına olur. O ancak tasğir sıgası ve emir kipi ile kullanılır. Şiirde ise tasğir olmadan ve emir kipi almadan da kullanılmıştır: Şair şöyle demiştir:

Sanki o ağır yürüyen biri gibidir.
Yani: Acele etmeyen, demektir.

87-A'LA SURESİ

Mekke'de inmiştir. 19 ayettir.
Tamamı ittifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰىۙ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ي خَلَقَ فَسَوّٰىۖ ﴿٢﴾ وَالَّذ۪ي قَدَّرَ فَهَدٰىۖ ﴿٣﴾
وَالَّذ۪ٓي اَخْرَجَ الْمَرْعٰىۖ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُ غُثَٓاءً اَحْوٰىۜ ﴿٥﴾ سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰىٓۙ ﴿٦﴾
اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُۜ اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفٰىۜ ﴿٧﴾ وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰىۚ ﴿٨﴾ فَذَكِّرْ
اِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرٰىۜ ﴿٩﴾ سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰىۙ ﴿١٠﴾ وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقَىۙ ﴿١١﴾ اَلَّذ۪ي
يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرٰىۚ ﴿١٢﴾ ثُمَّ لَا يَمُوتُ ف۪يهَا وَلَا يَحْيٰىۜ ﴿١٣﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – En yüce Rabbinin adını tesbih et.

2 – O ki yaratıp düzenledi,

3 – O ki, takdir edip yol gösterdi.

4 – O ki, otlağı çıkardı.

5 – Onu simsiyah çer çöp kıldı.

6 – Sana okutacağız; sen de unutmayacaksın.

7 – Ancak Allah'ın dilediği müstesna. Çünkü O, açığı da bilir, gizli kalanı da.

8 – Seni en kolayına muvaffak edeceğiz.

9 – Sen de öğüt ver, eğer öğüt fayda sağlarsa.

10 – Korkan kimse öğüt alacaktır.

11 – En bedbaht ondan kaçacaktır.

12 – O ki, en büyük ateşe girer.

13 – Sonra orada ölmez de dirilmez de.

"Tesbih et": Bunun manasında beş görüş vardır:

Birincisi: Sübhane rabbiyel a'lâ, de. Bunu da cumhur, demiştir.

İkincisi: Tazim et, O'nu ulula.

Üçüncüsü: Rabbinin emriyle namaz kıl. Bu iki görüş İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Dördüncüsü: Rabbini kötü şeylerden tenzih et, bunu da Zeccac, demiştir.

Beşincisi: Rabbinin adını tenzih et, O'nu zikretmen de O'nu ululayarak ve O'na karşı tevazu göstererek zikretmendir. Bunu da Salebi, demiştir.

"Rabbinin ismini": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Burada ismin anılması zaittir, mesela şair Lebid'in şu beyitinde olduğu gibi:

Bir yıla kadar (bana ağlayın), sonra size selam ismi olsun,
Kim ölüsüne bir yıla kadar ağlarsa gerçekten mazurdur.

İkincisi: Asıldır, zait değildir. Ferra da şöyle demiştir: Sebbih rabbeke ile sebbihisme rabbike Arap dilinde birdir.

"O ki yaratıp düzenledi": Yani mütenasip yarattı. Biz de bu manaya İnfitar: 7'de işaret etmiştik. "Vellezi kaddere": Yalnız Kisai şeddesiz olarak "kadere" okumuştur. Bunda da yedi görüş vardır:

Birincisi: Behbahtlık ile bahtiyarlığı takdir etti ve doğru ile eğriyi gösterdi. Bunu da Mücahit, demiştir.

İkincisi: Her canlıya yaraşanı verdi ve ona yolunu gösterdi, bunu da Ata, demiştir.

Üçüncüsü: Rahimde ceninin kalma süresini takdir etti, sonra da ona çıkış yolunu gösterdi. Bunu da Süddi, demiştir.

Dördüncüsü: Onları erkekler ve dişiler olarak takdir etti; erkeğe dişiye gelmeyi ilham etti. Bunu da Mukatil, demiştir.

Beşincisi: Mana şöyledir: Takdir edip hidayet etti ve saptırdı. Saptırdı atılmıştır; çünkü kelam ona delalet etmektedir. Bunu da Zeccac nakletmiştir.

Altıncısı: Rızıkları takdir etti ve onu aramaya hidayet etti.

Yedincisi: Günahları takdir etti, tövbenin de yolunu gösterdi. Bu ikisini Sa'lebi nakletmiştir.

"O ki, otlağı çıkardı": Yani çayırı ve davarların otlayacağı şeyi bitirdi, "onu kıldı" yeşerdikten sonra "çer çöp" Zeccac şöyle demiştir: Onu kuruttu, öyleki selin üzerinde gördüğün çer çöp gibi kıldı. Biz de bunu Mü'minun suresinde beyan etmiştik. "Ahva": Ferra şöyle demiştir: Ahva: Eskimesinden ve çok beklemesinden simsiyah oldu demektir. Şöyle de olur: Merayı koyu yeşil çıkardı, sonra da onu çer çöp kıldı. Nitekim "müdhammetan" *(Rahman: 64)* da böyle (koyu yeşil demek)tir.

"Sana okutacağız; sen de unutmayacaksın": Mukatil şöyle demiştir: Kur'an'ı sana öğreteceğiz ve kalbinde toplayacağız; sen de onu bir daha unutmayacaksın.

"Ancak Allah'ın dilediği müstesna": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Allah'ın nesh etmek istediği hariçtir ki onu unutursun. Bunu da Hasen ile Katade demişlerdir.

İkincisi: Ancak Allah'ın unutmanı istediği şey hariçtir ki onu sonra hatırlarsın, bunu da Zeccac nakletmiştir.

Üçüncüsü: O, istisna-i munkatı'dır, Ferra şöyle demiştir: Hiçbir bir şeyi unutmanı dilemedi. O şu ayet gibidir: "Orada gökler ve yer devam ettikçe kalırlar, ancak Rabbinin dilediği müstesna" *(Hud: 107)*. Onu da dilemez.

"Çünkü O açığı da bilir" sözün ve işin açığını "gizlisini de" o ikisinden. "Seni en kolayına muvaffak edeceğiz": Yani hayır işini sana kolaylaştıracağız. "Öğüt ver": Yani Mekke halkına nasihat et "eğer öğüt fayda sağlarsa (in nefaatiz zikra)": "İn" edatı hakkında üç görüş vardır:

Birincisi: O şart edatıdır, bu durumda kelamın manasında da iki görüş vardır: *Birincisi:* Öğüt kabul edilirse, bunu da Yahya bin Selam, demiştir. *İkincisi:* Fayda verse de vermese de. Bunu da Ali bin Ahmed en – Nisaburi, demiştir.

İkincisi: "Kad" manasınadır, takdiri de: Kad nefaatiz zikra (zikir şimdiden fayda verdi), bunu da Mukatil, demiştir.

Üçüncüsü: O "ma" manasınadır, takdiri de: Zikir fayda verdiği sürece, demektir. Bunu da Maverdi nakletmiştir.

"Öğüt alacaktır" Kur'an'dan öğüt alacaktır, korkan. "Ondan kaçınacaktır" öğütten "en bedbaht, o ki en büyük ateşe girer": Yani büyük ve tahammül edilmez ateşe, demektir; çünkü o dünya ateşinden çok daha sıcaktır. "Sonra orada ölmez de" ki istirahat etsin "dirilmez de" yaşamak ona fayda versin. İbn Cerir (Taberi) şöyle demiştir: Birilerinin canı boğazına takılır: çıkıp ayrılmaz ki ölsün, bedendeki yerine de dönmez ki yaşasın.

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّىٰ ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ ﴿١٥﴾
بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿١٧﴾
إِنَّ هَٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ﴿١٨﴾ صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ ﴿١٩﴾

14 – Gerçekten felah buldu arınan,

15 – Rabbinin adını anıp namaz kılan.

16 – Doğrusu, siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz.

17 – Ahiret ise daha hayırlı ve daha süreklidir.

18 – Gerçekten bu elbette ilk / eski suhuflarda,

19 – İbrahim ile Musa'nın suhuflarındadır.

"Gerçekten felah buldu": Zeccac şöyle demiştir: Devamlı kurtulus ve başarıyı yakaladı, "o kimse ki arındı": Bunda da beş görüş vardır:

Birincisi: İman ederek şirkten arındı, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Fıtır sadakasını verdi, bunu da Ebu Said el – Hudri, Ata ve Katade, demişlerdir.

Üçüncüsü: Ameli temiz olan kurtuldu, bunu da Hasen ile Reb i, demişlerdir.

Dördüncüsü: O bütün malların zekâtlarıdır, bunu da Ebu'l Ahvas, demiştir.

Beşincisi: Allah'tan çok korktu, zâki'nin manası, çoğalan artan demektir. Bunu da Zeccac, demiştir.

"Rabbinin adını andı": Bunun açıklaması da Ahzab: 31'de geçmiştir.

"Namaz kıldı": Bunun üzerinde de üç görüş vardır:

Birincisi: O beş vakit namazdır, bunu da İbn Abbas ile Mukatil, demişlerdir.

İkincisi: Bayram namazlarıdır, bunu da Ebu Said el – Hudri, demiştir.

Üçüncüsü: Nafile namazdır, bunu da Ebu'l – Ahvas, demiştir. Esas görüş İbn Abbas'ın her iki ayetteki görüşüdür; zira bu sure ittifakla Mekki'dir; Mekke'de de ne zekât ne de bayram namazı vardı.

"Bel tu'sirunel hayated dünya": Ebu Amr, İbn Kuteybe ve Zeyd bin Yakup, ye ile "bel yü'sirune" okumuşlar, diğerleri ise te ile okumuşlardır. Ferra ile Zeccac da te'yi tercih etmişlerdir; çünkü Übey bin Ka'b'ten "bel entüm tü'sirune" okuduğu rivayet edilmiştir. Eğer bundan kafirler murat edilirse, mana şöyledir: Onlar dünyayı ahirete tercih ederler, çünkü onlar ahirete inanmazlar. Eğer bundan Müslümanlar murat edilirse, mana şöyledir: Güzel sevap yapacaklarına daha çok dünyalık elde etmeye çalışırlar. İbn Mes'ud da şöyle demiştir: Dünya bize peşin verildi, ahiret bize anlatıldı ve bizden uzaklaştırıldı; biz ise peşini aldık, veresiyeyi bıraktık.

"Ahiret ise daha hayırlıdır": Yani senin için cennet daha faziletlidir "ve daha süreklidir": Yani dünyadan daha kalıcıdır, demektir.

"Gerçekten bu elbette ilk suhuflardadır": İşaret edilen şeyde de dört görüş vardır:

Birincisi: O, Allah Teala'nın "ahiret ise daha hayırlı ve daha süreklidir" kavlidir, bunu da Katade, demiştir.

İkincisi: Bu sure, bunu da İkrime ile Süddi, demişlerdir.

Üçüncüsü: O, ne surenin manası ne de aynen lafızları ilk suhuflardadır, demek istememiştir; ancak şunu demek istemiştir: Kurtuluş arınan, Rabbinin adını anıp namaz kılan içindir. Bunlar Kur'an'da olduğu gibi ilk suhuflarda da vardır. Bunu da İbn Kuteybe, demiştir.

Dördüncüsü: O, "arınan kurtuldu" kavlinden "daha süreklidir" kavline kadar olanlardır, bunu da İbn Cerir, demiştir.

Sonra ilk suhufların ne olduğunu açıklayıp "İbrahim'in ve Musa'nın suhufları" dedi. Biz de bunu Necm: 36'da açıklamıştık.

88-GAŞİYE SURESİ

Mekke'de inmiştir.

26 ayettir.

Tamamı ittifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ﴿١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ ﴿٣﴾ تَصْلٰى نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾ تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ ﴿٥﴾ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ ﴿٦﴾ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ ﴿٧﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Sana geldi mi o kaplayanın haberi,

2 – Bazı yüzler öne eğilen,

3 – Çalışan, yorulandır.

4 – Kızgın bir ateşe girer.

5 – Son derece sıcak bir kaynaktan içirilir.

6 – Onlar için kuru diken dışında bir yiyecek yoktur.

7 – Semirtmez de açlığı gidermez de.

"Hel etake" Gerçekten sana geldi, demektir. Zeccac da, mana şöyledir, demiştir: Bu ne senin ne de kavminin bilmediği bir şeydir.

"Kaplayan": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O insanları korku ile kaplayan kıyamettir, bunu da İbn Abbas, Dahhak ve İbn Kuteybe, demişlerdir.

İkincisi: O kafirlerin yüzünü kaplayan ateştir, bunu da Said bin Cübeyr, el – Kurazi ve Mukatil, demişlerdir.

"Bazı yüzler öne eğilir": Hor duruma düşer, bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar Yahudilerle Hıristiyanların yüzleridir, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: O bütün kafirlerdir, bunu da Yahya bin Selam, demiştir.

"Çalışan, yorulandır": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Onlar dünyada İslam dininin dışında bir şey için çalışıp yoruldular; mesela putperestler ve ehl-i kitabın rahip vs. adamları gibi. Bunu Ata, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: Onlar rahiplerle izbe ibadethanelerde bulunanlardır, bunu da Ebudduha, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Said bin Cübeyr ile Zeyd bin Eslem de böyle demişlerdir.

Üçüncüsü: Cehennemde zincir ve bukağıların altında yorulmaktadır; çünkü dünyada Allah için amel etmediğinden Allah da onu çalıştırıp ateşte yoracaktır. Bu manayı el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Hasen de böyle demiştir. Katade de şöyle demiştir: O dünyada Allah'a ibadet etmekten büyüklendi; O da onu cehennemde azaptan azaba geçmekle yordu. Dahhak şöyle demiştir: Onlar cehennemde ateşten bir dağa çıkmakla sorumlu tutulurlar. İbn Saib de: Ateşin içinde yüz üstü çökerler, demiştir. Mukatil de: Ateşin içinde çalışır, ateşten yer, azaptan da yorulur, demiştir.

Dördüncüsü: Dünyada günah işlediğinden kıyamet gününde ateşte yorulur. Bunu da İkrime ile Süddi, demişlerdir. Burada yüzlerden söz ediliyorsa da maksat sahipleridir. Biz de nasab'ın manasını "la yemessühüm nasabun" *(Hicr: 48)* ayetinde açıklamıştık.

"Tesla naran hamiyeh": Basralılarla Asım – Hafs rivayeti hariç – te'nin zammesiyle "tusla" okumuşlar, kalanlar ise fethasiyle okumuşlardır. İbn Abbas şöyle demiştir: O kadar kızgındır ki Allah'ın düşmanlarına karşı öfke ile doludur. "Son derece sıcak bir kaynaktan içirilir": Yani sıcaklığın son kertesine varmış, demektir. Hasen de

şöyle demiştir: Yaratıldığından beri altında ateş yakılmıştır, onun içine susuz olarak itilirler.

"Onlar için kuru diken dışında bir yiyecek yoktur": Bunda da altı görüş vardır:

Birincisi: O (darî) yere yayılan dikenli bir bitkidir, Kureyş ona "Şıbrık" derler; kuruduğu zaman da: Darî, derler. Bunu el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Mücahit, İkrime ve Katade de böyle demişlerdir.

İkincisi: Ateşten bir ağaçtır, bunu da el – Valibi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: O taştır, bunu da İbn Cerir, demiştir.

Dördüncüsü: Selem (bir tür akasya) ağacıdır, bunu da Ebu'l – Cevza, demiştir.

Beşincisi: O dünyada yaprağı olmayan kuru bir dikendir; ahirette de ateşten bir dikendir. Bunu da İbn Zeyd, demiştir.

Altıncısı: O öyle bir yiyecektir ki ondan Allah'a yakarırlar, bunu da İbn Keysan, demiştir.

Müfessirler şöyle demişlerdir: Bu ayet inince müşrikler: Bizim develerimiz bu dikeni yemekle semirir, dediler; Allah Teala da bunun üzerine "semirtmez de açlığı gidermez de" ayetini indirip onları yalancı çıkardı; çünkü develer ancak onu taze iken yer; o halde iken ona Şıbrık, denir, darî denilmez. Kuruduğu zaman ona darî denir ve hiçbir şey onu yemez.

Eğer: Bu ayette: "Onlar için kuru diken dışında bir yiyecek yoktur" dedi, başka bir yerde ise "vela taamun illa min ğıslin" *(Hakka: 93)* dedi?" denilir de bu ikisini nasıl uzlaştırılacağı sorulursa,

Cevap şöyledir: Cehennemin katları vardır; günahlara göre azap verilir; binaenaleyh onlardan kiminin yiyeceği zakkumdur, kiminin yiyeceği ğıslin'dir, kiminin içeceği kaynar sudur, kiminin içeceği de irindir.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ ﴿٨﴾

لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿١٠﴾ لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً ﴿١١﴾

فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٢﴾ فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ﴿١٣﴾ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ﴿١٤﴾

وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿١٥﴾ وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾ أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ

كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَاِلَى السَّمَاۤءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾ وَاِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ
نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾ فَذَكِّرْ اِنَّمَا اَنْتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾
لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾ اِلَّا مَنْ تَوَلّٰى وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ
الْاَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ اِنَّ اِلَيْنَا اِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٢٦﴾

8 – Bazı yüzler o gün nimet içinde,
9 – Çalışmasından dolayı hoşnuttur.
10 – Yüksek cennette.
11 – Orada boş laf işitmezler.
12 – Orada akan bir kaynak vardır.
13 – Orada yüksek sedirler vardır.
14 – Konulmuş kupalar.
15 – Sıra sıra dizilmiş yastıklar.
16 – Serilmiş halılar.
17 – Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmış?
18 – Göğe (bakmıyorlar mı) nasıl yükseltilmiş?
19 – Dağlara (bakmıyorlar mı), nasıl dikilmiş?
20 – Yere (bakmıyorlar mı), nasıl döşenmiş?
21 – Öyleyse hatırlat, sen ancak bir hatırlatıcısın.
22 – Onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin.
23 – Ancak kim yüz çevirir, inkar ederse,
24 – Allah ona en büyük azabı eder.
25 – Şüphesiz dönüşleri bizedir.
26 – Sonra şüphesiz hesapları yalnız bizedir.

"Bazı yüzler o gün nimet içinde": Nimet ve ikram içindedir, demektir. "Çalışmasından" dünyadaki çalışmasından dolayı "hoşnuttur": Mana da şöyledir: Amelinin sevabından razıdır. "Yüksek cennette": Bunu da Hakka: 22'de tefsir etmiştik. "La tesmau fiha lağiyeh": İbn Kesir, Ebu Amr ve Rüveys, mazmum ye ile "la yüsmau", ref' ile de "lağiyetün" okumuşlardır. Nafi de böyle okumuş, ancak o mazmum te ile okumuştur, diğerleri de meftuh te ile, nasb ile "lağıyeten" okumuşlardır. Mana da şöyledir: Orada boş bir kelime işitmezler.

"Orada yüksek sedirler vardır": İbn Abbas şöyle demiştir: Levhaları zebercet, inci ve yakutla bezenmiştir. Sahibi gelmediği sürece yüksektir; sahibi ona oturmak istediği zaman, alçalır, o da üzerine oturur; sonra da eski yerine yükselir. "Konulmuş kupalar": Yanlarına konulmuş, demektir. Biz de "ekvab"ı Zuhruf: 71'de zikretmiştik. "Nemarik": Onlar da yastıklardır, tekili nunun zammı ile numruka'dır. Ferra şöyle demiştir: Kays kabilesinden bazılarından, nunun ve ranın kesri ile "nimrika" dediklerini işittim. "Sıra sıra dizilmiş": Yan yana dizilmiş, demektir. "Zerabiy" bu da tüylü kadife demektir. "Serilmiş" çok miktarda. İbn Kesir de: Çok ve dağınık, demiştir.

Müfessirler şöyle demişlerdir: Allah Teala cennette olan şeyleri zikredince, bundan kafirler şaştılar, onlara kendi eserlerini hatırlatıp şöyle dedi: "Deveye bakmıyorlar mı?" Katade şöyle demiştir: Allah cennet sedirlerinin ve yaygılarının yüksekliğini zikredince, "onlara nasıl çıkacağız?" dediler. Bunun üzerine bu ayet indi. Alimler şöyle demişlerdir: Başkası değil de özellikle devenin zikredilmesi şunun içindir; çünkü Araplar ondan daha büyük hayvan görmediler, fili ise nadiren görmüşlerdi. Bir de deve onların en nefis ve en çok malları idi. Kendilerinden ayrılmaz, kendileri de onlardan ayrılmazlardı; onda Halık'ın kudretini gösteren ibretler görürlerdi; mesela sütünün fışkı ile kan arasından çıkması ve acayip yaratılışa sahip olması gibi. O iri olmasına rağmen ağır yük için uysaldır, küçük bir çocuğun arkasına düşer. Dört ayaklı hayvanlar arasında ondan başka çökmüş vaziyette üzerine yük yükelenen ve o vaziyette silkinip kalkan yoktur.

İbn Abbas, Ebu İmran el – Cevni ve Asmai de Ebu Amr'dan riyayet ederek, sakin be ve şeddesiz lam ile "ibili" okumuşlardır. Übey bin Ka'b, Hazreti Aişe, Ebu'l – Mütevekkil Cahderi, İbn Semeyfa, Yunus bin Habib ile Harun, ikisi de Ebu Amr'dan rivayet ederek, be'nin kesri ve lamın şeddesi ile "ibilli" okumuşlardır. Harun şöyle demiştir: Ebu Amr, lamın şeddesiyle el – ibill: Su taşıyan buluttur, demiştir.

"Keyfe hulikat": Ali bin Ebu Talib, İbn Abbas, Ebu İmran ve İbn Ebi Able, hı'nın fethi ve te'nin zammı ile "halaktü" okumuşlardır. Diğer üç kelimeyi de bu şekilde "refa'tü", "nesabtü" ve "setahtü" okumuşlardır.

"Göğe bakmıyorlar mı, nasıl yükseltilmiş?": Yerden, ona hiçbir şey yetişmez. Hem de direksiz. "Dağlara bakmıyorlar mı, nasıl dikilmiş?": Yerin üzerine, ne oynar ne de değişir. "Yere bakmıyorlar mı, nasıl döşenmiş?": Yani yayılmış, sath: Bir şeyi yaymaktır. Bütün bun-

lar Halık'ın kudretini gösterir. "Öyleyse hatırlat": Yani öğüt ver, "sen ancak bir hatırlatıcısın": Yani vaizsin. O zaman hatırlatmadan başka bir durum söz konusu değildi. "Onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin" ayeti de bunu gösterir ki, onlara musallat değilsin ki onları öldürüp de imana zorlayasın, demektir. Sonra bunu kılıç ayeti neshetti. Ebu Rezin, Ebu Abdurrahman, İkrime, Mücahit, Katade ve Hulvanî de İbn Amir rivayetinde, sin ile müseytır" okumuşlardır. Müseytır'ın açıklaması da "em humul müseytırun" *(Tur: 37)* ayetinde geçmiştir.

"İla men tevella": Bu da istisnai munkatı'dır, manası da: Lakin men tevella 'ancak yüz çeviren hariç" demektir. "inkar eden" öğütten sonra. İbn Abbas, Amr bin el – As, Enes bin Malik, Ebu Miclez ve Said bin Cübeyr, hemzenin fethi, lam da şeddesiz olarak "elâ men tevella" okumuşlardır. "Allah ona en büyük azabı eder": O da onu cehenneme tıkmasıdır. Bu onların dünyada açlıkla azap edilmeleri, öldürülüp esir alınmaları ile gerçekleşti. Böylece cehennem azabı en büyük azap oldu. "İnne ileyna iyabehüm": Übey bin Ka'b, Hazreti Aişe, Abdurrahman ve Ebu Cafer, ye'nin şeddesi ile "iyyabehüm" okumuşlardır ki: Ölümden sonra dönüş ve varışları bizedir, demektir. "Sonra da hesapları yalnız bizim üzerimizedir" Mukatil: Yani cezaları, demiştir.

89-FECR SURESİ

Mekke'de inmiştir. 30 ayettir.
Tamamı ittifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالْفَجْرِۙ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍۙ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِۙ ﴿٣﴾ وَالَّيْلِ اِذَا يَسْرِۚ ﴿٤﴾
هَلْ ف۪ي ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذ۪ي حِجْرٍۜ ﴿٥﴾ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍۙ ﴿٦﴾
اِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِۙ ﴿٧﴾ اَلَّت۪ي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِۙ ﴿٨﴾ وَثَمُودَ
الَّذ۪ينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِۙ ﴿٩﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْاَوْتَادِۙ ﴿١٠﴾
اَلَّذ۪ينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِۙ ﴿١١﴾ فَاَكْثَرُوا ف۪يهَا الْفَسَادَۙ ﴿١٢﴾
فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍۚ ﴿١٣﴾ اِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِۜ ﴿١٤﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Andolsun, fecre,

2 – On gecelere.

3 - Çifte, teke,

4 – Yürüdüğü zaman geceye,

5 – Bunda akıl sahibi için yemin var mı?

6 – Görmedin mi, Rabbin Ad'e ne yaptı?

7 – Sütünların sahibi İrem'e,

8 – O ki, ülkeler arasında benzeri yaratılmadı.

9 – O vadide kayaları oyan Semud'a,

10 – Kazıklar sahibi Fir'avn'e,

11 – Onlar ki, ülkelerde taşkınlık ettiler.

12 – Orada çok bozgunculuk ettiler;

13 – Rabbin de üzerlerine azap kırbacını döktü / indirdi.

14 – Şüphesiz Rabbin elbette gözetleme yerindedir.

"Andolsun, fecre": İbn Abbas şöyle demiştir: Fecir: Karanlığın sabah aydınlığından fışkırmasıdır. İnfecerel mau denir ki: Su fışkırdı, demektir. Şeyhimiz Ali bin Ubeydullah da şöyle demiştir: Fecr: Kendisinden gecenin karanlığı yarılıp ayrılan gündüz aydınlığıdır. O da inficar'dan gelir. İnfecere yenfecirü inficaren: Suyun çıkması için bir yerin patlamasıdır. Bu nedenle facire bu isim verilmiştir; çünkü o da Allah'a itaatten çıkmıştır.

Bu fecirden murat edilen şey hususunda da müfessirlerin altı görüşü vardır:

Birincisi: O bildiğimiz fecirdir ki gündüzün başlangıcıdır, bunu Hazreti Ali radıyallahu anh, demiştir. Ebu Salih de, İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmiştir: O her gün sabah aydınlığının patlamasıdır. İkrime, Zeyd bin Eslem ve el – Kurazi de böyle demişlerdir.

İkincisi: Sabah namazıdır, bunu da Atıyye, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: Bütün gündüzdür ki ona fecir (şafak) denilmiştir; çünkü günün başlangıcıdır. Bu manayı Ebu Nasr, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Dördüncüsü: O özelilkle kurban bayramı gününün fecridir, bunu da Mücahit, demiştir.

Beşincisi: O Zilhicce'nin ilk gününün fecridir, bunu da Dahhak, demiştir.

Altıncısı: O Muharrem'in ilk günüdür ki sene ondan çıkar, bunu da Katade, demiştir.

"On gecelere": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: O Zilhicce'nin on günüdür, bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Mücahit, Katade, Dahhak, Süddi ve Mukatil de böyle demişlerdir.

İkincisi: O Ramazan'ın son on günüdür, bunu da Ebu Zabyan, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: Ramazan'ın ilk on günüdür, bunu da Dahhak, demiştir.

Dördüncüsü: Muharrem'in ilk on günüdür, bunu da Yeman bin Riab, demiştir.

"Çifte, teke (veşşef'i velvetri)": Hamze, Kisai ve Halef, vavın kesri ile "velvitri" okumuşlar; diğerleri ise fethi ile okumuşlardır. Ferra şöyle demiştir: Kesre Kureyş, Temim ve Esed kabilelerinin, fetha de Hicaz halkının şivesidir.

Müfessirlerin "çift ve tek" hususunda yirmi görüşleri vardır:

Birincisi: Çift: Arefe ile Kurban bayramı günleridir, tek de: Kurban gecesidir. Bunu da Ebu Eyyub el – Ensari, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet etmiştir.

İkincisi: Çift: Kurban günüdür, tek de: Arefe günüdür. Bunu da Cabir bin Abdullah, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet etmiş; İbn Abbas, İkrime ve Dahhak da böyle demişlerdir.

Üçüncüsü: Çift ile tek namazdır; ondan çift olan vardır tek olan vardır. Bunu da İmran bin Husayn, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet etmiş; Katade de böyle demiştir.[1]

Dördüncüsü: Çift: Bütün halktır, tek de: Allah Teala'dır. Bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Mesruk rivayetinde Mücahit ile Ebu Salih de böyle demişlerdir.

Beşincisi: Tek: Adem'dir, eşiyle çift kılınmıştır, bunu da Mücahit, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Altıncısı: Çift kurbandan sonra iki gündür ki o da ilk nefr denilen teşrik günlerinin ikincisi ile son nefr denilen teşrik günlerinin üçüncüsüdür. Bunu da Abdullah bin Zübeyr, demiş ve "kim iki günde acele ederse ona günah yoktur" *(Bakara: 203)* ayetini delil getirmiştir.

Yedincisi: Çift: Sabah namazı, tek de: Akşam namazıdır, bunu da Atıyye nakletmiştir.

---

1 – İmam Ahmed, Müsned, 4/442.

Sekizincisi: Çift: Akşam namazının ilk iki rekatıdır, tek de: Üçüncü rekatıdır. Bunu da Ebu'l – Aliye ile Rebi bin Enes, demişlerdir.

Dokuzuncusu: Çift: Bütün mahlukattır ki ondan çift de tek de vardır. Bunu da İbn Zeyd ile bir rivayette de Mücahit, demişlerdir.

Onuncusu: O sayıdır; ondan çift ve tek vardır. Bu ve bundan önceki görüş Hasen'den rivayet edilmiştir.

On Birincisi: Çift: Zilhicce'nin onudur, tek de: Mina'nın üç günleridir. Bunu da Dahhak, demiştir.

On İkincisi: Çift: Allah'tır, çünkü O, "ne zaman üç kişi baş başa konuşurlarsa mutlaka O dördüncüleridir" *(Mücadele: 7)* demiştir. Tek de: Allah'tır, çünkü "deki Allah birdir" demiştir. Bunu da Süfyan bin Uyeyne, demiştir.

On Üçüncüsü: Çift: Adem'le Havva'dır, tek de: Allah Teala'dır, bunu da Mukatil bin Süleyman, demiştir.

On Dördüncüsü: Çift: Günler ve gecelerdir, tek de: Arkasında gece olmayan kıyamet günüdür. Bunu da Mukatil bin Hayyan, demiştir.

On Beşincisi: Çift: Cennetin dereceleridir, çünkü sekizdir, tek ise: Cehennemin katlarıdır, çünkü yedidir. Sanki Allah Teala cennet ve cehenneme yemin etmiş gibidir. Bunu da Hüseyn bin Fadl, demiştir.

On Altıncısı: Çift: Mahlukatın izzet ve zillet, kudret ve acz, kuvvet ve za'f, ilim ve cahillik, ölüm ve hayat gibi çelişik sıfatlarıdır, tek de aziz ve celil olan Allah'ın sıfatlarının tek olmasıdır; mesela zilletsiz izzet, acizsiz kudret, za'fiyetsiz kuvvet, cahilsiz ilim ve ölümsüz hayat gibi.

On Yedincisi: Çift: Safa ile Merve, tek de: Beytullah'tır.

On Sekizincisi: Çift: Mekke ve Medine mescitleridir, tek de: Beytülmukaddes'tir.

On Dokuzuncusu: Çift: Hac ve umreyi birleştiren kıran haccıdır, tek de ifrat haccıdır.

Yirmincisi: Çift: Tekrarlanan ibadetlerdir; namaz, oruç ve zekat gibi, tek de: tekrarlanmayan ibadettir, mesela hac gibi. Bu dört görüşü Salebi aktarmıştır.

"Velleyli iza yesr": İbn Kesir ile Yakup, vasılda da vakıfta da ye ile okumuşlar, Nafi ile Ebu Amr da onlara uymuştur. İbn Amir, Asım, Hamze ve Kisai de vasılda da vakıfta da yesiz okumuşlardır. Ferra ile Zeccac şöyle demişlerdir: Yesiz okumak tercihe şayandır, çünkü ayet başlarına uyar, aynı zamanda mushafa da riayet edilmiş olur.

"Yürüdüğü zaman geceye andolsun": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Fiil (yürümek) geceye aittir, sonra bunda da iki görüş vardır: *Birincisi:* Yürüyüp gittiği zaman, demektir, bu da Zeccac'ın tercihidir. Yürüyüp geldiği zaman, bunu da Katade, demiştir.

İkincisi: Fiil başkasına aittir, mana da şöyledir: Onda yüründüğü zaman, nitekim: Leylün naim (uyuyan gece) denir ki: Onda uyunur, demektir. Bunu da Ahfeş ile İbn Kuteybe, demişlerdir.

Bu geceden ne murat edildiği hususunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O her geceye şamildir, bu da açıktır.

İkincisi: O Müzdelife gecesidir ki toplanma gecesidir, bunu da Mücahit ile İkrime, demişlerdir.

Üçüncüsü: Kadir gecesidir, bunu da Maverdi nakletmiştir.

"Bunda var mı?": Yani yemin ettiğimiz bu şeylerde var mı, "akıl sahibi için yemin": Yani aklı olan için, demektir. Akla hicr denilmesi, sahibini çirkin şeylerden men ettiği içindir. Akıl denilmesi de güzel olmayan şeylerden hapsettiği içindir. Akla nuha da denir, çünkü insanı helal olmayan şeyden nehyeder, alıkoyar. Kelamın manası da şöyledir: Kimin aklı olursa bilir ki Allah'ın yemin ettiği bu şeylerde O'nun birlik ve kudretine delil vardır. O'na delalet ettiği için bu şeylere yemin etmesi haktır. Kasemin cevabı da, Allah Teala'nın: "Şüphesiz Rabbin elbette gözetleme yerindedir" kavlidir. Kasem ile cevabının arasına "elem tere keyfe feale rabbuke biad" kavli girmiştir. Böylece Mekke halkını onlardan daha kuvvetli olanları helak etmekle korkutmuştur. İbn Mes'ud ile İbn Yamur dalın kesri, tenvinsiz muzaf olarak, "biadi ireme" okumuşlardır.

"İrem"de de dört görüş vardır:

Birincisi: O, bir memleket ismidir, bunu da Ferra demiştir. Tenvin almaması memleket ismi olduğu içindir. Sonra onda da üç görüş vardır: *Birincisi:* O Şam'dır, bunu Said bin Müseyyeb, İkrime ve Halid er–Rabei, demişlerdir. *İkincisi:* İskenderiye'dir, bunu da Muhammed bin Ka'b, demiştir. *Üçüncüsü:* Şeddad bir Ad'in kurduğu bir şehirdir. Bu da Ka'b'in görüşüdür. Az sonra anlatacağız inşallah.

İkinci görüş: Ümmetlerden bir ümmetin ismidir, manası da: Kadim, eski, demektir. Bunu da Mücahit, demiştir.

Üçüncüsü: Ad kavminden bir kabiledir, bunu da Katade ile Mukatil, demişlerdir. Zeccac da şöyle demiştir: "İrem"in munsarif olmaması (cer almaması) kabile ismi olduğundandır, o yüzden fetha almıştır, o da cer mahallindedir.

Dördüncüsü: O Ad'in dedesinin adıdır, çünkü o Ad bin Avs bin İrem bin Sam bin Nuh'tur, bunu da İbn İshak, demiştir. Ferra şöyle demiştir: Eğer bu görüşe göre bir adamın adı olursa, munsarif olmaması yabancı isim olduğundandır. Ebu Ubeyde şöyle demiştir: İki Ad vardır: *Birincisi:* İrem'dir ki Allah Teala onun hakkında "ve O, ilk Ad'i helak etti" *(Necm: 50)* demiştir. Ad kavmi ilk Ad midir, değil midir? Bunda da iki görüş vardır ki biz de onları Necm: 50'de zikretmiş bulunuyoruz.

"Sütunların sahibi İrem'e": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Çünkü onlar çadır ve direk halkı idiler, otlak ararlardı, sonra da yurtlarına dönerlerdi; bir yerde ikamet etmezlerdi. Bu manayı Ata, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Mücahit, Katade ve Ferra da böyle demişlerdir.

İkincisi: İmad'ın manası, uzunluk demektir, yine bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiş; Mukatil ile Ebu Ubeyde de böyle demişlerdir. Zeccac da şöyle demiştir: Recülün mu'medün denir ki: Uzun adam (sırık gibi) demektir.

Üçüncüsü: Kuvvetli çetin demektir, bu da sütünların kuvvetinden alınmıştır, bunu da Dahhak, demiştir.

Dördüncüsü: Sütunlarla tahkim edilmiş binadır, bunu da İbn Zeyd, demiştir. Şöyle de denilmiştir: Ona sütünların sahibi denilmesi, birinin böyle yaptığı bir binadan dolayıdır.

"Elleti lem yuhlak misluha filbilad": Ebu'l – Mütevekkil, Ebu'l – Cevza ve Ebu İmran, meftuh te ve merfu lam ile "lem tahluk" ve lamın nasbı ile de "misleha" okumuşlardır. Muaz el – Kari ile Amr bin Dinar da, meftuh nun ve merfu lam ile "lem nahluk" ve lamın nasbı ile de "misleha" (onun gibisini yaratmadık) okumuşlardır.

İşaret edilen o şey hakkında da iki görüş vardır:

Birincisi: O kabile gibi uzun ve kuvvetlisi yaratılmadı. Bu mana da Hasen'in görüşünden çıkarılmıştır.

İkincisi: Şehirleri gibi sütunlara sahip bir şehir yaratılmadı, bunu da İkrime, demiştir.

Tefsirde o şehrin sıfatı verilmiştir, şöyle ki: Vehb bin Münebbih, Abdullah bin Kılabe'den rivayet etmiştir: Abdullah kaçan develerini aramaya çıktı. Aden çöllerinde iken o çöllerde bir şehre rastladı, şehrin kalesi vardı. Kalenin etrafında da birçok saraylar vardı. Ona yaklaşınca orada birileri olacağını ve onlara develerini soracağını düşündü. Ne çıkan ne de giren bir kimse görmedi. Bineğinden indi,

onu bağladı, kılıcını sıyırdı, kalenin kapısından girdi. Kaleye girince iki büyük kapı ile karşılaştı, onlardan daha büyük kapı görmemişti. Kapılar beyaz ve kırmızı yakutla süslü idi. Bunu görünce dehşete kapıldı. Kapılardan birini açtı, benzerini görmediği bir şehirle karşılaştı. Saraylar gördü, her sarayın üstünde odalar, odaların üstünde de altın, gümüş, inci ve yakuttan yapılmış odalar gördü. Oda kapılarının kanatları şehir kapısının kanatları gibi idi, odalar karşılıklı yapılmıştı. Hepsi de inci ile misk ve safran taneleriyle döşeli idi. Bunları müşahede edip de kimseyi de göremeyince bundan korktu. Sonra sokaklara baktı; her sokakta meyveli ağaçlar gördü. Ağaçların altında suları gümüş kanallardan gürül gürül akan ırmaklar gördü. Adam içinden: Bu cennettir, dedi. Yanına incilerden ve misk ve safran tanelerinden alarak Yemen'e döndü. Yanındakileri gösterdi. Durum Halife Muaviye'ye ulaştı, ona haber gönderdi; o da kıssayı anlattı. Muaviye, Ka'bu'l – Ahbar'a haber gönderdi; gelince ona: Ey İshak'ın babası, "dünyada altın ve gümüşten şehir var mıdır?" dedi; o da: Evet, sana onu ve onu kimin kurduğunu haber vereyim. Onu Şeddad bin Ad kurdu, şehrin adı da: İrem zatil imad'dır, dedi. Muaviye: Onu bana anlat, dedi, o da şöyle anlattı: İlk Ad'ın da onlardan olduğu Ad'in Şedid ve Şeddad adında iki oğlu vardı. Ad ölüp de Şedid de geçince, Şeddad kaldı, yeryüzüne hakim oldu. Krallar ona baş eğdiler. Kitap okumaya meraklı idi, cennet bahsine gelince, Allah'la rekabet etmek için aklından onun gibi bir şehir kurmak geçerdi. Bu nedenle "İrem zatil imad" şehrinin kurulmasını emretti. Yapmak için yüz vekil bulunmasını emretti; her vekile de bin yardımcı verdi. Dünya hükümdarlarına yazılar yazdı, ükelerindeki mücevherlerden göndermelerini istedi. Vekiller çıkıp uygun yer aramaya başladılar, büyük bir çöl gördüler, dümdüz idi. Su pınarları ve çayırları vardı: İşte kralın kurmamızı emrettiği şehrin yeri burasıdır, dediler. Temelini Yemen akiki ile attılar. Yapımında üç yüz sene uğraştılar. Şeddad da dokuz yüz yaşında idi. Bitirince ona geldiler, o da: Gidin, üzerine bin kale yapın; kalenin etrafına bir köşk, her köşke bin sancak dikin ve her köşkte bir vezir olsun, dedi. Öyle yaptılar. Bin vezire "İram zatil imad" şehrine taşınmalarını emretti. Kral ile ailesi de on yıl hazırlık yaptılar. Sonra da oraya yürüdüler. Bir günlük yol kalınca Allah ona ve yanındakilere gökten bir ses gönderdi; hepsini helak etti. İçlerinden bir fert bile kalmadı.

Şa'bi de Himyer alimlerinden Dağfel eş – Şeybani'den şöyle rivayet etmiştir: Şeddad ve yanındakiler o sesle helak olunca yerine oğlu Mersed bin Şeddad kral oldu. Babası onu Hazramut'ta veliaht tayin

etmişti. Babasının o çölden Hazramut'a getirilmesini ve bir çöle gömülmesini emretti. Onu altın bin sedire yatırdı, üzerine altın tellerle dokunmuş yetmiş hulle attı, başına da büyük altın bir levha dikti ve üzerine şunları yazdı:

Ey uzun ömre mağrur olan,
Benden ibret al.
Ben Şeddad bin Ad'im,
Sağlam kalelerin sahibi,
Güçlü, şiddetli,
Büyük mülk sahibi.
Dünya korkumdan ve tehdidimden
Bana baş eğdi.
Doğuya ve batıya sahip oldum,
Yıkılmaz saltanat kurdum.
Mülk, varlık ve adamlarım sayesinde
Bu devleti kurdum.
Hud Peygamber geldi,
Biz ise Hud'dan önce sapıklık içinde idik.
Bizi hakka davet etti,
Keşke o doğru öğütleri kabul etse idik,
Ona isyan ettik, o da:
Sizin için kaçacak yer kalmadı, dedi.
Bize uzak ufuklardan
Şiddetli bir ses geldi,
Bizi ovanın ortasında
Biçilmiş ekin gibi yaptı.

"O vadide kayaları oyan Semud'a": Onlar kayaları kesip deldiler. İshak şöyle demiştir: Vadi: Vadilkura'dır, Hasen her iki halde de ye ile "bilvadiy" okumuştur. "Kazıklar sahibi Fir'avn'e": Bu da Sad: 12'de tefsir edilmiştir. "Onlar ki ülkelerde taşkınlık ettiler": Yani Ad, Semud ve Fir'avn taşkınlık edip günahlar işlediler, Allah'ın peygamberlerine karşı zorbalık ettiler. "Orada çok bozgunculuk ettiler": Adam öldürmek ve isyan etmek gibi. "Rabbin de üzerlerine azap kırbacını döktü / indirdi": İbn Kuteybe şöyle demiştir: Azap kırbacı demesi şundandır, çünkü azap kırbaçla olur. Zeccac da şöyle demiştir: Onlara vurduğu kırbacı azap kıldı. "Şüphesiz Rabbin gözetleme yerindedir": Kendini inkar edenleri azapla gözetler. Marsad: Yoldur. Biz de onu "kânet mirsada" *(Nebe': 21)* ayetinde şerh etmiş idik.

فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ
﴿١٥﴾ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ﴿١٦﴾ كَلَّا
بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ﴿١٧﴾ وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿١٨﴾ وَتَأْكُلُونَ
التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ﴿٢٠﴾ كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ
دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾ وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ
يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى ﴿٢٣﴾ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي
قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ
وَثَاقَهُ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾ يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ
رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ﴿٢٩﴾ وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾

15 – Amma insan, Rabbi onu imtihan edip de ona ikram edip nimet verdiği zaman: "Rabbim bana ikram etti" der.

16 – Ama onu deneyip de rızkını kıstığı zaman: "Rabbim beni horladı" der.

17 – Hayır, bilakis yetime ikram etmiyorsunuz.

18 – Yoksulu doyurmaya birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.

19 – Mirası dermecesine *(helal-haram ayırmadan)* bir yeme ile yersiniz.

20 – Malı bir sevme ile çok seversiniz.

21 – Hayır, yer bir sarsıntı ile yine bir sarsıntı ile sarsıldığı zaman,

22 – Rabbin ve melekler saf saf geldiği zaman,

23 – O gün cehennem getirildiği zaman, işte o gün insan (her şeyi) hatırlar; fakat hatırlama ona nasıl (yarar sağlar)?

24 – (İnsan): "Ah keşke, hayatım için önden gönderseydim" der,

25 – İşte o gün (Allah) öyle bir azap eder ki hiç kimse O'nunki gibi azap etmez.

26 – Hiç kimse O'nunki gibi bağlamaz.

27 – Ey huzura eren nefis,

28 – Razı olarak, razı edilmiş olarak Rabbine dön.

29 – Haydi gir kullarımın arasına.

30 – Gir cennetime!

"Amma insan": Bundan kimin kastedildiğine dair dört görüş vardır:

Birincisi: Utbe bin Rebia ile Ebu Huzeyfe bin el – Muğire'dir. Bunu da Ata, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: Übey bin Halef'tir, bunu da İbn Saib, demiştir.

Üçüncüsü: Ümeyye bin Halef'tir, bunu da Mukatil, demiştir.

Dördüncüsü: Öldükten sonra dirilmeye inanmayan kafirdir. Zeccac şöyle demiştir: İbtelahu, onu zenginlik ve bollukla denedi manasınadır. "Ona ikram etti": Mal ile "nimet verdi" ona geniş lütuf etmekle. "Feyekulu rabbi ekremen": Hicaz halkı ile Ebu Amr, ye ile "rabbiye", "ekremeniye", "ehaneniye" okumuşlar; Rabbim bana verdiği ile beni üstün kıldı manasına almışlardır. Ona verdiği dünyalığı O'nun yanında kıymetli olmasına bağlamıştır. "Ama onu deneyip de" fakirlikle "fe kadere aleyhi rizkahu": Ebu Cafer ile İbn Amir, şedde ile "fekaddere" okumuşlar; mana da şöyledir: Ona yetecek kadar vermekle onu biraz sıkıştırırsa. "Rabbim beni horladı, der": Beni fakir kılmakla bana değer vermedi, der.

Bil ki, kim öldükten sonra dirilmeye inanmazsa, onun nazarında değerlilik dünya malının çok olmasıyladır, değersizlik de az olmasıyladır.

"Hayır": Yani mesele onun zannettiği gibi değildir, Mukatil şöyle demiştir: Ben zengin ettiğime yanımda değerli olduğu için vermedim; fakir olanı da yanımda değeri olmadığı için fakir etmedim. Ferra da, mana şöyledir, demiştir: Böyle olması ona yaraşmaz, insan Allah'a iki şey için de hamdetmelidir: Fakirlik ve zenginlik. Sonra kafirlerden haber vererek Allah Teala şöyle dedi: "Bilakis yetime ikram etmiyorsunuz (la tükrimunel yetime)": Basra halkı, hepsinde de ye ile "yükrimune", "yehuddune", "ye'kulune", "yuhibbune" okumuş; kalanlar ise te ile okumuşlardır. Ayetin manası şöyledir: Ben hor ettiğimi yetime ikram etmediği için hor ettim. Ayet iki manaya muhtemeldir:

Birincisi: Onlar yetime iyilik etmezlerdi.

İkincisi: Ona mirastan hakkını vermezlerdi. Cahiliye adeti böyleydi; kadınlara ve çocuklara miras vermezlerdi. İlk manaya: "Yetimi yedirmeye birbirinizi teşvik etmezsiniz" kavli delalet eder. Ebu Cafer ile Kufeliler, te'nin fethi ve elifle, "tehâddune" okumuşlardır. Şeyzeri

de Kisai'den böyle rivayet etmiş, ancak o te'yi zammeli okumuştur. Mana da şöyledir: Onu yedirmeye teşvik etmezler; çünkü ahirette sevap beklemezler. İkinci manaya da "mirası dermecesine bir yeme ile yersiniz" kavli delalet eder. İbn Kuteybe şöyle demiştir: Türas: Miras demektir. Te vavdan dönmedir, nitekim şöyle derler: Tücah, aslı: Vücah'tır. Tuhme derler, aslı: Vühmedir. "Lemmen" şiddetle demektir. O da: Lememtü bişşey'i kavlinden gelir ki: Toplamak manasınadır. Zeccac da: O, yetimlerin mirasıdır, demiştir.

"Malı bir seversiniz": Yani onu biriktirmeyi seversiniz "çok sevme ile": Onu çok seversiniz, hayır yolunda harcamazsınız. "Hayır": Yani böyle olması yaraşmaz, demektir. Sonra Allah Teala onların yararlanamadıkları geçmiş şeylere hasret çekeceklerini haber verip şöyle dedi: "Yer bir sarsıntı ile ile arka arkaya sarsıldığı zaman": Yani üst üste demektir ki üzerindeki her şey kırılıp dökülür "Rabbin geldiği zaman": Biz de bu manayı "Allah'ın kendilerine gelmesini mi bekliyorlar?" *(Bakara: 21)* ayetinde zikretmiştik.

"Melekler saf saf": Yani her göğün melekleri bir saf halinde geldiği zaman, demektir. Dahhak: Yedi saf olurlar, demiştir. "O gün cehennem getirildiği zaman": Müslim'in, tek olarak (Buhari olmaksızın) rivayet ettiği İbn Mes'ud hadisinde Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Cehennem yetmiş bin yularla çekilerek getirilir, her yularından da yetmiş bin melek tutar. Mukatil şöyle demiştir: Getirilir, Arş'in sol tarafına durdurulur.

"O gün": Yani cehennem getirildiği gün "insan hatırlar": Yani kafir öğüt alır ve tövbe eder. Mukatil: O kafir: Ümeyye bin Halef'tir, demiştir. "Hatırlama onun için nasıl?": Yani nasıl tövbe edebilir ki o kıyamettedir. "Ah keşke, önden gönderseydim, der": dünyada iyi amel etseydim, "hayatım için" ölüm olmayan ahiret hayatım için. "Feyevmeizin la yuazzibü azabehu ehad": Kisai ile Mufaddal, zalın fethiyle "layuazzebu" okumuşlar; diğerleri ise kesri ile okumuşlardır. Kim fetha ile okursa, kimse kafir gibi azap görmez, demek ister. Kim de kesre ile okursa, Allah gibi kimse azap etmez demek ister. Bu okuyuş, dünyaya dönüktür, birincisi de ahirete dönüktür.

"Ey huzura eren nefis": Kim hakkında indiğinde beş görüş halinde ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: Uhut'ta şehit düştüğü zaman Hamza hakkında inmiştir, bunu da Ebu Hureyre ile Büreyde el – Eslemi, demişlerdir.

İkincisi: Rume kuyusunu vakfettiği zaman Osman bin Affan hakkında inmiştir, bunu da Dahhak, demiştir.

Üçüncüsü: Mekke halkı onu astıkları zaman Hubeyb bin Adiy hakkında inmiştir, bunu da Mukatil, demiştir.

Dördüncüsü: Ebu Bekir radıyallahu anh hakkında inmiştir. Bunu da Maverdi nakletmiştir.

Beşincisi: Bütün mü'minler hakkında inmiştir, bunu da İkrime, demiştir.

"Huzura eren"in manasında da üç görüş vardır:

Birincisi: Mü'min nefistir, bunu da İbn Abbas, demiştir. Zeccac da: İmanla huzura eren, demiştir.

İkincisi: Allah'ın kazasına razı olan, bunu da Mücahit, demiştir.

Üçüncüsü: Allah'ın va'dine kesin inanan, bunu da Katade, demiştir.

Bunun ona ne zaman söyleneceğinde de iki görüş halinde ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: Dünyadan çıkarken, bunu da çoğunluk, demiştir.

İkincisi: Yeniden dirilirken ona: Sahibine, cesedine dön, denilir. Allah bütün ruhlara cesetlerine dönmelerini emreder. Bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Ata, İkrime ve Dahhak da böyle demişlerdir.

"Rabbine razı olarak dön": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Cesedinde bulunduğun sahibine dön, bu manayı el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; İkrime ile Dahhak da böyle demişlerdir.

İkincisi: "Rabbine dön" dünyada öldükten sonra, demektir. Bunu da Ebu Salih, demiştir.

Üçüncüsü: Rabbinin sevabına dön, bunu da Hasen, demiştir.

Dördüncüsü: Ey dünyaya ısınan nefis, onu terk ederek Rabbine dön. Bunu da Maverdi nakletmiştir.

Haydi gir kullarımın arasına": Yani seçkin kullarımın arasına, demektir. Ebu Salih şöyle demiştir: Ona ölüm anında: Rabbine dön, denilir. Kıyamet günü olduğu zaman da: "Kullarımın arasına gir" denilir. Ferra. Kullarımla beraber gir, demiştir. Sa'd bin Ebi Vakkas, Übey bin Ka'b, İbn Abbas, Mücahit, Dahhak, Ebu'l – Aliye ve Ebu İmran, tekil olarak, "fi abdiy" okumuşlardır. Zeccac da şöyle demiştir: Bu okuyuşa göre – Allah daha iyi bilir ya – mana şöyle olur: Rabbine dön: Yani ondan çıktığın sahibine dön ve içine gir.

90 – BELED SURESİ

Mekke'de inmiştir. 20 ayettir. İttifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لَٓا اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ ﴿١﴾ وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ ﴿٢﴾ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَۙ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ ف۪ي كَبَدٍۜ ﴿٤﴾ اَيَحْسَبُ اَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌۢ ﴿٥﴾ يَقُولُ اَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًاۜ ﴿٦﴾ اَيَحْسَبُ اَنْ لَمْ يَرَهُٓ اَحَدٌۜ ﴿٧﴾ اَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِۙ ﴿٨﴾ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِۙ ﴿٩﴾ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِۚ ﴿١٠﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Yoo, yemin ederim şu beldeye,

2 – Sen bu beldede bulunur iken,

3 – Babaya ve doğan şeye.

4 – Andolsun, gerçekten insanı meşakkat içinde yarattık.

5 – İnsan hiç kimsenin ona güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?

6 – "Ben yığın yığın mal telef ettim" der.

7 – Onu kimsenin görmeyeceğini mi sanıyor?

8 – Ona vermedik mi, iki göz?

9 – Bir dil, iki dudak.

10 – Ona iki yol gösterdik.

"La uksimu": Zeccac, mana: Uksimu"dur, "la" tekit için gelmiştir, demiştir, tıpkı: "Liella ya'leme ehlül kitabi" *(Hadid: 29)* ayeti gibi. İkrime, Mücahit, Ebu İmran ve Ebu'l – Aliye, "leuksimu" okumuşlardır. Zeccac da: Bu kıraat Arapça'da uygun değildir, demiştir. Biz de bunu "Kıyamet" suresinin başında şerh etmiştik. Burada belde: Mekke'dir.

"Sen bu belde de bulunur iken": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Bu beldede öldürme vs. gibi yaptığın şey sana helaldir, bunu da İbn Abbas ile Mücahit, demişlerdir. Zeccac şöyle demiştir: Recülün hillün ve helalün ve muhillün (ona helaldir) denir. Müfessirler, mana şöyledir, demişlerdir: Allah Nebisine Mekke'yi fethettiği zaman ona helal edeceğini onun da orada helal (ihramlı değil) olacağını bildirmiştir.

İkincisi: Bu şehre girmen helaldir, haram değildir, yani fetih yılında. Bunu da Hasen ile Ata, demişlerdir.

Üçüncüsü: Bu şehirdeki müşrikler; av avlamayı haram saydıkları halde seni çıkarmayı ve öldürmeyi helal görüyorlar. Bunu da Salebi nakletmiştir.

"Babaya ve doğan şeye": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O Adem'dir, doğan da evlatlarıdır. Bunu da Hasen, Mücahit, Dahhak ve Katade, demişlerdir.

İkincisi: Baba İbrahim, doğan da zürriyetidir, bunu da Ebu İmran el – Cevni, demiştir.

Üçüncüsü: O her baba ve ondan doğan için geneldir, bunu da Zeccac nakletmiştir.

"Andolsun, gerçekten insanı yarattık": Bu da kasemin cevabıdır.

İnsandan kimlerin kastedildiği hususunda da beş görüş vardır

Birincisi: O cins ismidir, bu mana da İbn Abbas'ın görüşünden çıkarılmıştır.

İkincisi: O Ebuleşeddeyn el – Cumahi'dir, bunun zikri de el – Müddessir: 29 ve el – İnfitar: 5 ayetlerinde geçmiştir. Bunu da Hasen, demiştir.

Üçüncüsü: O Haris ibn Nevfel'dir, zira o bir günah işledi; Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de ona kefaret vermesini buyurdu; o da: Bütün malım Muhummed'in dinine girdikten sonra kefaretlere ve nafakalara gitti, dedi. Bunu da Mukatil, demiştir.

Dördüncüsü: Adem aleyhisselam'dır, bunu da İbn Zeyd, demiştir.

Beşincisi: Velid bin Muğire'dir, bunu da Salebi nakletmiştir.

"Fi kebed": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Yorgunluk içinde, bunu da el – Valibi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Hasen, Mücahit, Said bin Cübeyr ve Ebu Ubeyde de böyle demişlerdir. Çünkü onlar: Zorluk içinde, demişlerdir. Hasen de şöyle demiştir: Bollukta şükre, darlıkta sabra katlanır; zira insan bu ikiden birinden; dünya musibetlerinden ve ahiret zorluklarından azade olmaz. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Baskın zorluk ve dünya ve ahiret işlerinin sıkıntısı içinde, demiştir. Buna göre (kebed) mükabede'den gelir ki o da didinmektir.

İkincisi: Mana şöyledir: O iki ayak üzere yürüyecek şekilde dik yaratıldı, diğerleri ise dik durmazlar. Bunu da Mukassim, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; İkrime, Dahhak, Atıyye ve Ferra da böyle demişlerdir. Buna göre kebed'in manası: Dik ve doğru olmaktır.

Üçüncüsü: Göğün ortasında, İbn Zeyd şöyle demiştir: "Andolsun, gerçekten insanı yarattık" yani Adem'i "fi kebed" göğün ortasında.

"İnsan hiç kimsenin ona güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?": Yani aziz ve celil olan Allah'ın, daha açıkçası: Onu diriltemeyeceğini ve onu cezalandıramayacağını mı sanıyor? "Ehlektü malen lübeda": Yani çok mal telef ettim, demektir. Ebu Ubeyde şöyle demiştir: O, telebbüd'den gelir ki birbiri üstüne yığılmış çok mal, demektir. İbn Kuteybe de: Keçeleşmiş, sanki üst üste sığılmış gibi, demiştir. Zeccac da şöyle demiştir: O çokluğu gösteren bir fiildir, nitekim: Recülün hutamun denir ki: Çok kıran adam (Ali kıran), demektir. Ebu Bekr es–Sıddik radıyallahu anh, Hazreti Aişe, Ebu Abdurrahman, Katade, Ebu'l – Aliye ve Ebu Cafer, lamın zammı ve şeddeli meftuh be ile "lübbeden" okumuşlar; Ömer bin Hattab radıyallahu anh, Ebu'l – Mütevekkil ve Ebu İmran, lamın fethi ve şeddesiz sakin be ile "lebden" okumuşlar; Osman bin Affan, Hasen ve Mücahit, lam merfu, be de şeddesiz olarak, "lübüden" okumuşlar; Ali ile İbn Ebi'l – Cevza da, lamın kesri, be de meftuh ve şeddesiz olarak, libeden" okumuşlardır.

Ne için böyle dediği hususunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O şöyle demek istemiştir: Muhammed'e düşmanlıkta

çok mal harcadım, bunu da İbn Saib demiştir. Yani harcadığını başa kakar gibi olmuştur.

İkincisi: Allah yolunda ve kefaretlerde çok mal harcadım, mukatil de şöyle demiştir: Sanki harcadığından pişman olmuş gibidir.

"Onu kimsenin görmediğini mi sanıyor?": Yani aziz ve celil olan Allah'ın onu görmediğini mi sanıyor? Mana da şöyledir: Harcadığını Allah'ın görmediğini ve onu sayıp kayda geçirmediğini mi zannediyor? O, harcamadığı halde harcadığını iddia etmişti.

"Ona vermedik mi, iki göz?", mana şöyledir: Ona Allah'ın ölüleri dirilteceğini gösteren şeyler yapmadık mı?

"Ona iki yol gösterdik": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Hayır ve şer yolunu, bunu da Ali, Hasen ve Ferra, demişlerdir. İbn Kuteybe de: Hayır ve şer yolunu murat etmiştir, demiştir. Zeccac da: İki yol: Açık iki yoldur, demiştir. Necd: Yüksek yerdir, bu durumda mana şöyle olur: Ona yüksek iki yol gibi açık duran hayır ve şer yollarını göstermedik mi?

İkincisi: Eğri ve doğru yolu, bunu da İbn Abbas, demiştir. Mücahit de: O bahtsızlık ve bahtiyarlık yoludur, demiştir.

Üçüncüsü: Sütten gıda almak için iki meme, yine bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiş; İbn Müseyyeb, Dahhak ve Katade böyle demişlerdir.

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ﴿١١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾ فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾
أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ أَوْ مِسْكِينًا
ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا
بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿١٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿١٩﴾ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ ﴿٢٠﴾

11 – Sarp yokuşa atılmadı.

12 – Sarp yokuşun ne olduğunu biliyor musun?

13 – Bir boynun bağını açmak (köle azat etmek)tir.

14 – Yahut açlık gününde yemek yedirmektir.

15 – Yakınlığı olan bir yetime,

16 – Toz toprak içinde bir yoksula.

17 – Sonra da iman edip birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve birbirlerine merhameti tavsiye edenlerden oldu.

18 – İşte onlar sağın sahipleridir.

19 – Ayetlerimizi inkâr edenler ise, onlar solun sahipleridir.

20 – Üzerlerine ateş kapatılmıştır.

"Sarp yokuşa atılmadı": Ebu Ubeyde: Dünyada yokuşa atılmadı, demiştir. İbn Kuteybe de: Ne de yokuşa atıldı, demiştir. Ferra da şöyle demiştir: Aziz ve celil olan Allah: "Felaktehamel akabete" kavline, içinde "la" bulunan başka kelam eklemedi. Hâlbuki Araplar başka bir kelamda tekrar etmeden la'yı tek başına söylemezler; mesela şu ayetlerde olduğu gibi: "Fela asaddeka vela salla" *(Kıyamet: 31)*, "vela havfun aleyhim velahüm yahzenun": *(Bakara: 62)*. "La"nın manası kelamın sonundan alınmıştır; onun için biri ile yetinip diğerlerini tek etmiştir; baksanıza O, yokuşa dalmayı açıklamış: "Köle azat etmektir; "yahut açlık gününde yemek yedirmektir" sonra da iman edenlerden oldu" demiştir. Onu bu üçü ile izah etmiştir. Sanki kelamın başında: Fela feale za vela za (ne onu yaptı ne de bunu yaptı) demiştir. İbn Zeyd de diğerleriyle beraber, mananın istifham şeklinde "yokuşa dalamadı mı?" tarzında olduğuna kail olmuştur. Bu durumda mana şöyledir: O yokuşu aşmak için malını köle azat etmede ve yemek yedirmede harcasaydı ya!

İktiham lafzını da Sad: 59'da açıklamıştık.

Yokuşta da yedi görüş vardır:

Birincisi: O cehennemde bir dağdır, bunu da İbn Ömer, demiştir.

İkincisi: Sırat köprüsünün önünde bir yokuştur, bunu da Hasen, demiştir.

Üçüncüsü: Cehennemde bir tabakadır, bunu da Ka'b, demiştir.

Dördüncüsü: Sırat'tır, bunu da Mücahit ile Katade, demişlerdir.

Beşincisi: Sırat köprüsünün önünde bir ateştir, bunu da Katade, demiştir.

Altıncısı: Kurtuluş yoludur, bunu da İbn Zeyd, demiştir.

Yedincisi: Burada yokuşun zikredilmesi misal yoluyladır; Allah Teala bunu iyilik işlerinde nefis, heves ve şeytanla mücadele etmek için getirmiştir. Sanki bunları yapmaya çalışan kimse yokuşa tırmanmış gibi olur. Köle azat etmek ve yemek yedirmekle kendini zorlamadı, demek istemiştir. Bunu da diğerleriyle beraber Ali bin Ahmed en-Nisaburi zikretmiştir.

"Sarp yokuşun ne olduğunu biliyor musun (ve ma edrake mel akbabeh)?": Süfyan bin Uyeyne şöyle demiştir: "Vema edrake" dediği her şeyi haber vermiş; "vema yüdrike" dediği hiçbir şeyi de haber vermemiştir. Müfessirler, mana şöyledir, demişlerdir: Yokuşa dalmak nedir, bilir misin? Sonra da Allah Teala bunu açıklamış: "Fekku rakabeh" demiştir: İbn Kesir, Ebu Amr – Abdülvaris rivayeti hariç – Kisai, Dacuni de İbn Zekvan'dan rivayet ederek, kâfın fethi ile mansup olarak "rakabeten", hemzenin ve mimin fethi, tının sükunu ve elifsiz olarak "ev et'ame" okumuşlar; Asım, İbn Amir, Nafi ve Hamze, ref' ile "fekkü" cer ile "rakabetin", elif ile de "ev it'âmun" okumuşlardır. Fekku rakabetin: Boynu esaret boyunduruğundan kurtarmaktır. Salıverdiğin her şeye: Fek, denir. Kim fiil kalıbı ile "fekke rakabeten" okursa, o, yokuşa dalmayı fiille tefsir etmiş olur. Ferra da "sümme kâne minellezine amenu" kavlinden dolayı bunu tercih etmiştir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Mesğabe: Açlık demektir. Çekimi de Seğibe yesğabu suğuben şeklindedir. "Yakınlığı olan bir yetime": Yani akraba yetime demektir. "Ev miskinen za metrabeh": Toz toprak içinde kalmış fakire, demektir. İbn Abbas da: O toprağa atılmış, koruması da olmayandır, demiştir. Sonra bu yakınlığın ancak imanla fayda vereceğini bildirerek "sümme kâne minellezine amenu" dedi. "Sümme" burada vav (ve) manasınadır, tıpkı: "Sümmallahu şehidün" *(Yunus: 46)* kavlinde olduğu gibi.

"Birbirlerine sabrı tavsiye ettiler" Allah'ın farz ve emirlerine karşı, "birbirlerine merhameti tavsiye ettiler" yani aralarında merhametleşmeyi tavsiye ettiler, demektir. Biz de sağın sahiplerini ve solun sahiplerini Vakıa: 7 ve 8'de zikretmiştik. Ferra: Mu'sade: kapatılmış, demiştir. Mukatil de: Kapıları üzerlerine kapatılmış; bir daha açılmaz, ondan keder çıkmaz, içine ebediyen sevinç girmez, demiştir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Evsattül babe ve âsattuhu denir ki: Kapıyı kapatmaktır. Zeccac da, mana şöyledir, demiştir: Azap onların üzerine kapatılır. İbn Kesir, Nafi, İbn Amir, Kisai, Ebu Bekir de Asım'dan rivayet ederek, burada ve Hümeze: 8'de hemzesiz okumuşlar; Ebu Amr, Hamze, Hafs da Asım'dan rivayet ederek iki yerde de hemze ile okumuşlardır.

91 – ŞEMS SURESİ

Mekke'de inmiştir. 15 ayettir. İttifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا ﴿١﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَا ﴿٢﴾ وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَا ﴿٣﴾ وَالَّيْلِ
اِذَا يَغْشٰيهَا ﴿٤﴾ وَالسَّمَٓاءِ وَمَا بَنٰيهَا ﴿٥﴾ وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَا ﴿٦﴾ وَنَفْسٍ وَمَا
سَوّٰيهَا ﴿٧﴾ فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَا ﴿٨﴾ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا ﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا ﴿١٠﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Andolsun, güneşe ve ışığına,

2 – Onu takip ettiği zaman aya,

3 – Onu açtığı zaman gündüze,

4 – Onu bürüdüğü zaman geceye,

5 – Göğe ve onu yapana,

6 – Yere ve onu döşeyene,

7 – Nefse ve onu düzenleyene,

8 – Ona kötülüğünü de sakınmasını da ilham etti.

9 – Gerçekten onu temizleyen iflah oldu.

10 – Gerçekten onu günaha gömen ziyan etti.

"Veşşemsi ve duhaha": Duha'dan murat edilen şey hakkında üç görüş vardır:

Birincisi: Işığıdır, bunu da Mücahit ile Zeccac, demişlerdir. Duha (kuşluk): Güneş doğduktan sonra ışığının netleşmesidir.

İkincisi: Bütün gündüzdür, bunu da Katade ile İbn Kuteybe, demişlerdir.

Üçüncüsü: Güneşin ısısıdır, bunu da Süddi ile Mukatil, demişlerdir. "Onu takip ettiği zaman aya": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onu takip etmesidir, bunu da İbn Abbas ile diğerleri demişlerdir. Sonra onu hangi vakitte takip ettiğinde de üç görüş vardır: *Birincisi:* O ayın ilk gecesidir, güneş ufukta batar batmaz ay görülür, bunu da Katade, demiştir. *İkincisi:* O onbeşinci gecesidir ki güneş batmakla ay doğar. Bunu da Maverdi nakletmiştir. *Üçüncüsü:* O ayın ortasıdır ki güneş battığı zaman ışıtmada onu ay takip eder ve nurda onun halefi olur, yerini alır. Bunu da Ali bin Ahmed en – Nisaburi nakletmiştir.

İkinci görüş: Ona eşit olduğu zamandır, bunu da Mücahit demiştir. Bir başkası da şöyle demiştir: Yuvarlak olduğu zaman, ışıkta ve ziyada güneşi takip eder. Bu da ak gecelerde (on üç, on dört ve on beşinci gecelerde) olur.

"Onu açtığı zaman gündüze": He zamirinde de iki görüş vardır:

Birincisi: O güneştir, bunu da Mücahit, demiştir. Bu durumda mana şöyle olur: Gündüz güneşi açığa çıkardığı zaman, çünkü gündüz yayıldığı zaman güneş ortaya çıkar.

İkincisi: O karanlıktır; bu durumda zikredilmeyen bir şeye raci olur; çünkü mana bellidir, nitekim: Asbahat barideten (bu sabah soğuktur), ve hebbet şimalen (kuzey esiyor) denir. Bu da Ferra ile dilcilerin görüşleridir. "Onu bürüdüğü zaman geceye": Yani kaybolan güneşi bürüyüp de ortalığın kararmasıdır.

"Göğe ve onu yapana": "Ma" edatındada iki görüş vardır:

Birincisi: "Men" manasınadır, takdiri de "men benaha" (onu yapan kimseye) demektir. Bunu da Hasen, Mücahit ve Ebu Ubeyde, demişlerdir. Bazıları da onu ellezi manasına almışlardır.

İkincisi: O mastar manasınadır, takdiri de: Ve binaiha (yapısına) demektir. Bu da Katade ile Zeccac'ın görüşleridir. "Vema tahaha",

"vema sevvaha"da da durum aynıdır. Ebu İmran el – Cevni ile diğerleri "vemen benaha", "ve men tahaha" "ve men sevvaha" hepsi nun ile okumuşlardır. Ebu Ubeyde şöyle demiştir: "Tahaha": Sağa sola çekmek, her taraftan sündürmektir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Hayrın tahin, derler ki, çok ve geniş çapta hayır, manasınadır.

"Nefis"ten murat edilen kimseler hakkında da iki görüş vardır:

Birincisi: Adem'dir, bunu da Hasen, demiştir.

İkincisi: Bütün insanlardır, bunu da Ata, demiştir. Biz de "sevvaha"nın manasını "fesevvake feadelek" *(İnfitar: 7)* kavlinde anlatmıştık. "Ona kötülüğünü de sakınmasını da ilham etti": İlham: Bir şeyi akla getirmektir. Said bin Cübeyr de: Günah işlemeyi ve Allah'tan korkmayı tabiat haline getirdi, demiştir. İbn Zeyd de şöyle demiştir: Onu tevfiki ile takvaya, tevfikini çekmekle de kötülüğe müsait kıldı.

"Gerçekten onu temizleyen iflah oldu": Zeccac şöyle demiştir: Kasemin cevabı budur, mana da: Lekad efleha demektir, söz uzadığı için lam atılmış, uzunluğu onun yerine geçmiştir. İbn Enbari de: Kasemin cevabı zikredilmemiştir, demiştir. Kelamın manasında da iki görüş vardır:

Birincisi: Aziz ve celil olan Allahın temizlediği nefis iflah oldu, demektir, bunu da İbn Abbas, Mukatil, Ferra ve Zeccac, demişlerdir.

İkincisi: Allah'a itaat ve iyi amelle nefsini temizleyen gerçekten iflah oldu, demektir. Bunu da Katade ile İbn Kuteybe, demişlerdir. "Zekkaha"nın manası: Onu ıslah edip günahlardan arındırdı, demektir. "Gerçekten onu günaha gömen ziyan etti": Bunda da tıpkı öncesinde olduğu gibi iki görüş vardır.

Eğer: Fiil Allah'a aittir, dersek "dessaha"nın manası: Allah onu yardımsız bıraktı, bilinmez hale getirdi, küfür ve isyanla yerini gizledi, taat ve salih amelle onu teşhir etmedi, demektir.

Eğer: Fiil insana aittir dersek, "dessaha"nın manası: Onu günahlarla gizledi, demektir. Ferra şöyle demiştir: "Dessaha"nın manası, saklamaktır; çünkü cimri kimse yerini ve malını gizler. İbn Kuteybe de, mana şöyledir, demiştir: Nefsini günah ve masiyetle gizledi (günaha gömdü). Bunun aslı: Dessestü'den gelir; sin ye'ye kalb olmuştur; tıpkı kassaytü ezfari (tırnaklarımı kestim) sözünde olduğu gibi ki aslı: Kasastuha demektir. Sanki günahla itham edilen kimse de fahiş şeyleri irtikâp etmekle nefsini gizlemiş ve onu bastırmıştır. İyilik eden de nefsini meşhur etmiş ve yükseltmiştir. Cömert Araplar kendilerini göstermek için tepelere konarlardı, kötüler de yerlerini gizle-

mek için kenar ve bucaklara kaçarlardı. Zeccac, "dessaha"nın manası, onu az ve hasis (bayağı) kıldı, demiştir.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَا ﴿١١﴾ اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَا ﴿١٢﴾
فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰيهَا ﴿١٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا
فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَا ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا ﴿١٥﴾

11 – Semud azgınlığı ile yalanladı.

12 – En bedbahtları atıldığı zaman,

13 – Onlara Allah'ın elçisi: "Allah'ın devesine ve içmesine dikkat edin!" dedi.

14 – Onu yalanladılar, deveyi sinirlediler / kestiler, Rableri de günahları yüzünden onların üzerlerini örtüp dümdüz etti.

15 – Sonucundan korkmadan.

"Semud azgınlığı ile yalanladı": Yani azgınlığı ile elçisini yalanladı, demektir, mana da şöyledir: Azgınlıkları onları yalanlamaya sevk etti. Ferra şöyle demiştir: Tağva tuğyan manasınadır, çünkü ikisi de mastardır; ancak tağva ayet sonlarına daha uygundur, onun için tercih edilmiştir. Azabı yalanladılar da, denilmiştir. "Atıldığı zaman": Görevlendirildiği zaman, demektir. "En bedbahtları": O da deveyi kesendir, kesme fiilinden dolayı böyle olmuştur. "Allah'ın elçisi onlara dedi": O da Salih aleyhisselam'dır, "nakatallahi": Ferra şöyle demiştir: Naka'nın nasbı tahzir yolu iledir, bütün tahzirler de mansuptur. İbn Kuteybe de, mana şöyledir, demiştir: İhzeru nakatallahi ve şirbeha (Allah'ın devesinden ve su içmesinden sakının). Zeccac da: Allah'ın devesini rahat bırakın, demiştir. "Ve sükyaha": Müfessirler: Su içmesini bırakın, demişlerdir ki, mana: Su içtiği gün ona sataşmayın, demektir. "Onu yalanladılar": Deveyi kesmekle azaba duçar olacakları uyarısında, "feakaaruha": Biz de "akr"ın manasını A'raf: 77'de açıklamıştık. ""Fedemdeme aleyhim rabbuhum": Zeccac: Azabı üzerlerine kapattı, demiştir. Demdemtü aleşşey'i: Bir şeyi kapatmak, dönüp dönüp tekrar etmektir. Müerrih de: Demdeme, bir şeyin kökünü kazımaktır, demiştir.

"Onları dümdüz (eşit) etti": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onları helak olmada eşit kıldı, bunu da Süddi ile Yahya bin Selam, demişlerdir. Demdemeyi onlara eşit kıldı da denilmiştir

ki, mana: Onların küçüğünü, büyüğünü helak etti, demektir.

İkincisi: Onları yerle bir etti, Mukatil: Evlerini mezarlarıyla bir etti, demiştir. Onlar mezarlar kazmış, içine uzanmışlardı; onlara azap sesi gelince helak oldular, evleri de sarsılıp mezarlarının üzerine düştü, dümdüz oldu.

"Vela yehafu ukbaha": Ebu Cafer ile İbn Amir, fe ile "fela yahafu" okumuştur; Medine ve Şam halklarının Mushaflarında da böyledir. Diğerleri ise vav ile okumuşlardır; Mekke, Kufe ve Basra Mushaflarında da imla böyledir.

İşaret edilen kimse hakkında üç görüş vardır:

Birincisi: Allah Teala'dır, mana da şöyledir: Onları helak etme sorumluluğundan korkmadan ve yaptığının sonucundan çekinmeden. Bunu da İbn Abbas ile Hasen, demişlerdir.

İkincisi: Deveyi kesendir, mana da şöyledir: O, yaptığı şeyin sonucundan korkmadan. Bu da Dahhak, Süddi ve İbn Saib'in görüşleridir. Buna göre kelamda takdim ve tehir vardır: Takdiri şöyledir: İzin baase eşkaha vehüve layahfu ukbaha.

Üçüncüsü: O, Allah'ın Nebisi Salih aleyhisselam'dır, bunu da Zeccac nakletmiştir.

92 – LEYL SURESİ

Mekke'de inmiştir. 21 ayettir. Tamamı ittifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشٰى ﴿١﴾ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلّٰى ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى ﴿٣﴾

إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰى ﴿٤﴾ فَأَمَّا مَنْ أَعْطٰى وَاتَّقٰى ﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى ﴿٦﴾

فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرٰى ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنٰى ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰى

﴿٩﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰى ﴿١٠﴾ وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدّٰى ﴿١١﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Andolsun, geceye bürüdüğü zaman,
2 – Gündüze, açıldığı zaman,
3 – Erkeği ve dişiyi yaratana,
4 – Gerçekten çalışmanız elbette farklıdır.
5 – O kimse ki, verdi ve sakındı,
6 – En güzeli tasdik etti,
7 – Biz onu en kolayına muvaffak kılacağız.

8 – O kimse ki cimrilik etti, ihtiyaç göstermedi,

9 – En güzeli yalanladı,

10 – Onu da en zora muvaffak kılacağız.

11 – Yuvarlandığı zaman malı ona fayda vermez.

"Andolsun, geceye, bürüdüğü zaman": İbn Abbas: Karanlığı ile gündüzü bürüdüğü zaman, demiştir. Zeccac da: Ufku bürüyüp gökle yerin arasındaki şeyleri kapladığı zaman, demiştir. "Gündüze, açıldığı zaman": Açılıp da karanlıktan ayrıldığı zaman, demektir. "Vema halekaz zekere velünsa": "Ma" edatında iki görüş vardır; biz de onları "vema benaha" kavlinde zikretmiştik *(Şems: 5)*. "Erkek ile dişi" hakkında da iki görüş vardır:

Birincisi: Adem ile Havva'dır, bunu da İbn Saib ile Mukatil, demişlerdir.

İkincisi: O geneldir, bunu da Maverdi zikretmiştir.

"Gerçekten çalışmanız elbette farklıdır": Bu kasemin cevabıdır. İbn Abbas şöyle demiştir: Gerçekten amelleriniz değişiktir; cennet için amel ve cehennem için amel vardır. Zeccac da şöyle demiştir: Mü'minle kafirin ameli farklıdır; aralarında çok uzaklık vardır.

Bu surenin iniş sebebinde de iki görüş vardır:

Birincisi: Ebu Bekir es – Sıddik radıyallahu anh, Bilal'i Halefin oğulları Ümeyye ile Übey'den bir hırka ile on okka gümüşe satın alıp azat etti. Allah Teala da bunun üzerine: "Andolsun, geceye ... gerçekten çalışmanız elbette farklıdır" ayetlerini indirdi. Yani Ebu Bekir, Ümeyye ve Übey'in amelleri farklıdır. Bunu da Abdullah bin Mes'ud, demiştir.

İkincisi: Bir adamın bir hurma ağacı vardı, dalı fakir ve aile sahibi birinin evine sarkardı. Mal sahibi meyveyi almak için ağaca çıktığı zaman bazen yere meyve düşerdi. Onu da fakirin çocukları alırdı. Adam da hurmasından iner meyveleri ellerinden alırdı. Onu birinin ağzında bulursa, parmağını sokar onu çıkarırdı. Adam bunu Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e şikayet etti. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem hurma sahibi ile karşılaşınca: Filanın evine sarkan hurma ağacını bana ver, cennette bir hurma ağacın olur, dedi Adam da: Benim bir hurma bahçem vardır, onda en hoşuma giden o ağaçtır, dedi. Sonra adam gitti, bu konuşmayı duyanlardan biri: "Ya Resulallah, eğer o ağacı satın alırsam benim de cennette bir ağacım olur mu?" dedi. O da: Evet, dedi. Adam gitti, hurma sahibi ile karşılaştı; onunla pazarlık etti. O da ona: "Bilmez misin ki Muhammed o

ağaca karşılık bana cennette bir ağaç verdi, ben de en sevdiğim ağaç odur, dedim?" dedi. Adam: "Onu satıyor musun?" dedi, o da: Hayır, meğerki aklımdan geçenin çok üstünde bir şey veresin, dedi. O da: "Aklından ne geçiyor?" dedi. O da: Kırk hurma ağacı, dedi. Adam da: Ben de kırk hurma ağacı verdim, dedi ve birkaç kişiyi şahit tuttu. Sonra da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e gitti: Hurma benim mülkiyetime geçti, artık senindir, dedi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de ev sahibine gitti: O ağaç senin ve ailenindir, dedi. Allah Teala bunun üzerine "velleyli iza yağşa... inne sa'yeküm leşetta" kavlini indirdi. Bunu İkrime, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Ata da şöyle demiştir: Onu adamdan satın alan, Ebuddehdah'tır, onu bir bahçe karşılığında aldı; Allah Teala da bunun üzerine: "Andolsun, geceye, gerçekten çalışmanız elbette farklıdır" ayetlerini indirdi. Çalışmanız dediği kimseler; Ebuddehdah ile o ağacın sahibidir.

"O kimse ki verdi ve sakındı": İbn Mes'ud: Ebu Bekir es – Sıddik murat edilmiştir, dedi. Bu da cumhurun görüşüdür. Ata da: O Ebuddehdah'tır, demiştir.

Bu vermeden murat edilen şeyde de üç görüş vardır:

Birincisi: Malının fazlasından verdi, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Allah'a kalbinden doğruluk verdi, bunu da Hasen, demiştir.

Üçüncüsü: Allah'ın üzerindeki hakkını verdi. Bunu da Katade, demiştir.

"Sakındı": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Allah'tan sakındı, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Cimrilikten sakındı, bunu da Mücahit, demiştir.

Üçüncüsü: Allah'ın yasak ettiği haramlardan sakındı, bunu da Katade, demiştir.

"En güzeli": Bunda da altı görüş vardır:

Birincisi: O "lailahe illallah"tır, bunu da Ata, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Dahhak da böyle demiştir.

İkincisi: İvazdır, bunu da İkrime, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Hasen de böyle demiştir.

Üçüncüsü: Cennettir, bunu da Mücahit, demiştir.

Dördüncüsü: Allah'ın ondaki nimetleridir, bunu da Ata, demiştir.

Beşincisi: Allah'ın ona sevap vereceği va'didir, bunu da Katade ile Mukatil, demişlerdir.

Altıncısı: Namaz, zekât ve oruçtur, bunu da Zeyd bin Eslem, demiştir.

"Fesenüyessiruhu lilyusra": Ebu Cafer "el – yüsra" ile "el – usra-nın sin'ini mazmum okumuştur. Bunda iki görüş vardır:

Birincisi: Hayra, demektir, İbn Abbas da, mana: Onu kendisine kolay getiririz, demiştir.

İkincisi: Cennettir, bunu da Zeyd bin Eslem, demiştir.

"O kimse ki cimrilik etti": İbn Mes'ud: Bundan Halef'in oğulları Ümeyye ile Übey kastedilmiştir, demiştir. Ata da: O tek hurma ağacının sahibidir, demiştir.

Müfessirler şöyle demişlerdir: "O kimse ki cimrilik etti": Hayır ve sadakada harcamaya cimrilik etti, demektir. Katade de: Aziz ve celil olan Allah'ın hakkında, demiştir.

"İhtiyaç göstermedi": Allah'ın sevabına tenezzül etmedi, demektir. "En güzeli yalanladı" bu husustaki görüşler de yukarıda geçmiştir.

"En zor": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Ateştir, bunu da İbn Mes'ud, demiştir.

İkincisi: Kötülüktür, bunu da İbn Abbas, demiştir, mana şöyledir: Onu kötülüğe hazırlarız; o da onu en zor şeye götürür ki o da ateş azabıdır.

Sonra elinde tuttuğu malının ona fayda vermeyeceğini zikredip şöyle dedi: "Malı ona fayda vermez" cimrilik edip de hayırdan esirgediği malı "yuvarlandığı zaman": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Cehenneme yuvarlandığı zaman, bunu da İbn Abbas ile Katade, demişlerdir, mana da: İçine düştüğü zaman, demektir.

İkincisi: Ölüp de kabrine yuvarlandığı zaman, bunu da Mücahit, demiştir.

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ ﴿١٢﴾ وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَىٰ ﴿١٣﴾ فَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ ﴿١٤﴾
لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى ﴿١٥﴾ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٦﴾ وَسَيُجَنَّبُهَا
الْأَتْقَى ﴿١٧﴾ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَمَا لِأَحَدٍ عِندَهُ مِن نِّعْمَةٍ
تُجْزَىٰ ﴿١٩﴾ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَىٰ ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ ﴿٢١﴾

12 – Gerçekten elbette doğru yolu göstermek yalnız bizim üzerimizedir.

13 – Gerçekten elbette ilk de son da bizimdir.

14 – Ben sizi alevlenen bir ateşten uyardım.

15 – Ona ancak en bedbaht girer.

16 – O ki yalanladı ve yüz çevirdi.

17 - Ondan en çok sakınan uzaklaştırılacak.

18 – O ki arınmak için malını verir.

19 – Onun yanında bir kimse için karşılığı verilecek bir nimet yoktur.

20 – Ancak en yüce Rabbinin rızasını araması hariç.

21 – Elbette ileride razı olacaktır.

"Gerçekten elbette doğru yolu göstermek yalnız bizim üzerimizedir": Zeccac, mana şöyledir, demiştir: Hidayet yolunu sapıklık yolundan ayırmak gerçekten bizim üzerimizedir. "Gerçekten elbette ilk de son da bizimdir": Yani o ikisi bizden istensin, demektir. "Ben sizi alevlenen bir ateşten uyardım": tutuşan ve parlayan ateşten, demektir. "Ona ancak en bedbaht girer": Yani müşrik, demektir. "O ki yalanladı" elçiyi "ve yüz çevirdi" imandan. Ebu Ubeyde şöyle demiştir: "el–eşka": Şakiy manasınadır, Araplar "ef'al" kalıbını, "fail" yerinde kullanır.

Bu bağlamda Şair Tarafe şöyle demiştir:

Bazı kimseler ölmemi istiyorlar, eğer ölürsem,
Bu herkesin ittiği yoldur; ben onda tek değilim.

Zeccac da şöyle demiştir: Bu ayeti mürcieler delil getirerek cehenneme ancak kafirin gireceğini iddia etmişlerdir ki durum zannettikleri gibi değildir. Bu, özel nitelenmiş bir ateştir, cehennem halkının çeşitli durakları vardır. Eğer her şirk koşmayan azap edilmese idi, "bundan başkasını dilediği kimse için bağışlar" *(Nisa: 48)* ayetinin bir faydası olmaz ve "bundan başkasını bağışlar" cümlesi de anlamsız bir söz olurdu.

"Ondan uzaklaştırılacaktır": Yani ondan uzaklaştırılıp bir kenara itilecektir, "en çok sakınan": Bütün müfessirlere göre Ebu Bekir es – Sıddik, demektir. "O ki arınmak için malını verir": Yani onu Allah'ın arındırmasını talep eder, gösteriş ve saygınlık beklemez. "Onun yanında bir kimse için karşılığı verilecek bir nimet yoktur": Yani bunu yapılan bir nimet (minnet borcu) için yapmaz.

Ata, İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmiştir: Ebu Bekir, işkence gören Bilal'i satın alınca, müşrikler: Ebu Bekir bunu mutlaka Bilal'ın ona yaptığı bir iyilikten dolayı yaptı, dediler. Bunun üzerine Allah Teala: "Onun yanında bir kimse için karşılığı verilecek bir nimet yoktur. Ancak en yüce Rabbinin rızasını araması hariç" kavlini indirdi ki onun sevabını araması hariç, demektir. Ferra da şöyle demiştir: "İlla" "lakin" manasınadır, "ibtiğa'" lafzı da gizli infak ile mansup olmuştur, mana da şöyledir: Vema yünfiku illebtiğae vechi rabbihi (ancak Rabbinin rızasını aramış olması hariç).

"Elbette ileride razı olacaktır": Yani cennette verilecek sevapla razı olacaktır, demektir.

93 – DUHA SURESİ

Mekke'de inmiştir. 11 ayettir. Tamamı ittifakla Mekki'dir.

Müfessirler bu surenin vahyin bir müddet kesilmesinden sonra indiğinde müttefiktirler.

Sonra kesilme sebebinde üç görüş belirterek ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: Yahudiler Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den Zülkarneyn'i, ashab-ı Kehf'i ve ruhu sordular; o da: Yarın size haber veririm, dedi, inşallah, demedi. Bu nedenle ondan vahiy bir süre durakladı.

İkincisi: Çünkü bazı ashabı tam temizlenmemişlerdi. Biz de bu iki görüşü Meryem: 65'te açıklamıştık.

Üçüncüsü: Çünkü evinde bir köpek yavrusu vardı, bunu da Zeyd bin Eslem, demiştir.

Vahyin ne kadar durakladığı hakkındaki görüşleri de Meryem: 66'da zikretmiştik.

Buhari ile Müslim, Sahih'lerinde Cündüb'ten şöyle dediğini rivayet etmişlerdir:

Kureyş'ten bir kadın, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e: Kanaatime göre şeytanın seni terk etti, dedi. Bunun üzerine: "Andolsun, kuşluğa, sakinleştiği zaman geceye ki, Rabbin seni terk

etmedi de (sana) darılmadı da" ayetlerini indirdi.[1] Cündüb: Süfyan'ın oğludur, kadın da: Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemil'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالضُّحٰىۙ ﴿١﴾ وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰىۙ ﴿٢﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰىۜ ﴿٣﴾
وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُو۫لٰىۜ ﴿٤﴾ وَلَسَوْفَ يُعْط۪يكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰىۜ
﴿٥﴾ اَلَمْ يَجِدْكَ يَت۪يمًا فَاٰوٰىۖ ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَٓالًّا فَهَدٰىۖ ﴿٧﴾
وَوَجَدَكَ عَٓائِلًا فَاَغْنٰىۜ ﴿٨﴾ فَاَمَّا الْيَت۪يمَ فَلَا تَقْهَرْۜ ﴿٩﴾ وَاَمَّا
السَّٓائِلَ فَلَا تَنْهَرْۜ ﴿١٠﴾ وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Andolsun, kuşluğa,

2 – Sakinleştiği zaman geceye ki,

3 – Rabbin seni terk etmedi de (sana) darılmadı da.

4 – Elbette ahiret (son) senin için ilkten daha hayırlıdır.

5 – Elbette ileride sana verecek Rabbin, sen de razı olacaksın.

6 – Seni yetim bulup da barındırmadı mı?

7 – Seni kaybolmuş bulup da doğru yola iletmedi mi?

8 – Seni fakir bulup da zengin etmedi mi?

9 – Yetime gelince, onu ezme!

10 – Dilenciye gelince, onu azarlama!

11 – Amma Rabbinin nimetini durmadan anlat.

"Kuşluk"tan ne murat edildiğinde dört görüş vardır:

Birincisi: Gündüzün ışığıdır, bunu da Mücahit, demiştir.

İkincisi: Gündüzün başıdır, bunu da Katade, demiştir.

Üçüncüsü: Güneş hareket ettiği zaman gündüzün ilk saatleridir. Bunu da Süddi ile Mukatil, demişlerdir.

Dördüncüsü: Bütün gündüzdür, bunu da Ferra, demiştir.

"Seca" lafzında da beş görüş vardır:

---

1 – Buhari, Fedailü'l – Kur'an, bab, 1; Müslim, Cihad ve Siyer, hadis no, 115; Ahmed, Müsned, 4/312.

Birincisi: Karardı.

İkincisi: Gitti, bu ikisi İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: Geldi, bunu da Said bin Cübeyr, demiştir.

Dördüncüsü: Sakinleşti, bunu da Ata, İkrime ve İbn Zeyd, demişlerdir. Buna göre "sakinleşti" lafzının manasında iki görüş vardır:

Birincisi: Karanlığı çöktü, demektir. Ferra şöyle demiştir: "Seca" kararmak ve uzun uzadıya çökmektir. Nitekim: Bahrun sacin ve leylün sacin denir ki: Deniz ve gece sakinleşip kararmaktır. Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Leyletün saciyetün ve sakinetün ve şakiretün, denir ki: Durgun gece, demektir.

Deve sürücüsü şöyle demiştir:

Oh mehtap ne hoştur, gece de sakindir,
Yollar ise yeni dokunmuş çarşaf gibidir!

İbn Kuteybe de şöyle demiştir: "Seca" sekene manasınadır; bu da karanlığı son kertesine varıp da sakinleştiği zaman olur.

İkincisi: Mahlukat onda sakinleştiği zaman, bunu da Maverdi demiştir.

Beşincisi: Karanlığı uzadı, bunu da İbn A'rabi, demiştir.

"Ma veddeake rabbuke": Ömer bin Hattab, Enes, Urve, Ebu'l - Aliye, İbn Ya'mur, İbn Ebi Able, Ebu Hatim de Yakup'tan rivayet ederek, şeddesiz dal ile, "ma vedeake" okumuşlardır, bu da kasemin cevabıdır. Ebu Ubeyde şöyle demiştir: "Ma veddeake" tevdiden gelir ki yolcunun kalanlara veda etmesi gibidir. "Mavedeake" ise vedea yedeuhu'dan gelir ki terk etmektir. "Vema kala" da: Buğzetmedi, demektir.

"Elbette ahiret senin için ilkten daha hayırlıdır": Ata: dünyadan daha hayırlıdır, demiştir. Bir başkası da: Ahirette senin olan dünyada sana ettiği ikramdan daha büyüktür, demiştir.

"Elbette ileride sana verecek Rabbin" ahirette hayır verecek "sen de razı olacaksın" verdiğine. Ali ile Hasen: O ümmetine şefaattir ki razı oluncaya kadar verecektir, demişlerdir. İbn Abbas da şöyle demiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e kendinden sonra ümmetine fetholacak yerler köy beköy gösterildi, o da buna sevindi; Allah Teala da bunun üzerine şöyle indirdi: "Elbette ahiret senin için ilkten daha hayırlıdır. Elbette ileride sana verecek Rabbin, sen de razı olacaksın".[2]

---

2 - Hakim, Müstedrek, 2/526.

"Seni yetim bulup da barındırmadı mı?": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: sana barınacak vermişti; hani seni amcan Ebu Talib'in ailesine katmıştı da geçimini temin etmişti. Bunu da Mukatil, demiştir.

İkincisi: Sana kendin için barınak verdi de seni Ebu Talib'in himayesinden kurtardı. Bunu da İbn Saib, demiştir.

"Seni kaybolmuş bulup da doğru yola iletmedi mi?": Bunda da altı görüş vardır:

Birincisi: Peygamberlik işaretlerinden ve şeriat hükümlerinden uzakta bulup da seni ona iletmedi mi? Bunu da cumhur demiştir ki Hasen ile Dahhak da onlara dahildir.

İkincisi: O çocukken Mekke dağ yollarında kaybolmuştu; Allah onu dedesi Abdulmuttalib'e teslim etti. Bunu da Ebudduha, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: O Hatice'nin kölesi Meysere ile ticarete çıktığı zaman İblis devesinin yularından tutup onu yoldan saptırdı: Cebrail de gelip ona bir üfürdü ki onu Habeşistan'a attı, onu da kervana döndürdü; böylece Allah ona lütfetti. Bunu da Said bin Müseyyeb demiştir.

Dördüncüsü: Mana şöyledir: Seni sapık bir kavmin içinde bulup da tevhide ve peygamberliğe hidayet etti. Bunu da İbn Saib, demiştir.

Beşincisi: Seni unutulmuş buldu da anılmaya hidayet etti, bu, "iki kadından biri unutursa diğeri ona hatırlatır" *(Bakara: 282)* kavli gibidir. Bunu da Salep, demiştir.

Altıncısı: Seni bilinmez, tanınmaz buldu da insanları sana hidayet etti, onlar da seni tanıdılar. Bunu da Abdülaziz bin Yahya ile Muhammed bin Ali et – Tirmizi, demişlerdir.

"Seni fakir bulup da zengin etmedi mi?": Ebu Ubeyde yoksul, demiş ve şu beyiti şahit getirmiştir:

Fakir ne zaman zengin olacağını bilemez,
Zengin de ne zaman fakir olacağını bilemez.

İbn Kuteybe şöyle demiştir: Ail: fakirdir, ister ailesi olsun ister olmasın. Alerrecülü: Fakir olmaktır, eale de: Ailesi kalabalık olmaktır.

"Zengin etti": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Seni verdiği rızka razı etti, bunu da İbn Saib, demiş; Ferra da bunu tercih etmiş ve: Zenginliği mal çokluğundan değildi; ancak Allah onu verdiği şeye razı etmişti.

İkincisi: Seni Hatice'nin malı ile zengin edip Ebu Talip'ten kurtardı, bunu da müfessirlerden bir grup, demiştir.

"Yetime gelince, onu ezme": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onu hor görme, bunu da Mücahit, demiştir.

İkincisi: Onu malına rağmen zorlama, bunu da Zeccac demiştir. "Dilenci"ye gelince, bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Yardım isteyendir, bunu da cumhur demiştir, mana da şöyledir: Sana dilenci geldiği zaman ona ya verirsin yahutta onu hoşça savarsın. "Fela tenher"in manasına gelince, neherehu venteherehu denir ki: Onu kötü bir sözle azarlamaktır.

İkincisi: O ilim öğrenmek isteyendir, bunu da Yahya bin Adem ile diğerleri demişlerdir.

"Amma Rabbinin nimetini durmadan anlat": Nimette de üç görüş vardır:

Birincisi: Peygamberliktir.

İkincisi: Kur'an'dır, bu ikisi Mücahit'ten rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: O bütün hayırlar için geneldir, bu da Mukatil'in görüşüdür. Mücahit'ten şöyle dediği rivayet edilmiştir: İbn Abbas'tan Kur'an okudum; "vedduha"ya gelince: Bundan sonra hatim edinceye kadar her sureyi okuduğun zaman tekbir getir, dedi. Übey bin Ka'b'ten de okudum; o da böyle dememi buyurdu. Ali bin Ahmed en- Nisaburi de şöyle demiştir: Dediklerine göre bunun aslı şöyledir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e bir ara vahiy gelmeyince, Müşrikler: Şeytanı onu terk etti, bıraktı, dediler. O da buna üzüldü, "vedduha" suresi inince Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem vahyin gelmesine sevindiğinden tekbir getirdi (Allahu ekber, dedi). İnsanlar da bunu sünnet edindiler.

94 – İNŞİRAH SURESİ

Mekke'de inmiştir. 8 ayettir.
Tamamı ittifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَۙ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَۙ ﴿٢﴾ اَلَّذ۪ٓي اَنْقَضَ
ظَهْرَكَۙ ﴿٣﴾ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَۙ ﴿٤﴾ فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاۙ ﴿٥﴾ اِنَّ مَعَ
الْعُسْرِ يُسْرًاۙ ﴿٦﴾ فَاِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْۙ ﴿٧﴾ وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴿٨﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Senin için göğsünü açmadık mı?
2 – Senden yükünü attık.
3 – O ki sırtına ağır gelmişti (belini kırmıştı).
4 – Senin şanını yücelttik.
5 – Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır.
6 – Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır.
7 – Boşaldığın zaman hemen yorul.
8 – Sadece Rabbine rağbet et!

"Senin için göğsünü açmadık mı?": İdrak edip kavramana mani olan şeyi gidererek göğsünü açmadık mı? Allah Teala hakkı idrake mani olan meşgaleleri gidermekle Nebisinin göğsünü hidayet ve marifete açtı. Sorunun manası da ikrar ettirmektir, yani bunu yaptık, demektir. "Senden yükünü attık": Yani cahiliyede olan geçmiş günahını üzerinden indirdik, bunu da İbn Abbas, Hasen, Katade, Dahhak, Ferra, İbn Kuteybe ve diğerleri demişlerdir. Zeccac, mana şöyledir, demiştir: Allah onun geçmiş ve gelecek günahını bağışladı. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Vizr'in aslı: İnsanın sırtına yüklediği şeydir. Günah da ona benzetilerek onun yerine konulmuştur. "Sırtına ağır gelmişti" kavlinin manası da, belini zorlamış öyle ki kırma sesi duyulmuştu, demektir. Bu bir misaldir, şöyle demektir: Eğer o taşınan bir yük olsa idi, ondan belin kırılırdı. Bazıları da bundan sırta ağır gelen peygamberlik yükünün kastedildiğini söylemişlerdir ki Allah Teala ona kolay getirdi, o da bu işin altından rahatlıkla kalktı. Buna kani olanlardan biri de Abdülaziz bin Yahya'dır.

"Senin şanını yücelttik": Bunda da beş görüş vardır:

Birincisi: Ebu Said el – Hudri şöyle rivayet etmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem, Cebrail'e bu ayeti sordu, o da şöyle dedi. Aziz ve celil olan: Ben anıldığım zaman sen de anılırsın, dedi. Katade de şöyle demiştir: Ne zaman bir hatip veya bir tahiyyat okuyan veyahut namaz kılan biri olursa, mutlaka: Eşhedü enla ilahe illallah veeşhedü enne muhammeden resulullah, der. Bu da cumhurun görüşüdür.

İkincisi: Şanını peygamberlikle yücelttik, bunu da Yahya bin Selam, demiştir.

Üçüncüsü: Şanını dünyada yücelttiğimiz gibi ahirette de yücelttik, bunu da Maverdi nakletmiştir.

Dördüncüsü: Şanını gökte meleklerin yanında yücelttik.

Beşincisi: Peygamberlerden söz almak, onları sana iman etmeye mecbur kılmak ve faziletini ikrar ettirmekle şanını yücelttik. Bu ikisini de Salebi aktarmıştır.

"Feinne maal usri yüsra": Ebu Cafer "el – usur" ve "el – yüsür" kelimelerinin sin'ini mazmum okumuştur. "el – Usr" iki ayette marife, "el – yüsr" de nekire olarak zikredilmiştir. Bu da usr'ün (zorluğun) bir, yüsrün (kolaylığın) da iki olduğunu gösterir. İbn Mes'ud ile İbn Abbas bu ayet üzerinde: Bir zorluk iki kolaylığı asla yenemez, demişlerdir. Ferra da şöyle demiştir: Araplar bir şeyi nekire (tenvinli) olarak zikreder de sonra onu yine nekire olarak tekrar ederse, iki şey olur.

Mesela şunun gibi: İza kesebte dirhemen feenfik dirhemen (bir dirhem kazandığın zaman bir dirhem harca). Bu durumda birincisi ikinciden başkadır. Eğer onu marife olarak tekrar ederse, ikinci birincinin aynıdır, mesela şunun gibi: İza kesebte dirhemen feenfikıd dirheme (bir dirhem kazanırsan o bir dirhemi harca). Zeccac da bu şekilde şöyle demiştir: el – Usr'ü eliflamlı olarak zikretti, sonra da onu ikinci kez zikretti; o zaman mana şöyle oldu: Bir zorluğun yanında iki kolaylık vardır. Hasen bin Yahya el – Cürcani de – ki ona: Sahibü'n – Nazm, denir – kelamın manası şöyledir, demiştir: Müşriklerin seni fakirlikle kınamaları seni üzmesin; çünkü "gerçekten zorlukla beraber kolaylık vardır" bu da dünyada peşin verilir. Allah Teala bunu ona nasip ettiği fetihlerle gerçekleştirdi. Sonra da yeni bir fasla geçti: "Gerçekten zorlukla beraber kolaylık var" dedi. Yeni söze geçtiğinin delili de kelamın fe ve vavdan hali olmasıdır. Bu bütün zorluk çeken mü'minlere ahirette kolaylık olacağına dair bir vaattir. Bir zorluk iki kolaylığı asla mağlup edemez, sözünün manası da şöyledir: Dünya zorluğu Allah'ın mü'minlere ahirette va'dettiği kolaylığı asla mağlup edemez; Onlara ahirette va'dettiği kolaylık, ancak ikisinden birini mağlup eder ki o da dünya kolaylığıdır. Ahiret kolaylığı ise devamlıdır, kesilmez. Bu, "iki bayram ayı eksilmezler"[1] hadisine benzer. Yani ikisi birlikte eksilmezler, demektir. Utbi'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir gece çölde üzüntülü bir halde idim, aklıma bir beyit şiir geldi, şöyle dedim:

Görüyorum ki ölüm kederli olarak sabahlayan için
Çok rahatlatıcıdır.

Gece bastırınca gaipten gelen şöyle bir ses duydum:

Ey gece sıkıntıdan rahatsız olup
Bir beyit söyleyen ve arkasını getiremeyen,
Zora düştüğün zaman "elemneşrah leke" suresini düşün,
Orada bir zorluğa karşı iki kolaylık vardır,
Bunu düşün de sevin.

Ben de beyitleri ezberledim; Allah Teala da sıkıntımı def etti.

"Boşaldığın zaman hemen yorul": Yani işe koyul, o nasab'tan gelir ki nasab da yorulmaktır, işe devam etmektir.

Kelamın manasında da beş görüş vardır:

---

1 – Buhari, Savm, bab, 12; Müslim, Sıyam, hadis no, 31, 32; Ebu Davud, Savm, bab, 4; Tirmizi, Savm, bab, 8; İbn Mace, Sıyam, bab, 9; Ahmed, Müsned, 5/38.

Birincisi: Farzlarından boşaldığın zaman gece namazına başla, bunu da İbn Mes'ud, demiştir.

İkincisi: Namazı bitirdiğin zaman duaya kalk, bunu da İbn Abbas, Dahhak ve Mukatil, demişlerdir.

Üçüncüsü: Dünya işini bitirdiğin zaman ahiret ameli için yorul, bunu da Mücahit, demiştir.

Dördüncüsü: Teşehhüdü bitirdiğin zaman dünyan ve ahiretin için dua et. Bunu da Şa'bi ile Zühri, demişlerdir.

Beşincisi: Bedenin sağlam olduğu zaman sağlığından ibadetine vakit ayır, bunu da Ali bin Ebi Talha, demiştir. "Sadece Rabbine rağbet et": Zeccac şöyle demiştir: Rağbetini yalnız bir tek aziz ve celil olan Allah'a yönelt.

95 – TİN SURESİ

Mekke'de inmiştir. 8 ayettir.

Bunda da iki görüş vardır: *Birincisi:* Mekki'dir, bunu da cumhur demiştir ki Hasen ile Ata da içlerindedir. *İkincisi:* Medeni'dir, bunu da Maverdi, İbn Abbas ile Katade'den nakletmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ (١) وَطُورِ سِينِينَ (٢) وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمِينِ (٣) لَقَدْ
خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِي اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (٤) ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلِينَ (٥)
اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ (٦)
فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ (٧) اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ (٨)

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Andolsun, incire, zeytine,

2 – Sina dağına,

3 – Bu güvenli beldeye,

4 – Andolsun, gerçekten insanı en güzel biçimde yarattık.

5 – Sonra onu aşağıların aşağısına gönderdik.

6 – Ancak iman edip iyi şeyler yapanlar müstesnadır ki onlar için kesilmeyen bir mükafat vardır.

7 – Artık bundan sonra sana cezayı yalanlatan nedir?

8 – Allah hakimlerin hakimi değil mi?

"Andolsun, incire, zeytine": Bu ikisinde yedi görüş vardır:

Birincisi: O bilinen incir ve bilinen zeytindir, bunu da İbn Abbas, Hasen, Ata, Mücahit, İkrime, Cabir bin Zeyd ve İbrahim, demişlerdir. Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: İncire yemin etmesi, onun boğazdan gayet rahat geçen bir meyve olmasındandır. O, bu haliyle onu yaratan Allah'ın kudretini hatırlatır. Allah incirin her birini bir lokma büyüklüğünde yaratmıştır. Zeytine yemin etmesi de ondan çok yararlanıldığı içindir.

İkincisi: İncir, Nuh aleyhisselam'ın Cudi dağı üzerinde yaptığı mescittir. Zeytin de: Beytülmukaddes'tir, bunu Ata, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: İncir Mescid-i Haram, zeytin de: Mescid-i Aksa'dır, bunu da Dahhak, demiştir.

Dördüncüsü: İncir: Şam mescididir, zeytin de: Beytülmukaddes'tir, bunu da Ka'b, Katade ve İbn Zeyd, demişlerdir.

Beşincisi: Onlar iki dağdır, bunu da bir rivayette İkrime, demiştir. Katade'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: İncir: Şam'ın üzerine kurulduğu dağdır, Zeytin de: Beytülmukaddes'in üzerine kurulduğu dağdır.

Altıncısı: İncir, Ashab-ı Kehf'in mescidi, zeytin de: İlya (Kudüs) mescididir. Bunu da el – Kurazi, demiştir.

Yedincisi: İncir: Hulvan'dan Hemedan'a kadar devam eden dağ silsilesidir, zeytin de: Şam dağlarıdır, bunu da Ferra nakletmiştir.

"Turi sinin": Tur, dağdır, bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O Musa aleyhisselam'ın Allah ile konuştuğu dağdır, bunu da çoğunlukla beraber Ka'bu'l – Ahbar, demiştir.

İkincisi: O Şam'da bir dağdır, bunu da Katade, demiştir.

"Sinin" de Siyna gibi bir lügattir. Ali, Sa'd bin Ebi Vakkas, Ebu'l– Aliye ve Ebu Miclez, medli hemze ve meftuh sin ile "ve turi seynâe" okumuşlar; İbn Mes'ud, Ebudderda ve Ebu Hayve, aynı şekilde, ancak sin'i meksur olarak "ve turi siynâe" okumuşlardır. Ebu Reca ile el – Cahderi de Mushafta olduğu gibi "siyniyne" okumuşlardır. İbn Enbari de, "siyniyn" Seyna'nın kendisidir, demiştir.

Manasında ise ihtilaf etmişlerdir: Güzel manasına olduğunu söyleyen vardır. Mübarek diyenler vardır. Onun çevresindeki ağacın adıdır, diyenler de vardır. Biz de bunu Mü'minun suresi, ayet: 20'de şerh etmiş idik. Zeccac şöyle demiştir: Burada "Turi seynâe" okunmuştur ki "ve şecereten tahrucu min turi seynâe" *(Mü'minun: 20)* kavline çok uygundur. Mukatil de şöyle demiştir: Her dağ ki onda meyveli ağaç olur o, siyniyn'dir. Seynâ de Nabat lehçesiyledir.

"Bu güvenli beldeye": Yani cahiliye ve İslam'da herkesin emin olduğu Mekke'ye demektir. Ferra da şöyle demiştir: Emin'in manası, "amin" (güvenli) demektir, Araplar "âmin'e "emîn" derler. Şair de şöyle demiştir:

Ey Esma yazıklar olsun sana, bilmez misin ki,
Ben yemin ettim, bana güvenene hiyanet etmem.

Burada emîn, âmin manasına kullanılmıştır.

"Andolsun gerçekten insanı en güzel biçimde yarattık": Bu da kasemin cevabıdır. İnsandan kim murat edildiğine dair beş görüş vardır:

Birincisi: O Haris bin Kelede'dir, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Velid bin Muğire'dir, bunu da Ata, demiştir.

Üçüncüsü: Ebu Cehil bin Hişam'dır.

Dördüncüsü: Utbe ile Şeybe'dir, bunu da Maverdi nakletmiştir.

Beşincisi: Cins ismidir (bütün insanlardır). Bu da müfessirlerin çoğunun görüşüdür. Mukatil'in görüşü de böyledir.

"En güzel biçimde": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: O en dengeli yaratılışta, demektir.

İkincisi: Dik boylu, bu ikisi İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: En güzel surette, bunu da Ebu'l – Aliye, demiştir.

Dördüncüsü: Genç ve kuvvetli, bunu da İkrime, demiştir. "Sonra onu aşağıların aşağısına gönderdik": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Ömrün en reziline, bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; İkrime, Katade ve İbrahim de böyle demişlerdir. Dahhak da: Gençlikten sonra ihtiyarlığa, kuvvetten sonra zayıflığa, demiştir. Safilin (sefiller): Zayıflar, kötürümler, çocuklar ve çok yaşlılardır ki bunların en sefili de yaşlılardır. Ferra da şöyle demiştir: Cemi sıgası ile "Safilin" demesi, insanın çoğul manasına olmasındandır. Haza efdalu kaimin (bu ayakta duranın en faziletlisidir) dersin de, tekil murat ettiğin halde kaimine, demezsin, tekil murat etmezsen, tekil olarak da çoğul olarak diyebilirsin.

İkincisi: Cehenneme gönderdik, bunu da Hasen, Ebu'l – Aliye ve Mücahit, demişlerdir. Mana da şöyledir: Bunu birçok insana yaparız. Araplar: Enfeka fülanün malehu ala fülanin (malını filancaya harcadı) derler, aslında bir kısmını harcamıştır. "Ellezi yü'ti malehu yetezekka" *(Leyl: 18)* ayeti de böyledir ki. Bütün malını zekat verdi demek istememiştir. Sonra insandan istisna edip: "Ancak iman edenler hariç" dedi. Çünkü insan, çoğul manasınadır.

Müfessirlerin istisna üzerinde de iki görüşleri vardır:

Birincisi: Ancak iman edenler hariçtir ki onlar uzun yaşasalar da bunaklığa da yaşamın en reziline de gönderilmezler. Bu da birinci görüşe göredir. İbn Abbas: Kim Kur'an okursa, bunamaz, demiştir. Nahai de şöyle demiştir: Mü'min yaşlanır da amel edemez hale gelirse, eskiden yaptığı şeyler ona yazılmaya devam eder. Bu da: "Onlar için kesilmeyen bir mükafat vardır" kavli ile aynıdır. İbn Kuteybe, mana şöyledir, demiştir: Ancak kuvvet ve kudret zamanlarında iman edenler müstesnadırlar ki onlar yaşlandıkları zaman taatten aciz de olsalar ecirleri eksilmez. Çünkü Allah Teala onların kuvvetlerini almasa idi hayır işlerinden geri kalmayacaklarını bilir. Bunun için amellerini devam ettirir.

İkincisi: Ancak iman ederler hariçtir ki onlar cehenneme gönderilmezler; bu da ikinci görüşe göredir. Biz de "memnun"un manasını "Nun" suresi, ayet: 3'te şerhetmiştik.

"Artık bundan sonra sana cezayı yalanlatan nedir?": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Ey insan, bu delilden sonra sana dini yani cezayı yalanlatan, ona inandırmayan nedir? Bu da kafir için azarlamadır. Bu, Mukatil'in: Bu söz Adiy bin Rebia hakkında inmiştir, sözü ile aynı manayadır.

İkincisi: İnsanı bu anlattığımız nitelikte yarattığımız meydana çıktıktan sonra seni sevap ve azabı yalanlamaya sürükleyen nedir? Bunu da Ferra demiştir. "Din" ceza demektir, bundan da yeniden dirilme kastedilmiştir; sanki hallerin değişmesi bunu gösterir demek istenmiştir.

"Allah hakimlerin hakimi değil mi?": Yani kadıların kadısı, demektir. Mukatil şöyle demiştir: Seninle seni yalanlayanlar arasında hüküm verir. Bazı müfessirler de şöyle demişlerdir: Ayetin manası, onların Peygamberi terk edip ondan yüz çevirmelerinde onu teselli etmektir. Sonra bu mana kılıç ayetiyle neshedilmiştir.

96 – ALAK SURESİ

Mekke'de inmiştir. 19 ayettir.

Ona: Kalem suresi, İkra' suresi de denir. O, hepsinin ittifakı ile Mekki'dir.

O, Kur'an'dan ilk inendir, şöyle de denilmiştir: İlk beş ayeti ilk inen vahiydir. Sonra kalanı Ebu Cehil hakkında inmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذ۪ي خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾ اِقْرَأْ
وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ ﴿٣﴾ اَلَّذ۪ي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Yaratan Rabbinin adı ile oku.

2 – İnsanı bir kan pıhtısından yarattı.

3 – Oku, Rabbin sonsuz kerem sahibidir.

4 – O ki, kalemle öğretti,

5 – İnsana bilmediğini öğretti.

"İkra'": Ebu Cafer iki kelimede de hemzeyi hafif olarak okumuştur. Ebu Ubeyde, mana: "İkra' isme rabbike"dir, be de zaittir, demiştir.

Müfessirler, mana şöyledir, demişlerdir: Okumayı O'nunla başlatarak O'nun ismini zikret. Neden Allah Teala: "Yaratan" dedi? Çünkü kafirler putlarının değil de O'nun yaratıcı olduğunu biliyorlardı. İnsan ise burada: Âdemoğludur. Alak da: Alaka'nın çoğuludur. Biz de bunu Hac suresinde açıklamıştık. Ferra şöyle demiştir: İnsan çoğul manasında olduğu için alak diyerek çoğul yapmış ve ayet sonlarıyla uyum sağlamıştır.

"İkra'" bu da tekittir, sonra Allah Teala yeni söze başlayıp: "Ve rabbükel Ekrem" dedi. Hattabi: Ekrem, kereminе kimse denk olmayan, keremde benzeri olmayandır, demiştir. Ekrem bazen de kerim (kerem sahibi) manasına gelir; nitekim el–eazz ve el etval: Aziz ve tavil (onurlu ve uzun) manasınadır. Kerimin tefsiri de yukarıda geçmiştir.

"O ki, kalemle öğretti": Yani insana kalemle yazı yazmayı öğretti. "İnsana bilmediğini öğretti": Yazı, sanat vs. gibi. Burada insandan Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem murat edilmiş, denilmiştir

كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَىٰ ﴿٦﴾ أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَىٰ ﴿٧﴾ إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ
الرُّجْعَىٰ ﴿٨﴾ أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَىٰ ﴿٩﴾ عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰ ﴿١٠﴾ أَرَأَيْتَ إِنْ
كَانَ عَلَى الْهُدَىٰ ﴿١١﴾ أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَىٰ ﴿١٢﴾ أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ
﴿١٣﴾ أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا
بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ﴿١٧﴾
سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾ كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

6 – Hayır, gerçekten insan elbette azar,

7 – İhtiyaçsız olduğunu gördüğü zaman.

8 – Gerçekten dönüş yalnız Rabbinedir.

9 – Gördün mü, men edeni?

10 – Namaz kıldığı zaman bir kulu?

11 – Gördün mü, ya doğru yol üzerinde ise?

12 – Yahut takvayı emretti ise?

13 – Gördün mü, yalanladı ve yüz çevirdi ise?

14 – Allah'ın gerçekten onu gördüğünü bilmedi mi?

15 – Hayır, andolsun, eğer son vermezse, elbette tutup çekeceğiz o perçemden,

16 – Yalancı, günahkâr bir perçemden.

17 – Artık çağırsın meclisini.

18 – Biz de Zebanileri çağıracağız.

19 – Hayır, ona itaat etme. Secde et, yaklaş.

"Hayır" gerçekten, Mukatil şöyle demiştir: "Hayır" Allah'ın onu bildiğini bilmez. Sonra Allah Teala yeni söze başlayıp şöyle dedi: "Gerçekten insan elbette azar": Yani Ebu Cehil azar. Ebu Cehil mal kazandığı zaman şımarır; giyeceğinde, bineklerinde ve yiyeceğinde aşırıya kaçardı. "İhtiyaçsız olduğunu gördüğü zaman": İbn Kuteybe: Kendini zengin gördüğü zaman demiştir. "Er – rüc'a" merci (dönüş) manasınadır.

"Gördün mü men edeni?": "Gördün mü"nün manası: Muhatabı şaşırtmaktır. Onu tekrar etmesi de tekit ve şaşırtma içindir. Burada men edenden maksat: Ebu Cehil'dir. Ebu Hureyre şöyle demiştir: Ebu Cehil: "Muhammed sizin yanınızda yüzünü yere sürerek (Allah'a) secde ediyor mu?" dedi. Onlar da: Evet, dediler. O da: Yemin ederim ki eğer onu o halde görürsem, boynuna basarım, dedi. Kendisine: İşte orada namaz kılıyor, dediler. Boynuna basmak üzere gitti; gerisin geri döndü, elleriyle bir şeyleri itiyor gibiydi, onlara geldi, ona: "Neyin var, ey Ebulhakem?" dediler. O da: Benimle onun arasında ateşten bir hendek var, korkunç şeyler ve kanatlı mahluklar var, dedi. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de: "Ruhumu elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, eğer bana yaklaşsa idi, melekler onu parça parça ederlerdi, dedi. Allah Teala bunun üzerine: "Gördün mü, men edeni..?" dedi.[1] İbn Abbas da şöyle demiştir: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem namaz kılıyordu, Ebu Cehil geldi: "Sana bir daha böyle bir şey yapma demedim mi?" dedi. Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem de karşısına dikilip onu azarladı. Ebu Cehil de: Allah'a yemin ederim ki, meclisim seninkinden daha kalabalıktır, dedi. Allah Teala da bunun üzerine "artık çağırsın meclisini, biz de çağıracağız zebanileri" ayetlerini indirdi. İbn Abbas da şöyle demiştir: Allah'a yemin ederim ki eğer meclisini (adamlarını) çağırsa idi, Allah'ın zebanileri onu yakalarlardı.[2]

---

1 – Müslim, Sıfâtü'l – Münafikin ve Ahkamuhum, hadis no, 38.
2 – İmam Ahmed, Müsned, 1/256, 329.

Müfessirler şöyle demişlerdir: Burada kuldan maksat: Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'dir. Namazın da öğle namazı olduğu söylenmiştir.

"Gördün mü, ya doğru yol üzerinde ise?": Yani yasaklanan kimse ki o da Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'dir.

"Gördün mü, yalanladı ve yüz çevirdi ise?": Yalanlayan Ebu Cehil'dir. Ferra da, mana şöyledir, demiştir: Namaz kılan kulu men edeni gördün mü? O ki yalancıdır, zikirden yüz çevirmiştir. Bundan daha şaşılacak bir şey var mı? İbn Enbari de, takdiri: Onu isabetli buluyor musun, demiştir.

"Bilmedi mi?" Yani Ebu Cehil "Allah'ın onu gördüğünü" buna karşı ona ceza vereceğini. "Hayır": Yani bunu bilmez, demektir. "Andolsun, eğer son vermezse": Muhammed'i yalanlamaya ve ona sövüp eziyet etmeye, "lenesfen binnasıyeti": Sef': Tutmaktır. Nasiye de: Başın ön kısmıdır ki perçem, demektir. Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Sefa'tü biyedihi denir ki: Elinden tuttum, demektir. Zeccac da şöyle demiştir: Sefa'tüş şey'e: Bir şeyi yakalayıp onu şiddetle kendine doğru çekmektir. Mana da şöyledir: Onu saçından tutup cehenneme sürükleyeceğiz.

"Nasıyetin": Ebu Ubeyde: O bedeldir, o yüzden de mecrurdur, demiştir. Zeccac da, mana: Sahibi yalancı ve günahkâr perçemden tutarız, demiştir. Tıpkı: Neharuhu saim ve leyluhu kaim gibidir ki: Saimun finarihi (gündüz oruçlu), kaimün fi leylihi (gece namazlı) demektir. "Meclisini çağırsın": Yani meclis adamlarını demektir. Onlar da beraber oturdukları kimselerdir; onlardan yardım istesin. "Biz de zebanileri çağıracağız": Ata: Onlar kaba ve sert meleklerdir, demiştir. Mukatil de: Onlar cehennemin hazinleridir, demiştir. Katade de şöyle demiştir: Zebaniye Arap dilinde: Polistir. Ferra da şöyle demiştir: Kisai'den, ben zebaniye'nin tekilini işitmedim, dediğini sonradan ise zebaniyenin tekili: Zibni'dir, dediğini işittim; bilmiyorum kıyas mı yaptı yoksa birinden mi işitti? Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: Zebaniyenin tekili: Zibniye'dir, o da asi insan veya cindir. Zibniyetün ifritetün (ifrit zebani) deyimi vardır. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: O, zebn kökündendir ki itmektir. Sanki onlar cehennemlikleri içeri iterler. İbn Düreyd de şöyle demiştir: Zebn: İtmektir, nakatün zebun denir ki: Süt sağanı iten, ayağıyla tekmeleyen deve demektir. Tezabenel kavmu da: İtişmek ve çarpışmaktır. Zebaniye de zebn kökünden türemiştir.

"Hayır": Yani durum Ebu Cehil'in dediği gibi değildir. "Ona itaat etme" namazı bırakmada, "secde et": Yani Allah için namaz kıl, "yaklaş": İtaat etmekle O'na. Bu da cumhurun görüşüdür ve Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e hitaptır. Ebu Cehil'e hitap olduğu da söylenmiştir. Sonra bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Mana şöyledir: Sen, ya Muhammed, secde et ve sen, ey Ebu Cehil, ateşe yaklaş. Bunu da Zeyd bin Eslem, demiştir.

İkincisi: Ey Ebu Cehil, sen yaklaş, bu da onun için tehdittir, bunu da Ebu Süleyman bazı eski alimlerden rivayet etmiştir. Yukarıda verdiğimiz Ebu Hureyre hadisinin de şerhi böyledir. Ebu Hureyre Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kulun Rabbine en yakın olduğu pozisyon secde halidir, binaenaleyh onda çok dua ediniz.[3]

3 -Müslim, Salat, hadis no, 215.

97 – KADR SURESİ

Mekke'de inmiştir. 5 ayettir.

Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O Mekki'dir, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: Medeni'dir, bunu da Dahhak ile Mukatil, demişlerdir. Maverdi de şöyle demiştir: *Birincisi:* Çoğunluğun görüşüdür, Salebi ise: İkincisi çoğunluğun görüşüdür, demiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾
لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾ تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا
بِإِذْنِ رَبِّهِم مِّن كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Gerçekten biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik.

2 – Kadir gecesinin ne olduğunu sana ne bildirdi?

3 – Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır.

4 – Melekler ve ruh onda Rabbinin emri ile her işten iner de iner.

5 – O selamdır; şafağın doğmasına kadar.

"Gerçekten biz onu indirdik" yani Kur'an'ı "Kadir gecesinde": Şöyleki o gecede toplu olarak gökte bulunan Beytülizzet'e indirildi. Biz de bu hadisi kitabımızın başında zikretmiştik. "İnna enzelnahu"daki he zamiri zikri geçmeyen bir şeye racidir. Zeccac da: Zikri Allah Teala'nın: "İnna enzelnahu fi leyletin mubareketin" *(Duhan: 3)* kavlinde geçmiştir, demiştir.

"Kadir gecesi" denmesine gelince, bunda da beş görüş vardır:

Birincisi: Kadr: Azamet ve ululuk demektir, lifülanin kadrün denir ki: Ulu ve itibarlı kimsedir, demektir. Allah Teala'nın: "Allah'ı hakkı ile takdir edemediler" *(En'am: 91 ve Zümer: 67)* kavli de buna şahitlik eder.

İkincisi: O, darlıktan gelir ki o gece yeryüzü inen meleklere dar gelir. Bunu da Halil bin Ahmed, demiştir. Buna da Allah Teala'nın "ve men kudira aleyhi rızkuhu" *(Talak: 7)* kavli delalet eder.

Üçüncüsü: Kadr: Hüküm (karar) manasınadır; sanki olaylar o gece karara bağlanır, bunu da İbn Kuteybe, demiştir.

Dördüncüsü: Kadr ve itibarı olmayan ona riayet ettiği takdirde kadr ve itibar kazanır. Bunu da Ebu Bekir el – Verrak, demiştir.

Beşincisi: Çünkü onda kadri (değeri) olan bin kitap indirilmiş ve onda kadr ve itibarı olan rahmet ve kadr ve itibarı olan melekler iner. Bunu da şeyhimiz Ali bin Ubeydullah, demiştir.

Alimler: Kadir gecesi devam ediyor mu yoksa sadece Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in zamanına mı mahsus idi, diye ihtilaf etmişlerdir; doğrusu devam ettiğidir.

O senenin bütünde midir yoksa ramazanda mıdır?

Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Ramazandadır, bunu da cumhur, demiştir.

İkincisi: Ramazandadır diyenler de ramazanın bir kısmında mıdır değil midir diye iki görüş halinde ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: O son on gündedir, bunu da cumhur, demiştir. Sahih hadislerin çoğu bunu göstermektedir.

Buhari, Efrad hadislerinde İbn Abbas'tan, o da Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Onu ramazanın son on gününde, kalan dokuzunda, veya kalan yedisinde veya-

hut kalan beşinde arayın.[1] Ebu Bekre de şöyle demiştir: Ben onu Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den, onu son on günün dışında aramayın dediğini işittiğim için başka günlerde aramam. Ondan şöyle dediğini işittim: Onu kalan dokuz günde veya kalan yedi günde veya kalan üç günde veyahut kalan bir gecede arayın.[2]

İkinci görüş: O ramazanın tamamındadır, bunu da Hasen Basri, demiştir.

Son on gündedir, diyenler de, tek gecelere mi hastır yoksa çift gecelere mi diye iki görüş belirterek ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: O tek gecelere hastır, bunu da cumhur, demiştir. Bütün sahih hadisler de bunu göstermektedir. Buhari ile Müslim, Sahihlerinde, Ebu Said el – Hudri'den Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Onu son on günlerin teklerinde arayın.[3]

İkincisi: O teklerde olduğu gibi çiftlerde de olur, bunu da Hasen, demiştir. Hasen ile Malik bin Enes'ten: On sekizinci gecesindedir, dedikleri rivayet edilmiştir.

Tek gecelerdedir diyenler de özel gecelerdedir diyerek beş görüş halinde ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: En özel (en kuvvetli ihtimal) yirmi birinci gecedir. Buhari ile Müslim, Sahihlerinde Ebu Said el – Hudri'din şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ikinci on günde itikaf etti, biz de onunla beraber itikaf ettik. Yirminci günü sabah olunca, döndü, biz de onunla beraber döndük. Kendisine Kadir gecesi gösterildi, sonra da unutturuldu, şöyle dedi: Bana Kadir gecesi gösterildi, sonra bana unutturuldu ve ben rüyamda kendimi su ile çamur içinde secde ederken gördüm. Artık kim itikafa girmişse itikaf mahalline geri dönsün, dedi. O gecenin sonunda yağmur yağdı, mescidin tavanı hurma dalları ile kaplı idi, mescit aktı. Ona ikram eden ve ona kitabı indiren Allah'a yemin ederim ki onu yirmi birinci gecede bize akşam namazını kıldırırken gördüm; alnı ve burnunun ucu su ile çamurun içinde idi. Şafii mezhebi de bu görüştedir.

İkincisi: En muhtemel gece yirmi üçüncü gecedir, Ebu Hureyre, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den: Yirmi üçüncü gecedir, onu onda arayın, dediğini rivayet etmiştir.

---

1 – Buhari, İman, bab, 36; Leyletül Kadr, bab, 4; Edeb, bab, 44.
2 – Tirmizi, Sünen, 1/98.
3 – Buhari'nin rivayet ettiği uzun bir hadisten bir parçadır.

İbn Ömer de Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kim ramazan gecelerini ihya etmek isterse, yirmi üçüncü gecesini etsin.

Müslim de efradlarında Abdullah bin Üneys hadisi olarak Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bana kadir gecesi gösterildi, sonra bana unutturuldu ve ben onun sabahında su ile çamur içinde secde ettiğimi gördüm. Ravi diyor ki: Yirmi üçüncü gecesi yağmur yağdı; Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de bize namaz kıldırdı. Döndüğünde alnında ve burnunda su ve çamur izi gördüm. Müslim diyor ki: Abdullah bin Üneys: Kadir gecesi yirmi üçüncü gecedir, derdi.

Üçüncüsü: Yirmi beşinci gecedir, bu manayı Ebu Bekre, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet etmiştir.

Dördüncüsü: Yirmi yedinci gecedir, Müslim efradlarında İbn Ömer'den Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in: "Kim Kadir gecesini arayacaksa, yirmi yedinci gecesinde arasın" dediğini rivayet etmiştir. Ali ile Übey bin Ka'b'in görüşleri de böyledir. Übey yirmi yedinci gecede olduğuna yemin ederdi, inşaallah bile demeye gerek duymazdı. İbn Abbas, Hazreti Aişe ve Muaviye de böyle demişlerdir, İmam Ahmed radıyallahu anh de bunu tercih etmiştir.

İbn Abbas'tan bu şu iki delili getirdiği de rivayet edilmiştir:

Birincisi: Şöyle demiştir: Allah Teala insanı yedi evrede yarattı – "andolsun ki biz insanı süzme bir topraktan yarattık" *(Mu'minun: 12)* ve devamını kastediyor – sonra rızkını yedi sınıf şeyde verdi – "biz gökten şarıl şarıl su döktük *(Abese: 25)* ve devamını kastediyor – sonra cumayı yedinci günün başında kılarsın, gökleri yedi kat olarak yarattı, yerleri de öyle, en uzun sureler yedidir; binaenaleyh ben Kadir gecesinin de başka değil yirmi yedinci gecede olduğunu görüyorum.

İkincisi: O şöyle dedi: Allah Teala Kadir suresinde, "selam" dedi. O yirmi yedinci kelimedir. Bunu da ona delil getirmiştir.

Bazıları da şu delili getirmiştir: Leyletül kadr tamlaması bu surede üç defa tekrar edilmiştir, o da dokuz harftir; dokuz üç ile çarpılırsa, yirmi yedi eder. Bu da ona işarettir.

Beşinci: En iyisi onu ramazanın başında aramaktır, bunu da Ebu Rezin el – Ukayli, demiştir. Eyyub da, Ebu Kılabe'den: Kadir gecesi son on günde dolaşır, dediğini rivayet etmiştir. Onun gizli olmasındaki hikmet ise onu yakalamak için kulların bütün ramazanı ibadetle geçirmeleridir. Nitekim cumadaki kabul saati, gecedeki kabul

saati, ismi azam, orta namaz ve insanların arasında velilerin gizlenmesindeki hikmet de budur.

"Kadir gecesinin ne olduğunu sana ne bildirdi?": Bu da onun şanını büyütmeye ve ondaki hayra teşvik etmeye dönüktür.

"Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır": Mücahit şöyle demiştir: Onu ihya etmek ve onda amel etmek içinde Kadir gecesi olmayan bin ayı ihya etmekten daha hayırlıdır. Katade de böyle demiş; Ferra, İbn Kuteybe ve Zeccac da bunu tercih etmişlerdir. Ata, İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmiştir: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e İsrail oğullarından birinin Allah yolunda omzunda bin ay silah taşıdığı anlatıldı; Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de buna şaştı ve bunun ümmetinde de olmasını diledi. Allah da ona Kadir gecesini verdi ve: Kadir gecesi o İsrailli'nin Allah yolunda bin ay silah taşımasından daha hayırlıdır, dedi. Bazı müfessirler de şöyle demişlerdir: Eskilerde bir adam Allah'a bin ay ibadet etmedikçe ona abid denmezmiş, onlar da bin ay ibadet ederlermiş.

"Melekler iner de iner": Ebu Hureyre şöyle demiştir: Kadir gecesi yeryüzüne çakıl taşlarından daha çok sayıda melekler iner.

"Ruh da": Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O Cebrail'dir, bunu da çoğunluk, demiştir. Enes hadisinde Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Kadir gecesi olduğu zaman Cebrail bir melek alayıyla iner, namaz kılarlar ve kıyamda veya rukuda aziz ve celil olan Allah'ı zikreden her kula selam verirler.[4]

İkincisi: Ruh öyle bir tür melektir ki ancak Kadir gecesinde görülür, güneş battıktan sonra şafak sökünceye kadar inerler. Bunu da Ka'b ile Mukatil bin Hayyan, demişlerdir.

Üçüncüsü: O kalabalık melek grubuna tekabül eden büyük bir melektir, bunu da Vakıdi, demiştir.

"Onda": Yani Kadir gecesinde "Rablerinin izni ile": Emir ve takdiriyle demektir. "Min külli emr": İbn Kuteybe: Bikülli emr (her şey ile) demiştir. Müfessirler de şöyle demişlerdir: Allah'ın o seneden gelecek seneye kadar takdir ettiği her şey ile inerler. İbn Ömer, İbn Abbas, Ebu'l – Aliye ve Ebu İmran el – Cevni, ranın kesri, arkasından meksur ve tenvinli hemze ile baştaki hemzeyi de vaslederek (düşürerek)

4 – Suyutu, ed – Dürrü'l – Mensur, Beyhaki'ye nispet etmiştir.

"min küllimriin" okumuşlardır ki bu okuyuşun da iki mülahazası vardır:

Birincisi: Min külli melekin selam (her melekten selam vardır) demektir.

İkincisi: "Min" "ala" manasınadır, takdiri de: Ala külli emrin minel müslimine selamün minel melaiketi (Müslümanların her işine meleklerden selam vardır), tıpkı şu ayette olduğu gibi: "Ve nesarnahu minel kavmillezine kezzebu" *(Enbiya: 77).* Mushaf'ın imlasına uygun olan en doğrusudur. "Min külli emr"de vakıf vardır. Sonra Allah Teala yeni söze başlayıp şöyle dedi: "Selamün hiye": Yani Kadir gecesi selamdır. Selamın manasında da iki görüş vardır:

Birincisi: Onda hastalık meydana gelmez ve onda şeytan salıverilmez. Bunu da Mücahit, demiştir.

İkincisi: Selamın manası: Hayır ve berekettir, bunu da Katade, demiştir. Bir alim de şöyle derdi: "Selam"da vakıf vardır (durulur), mana da şöyledir: Melekler selamla inerler.

"Hatta matlail fecr": İbn Kesir, Asım, Ebu Amr, İbn Amir ve Hamze, lamın fethi ile "matla" okumuşlardır; Kisai ise lamın kesri ile "matli" okumuştur. Feth Arap diline daha uygundur; çünkü feth ile matla: Doğmaktır, kesr ile ise: Doğuş yeridir. Ancak Araplar: Talaatiş şemsü matlian derler, bundan mastar kastederler, tıpkı: Ekremtüke kerameten gibi, böylece mastar yerine isimle yetinirler. Biz de bu manayı Kehf'te "matliaş şems" ayet: 90'da yeterli şekilde şerhetmiş idik, Allah'a hamdolsun.

98 – BEYYİNE SURESİ

Medine'de inmiştir. 8 ayettir.

Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Medeni'dir, bunu da cumhur, demiştir.

İkincisi: Mekki'dir, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan demiş; Yahya bin Selam da tercih etmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِك۪ينَ مُنْفَكّ۪ينَ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿١﴾

رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفاً مُطَهَّرَةً ﴿٢﴾ ف۪يهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ﴿٣﴾ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذ۪ينَ

اُو۫تُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿٤﴾ وَمَٓا اُمِرُٓوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ

مُخْلِص۪ينَ لَهُ الدّ۪ينَ حُنَفَٓاءَ وَيُق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ د۪ينُ

الْقَيِّمَةِ ﴿٥﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِك۪ينَ ف۪ي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِد۪ينَ

ف۪يهَا اُو۬لٰٓئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴿٦﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُو۬لٰٓئِكَ هُمْ

خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ۝٧ جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا اَبَداً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ۝٨

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Kitap ehlinden ve müşriklerden kafirler kendilerine açık bir kanıt gelinceye kadar (dinlerinden) ayrılacak değillerdi.

2 – Allah'tan bir elçi; onlara tertemiz sahifeler okur.

3 – Onlarda çok değerli yazılı hükümler vardır.

4 – Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine o açık kanıt geldikten sonra ayrılığa düştüler.

5 – Hâlbuki ancak dini O'na has kılarak ve muvahhitler olarak Allah'a ibadet etmek, namazı dosdoğru kılmak ve zekatı vermekle emrolunmuşlardı. İşte doğru din budur.

6 – Şüphesiz kitap ehlinden ve müşriklerden kafirler, içinde ebedi kalıcılar olarak cehennem ateşindedirler. İşte onlar yaratılmışların en kötüsüdürler.

7 – Şüphesiz onlar ki iman edip iyi şeyler yaptılar, işte onlar yaratılanların en hayırlısıdır.

8 – Rableri katında mükafatları, altlarından ırmaklar akan içinde ebedi kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan razı oldu, onlar da O'ndan razı oldular. İşte bu, Rabbinden korkan içindir.

"Kitap ehlinden kafirler olmadı": Yani Yahudi ve Hıristiyanlardan demektir "ve müşriklerden" onlar da puta tapanlardır. "Münfekkin" (ayrılanlar)": Yani zail olanlar, demektir. Fekektüş şey'e fenfekke denir ki: Bir şeyi ayırmak ve ayrılmaktır. Mana da şöyledir: İnkar ve şirklerinden ayrılacak değillerdi. "Hatta te'tiyehüm (onlara gelinceye kadar)": Hatta etethüm demektir ki lafız müstakbel ise de manası mazidir (nihayet geldi). "Açık bir kanıt": Elçi, o da Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'dir. Çünkü onlara sapıklık ve cahilliklerini açıkladı. Bu da iki gruptan iman edenlere Allah'ın nimetinin izahıdır; çünkü onları kurtarmıştır. Bazı müfessirler de mananın şöyle olduğuna kani olmuşlardır: Allah onlara bir peygamber gönderinceye kadar ayrılığa düşmediler; ne zaman ki gönderdi, ayrılığa düştüler. Bazıları da şöyle demişlerdir: Allah'ın kanıtlarından ayrılmalarına müsaade edilmedi, sonunda aleyhlerine delil getirildi. Akla uygun olan birincisidir. Burada Resul, Muhammed sallallahu aleyhi ve sel-

lem'dir. "Sahifeler okur"un manası da: İçinde yazı bulunan sahifeler okur, demektir ki o da Kur'an'dır. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in okuryazar olmayıp da onu ezberden okuması da bunu gösterir. "Tertemiz" bunun manası da: Şirk ve batıldan temizlenmiş, demektir. "Onda vardır": Yani sahifelerde vardır, "çok değerli yazılı hükümler": Yani adil ve dosdoğru, hakkı batıldan ayıran hükümler demektir ki onlar da ayetlerdir. Mukatil de şöyle demiştir: Onlara kitaplar denilmesi, içinde farklı şeyleri topladığı içindir.

"Kendilerine kitap verilenler ayrılmadılar": Yani onlardan iman etmeyenler demektir. "ancak kendilerine o açık kanıt geldikten sonra ayrıldılar" bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'dir, mana da şöyledir: O gönderilinceye kadar imanda birlik idiler, bunu da çoğunluk, demiştir.

İkincisi: Kur'an, bunu da Ebu'l – Aliye, demiştir.

Üçüncüsü: Kitaplarındaki peygamberlik açıklaması, bunu da Maverdi söylemiştir. Zeccac da şöyle demiştir: Peygamberi inkardan ayrılmadılar ancak kitaplarında va'dedilen şey kendilerine açıklandıktan sonra ayrılığa düştüler.

"Hâlbuki emrolunmadılar": Yani kitaplarında "ancak Allah'a ibadet etmeleri emrolundu (illa liyabudullahe)": Ferra şöyle demiştir: Araplar lamı emir ve irade manasına olduğu zaman "en" yerinde çok kullanırlar, mesela şuralarda olduğu gibi. "Yüridullahu liyübeyyene leküm" *(Nisa: 26)*, "yüridune liyutfiu nurallahi" *(Saf: 8)* ve "ve ümirna linüslime" *(En'am: 71)*.

"Dini O'na has kılanlar olarak": Yani O'nu birleyerek ve O'ndan başkasına ibadet etmeyerek, "hunefae" İbrahim dininde olarak, demektir. "Namazı dosdoğru kılsınlar diye": farz namazları vakitlerinde kılsınlar diye, "zekatı versinler" vacip olduğu zaman. "İşte bu" emrolundukları şey "dosdoğru dindir": Zeccac şöyle demiştir: Hakkı ayakta tutan ümmetin dinidir. Mana da şöyle olur: Bu din, doğru milletin dinidir.

"Ulaike hüm hayrul beriyyeh": Nafi, İbn Zekvan da İbn Amir'den iki yerde de hemze ile (beriy'e) okumuşlar; diğerleri ise ikisinde de hemzesiz okumuşlardır. İbn Kuteybe, halk: Yaratılmış manasınadır, demiştir. Araplar ve kurraların çoğu, dilde çok kullanılması hasebiyle bu kelimeyi hemzesiz okumuşlardır. O, mef'ûle manasında faîyle veznindedir. Bazıları da onun bereytül ude (çubuğu yonttum) sözünden alındığını iddia ederler, bazıları da onun toprak manasına olan

bera'dan alındığını iddia ederler ki: Topraktan yaratılmış demek olur. Bunun için de hemzesidir, derler. Zeccac da şöyle demiştir: Eğer toprak manasına olan bera'dan gelse idi, hemzeli olmazdı; o bereallahul halka (Allah mahlukatı yarattı) kavlinden türemiştir. Hattabi de şöyle demiştir: Beriyye'nin aslı hemzelidir, ancak onu terk etmede uzlaşmışlardır. Bundan sonrası da "radıyallahu anhum" kavline kadar açıktır. Mukatil: Allah onlardan taatleri nedeniyle razı olmuştur, demiştir. "Onlar da O'ndan razı oldular" verdiği sevaba demektir. Eski büyük bir zat da şöyle demiştir: Sen Allah'tan razı olmazsan, O'ndan rızasını nasıl istersin?

"İşte bu, Rabbinden korkan içindir": Yani dünyada O'ndan korkan ve yasaklarından çekinen içindir.

99 – ZİLZAL SURESİ

Medine'de inmiştir. 8 ayettir.

Bunda iki görüş vardır: *Birincisi:* O Medeni'dir, bunu da İbn Abbas, Katade, Mukatil ve cumhur, demiştir. *İkincisi:* Mekki'dir, bunu da İbn Mes'ud, Cabir ve Ata demişlerdir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ﴿١﴾ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ﴿٢﴾ وَقَالَ
الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ﴿٣﴾ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴿٤﴾ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحٰى لَهَا ﴿٥﴾
يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ﴿٦﴾ فَمَنْ يَعْمَلْ
مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ﴿٧﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴿٨﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Yer sarsıntısı ile sarsıldığı zaman,

2 – Yer ağırlıklarını çıkardığı zaman,

3 – İnsan: "Ona ne oluyor?" dediği zaman,

4 – İşte o gün haberlerini anlatır.

5 – Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir.

6 – O gün insanlar bölükler halinde dönerler ki kendilerine amelleri gösterilsin, diye.

7 – Artık kim zerre ağırlığınca hayır amel ederse, onu görür.

8 – Kim zerre ağırlığınca şer amel ederse, onu görür.

"Yer sarsıntısı ile sarsıldığı zaman": Yani şiddetle hareket ettirildiği zaman, bu da kıyamet koparken olacaktır. Mukatil şöyle demiştir: İsrafil'in sesinden öyle şiddetli sarsılır ki sarsıntının şiddetinden üzerindeki her şey kırılır, bir türlü sakinleşmez; hatta üzerindeki dağları, binaları ve ağaçları bile atar. Sonra da hareket eder ve sendeler, içindeki şeyleri çıkarır.

Bu sarsıntının vaktinde de iki görüş vardır:

Birincisi: Dünyada olur, o da kıyamet alametlerindendir. Bunu da çoğunluk, demiştir.

İkincisi: O kıyamet gününün zelzelesidir, bunu da Harice bin Zeyd ile diğerleri demişlerdir. Ferra da şöyle demiştir: Bana Muhammed bin Mervan anlattı, Kelbi'ye: Allah Teala'nın: "iza zülzıletil ardu zilzaleha" kavli hakkında ne dersin?" dedim, o da şöyle dedi: O "ve yuhricüküm iharaca" *(Nuh: 18)* kavli gibidir; mastar failine muzaf olmuştur, mesela sen: Leu'tıyenneke atıyyeteke (sana tahsisatını vereceğim) dersin, atıyyeten demek istersin (zamir atılabilir). Zilzal da kesr ile mastardır, feth ile (zelzal) isimdir. Ebu'l – Aliye, Ebu İmran, Ebu Hayve ve el – Cahderi, ze'nin fethi ile "zelzaleha" okumuşlardır.

"Yer ağırlıklarını çıkardığı zaman": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: İçindeki ölüleri, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Defineleri, bunu da Atıyye, demiştir. Ferra da iki görüşü birleştirmiş: İçindeki altın veya gümüş veyahut ölüleri dışarı attığı zaman, demiştir.

"İnsan: "Ona ne oluyor?" dediği zaman": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: İnsan cins ismidir, kafire de mü'mine de şamildir. Bu da bu sarsıntıyı kıyamet alameti sayanlara göredir. Çünkü başladığı zaman herkes onun kıyamet alametlerinden olduğunu bilmez; birbirlerine sorar ve iyice anlarlar.

İkincisi: O özellikle kafirdir, bu da onu kıyamet zelzelesi sayanlara göredir. Çünkü mü'min onu bildiği için ondan sormaz; kafir ise onu inkar eder; zira yeniden dirilmeye iman etmez; o nedenle sorar.

"Yevmeizin tuhaddisü ahbareha": Zeccac şöyle demiştir: "Yevmeizin" "iza zülzilet" ve "ahrecet" kavli ile mansuptur; o günde haberlerini anlatır, yani üzerinde ne amel ettiğini haber verir. Ebu Hureyre hadisinde Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: "Onun haberlerinin ne olduğunu biliyor musunuz?" Onlar da: Allah ve Resul'ü daha iyi bilir, dediler. O da şöyle dedi: Onun haberleri; her köle ve cariyeye karşı üzerinde yaptığı şeylere şahitlik etmesidir ki: Filan ve filanca gün şöyle şöyle yaptı, der.[1]

"Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir": Ferra şöyle demiştir: Allah'ın vahyi ve izni ile haberlerini anlatır. İbn Abbas da şöyle demiştir: Evha leha, evla ileyha demektir ki: Ona üzerinde kafirin ne yaptığını haber vermesine müsaade eder. Ebu Ubeyde de "leha" "ileyha" manasınadır, demiştir. Şair Accac da şöyle demiştir:

Veha lehal karara festekarret
(Ona durmasını vahyetti; o da durdu).

"Yevmeizin yesdurun nasü": Yani insanlar hesap yerinden dönerler, "bölükler halinde" dönerler ki iman ehli kendi başlarına, küfür ehli de kendi başlarına dönerler. "Liyurav a'malehüm": Ebu Bekr es – Sıddik, Hazreti Aişe ve el – Cahderi, ye'nin fethi ile "liyerav" okumuşlardır. İbn Abbas da: Amellerinin karşılığını görmeleri için, demiştir. Mana şöyledir: Onlar cennet veya cehennemdeki yerlerine konmak için mahşer yerinden bölük bölük dönerler. Şöyle de denilmiştir: Kelamda takdim ve tehir vardır, takdiri şöyledir: Yer haberlerini anlatır, çünkü Rabbi ona vahyetmiştir; insanlar o gün amellerini görmek için gruplar halinde dönerler. Buna göre, hayır ve şer ne amel etmişlerse onu mahşer yerinde görürler, demek olur. "Kim zerre kadar amel ederse": Müfessirler şöyle demişlerdir: Kim dünyada zerre kadar hayır veya şer işlerse onu görür. Eban, Asım'dan rivayet ederek iki yerde de ye'nin zammesiyle "yurah" okumuştur. Biz de zerrenin manasını Nisa suresi, ayet: 40'ta açıklamıştık. Görmenin ne demek olduğunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onu kitabında görür.

İkincisi: karşılığını görür. Mukatil şöyle demiştir: Medine'de iki adam vardı; biri dilenciye bir ekmek kırığı veya bir hurma vermeyi az görürdü, diğeri ise küçük günaha önem vermezdi; bunun üzerine aziz ve celil olan Allah birinciyi az da olsa hayra teşvik etmek, diğerini de küçük günahtan sakındırmak üzere bunu indirdi.

---

1 - Tirmizi, Kıyamet, bab, 7; Hakim, Müstedrek, 2/533.

"Çakarak ateş çıkaranlara": Bunda da beş görüş vardır:

Birincisi: Onlar koşarken tırnaklarıyla ateş çıkaran atlardır, bu da cumhurun görüşüdür. Zeccac da şöyle demiştir: At gece koşar da tırnakları taşlara değerse, ondan ateşler çıkar.

İkincisi: O mücahitlerin yaktığı ateşlerdir. Bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: Savaşta muhariplerin hileleridir, bunu da Mücahit ile Zeyd bin Eslem, demişlerdir.

Dördüncüsü: Müzdelife'de hacıların yaktığı ateşlerdir, bunu da el– Kurazi, demiştir.

Beşincisi: Onlar kanıtlar çıkaran, hakka karşı deliller gösterip batılı perişan eden dillerdir. Bunu da İkrime, demiştir.

"Sabahleyin baskın yapanlara": Bunlar sabah vakti düşmana saldıranlardır, bu da çoğunluğun görüşüdür. İbn Mes'ud şöyle demiştir: Sabahleyin saldırıp da kalabalık halinde sökün edenlerdir.

"Orada toz koparanlara": Ferra: Daha önce zikredilmese de: Vadide toz koparanlar demek istemiştir, demiştir. Çünkü toz ancak bir yerden kalkar. Nak': Tozdur; topraktır, diyenler de olmuştur. Zeccac da, mana: Düşmanların olduğu yerde toz koparanlar, demiştir. Daha önce mekan zikredilmemiştir, ancak sözde ona delalet eden şey vardır. "Bununla bir topluluğun ortasına dalanlara": Müfessirler, mana: Düşman topluluğunun ortasına dalıp da onlara saldıranlar, demişlerdir. İbn Mes'ud da: Kalabalığın ortasına dalanlar, yani Müzdelife'de toplanan hacıların ortasına, demiştir.

"Şüphesiz insan Rabbine çok nankördür": Bu da kasemin cevabıdır. Burada insan: Kafirdir. Dahhak da: Velid bin Muğire hakkında inmiştir, demiştir. Mukatil de: Kurt bin Abdullah bin Amr bin Nevfel el – Kureşi hakkında inmiştir, demiştir.

"Kenud" lafzında da üç görüş vardır:

Birincisi: Tek başına yemek yiyen, kimseye yardım etmeyen ve kölesini dövendir. Bunu da Ebu Umame, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet etmiştir.

İkincisi: O çok nankördür, bunu da İbn Abbas, Mücahit, Katade ve Dahhak, demişlerdir.

Üçüncüsü: Rabbini suçlayan; musibetleri sayan ve nimetleri unutandır, bunu da Hasen, demiştir. İbn Kuteybe de, kenud: Hiçbir şey bitirmeyen topraktır, demiştir.

"Ve innehu ala zalike leşehid": Bu he zamirinde de iki görüş vardır:

Birincisi: O aziz ve celil olan Allah'a racidir, takdiri de: Allah onun küfrüne şahittir, demektir.

İkincisi: O insana racidir, takdiri de: İnsan nankörlüğüne karşı nefsine şahittir. İki görüş de İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

"Şüphesiz o" yani insan "hayır" mal "sevgisi için çok çetindir": Ayetin manasında da iki görüş vardır:

Birincisi: O malı sevdiği için çok cimridir. Bu da Hasen, İbn Kuteybe ve Zeccac'ın görüşleridir. Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: Cimriye: Şedid ve müteşeddid (eli sıkı) denir. Şair Tarefe şöyle demiştir:

Ölümün iyileri seçtiğini ve
Eli sıkı cimrinin de malına göz koyduğunu görüyorum.

İkincisi: O hayrı çok sever, bu da Ferra'nın tercihidir, şöyle demiştir: Sanki daha önce hub kelimesi geçtiği ve yeri de "şedid"in ona muzaf olması gerektiği için sondaki hub kelimesi baştakinden dolayı ve ayet sonlarının tutması için atılmıştır. Şu ayet de öyledir: "İşteddet bihirrihu fi yevmin asıf" *(İbrahim: 18).* Yevm kelimesinden önce rih geçtiği için sondaki atılmıştır.

"Bilmez mi?" yani daha önce zikri geçen insan "kabirlerdeki deşildiği zaman": Yani alt üst olup da çıkarıldığı zaman "sinelerdeki tahsil edildiği zaman": Yani ayrılıp da ortaya konulduğu zaman, demektir. Tahsil: Meydana gelen şeyi ayırmaktır. İbn Abbas da: İçindeki şeyler açığa çıkarıldığı zaman, demiştir. İbn Kuteybe de: İçindeki hayır ve şer ayrıldığı zaman, demiştir. Ebu Süleyman Dımeşki de, mana şöyledir, demiştir: Eğer kafir insan o günde başına nelerin geleceğini bilse idi, küfre itibar etmez, hemen İslam'a koşardı. Allah Teala daha sonra yeni söze başlayıp şöyle dedi: "Şüphesiz Rableri o gün kendilerinden elbette haberdardır": Bir başkası da şöyle demiştir: Hemzenin kesri ile "inne" okunması "lehabir"deki lam'dan dolayıdır. Eğer olmasa idi, ilmin mef'ulu olacağı için meftuh okunurdu.

Eğer: "Allah her hâl u kârda onlardan haberdar değil mi, neden özellikle o gün zikredilmiştir?" denilirse,

Cevap şöyledir: Mana: Onları o gün fiillerinden ötürü cezalandırır, demektir. Şu ayetler de öyledir: "Onlar o kimselerdir ki Allah onların kalplerindekini bilir" *(Nisa: 63),* manası da; Onları bundan dolayı cezalandırır, demektir. "O gün onlar açığa çıkarlar; onlardan Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz" *(Ğafir: 16).*

101 – KARİA SURESİ

Mekke'de inmiştir. 11 ayettir.

O ittifakla Mekki'dir. Girişin tefsirini de Hakka suresinin başında zikretmiştik.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْقَارِعَةُۙ ﴿١﴾ مَا الْقَارِعَةُۚ ﴿٢﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْقَارِعَةُۜ ﴿٣﴾ يَوْمَ يَكُونُ
النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِۙ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِۜ ﴿٥﴾
فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَاز۪ينُهُۙ ﴿٦﴾ فَهُوَ ف۪ي ع۪يشَةٍ رَاضِيَةٍۜ ﴿٧﴾ وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ
مَوَاز۪ينُهُۙ ﴿٨﴾ فَاُمُّهُ هَاوِيَةٌۜ ﴿٩﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا هِيَهْۜ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿١١﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Kapıyı çalan,

2 - Nedir o kapıyı çalan?

3 – Kapıyı çalanın ne olduğunu sana ne bildirdi?

4 – O günde insanlar dağılmış pervaneler gibi olur.

5 – Dağlar didilmiş yün gibi olur.

6 – Amma kimin tartıları ağır gelirse,

7 – İşte o, hoş bir geçimdedir.

8 – Amma kimin de tartıları hafif gelirse,

9 – İşte onun anası Haviye'dir.

10 – Haviye'nin ne olduğunu sana ne bildirdi?

11 – Kızgın bir ateştir.

"Yevme yukununnasu": El – yevme zarf olarak mansuptur, mana da: Yekunu yevme yekununnasu "kelferaşil mebsus" demektir: Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O (feraş) küçük çekirgedir (ğavğaul cerad), bundan dolayı halk tabakasına : Ğavga, denir.

İkincisi: O bir kuştur; sivrisinek de değildir, karasinek de değildir. Bunu da Ebu Ubeyde demiştir.

Üçüncüsü: Ateşe üşüşen kelebektir, bunu da İbn Kuteybe, demiştir. Zeccac da öyle: Ateşe üşüşen küçük böcektir, demiştir. İnsanlar ölümden sonra diriltilirken ona ve dağılmış çekirgelere benzetilmiştir. Çünkü kabirlerinden kalktıkları zaman birbirinin içine girerler. Maverdi de şöyle zikretmiştir: Bu benzetme kafir içindir, onlar kıyamet gününde kelebek gibi ateşe üşüşürler.

"Mebsus" ise yayılmış ve dağılmış demektir.

"Ve tekunul cibalu kelihn": Bunu da Seele sailün suresi, ayet: 9'da şerh etmiş idik. "Menfuş" da: Didilmiş demektir. Mukatil şöyle demiştir: Dağlar didilmiş yün gibi olur; dağı gördüğün zaman: Bu dağ, dersin; ona dokunduğun zaman hiçbir şey göremezsin. Bu da şiddetli korkudan dolayıdır.

"Kimin tartıları ağır gelirse": Yani iyilik kefesi ağır basarsa, demektir. Biz de bu ayeti A'raf: 8'de, "hoş geçimi" de Hakka: 21'de açıklamıştık.

"Fe ummuhu haviyeh": İbn Mes'ud, Talha bin Musarrif ve el – Cahderi, hemzenin kesri ile "immuhu" okumuşlardır. Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Onun beyni Haviye'dir, yani o ateşe tepesi üstü düşer, demektir. Bu da İkrime ile Ebu Salih'in görüşüdür.

İkincisi: O Arapça bir deyimdir, bir adam çok zor bir duruma düştüğü zaman; Hevet ummuhu (anası ağladı) derler. Bunu da Katade, demiştir.

100 - ADİYAT SURESİ

Mekke'de inmiştir. 11 ayettir.

Bunda da iki görüş vardır: *Birincisi:* O Mekki'dir, bunu da İbn Mes'ud, Ata, İkrime ve Cabir, demişlerdir. *İkincisi:* Medeni'dir, bunu da İbn Abbas, Katade ve Mukatil, demişlerdir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًاۙ ﴿١﴾ فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًاۙ ﴿٢﴾ فَالْمُغ۪يرَاتِ صُبْحًاۙ ﴿٣﴾

فَاَثَرْنَ بِه۪ نَقْعًاۙ ﴿٤﴾ فَوَسَطْنَ بِه۪ جَمْعًاۙ ﴿٥﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّه۪

لَكَنُودٌۚ ﴿٦﴾ وَاِنَّهُ عَلٰى ذٰلِكَ لَشَه۪يدٌۚ ﴿٧﴾ وَاِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ

لَشَد۪يدٌۜ ﴿٨﴾ اَفَلَا يَعْلَمُ اِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِۙ ﴿٩﴾ وَحُصِّلَ

مَا فِي الصُّدُورِۙ ﴿١٠﴾ اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَب۪يرٌ ﴿١١﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Andolsun, harıl harıl koşanlara,

2 – Çakarak ateş çıkaranlara,

3 – Sabahleyin baskın yapanlara,

4 – Orada toz koparanlara,

5 – Bununla bir topluluğun ortasına dalanlara,

6 – Şüphesiz insan Rabbine çok nakördür.

7 – Gerçekten o elbette buna şahittir.

8 – Şüphesiz o hayır sevgisi için çok çetindir.

9 – Bilmez mi ki kabirlerdeki deşildiği zaman,

10 – Sinelerdeki tahsil edildiği zaman,

11 – Şüphesiz Rableri o gün kendilerinden elbette haberdardır.

"Koşanlara andolsun": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar hactaki develerdir, bunu da Hazreti Ali, İbn Mes'ud, Ubeyd bin Umeyr, el – Kurazi ve Süddi, demişlerdir. Hazreti Ali'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Arafat'tan Müzdeli'feye, Müzdelife'den Arafat'a koşanlar. Ondan: Bunun Bedir savaşı hakkında indi ve: O gün yanımızda ancak bir at vardı, bir hadiste de, iki at vardı, dediği rivayet edilmiştir.

İkincisi: Onlar Allah yolundaki atlardır, bunu da İbn Abbas, Hasen, Ata, Mücahit, Ebu'l – Aliye, İkrime, Katade, Atıyye, Rebi ve dilciler, demişlerdir. İbn Abbas bunun gece gönderilen bir askeri birlikte olduğunu söylerdi. İkrime de İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem bir yere atlılar gönderdi, bir ay haber gelmedi, bunun üzerine "andolsun, harıl harıl koşanlara" ayeti indi ki burunlarından ses çıkaran atlara, demektir. "Çakarak ateş çıkaranlara": Tırnakları ile taşlara vurup da ateş çıkaranlara, demektir. "Sabahleyin baskın yapanlara": Sabahleyin düşmana baskın yapanlara, demektir. "Orada toz koparanlara": Tırnaklarıyla toz çıkaranlara, demektir. "Bununla bir topluluğun ortasına dalanlara": Topluca düşmana saldıranlara, demektir. Mukatil şöyle demiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem Kinane'den iki kabileye bir askeri birlik gönderdi, başına da Münzir bin Amr el – Ensari'yi geçirdi. Haberleri gecikti; Yahudiler Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabından birini gördükleri zaman fısıldaşırlardı; adam da kardeşinin veya babasının veyahut amcası oğlunun öldürüldüğünü zanneder, buna da üzülürdü. Bunun üzerine "andolsun harıl harıl koşanlara" ayeti indi. Allah onlara ne yaptığını haber verdi. Ferra şöyle demiştir: Dabh: At koşarken çıkardığı nefesin sesidir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Dabh: At koşarken boğazından çıkardığı sesidir. Zeccac da şöyle demiştir: Dabh: At koşarken içindeki sestir

Üçüncüsü: Mana şöyledir: Onun meskeni ateştir. Neden meskenine ateş denildi? Çünkü esas olan anaya sığınmaktır, ateş onun için ana gibidir; çünkü ondan başka barınağı yoktur. Bu da İbn Zeyd, Ferra, İbn Kuteybe ve Zeccac'ın görüşleridir. Şu hadis de bunun doğruluğunu göstermektedir: Bir kul öldüğü zaman ruhu mü'minlerin ruhları ile karşılaşır; ona: "Filan ne yaptı?" derler. O da: Öldü, dediği zaman: Anası Haviye'nin yanına gitti; o ne kötü anadır, ne kötü mürebbiyedir, derler.[1]

"Vema edrake mahiyeh": Yani Haviye nedir? Hamze ile Yakup vasılda son he'yi atarak "ma hiy", vakıfta da he ile (mahiyeh) okumuşlardır. Diğerleri ise iki halde de he ile okumuşlardır. Zeccac da şöyle demiştir: "Hiyeh"deki he, vakf için gelmiştir, ye'nin fethasını açığa çıkarmak için gelmiştir. Vakf hali ise: "Hiyeh" şeklindedir. Mushaf'a uymak vaciptir, onda ise he vardır, onun üzerinde durulur, vasıl yapılmaz. "Kızgın ateştir": Yani harareti son dereceye varmıştır, demektir.

1 – Hakim, Müstedrek, 2/533.

102 – TEKÂSÜR SURESİ

Mekkede inmiştir. 8 ayettir.

İniş sebebinde iki görüş vardır:

Birincisi: Yahudiler: Biz, filanca oğullarından daha çoğuz, filanca oğulları da filanca oğullarından daha çokturlar, dediler; bu onları oyaladı; sonunda sapıklık içinde öldüler. Haklarında da bu sure indi. Bunu da Katade, demiştir.

İkincisi: Kureyş'ten iki kabile: Abdimenaf oğulları ile Sehm oğulları arasında husumet vardı. Berikiler: Bizim efendilerimiz daha çok, adamımız da daha kalabalıktır, dediler. Ötekiler de: Öyle dediler; hangilerinin kaliteli adamı çoktur diye saymaya kalktılar; Abdimenaf oğulları daha çok çıktılar. Sonra da: Ölülerimizi de sayalım, dediler; kabirleri ziyaret ettiler; ölülerini sayınca, Sehm oğulları kalabalık çıktı. Çünkü onlar cahiliye döneminde daha çok idiler. Bunun üzerine onların hakkında bu sure indi. Bunu da İbn Saib ile Mukatil, demişlerdir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُۙ ﴿١﴾ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَۜ ﴿٢﴾ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَۙ ﴿٣﴾ ثُمَّ
كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَۜ ﴿٤﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَق۪ينِۜ ﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَح۪يمَۙ ﴿٦﴾
ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَق۪ينِۙ ﴿٧﴾ ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّع۪يمِ ﴿٨﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Çoklukla övünme sizi oyaladı,

2 – Nihayet kabirleri ziyaret ettiniz.

3 – Hayır, ileride bileceksiniz.

4 – Sonra yine hayır, ileride bileceksiniz.

5 – Doğrusu, eğer kesin bilgi ile bilseydiniz (bununla meşgul olurdunuz).

6 – Andolsun, alevli ateşi mutlaka göreceksiniz.

7 – Sonra andolsun, onu mutlaka yakin gözü ile göreceksiniz.

8 – Sonra andolsun, o gün nimetlerden mutlaka sorulacaksınız.

"Elhaküm": Ebu Bekr es – Sıddik, İbn Abbas, Şa'bi, Ebu'l – Aliye, Ebu İmran ve İbn Ebi Able, soru tarzında iki hemze ile "eelhaküm" okumuşlar; Muaviye ile Hazreti Aişe de yine soru tarzında tek ve uzun hemze ile "âlhaküm" okumuşlardır. Elhaküm'ün manası da: Sizi Allah'a itaat ve ibadetten alıkoydu, demektir. Çoklukla övünmeden ne murat edildiği hususunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Mal ve evlat çokluğu ile övünmektir, bunu da Hasen, demiştir.

İkincisi: Kabile ve aşiretlerle övünmedir, bunu da Katade, demiştir.

Üçüncüsü: Geçim ve ticaretle övünmedir, bunu da Dahhak, demiştir.

"Nihayet kabirleri ziyaret ettiniz": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Size ölüm o hal üzere geldi, kabirleri ziyaret ettiniz; ondan da ziyaretçinin evine döndüğü gibi cennet veya cehennemdeki yerlerinize döneceksiniz.

İkincisi: Nihayet kabirleri ziyaret ettiniz; oradaki ölülerinizi saydınız.

"Kella" Zeccac, bu azarlama ve uyarmadır, demiştir, mana da şöyledir: Yapmanız gereken şey çoklukla övünmek değildir.

"İleride bileceksiniz": Size ölüm geldiği zaman çoklukla övünmenizin ve kibirlenmenizin sonucunu bilecekseniz. Şöyle de denilmiştir: Birinci bilme: Ölüm anında olur, ikinci bilme de: Kabre girildiği zaman olur.

"Doğrusu, eğer kesin bir bilgi ile bilseydiniz", mana şöyledir: Eğer durumu yakinen bilseydiniz, bildiğiniz şey sizi çoklukla övünmekten ve kibir yarışından alıkoyardı. "Lev"in cevabı atılmıştır, o da bizim dediğimiz şeydir. Sonra onları başka bir tehditle korkutup Allah Teala şöyle dedi: "Leterevünnel cahim": İbn Kesir, Nafi, Asım, Ebu Amr ve Hamze, te'nin fethi ile "leterevne", "sümme leterevneha" okumuşlar; Mücahit, İkrime, Humeyd ve İbn Ebi Able, ikisinde de te'nin zammesi ile hemzesiz olarak, "letürevne", "letürevneha" okumuşlardır. "Sonra andolsun, onu mutlaka yakin gözü ile göreceksiniz": Yani gözünüzle müşahede edeceksiniz. Sanki "aynel yakin" kendisi demektir. Çünkü bir şeyin aynısı, kendisi demektir.

"Sonra andolsun, o gün nimetlerden mutlaka sorulacaksınız": Alimler, bu sorunun genel mi özel mi olduğunda ihtilaf etmiş ve iki görüş belirtmişlerdir:

Birincisi: O kafirlere özeldir, bunu da Hasen, demiştir.

İkincisi: Geneldir, bunu da Katade, demiştir.

Nimetlerden ne murat edildiği hususunda da on görüş vardır:

Birincisi: O güven ve sağlıktır, bunu da İbn Mes'ud, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet etmiştir. Bazen de mevkuf olarak rivayet etmiştir. Mücahit ile Şa'bi de böyle demişlerdir.

İkincisi: O soğuk sudur, bunu da Ebu Hureyre, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: O buğday ekmeği ile tatlı sudur.

Dördüncüsü: Yenen ve içilen lezzetli şeylerdir, bunu da Cabir bin Abdullah, demiştir.

Beşincisi: O beden, kulak ve göz sağlığıdır, bunu da İbn Abbas, demiştir. Katade de: O afiyettir, demiştir.

Altıncısı: O sabah kahvaltısı ve akşam yemeğidir, bunu da Hasen, demiştir.

Yedincisi: Sıhhat ve boş vakittir, bunu da İkrime, demiştir.

Sekizincisi: Bütün dünya zevkleridir, bunu da Mücahit, demiştir.

Dokuzuncusu: O Allah'ın Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'i halka göndermesidir. Bunu da el – Kurazi, demiştir.

Onuncusu: O çeşitli nimetlerdir. Bunu da Mukatil, demiştir.

Doğrusu o her türlü nimettir, bütün halk için geneldir; kafire nimet verene şükretmediği ve birliğini kabul etmediği için azarlama mahiyetinde soracak; mü'mine de şükründen soracaktır. Hadiste Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Allah Teala şöyle buyurdu: Kuluma üç şeyin şükrünü sormam, diğerlerini sorarım: Barınacağı evi, belini doğrultacağı yiyeceği ve avret yerini örteceği giyeceği.

103 – ASR SURESİ

Mekke'de inmiştir. 3 ayettir.

Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Mekkidir, bunu da İbn Abbas, İbn Zübeyr ve cumhur, demişlerdir.

İkincisi: Medeni'dir, bunu da Mücahit, Katade ve Mukatil, demişlerdir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالْعَصْرِۙ ﴿١﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَف۪ي خُسْرٍۙ ﴿٢﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Andolsun, asra,

2 – Şüphesiz insan elbette ziyandadır.

3 – Ancak iman edip iyi şeyler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler müstesna.

"Andolsun, asra": Bunda üç görüş vardır:

Birincisi: O zamandır, bunu da İbn Abbas, Zeyd bin Eslem, Ferra ve İbn Kuteybe, demişlerdir. Zamana yemin etmesi; gece ile gündüzün bozulmayan bir düzen içinde geçmesinde bakanlar için ibret olmasındandır.

İkincisi: O, öğleden sonradır ki güneşin zevalinden batımına kadar olan zaman dilimidir. Bunu da Hasen ile Katade, demişlerdir.

Üçüncüsü: İkindi namazıdır, bunu da Mukatil, demiştir.

"Şüphesiz insan elbette ziyandadır": Zeccac şöyle demiştir: Bu kasemin cevabıdır, burada insan, insanlar manasınadır, tıpkı: İnsanların elinde dirhem çoğaldı, sözünde olduğu gibi ki maksat dirhemler demektir. Husr ile hüsran aynı manayadır. Mana erbabı şöyle demişlerdir: Hüsran sermayenin yok olması veya eksilmesidir; insan da nefsini devamlı kazanç getirecek şeylerde kullanmazsa, o da ziyandadır; çünkü nefsini ve ömrünü helak etmeye çalışmıştır. Oysa sermayesi bu ikisidir. "Ancak iman edenler müstesna": Yani Allah ve Resul'ünü tasdik edip taatle amel edenler, demektir. "Birbirlerine hakkı tavsiye edenler": Yani Allah'ın birliğini, Kur'an'ı ve Peygambere uymayı. "Birbirlerine sabrı tavsiye edenler": Allah'a itaati ve dinini yerine getirmeyi tavsiye edenler. İbrahim bu ayetin tefsirinde şöyle demiştir: Gerçekten insan dünyada yaşlanırsa eksilmeye ve zayıflamaya başlar, ancak mü'minler bundan müstesnadır; onların gençlik ve sağlıklarındaki amelleri onlara yazılmaya devam eder.

104 – HÜMEZE SURESİ

Mekke'de inmiştir. 9 ayettir.

Bu da ittifakla Mekki'dir.

Müfessir Hibetullah şöyle demiştir: Onun Medine'de indiği de söylenmiştir. Müfessirler bunun belli bir şahıs hakkında mı yoksa genel olarak mı indiğinde ihtilaf etmiş, iki görüş belirtmişlerdir:

Birincisi: Belli bir şahıs hakkında inmiştir. Sonra bunda da altı görüş vardır:

Birincisi: Ahnes bin Şerik, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Süddi ile İbn Saib de böyle demişlerdir.

İkincisi: As bin Vail es – Sehmi, bunu da Urve, demiştir.

Üçüncüsü: Cemil bin Amir, bunu da İbn Ebi Necih, demiştir.

Dördüncüsü: Velid bin Muğire, bunu da ibn Cüreyc ile Mukatil, demişlerdir.

Beşincisi: Ümeyye bin Halef, bunu da İbn İshak, demiştir.

Altıncısı: Übey bin Halef, bunu da Maverdi nakletmiştir.

İkincisi: O belli bir şahıs hakkında değil, genel olarak inmiştir. Bunu da Mücahit, demiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍۙ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُۙ ﴿٢﴾ يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُٓ اَخْلَدَهُۚ ﴿٣﴾ كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِۘ ﴿٤﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْحُطَمَةُۜ ﴿٥﴾ نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُۙ ﴿٦﴾ اَلَّت۪ي تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٔدَةِۜ ﴿٧﴾ اِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌۙ ﴿٨﴾ ف۪ي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 \- Vay haline her arkadan çekiştirenin, çok ayıplayanın.

2 \- O ki mal topladı ve saydı.

3 \- Gerçekten malının onu ölümsüzleştireceğini sanır.

4 \- Hayır, elbette Hutame'ye mutlaka atılacaktır.

5 \- Hutame'nin ne olduğunu sana ne bildirdi?

6 \- Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir.

7 \- O ki gönüllerin üzerine çıkar (kalplere sirayet eder).

8 \- Şüphesiz o onların üzerine kapatılmıştır.

9 \- Uzatılmış sütunlarda.

"Veylün likülli hümezetin lümezeh": Hümeze ile lümezede ik aynı manaya mıdır yoksa farklı mıdırlar diye iki görüş halinde ihtil etmişlerdir:

Birinci görüş: Onlar farklıdır, sonra bunlarda yedi görüş vardır:

Birincisi: Hümeze: Gıybet eden, lümeze de: Ayıplayandır. Bur da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Hümeze: İnsanı yüzüne karşı ayıplayan, lümeze d Arkasından ayıplayandır. Bunu da Hasen, Ata ve Ebu'l – Aliye, demi lerdir.

Üçüncüsü: Hümeze insanlara laf atan, lümeze de: İnsanların so larına laf atandır, bunu da Mücahit, demiştir.

Dördüncüsü: Hümeze: Gözle ayıplayan, lümeze de: Dille ayıpl yandır, bunu da Katade, demiştir.

Beşincisi: Hümeze: İnsanlara eliyle işaret edip vurandır, lümeze c Onlara diliyle eziyet edip söyleyendir. Bunu da İbn Zeyd, demiştir.

Altıncısı: Hümeze: Dili ile eziyet eden, lümeze de gözü ile işar edendir. Bunu da Süfyan Sevri, demiştir.

Yedincisi: Hümeze: Gıybet edendir, lümeze de: İnsana yüzüne karşı dil uzatandır. Bunu da Mukatil, demiştir.

İkinci görüş: Hümeze: Ayıplayan, dil uzatandır, lümeze de aynıdır. Hemz'in aslı: İtmektir, bunu da İbn Kuteybe, demiştir. Zeccac da şöyle demiştir: Hümeze ve lümeze: İnsanları arkadan çekiştiren ve onları küçük düşürendir. Şair de şöyle demiştir:

Sana rastladığım zaman istemeyerek yüzüme gülüyorsun,
Kaybolduğum zaman da beni iğneliyorsun.

"Ellezi cemea malen": Ebu Cafer, İbn Amir, Hamze, Kisai, Halef ve Ravh, şedde ile "cemmea", diğerleri ise şeddesiz olarak (cemea) okumuşlardır.

"Ve addedeh": Cumhur dalın şeddesi ile okumuşlardır. Ebu Abdurrahman es – Sülemi, Hasen ve İbn Ya'mur, şeddesiz okumuşlardır. Müfessirlerin kelamın manasında iki görüşleri vardır:

Birincisi: Miktarını saydı, bunu da Süddi, demiştir.

İkincisi: Yıllarca yetecek kadarını ayırdı, bunu da İkrime, demiştir. Zeccac da şöyle demiştir: Kim şedde ile "cemmea" okursa, manası: Onu gelecek için hazırladı, demektir. Kim de şeddesiz olarak "adedeh" okursa, manası: Mal ve adam hazırladı, onları yardımcı edindi, demektir.

"Gerçekten malının onu ölümsüzleştireceğini sanır": Ahlede, yuhlidu manasınadır, mana da şöyledir: Malının kendisini ölümden koruyacağını sanır; ölmeyecekmiş gibi çalışır. "Hayır": Yani malı onu ölümsüzleştirmez ve ebedi kılmaz. "Elbette Hutame'ye atılacaktır": O cehennemin isimlerinden biridir. Ona bu ismin verilmesi, içine atılan şeyi kırmasından dolayıdır. O eti yedikten sonra kemiği de kırar. Çok yiyen adama: Hutame denir. Ebu Bekr es – Sıddik, Ömer bin Hattab, Ebu Abdurrahman, Hasen, İbn Ebi Able ve İbn Muhaysın, uzun elif, meksur ve şeddeli nun ile "leyünbezanni" okumuşlar ki o ve malı cehenneme atılacaklar, demektir.

"O ki kalplere sirayet eder": Yani deriyi ve eti yer, sonra da kalbe varır, onu da yakar. Ferra şöyle demiştir: Acısı kalplere ulaşır. Ittıla' ile buluğ aynı manayadır. Araplar; Meta tala'te ardana derler ki: "Ülkemize ne zaman geldin?" demektir. İbn Kuteybe de: Tettaliu alel efideh: Kalplere varır ve onların üzerine çıkar, demiştir. Özellikle kalplerin zikredilmesi şunun içindir; çünkü acı kalbe ulaşırsa, insan ölür. Onların ölüm durumunda olduklarını fakat ölmeyeceklerini haber vermiştir. Biz de "Mu'sade'nin manasını Beled: 20'de zikretmiştik.

"Fi amedin": Hamze, Halef, Kisai ve Asım – ancak hafs rivayeti hariç – aynın zammı ve mimin sükunu ile (umdin) okumuşlardır. Müfessirler şöyle demişlerdir: Onlar Cehennem halkının üzerine kapatılan katların kazıklarıdır. "Fi" be manasınadır, mana da, mutbakatin biumudin (direklerle kapatılmış) demektir. Katade: Abdullah kıraatinde de böyledir, demiştir. Mukatil de şöyle demiştir: Kapılar üzerlerine kapatılır, sonra da demir kazıklarla berkitilir. Öyle ki sıkıntısı ve sıcaklığı eksilmez. "Mümeddedeh" umud'un sıfatıdır, yani sütünlar uzatılmış ve söndürülmüş demektir. Bu da kısadan daha sağlam olur. Katade de şöyle demiştir: Onlar ateşte azap için kullanılan sütunlardır. Ebu Salih de: "Uzatılmış sütunlar": Uzun bağlar, manasınadır, demiştir.

105 – FİL SURESİ

Mekke'de inmiştir. 5 ayettir.

İttifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْف۪يلِ ﴿١﴾ اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ ف۪ي تَضْل۪يلٍ ﴿٢﴾ وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْراً اَبَاب۪يلَ ﴿٣﴾ تَرْم۪يهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجّ۪يلٍ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ﴿٥﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Görmedin mi, Rabbin fil sahiplerine ne yaptı?

2 – Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı?

3 – Onların üzerine sürü sürü kuş gönderdi,

4 – Onlara pişmiş çamurdan taşlar atıyordu;

5 – Onları yenmiş ekin sapı gibi yaptı.

"Görmedin mi?": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Haberin olmadı mı? Bunu da Ferra, demiştir.

İkincisi: Bilmedin mi? Bunu da Zeccac, demiştir. Kelamın manası şaşma ve dikkat çekmedir. Fil sahipleri de Ka'be'yi yıkmak isteyen kimselerdir.

Ka'be'yi yıkmak istemelerinde de iki görüş vardır:

Birincisi: Ebrehe bir kilise yaptı: Arap hacılarını buraya çekmedikçe bu işe son vermeyeceğim, dedi. Bunu da Kinane oğullarından bir adam işitti; gece içine girip onu kirletti. Bu da Ebrehe'ye ulaştı. Kabe'ye yürüyüp onu yıkacağına yemin etti. Bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Kureyş'ten birkaç kişi Necaşi'nin toprağına ticarete çıktılar; kilisenin yanına konakladılar; ateş yaktılar ve et pişirdiler. Gittikten sonra rüzgar çıktı, orası yandı. Necaşi kilise için kızdı; adamlarının büyüklerinden biri ona – ki onlardan biri Hicr bin Şerahil, diğeri de Ebu Yeksum idi – üzülme: Biz de Ka'be'yi yıkarız, dedi. Bunu da Mukatil, demiştir. İbn İshak da şöyle demiştir: İşte Yeksum dedikleri Ebrehe bin Eşrem'dir. Veziri de denilmiştir. Hicr ise komutanlarındandır.

FİL KISSASINA İŞARET

Tefsirciler şöyle demişlerdir: Ebrehe yıkmak için ordularıyla Ka'be'ye yürüyünce, filini de yanına aldı. Mekke'ye yaklaşınca halkın davarlarını yağma etmelerini emretti. Onlar da gece Abdülmuttalib'e ait develeri ele geçirdiler. Ebrehe de bir komutanını gönderdi: Git, Mekke'nin Şerifini bul, ona savaş için gelmediğimi, sadece şu Beyt'i yıkmak için geldiğimi haber ver, dedi. O da gidip Mekke'ye girdi, Abdülmuttalib bin Haşim ile karşılaştı. Ona: Kral beni sana şu mesajla gönderdi: Siz onunla savaşmadıkça sizinle savaşmayacak, o sadece şu Beyt'i yıkmak için gelmiştir. Sonra da çekip gidecektir. Abdülmuttalib de: Biz de onunla savaşmayacağız, buna imkanımız da yoktur, biz onu ne için gelmişse onunla baş başa bırakacağız. Çünkü bu Beytullah'tır Haram'dır, İbrahim aleyhisselam'ın Beytidir, O beytini koruyacaktır. O kendinin Beyti ve Harem'idir. Allah'a yemin ederiz ki bizim ona gücümüz yetmez, dedi. O da: Benimle beraber Kral'a gel, dedi. Abdülmuttalib, Ebrehe'nin huzuruna girince, ona hürmet ve ikram etti, sonra da tercümanına: Ona söyle, Kral'dan isteğin nedir, diye sor, dedi. Tercüman ona bunu söyleyince, o da: Benim isteğim ele geçirdiği iki yüz devemi geri vermesidir, dedi. Ebrehe de tercümanına: Ona de ki: Seni gördüğüm zaman hoşuma gitmiştin, şimdi ise gözümden düştün. Ben senin dinin olan

Beyt'i yıkmaya geldim, sen ise benimle o hususta konuşmuyor, yakaladığım develer için konuşuyorsun. Abdülmuttalib de: Ben bu develerin sahibiyim, Bu Beytin Rabbi de onu koruyacaktır, dedi. Devesi ona iade edildi, o da çıkıp Kureyş'e haber verdi. Onlara dağ yollarına ve dağ başlarına çekilmelerini ve ordunun girdiği takdirde vereceği zarardan korunmalarını emretti. Onlar da öyle yaptılar. Abdülmuttalib de Ka'be'ye geldi; kapının halkasından tuttu, şöyle demeye başladı:

Ya Rabbi, senden başka umudum yoktur,
Ya Rabbi, Haremini onlardan koru.
Evinin düşmanı senin de düşmanındır,
Kentlerini tahrip etmelerine fırsat verme.

Ve yine şöyle dedi:

Allah'ım, kişi ailesini korur,
Sen de aileni koru.
Onların haçları ve hileleri
Senin hilene galip gelmesin.
Bütün ülkeyi sürükleyip getirdiler,
Ailene sövmek için Fil'i de getirdiler.
Tuzak kurarak Haremine kastettiler,
Cahillik gösterdiler, ululuğuna saygı göstermediler.
Eğer onları ve Kâbe'mizi baş başa bırakacaksan,
Bu da senin bileceğin bir şeydir!

Sonra Ebrehe sabahleyin saldırıya geçmek üzere hazırlandı, Fil çöktü; onu sürdülerse de inat etti. Vurdular, yine inat etti. Yemen tarafına çevirdiler, kalkıp koştu. Şam tarafına çevirdiler yine öyle yaptı. Doğuya çevirdiler yine öyle yaptı; Harem'e çevirdiler, yerinden kalkmadı. Allah da üzerlerine deniz tarafından kuşlar gönderdi.

Onların sıfatları hakkında ihtilaf ettiler: İbn Abbas: Kuş gagası gibi hortumları ve köpek pençesi gibi pençeleri vardı, dedi. İkrime de: Canavar başları gibi başları vardı, dedi. İbn İshak da: Kırlangıç kuşları gibiydiler, dedi.

Renginde de üç görüş belirterek ihtilaf ettiler:

Birincisi: Onlar yeşildiler, bunu da İkrime ile Said bin Cübeyr, demişlerdir.

İkincisi: Siyahtılar, bunu da Ubeyd bin Umeyr, demiştir.

Üçüncüsü: Beyazdılar, bunu da Katade, demiştir. Ve şöyle demiştir: Her kuşta üç taş vardı: İki taş ayaklarında, bir taş da gagasında.

Taşların niteliklerinde de ihtilaf ettiler: Bazıları: Nohut ve mercimek kadar dediler. Ubeyd bin Umayr ise şöyle demiştir: Hayır, taş adam ve deve başı gibiydi; askerin üzerine gelince taşları attılar, taşlar kime değdi ise onu mutlaka helak etti. Taş adamın tepesinden giriyor, arkasında çıkıyordu. Şöyle de denilmiştir: Her taşın üzerinde düşeceği adamın adı yazılıydı. Böylece Harem'e giremeden helak oldular. Allah Ebrehe'ye bir hastalık verdi; parmak uçları döküldü, göğsü kalbiyle birlikte iki parçaya bölündü, öyle helak oldu. Mekke halkı kuşların deniz tarafından geldiğini gördüler; Abdülmuttalib: Bu kuşlar gariptir, dedi. Sonra Abdülmuttalib, duruma bakması için oğlu Abdullah'ı at üzerinde gönderdi. O da koşturarak geri döndü: Hepsi helak olmuşlar, dedi. Abdülmuttalib ve arkadaşları da çıkıp onların mallarını yağma ettiler. O askerden ancak Ebu Yeksum'un kurtulduğu da söylenir. O yürüdü, kuş de tepesinde uçarak yürüdü. Necaşi'nin huzuruna girdi, askerin başlarına geleni anlattı. Sözünü bitirince kuş ona bir taş attı, o da öldü. Böylece Allah Necaşi'ye adamlarının nasıl helak olduğunu gösterdi.

Bu kıssa ile Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in doğumu arasında ne kadar süre olduğu hususunda da üç görüş halinde ihtilaf ettiler:

Birincisi: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem Fil senesinde doğdu, en doğrusu da budur.

İkincisi: İkisinin arasında yirmi üç yıl vardır. Bunu da Ebu Salih İbn Abbas'tan demiştir.

Üçüncüsü: Kırk yıl vardır. Bunu da Mukatil nakletmiştir.

"Onların tuzaklarını çıkarmadı mı?" o da Ka'be'yi tahrip etme niyetleridir "boşa" yani alıp götürmedi mi? Mana da şöyledir Onların tuzakları maksatlarına ulaşmadı. "Onların üzerine sürü sürü kuşlar gönderdi":

"Ebabil" kelimesinde de beş görüş vardır:

Birincisi: Oradan buradan zırba zırba gelen kuşlardır, bunu da İbn Mes'ud ile Ahfeş demişlerdir.

İkincisi: Onlar arkaya arkaya gelen kuşlardır, bunu da İbn Abbas Mücahit ve Katade, demişlerdir.

Üçüncüsü: Çok demektir, bunu da Hasen ile Tavus, demişlerdir.

Dördüncüsü: Onlar arka arkaya gelen sürülerdir, bunu da Ata ile Ebu Salih, demişlerdir. Ebu Ubeyde, İbn Kuteybe ve Zeccac da böyle: Ayrı bölüklerdir, demişlerdir.

Beşincisi: Çeşitli renklerde, bunu da Zeyd bin Eslem, demiştir. Ferra ile Ebu Ubeyde şöyle demişlerdir: Ebabil'in tekili yoktur.

"Termihim": Ebu Abdurrahman es – Sülemi, ye ile "yermihim" okumuştur. Biz de "Siccil"in manasını Hud: 82, "asf"ın manasını da Rahman: 12'de beyan etmiştik.

"Yenmiş" kelimesinde de üç görüş vardır:

Birincisi: Tanesi alınmış, tanesiz kalmış da yenmiş demek istemiş olabilir.

İkincisi: Asf hayvanların yediği şey demek istemiş olabilir, nitekim buğdaya: Bu yenmiştir, henüz yenmiş değildir, suya: Bu içilmiş, henüz içilmiş değildir, denir ki bu ikisi yenen ve içilen şeylerdendir, demek ister. Bu ikisini İbn Kuteybe, demiştir.

Üçüncüsü: Burada "me'kul" kelimesi, onları ükâl (kangren) hastalığına tutulmuş, kuruyup da kangren olmuş ekin yaprağı gibi kıldı demektir. Bunu da Zeccac, demiştir.

106 – KUREYŞ SURESİ

Mekke'de inmiştir. 4 ayettir.

Ona: Liilafi suresi de denir. Onda da iki görüş vardır:

Birincisi: Mekki'dir, bunu da cumhur, demiştir.

İkincisi: Medeni'dir, bunu da Dahhak ile İbn Saib, demişlerdir.

Kurralar "liiylafi" lafzında ihtilaf etmişlerdir; İbn Amir, hemzeden sonra yesiz olarak ayınla liilafi gibi "liilafi" okumuş; Ebu Cafer sakin ye ile hemzesiz olarak okumuştur. Hammad bin Ahmed, Şumuni'den ilki meksur, ikincisi sakin ayınla lii'lafi vezninde okumuştur. Diğerleri ise hemzeden sonra sakin ye ile iylaf gibi okumuşlardır.

"Liiylafi"nin lamında da üç görüş vardır:

Birincisi: O makabline (öncesine) bağlıdır, mana da şöyledir: Onları yenmiş ekin sapı gibi yaptı, Kureyş'i alıştırdığı için, yani Allah fil sahiplerini helak etti ki Kureyş kalsın. Alıştıkları şey de kış ve yaz yolculuklarıdır. Bu da Ferra ile cumhurun görüşüdür.

İkincisi: O taaccüp lamıdır, sanki mana şöyledir: Kureyş'in yaz ve kış yolculuklarına alışmalarına ve bu Beyt'in Rabbine ibadeti terk etmelerine şaşınız. Bunu da A'meş ile Kisai, demişlerdir.

Üçüncüsü: O sonrasına bağlıdır, manası da şöyledir: Bu Beyt'in Rabbine ibadet etsinler, onları kış ve yaz yolculuklarına alıştırdığı

için. Çünkü onlar bu yolculuklarda güvende idiler. Başlarına bir arıza geldiği zaman: Biz Allah'ın harem halkıyız, derlerdi; onlara sataşılmazdı. Zeccac şöyle demiştir: Bu mülahaza sözleri dinlenen nahivcilerin görüşüdür. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Bazı insanlar bu sure ile Fil suresinin bir olduğunu söylerlerdi, ama insanların çoğu, lafızları bitişik de olsa bunların iki sure olduğu kanaatindeler. Mana da şöyledir: Kureyş haremde düşmandan güven içinde idi. Harem kurak, ekinsiz va ağaçsız bir vadidir. Kureyş ise sadece ticaretle yaşardı; onların her sene iki yolculuğu vardı: Kış yolculuğu ve Şam'a yaptıkları yaz yolculuğu. Eğer bu iki yolculuk olmasa idi, ayakta duramazlardı. Eğer onlar Beyt'e komşu olmasalardı, bu davranışı yapamazlardı. Fil sahipleri Ka'be'yi yıkmaya kastedince Allah onları helak etti ki Kureyş haremde kalsın. Böylece Allah onlara bu iki sure ile nimetini hatırlattı. Mana da şöyledir: Onları helak etti ki geçimlerini temin ettikleri ve Mekke'de kalmalarını sağladıkları bu iki yolculuğu Kureyş'ten almasın. Eliftü mevdıe keza denir ki: Şu yere alıştım, demektir. Elifenihillahu da, Allah beni oraya alıştırdı, demektir. Sanki lezimtü mevdıe keza ve elzemenihillahu demiş gibi olursun. "Liiylafi" lafzı tekit için tekrar edilmiştir. Nitekim şöyle denilir: Bu malı sana verdim yüzünün suyunu koruman için, seni bütün insanlardan korumak için. Zeccac da şöyle demiştir: Eliftül mekane elifen ve âleftuhu iylafen denir ki ikisi bir manayadır.

Kureyş'e gelince onlar Nadr bin Kinane oğullarıdır. Nadr'dan doğmayan Kureyş sayılmaz. Şöyle de denilmiştir: Onlar Fihr bin Malik bin Nadr oğullarıdır; ondan doğmayan Kureyş sayılmaz. Kureyş'e Kureyş denilmesi ticaret yapmalarından ve mal toplamalarındandır. Kırş: Kazançtır (kuruşu hatırlayın. Mütercim). Hüve yakrişü liyalihi ve yakterişü denir ki: Ailesi için kazanç temin etmektir. Muaviye, İbn Abbas'a – Allah ikisinden de razı olsun – "Kureyş'e niçin kureyş denildi?" dedi. İbn Abbas da: Denizde Kureyş denilen köpekbalığından dolayı, çünkü o balık önüne cılız ve etli ne çıkarsa onu yer, dedi ve şu beyiti okudu:

Kureyş denizde yaşayan yırtıcı bir balıktır;
Kureyş'e de bu yüzden Kureyş denilmiştir.

İbn Enbari de şöyle demiştir: Bazıları da şöyle demişlerdir: Kureyş'e böyle denilmesi iktiraş'tan gelir ki o da savaşta mızrakların birbirine değmekle ses çıkarmasıdır. Şair şöyle demiştir:

Sancaklar yaklaşıp da mızraklar ses çıkarınca,
Titreyen kalpler de uçunca...

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ﴿١﴾ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَٰذَا الْبَيْتِ ﴿٣﴾ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Kureyş'i alıştırdığı için,

2 – Onları kış ve yaz yolculuklarına alıştırdığı için,

3 – Onlar da bu Beyt'in Rabbine ibadet etsinler.

4 – O ki onları açlıktan doyurdu ve onları korkudan emin etti.

"İylafihim": Ebu Cafer, İbn Füleyh de İbn Kesir'den, Utbe de İbn Amir'den, Tağlebi de İbn Zekvan'dan, meksur hemze ile ondan sonra yesiz olarak ayınla ılafihim gibi "ilafihim" okumuşlardır. Huzai, İbn Füleyh'ten, Eban bin Tağleb, Asım'dan lamın sükunu ile "ilfihim" okumuşlardır. Şumuni – ancak Hammad rivayeti hariç – iki meksur hemze, arkasından sakin ye ile okumuşlardır. Hammad da böyle rivayet etmiş, ancak o ye'yi atmıştır. Diğerleri ise meksur hemze ve arkasından sakin ye ile "ıylafihim" gibi okumuşlardır. Alimlerin çoğunluğu bu iki yolculuğun ticaret için olduğu görüşündeler. Onlar yazın Şam'a, kışın da Yemen'e çıkarlardı; çünkü Şam soğuk olurdu. Said bin Cübeyr, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Onlar kışı Mekke'de, yazı da Taif'te geçirirlerdi. Ferra da şöyle demiştir: Rihlete mef'ul olduğu için mansup olmuştur.

"Onlar da bu Beyt'in Rabbine ibadet etsinler": Yani O'nu birlesinler. "O ki onları açlıktan doyurdu": Yani açlıktan sonra demektir. Nitekim: Kesevtüke min uryin (seni çıplaklıktan giydirdim) denir ki, çıplak kaldıktan sonra demektir. Çünkü Allah onlara haremde emniyet vermişti; yolculuklarında onlara saldırılmazdı. Bu da aç olduktan sonra doyurulmalarına sebep olurdu. Ata, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Onlar sıkıntılı ve aç idiler, sonunda onları Haşim iki yolculukta birleştirdi; onlar da kârlarını zenginle fakir arasında bölüştürürlerdi; bu yüzden zengin oldular.

"Onları korkudan emin etti": Bu da haremde emniyet içinde olmalarındandı; eğer sefere çıkmazlarsa, güvenli bölgede idiler, eğer sefere çıkarlarsa, bunlar harem halkıdır, denilirdi, onlara kimse taarruz etmezdi.

107 – MAUN SURESİ

Mekke'de inmiştir. 7 ayettir.

Ona: Eraeyte suresi de denilir. Onda da iki görüş vardır:

Birincisi: Mekki'dir, bunu da cumhur, demiştir.

İkincisi: Medeni'dir, bu da İbn Abbas ile Katade'den rivayet edilmiştir. Müfessir Hibatullah şöyle demiştir: Yarısı Mekke'de As bin Vail, yarısı da Medine'de münafık Abdullah bin Übey hakkında indi.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ ﴿١﴾ فَذَٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ ﴿٢﴾ وَلَا
يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ
سَاهُونَ ﴿٥﴾ الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Cezayı yalanlayanı gördün mü?

2 – İşte o yetimi sertçe iter,

3 – Yoksulu yedirmeye teşvik etmez.

4 – Vay haline o namaz kılanların,

5 – Ki onlar namazlarından gafillerdir.

6 – Onlar ki gösteriş yaparlar,

7 – Zekâtı / yardımı engellerler.

"Cezayı yalanlayanı gördün mü?": Bunun kimin hakkında indiğinde altı görüş halinde ihtilaf ettiler:

Birincisi: Münafıklardan biri hakkında indi, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Amr bin Aiz hakkında indi, bunu da Dahhak, demiştir.

Üçüncüsü: Velid bin Muğire hakkında indi, bunu da Süddi, demiştir.

Dördüncüsü: As bin Vail hakkında indi, bunu da İbn Saib, demiştir.

Beşincisi: Ebu Süfyan bin Harb hakkında indi, bunu da İbn Cüreyc, demiştir.

Altıncısı: Ebu Cehil hakkında indi, bunu da Maverdi, nakletmiştir.

"Din / ceza" hakkında da dört görüş vardır:

Birincisi: O aziz ve celil olan Allah'ın hükmüdür, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Hesaptır, bunu da Mücahit ile İkrime, demişlerdir.

Üçüncüsü: Cezadır, bunu da Maverdi, nakletmiştir.

Dördüncüsü: Kur'an'dır, bunu da bazı müfessirler, demişlerdir. "Yedu'u" da itmek manasınadır. Bunu da: "Yevme yude'une ila nari cehenneme" *(Tur: 13)* kavlinde zikretmiştik. Mana da şöyledir: Yetimi hakkından şiddetle iter ki malını kendisi alsın. Daha önce anlatmıştık ki onlar küçüğe miras vermezlerdi. Şöyle de denilmiştir: Yetimi uzaklaştırmak için iter, çünkü onu yedirmekten sevap beklemez. "Yoksulu yedirmeye teşvik etmez": Yani onu yedirmez de yedirmesini istemez de; çünkü cezaya / amelin karşılığına inanmamaktadır.

"Vay haline o namaz kılanların ki onlar namazlarından gafiller": Bu, namazlarından sevap beklemeyen ve onu terk etmekle azabından korkmayan münafıklar hakkında indi. Eğer Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte olursa, gösteriş için kılar, eğer onunla beraber olmazlarsa, kılmazlardı. İşte "onlar gösteriş yaparlar" dediği budur. İbn Mes'ud da şöyle demiştir: Allah'a yemin ederim ki onlar namazı tamamen terk etmezlerdi; eğer tamamen terk etselerdi, kafir

olurladı. Ancak vaktinde kılmayı terk ettiler. İbn Abbas da: Vaktinden sonraya bırakırlardı, demiştir. Ebu'l – Aliye'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kaç rekat kıldığını, tek mi çift mi kıldığını bilmeden namazdan çıkar. Bazı alimler bu sözü kabul etmemişler ve: Bu hiçbir şey değildir; çünkü Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem bile namazında yanılmıştır, demişlerdir; bir de Allah Teala: "namazından" demiş; namazında, dememiştir. Çünkü bu insanoğlunun iradesi dışındadır.

Şeyh rahmetullahi aleyh, ben de derim ki: Ebu'l – Aliye bundan nadiren vaki olan yanılmayı kastetmemiştir; ancak o, devamlı yanılmayı kastetmiştir. Çünkü bu, kalbin namazla ilgilenmediğini gösterir. O zaman kınama buna dönük olur, yanılmaya değil.

"Maun" hakkında da altı görüş vardır:

Birincisi: O; iğne, ateş, balta ve evde bulunan bu kabil şeylerdir. Bunu da Ebu Hureyre, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet etmiş; İbn Mes'ud ve bir rivayette İbn Abbas da bunu kabul etmişlerdir. Ebu Salih de ondan: Maun: Her türlü iyiliktir, dediğini hatta tencere, tabak ve baltayı bile saydığını söylediğini rivayet etmiştir. İkrime de şöyle demiştir: Vay haline dediği sadece yardımı engelleyenler değildir; bunların hepsini kendinde toplayanlardır ki namazı gösteriş için kılar, ondan gaflet eder ve bu yardımı etmez. Zeccac da şöyle demiştir: Maun; balta, tencere, kova ve çakmak gibi faydalı şeylerdir; bu İslam'da da geçerlidir.

İkincisi: Zekâttır, bunu da Ali, İbn Ya'mur, Hasen, İkrime ve Katade, demişlerdir.

Üçüncüsü: O taattir, bunu da bir rivayette İbn Abbas, demiştir.

Dördüncüsü: Maldır, bunu da Said bin Müseyyeb ile Zühri, demişlerdir.

Beşincisi: İyiliktir, bunu da Muhammed bin Ka'b, demiştir.

Altıncısı: Sudur, bunu da Ferra bir Arap'tan nakletmiş ve bana şu mısraı okudu demiştir:

Bulut ağzından maun (su) fışkırtır.

Mısrada geçen sabir: Buluttur.

108 – KEVSER SURESİ

Mekke'de inmiştir. 3 ayettir.

Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Mekki'dir, bunu da İbn Abbas ile cumhur, demişlerdir.

İkincisi: Medeni'dir, bunu da Hasen, İkrime ve Katade, demişlerdir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴿٢﴾ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik.

2 – Sen de Rabbin için namaz kıl, kurban kes.

3 – Gerçekten sana buğzeden, zürriyetsiz odur.

"Kevser"de altı görüş vardır:

Birincisi: O cennette bir ırmaktır. Buhari tek olarak rivayet ettiği Enes bin Malik hadisinde Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ben cennette yürüyordum; bir de baktım bir ırmak; kıyıları içi boş incilerle döşenmiş. "Bu nedir, ya

Cebrail?" dedim. O da: Bu, aziz ve celil olan Rabbinin sana verdiği Kevser'dir dedi. Baktım çamuru veya kokusu hoş kokulu misktir.[1]

Müslim de tek başına rivayet ettiği Enes hadisinde şöyle demiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem hafifçe daldı, sonra gülümseyerek başını kaldırdı, onlara: "Niçin güldüm" yahut onlar: "Niçin güldün?" dediler; o da: Bana az önce bir sure indirildi, dedi ve Bismillahirrahmanirrahim "inna a'taynakel kevser"i sonuna kadar okudu. "Kevser nedir, bilir misiniz?" dedi. Onlar da: Allah ve Resul'ü daha iyi bilir, dediler, o da şöyle dedi. Aziz ve celil olan Rabbimin bana cennette verdiği bir ırmaktır, onda çok hayır vardır. Ümmetim kıyamet gününde onun başına gelir, su kapları göğün yıldızları kadardır. Onlardan bir kul çekilip aralarından çıkarılır; ben: Ya Rabbi, o benim ümmetimden, derim; bana: Sen onların senden sonra neler yaptıklarını bilmezsin, denilir.[2]

İkincisi: Kevser: Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem'e verilen çok hayırdır, bunu da İbn Abbas, demiştir.

Üçüncüsü: İlim ve Kur'an'dır, bunu da Hasen, demiştir.

Dördüncüsü: Peygamberliktir, bunu da İkrime, demiştir.

Beşincisi: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellemin havuzudur ki başında çok insan birikir. Bunu da Ata, demiştir.

Altıncısı: O ona uyanların ve ümmetinin çokluğudur, bunu da Ebu Bekr bin Ayyaş, demiştir.

"Rabbin için namaz kıl": Bu namazda da üç görüş vardır:

Birincisi: Bayram namazıdır, Katade: Kuşluk namazı, demiştir.

İkincisi: Müzdelife'de sabah namazıdır, bunu da Mücahit, demiştir.

Üçüncüsü: Beş vakit namazdır, bunu da Mukatil, demiştir.

"Venhar": Bunda da beş görüş vardır:

Birincisi: Kurban bayramı günü kurban kes, bunu da Ali bin Ebi Talha, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Ata, Mücahit ve cumhur da böyle demişlerdir.

İkincisi: Namazda sağ elini göğüs hizasında solun üzerine koymaktır.

---

1 – Buhari, Sahih, Kitaburrikak, babul havz. Şüphe ravi Hüdbe bin Halit'tendir.

2 – Müslim, Salat, hadis no, 53.

Üçüncüsü: Tekbir alırken elleri gağüs hizasına kaldırmaktır, bunu da Ebu Cafer Muhammed bin Ali, demiştir.

Dördüncüsü: Mana şöyledir; Allah için namaz kıl, Allah için kurban kes; çünkü bazı insanlar Allah'tan başkası için namaz kılar, O'ndan başkası için kurban keserler. Bunu da el – Kurazi, demişti.

Beşincisi: O göğsünü kıbleye çevirmektir. Bunu da Ferra naklet-miştir.

"Sana buğz eden": Bundan kimin kastedildiğinde de beş görüş halinde ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: O As bin Vail es – Sehmi'dir, İbn Abbas şöyle demiştir: Bu As bin Vail hakkında indi, mescidin kapısında Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile karşılaştı; durup onunla konuştu. Sonra As mescide girdi; orada Kureyş'in ileri gelenlerinden birkaç kişi vardı, ona. "Konuştuğun kim idi?" dediler, o da: Şu zürriyetsiz, dedi ve Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'i kastetti. Bundan biraz önce de Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in oğlu Abdullah vefat etmişti. Onlar oğlu olmayana ebter, derlerdi. Bunun üzerine Allah Teala bu sureyi indirdi. Onun As bin Vail hakkında indiğine kail olanlardan bazıları şunlardır: Said bin Cübeyr, Mücahit ve Katade.

İkincisi: Ebu Cehil'dir, yine bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Üçüncüsü: Ebu Leheb'tir, bunu da Ata, demiştir.

Dördüncüsü: Ukbe bin Ebi Muayt'tır, bunu da Şimr bin Atıyye, demiştir.

Beşincisi: Bundan bir bölük Kureyşli kastedilmiştir, bunu da İkrime, demiştir. Şani: Buğz eden, ebter de: Hayırsız, demektir.

109 – KAFİRUN SURESİ

Mekke'de inmiştir. 6 ayettir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَۙ ﴿١﴾ لَٓا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَۙ ﴿٢﴾ وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُۚ ﴿٣﴾

وَلَٓا اَنَا۬ عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْۙ ﴿٤﴾ وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُۜ ﴿٥﴾ لَكُمْ د۪ينُكُمْ وَلِيَ د۪ينِ ﴿٦﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – De ki. "Ey o kafirler,

2 – Ben sizin taptıklarınıza tapmam.

3 – Siz de benim taptığıma tapacak değilsiniz.

4 – Ben de sizin taptıklarınıza tapacak değilim.

5 – Siz de benim taptığıma tapacak değilsiniz.

6 – Sizin dininiz size, benim dinim de bana.

Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Mekki'dir, bunu da İbn Mes'ud, Hasen ve cumhur, demiştir.

İkincisi: Medenidir, bu da Katade'den rivayet edilmiştir.

İniş sebebi: Bunda da üç görüş halinde ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: Kureyş'ten bir cemaat ki içlerinde Velid bin Muğire, As bin Vail ve Esved bin Abdiyeğus vardı, Abbas bin Abdülmuttalib ile karşılaştılar: Ey Fazl'ın babası, eğer kardeşinin oğlu bazı tanrılarımızı teslim etse idi, biz de onun dediğini tasdik eder ve İlahına iman ederdik, dediler. Abbas da gelip ona haber verdi; bunun üzerine bu sure indi. Bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: Utbe bin Rebia ile Ümeyye bin Halef, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e rastladılar, ona: Ya Muhammed, bizim dinimize girene ve biz de senin dinine girene kadar seni bırakmayacağız; eğer bizim işimiz doğru ise sen ondan yararlanırsın; eğer senin işin doğru ise, biz ondan yararlanırız, dediler. Bunun üzerine bu sure indi. Bunu da Ubeyd bin Umeyr, demiştir.

Üçüncüsü: Kureyşliler, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e: Eğer kabul edersen bir yıl senin dinine girelim, sen de bir yıl bizim dinimize girersin, dediler. Bunun üzerine bu sure indi. Bunu da Vehb demiştir. Mukatil de diğerleriyle birlikte: Bu sure Ebu Cehil ile diğer alaycılar hakkında indi, onlardan kimse de iman etmedi, demişlerdir "Ma a'budu": Bu "ma" "men" yerindedir, ancak "ma ta'budune'ye karşılık olmak için kullanılmıştır. Onlar da putlardır. Kelamın tekrar edilmesinde de iki görüş vardır:

Birincisi: Durumu tekrar etmek ve umutlarını kırmak içindir bunu da Ferra, demiştir. Biz de bunu Rahman suresi ayet: 13'de genişçe açıklamıştık.

İkincisi: Mana şöyledir: "Ben sizin taptıklarınıza tapmam" şu halimde, "siz de değilsiniz" şu halinizde "benim taptığıma tapıcılar Ben de değilim sizin taptıklarınıza tapacak" gelecekte. Siz de aynı durumdasınız. Şimdiki halde ve gelecekte kendinden de onlardan da bu durumu kesip atmıştır. Bu da belli bir grup içindir. Aziz ve celil olan Allah onların iman etmeyeceklerini bildirdi. Nitekim biz de aynı şeyi Mukatil'ten nakletmiştik. Bu durumda tekrar olmaz. Bu da Saleb ile Zeccac'ın görüşüdür. "Leküm dinüküm veliye din": Nafi, Hafs ile Eban da Asım rivayetinde ye'nin fethi ile "veliye" okumuşlardır. Yakup da her iki halde de "diniye" diyerek ye ile okumuştur. Bu da müfessirlere göre kılıç ayetiyle neshedilmiştir.

110 – NASR SURESİ

Medine'de inmiştir. 3 ayettir.

Bu da ittifakla Medeni'dir.

Müslim'in efrad hadislerinde İbn Abbas'tan onun tam olarak inen surelerin sonu olduğu bildirilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِذَا جَٓاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾ وَرَاَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ ف۪ي د۪ينِ اللّٰهِ

اَفْوَاجًا ﴿٢﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman,

2 – İnsanların Allah'ın dinine bölük bölük girdiklerini gördüğün zaman,

3 – Rabbini hamd ile tesbih et ve O'ndan istiğfar et. Şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir.

"Allah'ın yardımı geldiği zaman": Yani düşmanlara karşı desteği demektir. Fetih de: Mekke'nin fethidir. Hasen şöyle demiştir:

Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem Mekke'yi fethedince, Araplar: Muhammed, Allah'ın Fil sahiplerinden koruduğu harem halkına karşı zafer kazandı ise, artık ona karşı koyamazsınız, dediler ve Allah'ın dinine bölük bölük girdiler. Ebu Ubeyde: Efvac: Ayrı ayrı cemaatlerdir, demiştir.

"Rabbini hamd ile tesbih et": Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O namazdır, bunu da İbn Abbas, demiştir.

İkincisi: Bilinen tesbihtir, bunu da bir grup müfessir demiştir. Müfessirler şöyle demişlerdir: Bu sure ile ona ölüm haberi verildi ve ecelinin yaklaştığı bildirildi; böylece tesbih ve istiğfar etmesi emrolundu ki ömrü daha çok iyi amelle hitama ersin. İbn Abbas şöyle demiştir: İza cae nasrullah: Allah'tan bir davetçi ve dünyadan vedadır, Katade de şöyle demiştir: Bu sure indikten sonra iki yıl yaşadı.

111 – TEBBET (MESED) SURESİ

Mekke'de inmiştir. 5 ayettir.

O ittifakla Mekki'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

تَبَّتْ يَدَٓا اَب۪ي لَهَبٍ وَتَبَّ ﴿١﴾ مَٓا اَغْنٰى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ﴿٢﴾ سَيَصْلٰى نَاراً ذَاتَ لَهَبٍ ﴿٣﴾ وَامْرَاَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ﴿٤﴾ ف۪ي ج۪يدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ ﴿٥﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Ebu Leheb'in iki eli kurusun, kendisi de kurudu.

2 – Mal ve kazancı ona fayda vermedi.

3 – Alevli bir ateşe girecek.

4 – Karısı da odun hamalı olarak,

5 – Boynunda hurma lifinden bir ip vardır.

İniş sebebi Buhari ile Müslim'in Sahih'lerinde Said bin Cübeyr'in İbn Abbas'tan rivayet ettiği hadiste şöyle anlatılmıştır: "En yakın akrabalarını uyandır" *(Şuara: 214)* ayeti inince, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem Safa tepesine çıktı: "Uyanın hey, sabah oldu!" diye

seslendi. Kureyş toplandı: "Neyin var?" dediler. O da: "Söyleyin bana, size haber versem ve düşman sabahleyin veya akşamleyin size saldıracak desem, bana inanır mısınız?" dedi. Onlar da: Evet, dediler. O da: Ben de sizi şiddetli bir azap öncesinde korkutuyorum, dedi. Ebu Leheb de: Kahrolasın, bizi bunun için mi çağırdın, dedi. Bunun üzerine Allah Teala da: "Ebu Lehebin eli kurusun" dedi.[1] Tebbet'in manası: Ebu Leheb'in iki eli ziyan etti, demektir. "Ve teb": Kendisi de ziyan etti, demektir. Ferra şöyle demiştir: Birincisi bedduadır, ikincisi haberdir. Nitekim adam şöyle der: Allah seni helak etsin, zaten etti de; Allah seni iyi kimse kılsın, zaten kıldı da. Şöyle de denilmiştir: İki eli zikredilmiş, kendisi murat edilmiştir. Bu Arapların adetidir; bir şeyin parçasını zikrederler, tamamını kastederler. Mesela "iki elinin kazandığı şey yüzünden" *(Hac: 10)* ayeti gibi. Mücahit de şöyle demiştir: "Ebu Leheb'in eli kurudu" ve çocuğunun da "eli kurudu". Ebu Leheb Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in amcasıdır. Adının: Abdüluzza olduğu söylenmiştir. Yalnız İbn Kesir tek başına he'nin sükunu ile "Ebi lehbin" okumuştur. Ebu Ali: Bu şem' ve şema', nehr ve neher gibidir, demiştir.

Eğer: "Allah onu nasıl künyesiyle zikretti, hâlbuki künyede bir nevi tazim vardır?" denilirse,

Bunun iki cevabı vardır:

Birincisi: İsminin Abdüluzza olduğu doğru ise, Allah onu şirk kokan bu ismi ile nasıl zikreder?

İkincisi: İnsanlardan çoğu künyeleriyle meşhur olmuşlardır, onların isimleri bilinmez. İbn Kuteybe şöyle demiştir: Bana birden fazla kimse Asmai'den haber verdiler ki Ebu Amr bin el–Ala ile Ebu Süfyan bin el–Ala'nın isimleri künyeleriymiş. Eğer Ebu Leheb'in ismi de künyesi ise onu ancak onunla tanınacağı bir şeyle zikretmiştir.

"Malı ona fayda vermedi": İbn Mes'ud şöyle demiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem yakın akrabalarını aziz ve celil olan Allah'a davet edince, Ebu Leheb: Eğer kardeşimin oğlunun dediği doğru ise, malımı ve evladımı feda ederim, dedi (kahrından. Mütercim). Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah: "Malı da kazancı da ona fayda vermedi" dedi. Zeccac şöyle demiştir: "Ma" edatı mahallen merfudur, mana da şöyledir: Ma ağna anhu maluhu ve kesbuhu, yani ve malı ve

---

1 – Buhari, Tefsirü sure 26, bab, 2; sure 34 bab, 2, sure 111, bab, 1 ve 2; Tirmizi, Tefsir sure 111; Ahmed, Müsned, 1/281, 307.

kazancı ona fayda vermedi. Müfessirler de: Burada kazancından maksat evladıdır, demişlerdir. "Ağna" mazi görünüyorsa da "yuğni" (muzari) manasınadır. "Alevli bir ateşe girecek": Yani dumansız alevlenen demektir. "karısı da": Yani o da girecek, demektir. O Ümmü Cemil bint Harb'tir ki Ebu Süfyan'ın kız kardeşidir. Bunda Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in gerçek paygamber olduğuna delil vardır; çünkü bu mana ile onun ve karısının küfür üzere öleceklerini haber vermiştir. Öyle de olmuştur. Zira eğer ikisi: Biz Müslüman olduk, deselerdi, kafirler bunda Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'i reddetmek için bir dayanak bulurlardı. Ancak şu var ki Allah onların ne zahiren ne de batınen Müslüman olmayacaklarını bildi ve bunu da haber verdi.

"Odun hamalı olarak": Bunda da dört görüş vardır:

Birincisi: O kovuculuk yapardı, bunu da İbn Abbas, Mücahit, Süddi ve Ferra, demişlerdir. İbn Kuteybe şöyle demiştir: Kovuculuğu oduna, düşmanlık ve kini de ateşe benzettiler. Çünkü bu ikisi (düşmanlık ve kin) kovuculukla meydana gelir, tıpkı ateşin odunla meydana geldiği gibi.

İkincisi: O diken toplar, onu gece Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in yoluna atardı. Bunu da Atıyye, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Dahhak ile İbn Zeyd de böyle demişlerdir.

Üçüncüsü: Odundan maksat: Günahlardır, bunu da Said bin Cübeyr, demiştir.

Dördüncüsü: O, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'i fakirlikle kınardı; o da odun toplamaya mecbur kaldı ve bundan dolayı kınandı. Bunu da Katade, demiştir ki güçlü bir görüş değildir; çünkü Allah Teala onu maldar olarak niteledi. Asım tek başına nasb ile "hammaletel hatab" okumuştur.

Zeccac şöyle demiştir: Kim "Hammalete"yi mansup okursa, kınamak istemiştir, mana da: A'ni hammaletel hatab (şu odun hamalı kadın var ya!). Ciyd: Boyun manasınadır. Mesed Arap dilinde akgünlük lifinden örülen ipe denir. Deve yapağısından yapılan iplere de mesed denildiği söylenmiştir. Şair şöyle demiştir:

Soylu kırçıl ve eti sıkı deve yapağısından
Örülmüş ipler.

İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Mesed: Birçoklarına göre sadece liften örülmüş ipe denirse de öyle değildir: Mesed: Lif vesaireden örülen her türlü ipe denir.

Müfessirler bu ipten ne murat edildiğinde de üç görüş belirterek ihtilaf etmişlerdir:

Birincisi: O Mekke'de imal edilen iptir, bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Dahhak da şöyle demiştir: Odun edindiği ağaçtan örülen iptir.

İkincisi: O deniz hayvanı kabuğundan düzülmüş gerdanlıktır. Bunu da Katade, demiştir.

Üçüncüsü: O yetmiş arşın uzunluğunda demir zincirdir, bunu da Urve bin Zübeyr, demiştir. Bir başkası da şöyle demiştir: Bu ipten maksat: Allah Teala'nın cehennemde yetmiş arşın diye zikrettiği zincirdir, mana da şöyledir: O zincir muhkem şekilde bükülmüş, ateşte onunla azap görmesi için o kadının boynuna geçirilmiştir.

112 – İHLAS SURESİ

Mekke'de inmiştir. 4 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴿٤﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – De ki: "O Allah'tır, birdir".

2 – "Allah Samed'dir (herkes O'na muhtaçtır)".

3 – "Doğurmadı, doğmadı".

4 – Hiç kimse O'na denk olmadı".

Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O Mekki'dir, bunu da İbn Mes'ud, Hasen, Ata, İkrime ve Cabir, demişlerdir.

İkincisi: Medeni'dir, bunu da İbn Abbas, Katade ve Dahhak, demişlerdir. Buhari, tek rivayet ettiği hadislerinde Ebu Said el – Hudri'den, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ruhumu elinde tutan Allah'a yemin ederim ki o,

Kur'an'ın üçte birine denktir.[1] Müslim de, tek rivayet ettiği Ebu Hureyre hadisinde Peygamber sallalahu aleayhi ve sellem şöyle demiştir: O Kur'an'ın üçte birine eşittir.[2]

İniş sebebinde de üç görüş vardır:

Birincisi: Müşrikler: Ya Muhammed, tanrını bize tarif et, dediler; bunun üzerine bu sure indi. Bunu da Übey bin Ka'b, demiştir.

İkincisi: Amir bin Tufeyl, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e: "Ya Muhammed, bizi neye davet ediyorsun?" dedi. O da: Aziz ve celil olan Allah'a dedi. O da: "Onu bana nitele; o altından mıdır, yoksa gümüşten midir, yoksa demirden midir?" dedi. Bunun üzerine bu sure indi. Bunu da İbn Abbas, demiştir.

Üçüncüsü: Bunu diyenler bir grup Yahudi hahamlarıdır; "O'nun cinsi nedir? Dünyayı kimden miras aldı, onu kime miras bırakacaktır?" dediler. Bunun üzerine bu sure indi. Bunu da Katade ile Dahhak, demişlerdir. İbn Kesir, Nafi, Asım, İbn Amir, Hamze ve Kisai, "ehadün allahu" okumuşlar; Ebu Amr da dalın zammesiyle "ehdü allahu" okumuş, onu bismillah'a vasletmiştir. Zeccac da: O, aziz ve celil olan Allah'ın zikrinden kinayedir, demiştir. Mana da şöyledir: Tarif etmemi istediğiniz o varlık Allah'tır. "Ehadün" manaya göre merfudur ki o da: Hüve ehadün, demektir. Mana da şöyledir: Huvallahu ve huve ehadün (O Allahtır ve O birdir). Ehad'in tenvini ile "ehadün allahus samedu" şeklinde de okunmuştur. Tenvinsiz olarak "ehadü allahus samedü" de okunmuştur. Dal'ın sükunu ile "ehad allahu" da okunmuştur. En iyisi tenvinle merfu olmasıdır. Vasılda tenvin meksur kılınmıştır, kendisi sakin "Allah"daki lam da sakin olduğu için. Kim tenvini atarsa, o da iki sakinin birleşmesindendir. Kim sakin okursa, vakfetmek, sonra da "allahus samed" diye başlamak istemesindendir. En kötüsü de budur.

"Ehad": İbn Abbas ile Ebu Ubeyde: O, vahid ile aynıdır, demişlerdir. Bazıları da onları ayırmışlardır. Ebu Süleyman el – Hattabî de: Vahid: Zatı tek, O'na kimse benzemeyendir, demiştir.

Ehad de manevi olarak tektir, kimse ona ortak değildir. "Ehad"in aslı nahivcilere göre: vehad'dir, sonra vavı hemzeye çevirmişlerdir.

"Samed"de de dört görüş vardır:

Birincisi: O ihtiyaç anında kendisine başvurulan efendidir, bunu da İbn Abbas, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet

1 – Buhari, hadis no, 5013, 6643, 7374.
2 – Müslim, Salatül Müsafirin, hadis no, 261.

etmiştir. Ali bin Ebi Talha da, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Samed: Efendiliği kemale eren efendidir. Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: O, üstünde kimse olmayan efendidir. Araplar, eşraflarına: Samed, derler. Şair Esedi şöyle demiştir:

Kara haber getiren erkenden Esed oğullarından:
Amr bin Mes'ud ile Efendi Eşrafın haberini getirdi.

Zeccac da şöyle demiştir: O, efendilik kendisinde sona eren kimsedir. Her şey O'na döner. Her şeyin O'na dönmesinin tevili de: Her şeyde o'nun eseri vardır, demektir. İbn Enbari de şöyle demiştir: Dilciler arasında ihtilaf yoktur ki samed: Üzerinde efendi olmayan ve insanların iş ve ihtiyaçlarında kendisine müracaat ettikleri kimsedir.

İkincisi: O, içi boş olmayandır, bunu da İbn Abbas, Hasen, Mücahit, İbn Cübeyr, İkrime, Dahhak, Katade ve Süddi, demişlerdir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Bu tefsire göre dal'ın aslı te gibi görünüyor ki musammet de (som, somut) bundan gelir.

Üçüncüsü: O daimidir.

Dördüncüsü: Halk fani olduktan sonra baki kalandır. Bu ikisini el-Hattabî nakletmiş; görüşlerin en doğrusu birincisidir, demiştir. Çünkü türevi onu göstermektedir. Zira samedin aslı yönelmektir. Usmud samde fülanin: Onu hedef al, ona git, demektir. Bu durumda samed: işlerde kendisine müracaat edilen ve ihtiyaçlarda hep ona yönelinen kimse demektir.

"Doğurmadı": Mukatil: Doğurmadı ki mirasçısı olsun, "doğmadı" ki ortağı olsun, demiştir. Bu da şöyledir: Arap müşrikleri: Melekler Rahman'ın kızlarıdır, dediler; Yahudiler: Uzeyr Allah'ın oğludur, dediler; Hıristiyanlar da: İsa el – Mesih Allah'ın oğludur, dediler; Allah da böylece kendini onlardan beri kıldı.

"Velem yekün lehu küfüven ehad": Çoğunluk hareke ve hemze ile okumuşlardır. Hafs da onu hareke ile rivayet etmiş ve hemzeyi vava çevirmiştir. Hamze ise fe'nin sükunu ile (küfven) okumuştur. Küf': Eş ve benzer, demektir. Bunda takdim ve tehir vardır; takdiri şöyledir: Velem yekün lehu ehadün küfüven; ayet sonları tutsun diye takdim ve tehir yapılmıştır.

113 – FELAK SURESİ

Medine'de inmiştir. 5 ayettir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِۙ ﴿١﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَۙ ﴿٢﴾ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَۙ ﴿٣﴾

وَمِنْ شَرِّ النَّفّٰثَاتِ فِي الْعُقَدِۙ ﴿٤﴾ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – De ki: "Sığınırım sabahın Rabbine",

2 – "Yarattığı şeylerin şerrinden".

3 – "Karardığı zaman gecenin şerrinden",

4 – "Düğümlere üfüren kadınların şerrinden":

5 – "Haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden".

Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Medeni'dir, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Katade ile diğerleri de böyle demişlerdir.

İkincisi: Mekki'dir, bunu da Küreyb, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Hasen, Ata, İkrime ve Cabir de böyle demişlerdir. Birincisi daha doğ-

rudur; Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in, Hazreti Aişe'nin yanında büyülenip de ona müavvizeteyn surelerinin inmesi de bunu gösterir.

Tefsirciler inişi hakkında şöyle demişlerdir: Yahudilerden bir delikanlı Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e hizmet ederdi, Yahudiler onu sıkıştırdılar; o da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in tarakta kalan saçlarından ve tarağından da birkaç diş aldı; onu Yahudilere verdi. Onlar da kendisini büyülediler. Bu işi kotaran da Yahudi büyüklerinden Lebid bin A'sam idi. Sonra onu Zerik oğulları kuyularından Zervan yahut Zi Ervan denilen kuyuya gömdü. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem hastalandı, kadınlara geldiğini görürdü, halbuki gelmemişti, bir şey yaptığını sanırdı, halbuki yapmamıştı. O bir gün uyurken ona iki melek geldi; biri başucuna, diğeri ayakucuna oturdu. Biri diğerine: "Adamın nesi var?" dedi. O da: Ona büyü edilmiş, dedi. Ötekisi: "Kim büyüledi? O da: Lebid bin A'sam, dedi. Ne ile büyüledi? O da: Tarak ve taraktaki saçı ile dedi. "O nerede?" dedi. O da: Zervan kuyusunda bir taşın altına gömülen çiçek çanağı kabuğu ile dedi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem uyandı: Ya Aişe, gördün mü, Allah bana hastalığımı haber verdi, dedi. Sonra Ali, Zübeyr ve Ammar'ı gönderdi; onlar da o kuyunun suyunu çektiler, sonra da taşı kaldırdılar ve çiçek kapçığını çıkardılar; tarak dişlerinin ve tarağına takılan saçlarının onda olduğunu gördüler. Bir de kiriş gördüler, ona da on bir düğüm atılmış ve iğne batırılmıştı. Allah Teala muavvizeteyn suresini indirdi; her ayet okudukça bir düğüm çözüldü. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de son düğüm çözülünce kendinde bir hafiflik hissetti. Cebrail aleyhisselam ona şöyle okumaya başladı: Bismillahi erkıyke min külli şey'in yüziyke ve min hasidin ve aynin, vallahu yeşfike (seni Allah'ın adıyla okuyorum, seni rahatsız eden her şeyden, hasetçiden ve kem gözden. Allah şifa versin). "Ya Resulallah, o habisi yakalayıp öldürelim mi?" dediler. O da: Allah bana şifa verdi, insanları tahrik etmek istemem, dedi.[1]

Buhari ile Müslim, Sahih'lerinde Hazreti Aişe'den Resulullah sallallahu aleyhi ve selleme büyü edildiğini rivayet etmişlerdir. Biz de "euzu"nun manasını kitabımızın başında açıklamıştık.

"Felak" kelimesinde de altı görüş vardır:

---

1 – İbn Kesir, Salebi'den senetsiz olarak rivayet etmiş ve: Biraz garabet vardır, bazıları çok münkerdir, bazılarının da destekçisi vardır. Allah daha iyi bilir, demiştir.

Birincisi: O sabahtır, bunu da el – Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş; Hasen, Said bin Cübeyr, Mücahit, Katade, el – Kurezi, İbn Zeyd ve dilciler de şöyle demişlerdir: Haza ebyenu min felekıs subhi ve ferakıs subhi (bu, sabah aydınlığından daha açıktır) denir.

İkincisi: O mahlukattır, bunu da el – Valibi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Dahhak da aynı şekilde: Felak: Bütün mahlukattır, demiştir.

Üçüncüsü: Cehenemde bir zindandır, yine bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Vehb ile Süddi de: Cehennemde bir kuyudur, demişlerdir. İbn Saib de: Cehennemde bir deredir, demiştir.

Dördüncüsü: Cehennemde bir ağaçtır, bunu da Abdullah bin Amr, demiştir.

Beşincisi: O, bir şeyden ayrılan her şeydir; mesela sabah, tane, çekirdek vs. gibi. Bunu da Hasen, demiştir. Zeccac da şöyle demiştir: Eğer yaratılanlara bakar da iyi düşünürsen çoğunun bir şeyden çıktığını (infilak ettiğini) görürsün; mesela toprağın bitki ile bulutun da yağmurla yarılması gibi.

Altıncısı: O cehennemin isimlerinden bir isimdir, bunu da Ebu Abdullah bin Yezid el – Hubuli, demiştir.

"Min şerri ma halak": İbn Semeyfa ile İbn Ya'mur, hı'nın zammı ve lamın kesri ile "hulık" okumuşlardır. Bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: O geneldir, en açığı da budur.

İkincisi: Yaratılanın şerri, İblis ile zürriyetidir, bunu da Hasen, demiştir.

Üçüncüsü: Cehennemdir, bunu da Maverdi nakletmiştir.

"Ğasık"ta da dört görüş vardır:

Birincisi: O aydır, Hazreti Aişe şöyle rivayet etmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem aya baktı: Ey Aişe, bunun şerrinden Allah'a sığın; zira bu, el – ğasık iza vekab'tir, dedi. Bunu da Tirmizi ile Nesei kitaplarında rivayet etmişlerdir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: El – Ğasık: Tutulup da kararan aydır. "Vekab"in manası ay tutulmaktır.

İkincisi: O yıldızdır, bunu da Ebu Hureyre, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet etmiştir.

Üçüncüsü: O gecedir, bunu da İbn Abbas, Hasen, Mücahit, el – Kurazi, Ferra, Ebu Ubeyd, İbn Kuteybe ve Zeccac, demişlerdir. Dilciler şöyle demişlerdir: Ğasık: Soğuktur; o nedenle geceye: Ğasık, denir; çünkü gündüzden daha soğuktur.

Dördüncüsü: Batan Süreyya yıldızıdır; o battığı zaman hastalıklar ve salgınlar çok olur; doğduğu zaman da kalkar. Bunu da İbn Zeyd, demiştir.

"Neffasat": İbn Kuteybe şöyle demiştir: Bunlar üfürükçü kadınlardır; büyü ve afsun yaptıkları zaman üfürürler. Zeccac da: Tükrük çıkarmadan solur gibi üfürürler, demiştir. İbn Enbari de şöyle demiştir: Dilciler: Nefese kelimesini, tükrüksüz üfürmektir, diye izah etmişlerdir. İzahta geçen tefele: Tükrüksüz üfürmektir. Şair Zürrimme de şöyle demiştir:

Bataklık suyudur, üzerinde bir yıllık yosun vardır,
Bir kimse ağzına bir yudum alsa, hemen tükürür.

İbn Ebi Süreyc de fe'den önce elif, meksur ve şeddesiz fe ile "en nafisati şeklinde rivayet etmiştir. Bazı müfessirler de şöyle demişlerdir. Burada neffasat'tan maksat: Yahudi Lebid'in kızlarıdır; bunlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e sihir yapmışlardı.

"Hasetçinin şerrinden": Yani Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'i kıskanan Yahudilerin şerrinden, demektir. Biz de hasedin tarifini Bakara: 109'ta vermiştik. Haset (kıskançlık) huyların en kötüsüdür; gökte ilk günah onunla işlendi; İblis, Adem'i kıskandı, yerde de ilk günah Kabil'in Habil'i kıskanması ile yapıldı.

114 – NAS SURESİ

Medine'de inmiştir. 6 ayettir.

Bunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Medeni'dir, bunu da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İkincisi: Mekki'dir, bunu da Ebu Kureyb, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَٰهِ النَّاسِ ﴿٣﴾

مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ

النَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – De ki: "Sığınırım insanların Rabbine",

2 – "İnsanların sahibine",

3 – İnsanların İlah'ına",

4 – "O vesvese veren sinsi (şeytan)ın şerrinden",

5 – O ki insanların göğüslerine vesvese verir",

6 – "Cinlerden ve insanlardan".

Eğer: "Neden burada insanların Rabbi olduğu özellikle vurgulandı, hâlbuki O, her şeyin Rabbidir?" denilirse,

Bunun iki cevabı vardır:

Birincisi: Çünkü onlar önemlidirler, diğer mahluklardan ayrıdırlar.

İkincisi: Onların şerrinden sığınmasını emredince, onların Rabbi olduğunu bildirdi ki onların şerrinden koruyacak olanın kendisi olduğu anlaşılsın. İnsanların içinde krallar da olduğundan "insanların meliki / sahibi" dedi. Onlarda Allah'tan başkasına ibadet edenler olduğu için de, "insanların İlahı" dedi.

"Vesvas/vesvese veren" şeytandır, o "hannas/sinsidir ki" göğüslere vesvese verir. Allah zikredildiği zaman siner, yani vazgeçer ve yaptığı şeyi bırakır. Zeccac: Burada vesvas: Zülvesvas manasınadır ki fısıltı veren, demiştir. İbn Kuteybe de: Burada göğüsler, kalpler manasınadır, demiştir. İbn Abbas da şöyle demiştir: Şeytan insanın kalbine tüner, gaflet ettiği zaman vesvese verir, Allah'ı zikrederse, siner, geri çekilir.

"Cinlerden ve insanlardan": Cinnet: Cindir, ayetin manasında da iki görüş vardır:

Birincisi: Cin ve insan insanların göğüslerine vesvese verir. Burada cine insan denilmiştir; nitekim şu ayette de, adamlar, denilmiştir: "Onlar cinlerden bazı adamlara sığınırlar" *(Cin: 6).* Şu ayette de nefer, denilmiştir: "Cinlerden bir bölük nefer Kur'an dinledi" *(Cin: 1).* Bu, Ferra'nın görüşüdür. Buna göre cine vesvese verdiği gibi insana da vesvese verir.

İkincisi: Vesvas: İnsanların göğüslerine vesvese veren demektir, o da cindendir, onlar da cindendir, mana da şöyledir: Cinden olan vesvecinin şerrinden. Sonra "insanlardan" sözünü de "vesveseci"nin üzerine atfetti ki, mana şöyledir: Vesvese verenin şerrinden ve insanların şerrinden. Sanki cin ve insanlardan sığınmasını emretmiş gibidir. Bu da Zeccac'ın görüşüdür.

Şeyn İbn Cevzi rahmetullahi aleyh der ki:

Bu, Zadü'l – Mesir'in sonudur, Allah'ın bol nimetine hamdolsun. Allah'ın yardımı ile umut ettiğimiz muradımıza nail olunca, hiç kimse kısa kestiğimize bakarak (konulara) az değindiğimizi zannetmesin. Zira biz zikrettiğimiz şeyle, terk ettiğimiz ve kısaca gösterdiğimiz şeylere işaret ettik. Bu nedenle kitabımıza bakan söylemediğimizden uyanık olsun, çünkü biz maksat hasıl olunca kısa keseceğimize söz vermiştik. Bunu da yaptık. Kim tefsirde daha fazlasını isterse, "el – Muğni" fittefsir kitabımıza baksın. Eğer kısa bir şey isterse, "Tezkiretü'l – Erib fi Tefsiri'l – Ğarib" adlı kitabımıza baksın. Alemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun. Efendimiz Muhammed'e, babası Âdem'e, onun zürriyeti peygamberler, mürseller, evliyalar ve salihlere Allah salât etsin. Ceza günü kıyamete kadar da onlara çok çok selam etsin.

ZAD'UL - MESİR
Genel Fihrist

1. CİLT

1- Fatiha Suresi 15
2- Bakara Suresi 23
3- Al-i İmran Suresi 339
4- Nisa Suresi 505

2. CİLT

5- Maide Suresi 5
6- En'am Suresi 151
7- A'raf Suresi 295
8- Enfal Suresi 435
9- Tevbe Suresi 501

3. CİLT

10- Yunus Suresi 5
11- Hud Suresi 73
12- Yusuf Suresi 169
13- Ra'd Suresi 279
14- İbrahim Suresi 317

15- Hicr Suresi 351
16- Nahl Suresi 391
17- İsra Suresi 471

4. CİLT

18- Kehf Suresi 5
19- Meryem Suresi 95
20- Taha Suresi 151
21- Enbiya Suresi 211
22- Hacc Suresi 267
23- Mü'minun Suresi 315
24- Nur Suresi 351
25- Furkan Suresi 401
26- Şuara Suresi 437
27- Neml Suresi 475
28- Kasas Suresi 517
29- Ankebut Suresi 563

5. CİLT

30- Rum Suresi 5
31- Lokman Suresi 31
32- Secde Suresi 45
33- Ahzab Suresi 59
34- Sebe' Suresi 113
35- Fatır Suresi 145
36- Yasin Suresi 167
37- Saffat Suresi 199
38- Sad Suresi 241
39- Zümer Suresi 283
40- Mü'min Suresi 319
41- Fussilet Suresi 351
42- Şura Suresi 375
43- Zuhruf Suresi 401
44- Duhan Suresi 431
45- Casiye Suresi 445

46- Ahkaf Suresi 457
47- Muhammed Suresi 479
48- Fetih Suresi 497
49- Hucurat Suresi 521
50- Kaf Suresi 539

6. CİLT

51- Zariyat Suresi 5
52- Tur Suresi 21
53- Necm Suresi 37
54- Kamer Suresi 57
55- Rahman Suresi 73
56- Vakıa Suresi 95
57- Hadid Suresi 119
58- Mücadele Suresi 135
59- Haşr Suresi 153
60- Mümtehine Suresi 175
61- Saf Suresi 189
62- Cuma Suresi 195
63- Münafikun Suresi 203
64- Teğabün Suresi 211
65- Talak Suresi 219
66- Tahrim Suresi 231
67- Mülk Suresi 241
68- Kalem Suresi 249
69- Hakka Suresi 265
70- Mearic Suresi 277
71- Nuh Suresi 287
72- Cin Suresi 295
73- Müzzemmil Suresi 305
74- Müddessir Suresi 315
75- Kıyamet Suresi 329
76- İnsan Suresi 339
77- Mürselat Suresi 351
78- Nebe' Suresi 361

79- Naziat Suresi 371
80- Abese Suresi 383
81- Tekvir Suresi 393
82- İnfitar Suresi 401
83- Mutaffifin Suresi 405
84- İnşikak Suresi 415
85- Buruc Suresi 423
86- Tarık Suresi 431
87- A'la Suresi 437
88- Ğaşiye Suresi 443
89- Fecr Suresi 449
90- Beled Suresi 461
91- Şems Suresi 467
92- Leyl Suresi 473
93- Duha Suresi 479
94- İnşirah Suresi 485
95- Tin Suresi 489
96- Alak Suresi 493
97- Kadr Suresi 499
98- Beyyine Suresi 505
99- Zilzal Suresi 509
100- Adiyat Suresi 513
101- Karia Suresi 517
102- Tekâsür Suresi 521
103- Asr Suresi 525
104- Hümeze Suresi 527
105- Fil Suresi 531
106- Kureyş Suresi 537
107- Maun Suresi 541
108- Kevser Suresi 545
109- Kafirun Suresi 549
110- Nasr Suresi 551
111- Tebbet Suresi 553
112- İhlas Suresi 557
113- Felak Suresi 561
114- Nas Suresi 565

KAHRAMAN YAYINLARI